ДЕРЖАВНА ПРИКОРДОННА СЛУЖБА УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції
(26 лютого 2021 року)

ВИДАВНИЦТВО НАДПСУ
Хмельницький
2021

ББК 68.68
А43

Актуальні проблеми кримінального права, процесу,
А43 криміналістики та оперативно-розшукової діяльності : тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 26 лютого 2021 року). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. 756 с.

Видання містить тези доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності", яка відбулась 26 лютого 2021 року в м. Хмельницький на базі Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

ББК 68.68
© Видавництво НАДПСУ, 2021

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ МОЛОДІЖНИХ РАДИКАЛЬНИХ РУХІВ

Каріна АГАПОВА

Ігор КОПОТУН

Необхідність повноцінного розвитку та самореалізації молоді є однією із суспільних цінностей, а її соціальна підтримка одним з основних пріоритетів державної політики. Потребують нагального розв'язання проблеми, що пов'язані з низьким рівнем зайнятості молоді на ринку праці за обраною професією та практичних вмінь і навичок молодих фахівців (у 2014 році в Україні рівень безробіття серед молоді віком 15–24 роки становив 23,1 %); слабкою мотивацією за дотриманням молодими людьми здорового і безпечного способу життя; відсутністю сталої тенденції до зниження рівня злочинності у молодіжному середовищі, насильства та системної роботи у сфері їх профілактики. У той самий час, початок XXI століття позначився сплеском активності молодіжних рухів. Соціально-економічні й політичні перетворення в країні, пов'язані з реформуванням усіх сфер суспільного життя, призвели до суттєвих змін у соціальному просторі, зламу колишніх моральних цінностей, норм, традицій, стереотипів мислення. Це впливає, передусім, на молодь, яка не залиша-

ється осторонь змін, що відбуваються у суспільстві. Останніми роками почастішали вияви молодіжного радикалізму, зокрема на національному, релігійному та політичному ґрунті.

У вузькому значенні молодь – соціально-демографічна група, що виділяється на основі обумовлених вікових особливостей соціального становища молодих людей, їх місця і функцій в соціальній структурі суспільства, до яких у тому числі відносяться молоді громадяни, представники так званої субкультури, молодіжні радикали тощо. При цьому, молодими громадянами в України вважаються особи віком від 14 до 35 років (ч. 1 ст. 1 Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" від 5 лютого 1993 року № 2998-XI).

Як свідчить офіційна статистика, з 1991 р. до початку 2020 р. чисельність молоді України скоротилася на 766 тис. осіб. Проте частка молоді серед усього населення країни зросла – від 31,3 до 33,0 %, передусім унаслідок пришвидшених темпів скорочення загальної чисельності населення. Наразі молодь характеризується наступними кількісними й якісними показниками: юнаки і дівчата віком від 14 до 35 років становлять приблизно третину усього населення країни; 70 % молоді мешкає у містах; 30 % – у селах; близько 100 тис. молодих осіб офіційно зареєстровані як безробітні; понад 2 млн студентів навчаються у 340 вузах; близько 5 % молоді беруть участь у громадському русі, а також представники молодіжної субкультури та радикали.

У науковій літературі під молодіжною субкультурою розуміють характеристику будь-якого об'єднання молоді, що має власні елементи культури, а саме: мову (сленг), символіку (зовнішню атрибутику), традиції, тексти, норми і цінності, а термін "субкультура" нерідко ототожнюють з поняттям "контркультура". Для того, щоб уникнути термінологічної незрозумілості, наведемо таке визначення. Молодіжна контркультура – характеристика об'єднання молоді, що має озна-

ки субкультури та визначається станом активної чи пасивної опозиційності до існуючих у суспільстві норм і цінностей. Ще одна помилка – підміна поняття "молодіжна субкультура" поняттям "неформальний молодіжний рух". Вони, також, не тотожні. Неформальним молодіжним рухом є система молодіжних субкультур і широкої неорганізованої молодіжної діяльності у взаємозв'язку. Водночас молодіжний неформальний рух є складовою ширшого середовища – молодіжного "андеґраунду".

На сьогодні, як свідчить практика, створено десятки молодіжних об'єднань різного характеру – від ліберальних до ультрарадикальних. Молодь все активніше заявляє про себе і вимагає від влади уваги. Це виявляється й в екстремістських витівках, і в створенні нових рухів. На науковому рівні молодіжним радикалізмом (англ. "radicalism") вважається духова настанова, спосіб думання, а наслідком його також дія, що послідовно і прямолінійно йде до наміченої мети, відкидаючи всякий компроміс. При цьому, джерелом радикалізму є, передусім, невисокий рівень загальної культури, а також відсутність глибоко укорінених в соціальній свідомості та психології традицій громадського життя і демократичних устоїв.

Отже, у наявності складна теоретико-прикладна проблема, яка потребує вирішення як окремий предмет наукового дослідження.

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ, ПРЕКУРСОРІВ В УКРАЇНІ

Максим АГУДАЛІЧЕВ

В Україні питання правового регулювання обігу наркотичних засобів регламентують близько ста нормативно-правових актів різних рівнів, від законів до підзаконних нормативних актів. Основними серед них є: Закони України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори", "Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними", "Про ліцензування певних видів господарської діяльності", постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів", Порядок обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів в державних і комунальних закладах охорони здоров'я України, затверджений наказом Міністерства охорони здоров'я України від 18.12.1997 № 356 тощо.

Нормативно-правові акти, перелічені вище, мають на меті насамперед врегулювання порядку в Україні по обігу наркотичних засобів, встановлення їх ознак, суб'єктного складу, що дозволений законодавством для їх використання з встановленою метою.

Важливим питанням є саме застосування цих нормативно-правових актів на практиці за допомогою галузевих фахівців, взаємодії у системі різних державних та міждержавних інституцій. Тому визначення понять та надання їм правової регламентації не робить систему боротьби з наркотиками дієвою. Важливим питанням та завданням є добір, навчання та оснащення органів, осіб, інституцій, що здійснюють боротьбу з обігом наркотичних засобів.

Наркотики, психотропні засоби, їх аналоги та прекурсори широко використовуються в медицині, фармакології і мають на меті в дозволенному використанні приносити суспільну користь та благо. Використання зазначених засобів не за їх суспільною користю вже переслідується кримінальним законодавством та має на меті антисоціальну мету.

Відповідно до чинного законодавства незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів становлять такі діяння: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництво, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збут, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори.

До незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів належать кримінальні правопорушення, передбачені ст. 305–320 Кримінального кодексу України, а також певні дії (чи бездіяльність), передбачені КУпАП: незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44); невжиття заходів щодо забезпечення охорони посівів снотворного маку чи конопель, місць їх зберігання та переробки (ст. 1061); незаконні посів та вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 1062).

Україна є членом ООН, отже не залишилось поза увагою і встановлення в законодавстві України положення конвенцій з питань боротьби з наркоманією, зокрема Єдиної конвенції про наркотичні засоби 1961 р., Конвенції про психотропні речовини 1971 р., Конвенції ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 р.

Як підсумок, слід зазначити, що державна політика у сфері боротьби із наркоманією, вказує на значні зусилля, що прикладають органи державної влади, для боротьби з цим негативним явищем. Дослідження механізму правового регулювання обігу наркотичних засобів в Україні залишається актуальним з огляду на вдосконалення законодавства у цій сфері. Крім того, слід ураховувати, що сьогодні Україна зобов'язана дотримуватись загальновизнаних у світі норм і стандартів, виконувати міжнародні договори, учасником яких вона є, привести вітчизняне законодавство, що регулює обіг наркотичних засобів до вимог Європейського Союзу.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАМКОРДИНГУ В УКРАЇНІ ЯК ОДНОГО ЗІ СПОСОБІВ ПОРУШЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Руслан АНДРІЄНКО

Наталія ГЛУЩЕНКО

Захист інтелектуальної власності є одним із завдань Кримінального кодексу, що знаходить своє відображення в ст. 176: незаконне відтворення, розповсюдження творів науки, літератури і мистецтва, комп'ютерних програм і баз даних, а так само незаконне відтворення, розповсюдження виконань, фонограм, відеограм і програм мовлення, їх незаконне тиражування та розповсюдження на аудіо- та відеокасетах, дискетах, інших носіях інформації, камкординг, кардшейрінг або інше умисне порушення авторського права і суміжних прав, а також фінансування таких дій, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі – караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк.

Одним із способів порушення авторських і суміжних прав визначено камкординг. Сам же камкординг, згідно із Законом "Про авторське право і суміжні права", це: відеозапис аудіовізуального твору під час його публічної демонстрації у кінотеатрах, інших кіновидовищних закладах особами, які перебувають у тому самому приміщенні, де відбувається така публічна демонстрація, для будь-яких цілей без дозволу суб'єкта авторського права або суміжних прав.

У провідних країн світу, в яких досить сильно розвинена боротьба з порушеннями прав інтелектуальної власності,

запроваджені серйозні покарання за камкординг. Серед основних можна визначити:

за федеральним законом США камкординг визнається як тяжкий кримінальний злочин, що містить санкцію у вигляді штрафу, в розмірі 250 тис. доларів, чи позбавлення волі на термін до трьох років. У випадку повторення цього злочину передбачене позбавлення волі на термін до шести років. На додачу до цього, 41 штат має своє законодавче регулювання відповідних засад;

спеціальний закон, запроваджений у Канаді, визначає за камкординг покарання, за яким особу позбавляють волі на термін до п'яти років;

покарання за камкординг за німецьким спеціальним законом складає позбавлення волі терміном до трьох років;

у Чехії відповідне діяння карається позбавленням волі на термін до п'яти років, а в Італії – до трьох місяців;

у Гонконзі за камкординг призначається штраф на суму 6.4 тис. доларів чи позбавлення волі на термін три місяці;

в Японії за відповідні порушення авторського права у вигляді камкордингу призначається штраф на суму до 95 тис. доларів, чи позбавлення волі на строк до десяти років.

Камкординг в Україні є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом, адже діяння визнається злочинним лише у випадку, коли було завдано шкоду. Камкординг не є поширеним злочином, тому не широко висвітлений в науковій літературі. Загальна кількість злочинів за камкординг за останні роки: 2015 – 13, 2016 – 16, 2017 – 12, 2018 – 56, 2019 – 37. Безпосереднім об'єктом камкордингу є суспільні відносини, пов'язані з майновими правами автора на аудіовізуальний твір. Предметом же є безпосередньо аудіовізуальний твір. Стосовно об'єктивної сторони, то це створення примірника аудіовізуального твору без дозволу автора, що відбувається під час публічної демонстрації цього твору. Суб'єктивна сторона – прямий умисел; суб'єкт – особа, що досягла

16 річного віку, або в кваліфікуючій ознаці передбачено спеціального суб'єкта – службову особу, що скористалась службовим становищем. Однією з ключових особливостей відношення до кримінального складу є розмір збитку. Дане діяння відноситься до кримінального злочину, якщо завданий ним збиток перевищує 22 700 грн (20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), якщо ж завдане діяння не перевищує зазначеної суми, то йде мова про адміністративне правопорушення.

Стосовно кримінального провадження, то воно може бути почате лише за заявою потерпілого у формі приватного обвинувачення, й потерпілий має надати матеріали на підтвердження завданих збитків. На практиці ж, потерпілому досить важко розрахувати понесені збитки, адже як правило, він не має доступу до інформації про кількість розповсюджень незаконно скопійованого твору. Тому, на мою думку, обов'язок перевіряти й проводити відповідні розрахунки має бути покладено на сторону обвинувачення, у тому числі – на слідчого й прокурора, адже вони, у силу своїх службових обов'язків, мають більше можливостей для доступу до інформації, ніж потерпілий.

Отже, камкординг – це не настільки поширений злочин в Україні, але все ж це злочин, що зазіхає на авторські права та жорстко карається у всьому світі. Він має свій склад злочину й закріплення в законодавстві, а це закріплення має свої недоліки, як наприклад необхідність доводити провину потерпілим, який має для цього обмежені можливості. Запровадження практики доведення злочинного діяння стороною обвинувачення (слідчим і прокурором) допомогло б більш чітко кваліфікувати відповідний злочин.

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СТАНУ ЗАХИЩЕНОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ В УКРАЇНІ

Владислава БАТИРГАРЕЄВА

Слід відверто зазначити, що ми живемо в епоху суспільного зламу та пертурбацій планетарного масштабу. І сьогодні, мабуть, немає жодної сфери суспільного буття як в Україні, так і в усьому світі, яка не відчула б на собі наслідки криміналізації. Наприклад, за рейтингом Глобального індексу миролюбності (Global Peace Index) – комплексного показника, що визначає миролюбність країн світу за такими показниками, як рівень насильства всередині країни та рівень агресивності її зовнішньої політики, у 2020 році Україна із 163 країн цього рейтингу посіла 148 місце, чим на дві позиції поліпшила результати 2019 року. Що цікаво, Україну за цим рейтингом випереджають абсолютно всі країни, що колись входили до складу СРСР, за виключенням РФ, яка у 2020 р. посіла 154 місце. Ці показники свідчать про велику небезпеку, якій піддано життя, здоров'я та права українських громадян унаслідок вельми напруженої криміногенної ситуації усередині країни. І такі висновки міжнародних експертів стосовно України підтверджуються даними вітчизняної кримінально-правової статистики.

Переламними роками у кримінальній статистиці в Україні і відповідною точкою відліку, як відомо, стали 2014–2015 рр. За офіційними статистичними відомостями Генеральної прокуратури України, кількість зареєстрованих злочинів у 2015 р. склала 565 182, що на 7 % більше за рік попередній. У 2016 р. зареєстровано максимальну кількість правопорушень за останні 20 років (592 604). У порівнянні із 2015 р. темпи приросту знов досягли майже 5 %. Якщо взяти до уваги, що ці показники наведені без урахування злочинних

виявів на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької та Луганської областей, то такий приріст злочинності свідчить про дуже напружену криміногенну ситуацію в нашій країні. З 2017 р. намітилася позитивна динаміка, що відбилася у скороченні рівня злочинності. У цьому році зареєстровано 523 911 кримінально караних правопорушень (-11,6 %). У наступних 2018 і 2019 рр. було зареєстровано 487 133 і 444 130 злочинів відповідно, а темпи приросту досягли негативної позначки: у 2018 р. темп приросту дорівнював -7,02 %, у 2019 р. – -8,03 %, у 2020 – -19 %. Порівняно з роком максимального піку злочинності (2016) у 2020 р. у цілому зафіксовано зниження зареєстрованих кримінально караних правопорушень майже на 40 %.

До речі, Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722/2019 затверджені 17 Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року. Так, у центрі уваги Цілі 16 "Сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя для всіх і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях" значаться, зокрема, національні завдання: щодо скорочення поширення насильства; збільшення виявлення постраждалих від торгівлі людьми та всіх форм експлуатації; підвищення рівня довіри до суду та забезпечення рівного доступу до правосуддя; зміцнення системи запобігання та протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, фінансування тероризму та поширення зброї масового знищення; скорочення незаконного обігу зброї, боєприпасів та вибухових матеріалів; скорочення масштабів корупції; підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування; зміцнення соціальної стійкості, сприяння розбудові миру та громадській безпеці (конфліктне та постконфліктне врегулювання).

У продовження теми зупинимося лише на аналізі злочинів проти громадської безпеки, передбачених розділом IX КК України, родовим об'єктом протиправних посягань якого є стан захищеності суспільства в цілому та кожного його члена зокрема від джерел підвищеної небезпеки, як-от: діяльності злочинних або терористичних угруповань, зброї та вибухових пристроїв, радіоактивних і легкозаймистих матеріалів тощо. Аналізуючи кількісно-якісні показники цього різновиду злочинності, насамперед відзначимо певні парадокси, якими характеризується незаконний обіг зброї в Україні. Сьогодні ніхто точно не знає про масштаби арсеналу зброї у населення. І це не лише стрілецька зброя спортивного призначення, для самооборони або мисливства, тобто "цивільна" зброя, а й зброя бойового призначення – гвинтівки, кулемети, гранатомети, автомати та ін. Підкреслимо, що тут не йдеться про зброю незаконних військових формувань, походження й обіг якої є окремою темою. Вважаємо, що жодні цифри офіційної статистики не здатні сьогодні відбити обсяги цього обігу. Парадоксом, на наш погляд, є той факт, що навіть незважаючи на очевидне всім й кожному поширення на підконтрольній українській владі території незаконного обігу зброї (не в останню чергу внаслідок військового конфлікту на Сході країни), кількість зафіксованих фактів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК) демонструє завидну стабільність, порівняно із роками, що передували зазначеному конфлікту. Не можна не відзначити й тенденцію до зниження їх кількості останні два роки. Порівняно із роком максимальної їх кількості (2017), коли було зафіксовано 8 002 злочини, у 2018 р. відбулося помітне їх зниження – на 6,70 % (7 466); у 2020 р. це зниження у розрахунку до 2017 р. уже складало 36,0 % (!) (6 204). За останні вісім років у 2020 р. зареєстровано найменшу кількість злочинів, передбачених ст. 263 КК (5116). Подібні тенденції спостерігаються так само у реєстрації правопорушень,

пов'язаних із незаконним виготовленням, переробкою чи ремонтом вогнепальної зброї або фальсифікацією, незаконним видаленням чи зміною її маркування, незаконним виготовленням бойових припасів, вибухових речовин чи вибухових пристроїв (ст. 2631 КК).

Водночас цікаво у плані співставлення звернутися до показників створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК). Ще деякий час тому таких випадків в Україні взагалі не було. На сьогодні їх кількість вимірюється сотнями. Так, якщо у 2013 р. в ЄРДР не було зафіксовано жодного випадку створення подібних формувань, то у 2014 р. таких діянь обліковано вже 457. У 2015 р. заявлено про максимальну їх кількість – 543. І хоча наступні роки свідчать про їх коливання у бік зниження відносно 2015 року (2016 р. – 536; 2017 р. – 431; 2018 р. – 396; 2019 р. – 305; 2020 – 376), усе одно ці злочинні вияви стали "буденністю" нашого життя.

Так само буденним явищем для нашого суспільства стає тероризм. І якщо раніше подібних випадків у статистиці не фіксувалося взагалі через їх відсутність, то лише у 2014 р. обліковано 1499 терористичних актів (ст. 258 КК); 478 випадків створення терористичної групи або терористичної організації (ст. 258-3 КК); 54 факти фінансування тероризму (ст. 258-5 КК). Рік 2015-й дав 1 295 облікованих терористичних актів; рекордну кількість (майже з двократним збільшенням) випадків створення терористичної групи або терористичної організації (849) та трикратним приростом фактів фінансування такої діяльності (138). Невипадково у Службі безпеки України заявляли про рекордну кількість терактів в Україні. У 2016 р. до обліку Генеральної прокуратури потрапила рекордна кількість терористичних актів, будь-коли вчинених на території України (1865). Разом із тим інші терористичні дії-"сателіти" пішли на спад (391 і 84 злочини відповідно).

Починаючи з 2017 р. вектор розвитку аналізованої кримінальної дійсності повністю змінився на протилежний – спостерігається поступове зменшення терористичних ексцесів за всіма "терористичними" статтями. Так, потягом 2017–2020 рр. за ст. 258 КК зафіксовано відповідно 1 385, 950, 909 і 465 діянь; за ст. 258-3 КК – 274, 175, 164 і 123 злочини; за ст. 258-5 КК – 74, 51, 33 і 37. Хоча нібито й перейдений "рубікон", однак заспокоюватися ще рано, адже випадки виявів терористичних дій вимірюються сотнями. Тому організація й проведення досліджень стосовно цього загрозливого явище наразі є перспективним напрямом кримінологічної науки. На цьому тлі випадки бандитизму виглядають нечисленними. У 2020 р. (порівняно із критичним у плані погіршення кримінальної обстановки в країні 2017 р.) кількість злочинів, передбачених ст. 257 КК (Бандитизм), знизилася удвічі, майже досягнувши показників 2013 р. (20 фактів), чого не можна сказати про кількість випадків створення злочинних організацій (ст. 255 КК). Порівняно із 2014 р., коли було зареєстровано всього 5 фактів, у 2020 р. їх кількість зросла у 18 разів (92 злочини).

На підставі викладеного можна, на перший погляд, дійти висновку про покращення стану захищеності суспільства від злочинних посягань, але наукова спільнота не має обмежуватися лише констатацією цифр. Перед наукою, зокрема кримінологічною, постає завдання критичного осмислення теперішньої криміногенної ситуації, у тому числі й у сфері громадської безпеки, оскільки залишення цих питань без уваги загрожує суспільному балансу.

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ МЕТОДІВ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА ОБ'ЄКТАХ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Олег БАТЮК

Актуальність теми обумовлена тим, що сучасний розвиток науки криміналістики характеризується формуванням загальної та окремих теорій, розробленням і впровадженням сучасних науково-технічних засобів та інформаційних технологій у практику боротьби зі злочинністю, удосконаленням техніко-криміналістичних засобів, прийомів криміналістичної тактики, удосконаленням існуючих та пропонуванням нових окремих методик розслідування нових видів злочинів. Накопичення наукового знання час від часу приводить до зміни наукової парадигми криміналістики.

На наш погляд, істотне значення в дослідженні проблем криміналістичного забезпечення досудового розслідування злочинів, вчинених на об'єктах критичної інфраструктури, зокрема, розслідування злочинів мають такі формально-логічні прийоми мислення (методи), як аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, аналогія тощо. Вони забезпечують отримання нового криміналістичного знання і є складовою частиною діалектичної логіки та входять до всезагального методу пізнання об'єктивної дійсності. Так, наприклад, задача аналізу полягала в тому, щоб розглянути криміналістичне забезпечення діяльності з досудового розслідування у різноманітних зв'язках із забезпеченням інших видів правоохоронної діяльності, а розкриття й аналіз сутності злочинних проявів на об'єктах критичної інфраструктури дало змогу виявити можливості протидії такій протиправній діяльності силами і засобами криміналістики.

До загальнонаукових методів, які ефективно використовуються під час досудового розслідування злочинів, вчинених на об'єктах критичної інфраструктури, криміналісти відносять спостереження, вимірювання, описування, порівняння, експеримент та інші. Враховано ту особливість, що у наукових дослідженнях з юридичних дисциплін, як правило, порівняння здійснюється на нормативно-правовому рівні, тобто зіставляються кілька правових положень, а тому використовується вже порівняльно-правовий метод.

Загальнонаукові методи застосовують в усіх науках і наукових дослідженнях різних сфер людської діяльності, проте, за умови збереженості основного змісту в кожній галузі наукового знання вони набувають певних особливостей, що відображають об'єкти і предмет дослідження, мету і його завдання тощо. Так, наприклад, спостереження в криміналістиці – це навмисне і цілеспрямоване сприйняття якого-небудь об'єкта, факту, процесу, явища, пов'язаного з виявленням, розкриттям і досудовим розслідуванням злочинів. На важливість і особливий зміст спостереження як способу діяльності працівників органів досудового розслідування вказується в криміналістичних тактичних рекомендаціях для проведення допитів, впізнання, оглядів, обшуків, затримання підозрюваних тощо. Суб'єктами спостереження в криміналістиці є як практичні співробітники правоохоронних органів, так і особи, що займаються теоретичною розробкою проблем цієї науки, здійснюють наукові дослідження окремих питань криміналістичного забезпечення. У разі дослідження окремих криміналістичних проблем таким суб'єктом виступає дослідник. Ним може бути як практичний фахівець – прокурор, слідчий, оперативний працівник, суддя, адвокат, так і теоретик, сферою інтересів та практичною діяльністю якого є теорія науки. До того ж, таке спостереження може здійснювати як дослідник проблеми безпосередньо, так і ним може бути використано результати спостереження, які здійснені іншими особами

і відомості про які містяться в наукових джерелах, методичних рекомендаціях, аналітичних довідках, узагальненнях практики виявлення й розкриття та досудового розслідування злочинів за результатами вивчення кримінальних проваджень, матеріалів вітчизняної й зарубіжної судово-слідчої практики тощо.

Будучи застосованим з метою фіксації інформації про предмети, процеси, явища, науковий метод описування полягає у вказуванні певних або інших ознак об'єкта. При описуванні можуть фіксуватися або всі – суттєві і несуттєві – ознаки об'єкта, або деякі, котрі мають найбільш важливе значення для цього дослідження і зроблених дослідником висновків. Описування як метод і елемент процесу пізнання має місце на обох його рівнях – емпіричному і теоретичному. До того ж, використання описування переважно на емпіричному рівні пізнання зовсім не означає, що воно можливе без активізації мислення, без використання окремих теоретичних положень. Ігнорування цього методу або зведення описування виключно до емпіричної процедури потягне за собою зниження його методологічного значення і надмірне спрощення розуміння його сутності.

Саме тому, досліджуючи проблеми використання криміналістичних методів для забезпечення досудового розслідування злочинів, вчинених на об'єктах критичної інфраструктури, і використовуючи для цього описування як метод пізнання, потрібно надавати теоретичне обґрунтування, розкривати теоретичне осмислення описаних в дослідженні процесів, явищ, результатів застосування криміналістичних рекомендацій для виявлення, фіксації, оцінки доказів і доказової інформації та забезпечення процесу досудового розслідування злочинів й доказування у кримінальному провадженні. Описування відображає не лише результати розв'язання окремих завдань наукового дослідження або наукову чи емпіричну базу науки як основу її теорії. Воно слугує вихід-

ним науковим матеріалом для розроблення й формулювання криміналістичних рекомендацій. Вочевидь, що описування в цьому дослідженні відіграє роль не тільки методу пізнання сутності криміналістичного забезпечення як окремої наукової категорії, а й становить собою одну з важливих функцій науки криміналістики.

ПРОБЛЕМИ РОЗСЛІДУВАННЯ ПРАВОПОРУШЕНЬ У РАЙОНІ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ, ВІДСІЧІ І СТРИМУВАННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Тетяна БЛИСТІВ

В Україні триває період здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій і Луганській областях з метою захисту інтересів держави з питань зміцнення обороноздатності.

Так, у Законі України "Про правовий режим воєнного стану" від 07.04.2015 було чітко визначено підстави та випадки утворення військових адміністрацій, а вже у Законі України "Про військово-цивільні адміністрації" від 03.02.2015 наведено визначення військово-цивільним адміністраціям як тимчасовим державним органам у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України та призначені для забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсіям і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції.

Однак слід визнати, що сучасна система правоохоронних органів у військовій галузі є недосконалою та потребує додаткових заходів правового забезпечення інтересів держави у галузі оборони та національної безпеки України, що мають на меті організацію своєчасного і адекватного реагування на

кризові ситуації, які загрожують національній безпеці і обороні.

З початком функціонування слідчих підрозділів Державного бюро розслідувань, військова прокуратура втратила можливість здійснення досудового розслідування, а відповідні кримінальні провадження, у тому числі про злочини щодо збройної агресії Російської Федерації та її сателітів, які перебували у провадженні слідчих військової прокуратури, передані слідчим органів Національної поліції, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України. Проте на ці органи чинним законодавством не покладається комплексне завдання забезпечення законності у Збройних Силах України та інших військових формуваннях.

З огляду на це негайного вирішення на законодавчому рівні потребують питання забезпечення можливості здійснення уповноваженими особами органів досудового розслідування та прокуратури повноважень у кримінальних провадженнях щодо правопорушень, вчинених у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, зокрема в частині, що стосується обов'язковості допуску дізнавачів, слідчих і прокурорів до цього району, у порядку, визначеному Командувачем об'єднаних сил, а також надання їм відповідного сприяння.

Вирішення на законодавчому рівні питання про притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності за злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку також вже давно на часі, як і усунення недоліків кримінально-правового регулювання у цій сфері, оскільки сьогодні існують певні розбіжності між міжнародно-правовими нормами та нормами вітчизняного законодавства.

Отже, важливою умовою ефективності зусиль будь-якої держави у протидії вчиненню злочинів проти миру і безпеки людства, та й загалом злочинності, є адекватна сучасним

умовам законодавча регламентація системи таких злочинів з урахуванням як міжнародного досвіду, так і відображенням на національному рівні новітніх підходів до формулювання складів злочинів.

До того ж існує проблема з формуванням компетентних кадрів сучасного рівня, здатних знати не тільки національне законодавство, але і особливості міжнародного кримінального права щодо розслідування злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Отже, на часі відновлення функціонування системи військової юстиції, яка ґрунтуватиметься на сформованих світовою практикою засадах.

ПРОБЛЕМА ЛЕГАЛІЗАЦІЇ ОБІГУ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ В УКРАЇНІ

Іван БОГАТИРЬОВ

Актуальність даної проблеми для нашої країни є беззаперечною. Більше того, проблема стала темою обговорення і серед депутатів Верховної Ради України. Так, 20 січня 2021 року Комітет з питань правоохоронної діяльності рекомендував Верховній Раді включити в порядок денний законопроєкт від 6 січня 2021 року № 4335 "Про обіг цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї". Це ще один крок до того, що в Україні певна категорія людей вільно буде мати і носити вогнепальну зброю та бойові припаси до неї.

Водночас як показує дослідження легалізації обігу цивільної вогнепальної зброї та бойових припасів до неї в Україні наукові позиції вітчизняних вчених з цього приводу розійшлися. Зокрема, одні вважають, що частина населення країни позитивно сприймає таке нововведення, інші дослідники категорично проти такої легалізації. Крім того, така дискусія ведеться і серед населення країни, зокрема частина населення вважає, що вільне володіння зброєю допоможе мінімізувати злочини в Україні, тому що зловмисники боятимуться отримати серйозну відсіч. Інші впевнені, що таке нововведення навпаки стимулює повний розгул злочинності, а на вулицю не можна буде виходити, тому що будуть постійні "розборки" із застосуванням цивільної вогнепальної зброї.

Більш того, як зауважує вітчизняний дослідник Р. Є. Чорнобривець, питання легалізації обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні практично постало ще з перших років після проголошення незалежності країни, а після Революції гідності, анексії Криму Росією, а також подій на Сході України – набрало найбільшої актуальності. Саме криміналізація суспільства за останні п'ять років стала поштовхом нової хвилі

обговорення легалізації обігу вогнепальної зброї серед населення країни. Підтвердженням даної позиції є війна на сході країни, яка практично створила певне підґрунтя вільного отримання вогнепальної зброї її населенням, тому закріплення його у Законі не повинно спровокувати спалах злочинності.

Ми прогнозуємо, що навпаки вказане знизить рівень злочинності у разі надання дозволу на озброєння цивільних осіб за умови, якщо цивільна особа пройде спеціальний курс підготовки, успішно здасть іспит на носіння і використання вогнепальної зброї. Водночас державні і не державні інституції мають формувати у населення правову культуру щодо вільного володіння зброєю, оскільки саме правова культура громадян різних держав суттєво відрізняється. Тому реакція суспільства на застосування зброї зосібна поліцейським в кожній країні має свої особливості.

Варто акцентувати увагу на тому, щоб українець усвідомлював відповідальність, яка покладається на нього у зв'язку з володінням вогнепальною зброєю, а також міру кримінальної відповідальності за порушення правил поводження зі зброєю. На жаль, категорія злочинів з використанням вибухівки і вогнепальної зброї дуже суттєво зросла за останні роки, порівняно з іншими видами злочинів. Особливо гостро це питання виникає після резонансних злочинів у таких містах України як Дніпро, Київ, Одеса та ін.

Чому ми підтримуємо легалізацію обігу вогнепальної зброї в Україні? Наша позиція пов'язана з тим, що якщо держава, її правоохоронні органи, які фінансуються платниками податків, не спроможні їх захистити, то надання права на збройний самозахист громадян є виправданим.

Крім того, українське законодавство не дозволяє людині мати при собі зброю для самозахисту, якщо вона покидає стіни своєї оселі, не входить до тих категорій, які можуть мати травматичну, або не були нагороджені силовими структурами бойовою зброєю. Водночас застосування вищенаведеної

зброї не регламентоване законом, відповідно у випадку їхнього незаконного використання до особи можуть бути застосовані норми Кримінального кодексу України.

Отже, проблема легалізації обігу вогнепальної зброї в Україні повинна вирішуватися не тільки в дискусіях, де немає однозначної відповіді, а насамперед в законодавчій площині. Однією із проблем використання вогнепальної зброї в Україні є її застосування поліцейським. Резонансною подією для країни став випадок в місті Києві, коли поліцейський С. Олійник застосував вогнепальну зброю, переслідуючи машину BMW. На жаль, від його кулі загинув пасажир вказаної машини. Поліцейський обвинувачується в навмисному вбивстві та замаху на водія порушника і був узятий під варту.

Отже, чи можна вважати дії поліцейського виправданими. Ми можемо висловлювати припущення, що законність застосування вогнепальної зброї завжди має розглядати суд. Підготовка поліцейського для застосування вогнепальної зброї повинна бути бездоганною. Найголовніше – поліцейський має бути впевнений, що дії злочинця загрожують його життю і життю оточення в крайньому випадку.

Варто також пам'ятати, що застосування вогнепальної зброї поліцейським було, є і буде завжди гострим питання у будь-якому суспільстві, оскільки це захист для одних та загроза життю і здоров'ю для інших. До речі, саме на основі Конституції України був написаний Закон України "Про Національну поліцію", в якому зазначено можливості застосування заходів примусу (ст. 46) щодо застосування вогнепальної зброї і саме ст. 3 Конституції України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку – найвищою соціальною цінністю.

Отже, легалізація обігу вогнепальної зброї в Україні – це певний порятунок для законослухняного громадянина. До речі, якщо вірити даним Національної поліції України, сьогодні в Україні в незареєстрованому обігу перебуває більше

чотирьох мільйонів одиниць нелегальної вогнепальної зброї, то її легалізація може максимально зменшити кількість зброї на нелегальному ринку, а також дозволить громадянам країни захищати своє життя та здоров'я від злочинних посягань тих, хто незаконно нею володіє.

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАПОБІГАННЯ КОРОНАВІРУСНІЙ ХВОРОБІ (COVID-19) У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Ольга Богатирьова

Андрій Богатирьов

За повідомленням Центру охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ЦОЗ ДКВС), станом на 09.02.2021 у місцях несвободи (установах виконання покарань та слідчих ізоляторах) зареєстровано 1 311 випадків захворювання на COVID-19: 47 ув'язнених, 64 засуджених, 1 052 працівники ДКВС України, 148 працівників ЦОЗ ДКВС України. Крім того, у двох установах виконання покарань та СІЗО реєструються спалахи захворювання на COVID-19 серед засуджених та осіб, узятих під варту.

Як бачимо, левову частку (91,5 %) захворілих становлять саме працівники ДКВС України, з яких 11,3 % – працівники ЦОЗ ДКВС України, які безпосередньо контактують із хворими засудженими або ув'язненими. Водночас ПЛР-тестуванням для виявлення коронавірусу SARS-CoV-2 відповідно до наказу МОЗ України від 28.03.2020 № 722 "Організація надання медичної допомоги хворим на коронавірусну хворобу (COVID-19)" було піддано 2 611 осіб, зокрема 1 493 особи з числа контактних. Тобто кожне друге тестування видає позитивні показання. Таким чином, можна дійти висновку про те, що ПЛР-тестування фактично здійснюється не для виявлення хворих на COVID-19, а для встановлення факту захворювання за наявності усіх симптомів. З огляду на швидкість розповсюдження гострої респіраторної хвороби COVID-19 будь-яке зволікання призводить до більшого поширення хвороби.

Крім того, згідно з наказом Міністерства юстиції України від 12.03.2020 № 950/5 "Про запобігання поширенню на території установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, закладів охорони здоров'я ДКВС України коронавірусу COVID-19" у місцях несвободи забезпечується медичний контроль за співробітниками ДКВС України: а саме щоденне здійснення медичними працівниками (медичних частин, фельдшерських пунктів, лікарняних закладів) ЦОЗ ДКВС України температурного скринінгу персоналу установ виконання покарань та слідчих ізоляторів, їхнього візуального огляду та опитування (з отриманням заповнених анкет (за наявності) перед заступанням на службу та у разі необхідності під час несення служби, а також здійснення температурного скринінгу засуджених та осіб, узятих під варту, їх візуального огляду та опитування (з отриманням заповнених анкет (за наявності) щодо загального стану здоров'я.

Оскільки у місцях несвободи, як ми вже зазначали, основним джерелом захворювання є персонал, який контактує із зовнішнім світом, та нові в'язні, які потрапляють до ізоляції без встановлення факту їхнього інфікування, пропонуємо звернути увагу керівництва ДКВС України на важливість обов'язкової 14-денної ізоляції в окремих карантинних камерах та ПЛР-тестування новоприбулих в'язнів, а також вжиття заходів для збільшення кількості таких тестувань для персоналу місць несвободи при перших ознаках захворювання.

Водночас маємо зауважити, що задля посилення заходів щодо недопущення зараження ув'язнених та засуджених, співробітників ДКВС України новою коронавірусною інфекцією (COVID-19) у всіх установах виконання покарань та слідчих ізоляторах реалізується комплекс санітарно-протиепідемічних (профілактичних) заходів. Між тим, згідно з нашим дослідженням, не всі місця несвободи забезпечені засобами індивідуального захисту в повному обсязі. Зокрема, за інформацією Південного міжрегіонального управління з

питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України у місцях несвободи Миколаївської області, де утримується 2 147 в'язнів станом на 27.01.2021 існує потреба більш ніж у 1 450 респіраторах; 31 500 масках; 430 захисних окулярах; 545 захисних щитках; 32 500 бахілах; 39 080 рукавичках; 478 л/кг дезінфекційних засобів та 419 215 грн для вжиття заходів, спрямованих на унеможливлення поширення гострої респіраторної хвороби COVID-19. Одночасно з цим у місцях несвободи допускаються випадки порушення протоколу надання медичної допомоги для лікування коронавірусної хвороби (COVID-19), затвердженого наказом МОЗ України від 20.11.2020. Так, за даними Луганської обласної прокуратури від 29.12.2020, під час комплексної перевірки Старобільського СІЗО виявлено, що такі лікарські засоби, як парацетамол, ібупрофен, фавіпіравір, ремдесивір, дексаметазон, імуноглобулін, призначення та застосування яких передбачено згідно з вищезгаданим протоколом для лікування груп пацієнтів із підтвердженою коронавірусною хворобою (COVID-19), до медичної частини СІЗО не поставлялись.

Також варто звернути увагу на те, що у місцях несвободи з липня 2020 року дозволені короткострокові побачення через скляні перегородки згідно з наказом Мін'юсту від 24.07.2020 № 2541/5, а з грудня 2020 року дозволені тривалі побачення засуджених з близькими родичами відповідно до постанови КМУ від 09.12.2020 № 1236 "Про встановлення карантину та запровадження обмежувальних протиепідемічних заходів з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2".

З урахуванням того, що тривалі побачення між засудженими та близькими родичами проводяться без використання засобів індивідуального захисту органів дихання (за виключенням перебування в спільних приміщеннях з іншими особами), такі засуджені потребують 14-денної ізоляції з

обов'язковим проведенням ПЛР-тесту для своєчасного виявлення захворювання на COVID-19.

Оскільки ПЛР-тест є найбільш точним у виявленні вірусу SARS-CoV-2, насамперед для виключення можливості безсимптомного перебігу COVID-19, для безпеки засуджених, ув'язнених, персоналу місць несвободи, надання тривалих побачень можливе виключно за умови проведення ПЛР-тестування на 12-ту добу ізоляції засудженого. На думку керівництва, цей варіант дозволяє не забороняти повністю надання тривалих побачень, як це наразі відбувається в інших країнах. На наше переконання, більш доцільним видається проведення тривалих побачень між засудженими та близькими родичами обов'язково за наявності засобів індивідуального захисту органів дихання.

Насамкінець хотілось би зауважити про важливість першочергової вакцинації персоналу місць несвободи, працівників ЦОЗ ДКВС України, адже з огляду на їхній безпосередній зв'язок із зовнішнім світом небезпечність їхнього інфікування SARS-CoV-2 з подальшим зараженням засуджених надзвичайно велика. А підвищена неконтрольована захворюваність на COVID-19 у місцях несвободи може призвести до виникнення у них надзвичайних ситуацій. Тому пропонуємо у план вакцинації (надання послуг на безоплатній основі) Міністром охорони здоров'я до переліку груп населення, пріоритетних для вакцинації проти коронавірусної хвороби, після медиків, мобільних груп, а також особового складу Збройних Сил України додати ув'язнених, засуджених, медичних працівників та персонал ДКВС.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Ірина БОТНАРЕНКО

Проблема домашнього насильства актуальна для всіх країн і суспільств без винятку. Характерною рисою такого виду насильства є особлива сфера суспільних відносин, яким воно охоплюється – шлюбно-сімейні та сімейно-побутові. У вказаних відносинах можуть перебувати не лише подружжя чи інші близькі родичі, але й інші особи, які проживають однією сім'єю, наприклад, неодружені чоловік та жінка, які взаємно піклуються один про одного, але, відповідно до сімейного законодавства, не наділені взаємними правами та обов'язками.

Тому одним із засобів такого реагування, спрямованого на вирішення указаного питання, є встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство.

Спроба реалізувати поставлене завдання закінчилась вдало – у 2017 році Кримінальний кодекс (далі – КК) України був доповнений статтею 126-1 "Домашнє насильство". Диспозиція указаної статті закріпила положення, відповідно до якого під домашнім насильством вважається умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи.

Відповідна кримінально-правова норма, зазначена у науковій літературі, породжує більше проблем, ніж вирішує, оскільки: 1) є не чітко визначена диспозиція, яку можна тлумачити по-різному; 2) ст. 126-1 КК України не охоплює більшість випадків домашнього насильства, яке криміналізоване

іншими статтями закону про кримінальну відповідальність; 3) для визнання злочину домашнім насильством необхідно, щоб відповідні дії вчинялися систематично, що не дає можливість цій кримінально-правовій нормі ефективно виконувати функцію запобігання цим злочинам; 4) у разі кваліфікації злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, за сукупністю, існує висока вірогідність порушення принципу non bis in idem. Повністю погоджуючись із зазначеними положеннями, зауважимо, що передбачення в диспозиції статті терміна "близькі особи" теж є сумнівним, оскільки законодавець не дає чіткого роз'яснення, які особи належать до цього кола, відповідно, перелік потерпілих не є точним. У пояснювальній доповіді до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11.05.2011, а саме в п. 42 зазначено, що домашнє насильство може бути двох видів: 1) насильство у стосунках інтимних партнерів – з боку теперішнього чи колишнього чоловіка чи дружини або партнера (особи, з якою потерпілий перебуває або перебував у сімейних чи близьких відносинах) і 2) насильство у стосунках між поколіннями – зазвичай батьками і дітьми або дідами (бабами) й онуками. Останнє може мати місце з боку особи до своєї дитини, батька чи матері (жорстоке поводження з особами похилого віку) або насильство в стосунках між будь-якими іншими двома чи декількома членами сім'ї різних поколінь і, знову ж таки, спільне проживання потерпілого та правопорушника не вимагається (п. 42).

Конкретизація в нормі статті лише трьох форм насильства, без вказівки на сексуальне, як це визначено в Законі України від 7.12.2017 р. "Про запобігання та протидію домашньому насильству", теж не є вдалою, свідчить, скоріше, про некоректність викладу, а, відтак, не в повній мірі охоплюються випадки домашнього насильства. Відповідно, дії особи, яка вчинила насильство сексуального характеру відносно

члена своєї сім'ї, не підлягають кваліфікації за ст. 126-1 КК України, якщо тільки вони не містять іншу форму домашнього насильства. Але така позиція законодавця виглядає нелогічною. Крім того, деякі вчені-криміналісти обстоюють позицію, що виокремлення такої форми домашнього насильства, як економічне, є зайвим, адже воно потребує кваліфікації виключно за нормами розділу КК України, який регулює злочини проти власності. Тому чи взагалі доцільно в нормі, яка встановлює відповідальність за домашнє насильство, конкретизувати його форми?

Окрім зазначеного вище, питанням, на які ми хочемо звернути увагу, є: 1) як кваліфікувати дії особи, яка під час вчинення домашнього насильства спричинила потерпілій особі легкі тілесні ушкодження чи дії члена сім'ї, який погрожує фізичною розправою; 2) як кваліфікувати дії особи, яка систематично здійснює сексуальне насильство щодо члена своєї родини.

Отже, як ми бачимо, багато питань, пов'язаних з кваліфікацією домашнього насильства, залишаються без однозначної відповіді. Це, у свою чергу, свідчить про низьку правову урегульованість домашнього насильства в законі про кримінальну відповідальність, що викликатиме труднощі у застосуванні цієї норми на практиці. Тому визнаємо, що диспозиція норми, яка встановлює кримінальну відповідальність за домашнє насильство, є недосконалою, містить багато проблемних моментів, а отже потребує глибокого аналізу та доопрацювання.

ДОВЕДЕННЯ БАНКУ ДО НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ: АНАЛІЗ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Юлія ВАСИЛЕНКО

Суспільна небезпечність доведення банку до неплатоспроможності пов'язана з публічним значенням та важливістю банківської діяльності для фінансово-кредитної системи держави, а також тяжкістю шкоди, що заподіюється кредиторам банку та інтересам держави в разі банкрутства банку. Це обумовило потребу криміналізації даного діяння, результатом якої стало прийняття Закону України від 2 березня 2015 року № 218-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб", згідно з яким Кримінальний кодекс України (далі – КК України) було доповнено ст. 218-1.

Під доведенням банку до неплатоспроможності в статті 218-1 КК України законодавець має на увазі умисне, з корисливих мотивів, іншої особистої заінтересованості або в інтересах третіх осіб вчинення пов'язаною з банком особою будь-яких дій, що призвели до віднесення банку до категорії неплатоспроможних, якщо це завдало великої матеріальної шкоди державі або кредитору. Таким чином, об'єктивна сторона складу даного кримінального правопорушення включає три ознаки: 1) суспільно небезпечне діяння; 2) суспільно небезпечні наслідки; 3) причинно-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками.

Аналіз диспозиції статті 218-1 КК України дозволяє зробити висновок, що доведення банка до неплатоспроможності може вчинятися лише шляхом активних дій. Зважаючи на те, що на практиці такі дії можуть бути найрізноманітнішими, їх перелік законодавцем в аналізованій статті кодексу не конкретизовано. Досить цікавими в цьому контексті є результати аналізу, прове-

деного в науковому дослідженні "Доведення банку до неплатоспроможності: соціальна обумовленість криміналізації, аналіз складу злочину" Василіним Є. М., який виокремив та узагальнив найбільш типові способи доведення банка до неплатоспроможності: 1) здійснення заздалегідь збиткових операцій з кредитування підконтрольних суб'єктів господарської діяльності, які не мали на меті повернення наданих запозичень; 2) укладання завідомо невигідного для банку договору відступлення права вимоги; 3) завідомо збиткова інвестиційна діяльність у цінні папери; 4) укладення договору про співробітництво із суб'єктами підприємницької діяльності для подальшого виведення високоліквідних активів у вигляді готівкових грошових коштів за допомогою чекових книжок через касу установ банку тощо.

У диспозиції ч. 1 ст. 218-1 КК України мова йде про умисні активні дії, спрямовані на доведення банку до неплатоспроможності. Однак трапляються випадки, коли доведення банку до неплатоспроможності відбувається в результаті бездіяльності керівників банку та інших передбачених законодавством осіб, які не вчинили дій, які вони повинні були вчинити з метою запобігання неплатоспроможності банку. Ідеться, передусім, про виконання проблемним банком заходів програми фінансового оздоровлення, здійснення власником реорганізації банку або виконання інших заходів щодо усунення допущених банком порушень банківського законодавства. Невчинення таких заходів і неприведення банком своєї діяльності відповідно до вимог законодавства, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку України, після віднесення його до категорії проблемних, є підставою для віднесення такого банку до категорії неплатоспроможних. Отже, доведення банку до неплатоспроможності цілком можливе і шляхом бездіяльності уповноважених осіб банку, що, безумовно, слід було б урахувати при конструюванні диспозиції статті 218-1 КК України.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони доведення банку до неплатоспроможності є суспільно небезпечні на-

слідки. За своєю конструкцією доведення банку до неплатоспроможності є одиничним ускладненим кримінальним правопорушенням, що кваліфікується за наслідками, які настають хронологічно (послідовно) один за одним у результаті вчиненого особою кримінального правопорушення. При цьому основним (проміжним) наслідком є віднесення банку до категорії неплатоспроможних, а додатковим (похідним) наслідком є заподіяння великої матеріальної шкоди державі або кредитору. Щодо першого наслідку – віднесення банку до категорії неплатоспроможних, то це відбувається на підставах та в порядку, передбаченому ст. 76 Закону України "Про банки і банківську діяльність". Національний банк України також має право прийняти рішення про віднесення банку до категорії неплатоспроможних у разі, якщо банк не виконав у встановлений договором або визначений законодавством України строк свої зобов'язання перед вкладниками та іншими кредиторами через недостатність коштів.

Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 218-1 КК України вважається закінченим з моменту настання другого (похідного, додаткового) наслідку – заподіяння великої матеріальної шкоди державі або кредитору.

Згідно з приміткою до аналізованої статті КК України, матеріальна шкода вважається великою, якщо вона у десять тисяч і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Враховуючи, що при кваліфікації кримінальних правопорушень сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, яка надається в розмірі, що дорівнює 50 відсоткам розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (у розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року (з 1 січня 2020 року прожитковий мінімум становить 2 102,0 грн), притягнення до кримінальної відповідальності за доведення банку до неплатоспроможності можливе лише за наявності збитків, розмір яких перевищує 10 510 000 грн.

ОСОБА ПОТЕРПІЛОГО ЯК ЕЛЕМЕНТ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ БУЛІНГУ

Анна ВЕДЕРНІКОВА

У сьогоденні швидко розповсюджуються та починають домінувати нові форми девіантної поведінки, такі як булінг, через це дослідження насилля над підлітками становить окрему спеціальну проблему.

Згідно зі ст. 173-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення булінг – це діяння учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого. Як бачимо, булінг в Україні віднесений до адміністративних деліктів, але окремі його вияви можуть тягнути кримінальну відповідальність і становити складову інших правопорушень, відповідальність за які передбачена ст. 120, 126, 127, 135, 153, 156 (ч. 2), 161, 163, 189, 296 Кримінального кодексу України. Така ситуація існує через те, що булінг характеризується не специфічністю діяння, а особливостями суб'єктивної сторони правопорушення – виною у формі прямого умислу та наявністю мети завдати моральних страждань іншій особі, принизити її честь і гідність, дискредитувати перед громадськістю, змусити всупереч волі виконувати певні дії. Це зумовлює вивчення явища булінгу з позицій кримінології та віктимології.

Жертвою булінгу загалом може бути будь-хто, проте потенційно найбільш уразливі тільки окремі групи осіб, які мають сукупність суб'єктивних і об'єктивних факторів, пов'яза-

них з їхньою особистістю та поведінкою. Щоб характеризувати особу потерпілого, необхідно встановити комплекс ознак, які визначають внутрішні (моральний та духовний світ) чинники у кооперації із зовнішніми (індивідуальними та соціальними життєвими умовами) факторами, що хоча б опосередковано впливають на вчинення правопорушення. Відомості про особу потерпілого від булінгу повинні включати дані про взаємовідносини між потерпілим та булером, інформацію про поведінку потерпілого при вчиненні стосовно нього економічного, психологічного, фізичного чи сексуального насильства, а також дані про риси характеру жертви цькування.

Так, однією з головних ознак булінгу є дисбаланс сили між булером та жертвою. Правопорушник може мати психологічні, розумові, фізичні переваги над потерпілим. Цей владний дисбаланс також може виявлятися у кращих соціальних навичках чи технічному оснащенні булера.

Жертвами булінгу стають особи, які виділяються з натовпу та серед однолітків мають унікальні риси. Це можуть бути: фізичні особливості жертви (повнота, худоба, зріст, носіння окулярів, дерматологічні проблеми, низькі гігієнічні навички тощо); специфічна манера спілкування або поведінки; екстраординарне захоплення; релігійна належність; соціальна нерівність (високий або низький рівень статків, навчальні труднощі або успіхи, позашкільні досягнення); особливі освітні потреби (знижений рівень інтелекту, стійкі фізичні, психічні, сенсорні чи інтелектуальні порушення); ознаки раси, кольору шкіри, національного чи етнічного походження; виражена сексуальність; нетрадиційна сексуальна орієнтація жертви. Вірогідність стати жертвою булінгу обумовлена сукупністю особистих якостей, які взаємодіють із ситуацією, проте вирішальне значення має саме вік неповнолітнього. Аналіз судової практики притягнення до адміністративної відповідальності за ст. 1734 КУпАП свідчить про те, що переважна більшість жертв булінгу – це малолітні особи.

Підвищена віктимогенність підлітків визначається також їх соціальним становищем, де одними з головних чинників виступають негативний досвід життя (соціально неблагополучні сім'ї, домашнє насильство, судимість батьків) та викривлення дитячо-батьківських стосунків (неповна родина, відсутність батьків або емоційне відчуження останніх, гіперопіка).

Жертв булінгу можна поділити на пасивних та провокаційних. Пасивні жертви мають низьку самооцінку та соціальні навички, що спонукає їх почуватися винними за насильство, що з ними трапляється. Зазвичай це тихі, чуйні, сором'язливі, невпевнені у собі, схильні до навіювання, нещасні, із підвищеною тривожністю особи, які не мають справжніх друзів і більше схиляються до дорослих, ніж до однолітків. Їм притаманна інтерналізація почуттів – депресія, суїцидальні наміри. При чому вищевказані характеристики можуть виступати як приводом для булінгу, так і його наслідком.

Провокаційні жертви зустрічаються рідше. Їм притаманна як інтерналізація, так і екстерналізація проблем (пияцтво, вживання наркотиків, агресивні реакції, девіантна поведінка). Провокаційним жертвам характерні знижена рефлексія та самоконтроль, емоційна нестійкість, сварливість, конфліктність. Часто дії чи риси характеру потерпілого мають провокаційний характер, що може виявлятися у аморальній поведінці – лихослів'я, скандали та бійки. Їхня поведінка зазвичай дратує та створює емоційну напругу навколо них, що призводить до ворожості більшої частини, а то й цілої групи класу.

Оскільки однією з головних ознак булінгу є систематичність економічного, психологічного, фізичного, сексуального насильства у будь-якій їх комбінації, маємо ситуацію багаторазової віктимізації. Тобто особа завдяки власній поведінці вже неодноразово наражалася на небезпеку вчинення відносно неї правопорушення, проте не змінює модель поведінки.

У багаторазовості і виявляється стійка віктимна поведінка, яка характеризується набуттям фізичних, психічних і соціальних рис особистості. При багаторазовій віктимізації ризик стати жертвою булінгу експоненційно зростає, а віктимогенність набуває значної стійкості.

Вважаємо, що поширеність булінгу зумовлює необхідність подальших кримінологічних досліджень та проведення емпіричних досліджень, а вивчення потерпілого допоможе акцентувати увагу на усуненні умов і причин вчинення правопорушення та їх рецидивів, а також на корекції та профілактиці віктимної поведінки жертв булінгу.

КОНЦЕПЦІЯ ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ НА ПРОТИПРАВНІ ВЧИНКИ ДІТЕЙ, ЯКІ НЕ ДОСЯГЛИ ВІКУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Микола ВЕСЕЛОВ
Анастасія ПЛОСКОНОС

У Заключних зауваженнях та рекомендаціях щодо України Комітет ООН з прав дитини ще у 2011 році рекомендував провести аналіз законодавства, політики і програм, що стосуються систем ювенальної юстиції та догляду за дітьми з метою забезпечення всебічного обліку в них принципу найкращих інтересів дитини (CRC/C/UKR/CO/3-4). У Національній стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року (схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1027-р.) констатуються зауваження міжнародної спільноти щодо наявності в чинному українському законодавстві норм про фактичне притягнення до кримінальної відповідальності дітей, які не досягли віку, з якого настає кримінальна відповідальність – призначення судом примусових заходів виховного характеру. Водночас для розв'язання зазначених проблем Стратегія лише спрямовує на вжиття заходів щодо забезпечення рівності прав дітей, які вчинили суспільно небезпечні діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність, з правами підозрюваних, обвинувачених. Тобто більш чітко визначити їх процесуальний статус як учасника того ж кримінального провадження. Але хіба це виведення дітей, які не є суб'єктами кримінального правопорушення, поза межі кримінально-процесуальних відносин?

За даними аналізу офіційної статистики (на сайті Офісу Генерального прокурора), якщо порівняти 2016 рік з 2020 роком – кількість скоєння особами, які не досягли 14 років,

суспільно-небезпечних діянь, що містять ознаки кримінальних правопорушень, нібито зменшилась (різниця становить 14,1 %), але така тенденція не є стабільною по окремих роках. За останні п'ять років правоохоронцями було виявлено дітей, які скоїли такі вчинки: 2016 рік – 197; 2017 рік – 190; 2018 рік – 148; 2019 рік – 156; 2020 рік – 169. До того ж поглиблений аналіз свідчить, що відсоток осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, від загальної кількості неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, навпаки збільшився: у 2016 році він становив 5,1 %, а у 2020 – вже 6,2 %.

За нашим переконанням, у межах реформування дружнього правосуддя щодо дітей слід кардинально змінити порядок реагування на подібні суспільно-небезпечні діяння, вивівши їх поза межі кримінально-правових відносин. Новий порядок вжиття позасудових заходів до таких осіб, замість нинішнього судового розгляду кримінального провадження і призначення судом примусових заходів виховного характеру, має передбачати закриття кримінального провадження у зв'язку з недосягненням суб'єктом суспільно-небезпечного діяння віку кримінальної відповідальності та вирішення у позасудовому порядку питання щодо застосування до цих дітей адміністративно-правових заходів, спрямованих на їх соціальну реабілітацію. Рішення про закриття кримінального провадження (на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) повинен приймати спеціалізований слідчий за погодженням з ювенальним прокурором після проведення досудового розслідування і встановлення усіх необхідних обставин суспільно небезпечного діяння в найкоротші терміни та за умови мінімального залучення малолітньої/неповнолітньої особи (залежно від кваліфікації їх діяння за нормами Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) до процесуальних заходів (дій).

У подальшому (після закриття кримінального провадження щодо особи, яка не досягла віку кримінальної відповідальності) основу адміністративно-правового реагування – соціальної реабілітації, можуть утворити заходи превентивного догляду за дитиною з проблемами поведінки, комплекс яких пропонується запровадити в Україні. Передбачаємо, що це мають бути заходи адміністративно-правового втручання, які включатимуть освітню підтримку, охорону здоров'я, соціальні, психологічні та інші послуги як для дитини, так і для її батьків (осіб, що їх замінюють), для досягнення дитиною позитивних змін у її поведінці, відволікання від асоціальних звичок та схильностей, створення умов її потрібної соціалізації. Цей комплекс включатиме заходи мінімального та помірного превентивного догляду за дитиною, а також комплексну допомогу членам її сім'ї, коли дитині призначено мінімальний превентивний догляд. Для здійснення помірного превентивного догляду за дитиною в системі спеціальних установ для дітей в Україні слід створити дитячі центри соціалізації – спеціалізовані навчально-виховні заклади для дітей, які мають стійкі проблеми з поведінкою, в яких навчально-виховний процес поєднуватиметься з корекцією агресивної поведінки неповнолітньої особи та відновлення в неї соціальних комунікаційних зв'язків.

Реалізація приведених пропозицій передбачає:

по-перше, внесення змін до закону про кримінальну відповідальність, а саме – виключення змісту ч. 2 ст. 97 КК України;

по-друге, внесення змін до КПК України в частині виключення з його змісту § 2 гл. 38 "Застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх, які не досягли віку кримінальної відповідальності" та доповнення зазначеної глави нормою (наприклад, ст. 497-1), яка б визначала, що у разі встановлення під час досудового розслідування, що кримінальне правопорушення (суспільно небезпечне діяння)

скоєно особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, або така особа є причетною до його скоєння, слідчий за погодженням з прокурором або прокурор своєю постановою закриває таке кримінальне провадження з одночасним переданням матеріалів до підрозділу ювенальної превенції Національної поліції та сповіщенням служби у справах дітей для подальшого ініціювання заходів превентивного догляду за дитиною з проблемами поведінки;

по-третє, ухвалення в Україні Закону "Про ювенальну юстицію", який має поглинути (в удосконаленому вигляді) норми чинного Закону України "Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей" та, серед іншого, включати положення щодо видів, підстав та механізму реалізації комплексу заходів превентивного догляду за дитиною з проблемами поведінки.

Окреслені нами напрями удосконалення національного законодавства становлять концептуальну основу реформування правового реагування з боку держави на протиправні вчинки дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності.

КАТЕГОРІЇ СВОБОДИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Світлана ГАНАБА

Категорії свободи та відповідальності є одними із засадничих у правничій діяльності. Законотворчі й правозастосовні концепції, правове регулювання діяльності суспільних інституцій й державних органів влади, протидія правопорушенням тощо ґрунтуються на принципах та ідейних засадах цих категорій. Вони також є мірилом загальнолюдських цінностей. Утвердження та розвиток прав людини є реалізацією ідей свободи й відповідальності.

Варто зазначити, що категорія свободи є багатоаспектною. Дослідники презентують спектр різних інтерпретацій цієї категорії, пов'язуючи її, насамперед, з поняттями "воля", "вільно". Об'єднавчою позицією є розуміння свободи як здатності усвідомлювати свої дії та приймати такі рішення, які не суперечать законам природи та суспільства загалом та людини зокрема. Свобода є основою людського буття, без неї людина втрачає свою сутність. Вона є усвідомленим вибором людини варіанту певної поведінки й залежить як від зовнішніх факторів, так й від її духовного, внутрішнього світу. Свобода – це сукупність умов, що сприяють гармонійному розгортанню й прояву різнобічних можливостей особистості.

Відповідальність не суперечить свободі. Людина існує у стані свободи як незалежна особистість, яка не ізольована, а, навпаки, поєднана із світом інших людей та з природою. Визнання та усвідомлення цієї єдності закономірно випливає почуття відповідальності. Свобода та відповідальність внутрішньо взаємопов'язані. Людина є вільною насамперед тому, що її поведінка зумовлена цінностями та смислами, які локалізовані в етичному та духовному вимірі. Відповідно, свобода – це здатність людини взяти на себе відповідаль-

ність за власне життя. Варто зауважити, чим більше людина прагне до свободи, тим більшу відповідальність вона має покладати на саму себе. Свобода, позбавлена відповідальності вироджується у свавілля й вседозволеність. Водночас, відповідальність позбавлена свободи, перетворюється у засіб пригнічення людини.

Відповідальність безпосередньо пов'язана зі свободою прийняття рішень, вибору цілей й способів, методів й стилів їх досягнення. Вона пов'язана із вибором зовнішньо й внутрішньо потенційних можливостей поведінки у конкретній ситуації. Тільки завдяки оптимальному співвідношенню свободи та відповідальності людина із множинності можливостей власного буття реалізує одну-єдину і у такий спосіб організовує своє життя. Вона відповідає за свої дії й усвідомлює всю значущість, а у разі їх порушення, здатна забезпечити свій належний рівень прав й інтересів, не посягаючи, водночас, на свободу інших людей. Відповідальність передбачає потребу збереження індивідуальної своєрідності, не тотожності кожного життєвого світу, зрозумілого та незрозумілого, схожого на власний.

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН У СФЕРІ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Олег ГАНЬБА

В умовах військового протистояння на Сході України, ускладнення безпекового середовища, значно зростає потреба в удосконаленні кримінально-правових відносин у сфері прикордонної безпеки.

У сучасній науці кримінального права не існує єдиного підходу до визначення кримінально-правових відносин, що обумовлено різноманітністю теоретичних визначень їх видів.

Найбільш поширеним у кримінально-правовій доктрині є поділ таких правовідносин на два види. Перший – "регулятивні кримінально-правові відносини" або їх ще називають "загальнорегулятивні кримінальні правовідносини", "загальнопопереджувальні кримінально-правові відносини", "попереджувальні кримінальні правовідносини" тощо. Такий вид правовідносин виникає безпосередньо з моменту набрання законної сили кримінально-правовою нормою.

Другий вид кримінальних правових відносин, як правило, окреслюється терміном – "охоронні". Більшість учених визначають їх як суспільні відносини, що виникають на основі норм кримінального права між державою і особою, яка вчиняє суспільно небезпечне діяння. Унаслідок реалізації таких правовідносин здійснюється певне коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків їх учасниками. Зокрема у представників спеціальних органів держави виникають владні повноваження щодо особи, яка вчинила злочин, а в останньої – обов'язок підкоритися законному обмеженню державою її певних прав і свобод, що власне відображає зміст охоронних кримінально-правових відносин. Очевидно, що підставою їх

виникнення є злочин як складний юридичний факт, який охоплює суб'єктивні й об'єктивні елементи, які тільки в сукупності утворюють його склад.

Припиняються кримінально-правові відносини погашенням (зняттям) судимості або звільненням винного від кримінальної відповідальності чи визнанням його винним і призначенням відповідного покарання.

Важливою складовою кримінально-правових відносин, у тому числі сфери прикордонної безпеки, є об'єкт, який визначає вектор їх спрямування та характеризується низкою ознак, а саме: 1) охорона безперешкодного функціонування конституційних, цивільних, адміністративних та інших правовідносин; 2) визначення меж правомірної поведінки, запобігаючи їх порушенню суспільно небезпечними діяннями; 3) притягнення винного до кримінальної відповідальності у разі вчинення суспільно небезпечного діяння; 4) реалізація кримінальної відповідальності породжує також відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням, та відновлення порушених прав потерпілого.

Предметом кримінально-правових відносин є суспільно небезпечне діяння, передбачене Кримінальним кодексом (далі – КК) України, основним різновидом якого є злочин. Злочини, які безпосередньо посягають на прикордонну безпеку України, визначені такими статтями КК України: ст. 110, 110-2, 201, 201-1, 305, 332, 332-1, 332-2, 342, 348, 419.

З'ясовуючи сутність суб'єкта кримінально-правових відносин як однієї з головних категорій кримінального права, варто зауважити, що суб'єктами регулятивних кримінально-правових відносин є держава та визначені КК України адресати кримінально-правової заборони.

Натомість суб'єктний склад охоронних кримінально-правових відносин утворюють: 1) держава в особі відповідних правоохоронних органів – суб'єктів, які сприяють забезпе-

ченню прикордонної безпеки України; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння, передбачене КК України (суб'єкти, які своєю протиправною поведінкою становлять загрозу прикордонній безпеці. До них належать: нелегальні мігранти, терористи, правопорушники з числа іноземців, громадян України, осіб без громадянства, біженців та ін.); 3) потерпілі особи.

Окремої уваги в контексті виокремлення особливостей реалізації кримінально-правових відносин у сфері прикордонної безпеки України потребує злочин загалом як юридичний факт, що є підставою виникнення охоронних кримінально-правових відносин.

Так, залежно від суб'єкта вчинення пропонуємо поділяти злочини на такі, що вчиняються військовослужбовцями та працівниками ДПСУ, а також інших органів сектору безпеки і оборони; злочини, що скоюються сторонніми особами, протиправна діяльність або перебування яких пов'язані зі сферою прикордонної безпеки України.

Порівняння зазначених груп злочинів наочно формує уяву про стан правопорядку та законності, рівень якості кримінально-правового регулювання відносин у досліджуваній сфері, а також про стан захищеності державних і суспільних інтересів України в цілому. Так, згідно зі статистичними даними про підсумки оперативно-службової діяльності ДПСУ за 2019 рік особовим складом ДПСУ скоєно 65 злочинів (на 18 % більше ніж у 2018 році – 55). Натомість кількість кримінальних правопорушень, учинених сторонніми особами у 2019 році, сягнула відмітки 1 365, що більше на 5 % ніж у попередньому році (2018 рік – 1 302).

Відповідно спостерігається тенденція до незначного збільшення злочинів як першої, так і другої групи, що свідчить про необхідність посилення превентивної діяльності відповідних органів і служб ДПСУ та інших суб'єктів як серед персоналу відомства, так і серед інших потенційних

учасників правових відносин сфери прикордонної безпеки України.

Насамкінець варто особливо наголосити, що кримінально-правові відносини мають не тільки науковий, а й практичний інтерес, оскільки відображають специфіку їх практичної реалізації у вузьких сферах правоохоронної діяльності, якою, зокрема, є сфера прикордонної безпеки України.

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Ігор ГЛУШКО

Незважаючи на актуальність та важливість охорони територіальної цілісності та недоторканності України, сучасна система її кримінально-правового забезпечення не позбавлена законодавчих колізій та термінології, яка не відповідає законодавчій техніці, і як наслідок – викликають складнощі у правозастосовній діяльності.

Однією з таких проблем є доктринальне та правозастосовне тлумачення терміна "зміна меж території України" з огляду на можливість застосування положень ст. 110 КК України до суспільно небезпечного діяння, вчиненого з метою протиправного збільшення меж території України за рахунок території іншого суб'єкта міжнародного права.

У теорії кримінального права це питання характеризується неоднозначними поглядами науковців. Так, одні вчені під посяганням на територію України в контексті кримінального правопорушення передбаченого ст. 110 КК України, розуміють умисні дії, безпосередньо спрямовані на відторгнення будь-якої частини території України шляхом установлення фактичного верховенства над цією територією або придбання чи передачі суверенних прав на неї без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі (М. Рубащенко, О. Чуваков).

Протилежну точку зору висловлюють вчені, які зазначають, що намагання приєднати до України території інших держав чи таких, що є нейтральними, мають бути кваліфіковані за ст. 110 за умови, що такі територіальні зміни відбуваються всупереч Конституції України (Є. Скулиш та О. Звонарьов).

Охорона територіальної цілісності є важливим завданням законодавства про кримінальну відповідальність будь-якої

держави світу. Утім окремі країни поряд з криміналізацією суспільно небезпечних посягань на власну територію встановлюють кримінальну відповідальність і за посягання на територію іншої держави. Означений підхід є характерним для кримінального законодавства Німеччини, зокрема в § 82 вказано на спробу насильницьким шляхом приєднати територію землі до іншої землі ФРН чи відокремити від землі частину її території, або змінити заснований на Основному Законі землі конституційний порядок.

Навряд чи можна поставити під сумнів наявність значної суспільної небезпечності у будь-яких спробах зазіхання на територіальну цілісність іншої держави та необхідності криміналізації таких дій. І йдеться тут не лише про дотримання основоположних принципів міжнародного права в частині поваги до територіальної цілісності та недоторканності інших суб'єктів міжнародного права, а про необхідність, насамперед, використання всіх можливих засобів для убезпечення посягань на власну територію із залученням для цього кримінально-правового механізму інших держав.

Розглядаючи це питання, необхідно акцентувати увагу на певних особливостях законодавчого регулювання механізму кримінально-правового забезпечення територіальної цілісності та недоторканності держав, які мають спільний кордон з Україною. Зокрема, у ст. 138 КК Польщі закріплений принцип mutatis mutandis, тобто кримінально караними визнаються посягання на територіальну цілісність тих держав, які забезпечують своїм законодавством взаємність у кримінально-правовому забезпеченні охорони територіальної цілісності інших держав. Інакше кажучи, Республіка Польща бере на себе зобов'язання притягнути до кримінальної відповідальності будь-яку особу, яка на її території вчинить кримінально протиправні дії проти територіальної цілісності України, але за умови, що аналогічне положення буде передбачено і в кримінальному законодавстві України.

З метою посилення ефективності кримінально-правового забезпечення територіальної цілісності та недоторканності України доцільно передбачити аналогічне положення і в законодавстві України про кримінальну відповідальність.

Безперечно, що такі дії мають характер суспільної небезпечності з огляду на пряму вказівку в міжнародних нормативно-правових актах. Зокрема п. 4 ст. 2 Статуту ООН визначено, що крім воєнних засобів посягання на територію іншої держави, кожна держава "повинна утримуватися від будь-яких дій, спрямованих на порушення національної єдності і територіальної цілісності будь-якої іншої держави.

На підставі цього вбачається за потрібне встановлення на рівні окремої кримінально-правової норми кримінальної відповідальності за посягання на територіальну цілісність іншого суб'єкта міжнародного права, що буде відповідати основним принципам міжнародного права, адже повага до суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів є одним із основних принципів діяльності ООН та інших міжнародних організацій.

Водночас вважаємо за необхідне побудову диспозиції такої статті здійснювати на основі принципу mutatis mutandis, тобто кримінально караними визнаються дії щодо держави, законодавство якої передбачає кримінальну відповідальність за аналогічні дії, вчинені на шкоду територіальній цілісності та недоторканності України.

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Тетяна ГНАТЮК
Дмитро ДУБОВИЙ

Сьогодні у кримінально-правовій науці ще не вироблено єдиного концептуального підходу щодо розуміння кримінально-правової політики. На думку переважної більшості дослідників, відсутність цілісної сучасної концепції кримінально-правової політики в країні, у тому числі стратегії розвитку національного законодавства про кримінальну відповідальність, призводить до постійних несистемних змін законодавства про кримінальну відповідальність.

Кримінально-правова політика як складова політика держави у сфері боротьби з кримінальною делінквентністю полягає у виробленні принципів, стратегії, головних завдань, форм і методів впливу на неї. Кримінально-правова політика включає правові засоби впливу на кримінальну делінквентність та її детермінанти, правозастосовну та правоохоронну діяльність, заходи різного характеру.

Одне з найважливіших завдань кримінально-правової політики полягає у сфері запобігання кримінальним правопорушенням методами кримінально-правового впливу. Соціальна обґрунтованість і чітке формулювання кримінально-правових норм, їх застосування на практиці, як відомо, сприяють попередженню кримінальним правопорушенням як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. Запобігання кримінальним правопорушенням є одним з найважливіших завдань кримінально-правової політики, яка перспективно спрямована на зменшення рівня злочинності в суспільстві.

Уже сьогодні більшість розвинених держав світу, відзначає М. І. Хавронюк, поступово відступаючи від постулатів

неокласичної школи кримінального права і виходячи з мети ресоціалізації винного як основної мети кримінального закону, у своїй кримінально-правовій політиці дотримуються дуалізму покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, насамперед так званих "заходів безпеки" (у різних кримінальних кодексах останні іменуються також як "кримінально-правові заходи", "заходи виправлення і безпеки", "заходи впливу", "інші заходи кримінальної відповідальності", "інші заходи", "наслідки засудження до покарання", "попереджувальні заходи", "особливі правові наслідки злочину", "інші правові наслідки злочину" тощо). Зазначений дуалістичний підхід, який отримав назву "двоколійності" (від нім. das zweispurige System) заходів кримінально-правового впливу, застосовано, наприклад, у кримінальному законодавстві Іспанії, Австрії, Швейцарії, ФРН, Голландії, Данії, Італії, Болгарії, Польщі, Естонії, Литви, Молдови та ін. Сутність його у тому, що одночасно застосовуються покарання (die Strafe), спрямовані на відплату і залякування, та інші заходи (die Massnahme), спрямовані на спеціальну превенцію, усунення небезпеки і вирішення завдань з відновлення становища, що існувало до вчинення діяння.

Визначення кримінально-правових наслідків вчинення кримінального правопорушення зумовлює необхідність чіткого проведення їх співвідношення та розмежування не тільки у теоретичному плані, а й у практичному, адже розуміння сутності кримінально-правових заходів впливу є важливим для побудови їх системи, налагодження механізмів та усунення протиріч їх застосування, і, що доцільно, – для усвідомлення їх значення для пересічних громадян.

Найближчими роками пріоритетним напрямом провадження кримінально-правової політики в Україні стане вдосконалення вже існуючих законодавчих положень щодо "заходів кримінально-правового впливу".

ПОЛІТИЧНІ ФАКТОРИ КОРУПЦІЇ У ПРИВАТНОМУ СЕКТОРІ

Богдан ГОЛОВКІН

Політичні фактори корупції в приватному секторі – це системні недоліки і стратегічні прорахунки державної економічної політики, що загалом полягають у несформованості національних економічних інтересів, відсутності загальної стратегії реформування і розвитку економіки та вирішенні ключових галузевих проблем, неефективній регуляторній політиці і системі управління, нестворенні сприятливих умов для інвестицій та розвитку підприємництва, низькому рівні цифровізації і конкурентоспроможності економіки України, втрачених можливостях для економічного зростання, уразливості секторальних галузей економіки перед глобальними кризовими явищами і загрозами економічного характеру, а також у стійких традиціях неформальних ділових відносин між державними функціонерами і бізнес-колами.

Розпочаті в Україні численні реформи у сфері економіки (приватизація державної власності, спрощення оподаткування, цінова і торговельна лібералізація, дерегуляції та розвиток підприємництва, захист економічної конкуренції, управління державною власністю, антикорупційна і земельна реформи та ін.) не узгоджувалися між собою, проводилися на вимогу і під виділене фінансування міжнародних інституцій, із суттєвим викривленням їх призначення та спотворенням основних ідей. Більшість таких реформ неодноразово призупинялися і достроково згорталися через невиконання або часткове виконання умов фінансового забезпечення міжнародних проєктів, а тому їх результати виявилися розпорошеними і не призвели до очікуваного економічного ефекту. З іншого боку, реформування національної економіки перетворилося на вигідний корупційний бізнес із засвоєння гранто-

вих коштів і кредитних траншів. За час реформ представники державного апарату спільно з незалежними експертами від громадськості професійно опанували мистецтво написання переконливих звітів про використані кошти, значна частина яких насправді витрачалася не за цільовим призначенням. Видимість реформ і відверте шахрайство та корупція обернулися недовірою міжнародних партнерів до державної влади, достроковим згортанням багатьох проєктів і великим розчаруванням для бізнесу, становище якого не змінювалося. Тільки на підтримку реформ, розпочатих після підписання угоди про Асоціацію між Україною і Європейським Союзом, європейськими фінансовими інституціями виділено 15 млрд. євро у грантах і кредитах. Невипадково низька ефективність і повільні темпи реформування економіки віднесені до загроз національній безпеці України. Так, у стратегії Національної безпеки України "Безпека людини – безпека країни" серед поточних і прогнозованих загроз національним економічним інтересам вказується, що "непослідовність та незавершеність реформ і корупція перешкоджають виведенню української економіки з депресивного стану, унеможливлюють її стале і динамічне зростання, підвищують уразливість до загроз, підживлюють кримінальне середовище", а "недостатній захист права власності, повільний розвиток ринкових відносин у ключових секторах економіки, недосконаліть та фрагментарність законодавства стримують економічне зростання, залучення внутрішніх та зовнішніх інвестицій".

Непослідовність, фрагментарність і незавершеність реформ, викривлення їх цілей і неповне досягнення очікуваних результатів, неузгодженість підходів до структурних трансформацій у різних секторах економіки, разом із незадовільним стратегічним плануванням, неефективним кризовим менеджментом та низькою якістю державної регуляторної політики, – не створили належних умов для економічного зростання, притоку інвестицій, розвитку підприємництва.

Скоріше навпаки, наслідками системних недоліків державної економічної політики і стратегічних прорахунків в управлінні суспільним виробництвом стали структурні дисбаланси економічної системи, прихована монополізація олігархічними кланами високодохідних секторів економіки, виведення капіталів, відтік робочої сили, тінізація підприємницької діяльності, несправедливий розподіл і перерозподіл ресурсів та доходів. Завдяки системній корупції у стратегічних секторах економіки (металургія, енергетика, нафтогазовий комплекс, хімічна промисловість, видобування корисних копалин, зовнішньоекономічна діяльність, оптова торгівля підакцизними товарами та ін.) великий бізнес зумів сконцентрувати критичну масу ресурсів і використати їх для захоплення та утримання економічної влади, одержання надприбутків, витіснення з ринку конкурентів, впливу на державну економічну політику, здійснення контролю за рухом капіталу.

Серед політичних факторів, що породжують корупцію та створюють умови для корупційних практик у бізнес-середовищі, слід назвати такі:

брак політичної волі щодо створення рівних умов для ведення бізнесу в Україні, забезпечення господарського правопорядку і подолання корупції в приватному секторі економіки;

зрощення бізнесу і політики, домінування кулуарних домовленостей між політичними елітами і великим бізнесом з найважливіших питань підприємницької діяльності, використання політичного впливу, можливостей правоохоронної та судової системи для антиконкурентної боротьби між фінансово-промисловими групами (олігархічними кланами), а так само незаконне лобіювання і протекціонізм політичними елітами корпоративних інтересів великого бізнесу, використання їх ресурсів та можливостей у політичній боротьбі за владу;

політична нестабільність, відсутність консолідованої позиції і єдиного підходу серед різних гілок влади до вирішення системних проблем та подолання кризових явищ у сфері

господарювання, економічний популізм і загальна низька інституційна спроможність органів законодавчої і виконавчої влади, місцевого самоврядування створити належні умови для становлення ринкової економіки;

залежність бізнес-середовища від міжнародної політики, відносин і таємних домовленостей влади з міжнародними фондами, іноземними урядами, лобістами інтересів транснаціональних корпорацій в Україні;

недоліки і прорахунки державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, державної політики у сфері технічного регулювання та стандартизації, тарифного і нетарифного регулювання та експортного контролю;

несформованість стратегії антикорупційної політики у приватному секторі економіки;

превалювання державного регулювання комерційної господарської діяльності над ринковими механізмами саморегуляції ділової активності з метою створення можливостей для вибіркового дискримінаційного впливу органами влади на суб'єктів господарювання, а також для стимулювання або нав'язування політичного патронажу і клієнтизму серед лояльних до влади бізнес-структур;

непередбачуваність і суперечливість політичних рішень, штучне створення і підтримання ситуації невизначеності та високих комерційних ризиків для ділової активності, нестабільність законодавства у сфері підприємництва;

корупційне прикриття з боку високопосадових чиновників і впливових політиків тіньової економічної діяльності, нелегальне посередництво представників політичної влади в укладанні великих зовнішньоекономічних контрактів, вирішенні господарських і корпоративних спорів, а також нав'язування бізнесу афільованих із владою ділових партнерів;

фінансова залежність політичних сил і правлячої еліти від великого олігархічного бізнесу (Бойко, 2008) і пов'язана з цим завуальована діяльність підконтрольних бізнес-структурам політичних лідерів та урядовців щодо створення нормативної бази, яка дозволяє реалізовувати корупційні схеми і уникати кримінальної відповідальності;

незаконне використання правлячою елітою інформаційної асиметрії про стан ринків, рух товарів, перспективні інвестиції, вигідне кредитування, на користь окремих економічних агентів;

неналежний стан верховенства права і законності;

недовіра до судової системи, низький рівень судового захисту права власності, прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності.

Кожен із цих факторів окремо або їх поєднання негативно впливають на стан економіки, підприємницьку активність, прибутки і витрати комерційної господарської діяльності, інвестиційну привабливість національної економіки, господарський правопорядок і законність ведення бізнесу.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ УДОСКОНАЛЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Олександра ГРИНЬКІВ

Актуальність теми обумовлена постійними змінами щодо удосконалення державної політики України та відповідає життєво важливим інтересам людини, суспільства і держави.

Зазвичай політичні, економічні і соціальні проблеми є наслідком якості життя, зміни пріоритетів, правової культури та суспільної свідомості людей. Наразі помічаємо і в нашому суспільстві завищені споживчі стандарти, критерії оцінювання, правовий нігілізм, що подекуди призводять до певного зростання кримінальної протиправності.

Як зазначає Ю. В. Нікітін, злочинність (точніше – кримінальна протиправність), яка протягом досить значного періоду часу розвивалась безпрецедентними темпами, стала найбільш реальною загрозою безпеки українського суспільства.

У сучасних умовах структура і динаміка кримінально-протиправних явищ, що є на державному кордоні, теж характеризуються постійним зростанням їхнього рівня, а це, в свою чергу, не лише створює певну загрозу національній безпеці держави та суспільству, але й неабиякі перепони на шляху євроатлантичних устремлінь України.

С. О. Філіппов зазначає, що поширення кримінальних протиправних дій в прикордонних регіонах, набуття ними ознак транскордонності зумовлює негативний вплив на соціально-економічні та соціально-політичні процеси, забезпечує криміналізацію транскордонних зв'язків тощо.

Цілком зрозуміло, що із загальним збільшенням кримінальних правопорушень зростають протиправні дії не лише на державному кордоні в цілому (торгівля людьми (ст. 149

КК України), контрабанда (ст. 201 КК України), переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України" (ст. 201-1 КК України), контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів (ст. 305 КК України), порушення порядку здійснення міжнародних передач товарів, що підлягають державному експортному контролю (ст. 333 КК України), підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів (ст. 358 КК України), а й дії щодо безпосередніх порушень державного кордону України. А це, перш за все, незаконне переправлення осіб через кордон (ст. 332 ККУ), порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзд з неї (ст. 332-1 ККУ), незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332-2 ККУ). Такі протиправні дії є соціально небезпечними, шкідливими, протизаконними і складають реальну загрозу як прикордонній безпеці, так і національній безпеці України. Результати наукових дослідження доводять, що на такий стан суттєво впливають світові економічні катаклізми, політичні баталії, ускладнення військових протистоянь у різних регіонах світу, а наразі й пандемія COVID-19.

Кордон є невід'ємною й обов'язковою ознакою держави. Без чітко визначених кордонів держава не може належно реалізувати свої суверенні права. Безпосередньо від ефективного функціонування державного кордону залежить розвиток міждержавних та прикордонних відносин.

Відповідно до Стратегії інтегрованого управління кордонами на період до 2025 року (розпорядження КМУ від 24.07.2019 № 687-р) інтегроване управління кордонами пе-

редбачає скоординовану діяльність щодо забезпечення належного рівня прикордонної безпеки і збереження відкритості державного кордону для законного транскордонного співробітництва, а також для осіб, які подорожують.

Порушення державного кордону є неприпустимим та потребує негайного припинення в разі здійснення, оскільки його наслідки можуть вплинути на національну безпеку країни.

Зауважимо, що складовою національної безпеки є прикордонна безпека, адже згідно з визначенням терміна у Законі України "Про національну безпеку України" від 21.06.2018 № 2469-VIII національна безпека України передбачає "захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз" (п. 9 ч. 1 ст. 1).

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямовується на забезпечення воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, кібербезпеки України тощо (ч. 4 ст. 3).

Загрози національній безпеці України та відповідні пріоритети державної політики у сферах національної безпеки і оборони визначаються у Стратегії національної безпеки України, Стратегії воєнної безпеки України, Стратегії кібербезпеки України, інших документах з питань національної безпеки і оборони, які схвалюються Радою національної безпеки і оборони України і затверджуються указами Президента України (ч. 5 ст. 3).

Безумовно, розбудова системи прикордонної безпеки як невід'ємної складової національної безпеки потребує детального дослідження.

Розгляду основних науково-теоретичних та прикладних аспектів у сфері безпеки державного кордону України присвячені наукові праці: О. В. Ананьїна, М. В. Балана,

А. И. Кириченко, М. М. Литвина, Ю. І. Літвина, А. В. Махнюка, Г. В. Мельника, О. Г. Мельникова, В. О. Назаренка, В. К. Плешка, В. В. Половнікова, А. М. Притули, В. М. Серватюка, А. С. Сіцінського, А. З. Сороки, С. І. Халимона та інших вчених.

На думку деяких науковців, "особливості сучасних загроз національній і прикордонній безпеці, ускладнення воєнно-політичної обстановки, викликаної проведенням "гібридної війни" проти України, свідчать про те, що посягання на недоторканність державного кордону України "модифікуються", набуваючи жорстких форм, нейтралізація яких потребує адекватного реагування на рівні нормативно-правового та криміналістичного забезпечення суб'єктів такої протидії".

Аналіз кримінально-правових норм, наукової літератури та судової практики дає підстави констатувати, що виявлення фактів вчинення кримінальних правопорушень на державному кордоні України залежить виключно від ефективної оперативно-службової діяльності військовослужбовців Державної прикордонної служби України.

Зростання кількості кримінальних порушень на державному кордоні є факторами значного ускладнення криміногенної обстановки в Україні, не варто нехтувати удосконаленням норм (положень) кримінального законодавства, що, в свою чергу, сприятиме виконанню функцій Державної прикордонної служби України.

Крім цього, ми підтримуємо слушну пропозицію А. В. Махнюка, А. І. Кириченко щодо формування бази даних паспортів загроз, які відображатимуть ідентифікацію подій та прогнозуватимуть можливі наслідки.

Прикордонна безпека України є вагомою науковою проблемою, вирішення якої зумовлює подальший шлях до розвитку держави та забезпечення національної безпеки.

ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ В СИСТЕМІ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Тетяна ГУЛЬКО

Забезпечення прав і законних інтересів громадян, верховенство закону у всіх сферах державного та громадського життя є основним напрямом побудови правової держави в Україні. Саме тому усі галузі чинного законодавства мають одержати нормативно закріплені принципи, за допомогою яких забезпечуються права людини. На особливу увагу заслуговують принципи кримінального провадження, які розглядаються як визначальні, фундаментальні, імперативні положення щодо закономірностей і найбільш суттєвих властивостей кримінального процесу, які обумовлюють їх значення як засобу для захисту прав і свобод людини і громадянина, а також для врегулювання діяльності органів та посадових осіб, які ведуть кримінальне провадження. Вони є керівними положеннями для закріплення завдань кримінального провадження, побудови його стадій, окремих проваджень, інститутів.

Існуючі в українському праві фундаментальні джерела – недоторканність прав і свобод громадян, взаємна відповідальність держави й особистості, підпорядкування закону діяльності усіх державних органів і посадових осіб – набувають особливого значення в кримінальному судочинстві. Важливою гарантією правосуддя, захисту прав і свобод обвинувачуваного та інших учасників судочинства виступає принцип презумпції невинуватості, який, образно кажучи, є генетичною основою процесуального права.

Презумпція невинуватості означає, що закон визнає обвинуваченого невинним тоді, коли ті, хто вважає обвинуваченого винним, не докажуть, що він дійсно винний і його винність

буде встановлено вироком суду, що вступив у законну силу. Це об'єктивне правове положення визначає і спрямовує діяльність посадових осіб, що ведуть провадження по кримінальній справі, органів досудового слідства, прокуратури і суду, їх відношення до обвинуваченого. Який би не був стан зібраних по справі доказів, яка б не була думка, впевненість того чи іншого суб'єкта кримінально-процесуальної діяльності щодо винності обвинуваченого, по будь-якій кримінальній справі повинно бути забезпечено неухильне додержання вимог про всебічне, повне й об'єктивне дослідження обставин справи.

Зміст принципу презумпції невинуватості полягає в тому, що особа вважається винною не тоді, коли щодо неї висунене обвинувачення, а коли її винність доведена в установленому законом порядку вироком суду. Закон забороняє домагатися свідчень обвинуваченого або інших осіб, які беруть участь у справі, шляхом насилля, погроз та інших незаконних засобів.

Юридичний зміст принципу презумпції невинуватості становлять такі правила:

а) обов'язок доказувати винність обвинуваченого лежить на слідчих органах, прокуратурі, а у справах приватного обвинувачення – на потерпілому, або його представнику;

б) обвинувачений не повинен доводити свою невинність або меншу вину, а також наявність обставин, що виключають його кримінальну відповідальність;

в) усі сумніви, які неможливо усунути, мають тлумачитися на користь обвинуваченого, а недоведена вина обвинуваченого у вчиненні злочину в юридичному відношенні означає його повну невинність;

г) висновок про винність обвинуваченого у вчиненні злочину не може ґрунтуватися на припущеннях;

д) притягнення особи до участі в справі як підозрюваного або обвинуваченого, застосування до неї арешту чи іншого запобіжного заходу не повинні розцінюватися як доказ її вини, як покарання винного;

е) до остаточного вирішення кримінальної справи й офіційного визнання особи винною у вчиненні злочину з обвинуваченим не можна поводитись як з винним, а також публічно, в засобах масової інформації і в якихось офіційних документах твердити, що він є злочинцем.

Зміст та форма презумпції невинуватості відповідають загальним засадам кримінального провадження, а саме:

1. Верховенство права. Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

2. Законність. Під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші службові особи органів державної влади зобов'язані неухильно додержуватися вимог Конституції України, Кримінально-процесуального Кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства.

3. Рівність перед законом і судом. Не може бути привілеїв чи обмежень у процесуальних правах, передбачених цим Кодексом, за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, громадянства, освіти, роду занять, а також за мовними або іншими ознаками.

4. Повага до людської гідності. Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи.

Отже, принцип презумпції невинуватості має як юридичне, так і етичне значення, тобто гуманний зміст, який діє в системі інших принципів кримінального процесу. Проте жодне правове положення, включаючи і таке важливе, як презумпція невинуватості, не може розглядатися як єдина основа, гарант усіх принципів кримінального процесу.

ШВЕЙЦАРСЬКИЙ ДОСВІД ПРОТИДІЙ КОРУПЦІЇ

Андрій ГУСАК

За інформацією міжнародного органу нагляду Transparency International до переліку найменш корумпованих країн світу входить Швейцарія. Країна активно бореться з виявами корупції та вживає заходи до її запобігання. Але Швейцарії є ще до чого прагнути в питанні інтенсифікації боротьби з корупцією.

У черговому "Індексі сприйняття корупції", який опублікований організацією Transparency International, Швейцарія має досить-таки непоганий вигляд, насамперед, коли мова стосується корупції у сфері охорони і державного управління. Проте не слід забувати, що цей рейтинг показує те, як корупцію сприймають експерти.

Ще одне питання "Індекс" схоплює дуже точно, а саме рівень корупції в громадському секторі управління перебуває в зворотній залежності від ступеня розвитку демократичних структур та інститутів. Тобто чим демократичніше країна, тим меншою мірою вона схильна до хвороби корупції. Тому не дивно, що Західна Європа менш корумпована, ніж Східна, включаючи Росію (138 місце), Україну (120 місце) та інші пострадянські республіки.

У десятці найменш корумпованих країн також Нова Зеландія і Канада. Найгірша ситуація з корупцією склалася в таких країнах, як Сомалі, Сирія, Південний Судан, і це викликано тим, що там, де не працюють громадські та державні структури, там, де немає нормального ринку, корупція залишається логічним результатом розпаду соціуму і гальмом для змін у суспільному та економічному житті.

У 2003 році Швейцарія ратифікувала Конвенцію ООН проти корупції. Так, у статті 20 цієї Конвенції йдеться про те,

що якщо у посадової особи спостерігається значне збільшення доходу, то вона повинна довести, що цей дохід має своїм джерелом правомірну діяльність.

У Швейцарії було розширено кримінальне законодавство, що стосується корупції серед чиновників та в приватному секторі. Дванадцятий розділ Кримінального кодексу Швейцарії присвячений саме хабарництву. Так, кримінальним кодексом регулюється підкуп посадових осіб. Йдеться про те, що давання хабаря карається тюремним ув'язненням або каторжною в'язницею.

Ухвалення хабаря є кримінально караним. Відповідно до Кримінального кодексу особа, яка взяла хабар, підлягає штрафу або тюремному ув'язненню.

У законодавстві Швейцарії розрізнять активний підкуп і пасивний.

Закон "Про недобросовісну конкуренцію" попереджує корупцію в приватному секторі. Тобто за умисне вчинення недобросовісної конкуренції будь-яка особа буде позбавлена волі до трьох років або покарана штрафом. У ст. 14 п. 16 йдеться, що порушниками визнаються акціонери, працівники, які пропонують вигоду третій стороні, у приватному секторі в зв'язку з його підприємницькою або службовою діяльністю.

Одержання хабаря виникає в тому випадку, якщо кимось скоюється вчинок, який суперечить його обов'язкам, на користь третіх осіб, і при цьому вимагається неправомірна перевага для третіх осіб. За законодавством Швейцарії в таких випадках передбачається штраф у встановленому розмірі або кримінальна відповідальність до п'яти років позбавлення волі.

Але все ж Швейцарії, не зважаючи на високі позиції в рейтингу, потрібно докладати великих зусиль для боротьби з корупцією.

Федеральна рада Швейцарії завжди повинна виражати і забезпечувати політичну підтримку для того, щоб найбільш надійно припиняти зловживання.

Владою Швейцарії було ухвалено низку законів, які посилюють контроль за відмиванням грошей у роботі з фінансовими посередниками, і законів про повернення активів.

Так само треба приділяти увагу такому: операціям з предметами розкоші і нерухомістю, управлінню і створенню режиму "податкової гавані", а також фірмами-одноденками і трастам.

Отже, можна говорити про те, що найбільш жорстке і ефективне законодавство забезпечує низький показник корумпованості і дозволяє активно боротися з корупцією в Швейцарії.

Ще одна особливість Швейцарії – тут досі при купівлі об'єктів нерухомості можна здійснювати платежі досить великими сумами готівки – до 100 тис. франків, адже готівкові гроші є ідеальним засобом й інструментом відмивання. Критиці піддається і той крок, що, на відміну від швейцарських банків, швейцарські нотаріуси, торговці прикрасами та коштовностями, рієлтори і адвокати не зобов'язані оперативно реалізовувати у своїй діяльності все нові антикорупційні правові норми.

На захист Швейцарії слід сказати, що всі ці критичні пункти зараз дискутуються і аналізуються в рамках процесу щодо перегляду та адаптації чинного в країні Федерального Закону про протидію відмиванню (легалізації) доходів, одержаних злочинним шляхом (Geldwäschereigesetz).

ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ ПРОБЛЕМ ГЕНДЕРНОЇ АСИМЕТРІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Андрій ДАНИЛЕВСЬКИЙ
Микита ВОЛОБУЄВ

Гендерна асиметрія – це пов'язане з ознаками статі, неоднакове регулювання нормами кримінального законодавства України суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням суспільно небезпечного діяння.

Окремі питання гендерної рівності у кримінальному законодавстві розглядаються у роботах Н. Аніщук, В. Бадири, Т. Головко, О. Костенка, Т. Краснопольської, О. Лисенко, В. Меркулової, Є. Назимка, С. Полубинської, О. Сергєєвої, О. Уварової, Т. Фулей, О. Харитонової та інших. Проте постійний розвиток кримінального законодавства та суспільних відносин, прагнення до виконання Україною зобов'язань перед міжнародною спільнотою, інтеграції до правового поля Європейського Союзу обумовлюють необхідність подальших досліджень у цій сфері.

Метою цієї роботи є визначення шляхів подолання гендерної асиметрії у кримінальному законодавстві України.

Слід зазначити, що гендерна асиметрія не завжди має негативне забарвлення, іноді це історично, культурно та соціально обумовлене явище, яке є наслідком реалізації державної кримінально-правової політики. Інша справа, коли гендерна асиметрія має ознаки гендерної дискримінації.

Для цього використовується так званий "тест на дискримінацію", виведений великою мірою на основі вивчення й узагальненні практики відповідних міжнародних судових інституцій (Європейського суду з прав людини, Суду ЄС, Комітету ООН з прав людини, Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок).

Тест на гендерну дискримінацію складається з таких питань:

чи була різниця у поводженні/ставленні?

чи зазнала б особа більш сприятливого ставлення, якби вона була іншої статі?

чи мала різниця у поводженні об'єктивне та розумне обґрунтування?

чи переслідує різниця у поводженні правомірну (легітимну) мету?

чи є заходи, які використовуються, пропорційними досягненню цієї правомірної мети?

Тільки у разі негативної відповіді на усі зазначені питання ми можемо однозначно констатувати наявність гендерної дискримінації, а отже проблему, яку необхідно вирішувати шляхом внесення змін до чинного кримінального законодавства. При цьому, на наш погляд, визначальною є ознака об'єктивного і розумного обґрунтування гендерної асиметрії.

По-перше, такий фактор як привілейоване положення у кримінальному законодавстві жінок, які знаходяться у стані вагітності, на нашу думку обумовлений не стільки статтю жінки, скільки станом вагітності. Посилений кримінально-правовий захист таких осіб пов'язаний з тим, що будь-яка шкода такій особі здатна заподіяти шкоду ще ненародженій дитині, майбутньому члену суспільства, тож у цьому випадку асиметрія є розумно і об'єктивно обґрунтованою. Єдине, що слід зазначити, що юридично на сьогоднішній день народити дитину може і чоловік. Так, загальновідомим є випадок, коли у США Томас Біті, який народився жінкою, але зробив операцію, змінив стать і юридично став чоловіком, хоча і зберіг внутрішні статеві органи жінки та у період з 2007 по 2010 рік народив трьох дітей, скориставшись штучним запліднennям.

По-друге, закріплення привілеїв, пов'язаних з наявністю у жінки малолітньої дитини також пов'язане не стільки з статевою приналежністю жінки, скільки з турботою про на-

лежне виховання дитини, необхідності забезпечення догляду за нею. Але зазначена ознака, на нашу думку, має явно дискримінаційний характер. Так, малолітня дитина може бути не тільки у жінки, але і у чоловіка, який виховує її сам або займається вихованням більше, ніж матір, проте чоловіки позбавлені можливості застосування зазначених випадків звільнення від кримінальної відповідальності та покарання, тож мета законодавця, яка полягає у забезпеченні належних умов для розвитку малолітньої дитини, може бути не реалізованою. Тим більше не може використовуватись як підстава для застосування кримінально-правових інститутів "знаходження жінки у відпустці по догляду за дитиною", адже відповідно до трудового законодавства у такій відпустці може перебувати особа будь-якої статі, тож надання переваги жінкам у цьому випадку безпідставне. Тому пропонуємо замінити у кримінальному законодавстві слово "жінка" на "особа" у відповідних відмінках та числі, а "перебувають у відпустці по догляду за дитиною" у статті 57 КК України замінити на "мають дітей у віці до 7 років". Тим більше, що подібні пропозиції вже визначалися у науковій літературі.

По-третє, існування привілейованого складу вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини, як правильно зазначається в літературі, обумовлене не стільки статевою приналежністю, скільки особливим психоемоційним станом, обумовленим виношуванням і народженням дитини. Жінка в період пологів зазнає хворобливих психофізичних страждань, що здійснює негативний вплив на її психічний та фізичний стан. Процес пологів на деяких жінок здійснює такий вплив, що вони певною мірою втрачають самоконтроль і можуть здійснити неадекватні вчинки.

Але у самій статті 117 КК України жодного слова про особливий психоемоційний стан, а лише вказівка на матір як суб'єкта кримінального правопорушення, що може призвести до невиправданого розширення сфери застосування цієї

норми. Тому пропонуємо замість гендерно забарвленого поняття "матір" використати нейтральне "особа" і вказати на особливий психоемоційний стан як підставу для пом'якшення відповідальності.

Пропонуємо ст. 117 КК України викласти у такій редакції:

"Стаття 117. Умисне вбивство новонародженої дитини

Умисне вбивство особою, яка знаходилася в особливому психоемоційному стані, обумовленому пологами, своєї новонародженої дитини – карається..."

ФОРМИ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ЯК ОЗНАКИ ОБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 126-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Оксана ДАНИЛЬЧУК
Дмитро ДУБОВИЙ

У сучасному світі проблема насильства в сім'ї, попри всі досягнення цивілізації, зберігає свою актуальність. Сьогодні мільйони жінок у всьому світі продовжують страждати від фізичного й психологічного насильства та залишаються позбавленими найважливішого з прав – права на життя без насильства. Стамбульська Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами є дійсно революційним документом міжнародного права.

З метою удосконалення кримінального та кримінально-процесуального законодавства України для боротьби з насильством стосовно жінок та домашнім насильством законодавцем було прийнято Закон України "Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами".

Якщо звернутися до форм домашнього насильства, то відповідно до диспозиції статті 126-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) законодавець визначив три форми скоєння кримінального правопорушення, хоча в Законі України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" описано чотири форми домашнього насильства. Таку

форму домашнього насильства як "сексуальне насильство" не можливо включити до статті 126-1 КК України, адже таке діяння має свій самостійний об'єкт посягання, який описаний в статтях розділу IV КК України.

Однією з форм домашнього насильства, вказаної у статті 126-1 КК України, є фізичне насильство, а саме: ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Варто звернути увагу на такі форми насильства, як психологічне та економічне, що є новелами у КК України. Зокрема, психологічне насильство включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Щодо економічного насильства, то воно включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру.

Внесення змін до законодавчих актів України дозволило запровадити додаткові заходи, спрямовані на створення запобіжних, захисних та каральних кримінально-правових механізмів боротьби з різними формами насильства стосов-

но жінок (зґвалтуванням та іншими актами сексуального насильства, примусовим шлюбом, примусовим абортом чи стерилізацією та ін.), а також з домашнім насильством, чим було забезпечено відповідність законодавства України сучасним європейським стандартам у цій сфері та нагальним потребам українського суспільства.

ОСОБЛИВОСТІ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТЕРОРИЗМУ

Анастасія ДОВГАНЬ

З кожним днем інформаційний світ розвивається, збільшується і кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням інформації. На жаль, в сучасному світі дуже поширеним явищем, що створює загрозу людству, став тероризм. Хочу зазначити, що сучасний тероризм істотно відрізняється від використання терористичної тактики організованих груп чи організацій у минулому. Терористична діяльність як складне, багатоаспектне негативне соціально-політичне явище давно переросла рамки національних меж і перетворилася на масштабну загрозу для безпеки всього людства.

Слід відмітити, що інформаційний тероризм – це не тільки кіберзлочини, хоча звичайно, ж вони частина цього явища, це також некоректні маніпуляції з інформацією або її підтасування, а в деяких випадках і подача свідомо помилкових фактів, внаслідок чого відбувається залякування населення, впровадження параноїдальних думок, наприклад, той же булінг.

Інформаційні кримінальні правопорушення дуже впливають на інформаційну безпеку держави, адже завдяки їм заподіюється значний економічний збиток та наслідком вчинення зазначених кримінальних правопорушень є порушення нормальної роботи інформаційних і комунікаційних систем, а також поширюється інформація, що має протиправний характер.

Інформаційний тероризм являє особливу небезпеку, адже розгортання його зумовлено широким запровадженням інформаційно-телекомунікаційних систем у всіх сферах життєдіяльності суспільства.

Науковці інформаційний тероризм розділяють:

1) на інформаційно-психологічний тероризм (контроль над ЗМІ з метою поширення дезінформації, чуток, демонстра-

ції могутності терористичних організацій): медіатероризм, зловживання інформаційними системами, мережами та їхніми компонентами для здійснення терористичних дій та акцій;

2) інформаційно-технічний тероризм (завдання збитків окремим елементам і всьому інформаційному середовищу супротивника в цілому: руйнування елементної бази, активне придушення ліній зв'язку, штучне перезавантаження вузлів комунікації): кібертероризм – сукупність дій, що включають інформаційну атаку на комп'ютерну інформацію, обчислювальні системи, апаратуру передачі даних, інші складові інформаційної інфраструктури, яка здійснюється злочинними угрупованнями або окремими особами.

У випадку медіаінформаційного тероризму йдеться про різновид інформаційного тероризму, що є зловживанням інформаційними системами, мережами, та їхніми компонентами для здійснення терористичних дій та акцій.

Для здійснення психологічного терору використовуються не лише друковані ЗМІ та мережі ефірних й кабельних масмедіа, але й інтернет, електронна пошта, різноманітні електронні іграшки, компакт-диски, аудіокасети тощо. За умов розвиненості масових комунікацій у світі, що невпинно рухається до глобалізації, масмедіа з їхніми можливостями впливу на масову ментальність і архетипи колективного несвідомого – це різна зброя, яку можна обернути й на користь антитерористичним операціям.

Досить типовим прикладом для розуміння сутності медіатерору, механізмів його викликання, стимулювання й поширення може служити такий специфічний засіб масової інформації, як листівка. У ній головну роль відіграє не інформація, як така, а пропаганда, контрпропаганда, агітація, реклама. Тому головним завданням такого засобу інформаційного тероризму є не інформування, а маніпулювання.

Можна сказати, що медіатероризм не є небезпечним, але враховуючи те, що суспільство постійно переглядає телеба-

чення, користується мережею Інтернет, майже кожен має аккаунт в різних соціальних мережах, то завдяки поширенню неправдивої інформації, дезінформують людей, підривають авторитет органів державної влади, що тягне за собою страшні наслідки. У сучасному світі громадяни, на жаль, більше довіряють ЗМІ та мережі Інтернет, а ніж державі.

Ще більш небезпечним видом інформаційного тероризму, на мою думку, є кібертероризм. Згідно з поглядами експертів ООН, поняття "кіберзлочинність" об'єднує будь-яке кримінальне правопорушення, яке можна здійснити за допомогою комп'ютерної системи або мережі та також проти комп'ютерної системи або мережі. Зокрема, до кібертероризму належать: незаконне втручання в роботу електронно-обчислювальних машин, систем та комп'ютерних мереж, крадіжка, присвоєння, вимагання комп'ютерної інформації, організація вилученої атаки на інформаційні ресурси, закладки та розробки комп'ютерних вірусів, які здійснюють знімання, модифікацію або знищення інформації.

На сьогодні кібертероризм є поширеним та одним із найнебезпечніших видів злочинності. Кібератаки можуть завдати значної шкоди на локальному, державному та навіть міжнародному рівні. Адже зовнішні кібератаки можуть переслідувати і більш серйозні цілі, ніж пасивний збір даних, а об'єктами кібертероризму можуть бути грошова і секретна інформація, апаратура контролю над космічними приладами, ядерними електростанціями, воєнними комплексами головні комп'ютерні вузли тощо.

Отже, можна сказати, що кібертероризм, а ще й медіатероризм, набули досить широкого розповсюдження. Медіатероризм та кібертероризм впливають на громадян та їх свідомість. Завдяки мережі Інтернет та ЗМІ терористичні організації мають змогу впливати на громадян з метою залякування, дезінформації та інших неправомірних дій.

РОЛЬ МОТИВУ У МЕХАНІЗМІ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УКРАЇНИ

Леся ДУЧИМІНСЬКА

Якщо узагальнити існуючі теоретичні підходи щодо ролі мотиву у механізмі індивідуальної поведінки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері пенсійного забезпечення України, то можна виокремити три підходи до визначення його сутності: а) функціональний; б) гносеологічно-детермінаційний; в) загальноособистісний (при цьому другий і третій тісно пов'язані через особу, але мають свої специфічні призначення). При цьому, якщо мову вести щодо функції, які відіграє мотив, то, як вірно зазначають деякі науковці, майже немає сумнівів, що він є збудником, спонуканням особи до діяння і у широкому розумінні останнього – до діяльності. Тим самим, очевидно, безспірною є належність мотиву до детермінаційного процесу, який має пряме відношення до механізму вчинення кримінальних правопорушень у сфері пенсійного забезпечення. У той самий час, гносеологічно-детермінаційна сутність мотивів вчинення кримінальних правопорушень у зазначеній сфері суспільних відносин, як свідчить практика, полягає в тому, що мотив – це специфічне ставлення до предмета, що полягає у сприйнятті здатності останнього слугувати задоволенню потреби, визначенні способів виконання ним цієї ролі, збуджені потягу (нахилу) до дії, що реалізує потребу через цей предмет. Ще більш широко, як доведено на доктринальному рівні, мотив визначає споживацьке ставлення до предмета, зокрема, пов'язаного із соціальним захистом населення у будь-якій країні. Разом з тим, загальноособистісний підхід до визначення поняття мотиву вчинення кримінальних правопорушень у сфері

пенсійного забезпечення, як обґрунтовано доводять науковці, насамперед, це з'ясування співвідношення між ним і поняттями особи та особистості, місця, яке займають мотиви у структурі особистості. У широкому значенні, у такому випадку, мотив розуміється як стала особистісна властивість, що тривалий період, а можливо й усе життя, визначає спрямованість діяльності особи у певних напрямах, певних сферах життєдіяльності. Такі мотиви часто називають головними або генеральними, а тому вважається, що вони формуються з дитинства. Подібне розуміння мотиву більш прийнятне для змісту та спрямування мотивації, у тому числі тих кримінальних правопорушень, що посягають на основи соціального захисту населення. При цьому, воно близьке за своєю сутністю до категорій "ставлення", "установка", "ціннісна орієнтація" та майже не розмежовується з ними, крім того, що у мотиву більш виразна спонукальна функція. Більш того, зазначені відмінності знаходяться скоріш за все у сфері термінології, ніж у сутності. Виходячи з цього, навіть не дивлячись на деякі розбіжності у визначенні поняття мотивації, це поняття в науці зведено до двох основних варіантів, згідно з якими мотивація – це: 1) сукупність або система психологічних детермінант, що виконують роль внутрішньої причини кримінального правопорушення; 2) процес виникнення, формування, розвитку, зміни мотивів, прийняття рішення вчинити кримінальне правопорушення.

У даному випадку мотивація – це процес формування, розвитку та становлення особистої психологічної готовності та мотивів діяльності певної спрямованості та соціальної значущості. Саме вона формує мотиви, як свідчить практика запобігання кримінальним правопорушенням у сфері пенсійного забезпечення, що є внутрішньою причиною кримінально-протиправного прояву. Останні у доктринальних джерелах поділяються на три групи: а) суспільні та особисті (особистісні) мотиви; б) політичні, корисливі, насильницько-егоїстичні, анархістсько-індивідуалістичні, легковажно-безвідповідаль-

ні, лякливо-малодушні; в) ідейні, матеріальної заінтересованості, яка включає корисливі, у тому числі з деформованими матеріальними потребами; мотиви обумовлені міжособовим спілкуванням, серед яких виділяють особисту неприязнь, самоутвердження, егоцентризм, зневажливе ставлення до інших людей, суспільну байдужість, пасивність тощо. При цьому, як кримінально-протиправна мотивація, так і мотиви формуються в особи під впливом умов та способу життя.

До умов, що безпосередньо впливають на криміногенну мотивацію, вчинення кримінальних правопорушень, зокрема у сфері пенсійного забезпечення, науковці відносять такі: 1) приклади злочинної або подібної до неї протиправної поведінки у зазначеній сфері суспільних відносин; 2) приклади звичок антисуспільної спрямованості (пияцтва, наркоманії, аморальності тощо); 3) байдуже ставлення до злочинних проявів працівників Пенсійного фонду України з боку інших співробітників; 4) конфліктність, напруга, озлобленість у стосунках між членами колективу підрозділів сфери пенсійного забезпечення. Аналогічні умови формування криміногенної мотивації існують і в інших соціальних групах Пенсійного фонду України, включаючи вплив злочинного середовища. Слід зазначити, що на формування криміногенної мотивації у сфері пенсійного забезпечення, справляють вплив і інші явища соціальної дійсності, які не охоплюються названими поняттями. До таких явищ науковці обґрунтовано відносять конкретну життєву ситуацію, в якій у кожний період відбувалося формування антисуспільної спрямованості особистості, її поглиблення, набуття нею суспільно небезпечних ознак, криміногенної орієнтації та мотивації, перетворення останньої на кримінальну та, зрештою, і мотив вчинення кримінального правопорушення, що слід враховувати при теоретико-прикладних дослідженнях проблем, пов'язаних з визначенням ролі мотиву у механізмі індивідуальної поведінки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері пенсійного забезпечення України.

ВИКОРИСТАННЯ СЛУЖБОВИХ СОБАК ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПУБЛІЧНОЇ БЕЗПЕКИ І ПОРЯДКУ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Юлія ЄВСТАФІЄВА
Віта БУЧКОВСЬКА

Протидія злочинності – це складне соціально-правове явище та поняття про нього, в якому відображається теорія і практика специфічної соціально- управлінської діяльності та суспільних і приватних ініціатив, а також кримінальноюстиційних зусиль, спрямованих на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень та реагування на їх вчинення. Протидія злочинним проявам відбувається на різних рівнях життєдіяльності суспільства. Із метою забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності в Україні вбачається за доцільне використання службових собак.

Кінологічний центр є головним кінологічним підрозділом з організаційного і методичного керівництва працівниками підрозділів поліції, які виконують функції кінологічного забезпечення службової діяльності та є основною базою з утримання, розведення, вирощування, підготовки та використання службових собак у протидії злочинності, забезпеченні публічної безпеки і порядку.

Собака вважається службовим після проходження відповідного курсу дресирування та складання іспитів (до проходження навчання собака вважається резервним). Службові собаки застосовуються під час затримання осіб, які чинять замах на злочин або вчинили його та намагаються втекти. Порядок застосування собак у таких випадках визначається планом оперативно-розшукових заходів, а на місці – старшим оперативної групи (старшим наряду патруля).

Для використання у підрозділах поліції спеціального та особливого призначення в кінологічному центрі можуть

утримуватись спеціально підготовлені собаки, яких використовують в антитерористичних заходах.

Для розведення та вирощування високоякісного поголів'я службових собак для потреб органів та підрозділів поліції використовуються племінні собаки, які мають високі робочі та екстер'єрні якості.

У підрозділах поліції для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності, а також з метою вирішення інших оперативно-службових завдань, покладених на поліцію, використовуються (застосовуються) спеціально підготовлені службові собаки: розшукові – для розшуку за запаховими слідами осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, для проведення вибірки людини та речі, пошуку речових доказів і стріляних гільз, затримання особи, що втікає, чи групи осіб; патрульно-розшукові – для патрулювання, використання під час забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони прав і свобод людини, пошуку правопорушника по "гарячому" запаховому сліду, затримання особи, що втікає, чи групи осіб, припинення нападу на кінолога чи інших осіб; спеціальні – для пошуку та виявлення вибухових речовин, вибухових пристроїв, вогнепальної зброї і набоїв, наркотичних засобів, закопаних (захованих) трупів, для проведення одорологічної вибірки (собаки-детектори); конвойні – для припинення втечі й затримання осіб, які втекли з-під варти; вартові – для охорони спеціальних установ і об'єктів поліції та об'єктів, що охороняються поліцією охорони.

Застосування службових собак як спецзасобу здійснюється відповідно до підпункту 12 пункту 3 статті 45 Закону України "Про Національну поліцію" під час: патрулювання; переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення; конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи; для відбиття нападу на особу та або поліцейського.

До роботи з використанням службових собак допускаються лише працівники поліції, які пройшли відповідну кінологічну підготовку у навчальних закладах (установах) поліції, де готують кінологів, й отримали позитивні результати під час складання необхідних заліків. Право застосування службових собак надається кінологам, які несуть з ними службу та пройшли відповідну підготовку.

Службові собаки, як правило розшукові, для пошуку підозрюваних осіб за їх запаховими слідами та виявлення речових доказів застосовуються на місцях вчинення вбивств, зґвалтувань, розбоїв, грабежів, тілесних ушкоджень, різних крадіжок, підпалів, інших неочевидних злочинів для їх розкриття.

З метою належного та оперативного розкриття кримінальних правопорушень у кінологічних центрах та при чергових частинах у складі слідчо-оперативних груп відокремлених відділів (відділень) поліції організовується (за можливості) цілодобове чергування кінологів з підготовленими та закріпленими за ними службовими собаками для виїзду на місця подій.

Забороняється використовувати службових собак не за призначенням, непідготовлених, які втратили свої службові якості або хворі. Рішення про звільнення собаки від служби через хворобу приймає начальник кінологічного центру за рекомендацією спеціаліста ветеринарної медицини, а у відокремлених підрозділах територіальних органів Національної поліції – відповідальний по відділу (відділенню) поліції за пропозицією кінолога.

При використанні службових собак на стаціонарних постах патрульної поліції, блокпостах та контрольних постах поліції обладнується місце для їх тимчасового утримання.

Отже, використання службових собак для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності спрямоване на забезпечення потреб підрозділів кримінальної, па-

трульної, спеціальної поліції, поліції охорони та особливого призначення, інших підрозділів територіальних органів Національної поліції, відділів (відділень) поліції для виконання завдань, пов'язаних з використанням службових собак. Успіх та результативність діяльності оперативних підрозділів органів Національної поліції з використанням службових собак значною мірою залежить від добре налагодженої взаємодії між ними та іншими суб'єктами правоохоронної діяльності.

КРИМІНАЛЬНІ САНКЦІЇ В УКРАЇНІ

Альона ЖУК
Наталія ГЛУЩЕНКО

Призначення покарання – це діяльність суду з вибору виду та розміру покарання за злочин, скоєний певною особою. Від цього залежить досягнення мети покарання, ефективність функціонування всієї системи кримінального судочинства та дотримання основних прав людини. Діяльність судді – це поєднання врахування імперативних правових вимог та суб'єктивної оцінки обставин суспільно небезпечного діяння, особи, яка його вчинила. За результатами такої діяльності визначається конкретний вид та розмір покарання, при якому кримінальна відповідальність безпосередньо знаходить форму його здійснення.

Саме в покаранні, накладеному на конкретну особу, виявляється каральна політика держави і це не тільки покарання, але і виправлення особи, попередження вчинення нових злочинів. Тільки раціональний підхід до визначення конкретного виду та розміру покарання може досягти балансу між усіма цілями покарання під час призначення. Загальні нормативні акти, закріплені в Кримінальному кодексі України, містять норми, якими повинен керуватися суд при визначенні конкретного виду та розміру покарання залежно від обставин, що характеризують злочин та особи, яка його вчинила.

В Україні поняття злочину та покарання визначені в Кримінальному кодексі, доповнення до них вносяться і сьогодні. Закон передбачає, що покарання – це захід примусу, який застосовується від імені держави за вироком суду до особи, засудженої за злочин, і обмежує права та свободи засудженого. Покарання є необхідним засобом захисту суспільства від злочинних посягань. Він є ефективним способом усунення конфлікту, що виникає між державою та особою.

Існує дві норми Кримінального кодексу, ч. 2 ст. 50 Кримінального кодексу встановлює, що покарання спрямоване також на виправлення засуджених, а також на запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КК особа, яка вчинила злочин, повинна бути засуджена до покарання, необхідного та достатнього для виправлення та запобігання новим злочинам. Одним з показників, який може вказувати на те, чи досягає вирок такої мети, як виправлення засуджених, є показник рецидиву, а саме відображення кількість осіб, засуджених за злочин, за умови, що вони раніше вчиняли хоча б один злочин.

Чинний Кримінальний кодекс України передбачає такі види покарання: 1) штраф; 2) позбавлення військового, спеціального звання, кваліфікаційного класу; 3) позбавлення права працювати на певних посадах або займатися певною діяльністю; 4) громадські роботи; 5) виправні роботи; 6) службові обмеження для військовослужбовців; 7) конфіскація майна; 8) арешт; 9) обмеження волі; 10) утримання військовослужбовців у дисциплінарному батальйоні; 11) позбавлення волі на певний термін; 12) довічне ув'язнення. Такі види утворюють певну систему покарань, на якій базується діяльність суддів щодо розгляду справ та застосування покарання.

Звичайно, кількість злочинів, скоєних в Україні, постійно змінюється. Усе залежить від поліпшення або погіршення рівня життя, економічної ситуації, здійснення реформ у правовій системі тощо.

Так, дані таблиці вказують на те, що кількість довічно засуджених зменшилась більш ніж у 9 разів. Кількість засуджених на певний строк також зменшилась, але кількість штрафів зросла з 2015 року. Також статистика останніх років чітко демонструє помітну тенденцію до гуманізації накладення кримінальних покарань судами на осіб, засуджених за злочини. Судова система України все більше орієнтована на європейські стандарти призначення покарань.

Отже, головним завданням покарання є переконання та примус, покарання та виховання, а також застосування погрози покарання до конкретної людини. Застосування санкцій у Кримінальному праві повинно базуватися на принципах доцільності, розумності, законності, рівності громадян, вини, справедливості, людяності, невідворотності кримінальної відповідальності, індивідуалізації покарання та економії заходів кримінально-правового впливу.

ЩОДО ЕФЕКТИВНОСТІ БОРОТЬБИ ІЗ ЗАГРОЗАМИ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ЗДОРОВ'Я ЗА ДОПОМОГОЮ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗАСОБІВ

Юлія ЗАБУГА

Як відомо, держава здійснює боротьбу із загрозами у сфері громадського здоров'я за допомогою різноманітних засобів, серед яких є і кримінально-правові засоби.

Як засвідчив досвід боротьби нашої держави із поширенням на території України коронавірусної інфекції COVID-19, більшість із таких кримінально-правових заходів виявляються малоефективними. Варто згадати хоча б прийняття сумнозвісного Закону України (далі – ЗУ) від 17.03.2020 № 530-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19)". Цей Закон розцінюється нами як "сумнозвісний", оскільки, по-перше, відбулося запровадження адміністративної відповідальності за порушення правил щодо карантину людей, санітарно-гігієнічних, санітарно-протиепідемічних правил і норм, передбачених ЗУ "Про захист населення від інфекційних хвороб", іншими актами законодавства, а також рішень органів місцевого самоврядування з питань боротьби з інфекційними хворобами. Так, КУпАП був доповнений ст. 44-3 "Порушення правил щодо карантину людей". По-друге, відбулося одночасне "посилення" кримінальної відповідальності за порушення санітарних правил і норм щодо запобігання інфекційним хворобам та масовим отруєнням. Підставами цього стали зміни, внесені до санкції ч. 1 ст. 325 КК України: законодавець збільшив розмір основного покарання у виді штрафу із 30–100 н.м.д.г. (510–1 700 грн відповідно) відповідно до 1 000–2 000 н.м.д.г. (17 000–34 000 грн відповідно), а також доповнив санкцію

цієї статті таким основним видом покарання, як позбавлення волі строком до 3 років.

Осмислюючи положення цього Закону, науковці (зокрема, О. О. Житний, В. В. Ємельяненко, Ю. А. Пономаренко) у своїх публікаціях звернули увагу на той факт, що насправді жодного посилення кримінальної відповідальності не відбулося, адже ЗУ від 17.03.2020 № 530-IX фактично не тільки став першим строковим кримінальним законом, але і законом, який посилив кримінальну відповідальність. Звідси, відповідно до положень ч. 1 ст. 5 КК зворотну дію мала якраз попередня редакція ст. 325 КК (від 17.03.2009), до редакції якої ЗУ від 30.03.2020 № 540-IX і повернулися ми після спливу 3 місяців (із 18.03.2020). Звісно, законодавець міг виправити цю ситуацію шляхом внесення відповідних змін, проте цього так і не сталося.

Відповідно, постає питання: чи можна говорити у таких випадках про посилення кримінальної відповідальності? Слід погодитися зі згаданими науковцями, що навряд чи, особливо враховуючи той факт, що одночасно з'явилася і відповідна норма у КУпАП, яка очікувано і "перетягнула" на себе всі випадки притягнення до відповідальності осіб, які порушують правила та норми, встановлені з метою запобігання епідемічним та іншим інфекційним хворобам. Так, аж до 09.09.2020 у ЄДРСР не було жодного обвинувального вироку, яким би особа була притягнута до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 325 КК України саме за порушення правил, встановлених з метою запобігання інфекційним хворобам. Станом на 10.02.2021 вирок Червонозаводського районного суду м. Харкова, яким констатовано порушення заборон, встановлених постановою КМУ від 11.03.2020 № 211 "Про запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2", так і залишився єдиним. Вбачається, що таку ситуацію можна пояснити 2 факторами. По-перше, у вже згаданій ст. 44-3 КУпАП передбачений формальний склад правопорушення, тоді як в ч. 1 ст. 325 КК України – мате-

ріальний склад, адже для притягнення до кримінальної відповідальності потрібно встановити настання наслідків у вигляді спричинення поширення епідемічних чи інших інфекційних хвороб або могли спричинити їх поширення. Відповідно, з точки зору доказування, легше зібрати докази, які свідчитимуть про вчинення особою відповідних дій, аніж доказувати наявність причинного зв'язку між відповідними діями і суспільно небезпечними наслідками. До того ж, довести потрібно не лише сам причинний зв'язок, але й певне психічне ставлення особи (тобто усвідомленість і наявність волі (бажання) до таких наслідків, що також не є легкою справою. По-друге, відсутність поширеної практики застосування ст. 325 КК України пояснюється і достатньою суворістю санкції ст. 44-3 КУпАП, в якій передбачено застосування для громадян покарання у виді штрафу в розмірі від 1 до 2 тис. н.м.д.г. (від 17 000 грн до 34 000 грн), тоді як для посадових осіб – від 2 до 10 тис. н.м.д.г. (від 34 000 до 170 000 грн). Більш того, аналіз 100 постанов про притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності за такі дії свідчить про те, що суди при цьому достатньо неохоче застосовують покарання у виді штрафу, звільняючи винних осіб від адміністративної відповідальності.

Так, ані заявлене "посилення" кримінальної відповідальності за порушення законодавства у сфері запобігання розповсюдження інфекційних захворювань, ані "активне" притягнення до адміністративної відповідальності за такі дії, не стали ефективними правовими засобами у боротьбі із стрімким поширенням COVID-19 на території України. Про це свідчать запроваджені восени та на початку зими "карантини вихідного дня" та повернення до жорсткого карантину із 08.01.2021 по 24.01.2021.

Отож, потребує подальшої наукової глибокої розробки система протидії поширення на території України інфекційних захворювань за допомогою як адміністративно-правових, так і кримінально-правових засобів.

БЕЗПЕКА ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК УМОВА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІУМУ

Аліна КАЛІНІНА

Життя людини не уявляється без її пересування у просторі. Рівень розвитку транспортної системи варіюється від однієї держави до іншої, від одного населеного пункту до другого. До транспортної інфраструктури держави входить переважно автомобільний, залізничний, повітряний, водний та трубопровідний види транспорту. Найпоширенішими у світі є автомобільні пасажирські та вантажні перевезення.

Відповідно до Звіту Державного агентства автомобільних доріг за 2019 рік протяжність мережі доріг державного значення в Україні становить 42,8 тис. км, а доріг місцевого значення – 115,7 тис. км.

Згідно із цивільним законодавством України, діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, є джерелом підвищеної небезпеки (ст. 1187 Цивільного кодексу України). Отже, особливу увагу держава приділяє безпеці дорожнього руху, як сфері, що сповнена потенційних загроз передусім для життя та здоров'я людини.

Порядком та умовою життєдіяльності українського суспільства як соціальної системи, що відзначається доброякісністю здійснення її саморегулятивних функцій, є кримінологічна безпека. Врегулювання суспільних відносин у сфері дорожнього руху та його безпеки є забезпеченням однієї із її основ.

Безпеку дорожнього руху можна визначити як систему організаційно-правових, економічних, технічних та ін. заходів, спрямованих на створення безпечних і комфортних умов для учасників дорожнього руху. Сьогодні в Україні стан безпеки дорожнього руху не можна оцінити як високий. У рейтингу

держав за рівнем смертності від ДТП Всесвітньої організації охорони здоров'я Україна в 2018 році посідала 104 місце із 175 держав, представлених у рейтингу. У 2019 р. в Україні на 100 тис. жителів смертність від ДТП становила 8,22 % осіб. Для порівняння: на дорогах держав-членів Європейського Союзу цей показник не перевищує 5 %.

У 2019 році в Україні було зареєстровано 160 675 ДТП, з них 26 052 – із загиблими та/або травмованими особами (загинуло 3 454 особи і травмувалося 32 736 осіб). Понад 33 % загиблих та/або травмованих у ДТП є пішоходами (1 261 особа загинула і 8 005 осіб травмовані).

Протягом 2020 року від ДТП загинули понад 3,5 тис. людей. Причому найбільше – 1 198 смертей – це наїзд на пішохода. Другою головною причиною смертності на українських дорогах є зіткнення автомобілів (1 158 жертв). Збільшилася і кількість смертельних наїздів на велосипедистів (загинуло 235 осіб). За логікою ця статистика мала б бути іншою. Адже 2020 був особливим роком, коли через пандемію коронавірусу та зменшення активності населення чимало людей працювали дистанційно із мінімальною кількістю виїздів на дороги.

Так, не зважаючи на режим локдауну, за якого логічним є зменшення кількості ДТП, в Україні проявилася протилежна тенденція, що викликає значне занепокоєння.

Дорожній рух – процес із надвеликою кількістю учасників. Забезпечення безпеки його суб'єктів є гарантією однієї із умов життєдіяльності українського соціуму. Адже кожного дня у дорожній рух залучено мільйони громадян України: водіїв, пішоходів, працівників, які забезпечують функціонування дорожньої інфраструктури. Тому високий рівень безпеки дорожнього руху – одна із головних цілей держави. Це стратегічний напрям її функціонування, основним програмним документом втілення якого на найближчі роки є Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року, схвалена розпорядженням Кабінету Мі-

ністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1360-р. Метою цього документа визначено є зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод щонайменше на 30 % до 2024 року, зниження ступеня тяжкості наслідків ДТП для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму, а також запровадження ефективної системи управління безпекою дорожнього руху для забезпечення захисту життя та здоров'я населення.

Державне агентство автомобільних доріг України (Укравтодор) у звіті за 2019 рік вказує, що пріоритетом Укравтодору є реалізація інфраструктурних рішень, що безпосередньо впливають на покращення безпеки руху, у першу чергу на стадії розробки проєктів будівництва, реконструкції та капітального ремонту доріг. Важливим кроком у підвищенні рівня безпеки дорожнього руху стало запровадження з 2020 року аудитів безпеки автомобільних доріг, що здійснюватиметься на стадіях техніко-економічного обґрунтування, підготовки проєктної документації, на етапі будівництва, ремонтів та після введення доріг в експлуатацію.

Отже, безпека дорожнього руху є однією із основ життєдіяльності українського суспільства. Втілення державного курсу на зменшення смертності на дорогах України наразі перебуває на стадії початкової реалізації відповідно до вимог часу. Успішне виконання всіх програмних заходів сприятиме наближенню до майбутнього без загиблих та покалічених від ДТП громадян.

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ РЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ "ТОВАРНОЇ КОНТРАБАНДИ"

Дмитро КАМЕНСЬКИЙ

"Україна без контрабанди" – потужне гасло та одночасно офіційна назва однієї з ініціатив одного з попередніх складів (каденції 2018 р.) Кабінету Міністрів України, що яскраво симптоматизує про негативну ситуацію в економіці нашої держави. Цей меседж поєднаний із низкою важливих завдань, пріоритетів та одночасно викликів і проблем, у т. ч. кримінально-правового характеру, пов'язаних із переміщенням товарів (предметів) через митний кордон нашої держави.

Варто погодитись із тезою О. С. Яланського про те, що "товарна" контрабанда породжує в країні тіньову економіку, зменшує надходження податкових платежів у державний бюджет, що, своєю чергою, призводить до соціальних напружень. До того ж, відсутність кримінальної відповідальності за це діяння "популяризує" серед бізнесменів використання незаконних засобів та прийомів ведення "гри" проти держави, а отже і проти суспільства. Зрештою, "товарна" контрабанда може призвести до втрати цілих галузей вітчизняної промисловості через конкуренцію з дешевим, однак неякісним товаром та, відповідно, до втрати робочих місць.

Вважаю, що суспільна небезпека та очевидна потреба в рекримінал ізації (тобто у відновленні раніше скасованої кримінальної відповідальності) "товарної" контрабанди отримує свій безпосередній прояв і в реалізації нечесними бізнесменами в змові з корумпованими представниками органів державної влади (передусім правоохоронних) низки масштабних за розмірами несплачених у державний бюджет схем. Серед лише деяких з них: 1) оформлення вантажних транспортних засобів як порожніх; 2) ввезення заборонених та дешевих

марок пального під виглядом "Євро-4", коли в нейтральні води України заходять танкери з контрабандними нафтопродуктами, і далі до них підходять невеликі за ємністю судна, перекачують ці паливно-мастильні матеріали без розмитнення, після чого вони потрапляють за тіньовими схемами на автозаправні станції; 3) вивезення, в порушення діючого мораторію на експорт необроблених лісоматеріалів, деревини (лісу-кругляку) в країни Європейського Союзу; 4) суттєве заниження вартості товарів, які ввозяться в Україну, зокрема, в морських контейнерах через Одеський морський торговельний порт; 5) усталена схема "чорної контрабанди", яка відбувається через зелені зони, переважно через лісосмуги на кордонах та яка прикривається окремими представниками правоохоронних структур – таким чином, нелегальні товари без процедури розмитнення й сплати обов'язкових платежів у державний бюджет потрапляють в Україну.

Загалом у фаховій літературі лунає більше критики, аніж підтримки, на адресу декриміналізованої у 2011 р. "товарної" контрабанди. Наприклад, О. О. Дудоров зауважує, що сьогодні для України характерною є передусім економічна контрабанда – контрабанда товарів народного споживання. Захист інтересів держав, економіка яких ґрунтується на вивезенні сировини і напівфабрикатів, а продовольча безпека забезпечується переважно за рахунок імпорту, повинна здійснюватися за допомогою кримінально-правових заходів. Також слід враховувати стабільно високу латентність контрабанди, зумовлену характером і особливостями цього злочину, і певну психологічну неготовність українців до здійснення декриміналізації, зумовлену традиційним особливим ставленням населення до державного і, відповідно, митного кордону.

Зі свого боку В. В. Кухар зауважує про те, що контрабанда завдає прямих економічних збитків державі, пов'язаних із несплатою мита, інших податків (платежів) як під час переміщення через митний кордон України, так і у зв'язку з

реалізацією контрабандних товарів на території України чи за її межами; також контрабанда частково заподіює шкоду встановленому порядку управління, посягає на національну культурну спадщину українського народу, може зашкодити відносинам України з іншими державами. Навіть більше, скасування кримінальної відповідальності за "товарну" контрабанду унеможливлює здійснення оперативно-розшукової діяльності підрозділами Державної прикордонної служби України в частині запобігання цим правопорушенням

Принагідно звернусь до аналізу окремих спроб законодавця, а точніше – окремих народних депутатів, відновити кримінальну відповідальність за "товарну" контрабанду. Так, у пояснювальній записці до законопроєкту "Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди підакцизних і контрафактних товарів (продукції) у великих розмірах" від 14 травня 2015 р. № 2840 указувалось на те, що із часу набрання чинності Законом від 15 листопада 2011 р. у частині скасування кримінальної відповідальності за контрабанду товарів відбулося значне зростання кількості правопорушень, пов'язаних із незаконним переміщенням через митний кордон України великих обсягів товарів.

Обґрунтовуючи необхідність такої новели, її ініціатори, зокрема, указували на те, що відсутність кримінальної відповідальності за вказані дії не дає можливості ефективно впливати на криміногенну обстановку у сфері боротьби з контрабандою та надавати відповідну допомогу партнерським спецслужбам і правоохоронним органам іноземних держав із ліквідації каналів незаконного переміщення через митний кордон України товарів підакцизної групи.

Далі стадії законопроєкту запропоновані на той час зміни, на жаль, не пішли. Ймовірним сигналом про відсутність політичної волі на криміналізацію проявів товарної контрабанди стало непідтримання ВРУ в липні 2018 р. розробленого КМУ проєкту Закону України від 3 липня 2018 р. № 8543

“Про внесення змін до статті 201 Кримінального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів”. Мимоволі виникає підозра щодо політичного лобіювання (якщо не у відверто корумпованому потуранні) інтересів тих бізнесменів і компаній, які “прокручують” багатомільйонні контрабандні схеми.

Із позицій доречної компаративістики зазначу про таке. Досвід протидії контрабанді у найпотужнішій економіці світу – американській, так само як і кореспондуюча йому кримінально-правова охорона податкових відносин, пов’язаних із зовнішньоекономічною діяльністю взагалі та переміщенням через державний кордон зокрема, видається здебільшого позитивним, певною мірою повчальним для “молодих” моделей ринкової економіки. Зокрема, очевидним позитивом американської моделі протидії контрабанді є традиційно пріоритетне значення захисту національної економіки від неконтрольованого і, відповідно, неоподатковуваного переміщення товарів через державний кордон. Отже, головний меседж для нас стає таким: Україна повинна врешті-решт навчитись захищати інтереси свого легального бізнесу, причому, варто зазначити, не лише від контрабанди.

КРИМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Юрій КАНІБЕР

Кримінальний кодекс України постійно вдосконалюється, поповнюється новими нормами й інститутами. Тези мають за мету привернути увагу до деяких кримінологічних аспектів положень Законом України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" від 22.11.2018 № 2617-VIII (далі – Закон), яким запроваджений до Кримінального кодексу інститут кримінальних проступків. Кримінологічного аналізу потребує і практика застосування цих положень, що склалась за проміжок часу, який минув з 1 червня 2020 року, тобто з моменту початку дії цих законодавчих змін. Проблем і питань у зв'язку з цією подією з'явилось доволі багато.

1. Перша проблема, яка виникла у зв'язку з введенням інституту кримінального проступку, стосується основного для кримінологів явища – злочинності. Потрібно якимось чином рефлексувати на новий конструкт злочинності, тому що злочини стали лише одним з видів кримінальних правопорушень. Очевидно, що наразі неможливо обмежитись традиційним розумінням змісту і ознак злочинності. Воно не адекватне стану законодавства.

Наукові позиції з цього приводу поки що напрацьовуються. Припускаю, що в даному випадку не обійтись без створення нового кримінологічного терміну. На мій погляд, науково допустимо було б замінити поняття "злочинність" поняттям "кримінальна правопорушність" або "кримінальна деліктність". У публікаціях є спроби використовувати в цьому значенні термін "кримінальна протиправність", що, на мій

погляд, створює певну змістовну колізію з поняттями кримінального права. В офіційних документах спостерігається тенденція до використання словосполучення "кримінальні правопорушення" в значенні соціального явища в межах сумарно-статистичного підходу до визначення злочинності.

В освітньому процесі терміни "злочинність", "кримінальна правопорушність", "кримінальні правопорушення" в традиційному для кримінології значенні соціального явища можливо використовувати як синоніми, з урахуванням змін до Кримінального кодексу і з розумінням ставлячись до того, що поняття злочинності вужче за поняття "кримінальної правопорушності", яке охоплює всі кримінальні правопорушення – злочини та кримінальні проступки. З точки зору прийнятності запропонованого терміну, на мій погляд, не існує суттєвих протиріч сучасним лінгвістичним практикам словотворення. Проте це лише пропозиція до дискусії.

2. Для кримінології важливо дати відповідь на питання, наскільки свідомо законодавець ставив за мету запобігання кримінально протиправним діянням та чи мав він взагалі такі наміри. З аналізу змін законодавства очевидно, що для законодавця мета превентивної протидії кримінальним правопорушенням була на останньому місці з усіх можливих. Тому завдання превенції кримінальних правопорушень дуже непевно проглядається крізь зміст новел як похідна або побічна функція від основних завдань, таких як: розвантаження слідчих; спрощення досудове розслідування кримінальних проступків у формі дізнання; гуманізація кримінального законодавства; посилення забезпечення прав людини під час розслідування; розширення застосування відновних процедур і примирення; усунення протиріч між адміністративним і кримінальним провадженнями; додержання міжнародних зобов'язань України щодо впровадження стандартів Євросоюзу тощо.

Безпосереднього завдання запобігання кримінальним правопорушенням новели про кримінальні проступки не міс-

тять. Така позиція була закладена від самого початку реформи у Концепції реформування кримінальної юстиції України від 8 квітня 2008 року. Вона послідовно реалізується у всіх наступних змінах законодавства, в тому числі і в положеннях Закону і Кримінального кодексу України, яким запроваджений інститут кримінального проступку.

3. Превентивна дія будь-якого закону так чи інакше базується на тому, в якій мірі положення закону відповідають поточному стану правосвідомості населення, правовим уявленням і очікуванням щодо кримінальної караності діянь і кримінального рівні його суспільної небезпечності. Превентивний ефект має місце лише тоді, коли такий баланс сприймається як справедливий і доцільний в поточній суспільній ситуації. Проте місцева соціометрія з цього питання не проводиться. За ідеал без врахування ментальності населення береться європейська модель, що дає підстави до сумніву відносно превентивних можливостей запровадження законодавства щодо кримінальних проступків. Статистику кримінальних правопорушень ми таким чином поліпшимо, злочинність знизиться, навіть можемо наблизити до середніх статистичних показників окремих країн Євросоюзу. Питання в іншому: наскільки ці новели змінюють на краще криміногенну ситуацію та безпеку, а не лише статистичну картину і наше уявлення про безпекову ситуацію. Більше схоже на те, що ми не впливаємо таким чином на криміногенну реальність, детермінацію кримінальних правопорушень, а створюємо поки що нові кримінально-правове і кримінологічне уявлення, систему показників і засобів опису кримінальної реальності.

Закон в цілому виглядає як неприпустиме спрощення напрацьованих з 2008 року пропозицій і сподівань кримінологів на початок створення засадничих положень політики кримінологічної протидії кримінальним правопорушенням. Цей Закон міг би стати наріжним законодавчим актом у формуванні нормативного підґрунтя превентивної політики проти-

дії кримінальним правопорушенням. Проте за фактом є перехідною нормативною конструкцією, засобом поступового переходу до нової, більш досконалої системи протидії суспільно небезпечним та суспільно шкідливим правопорушенням: до нового кримінального кодексу, до нового кодексу про адміністративні проступки тощо. Треба сподіватись, що колись справа дійде й до притомної Концепції превентивної протидії кримінальним правопорушенням.

4. Повертаючись до змісту Закону, спробуємо з'ясувати, чи містить міжгалузевого інституту кримінальних проступків положення, які мають превентивний потенціал або виступають тригерами додаткового нормативного регулювання запобігання кримінальним правопорушенням?

Декілька зауважень і пропозицій з цього приводу:

а) Закон встановив, що після відбуття покарання особа, яка була притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку, вважатиметься такою, що не має судимості. Нема заперечень проти такої форми гуманізації наслідків кримінальної відповідальності. Однак звернемо увагу на те, що більшість осіб, які раніше вчинили кримінальне правопорушення і були, наприклад, звільнені від кримінальної відповідальності на підставах, установлених законом, потрапляють під наглядову пробацію, що створює певні умови превенції нових кримінальних правопорушень. Вважаємо необхідним з тією ж метою ввести певний пробаційний режим і для осіб, які засуджені за кримінальні проступки, після відбування (виконання) покарання на термін до одного року з метою реалізації індивідуальних корекційних профілактичних програм або хоча б з метою формалізованого профілактичного контролю;

б) огляд судових рішень по кримінальних проступках з 1.07.2020 показує, що судді призначають як покарання переважно штрафи, наближені до мінімальних значень санкцій. Хотілося б сподіватись, що покарання стане більш дієвим та

стримувальним за умови, якщо судді відійдуть від практики призначення мінімальних штрафів та призначатимуть більш адекватний скоєному кримінальному проступку штраф. В іншому випадку внесені законом зміни не виконають ні превентивної, ні каральної функцій, будуть сприйматись засудженими як певні життєві фінансові неприємності на шталт адміністративного стягнення, з огляду на спрощену судову процедуру і склад учасників процесу. З метою посилення превентивної складової кримінального покарання можна запропонувати встановити за вчинення кримінального проступку протягом року з моменту відбування покарання за раніше вчинений кримінальний проступок обмежити розмір призначення покарання у вигляді штрафу не менше половини встановленого санкцією розміру штрафу;

в) профілактичний вплив на кримінального правопорушника повинен враховувати різні аспекти превентивної діяльності. Сама процедура притягнення до кримінальної відповідальності, дізнання, судового розгляду, виконання покарання мають суттєве виховне профілактичне значення для майбутньої правомірної поведінки особи. Швидкість і спрощеність кримінального провадження щодо кримінальних проступків очевидно буде сприяти невідворотності покарання більшої кількості правопорушників, тим самим посилюючи превентивні наслідки. Але за час притягнення до кримінальної відповідальності особа повинна не просто відчути "легкий переляк", а в повній мірі сприйняти зміст публічного осуду його вчинку, профілактичний вплив процедури дізнання, судового розгляд, вироку, процедур примирення або визнання винуватості, профілактичне значення покарання тощо. Зміст профілактичного впливу таким чином залежить від професіоналізму і сумлінності правоохоронців та суддів. З іншого боку, цьому повинен сприяти зміст законодавчих вимог. Нагадаємо, що у Кримінально-процесуальному кодексі України в ред. 1960 р. процедура профілактики злочинів слідчими і

дізнавачами була чітко регламентована у статтях 23 і 23-1. Тому в котре разом з багатьма науковцями закликаю законодавців повернути в Кримінальний процесуальний кодекс положення, які регламентували у минулому слідчу і судову профілактику кримінальних правопорушень.

У цілому для кримінологів запровадження інституту кримінальних проступків є лише приводом для продовження дискусії та пропозицій щодо створення сучасної системи кримінологічної протидії кримінальним правопорушенням.

ОДОРОЛОГІЯ – ЛАНКА СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ГАЛУЗІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕХНІКИ

Дмитро КАРАСЬОВ
Олександр МИХАЙЛЕНКО
Леся БАЛАГУР

У криміналістиці знання про запахи та запахоносії, правила щодо порядку їх виявлення, аналізу, вилучення та зберігання з метою подальшого використання в кримінальному судочинстві об'єднані в ланку системи – спеціалізованої галузі криміналістичної техніки – криміналістична одорологія.

Термін одорологія утворено з двох слів лат. odor – запах і грец. logos – вчення.

Запаховий слід – це частки (молекули) якої-небудь речовини, яка перебуває у газоподібному стані. Запаховий слід виникає внаслідок безперервного переходу тіла з твердого або рідкого стану в газоподібний. Відокремлені молекули, які знаходяться в середовищі, що нас оточує, змішуються з молекулами повітря і утворюють газоподібний слід.

Запахові сліди в криміналістиці за механізмом їх утворення поділяють умовно на дві підгрупи:

сліди-джерела запаху;

сліди-запахи.

Запах людини складається з так званого "комплексу", а саме:

1) власний запах людини, який буде залежати від діяльності потових, шкірних, сальних та ендокринних залоз, з можливими захворюваннями;

2) запахи, пов'язані з професійною та побутовою діяльністю людини;

3) запахи, що утворюються від використання людиною предметів туалету (зубної пасти, парфуми,косметики та інших речовин індивідуальної гігієни), також запахи, які зу-

мовлені шкідливими звичками (вживанням алкоголю,наркотиків,курінням).

Під час перебування людини (навіть незначний час) на місцевості (місці події) залишаються запахові сліди там, де він стояв, сидів, лежав. Криміналістична практика встановила, що в замкнених і непровітрюваних приміщеннях такі сліди можуть зберігатися до двох років.

Запахові сліди людини за давністю їх збереження прийнято ділити на три види:

1) свіжі (гарячі) – до однієї години;

2) нормальні – до трьох годин;

3) старі (холодні) – до чотирьох години та більше.

Давність має вирішальне значення в роботі із запаховими слідами. Це пояснюється тим, що з плином часу запахові молекули поступово випаровуються і розсіюються. Зменшення концентрації запахових частинок залежить від багатьох факторів і умов навколишнього середовища: вітру, вологості, температури повітря, рослинного покриву та інше.

Вибираючи на місці джерело запаху, спеціаліст-кінолог або слідчий повинен пам'ятати, що краще вбирають і довше зберігають запах людини його особисті речі, а саме: гребінець, хустинка, гаманець, мобільний телефон,головний убір, взуття, одяг, різні тканини, а також вологий ґрунт, рослинність, тощо. Гірше зберігаються запахи на кам'янистому ґрунті, асфальті, металевих виробах.

Під час лабораторного дослідження одорологічної інформації залежно від способів вилучення, аналізу й реєстрації заходів дослідження поділяють на кінологічні й інструментальні (ольфактронні) дослідження.

У кінологічній одорології як аналізатор пахучих речовин використовується орган нюху спеціально підготовленого службового собаки.

В інструментальній одорології як аналізатор застосовуються фізико-хімічні прилади, здатні виділяти спектр паху-

чих речовин, реєструвати його у вигляді ольфактрограми і детектувати з високою чутливістю окремі компоненти виділень людини.

Потрібно зауважити, що кінологічний аналіз залишається більш точним. Собаки можуть з великою точністю впізнати запах окремої людини навіть серед родичів, з подібними характеристиками.

Отже, можна зробити висновок, що запах кожної людини є суто індивідуальним. Використання отриманої одорологічної інформації, що міститься в запахах, у деяких випадках дозволяє розкрити злочини, що здійснюються, як правило, без свідків.

ВИЗНАЧЕННЯ "РОЗМІРІВ ШКОДИ ЗДОРОВ'Ю" У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Катерина КАТЕРИНЧУК

Указом Президента України було утворено Комісію з питань правової реформи, результатом роботи якої були розроблені Проєкти Кримінальних кодексів України від 15 вересня, 19 жовтня 2020 року та 2 і 17 січня 2021 року.

У Загальній частині Проєкту (станом на 17 січня 2021 року) у ст. 1.3.4. (Розміри шкоди здоров'ю) розміщені види (розміри) та ознаки шкоди здоров'ю:

а) істотна шкода здоров'ю – шкода здоров'ю, що характеризується розладом здоров'я тривалістю до 21 дня або стійкою втратою загальної працездатності у розмірі до 10 відсотків;

б) значна шкода здоров'ю – шкода здоров'ю, якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю, але яка характеризується розладом здоров'я тривалістю 21 день і більше або стійкою втратою загальної працездатності у розмірі, включно від 10 до 33 відсотків;

в) тяжка шкода здоров'ю – шкода здоров'ю, яка характеризується: втратою будь-якого органу чи його функції; каліцтвом статевого органу; стійким розладом психіки; розладом здоров'я, поєднаного зі стійкою втратою загальної працездатності понад 33 відсотки або повною втратою професійної працездатності; перериванням вагітності; непоправним спотворенням обличчя чи тіла або іншими наслідками, наявність яких становить небезпеку для життя особи.

Однак до такого розподілу та заявлених ознак є ряд зауважень та пропозицій.

По-перше, запропоновані назви розмірів шкоди здоров'ю – істотна та значна, відповідно до положень тлумач-

ного словника "істотна – який становить суть або стосується суті чого-небудь; дуже важливий, значний, вагомий (Словник української мови: в 11 томах. Том 5. 1974. С. 536). Отже, ці назви розмірів шкоди здоров'ю є синонімічними, а тому потребують заміни, пропонуємо – шкода тяжка, середньої тяжкості та легка.

По-друге, у визначенні істотної та значної шкоди здоров'ю є певні невідповідності у строках: для "істотної" – це "тривалістю до 21 дня" та "розмірі до 10 відсотків"; для "значної" "тривалістю 21 день", "від 10 до 33 відсотків". Із роз'яснення Мін'юсту щодо вживання прийменників можна зробити висновок, що "кінцева дата входить до строку і при вживанні прийменника "по", і при вживанні прийменника "до". Тобто якщо вказується календарна дата після прийменника "до" або "по", то ця дата входить до зазначеного строку. Наприклад, працівник просить в заяві надати відпустку з 10.08.2020 до 21.08.2020. У цьому випадку останнім днем його відпустки буде 21.08.2020. (Попова Д. Кінець строку та "до", "по", "включно": правила від Мін'юсту. Зарплата та кадрова справа. № 13. 2020. С. 11-15). Відповідно до зазначених роз'яснень Мін'юсту та запропонованих в Проєкті строків відбувається їх нашарування, тобто відсутні межі, що їх відокремлюють. Істотна шкода "характеризується розладом здоров'я тривалістю до 21 дня", тобто 21 день включно, а значна відповідно "характеризується розладом здоров'я тривалістю 21 день і більше", пропонуємо використати термінологію "понад", що дозволить уникати непорозумінь у визначенні відповідних строків. Теж стосується і заявлених строків стійкої втрати загальної працездатності. Для простоти сприйняття та лаконічності закону пропонуємо термінологію "якій не властиві ознаки тяжкої шкоди здоров'ю" замінити на "яка не має ознак тяжкої шкоди здоров'ю".

По-третє, у визначенні тяжкої шкоди здоров'ю також є певні неточності, що стосується "втрати органу...". Ця ознака

зазначена в однині і це звужує зміст терміну, так як в організмі людини присутні і парні органи (нирки, яєчка та інші парні органи). Дані анкетування судово-медичних експертів засвідчують, що втрату одного з парних органів можна вважати як одну з ознак тяжкого тілесного ушкодження – 72 %.

Ще однією ознакою тяжкої шкоди здоров'ю є "каліцтво статевого органу". Статевий орган людини – це невід'ємна частина тіла людини, тому виокремлення даної ознаки дублює іншу новелу Проєкту "непоправне спотворення обличчя чи тіла". Враховуючи вищезазначене, "непоправне спотворення обличчя чи тіла" є дискусійною ознакою, яка виявляється в тому, що непоправне спотворення тіла буде викликати безліч проблем на практиці. Насамперед, можливий випадок, коли особі внаслідок протиправних дій зламали кінцівку. Кваліфікація відповідно до спричинених наслідків – значна шкода здоров'я (нині це ст. 122 КК України), однак кінцівка за певних обставин не правильно зрослася, що призвело до її деформації. У такому випадку можна стверджувати, що наявне непоправне спотворення тіла і виникає необхідність у зміні кваліфікації на іншу статтю.

Отже, слід зазначити, що термінологія, яка міститься у Проєкті КК України потребує узагальнення та уточнення.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ БОРОТЬБИ З ПОРУШЕННЯМ РІВНОПРАВНОСТІ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Сергій КИРЕНКО

Конституція України (ст. 3) встановлює: "Людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави". У цьому ракурсі особливого значення набуває кримінально-правова боротьба з різноманітними посяганнями на права і свободи людини і громадянина, зокрема, на рівність громадян у їх конституційних правах та рівність їх перед законом як принцип конституційно-правового статусу людини і громадянина.

Ефективна кримінально-правова боротьба з цими негативними явищами неможлива без наявності відповідної законодавчої бази, проте аналіз чинного кримінального законодавства, зокрема ст. 161 Кримінального кодексу (далі – КК) України ("Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками"), свідчить про наявність ряду проблем у цій сфері. Вказівка в диспозиції ч. 1 статті саме на умисний характер дій, спрямованих на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, створює можливості для значного кола осіб уникати кримінальної відповідальності, оскільки доводиться вишукувати докази того, що винний не тільки вчинив ті чи інші дії, а й вчинив їх саме з умислом розпалити, наприклад, національну ворожнечу. Але ж необхідно мати на увазі, що окрім відкритих проявів расової, національної чи релігійної нетерпимості, коли не приховується реальне спрямування таких дій, існу-

ють і завуальовані вияви відповідної нетерпимості. Наприклад, особа напише нібито наукову (чи художню) працю, де у вкрай негативному вигляді буде зображена якась расова, національна чи релігійна спільнота, при цьому жодних прямих звинувачень або образ на адресу такої спільноти зроблено не буде. Мета досягається іншим шляхом: узагальненням або перенесенням негативних характеристик конкретних осіб, які належать до якоїсь раси, нації на всю расу чи націю в цілому. У роботі може йтися про негативні вчинки певних осіб (історичних або сучасників), але з обов'язковим акцентуванням уваги на їх походженні або належності до конкретної релігійної спільноти. Відтак, у свідомості читача формується прямий зв'язок між негативною поведінкою особи та її расовою, національною чи релігійною належністю і в кінцевому підсумку формується стереотип: такі риси чи поведінка особи зумовлені зокрема її походженням, а отже, вони притаманні й іншим представникам тієї раси, нації чи ін. спільноти, до якої вона належить. Так, якщо особа, наприклад, вчинила злочин, то це є підставою для відповідного ставлення не тільки до неї, а й до інших представників її раси, нації чи релігії. У такому випадку перед нами приклад маніпулятивного впливу на психіку людини, коли особу наводять на потрібні висновки, хоча вона, звичайно, вважає їх своїми, зробленими на підставі ознайомлення з матеріалом. У цілому, відверто людиноненависницькі погляди можуть подаватися під привабливим виглядом необхідності захисту прав титульної нації або національних меншин, захисту рідної мови тощо, а оскільки умисел на розпалювання міжрасової, міжетнічної чи міжконфесійної ворожнечі та ненависті на практиці довести дуже важко, автори та провідники таких поглядів в ряді випадків не будуть притягнені до відповідальності. З метою усунення такого становища необхідно виключити з тексту закону вказівку на умисний характер відповідних дій, а також окремо вказати на пропаганду расової, національної чи релі-

гійної винятковості або нетерпимості. Також слід звернути увагу на те, що вказівка в ч. 1 статті на приниження тільки національної честі та гідності не дозволяє давати адекватну оцінку випадкам приниження расової честі та гідності, адже такі дії не підпадають під ст. 161 КК України. Цю прогалину у законі необхідно усунути, вказавши у ч. 1 статті на приниження і расової честі та гідності.

Стосовно порушення рівноправності громадян за різними ознаками, необхідно звернути увагу на таке. Диспозиція ч. 1 ст. 161 КК України, передбачаючи відповідальність за різноманітні обмеження прав або встановлення привілеїв громадян, окремо вказує на відповідні дії за ознаками майнового стану. Це положення, яке враховує зокрема вимоги ст. 24 Конституції України, звичайно, заслуговує на підтримку, проте незрозуміло, як ця норма співвідноситься з існуванням грошової застави у виборчому законодавстві України. Отже, претендувати на обрання, наприклад, народним депутатом чи Президентом України можуть лише ті особи, які так чи інакше мають у своєму розпорядженні потужні фінансові джерела, але ж таких осіб у нашій державі меншість. Це, по суті, дискримінація за ознаками майнового стану (легалізоване обмеження права великої кількості громадян України бути обраними до органів державної влади та встановлення привілеїв у громадсько-політичній діяльності для більш заможних громадян), тобто діяння, передбачене ст. 161 КК України. Для усунення цієї колізії потрібно або виключити з ч. 1 ст. 161 вказівку на майновий стан громадян (що буде суперечити тій же ст. 24 Конституції України), або скасувати грошову заставу, передбачену у відповідних законах (виходячи з принципу верховенства Конституції, доцільніше обрати саме другий варіант).

Так, диспозиція ч. 1 ст. 161 КК України може бути викладена у такій редакції: “Дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті,

на приниження національної чи расової честі та гідності, образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, пропаганда расової, національної чи релігійної винятковості або нетерпимості, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками".

ШЛЯХИ ЗАПОБІГАННЯ НЕПРАВОМІРНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДЛІТКІВ ТА МОЛОДІ

Ольга КЛЮЄВА

Неправомірна поведінка є формою соціальної поведінки людей, що порушує нормальне функціонування суспільства як цілісного організму.

За даними статистики, кожне четверте правопорушення в Україні вчиняється особами віком до 23 років. Фахівці стверджують, що останнім часом підлітки та молодь набувають досвіду антисоціальної, девіантної поведінки. Таке становище є недопустимим і налагодження роботи з профілактики правопорушень є основним завданням держави.

На думку Є. О. Трофимова, детермінантами злочинності можуть бути: майнова диспропорція між заможними громадянами та особами, які проживають на межі бідності чи нижче від неї; кризи в системі суспільного виховання; хиби в державному працевлаштуванні, соціальному становленні неповнолітніх і молоді; несприятлива ситуація в сім'ї, деформовані чи відсутні стосунки з рідними тощо.

Для того щоб усунути умови та причини, що сприяють втягненню підлітків та молоді в протиправну діяльність, мінімізувати злочинний вплив на них, можна виділити такі ключові напрями діяльності:

педагогічні аспекти профілактики;

поліпшення якості ЗМІ;

залучення державних органів, установ та організацій до профілактичних заходів.

Щодо першого з названих напрямів роботи, В. В. Корнієнко впевнений, що треба активізувати залучення соціально-профілактичних методів роботи з підлітками та молоддю. Спрямовувати її на виховання ціннісних орієнтирів, пов'язаних з повагою до норм права, на пропаганду відразливого

ставлення до антисоціальної поведінки, згубних звичок, на корисне проведення дозвілля, на мотивацію до здорового способу життя. Тобто йдеться про тематичні лекції, бесіди, масові заняття, індивідуальну роботу, проведення тренінгів для підлітків та молоді, залучення до гурткової роботи, факультативних занять, проведення екскурсій. На наше переконання, крім наведених форм роботи, можна виокремити впровадження різноманітних рухів, акцій, програм, підпрограм, проєктів, форм та методики профілактичної роботи. Наприклад, "Молодь проти наркотиків", "Я обираю здоровий спосіб життя!", "Я – волонтер", акції "День боротьби з шкідливими звичками", "Вибери свободу! Вибери НЕ залежність!". Вказана риторика має велике значення для підлітків і молоді, які, опановуючи соціально схвалювані форми поведінки, можуть переймати наявні позитивні приклади з життя відомих осіб.

Вільний від занять час підлітки та молодь проводять за екранами різноманітних гаджетів. Але, на жаль, на них не дуже часто відображається цікавий та пізнавальний контент, а ті кінострічки, здебільшого іноземного та подекуди і вітчизняного виробництва, які підлітки та молодь залюбки дивляться, пропагують зло, насилля, жорстокість. Тому не менш важливим є питання щодо поліпшення якості сучасної продукції кіно, телебачення, реклами, комп'ютерних ігор та інтернету, соціальних мереж, оскільки найбільший вплив на розвиток молодіжного покоління та формування особистості здійснюють саме вони. Тому доцільним буде створення виховних комп'ютерних ігор, інтерактивних інтернет-ресурсів, соціальної реклами, налагодження пропагандистської роботи, створення відповідних тематичних програм.

Третій напрям – залучення державних органів, установ, організацій до профілактики. Це можуть бути органи юстиції, а саме координаційний центр з надання правової допомоги, який проводить заходи щодо пропаганди правових знань, надає методичні та інші юридичні консультації; проведення

підрозділами Національної поліції профілактичних заходів, лекцій "Відповідальність неповнолітніх за правопорушення", "Запобігання злочинності", розповсюдження буклетів повчального характеру; громадські, у тому числі неурядові організації, що також в рамках своїх місій можуть спільно з органами місцевого самоврядування працювати з метою профілактики правопорушень (підвищення інформованості населення, організація освітніх, культурних, соціальних заходів, надання юридичної, матеріальної та іншої допомоги); місцеве населення, яке зацікавлене у правопорядку, збереженні безпеки. Серед пересічних громадян багато людей (молодого, дорослого, старшого покоління, чоловіків і жінок), які можуть бути добровольцями, брати участь в організації профілактичних заходів, допомагати в проведенні зустрічей з підлітками та молоддю – займатися запрошенням людей, підготовкою місця проведення, поширювати інформацію тощо.

Так, за умов комплексного, системного та послідовного поєднання всіх зазначених заходів можна досягти суттєвого зниження рівня неправомірної поведінки, а виключення антисоціальних вчинків осіб є підґрунтям захисту правопорядку, прав і свобод громадян, створення сприятливих умов для інтелектуального, фізичного виховання підлітків та молоді, формування поваги до особистості та норм права.

КВАЛІФІКАЦІЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ ВВЕДЕННЯ В ОМАНУ СУДУ АБО ІНШОГО УПОВНОВАЖЕНОГО ОРГАНУ

Оксана КНИЖЕНКО
Світлана КНИЖЕНКО

Правову державу не можна уявити без належної реалізації правосуддя в ній. Справедливе правосуддя забезпечує передусім якість закону про кримінальну відповідальність. Саме точність законодавчих формулювань є запорукою якості кваліфікації вчиненого діяння та розслідування кримінального правопорушення. У свою чергу норми кримінального закону досягають своєї кінцевої мети за умови реалізації не тільки норм кримінального процесуального права, а також й криміналістичних рекомендацій.

Аналіз положень ст. 384 КК України свідчить про вади законодавчої техніки. Законодавець неправильно відобразив у тексті цієї статті одну з назв комісій, які утворюються у ВР України. Так, тимчасова спеціальна комісія відповідно до ст. 89 Конституції України утворюється для підготовки і попереднього розгляду питань. Для проведення розслідування з питань, що становлять суспільний інтерес, утворюються тимчасові слідчі комісії. У КК України вказується на тимчасову слідчу (назва відповідно до ст. 89 Конституції України, вірна) та спеціальну тимчасову слідчу (розрядка авторів) комісію (назва неправильна, оскільки Конституція України вказує на тимчасову спеціальну комісію). Ця помилка, на жаль, й донині невиправлена.

Вважаємо, що така законодавча вада має стати перешкодою застосування закону про кримінальну відповідальність у разі вчинення діяння під час роботи тимчасової спеціальної комісії ВР України. Розуміємо, що наражаємося на критику, однак виправлення правозастосовувачем законодавчих помилок не тіль-

ки буде йти у розріз практиці Європейського Суду щодо якості, точності та зрозумілості закону, а й врешті-решт привчить ВР України та суспільство в цілому до низької якості законів, що є однією з причин корупції та порушення прав людини.

У 2017 році ст. 384 КК України зазнала суттєвих змін, результатом чого з'явилася вказівка на таку форму прояву як подання завідомо недостовірних або підроблених доказів. Жодного вироку стосовно подання завідомо недостовірних або підроблених доказів немає. Це може означати поміж інших причин ще й те, що правозастосовувач не розуміє, які діяння можуть охоплюватися вказаною формою прояву. Спробуємо розібратися в тому, які ж дії необхідно кваліфікувати як подання завідомо недостовірних або підроблених доказів. Редакція ст. 384 КК України не дозволяє розтлумачити вказані дії як самостійну форму протиправної поведінки, що не стосується свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, оцінювача чи перекладача. Цей висновок обумовлений тим, що завершується текст вказаної норми словосполученням "у таких самих випадках". Ці випадки стосуються чітко вказаної категорії осіб: свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста. Можемо припустити, що як подання завідомо недостовірних або підроблених доказів можна розглядати підкидання на місце вчинення кримінального правопорушення свідком або потерпілим речових доказів, й про ці обставини цих осіб не було допитано, а відтак й не відображено таку інформацію в протоколах допиту.

Що стосується методики розслідування введення в оману суду або іншого уповноваженого органу, то на сьогодні вона не розроблена й потребує наукових досліджень.

Зважаючи на те, що більшість злочинів цієї групи становлять завідомо неправдиві показання свідка та потерпілого, то на початковому етапі розслідування перед слідчим постає першочергове завдання щодо встановлення мотивів дачі завідомо неправдивих показань. Це дозволить слідчому не тільки обирати тактичні прийоми проведення допиту особи, яка

надає неправдиві показання, але й визначати коло та послідовність подальших (слідчих) розшукових дій, формулювати тактичні та стратегічні напрямки розслідування.

Окрім того, знання мотивів надання завідомо неправдивих показань дозволить здійснювати слідчу профілактику щодо таких злочинів з боку всіх осіб, яких доводиться слідчому допитувати в ході розслідування кримінального правопорушення.

Аналіз слідчо-судової практики дозволяє визначити такі типові групи мотивів дачі завідомо неправдивих показань з боку свідків та потерпілих:

родинні або дружні мотиви (вони можуть бути як зі знаком "+", наприклад, почуття жалю, так і знаком "–", наприклад, заздрість, злість);

корисливі мотиви;

мотиви, що пов'язані з власною безпекою (свідку, потерпілому надходять погрози щодо розправи над ним з боку підозрюваного чи його родичів або друзів).

Кожна група мотивів має свою специфіку, яка проявляється у цілях завідомо неправдивих показаннях. Цілі першої групи мотивів досить різноманітні. Це і бажання "перевиховати", покарати тощо.

Цілями другої групи мотивів є нажива (отримання матеріальних благ у будь-якій формі). Найчастіше свідків підкупляють грошима в готівковій формі.

Цілями третьої групи мотивів є забезпечення власної безпеки. Так, свідок, якому погрожують вбивством рідних, за краще для себе обере кримінальну відповідальність за ст. 384 КК України, аніж смерть свої близьких.

Так, для належної кваліфікації введення в оману суду або іншого уповноваженого органу необхідно внести зміни до ст. 384 КК України. Важливе значення для визначення стратегічних та тактичних напрямів розслідування таких діянь має встановлення їх мотивів та цілей.

РОЛЬ КОНКРЕТНОЇ ЖИТТЄВОЇ СИТУАЦІЇ ЩОДО ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У БАНКІВСЬКІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Роксолана КОЛБ

За результатами наукових досліджень, конкретну життєву ситуацію, яка входить у механізм вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері, можна поділити на такі різновиди:

а) сприяюча, яка містить умови, що полегшують формування криміногенної мотивації та мотиву кримінального правопорушення, а далі – реалізацію злочинного наміру;

б) проблемна, що перешкоджає (утруднює) формування та розвиток криміногенних якостей особи, ставить перед нею завдання стосовно долання цих перешкод, витрачання додаткових зусиль, пошуку та використання відповідних засобів тощо;

в) конфліктна, в якій зіштовхуються різні за інтересами та спрямуванням впливи, що нерідко тягнуть за собою конфлікт між ними, вимагають від особи більшої розважливості та проникнення у причини конфлікту.

У науковій літературі можна зустріти й інші варіанти класифікації конкретної життєвої ситуації, у тому числі тієї, що має пряме відношення до злочинності у сфері банківської діяльності. Зокрема, деякі учені за джерелами, що впливають на її створення, їх поділяють на пов'язані:

1) з особою, на яку чиниться вплив середовища під час її формування у криміногенному напрямі та в процесі реалізації нею мотиву і наміру вчинити кримінальне правопорушення саме у банківській сфері;

2) із середовищем, йдеться про діяльність банків в Україні, включаючи його окремі елементи впливу, в тому числі з об'єктом, що впливає на опредмечування мотиву;

3) з обома сторонами, особою та елементами середовища (цю ситуацію називають змішаною).

Саме зазначені теоретико-методологічні підходи, як видається, слід використовувати при з'ясуванні соціально-правової природи мотивів і мотивації вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері України.

Якщо узагальнити викладені у науковій літературі підходи, то можна сформулювати таке визначення поняття "мотиви вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері", а саме – це сформовані під впливом відповідного соціального середовища та життєвого і професійного досвіду цих осіб наміри вчинити кримінальні правопорушення у силу внутрішньої безпосередньої причини та які виражають їх особисте ставлення до того, на що спрямоване це суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що стало результатом дії на особу певних негативних умов, способу життя та конкретної життєвої ситуації.

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ КОРУПЦІЙНИХ ДІЯНЬ В ОРГАНАХ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

Олександр КОЛБ
Олександр ПИРОЖИК

Актуальність питань запобігання корупції в Україні залишається високою протягом усіх років існування нашої держави. За даними представників Transparency International Ukraine, в Індексі сприйняття корупції за 2020 рік Україна піднялася на 3 бали та із 33 балами посіла 117 місце серед 180 країн. Також 33 бали за минулий рік набрали Єгипет, Есватіні (Свазіленд), Непал, Сьєрра-Леоне та Замбія, які виявилися нашими сусідами в рейтингу. Якщо це й успіх, то дуже тимчасовий і нетривкий. Тим більше, що ключовим показником Індексу є кількість балів, а не місце в рейтингу. Мінімальна оцінка (0 балів) означає, що корупція фактично підміняє собою державу, максимальна (100 балів) свідчить, що корупція майже відсутня в житті суспільства. Бали України передусім зросли завдяки запуску Вищого антикорупційного суду та перезапуску Національного агентства з питань запобігання корупції. Водночас, як показує практика, залишається ряд серйозних ризиків, які можуть суттєво відкинути Україну назад у сфері протидії корупції. Це, зокрема, затримка із судовою реформою, постійний тиск на антикорупційні інституції, а також спроби порушити й нівелювати досягнення у сфері публічних закупівель. Актуальними залишаються також питання безкарних нападів на активістів. Підтвердженням цього є припинення роботи віртуальної місії МВФ у лютому 2021 року та призупинення дії 18-місячної програми stand by, однією з причин якого була відсутність прогресу в антикорупційній сфері. Представниками МВФ заявлена необхідність

подальших законодавчих ініціатив з відновлення і посилення антикорупційної інфраструктури та судочинства.

Разом із тим, звинувачення у "наскрізній" корумпованості української влади нівелює межу між двома пластами її носіїв, одні з яких виконують свої функції за кошти платників податків, а інші – на громадських засадах, тобто на безоплатній основі. В Україні це: у першому випадку – органи державної влади (причому безвідносно до поділу на різні гілки державної влади), у другому – представники органів місцевого самоврядування, абсолютна більшість яких (у статусі депутатів місцевих рад) виконують владні функції фактично на волонтерських засадах, тобто реалізують свої повноваження на засадах депутатського "волонтерства.

Неоплачуваність депутатської роботи в місцевих радах зумовлює системні ризики та спокуси, які часто штовхають цих суб'єктів влади до дій чи діянь, пов'язаних із корупцією, у т. ч. з отриманням неправомірної вигоди – як своєрідної "подяки" за надані й отримані внаслідок депутатської діяльності "послуги". Відтак, громадська і суспільна думка потребує того, щоб детальніше проаналізувати причини і умови, які призводять чи стимулюють зазначених суб'єктів до таких дій. Крім того, ці обставини детермінують існуючий стан справ і впливають на формування негативного іміджу України у світі та продукують загрози, що посягають на національну безпеку.

Отже, слід визнати, що існує складна прикладна проблема, яка потребує невідкладного вирішення.

ТЕРМІНОЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Микола КОМІССАРОВ
Наталя КОМІССАРОВА

Спочатку було слово. За усіх часів значення слова чи терміна мало суттєву вагу. Сьогодні, у час занадто насиченого інформаційного простору, недостовірної інформації та спотвореного контенту, значення кожного слова, його тлумачення та розуміння набувають ще більшої ваги. Особливо важливо це розуміти при законотворчій діяльності, де кожне слово чи термін може вирішити подальшу долю людини.

Аналіз українського кримінального законодавства показує, що інколи певні слова (терміни) використовуються законотворцем без урахування їх змістовного навантаження; або з урахуванням завчасно визначених законотворцем дій, які в законі не відображаються, але позначаються невдалим терміном; або використовуються конкретизовані терміни там, де їх використання взагалі недоречне.

Розглянемо це на прикладі декількох статей Кримінального кодексу України, першою з яких стане стаття 14 "Готування до кримінального правопорушення".

Частина перша цієї статті передбачає, що готуванням до кримінального правопорушення є підшукування або пристосування засобів, знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення.

На нашу думку, використаний в цій статті термін "підшукування" є невдалим і не відображає об'єктивну сторону діяння, за яке згідно зі статтею 16 Кримінального Кодексу України за певних умов передбачена кримінальна відповідальність.

Вирішенням зазначеної вище проблеми могла б стати зміна статті чи створення нового кримінального кодексу, робота

над яким наразі триває. Проєкт нового кримінального кодексу, оприлюднений на офіційній сторінці робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, створеної відповідно до Указу Президента України № 584/2019 від 07.08.2019, містить статтю 2.4.2. "Готування до злочину", у першій частина якої зазначено:

1. Готування до злочину вчинила особа, яка, діючи з прямим умислом, створила умови для вчинення злочину, а саме: а) створила, підшукала або пристосувала засіб чи знаряддя вчинення злочину, б) підшукала співучасника чи досягла змови на вчинення злочину, або в) усунула перешкоду для вчинення злочину.

Очевидно, що авторський колектив вказаного проєкту Кримінального кодексу більш ретельно готував нову редакцію відповідної норми (як і всього проєкту), але уникнути використання терміна "підшукування" не вдалось.

На нашу думку, термін "підшукування" варто вилучити із статті 14 чинного ККУ та статті 2.4.2. проєкту нового кримінального кодексу, замінивши його термінами "купівля", "обмін", "викрадення", "отримання у борг" тощо, якщо ми говоримо про знаряддя злочину та притягнення і залучення, якщо йдеться про участь співучасників. Вказані терміни точніше відображають зміст готування як умисного створення умов для вчинення кримінального правопорушення, так самоуникаючи словосполучення "придбання ... будь-яким способом".

Прикладом вдалого використання термінів "придбання" та "викрадення" є статті 262 та 263 Кримінального кодексу України, де придбання не ототожнюється, зокрема, із викраденням.

Втім, згадана стаття 263 "Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами" у своїй другій частині ілюструє іншу ваду законотворчості – недоречне використання цілком конкретизованих термінів, а

саме типів холодної зброї – кинджали, фінські ножі, кастети. Через використання зазначених термінів друга частина статті 263 сприймається неоднозначно. Звучить вона так – носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу. Відштовхуючись від вказаної редакції статті, на думку законотворця, будь-який кастет, кинджал чи фінський ніж є холодною зброєю. Втім це не обов'язково відповідає дійсності. Не вдаючись у технічні нюанси, зазначимо, що не усі фінські ножі та кинджали є холодною зброєю. Для уникнення непорозумінь щодо сприйняття і тлумачення частини другої статті 263 варто було б побудувати її за зразком першої частини цієї ж статті, яка окреслює лише приналежність виробів до певного класу зброї – вогнепальної, хоча і цей термін, з нашої точки зору, є невдалим.

Терміном "вогнепальна зброя" в чинному законодавстві, з кримінальним включно, позначається зброя, в якій для здійснення пострілу снарядом використовується енергія згорання пороху або речовини, що його замінює. Ми вважаємо, що варто замість цього терміна використовувати термін "вогнестрільна зброя", як більш семантично точний – стріляти за рахунок вогню. Правильність цього терміна підтверджується існуванням термінів "стрілецька зброя", "стріляти", "постріл", "стрілянина". Використання ж терміну "вогнепальна зброя" було б більш доречним для зброї іншого класу – вогнеметів, які призначенні для підпалу цілі з використанням струменя відкритого вогню або капсули з займистою сумішшю, що спалахує після потрапляння в ціль. Однак, з огляду на принципи роботи такої зброї – метати вогонь, більш точним буде термін "вогнеметна зброя". Тому ми пропонуємо термін "вогнепальна зброя" вивести з використання, замінивши його запропонованими термінами відповідно до класу зброї. І хоча ця позиція висловлена достатньо давно як авторами, так і іншими дослідниками, законотворці наполегливо

ігнорують її, що свідчить про поверхневий підхід до вдосконалення законодавства. Прикладом цього можуть бути законопроєкти щодо обігу цивільної зброї, зареєстровані у Верховній Раді України у 2020 році, де автори знову вдаються до використання неточного терміна "вогнепальна зброя".

Ми переконані, що процес нормотворення повинен ґрунтуватися на новій вивіреній українській лексиці з використанням термінів з точним семантичним навантаженням.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО ПОРУШЕННЯ ВСТАНОВЛЕНОГО ЗАКОНОМ ПОРЯДКУ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ АНАТОМІЧНИХ МАТЕРІАЛІВ ЛЮДИНИ

Вікторія КОНОПАЦЬКА

Незаконна трансплантація анатомічних матеріалів людини є невід'ємною складовою професійної, організованої та транснаціональної злочинності, що відтак визначає потребу здійснення їх кримінологічної характеристики.

Кримінологічна характеристика – це науковий опис кримінологічно значущих явищ, процесів, їх відмінних і характерних рис у цілях розкриття внутрішніх закономірностей цих явищ, процесів і вироблення відповідних рекомендацій щодо зменшення їх криміногенності.

Вітчизняна практика доводить, що злочинна діяльність у сфері незаконної трансплантації анатомічних матеріалів людини зазвичай здійснюється за згодою донора, який прагне одержати грошову винагороду, тобто у більшості випадків характеризується ненасильницьким характером. Спільною ознакою злочинної діяльності у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові є отримання незаконного прибутку.

Злочинна діяльність у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини складна, комплексна та цілісна. У рамках системно-структурного підходу слушною є думка тих вчених, які вказують на існування взаємозв'язку між вчиненням злочинних діянь, що безпосередньо стосуються незаконної трансплантації і так званих "супутніх" злочинів, без вчинення яких досягнення мети незаконної трансплантації, насильницького чи обманного використання людини як донора на практиці є вкрай складним, а подекуди й неможливим.

Науковці зазначають, що для корисливої злочинної діяльності, а отже, й у сфері незаконної трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини, характерним є зв'язок розвитку, коли один злочин провокує вчинення іншого. Зокрема, корислива злочинна діяльність у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини може охоплювати дії щодо вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів із подальшим їх продажем з метою проведення трансплантації анатомічних матеріалів людини як порушення встановленого законом порядку; підкуп посадових осіб; легалізацію доходів, одержаних злочинним шляхом із метою продовження цього виду злочинної діяльності тощо.

Різні аспекти прояву злочинної діяльності у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, донорства крові можна пояснити, спираючись на ключові положення різних теорій і концепцій детермінації. Так, наприклад, на основі концептуальних положень теорії раціонального вибору поширеність злочинної діяльності, у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини, можна пояснити тим, що особа стає учасником злочинної діяльності попередньо оцінивши втрати й переваги від такої діяльності. Реальною є економічна мотивація.

Учасник організованої злочинної діяльності впевнений у тому, що переваги цього виду кримінального бізнесу превалюють над, легальною професійною діяльністю. Окрім цього, він розраховує не лише на особисті кримінальні навички, а й на відповідні ресурси злочинного угруповання, що забезпечує зниження ймовірності викриття й кримінального переслідування.

У цьому аспекті важливим є питання у міжнародного співробітництва щодо запобігання порушенню встановленого законом порядку трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини.

До базових документів, які регламентують міжнародне співробітництво України з іншими державами щодо запобігання незаконній трансплантації анатомічних матеріалів людини чи донорству крові, передусім, варто віднести: Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенцію Ради Європи про протидію торгівлі людьми, Конвенцію Ради Європи про права людини та біомедицину, Глобальну програму боротьби з торгівлею людьми, Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми тощо. Водночас контроль за організованою злочинністю, особливо транснаціонального характеру, є найвищим пріоритетом для ЄС і частиною його міжнародної політики. У багатьох міжнародно-правових документах наголошується на необхідності переорієнтації роботи спеціалізованих суб'єктів від злочину до злочинця.

Ефективне запобігання компетентними правоохоронними органами торгівлі людьми, зокрема з метою незаконних трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини, не може обмежуватися лише одним, хоча й важливим, напрямом щодо захисту жертв торгівлі людьми. Потребує розвитку механізм взаємодії компетентних правоохоронних органів з іншими суб'єктами.

З цією метою доцільно практикувати створення міжвідомчих робочих груп задля: обміну інформацією щодо осіб, які можуть бути причетними до злочинної діяльності на різних етапах її розвитку; забезпечення скоординованості реалізації заходів компетентними правоохоронними органами з іншими суб'єктами запобігання злочинній діяльності, зокрема з метою унеможливлення їх дублювання; розробки та реалізації спільних заходів щодо виявлення, припинення, запобігання незаконній трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів людини.

На основі викладеного, можна підсумувати, що злочинна діяльність у сфері трансплантації анатомічних матеріалів

людини за своїми ознаками є цілісною, провадиться поетапно та має розвинену злочинну інфраструктуру. Її висока прибутковість багато в чому визначає високий рівень консолідації та конспіративності. Знання специфіки кримінологічної характеристики злочинної діяльності у сфері трансплантації анатомічних матеріалів людини сприяє розробці ефективних кримінологічних заходів її запобігання.

ПРО НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГРОМАДСЬКОГО КОНТРОЛЮ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ УКРАЇНИ

Віктор КОНОПЕЛЬСЬКИЙ
Катерина ПОГРЕБНА

Вивчення змісту кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 2 Кримінально-виконавчого кодексу (КВК) показало, що у його нормах термін "громадськість" як ключовий елемент у словосполученні "громадський контроль" вживається у такому контексті: 1) як завдання даного законодавства – у вигляді участі громадськості в процесі контролю за виконанням кримінальних покарань (ч. 2 ст. 1 КВК); 2) як принцип кримінально-виконавчого законодавства, виконання покарань – у виді участі громадськості в передбачених законом випадках у діяльності органів і установ виконання покарань (ст. 5 КВК, ст. 2 Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу України"); 3) як один із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених – у виді громадського впливу (ч. 3 ст. 6 КВК); 4) як одне з прав засуджених – у виді права на звернення до громадських об'єднань (ч. 1 ст. 8 КВК); 5) як один із суб'єктів відвідування установ виконання покарань (ч. 1 ст. 24 КВК); 6) як суб'єкт громадського контролю за дотриманням прав засуджених під час виконання кримінальних покарань в установах виконання покарань (виправних колоніях, арештних домах, виправних центрах та слідчих ізоляторах) – у виді спостережних комісій (ч. 2 ст. 25 КВК); 7) як самодіяльні організації засуджених до позбавлення волі (ст. 127 КВК; ст. 27 Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу"); 8) як суб'єкт здійснення богослужіння та релігійних обрядів у колоніях (ст. 128, 128-1 КВК) – у виді душпастирської опіки засуджених; 9) як учасники виправлення та ресоціалізації за-

суджених неповнолітніх (ст. 149 КВК); 10) як суб'єкт нагляду за поведінкою осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 163 КВК); 11) як учасник дисциплінарної комісії установи виконання покарань – у формі запрошення на її засідання (ч. 3 ст. 135 КВК); 12) як суб'єкти взаємодії з органами та установами виконання покарань – у виді сприяння їм у виконанні визначених у законі завдань ст. 5, 20 Закону України "Про Державну кримінально-виконавчу службу"); 13) як суб'єкт демократичного цивільного контролю (Закон України "Про демократичний цивільний контроль над Воєнною організацією і правоохоронними органами").

Здавалось би, в Україні створений належний правовий механізм для здійснення громадського контролю у сфері виконання покарань. Проте, як свідчить практика, ці питання не в повній мірі кореспондуються із зазначеними вище формами і видами діяльності громадськості, пов'язаної з виконанням і відбуванням кримінальних покарань, що виступає окремою теоретико-прикладною проблемою для здійснення предметних досліджень з означеного питання.

Якщо узагальнити визначені на нормативно-правовому рівні форми громадського контролю у сфері виконання покарань України, то можна констатувати про об'єктивну необхідність удосконалення правового механізму у цьому напрямі, позаяк тільки при видозміні даного виду контролю у вказаній сфері суспільних відносин набуде іншого змісту й практика виконання та відбування покарань, а також діяльність персоналу установ виконання покарань, яка пов'язана із застосування до засуджених основних засобів виправлення та ресоціалізації та на більш високому рівні будуть реалізовуватись визначені в законі завдання, що пов'язані із запобіганням тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими.

ВПЛИВ ТЕРОРИЗМУ НА КРИМІНОЛОГІЧНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

Ігор КОПОТУН
Нінель КАРМАНОВА

Тероризм (від лат. terror – "жах") у широкому сенсі – використання або загроза застосування насильства для досягнення політичної, релігійної або ідеологічної мети. Полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні терору шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших зазіхань на життя чи здоров'я ні в чому невинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних, з погляду чинного уряду, цілей.

Починаючи з 90-х років XX століття, основним джерелом загрози міжнародній безпеці в усьому світі був і, безперечно, залишається міжнародний тероризм. Практично кожен день можна почути інформацію так чи інакше пов'язану з тероризмом. І нам здається, що ця проблема обходить Україну стороною. При розгляді проблеми тероризму мимоволі напрошується питання: чи є тероризм реальною загрозою для України?

Внутрішньополітична ситуація в Україні – сприятлива для розвитку ісламського тероризму. В Україні традиційно проживає кримськотатарський етнос, який сповідує іслам і після радянських процесів депортації – повертається на землі предків, які вже зайняті іншими людьми (які до того ж є іновірцями). Якщо ж додати, що за останні роки ми прийняли декілька мільйонів легальних та нелегальних мігрантів, багато з яких сповідують іслам, то можна сказати, що ми маємо значний потенціал для терористів з точки зору бази для вербування нових членів. Додає гостроти ситуації і той факт, що більшість іммігрантів не може знайти роботу в Україні, а це

означає, що для виживання вони легко можуть стати на злочинний шлях. Скептики можуть сказати, що ситуація не така й і страшна. Терористичні організації, що прагнуть закріпитися в Україні, – відразу підпадають під пильне око вітчизняних спецслужб, які припиняють їхню злочинну діяльність вже на стадії зародження.

Насправді ісламські терористичні організації сучасного типу мають дуже складну ієрархічну структуру. Вони використовують найсучасніше обладнання, мають надійні джерела фінансування, застосовують професійні методи конспірації. А якщо додати до цього стовідсоткову відданість справі, яка межує з фанатизмом, то слід погодитись, що цей "горішок" – може виявитися "не по зубах" навіть найпотужнішим спецслужбам. Що вже казати про наші "компетентні органи", які останніми роками перебувають у стані перманентного реформування, постійно відчувають нестачу коштів для фінансування службової діяльності. Як наслідок – відтік кваліфікованих кадрів, поширення корупції та інших проблем, які не сприяють підвищенню ефективності їх діяльності, у тому числі й боротьбі з тероризмом.

Для України зростає актуальність викликів і потенційних загроз, спричинених міжнародним тероризмом, що зумовлено терористичною діяльністю російсько-терористичних найманців та диверсійно-розвідувальних груп збройних сил Російської Федерації у зоні проведення операції Об'єднаних сил та прилеглих до неї областях України, розширенням політичних, економічних, гуманітарних та культурних зв'язків України з країнами світу, де тривають збройні конфлікти, участю українського військового контингенту в миротворчих операціях, перебуванням в нашій країні понад 100 тисяч іноземців з країн Близького Сходу, Південно-Східної і Центральної Азії, Північної Африки (з них більше ніж 30 тисяч студентів – громадян країн, що традиційно постачають нелегальних мігрантів, серед яких виявлено прихильників між-

народних ісламістських терористичних та релігійно-екстремістських угруповань), нестабільністю соціально-політичної ситуації в державі тощо.

Потрібно надалі розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам провідних держав світу, а також створити дієвий механізм запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам, життю і здоров'ю громадян України, установам і об'єктам державної власності України поза її межами.

Для того щоб зрозуміти масштаби проблеми, достатньо просто пошукати інформацію в інтернеті. Звичайно, пошукові системи на запит про тероризм в Україні не видадуть потрібну інформацію. Але в мережі існує багато спеціалізованих форумів, чатів та мереж, де ті ж самі терористи обмінюються думками, досвідом, поглядами – вони повною мірою користуються всіма досягненнями технологічного прогресу. Наприклад, цікаві розмови можна прочитати на сайті організації Ансар аль-Джихад. Сайт містить велику кількість зареєстрованих членів терористичних угруповань, є й мешканці України, які діляться інформацією, дають поради один одному.

Отже, мимоволі приходить розуміння, що тероризм – це не щось далеке. Терористи живуть серед нас, і їх немало, вони розробляють сценарії своїх атак в Україні. Отже, із цим треба боротися. Як би це не було для когось неприємно і незручно, слід визнати, що тероризм в Україні існує. Просто він ще не проявив себе повною мірою.

Для придушення тероризму потрібно проводити велику кількість спеціальних заходів. Насамперед – силами українських спецслужб. Тому прийшов час повернутись обличчям до вирішення проблем у вітчизняних "органах" і згадати, що вони існують, перш за все, для забезпечення безпеки України та її народу.

Потрібно надалі розвивати систему забезпечення антитерористичної безпеки, яка відповідала б стандартам провідних держав світу, а також створити дієвий механізм запобігання, реагування та протидії терористичним загрозам, життю і здоров'ю громадян України, установам і об'єктам державної власності України поза її межами. Інакше, якщо вибухи, які сталися у Києві, Дніпрі, Маріуполі, не будуть найближчим часом розкриті, то робити щось буде вже запізно.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУЛЮВАННЯ СТАДІЙ УМИСНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Григорій КРАЙНИК

Певна складність кваліфікації незакінчених кримінальних правопорушень полягає у тому, що одні й ті самі діяння можуть бути як готуванням до кримінального правопорушення, так і замахом, або й закінченим правопорушенням. Наприклад, незаконне проникнення до житла іншої людини можна розглядати як готування до умисного вбивства (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 115 КК України) або замах на крадіжку (ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України), або як закінчене кримінальне правопорушення (ст. 162 КК України "Порушення недоторканості житла").

Так, І. Ю. Вакула пропонує визначати стадії кримінального правопорушення як умисні суспільно небезпечні діяння (готування, замах, закінчене кримінальне правопорушення), які розмежовуються між собою чіткими критеріями та характеризуються особливостями кримінальної відповідальності. Зайвою видається вказівка на необхідність згадки про їх розмежування у визначенні "які розмежовуються між собою чіткими критеріями", оскільки очевидно, що ці діяння чимось відрізняються. Водночас позитивними моментами вказаного визначення є вказівка на умисну форму вини та наведення переліку стадій кримінального правопорушення.

Інакше визначає стадії кримінального правопорушення В. П. Тихий – це передбачені Кримінальним кодексом України суспільно небезпечні етапи його вчинення, які істотно різняться між собою ступенем реалізації наміру, тобто характером діяння (дії або бездіяльності) та моментом його закінчення (припинення), а тим самим і ступенем тяжкості вчиненого особою діяння. Перевагою цього визначення є тлумачення стадій як

певних етапів та часткове пояснення відмінностей між стадіями. При цьому ступінь реалізації наміру – не те саме, що характер діяння та момент його закінчення. Також не завжди ступінь реалізації наміру істотно впливає на ступінь тяжкості діяння. Наприклад, готування до умисного вбивства може мати наслідком більш суворе покарання, ніж закінчена крадіжка.

Стадії кримінального правопорушення М. О. Фролов пояснює як етапи здійснення навмисного кримінального правопорушення, які істотно різняться між собою ступенем реалізації умислу. Помилковою є вказівка на "навмисне" кримінальне правопорушення, оскільки у КК України є умисні (ст. 24) або необережні (ст. 25) кримінальні правопорушення, а "навмисні" – відсутні.

Шляхи удосконалення ст. 15 КК України. Для недопущення різного правозастосування, потрібно визначити однакові форми діяння, якими може бути вчинено замах згідно зі ст. 15 КК України:

ч. 1 ст. 15 – без змін;

ч. 2 ст. 15 – змінити "усі дії" на "усі діяння";

ч. 3 ст. 15 – змінити "усіх дій" на "усіх діянь".

На цей законодавчий недолік звертає увагу також А. В. Горностай.

Отже, стадії умисного кримінального правопорушення – передбачені Кримінальним кодексом України суспільно небезпечні етапи його вчинення, які істотно різняться ступенем реалізації умислу, характером діяння (дії або бездіяльності) та моментом його закінчення або припинення.

Види стадій умисного кримінального правопорушення:

1. Незакінчене кримінальне правопорушення (ч. 2 ст. 13 КК України):

а) готування до кримінального правопорушення (згідно зі ст. 14 КК є шість видів готування, перелік невичерпний);

б) замах на кримінальне правопорушення (згідно зі ст. 15 КК є два види замаху, перелік вичерпний).

2. Закінчене кримінальне правопорушення (ч. 1 ст. 13 КК України).

Можна виокремити інші критерії класифікації стадій умисного кримінального правопорушення (що випливають з КК): за формою діяння; за формою вини; за ступенем тяжкості, видом та розміром покарання тощо.

Значення стадій умисного кримінального правопорушення можна поділити на такі види:

для правильної кваліфікації (ст. 14–16 КК України);

призначення належного покарання (ст. 68 КК України);

вирішення питання про покарання у виді довічного позбавлення волі (ст. 68 КК України);

вирішення питання про кримінальну відповідальність (ч. 2 ст. 14 КК України).

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ЕКСТРЕМІЗМУ, ТЕРОРИЗМУ ТА СЕПАРАТИЗМУ

Владислав КУБАЛЬСЬКИЙ

Учені стверджують, що в умовах сучасної об'єктивної дійсності, коли загроза зовнішній і внутрішній безпеці України як ніколи актуальна, саме кримінально-правові засоби є найбільш ефективними інструментами захисту основ політичної системи суспільства як невід'ємної складової сучасної української демократичної державності від різного роду антидемократичних злочинних проявів (сепаратизму, екстремізму, політичного тероризму тощо). Цілком очевидно, що не лише екстремістські, терористичні та сепаратистські діяння посягають на основи національної безпеки України, але разом з тим вони становлять для них суттєву загрозу.

Особливу небезпеку для основ національної безпеки держави становлять кримінально-протиправні прояви екстремізму, тероризму та сепаратизму, які набули міжнародного характеру. Протидія вказаним негативним загрозам міжнародного характеру у багатьох випадках потребує спільних зусиль держав. Міжнародно-правове співробітництво в питаннях видачі екстремістів, терористів і сепаратистів та в інших питаннях правової допомоги потребує застосування єдиних підходів у визначенні базових понять у цій сфері – екстремізм, тероризм та сепаратизм та охоплюваних ними кримінально-протиправних проявів. З урахуванням тісного взаємозв'язку та подібності вказаних явищ було укладено міжнародну угоду регіонального характеру – Шанхайську конвенцію про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 року (Україна не є членом міжнародної міжурядової організації – Шанхайської організації співпраці, і, відповідно, не є учасником цієї Конвенції).

В юридичній літературі вітчизняні вчені використовують різноманітні терміни, якими намагаються охопити усю сукупність кримінально-протиправних проявів екстремізму, тероризму та сепаратизму. З кримінологічної точки зору з метою вирішення завдань запобігання та протидії злочинності у цій сфері видається обґрунтованим та доцільним об'єднання різноманітних екстремістських, терористичних та сепаратистських посягань у кримінологічні групи під загальними назвами "екстремістські", "терористичні" та "сепаратистські" кримінально-протиправні діяння (злочини). Таке виділення кримінально-протиправних посягань обумовлено потребами кримінально-правової науки й практики.

Ученими були розроблені системи екстремістських, терористичних та сепаратистських кримінально-протиправних посягань. Визначення екстремістських, терористичних та сепаратистських кримінально-протиправних посягань (злочинів) залежить передусім від змісту понять "екстремізм", "тероризм" та "сепаратизм". Необхідною передумовою розробки та реалізації системи законодавчих заходів протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму є встановлення співвідношення змісту зазначених понять. Як відомо, універсальні конвенції, укладені під егідою ООН, не містять загальновизнаних визначень екстремізму, тероризму та сепаратизму. Але слід визнати, що достатньо розробленою є конвенційна база, яка складається з багатьох універсальних та регіональних конвенцій, присвячених окремим різновидам тероризму.

Переважною більшістю вчених визнається, що екстремізм охоплює такі поняття, як тероризм та сепаратизм. Як показує досвід, сепаратистські прояви можуть набувати форм екстремістських та терористичних актів. Тому при формуванні системи заходів протидії, зокрема екстремізму, слід виходити з того, що тероризм та сепаратизм належать до його форм. Слід враховувати, що сучасний екстремізм, тероризм та сепаратизм значною мірою пов'язаний саме з криміналь-

но-протиправними посяганнями, спрямованими проти державного суверенітету та територіальної цілісності.

Вітчизняні вчені переконливо доводять, що логіка формування законодавчої бази повинна здійснюватися за схемою: Концепція – програма – закон – підзаконні акти. На наш погляд, доцільно врахувати таку логіку формування законодавчої бази у процесі формування та розвитку законодавства України у сфері протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму.

Кожне з цих небезпечних явищ – екстремізм, тероризм та сепаратизм, враховуючи їхню природу та специфічні характеристики, потребує спеціальної системи заходів протидії. Враховуючи загрозу тероризму, в Україні був ухвалений Закон України "Про боротьбу з тероризмом", Кримінальний кодекс України був доповнений "антитерористичними" статтями. Належна протидія екстремізму та сепаратизму як актуальних та наявних загроз для державного суверенітету та територіальної цілісності потребує розробки та ухвалення відповідних концепцій, програм, законів, підзаконних актів тощо.

Так, формування та розвиток законодавства України у сфері протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму, з огляду на міжнародний характер цих небезпечних та антидержавних явищ, має здійснюватись на основі загальновизнаних норм міжнародного права у цій сфері та врахування нормотворчого досвіду зарубіжних держав. Науковий аналіз концептуальних положень вітчизняних дослідників свідчить про те, що екстремізм, тероризм та сепаратизм необхідно розглядати як взаємопов'язані, але самостійні соціальні і правові явища. Заходи протидії їм можуть певною мірою поєднуватися, застосовуватися у комплексі, але розроблятися і реалізовуватися вони повинні з урахуванням особливостей кожного з цих явищ.

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ COVID-19 НА НЕЛЕГАЛЬНУ МІГРАЦІЮ В УКРАЇНІ

Юрій КУРИЛЮК

Без сумніву питання управління кордоном тісно пов'язане з діяльністю і мобільністю людини, а тому постійно стикається з новими викликами, які вимагають швидкого і ефективного реагування. Органи державного управління найчастіше створюють проблеми прикордонним інституціям, хоча першопричини не завжди безпосередньо пов'язані з кордонами. Приклади цьому ми бачили під час міграційної кризи 2015 року, коли сотні тисяч людей утікали з Сирії, або у 2020 році після закриття кордонів через пандемію COVID-19 та інших обмежень у пересуванні – проблеми для всіх куточків світу, з якими раніше не доводилося стикатися.

За таких умов значної суспільної небезпеки набуває і нелегальна міграція, що може спричинити до неконтрольованого перенесення інфекційних хвороб через державні кордони. Здатність держав до адаптації у таких умовах виявилася дуже різною – залежно від геополітичного контексту, а також від наявних людських, фінансових і технічних ресурсів.

Державам довелося також вживати невідкладних заходів і законодавчого забезпечення суспільного життя. Протягом декількох місяців після першої хвилі COVID-19 і в очікуванні наступної хвилі парламенти й уряди різних держав почали ухвалювати зміни у своє законодавство з огляду на ситуацію, що динамічно змінювалася. Не завжди така робота була виваженою і далекоглядною.

Так, поспішні дії, вжиті Урядом України на початку пандемії, що були поєднані із невизначеністю часу закінчення карантину, а також строку запровадження багатьма державами світу відповідних обмежувальних заходів, у т. ч. закриття кордонів, призвели до того, що в Україні юридично

так би мовити було "відмінено" нелегальну міграцію. Річ у тім, що 18 квітня 2020 р. Кабінетом Міністрів України було схваленою постанову № 259 "Деякі питання реалізації актів законодавства у сфері міграції на період установлення на всій території України карантину", якою визначено, що "на період установлення на всій території України карантину та протягом 30 днів з дня його відміни, до іноземців та осіб без громадянства, які порушили законодавство у сфері міграції в частині недотримання ними строку перебування на території України чи оформлення, обміну посвідки на постійне або тимчасове проживання, якщо такі порушення настали в період або внаслідок установлення карантину, не застосовуються заходи адміністративного впливу".

Зазначені законодавчі зміни негативно вплинули на стан запобігання і протидії нелегальній міграції в Україні, спростили організаторам незаконного переправлення осіб через державний кордон "роботу" щодо забезпечення безперешкодного перебування мігрантів в Україні до моменту їх подальшого переправлення до країн-членів ЄС, а так само роззброїли відповідні державні інституції щодо належного впливу на такі протиправні процеси.

Проте ситуація щодо неможливості виїзду іноземців та осіб без громадянства, строки перебування яких на території нашої держави давно вже спливли, налагодилася. Особливо це стосується громадян сусідніх з Україною держав. До прикладу, з усієї кількості іноземців, які в'їхали упродовж 2020 р. в Україну, понад 80 % є громадянами держав, що межують з Україною. Усі вони можуть без будь-яких для них обмежень у часі і санкцій перебувати в Україні, хоча кордони давно вже відкриті. Це формує відчуття безкарності та безумовно провокує на більш суспільно небезпечні дії, що є неприпустимим і небезпечним.

З огляду на наведене, з метою формування належного законодавчого підґрунтя щодо запобігання і протидії нелегаль-

ній міграції в України варто внести зміни до законодавства, зокрема абзаци перший і другий пункту 2 зазначеної постанови Кабінету Міністрів України викласти в такій редакції:

"2. Установити, що:

до іноземців та осіб без громадянства, які не змогли виїхати за межі України у зв'язку із тимчасовим обмеженням у перетинанні державного кордону (тимчасовим закриттям пунктів пропуску), спрямованим на запобігання поширенню на території держави гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, тимчасово не застосовуються заходи адміністративного впливу за порушення законодавства у сфері міграції в частині недодержання ними строку перебування на території України, оформлення, обміну посвідки на постійне або тимчасове перебування, якщо такі порушення вчиняються після початку такого обмеження і 30 днів після його відміни".

Такі законодавчі новації врахують факт закриття не тільки українського кордону, але й випадки, коли державний кордон України буде відкритим, а державний рубіж країни-прямування – закритим.

ЩОДО ПРАВИЛ ТА ПОРЯДКУ, ЗА ПОРУШЕННЯ ЯКИХ ПЕРЕДБАЧЕНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗГІДНО ЗІ СТ. 363 КК УКРАЇНИ

Ірина КУШНІР

Невід'ємною частиною повсякденного життя сучасної людини є використання електронних комунікаційних пристроїв для особистих, службових та інших цілей. Розвиток ІТ-індустрії безперечно стрімко розвивається, періодично ми отримуємо усе нові й нові електронні пристрої, які мають величезні переваги, зокрема й щодо обробки та передачі інформації. Разом з тим безпека їх використання, а саме безпека інформації, що зберігається та передається за допомогою електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку, переважно пов'язана з людиною, а не з технічним процесом. Відповідальним за безпеку інформації, яка обробляється, є користувач цих пристроїв. Такий статус особи повинен бути закріплений функціональними обов'язками. Особи, які не відповідають за дотримання порядку або правил захисту комп'ютерної інформації, не є суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 363 КК України.

За порушення умов експлуатації комп'ютерів та інформаційних мереж до відповідальності можуть бути притягнуті відповідальні особи, допущені до експлуатації, які керуються у своїй роботі установленими правилами використання відповідних електронних пристроїв на робочому місці.

Відповідальність за статтею 363 КК України настає у разі порушення конкретних правил використання комп'ютерів чи інформаційних систем, а також порядку або правил захисту відповідної інформації. Щодо таких "правил" та "порядку" зазначена стаття не містить ані їх визначення, ані їх конкре-

тизації. Установлення їх (правил та порядку) має важливе значення для кваліфікації діяння як злочинного.

"Порядок" передбачає "стан, коли все робиться, виконується так, як слід, відповідно до певних вимог, правил і т. ін.; упорядкованість, лад; додержання правил, норм поведінки де-небудь; дисципліна; певна послідовність, черговість чого-небудь" (Словник української мови). Щодо "правила" можна виділити такі його означення: "положення, яким передається якась закономірність, стале співвідношення певних явищ; принцип, яким керуються у співжитті, у праці, у поведінці і т. ін.; зібрання якихось положень, що визначають порядок ведення або дотримання чого-небудь" (Словник української мови).

Отже, у контексті нашого дослідження термін "порядок" набуває значення поведінки особи з дотримання умов та виконання встановлених послідовних дій, що відповідають безпечній експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж та захисту інформації, а "правила" стосовно захисту інформації передбачають реалізацію принципових вимог, спрямованих на нерозголошення, дотримання цілісності та недоступності інформації.

Такі правила й порядок установлюються та затверджуються у межах окремого органу або його структурного підрозділу керівником. Основною метою їх встановлення є забезпечення інформаційної безпеки у межах сфери функціонування, захист інформації, яка є важливою для ефективної діяльності, а також фізичне збереження матеріальних носіїв, мереж, де вона (інформація) обробляється.

Аналіз судової практики свідчить про такі протиправні діяння у межах ст. 363 КК України, а саме: створення нелегітимних облікових записів користувачів, через які можуть створюватись файли, програми, запускаються процеси, які розширюють можливості несанкціонованих дій, перехоплю-

ють дані інших користувачів, несанкціонованого доступу до інформації тощо.

Тому з урахуванням забезпечення інформаційної безпеки, охорони й захисту інформаційних ресурсів та інформації обов'язковою умовою є наявність чітко встановлених правил (офіційно закріплених), порядку використання та доступу до технічних засобів обробки інформації, інформаційних мереж, а також обробки, захисту та знищення інформації. Такі правила встановлюються з урахуванням вимог законодавства та забезпечення виконання завдань, що покладаються на окремий органом. Такий порядок та правила повинні бути закріплені нормативно у посадових обов'язках відповідальної особи та доведені (письмово) до виконавця. Належне врегулювання цих питань сприятиме підвищенню правової охорони інформації та ресурсів, у яких вона обробляється.

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПІДСТАВ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

Ярослав КУШНІР

Відповідно до Прикінцевих та перехідних положень Закону України "Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України" КК України було доповнено статтею 332-1 "Порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї". У свою чергу, до КУпАП включено аналогічну за назвою статтю 204-2.

Цей факт було неоднозначно сприйнято у наукових колах вітчизняних вчених-правознавців. Так, Ю. О. Данилевська у своїх роботах вказує на недотримання принципів криміналізації порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї, що призвело до неможливості ефективно використовувати кримінально-правову заборону. Унаслідок цього авторка пропонує виключити її з КК.

Ми підтримуємо тезу щодо невдалої юридичної техніки при побудові ст. 332-1 КК, тим більше, що це підтверджується слідчо-судовою практикою. Проте не погоджуємось з пропозицією виключення цієї статті з Особливої частини КК.

Так, дійсно виникають проблеми у застосуванні статей 332-1 ККУ та 204-2 КУпАП, що тягне негативні наслідки, зокрема: необґрунтоване розширення дискреційних повноважень правоохоронних органів, оскільки не виключається кардинально різна оцінка схожих діянь, вибіркове застосування норм права, що є загрозою порушення прав і свобод людини та громадянина. Це призводить до незаконного притягнення до кримінальної відповідальності та, навпаки, створює

загрози ухилення порушника з високим ступенем суспільної небезпеки від соціального контролю.

Основною проблемою правозастосування у цьому контексті є насамперед те, що кримінальне та адміністративне правопорушення відрізняються лише однією ознакою суб'єктивної сторони, а саме метою – заподіяння шкоди інтересам держави. За задумом законодавця, саме мета втілює той ступінь суспільної небезпеки, який є головною підставою криміналізації порушення порядку в'їзду на ТОТ та виїзду з неї. Оскільки ця ознака описана законодавцем за допомогою оцінних понять, вважаємо за доцільне звернути увагу на конкретизацію мети у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332-1 КК.

Поняття "інтереси держави" не визначено в законодавстві, що обумовлює ряд проблем у різних провадженнях (цивільному, кримінальному, адміністративному). Це поняття прийнято трактувати відповідно до Рішення Конституційного Суду України № 3-рп/99 від 08.04.1999: "У процесі дослідження встановлено, що державні інтереси закріплюються як нормами Конституції України, так і нормами інших правових актів. Інтереси держави відрізняються від інтересів інших учасників суспільних відносин. В основі перших завжди є потреба у здійсненні загальнодержавних (політичних, соціальних та інших) дій, програм, спрямованих на захист суверенітету, територіальної цілісності, державного кордону України, гарантування її державної, економічної, інформаційної, екологічної безпеки, охорону землі як національного багатства, захист прав усіх суб'єктів права власності та господарювання тощо". При цьому в постанові Касаційного адміністративного суду від 05.11.2019 (справа № 804/4585/18) зазначається, що "надмірна формалізація "інтересів держави", особливо у сфері публічних правовідносин, може призвести до необґрунтованого обмеження повноважень прокурора на захист суспільно значущих інтересів там, де це дійсно потрібно".

Такий підхід, на нашу думку, негативно впливає на практику правозастосування, адже запропоноване трактування є настільки масштабним, що призводить до неоднозначності розуміння сутності даного поняття, відсутності належного рівня конкретизації, що допомогло б застосувати його на практиці, та призводить до правової невизначеності.

У зв'язку із цим вбачається за доцільне звернути увагу на можливість заміни словосполучення "з метою заподіяння шкоди інтересам держави" на "з метою завдання шкоди національним інтересам". Останні, являючи собою органічне втілення "духу" інтересів держави, закріплені на рівні Закону України "Про національну безпеку України" у п. 10 ч. 1 ст. 1: національні інтереси України – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Вбачається, що використання нормативно закріпленого поняття як критерію розмежування кримінального та адміністративного правопорушень сприятиме правовій визначеності, дозволить сформувати якісно новий рівень встановлення об'єктивної істини в ході здійснення різного роду процесуального провадження, уникнути закладених при конструюванні самої норми протиріч та, як наслідок, судово-слідчих помилок у правозастосовній діяльності.

КОНЦЕПЦІЯ БОРОТЬБИ З ТЕРОРИЗМОМ: ЗАВДАННЯ ТА НАПРЯМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Вадим ЛИПА
Тетяна НІКОЛАЄНКО

Складність регуляторної протидії терористичних загроз в сучасних умовах полягає у тому, що тероризм має безліч цілей, методів, способів та мотивацій. Протиправність насильства, погроза такого насильства, що суперечить всім прийнятим законам, нормативним актам або моральним нормам викликати неабияку паніку серед людей, порушує соціальний порядок і впливає на політичну владу. Для запобігання такій суспільно небезпечній діяльності Україна докладає чимало зусиль. Зокрема у внутрішньому правовому полі діє низка законодавчих та підзаконних актів, які охоплюють найбільш вірогідні напрямки, де можна очікувати терористичних проявів – це закони України "Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму", "Про приєднання України до Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом", "Про боротьбу з тероризмом", "Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню доходів), одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення" та ін.

Проте із виникненням нових загроз та викликів, зумовлених російською агресією на Сході держави, відбулось переосмислення засад боротьби з тероризмом.

У 2019 році була схвалена Концепція боротьби з тероризмом (далі – Концепція). На відміну від Концепції боротьби з тероризмом 2013 року, яка визначала потенційне джерело терористичної загрози радикальну діяльність ісламських організацій, сучасна Концепція акцентує увагу на загрозу, що становить найбільшу терористичну небезпеку для України – агресивну політику Російської Федерації, яка спрямована

на дестабілізацію ситуації в державі, в тому числі шляхом інспірування сепаратистських проявів і всебічної підтримки диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях.

Концепцією визначені: напрями мінімізації терористичної загрози; окреслено об'єкти, що можуть бути епіцентром терористичної небезпеки; передбачено наявність антитерористичних структурних підрозділів, які мають діяти профілактично з визначенням ймовірності вчинення терористичного акту та швидкого прийняття рішень щодо захисту таких об'єктів від потенційної небезпеки; проблеми, які потребують негайного розв'язання та пріоритети у боротьби з тероризмом.

Для реалізації цієї Концепції 05 січня 2020 року Кабінетом Міністрів України було затверджено "План заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом". Відповідно до основних його положень сформульовані: напрями діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом в спектрі удосконалення організаційно-правових основ їх діяльності з використанням досвіду діяльності органів іноземних держав та міжнародних організацій щодо ефективності боротьби з тероризмом; підвищення рівня захищеності населення від негативних інформаційно-психологічних впливів; моніторингу здійснення антитерористичних заходів та розвитку безпеки обстановки в суміжних та інших державах задля виявлення ймовірних загроз для України; заходи щодо запровадження позитивного зарубіжного досвіду та напрацювань фахівців науково-освітньої галузі новітніх методів і засобів оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності для своєчасного виявлення та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю; забезпечення контролю за обігом зброї та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів.

Безумовно, різноманіття терористичних загроз, обрання щоразу різних способів вчинення терористичних актів зумовлює врахування визначеності ймовірності небезпеки. Найголовніше у боротьбі з тероризмом – його ефективність та результативність.

Отже, пріоритетним у боротьбі з тероризмом є здійснення заходів щодо впровадження дієвих механізмів усунення ймовірних терористичних ризиків для об'єктів можливих терористичних посягань та підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом.

ФІКЦІЇ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Тетяна ЛИСЬКО

Юридична фікція – складний і неоднозначний метод юридичної техніки, який використовується законодавцем доволі рідко. Однак у кримінальному праві України існують повноцінні юридичні конструкції, що сміливо можна віднести до юридичних фікцій, вони відіграють досить важливу, а іноді виключну роль у процесі законотворчості та є незамінними у випадках, досягнення мети іншими засобами вбачається неможливим.

Суть юридичної фікції зводиться до того, що неіснуючі положення визнаються законодавцем існуючими і загальнообов'язковими. Основне завдання фікції – сприяти одноманітному та типовому правовому регулюванню та правозастосуванню. Метод юридичної фікції є універсальним та застосовується практично в усіх галузях права.

У кримінальному праві можна виокремити три види фікцій: доктринальні, законодавчі та правозастосовні.

Під доктринальними фікціями слід розуміти теоретичні конструкції, які стали результатом дослідження, які сприяють або перешкоджають розвитку наукового пізнання і досягненню науково значимих результатів. Доктринальні фікції можуть бути позитивними або негативними. Позитивна фікція – це доктринальне твердження, яке не відповідає дійсності, але дозволяє наблизитись до істини і забезпечити поступальний розвиток науки за рахунок розширення обсягу знань про предмет дослідження. Наприклад, як позитивна фікція у кримінальному праві виступає інститут стадій вчинення кримінального правопорушення. Традиційно виокремлюють готування, замах та закінчене кримінальне правопорушення, проте поза увагою залишається не менш важливий етап попередньої злочинної діяльності – виявлення наміру (цей вид

діяльності як стадія кримінального правопорушення заперечується більшістю науковців). Негативна фікція – це теоретична конструкція, котра не відповідає дійсності і містить у собі формально логічні протиріччя, які створюють труднощі у розумінні і сприйнятті кримінально-правових категорій. Вони призводять до негативних наслідків в доктрині та законодавстві.

Законодавчі фікції у кримінальному праві можна визначити як техніко-юридичний прийом, застосування якого призводить до створення юридичних норм, які містять так звані "умовні" законодавчі формули. До таких законодавчих фікцій дослідники даного питання відносять поняття повторності, рецидиву кримінальних правопорушень, поняття кримінального правопорушення, звільнення від кримінальної відповідальності і від покарання. Законодавчі фікції також можуть нести позитивне чи негативне значення. До позитивних фікцій належать такі законодавчі конструкції, що мають соціально-виправданий характер, посилюють профілактичний потенціал кримінально-правових норм, виступають інструментом для вирішення проблемних ситуацій.

До позитивних законодавчих фікцій можна віднести ч. 1 ст. 30 КК України, в якій відображено прагнення законодавця визнати створення або керівництво організованою групою чи злочинною організацією закінченим кримінальним правопорушення у той час, коли дії організатора є лише готуванням до вчинення певних суспільно небезпечних діянь. Крім того, організатор підлягає відповідальності й за ті кримінальні правопорушення, що вчинені створеною ним організованою групою чи злочинною організацією, у яких він не брав безпосередньої участі. Така підвищена "увага" законодавця до організатора вказаних форм співучасті виправдана підвищеним ступенем суспільної небезпечності протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації. Наразі КК України передбачає окремі законодавчі фікції при визна-

ченні особливих форм співучасті – злочинної спільноти (ч. 4 ст. 255 КК України) та встановлення особливої ролі "вора в законі" та "особи, що перебуває у статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу" (ч. 5 ст. 255 КК України). До фікцій, що посилюють профілактичний потенціал, можна віднести норми КК, що встановлюють відповідальність за створення злочинної організації (ч. 1 ст. 255 КК України), бандитизм (ст. 257 КК України), розбій (ст. 187 КК України) тощо, адже законодавець визнає закінченим кримінальним правопорушенням діяння, які по суті є підготовчим етапом до вчинення умисного кримінального правопорушення.

Дослідивши чинний кримінальний закон на предмет виявлення фікцій, можемо констатувати, що КК України містить чималу кількість таких конструкцій. Наприклад, чинність кримінального закону, "що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість" (ч. 1 ст. 5 КК України); положення про малозначне діяння, яке "хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого цим Кодексом, але через малозначність не становить суспільної небезпеки..." (ч. 2 ст. 11 КК України); прирівнювання до виконавця осіб, які використали "інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне" (ч. 2 ст. 27 КК України); визнання такими, що не мають судимості, осіб, що засуджені за вироком суду без призначення покарання або із звільненням від покарання чи таких, що відбули покарання за діяння, кримінальна протиправність і караність якого усунута законом (ч. 3 ст. 88 КК України) тощо.

Правозастосовна (кваліфікаційна) фікція – це логічно обґрунтований юридичний висновок, що випливає із правової

норми, який враховує спрямованість умислу, але не відповідає фактичним обставинам діяння. Наприклад, у випадку помилки в об'єкті при вчиненні замаху на умисне вбивство працівника правоохоронного органу, помилці у предметі (наприклад, при викрадені крейди замість наркотичних засобів) тощо, тобто йдеться про випадки, коли певні фактичні помилки деформують кримінально-правову оцінку шляхом використання правозастосовних фікцій.

Отже, використання фікцій сприяє подоланню невизначеності у кримінальному праві, де мають місце "прогалини законодавства" через недосконаліть юридичної техніки, сприяють удосконаленню законодавства та доктрини, виявленню протиріч у правозастосуванні.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ – ОДНА З УМОВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СФЕРІ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Тетяна МАЙКО
Тарас ПОПЕЛЬНЮК

Суспільна практика свідчить, що питання ефективності для будь-яких суб'єктів діяльності є завжди актуальними та такими, що потребують наукового осягнення і супроводу. Зазначена проблема не обійшла стороною й правоохоронні органи України, включаючи органи та установи покарань, що вкрай негативно впливає на стан забезпечення національної безпеки. Саме це завдання є визначальним й у змісті тих реформ, що проводяться сьогодні у сфері виконання покарань. Деякі науковці слушно вважають, для будь-якого суспільства, яке перебуває в умовах посттоталітарного транзиту і прагне досягти демократичних цінностей, велике значення має успішне реформування правоохоронної системи.

Однак через специфіку завдань, що ставляться перед процесом виконання кримінальних покарань та запобігання кримінальним правопорушенням, а також покладаються на органи та установи виконання покарань, зміст поняття ефективності їх діяльності, без сумніву, не може повністю збігатися із змістом ефективності всіх інших установ та організацій.

Під ефективністю (лат. effectivus – виробничий) розуміють те, що веде до необхідних результатів; викликає ефект.

У свою чергу, під ефективністю виконання кримінальних покарань у широкому сенсі, враховуючи у тому числі змістовні елементи національної безпеки, науковці розуміють здатність Державної кримінально-виконавчої служби України

(далі – ДКВСУ) реально, з найкращим використанням наявних засобів, у оптимальні чи визначені законом або вироком суду строки, реалізувати завдання цього процесу.

Так, можна констатувати, що "ефективність" стосовно кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності, включаючи й ту, що має безпосереднє відношення до забезпечення національної безпеки, персоналу органів та установ виконання покарань включає два змістовні аспекти: 1) фактичну ефективність; 2) виявлену (уявлену) ефективність.

Фактична ефективність – це реальна ефективність кримінально-виконавчої та запобіжної діяльності ДКВСУ, яка об'єктивно відображає досягнутий результат, а виявлена (уявна) – це узагальнене уявлення суб'єктів ДКВСУ про фактичний рівень ефективності.

При цьому, як доведено на доктринальному рівні, єдиний підхід до поняття ефективності взагалі та ефективності виконання кримінальних покарань ДКВСУ, з урахуванням завдань, що стосуються національної безпеки, в науці поки що не вироблений. На переконання учених, основні труднощі цієї проблеми, з теоретичної точки зору, полягають у тому, що:

а) по-перше, необхідно виокремити з масиву результатів діяльності органів та установ виконання покарань основне, тобто те, що є головним для цієї структури як певної системи, на яку покладається завдання щодо виконання кримінальних покарань та забезпечення безпеки усіх суб'єктів та учасників кримінально-виконавчої діяльності;

б) по-друге, для об'єктивних висновків щодо ефективності діяльності ДКВСУ потрібно враховувати тільки ті результати, що прямо та безпосередньо залежать саме від діяльності підрозділів цієї служби, враховуючи рівень та ефективність забезпечення безпеки, як у межах окремо взятої установи виконання покарань, так і в цілому в нашій державі, основу якої складають національні інтереси у будь-якій сфері суспільних відносин.

АБОРТ VS ШТУЧНЕ ПЕРЕРИВАННЯ ВАГІТНОСТІ

Тетяна МИХАЙЛІЧЕНКО

Сьогодні робочою групую з питань розвитку кримінального права розробляється проєкт нового КК України. Перед науковцями стоїть багато важливих питань, серед яких і доцільність оновлення термінології. Таких змін потребує і заміна звичного нам поняття "аборт" на "штучне переривання вагітності", які ми (фахівці в галузі кримінального права) звикли вживати як поняття-синоніми. Але в цьому питанні, на нашу думку, ми маємо послуговуватися напрацюваннями медичних працівників і використовувати їх понятійний апарат.

Так, традиційно кримінальне законодавство оперує поняттям "аборт" (приміром, як у ст. 109 КК УРСР, так і в чинній ст. 134 КК України і навіть у Стамбульській конвенції вживається саме цей термін), під яким розуміється протиправне штучне переривання вагітності.

Однак медичні працівники "аборт" визначають інакше. Зокрема, у п. 1.5. Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, яка затверджена наказом МОЗ України від 29 березня 2006 р. № 179, зазначено, що викидень (аборт) – це народження плода до повного 22-го тижня вагітності незалежно від наявності ознак життя. При цьому під плодом в цій Інструкції розуміють внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання/вилучення з організму матері. Отже, можна зробити кілька висновків:

строк, з якого можливе проведення аборту, починається з повного 12 тижня вагітності;

максимальний строк, коли можливе ще проведення такої операції, повний 21 тиждень вагітності.

Стосовно другого висновку навряд чи матимемо зауваження, адже у випадках проведення іншою особою, а не вагітною жінкою незаконного штучного переривання вагітності з повного 22 тижня і далі буде розцінюватися як передчасні або термінові пологи (пункти 2.2 та 2.3 Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості) і відповідно кваліфікуватися у випадку смерті дитини як умисне вбивство малолітньої дитини (п. 2 ч. 2 ст. 115 КК України). Проте із строком в 12 тижнів є певна проблема: медичні фахівці вигнання ембріону (зародку організму людини в ранній (до 12 тижня вагітності) період розвитку), а за ними і спеціалісти в галузі кримінального права, за загальним правилом допускають право жінки на переривання вагітності в цей період. Як і право на переривання вагітності строком із 12 до 22 повних тижнів у спеціально передбачених випадках на підставі положень постанови Кабінету Міністрів "Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України" від 15.02. 2006 р. № 144 (до речі, ця постанова також оперує саме поняттям "штучне переривання вагітності").

Водночас О. О. Дудоров слушно відмічає, що аборт є незаконним, якщо: 1) є медичні протипоказання переривання вагітності незалежно від її строку; 2) якщо відсутні медичні або соціальні підстави (за строку вагітності від 12 до 22 тижнів) для проведення такої операції; 3) остання проводиться не в спеціальному місці; 4) він проводиться забороненими чи недозволеними засобами або способами; 5) суб'єкт є неналежним; 6) за порушення порядку отримання згоди вагітної.

Водночас, як вже раніше зазначалося, на думку медиків, аборт як медична операція неможливий до повного 12 тижня вагітності.

За таких умов постає питання: як правильно називати таку операцію із вигнання ембріону з тіла вагітної жінки?

У клінічному протоколі "Комплексна допомога під час небажаної вагітності", що затверджений наказом МОЗ України від 31.12.2010 № 1177 фахівцями така операція називається "штучне переривання вагітності у I триместрі (до 12 повних тижнів)". Це ж поняття вживається і в Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, у формах первинної облікової документації та інструкціях щодо їх заповнення, затверджених наказом МОЗ України від 24.05.2013 № 423 та його супровідних актах.

Отже, можна зробити висновок, що саме поняття "штучне переривання вагітності" є більш широким, аніж "аборт", оскільки охоплює період проведення операції із вигнання ембріону чи плоду з тіла жінки в термін від початку вагітності і до повного 22-го тижня.

За таких умов пропонується гармонізувати термінологію кримінального законодавства України із медичною галуззю і вживати саме поняття "штучне переривання вагітності" в проєкті нового КК України, не ототожнюючи його з абортом.

ОБМЕЖУВАЛЬНІ ЗАХОДИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ЩО ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Андрій МІСЯЦЬ
Анастасія ПЛОЩИНСЬКА

Захист прав людини у кримінальному процесі – одне із важливих завдань держави. Особливо актуальним сьогодні є захист потерпілих від домашнього насильства.

Пандемія та карантинні заходи, що були введені з метою попередження поширення захворюваності, призвели до того, що зросла загроза збільшення рівня домашнього насильства. Згідно зі статистикою національної гарячої лінії громадської організації "Ла Страда" від початку карантину в Україні кількість звернень зросла щонайменше в половину. У зв'язку із цим досить актуальним є дослідження практики застосування обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство.

Загальні засади нормативно-правового регулювання протидії домашньому насильству визначено Законом України "Про запобігання та протидію домашньому насильству". Відповідно до зазначеного вище Закону, домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь (ч. 3 ст. 1 Закону).

Згідно із Законом від 06.12.2017 № 2227-VIII загальну частину Кримінального кодексу України було доповнено розділом XIII-1. Відповідно до ч. 1 ст. 91-1 Кримінального кодексу України, в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може застосувати до особи, яка вчинила домашнє насильство, один або декілька обмежувальних заходів, відповідно до якого (яких) на засудженого можуть бути покладені обов'язки, визначені законом.

Аналіз норм частини першої зазначеної вище статті дає підстави вважати, що заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства, обмеження спілкування з дитиною у разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності, інші заходи – спрямовані на захист прав осіб, що постраждали від домашнього насильства, а також на виправлення кривдників.

Судова практика свідчить, що суди при винесенні вироків посилаються на те, що Законом України від 06.12.2017 "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами", який набрав чинності 11.01.2019, було внесено зміни до ч. 2 та ч. 3 статті 76 КК України, зокрема, указану статтю після частини першої доповнено новою частиною такого змісту: На осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, суд може покласти інші обов'язки та заборони, передбачені статтею 91-1 цього Кодексу.

Аналіз рішень суду свідчить про те, що досить часто вироки, які містять обмежувальні заходи, не виконуються, і органи пробації за місцем проживання засудженого, які від-

повідно до закону здійснюють контроль за поведінкою засуджених, до яких застосовано обмежувальні заходи, змушені звертатись до суду з метою уточнення вироків, способів виконання обмежувальних заходів.

Вважаємо, що обмежувальні заходи є елементом захисту прав осіб, що постраждали від домашнього насильства, також застосування цих заходів сприяє протидії дискримінації за гендерною ознакою, забезпеченню додаткових гарантій захисту права на рівність між чоловіками та жінками, вилученню правових положень, які спричиняють дискримінацію.

На сьогодні необхідно вдосконалити процедуру виконання вироків суду, що містять обмежувальні заходи, а також забезпечити належний контроль за їх виконанням. Належне виконання обов'язків, які покладаються на кривдників відповідно до ст. 91-1 КК України, дійсно створюють умови для реального й ефективного захисту прав осіб, що постраждали від домашнього насильства та зменшують рівень латентності пов'язаних з насильством кримінальних правопорушень.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ (ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ): АНАЛІЗ ОСТАННІХ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВСТВА

Роман МОВЧАН

18 вересня 2019 р. ВРУ прийняла Закон "Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес" (далі – Закон від 18 вересня 2019 р.). Одним із наслідків ухвалення останнього стало істотне збільшення кількісних показників матеріальної шкоди як криміноутворювальної та кваліфікуючої (особливої кваліфікуючої) ознак кримінально протиправного ухилення від сплати податків і зборів (ст. 212 КК України). Однак чи були підстави для ухвалення подібних законодавчих рішень? На жаль, аргументи розробників Закону від 18 вересня 2019 р. у цьому не переконують.

По-перше, доволі дивним (щоб не сказати – відверто непрофесійним) виглядає кількаразове згадування в 2019 р., тобто через понад як 6 років, що минули з моменту набрання чинності КПК України, про "порушення кримінальної справи". Хоч ця помилка і має переважно технічний характер, її допущення на рівні законопроєктної діяльності (тим більше при обґрунтуванні внесення змін, які впливають на визначення меж кримінально протиправної поведінки) зайвий раз демонструє "фаховий" рівень авторів аналізованої законодавчої ініціативи.

По-друге, серйозні нарікання викликає змістовна наповнюваність згаданого вище обґрунтування, яке загалом зводиться до того, що: а) "порушення кримінальної справи" – це фактично паралізація роботи підприємств, яка призводить до негативного впливу на їх функціонування, а в масштабі країни – на весь бізнес-клімат; б) такі "кримінальні справи"

зазвичай "порушуються" за поверхневими, неповністю з'ясованими обставинами та, як наслідок, невелика частка відкритих проваджень завершується переданням обвинувального акта до суду. Останній факт у Пояснювальній записці до законопроєкту, ухваленого як Закон від 18 вересня 2019 р., підтверджується посиланням на офіційні статистичні дані ГПУ, які засвідчують, що за перше півріччя 2019 р. завершено розслідування у 376 кримінальних провадженнях щодо ухилення від сплати податків, з яких 241 провадження закрито у зв'язку з відсутністю складу кримінального правопорушення і ще 118 проваджень закрито у зв'язку із переданням клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Коментуючи як вказані аргументи загалом, так і відповідну статистичну інформацію зокрема, хотілося б звернути увагу на те, що розслідування саме економічних кримінальних правопорушень традиційно вважається одним із найбільш складних для правоохоронних органів. З огляду на це згадані авторами Закону від 18 вересня 2019 р. тенденції характерні не лише для ухилення від сплати податків, зборів, а й для інших господарських кримінальних правопорушень, причому навіть тих, розслідуванню яких, здавалося б, не притаманний рівень складності, характерний для делікту, забороненого ст. 212 КК України.

Так, звернувшись, як і суб'єкти аналізованої законодавчої ініціативи, до офіційної інформації ГПУ, ми побачимо, що за 2019 р. за ст. 199 КК України відкрито 800 кримінальних проваджень, з яких до суду направлено лише 40; за ст. 203-2 КК України відповідне співвідношення складає 748 до 5; за ст. 206-2 КК України – 114 до 5; за ст. 210 КК України – 14 до 0; за ст. 229 КК України – 58 до 3. Однак стосовно згаданих заборон у парламентаріїв питань чомусь не виникло.

Але найбільше нарікань викликають висновки, зроблені ініціаторами ухвалення Закону від 18 вересня 2019 р.: наведені вище аргументи вони сприйняли як доказ того, що лише

гуманізація кримінальної відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів дозволить створити сприятливіше середовище для функціонування бізнесу в Україні. У своєму нестримному бажанні "зменшити тиск на бізнес" парламентарії знехтували усіма канонами правотворчості і дійшли (вибачте, шановні читачі, за категоричність) просто до абсурду, коли чутливе і таке, що має далекосяжні соціальні наслідки, рішення про істотне підвищення показників значного, великого та особливо великого розмірів коштів, від яких буде залежати кваліфікація ухилення від сплати податків, зборів, ухвалюється не на основі ретельного дослідження відповідності попередніх показників принципу суспільної небезпеки як визначального фактору віднесення діяння до числа кримінально караних (криміналізації), а просто через те, що розслідування відповідної категорії кримінальних проваджень супроводжується істотними вадами та має низькі показники результативності.

У висновку ГНЕУ ВРУ на законопроєкт, ухвалений як Закон від 18 вересня 2019 р., слушно зазначається, що пропонована гуманізація кримінальної відповідальності для відповідної категорії платників податків, зборів є юридично необґрунтованим кроком, який може призвести до ненадходження до державного та (або) місцевих бюджетів України значних сум грошових коштів, а отже, до недофінансування багатьох бюджетних сфер нашої держави (у т. ч. соціальної). Адже механізми податкового контролю, передбачені чинним податковим законодавством, досить часто менш ефективні порівняно із запобіжним впливом кримінально-правових санкцій.

Дотримуючись логіки законодавця, можна вивести таку формулу: "менша кількість відкритих кримінальних проваджень = менша кількість закритих кримінальних проваджень та зловживань при їхньому розслідуванні". Інакше кажучи, вади розслідування кримінальних проваджень народні депутати України вирішили усувати не за допомогою

здійснюваних у комплексі заходів – підвищення рівня кваліфікації та посилення контролю за діями правоохоронних органів (зокрема, з боку прокуратури), розроблення методичних рекомендацій щодо найбільш складних питань розслідування і кваліфікації, усунення корупціогенних чинників тощо, а шляхом "простого" зменшення кількості відповідних кримінальних проваджень, яке буде (стало) прогнозованим наслідком кількаразового збільшення значних, великих та особливо великих розмірів як ознак кримінально караного ухилення від сплати податків і зборів.

Отже, можна констатувати, що аналізоване рішення ВРУ є необґрунтованим і має бути якнайшвидше скасоване у процесі подальшої законотворчості.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

Владислав МОТОВИЛЕЦЬ

Конституція України закріплює права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Ці права, що відображені на рівні конституційно-правових норм, є основними правами людини, конституційною базою сучасної держави. Зміна пріоритетів правової охорони на користь людини вплинула на регулювання відносин у сфері кримінально-правової охорони прав та свобод громадян. Процес реформування соціальної системи нашого суспільства є суперечливим й багатовекторним. Стратегічною метою політики національної безпеки України є не тільки забезпечення державного суверенітету та територіальної цілісності, національної єдності на основі демократичного поступу суспільства і держави, але й забезпечення реального розмежування суспільних, державних та комерційних (приватних) інтересів, посилення протидії корупції, зокрема шляхом удосконалення відповідного законодавчого забезпечення діяльності та юридичної відповідальності суб'єктів корупційних правопорушень.

Нагальною необхідністю стають радикальні системні управлінські реформи, спрямовані на демократизацію всієї системи державної влади, у тому числі і реформування інститутів та методології діяльності сектору безпеки – правоохоронних органів з метою забезпечення їхньої готовності до виконання завдань оборони держави, підвищення ефективності діяльності із захисту прав та свобод людини і громадянина, забезпечення національної безпеки, боротьби з корупцією та злочинністю, особливо в її організованих формах.

Протидія корупції та суспільно небезпечному явищу хабарництву (наголошуємо, що нормативно-правові зміни та широке запровадження категорії "неправомірна вигода" аб-

солютно не змінюють об'єктивної суті цього явища), як найбільш небезпечного її прояву, повинна здійснюватися на основі чіткої правової регламентації діяльності державних органів, служб і осіб, уповноважених на виконання функцій держави, забезпечення гарантій прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Запропонуємо доктринальне тлумачення неправомірної вигоди та його закріплення як примітки до статті 368 КК України: "Неправомірна вигода – це результат незаконного збагачення, отриманий у матеріальній або у нематеріальній формі (грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав) службовою особою, яка виконує обов'язки публічного характеру за виконання чи невиконання в інтересах того, хто передає його, чи в інтересах третіх осіб, будь-якої дії пов'язаної з прийняттям управлінського рішення з використання влади або службового становища, а так само за можливість неправомірного впливу на прийняття вірогідного управлінського рішення в інтересах особи, яка надає таку вигоду, чи в інтересах третіх осіб, якщо такі дії не входять до безпосередніх службових обов'язків такої особи, а також за вже здійснену подібну дію". Такий підхід акцентує увагу на тому, що неправомірна вигода дається (пропонується) за вчинення певної визначеної дії, наслідки якої є результатом прийняття управлінського рішення, а сама неправомірна вигода може надаватися і за вчинення ймовірних протиправних дій, наслідками яких є прийняття у майбутньому певного управлінського рішення або його прийняття у минулому.

Аналіз соціально-значимих ознак прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою дозволяє визначити це діяння як комплекс кримінально караних суспільно-небезпечних діянь, пов'язаних з

пропозицією або наданням неправомірної вигоди, прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди у будь-якій формі (зловживання повноваженнями, незаконного збагачення, підкупу або його провокації), вчинених службовою особою самостійно, чи спільно з іншими суб'єктами злочинів, вимагають особливої побудови доказової бази, потребують здійснення кримінально-процесуальних заходів в умовах обґрунтованого процесуального ризику з метою досягнення суспільно корисного результату, який не може бути досягнуто іншим чином, спрямований на забезпечення належної кримінально-правової кваліфікації вчиненого.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ФОРМУВАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Марія МУЗИКА

Громадянське суспільство є невід'ємним елементом демократичної правової держави та може бути як союзником, так і опонентом держави. Задля встановлення продуктивної взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства в Україні було прийнято Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства від 2007 р., а також Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки від 16.02.2016.

Одним із напрямів спільної діяльності громадянського суспільства та держави є утворення та робота громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону (далі – громадські формування), що регламентується ЗУ "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону" від 22.06.2000 № 1835-III. Зокрема, до функцій зазначених інститутів громадянського суспільства належить запобігання та протидія злочинності (превентивна функція).

Превентивна функція – це напрям впливу на свідомість та поведінку людини, який полягає у формуванні правосвідомості та правової культури, витіснення правового нігілізму із свідомості особи, попередження антисоціальної поведінки. У діяльності громадських формувань ця функція виявляється:

у наданні допомоги органам Нацполіції шляхом проведення профілактично-роз'яснювальної роботи з місцевими жителями;

добутті даних щодо вчинених або тих, що готуються кримінальних правопорушень, місця локалізації злочинних угруповань та наданні цих даних уповноваженим органам;

участі у боротьбі з організованою злочинністю, підвищенні рівня поінформованості громадськості щодо небезпеки організованої злочинності;

наданні допомоги підрозділам Держприкордонслужби у виявленні підстав та умов, що призводять до кримінальних правопорушень на кордоні;

проведенні заходів щодо запобігання підстав та умов кримінальних правопорушень, зокрема шляхом спостереження за місцями роботи і дозвілля поблизу кордону та за прикордонними інженерними спорудами;

співпраці з підрозділами Держприкордонслужби щодо профілактики порушень або спроб порушення державного кордону і режиму в пунктах пропуску, незаконного переміщення через державний кордон вантажів, предметів, матеріалів та іншого майна тощо (ст. 9 ЗУ № 1835-III).

Але на практиці реалізація окреслених повноважень громадських формувань є дещо проблематичною.

Одна із проблем – це формальний характер створення таких організацій лише на папері. Хоча реально багато з цих формувань не виконують своїх повноважень, тобто існує невідповідність їхньої діяльності меті, зазначеній в ЗУ "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону" від 22.06.2000 та статутних документах формувань. Відповідно до цього Закону, коли громадські формування фактично не здійснюють статутну діяльність, не співпрацюють з органами Нацполіції, Держприкордонслужби, органами місцевого самоврядування, їхня діяльність припиняється в судовому порядку через примусовий розпуск. Підтвердженням цього є судова практика, зокрема: рішення Приморського районного суду м. Одеси від 13.07.2018 щодо припинення діяльності громадського формування з охорони громадського

порядку та державного кордону "Безпечне місто", рішення Донецького окружного адміністративного суду від 21.06.2019 про припинення діяльності Красноармійського міського громадського формування – загону "Вітчизна", Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 24.02.2020 щодо припинення діяльності громадського формування з охорони громадського порядку Іллічівського морського торговельного порту тощо.

Проаналізувавши ці судові рішення, можна зробити висновки, що основними підставами примусового розпуску громадських формувань є:

відсутність належної взаємодії громадських формувань з територіальними підрозділами Національної поліції, ДПСУ, органами місцевого самоврядування у охороні правопорядку і державного кордону, запобіганні та протидії правопорушенням;

ненадання відомостей виконавчим комітетам органів місцевого самоврядування щодо діяльності громадських формувань: графіків виходу членів громадських формувань на спільні чергування та патрулювання з органами Нацполіції та/або ДПСУ, звітної документації щодо заходів, які вони здійснювали тощо (що є їх обов'язком, а також реальними доказами підтвердження виконання ними своїх повноважень).

Наступне проблемне питання функціонування таких організацій полягає у можливій участі їх членів у збройних формування, а також вчиненні ними кримінальних правопорушень. Тобто вони не лише не протидіють злочинності, а самі можуть бути втягнуті у злочинну діяльність, прикриваючись членством у громадському формуванні.

Отже, громадські формування з охорони громадського порядку та державного кордону на законодавчому рівні наділені рядом можливостей щодо запобігання та протидії злочинності. Але важливо, щоб не лише зростала їх кількість (хоча статистика вказує на протилежне), а, насамперед, підвищу-

валася якість та ефективність їх діяльності та співпраці з вказаними державними органами та органами місцевого самоврядування. Також необхідно здійснювати жорсткий нагляд та контроль за їх діяльністю, яка має відповідати законодавчо визначеній меті та статутним завданням.

СУСПІЛЬНА НЕБЕЗПЕЧНІСТЬ НЕЗАКОННОГО ВЖИВАННЯ НАРКОТИКІВ

Сергій НЕДОВ

Зловживання наркотиками – багатогранна комплексна проблема, яка за останні десятиліття отримала глобальний характер і стосується майже всіх країн світу. Це негативно впливає на інтереси всього людства, а також становить загрозу існуванню і самого суспільства. Така проблема не може бути вирішена однією країною, тому потрібна співпраця в масштабах усього світового співтовариства.

Вживання наркотиків позначається не тільки на тих, хто зловживає ними, але і заподіює значну шкоду здоров'ю нації, веде до зниження суспільної активності, звуження і розпаду соціальних зв'язків. Згодом розвивається хвороба – наркоманія, яка не тільки призводить до деградації окремої особистості, але й виступає криміногенним чинником, що сприяє вчиненню кримінальних правопорушень, тому що наркотична залежність вимагає постійного вживання наркотиків, кошти на придбання яких можна добути, зокрема, вчиняючи корисливі та насильницькі кримінальні правопорушення.

Актуальність проблеми боротьби з наркоманією в Україні поступово посилюється через соціальну нестабільність нашого суспільства. Незаконний обіг наркотиків і зловживання ними негативно позначаються на соціально-психологічній атмосфері в суспільстві та впливають на економіку, політику і правопорядок.

З поняттям "наркоманія" тісно пов'язане поняття "наркотизм". Воно сформульоване для окреслення негативного соціального явища, яке полягало в залученні громадян до немедичного вживання наркотиків та використовувалося як протилежне поняттю "наркоманія", що означає хворобу, тобто є суто медичним.

Наркотизм – це суспільне явище, яке призводить до небажаних змін і деформацій особистості, справляючи негативний вплив на суспільство в цілому. За масштабністю можливої і фактично нанесеної суспільству шкоди наркотизм перебільшує всі інші негативні соціальні явища. Наркотизм впливає майже на всі сфери життя: суспільне виробництво; стан економіки й обороноздатності; фізичне і духовне здоров'я нації та її культуру; процес відтворення населення; кримінально протиправна діяльність (її стан, структуру і динаміку) тощо. Його негативність і суспільна небезпечність перш за все визначається двома критеріями: медичним і соціальним.

Суспільна шкідливість наркотизму пов'язана передусім з розглянутим медичним аспектом. Це проявляється, по-перше, у тому, що наркоман – фактично втрачена для суспільства людина. Він не може бути повноцінним працівником, проходити службу в збройних силах, здійснювати управлінську діяльність, брати активну участь у політичному житті держави, не спроможний дати нових, здорових членів суспільства. По-друге, розвиток наркоманії тягне за собою моральну і соціальну деградацію особистості. Хворі на наркоманію для придбання наркотиків продають майно, викрадають гроші, цінності, що створює для їхніх близьких значні матеріальні збитки, – усе це не може не вплинути на відносини наркомана з членами сім'ї, колективу і суспільства.

Слід зауважити й на тому, що розповсюдження наркотизму спричиняє значну матеріальну шкоду державі, оскільки лікування наркомана вимагає від держави й соціуму значних сум, які могли б бути використані для вирішення важливих соціальних проблем. Також збитки несе й економіка країни від малопродуктивної праці осіб, які вживають наркотики. Нарешті, великих витрат потребує проведення організаційно-технічних заходів і заходів правового характеру, спрямованих на зменшення в країні випадків незаконного вживання наркотиків: це й утримання спеціальних владних структур і

проведення специфічних заходів щодо виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які причетні до організації і вчинення незаконного обігу наркотиків, перекриття джерел постачання препаратів у незаконний обіг.

Наркотизм відіграє роль криміногенного фактора, і в цьому виявляється правовий критерій його характеристики. Зв'язок немедичного вживання наркотиків з кримінально протиправною діяльністю полягає в тому, що наркомани мають підвищену віктимність і тому нерідко стають жертвами кримінально протиправних посягань, як правило, насильницького і майнового характеру. Наркоманія тісно пов'язана також з кримінальними правопорушеннями проти власності. Зазначені моменти обумовлюють необхідність глибшого дослідження всіх аспектів наркоманії і розробки на цій основі комплексу заходів соціально-економічного, правового характеру, спрямованих на його подолання.

Такими заходами можуть бути: збільшення профілактичних та реабілітаційних центрів; відродження культурно-розважальних та спортивних секцій; збільшення кількості телепрограм, присвячених цій проблемі, із залученням фахівців; проведення у навчальних закладах лекцій про причини виникнення, протікання та наслідки наркоманії, а також її вплив на розвиток суспільства як негативного фактора; збільшення інформаційних продуктів і спеціальної літератури про небезпечність вживання наркотиків та широке розповсюдження їх серед населення, особливо серед молоді.

Суттєвими у протидії незаконному обігу наркотиків є заходи кримінально – правового характеру, а це потребує розробки обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного кримінального законодавства про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, а також рекомендацій до застосування відповідних кримінально-правових норм на практиці.

КОРУПЦІЙНІ ВИЯВИ Й СЛУЖБОВІ ЗЛОВЖИВАННЯ СЕРЕД МИТНИКІВ ЯК ЧИННИК КОНТРАБАНДИ

Володимир НЕТЯГА

Корумпованість окремих ланок місцевих органів влади, правоохоронних і митних структур дає можливість організованим групам контрабандистів уникати прикордонного контролю й сплати митних платежів. Упродовж 2019–2020 рр. за фактами вчинення посадовими особами органів доходів і зборів корупційних та інших кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності, органами досудового розслідування розпочато 491 кримінальне провадженнь.

Водночас до кримінальної відповідальності було притягнуто лише 21 митник, а щодо 41 – були складені протоколи про корупцію. Результати опитування громадян свідчать про високий рівень корумпованості працівників митних структур. Зокрема, 27,1 % від опитаних респондентів, які мешкають у прикордонних районах, стикалися з виявами корупції в митних органах. Незважаючи на заходи, що вживаються, рівень корупції в митних органах все ж залишається досить високим. При цьому за вказаний період зареєстровано усього 126 кримінальних провадження за ст. 201 КК України.

Зовсім іншим питанням стає участь окремих працівників митних та правоохоронних органів в організованій злочинності. Лідери організованих злочинних угруповань втягують у контрабандну діяльність посадових осіб для використання їх для прикриття контрабандних операцій. Контрабандисти отримують професійні консультації окремих працівників ДПСУ, ДФСУ та інших спеціалістів, яким добре відомі прогалини у здійсненні прикордонного та митного контролю і лакуни чинного законодавства, які сприяють ухиленню зло-

чинців від кримінальної відповідальності. За оприлюдненими даними ДФСУ в середньому щорічно порушується близько 30–40 кримінальних проваджень проти окремих працівників митниць, які всупереч інтересам служби діяли на користь контрабандистів.

Організовані злочинні угруповання зацікавлені й сприяють розквіту корупції в державних органах для забезпечення безперешкодного вчинення контрабанди. Участь правоохоронців суттєво підвищує ефективність діяльності організованих злочинних угруповань завдяки, зокрема, особистим зв'язкам таких осіб у правоохоронних та інших державних органах; застосування досвіду слідчої або оперативної роботи для протидії розслідуванню й розкриттю злочинів. Це підтверджується і нашим опитуванням, в якому 9,5 % опитаних працівників вважають, що у вчиненні значної частини контрабанди найчастіше беруть участь колишні і теперішні правоохоронці.

Як показало опитування, попри постійні заяви нових топ-чиновників про боротьбу з корупцією на українській митниці, на жаль, вона не зменшується. Для прикладу, понад 44 % респондентів стверджують про важливість для успіху бізнесу в Україні наявність та якість неформальних стосунків хоча б з одним органом влади, зокрема і правоохоронними. При цьому, 89 % респондентів відзначили важливість для бізнесу таких стосунків саме з митними та податковими органами.

Подекуди працівники правоохоронних органів не лише беруть участь у діяльності організованих злочинних угруповань, але й особисто їх створюють та очолюють. Про поширеність цього явища свідчать матеріали опитувань, судова практика та інформація засобів масової інформації.

З метою забезпечення реалізації права на підприємницьку діяльність, посилення ефективності протидії контрабанді та корупції під час митного оформлення товарів, що ввозять-

ся на митну територію України, підвищення рівня довіри бізнесу до державних органів видано Указ Президента України від 9 липня 2019 року № 505/2019, в якому Секретар Ради національної безпеки і оборони України повинен: внести на розгляд Ради національної безпеки і оборони України питання щодо утворення Міжвідомчої комісії з питань боротьби з контрабандою та корупцією на митниці для розроблення та внесення на розгляд Ради національної безпеки і оборони України проєкту програми боротьби з контрабандою і корупцією під час митного оформлення товарів; забезпечити створення в Апараті Ради національної безпеки і оборони України телефону довіри для повідомлень про випадки контрабанди та корупції під час митного оформлення товарів, а також про дії, що мають ознаки ухилення від сплати митних платежів. Загалом, на нашу думку, є позитивним те, що керівництво держави розуміє проблему і розпочинає вживати заходів для боротьби з нею, однак, на жаль, на разі відсутня інформація про реалізацію цих заходів, що, на наше переконання, свідчить про стійке небажання правоохоронців позбавляти себе вигідної системи незаконного збагачення.

Профілактика та протидія корупції в системі митних органів ДФСУ здійснюється відповідно уповноваженими органами, що утворюють систему інститутів, діяльність яких спрямована на боротьбу з корупцією в державній митній службі. До вказаних органів відповідно до чинного законодавства слід віднести: Національне антикорупційне бюро; Національне агентство з питань запобігання корупції; Головне управління внутрішньої безпеки ДФСУ; Департамент організації протидії митним правопорушенням; міжвідомчі мобільні групи.

Водночас, як слушно зауважила вітчизняна вчена Н. О. Коваль, хотілось би особливо відзначити НАЗК, завданням якого безпосередньо є здійснення контролю та перевірки декларацій осіб, що забезпечують формування та реалізацію

державної податкової політики та державної політики у сфері державної митної справи.

Отже, корупція та службові кримінальні правопорушення, організована злочинність тісно пов'язані, що багаторазово підвищує їхню небезпеку й викликає чималу стурбованість керівників держави.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРОБАЦІЙНИХ ПРОГРАМ ДО ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО

Тетяна НІКІФОРОВА

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК в інтересах потерпілого від злочину, пов'язаного з домашнім насильством, одночасно з призначенням покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або звільненням з підстав, передбачених цим Кодексом, від кримінальної відповідальності чи покарання, суд може направити особу, яка вчинила домашнє насильство для проходження програми для кривдників або пробаційної програми. Згідно з ч. 2 ст. 76 КК на осіб, засуджених за злочини, пов'язані з домашнім насильством, та звільнені від відбування покарання з випробування, суд може покласти обов'язки та заборони, передбачені ст. 91-1 КК.

Тобто особа, яка вчинила домашнє насильство, згідно з чинним КК, може бути направлена для проходження пробаційної програми, якщо її було звільнено від кримінальної відповідальності, від відбування покарання з випробуванням або засуджено до реального відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі.

Проте, згідно з п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України "Про пробацію", пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням... У ст. 14 Закону України "Про пробацію", визначено суб'єктів пробації, до яких не належать особи, звільнені від кримінальної відповідальності та засуджені до такого виду покарання, не пов'язаного з позбавленням волі як штраф. Не передбачено там і такого суб'єкта як особа, яка вчинила домашнє насильство. Таким чином, Закон "Про пробацію" передбачає можливість застосування пробаційних програм виключно до осіб, звільнених від відбування пока-

рання з випробуванням. Така невідповідність між Кодексом і Законом має бути усунена шляхом внесення відповідних змін до Закону.

Наказом Міністерства юстиції України № 1798/5 від 11.06.2018 було затверджено пробаційні програми для повнолітніх суб'єктів пробації: "Зміна прокримінального мислення"; "Подолання агресивної поведінки"; "Попередження вживання психоактивних речовин".

Що стосується неповнолітніх суб'єктів пробації, то пробаційні програми з такими ж назвами було затверджено наказом Міністерства юстиції України від 11.06.2018 № 1797/5.

Також існує пробаційна програма "Формування життєвих навичок" для повнолітніх суб'єктів пробації" відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 23.10.2019 № 3234/5, та "Формування життєвих навичок" для неповнолітніх суб'єктів пробації" відповідно до наказу Міністерства юстиції України від 23.10.2019 № 3235/5.

Вид пробаційної програми особі звільненій від відбування покарання має призначати суд. Проте, частіше у рішеннях суду вид пробаційної програми не визначено. У таких випадках, після призначення органом пробації таку програму визначає куратор з урахуванням результатів оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення.

У випадку вчинення особою злочину, пов'язаного з домашнім насильством, найбільш доцільно призначати пробаційну програму, яка має назву "Подолання агресивної поведінки". Така програма спрямована на досягнення позитивних змін у поведінці суб'єкта пробації шляхом розвитку навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою, розширення інструментів ефективної взаємодії, формування готовності дотримуватися соціально прийнятих норм та ненасильницьких моделей поведінки.

Відповідно до ч. 2 ст. 91-1 КК заходи, передбачені частиною першою цієї статті, застосовуються до особи, яка на мо-

мент вчинення домашнього насильства досягла 18-річного віку. Тобто до неповнолітніх кривдників, яких засуджено та звільнено від відбування покарання з випробуванням, не може бути застосовано жодного обмежувального заходу, у тому числі і направлення для проходження пробаційної програми. Останнє є категорично неправильним, адже саме щодо неповнолітнього засудженого пробаційні програми мають найбільший ефект та вони найбільше піддаються виховному впливу. Застосування такого заходу щодо неповнолітнього не порушуватиме жодних його прав та має високий потенціал для виправлення та перевиховання останнього. Тому доцільно передбачити в законодавстві можливість застосування до неповнолітньої особи, яка засуджена за вчинення домашнього насильства, обмежувального заходу, передбаченого п. 5 ч. 1 ст. 91-1 КК.

ЩОДО ЗМІСТУ ПОНЯТЬ "ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО" ТА "ЗЛОЧИН, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ" ЗА СТ. 91-1 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ангеліна ОЛІЙНИЧЕНКО

11 травня 2011 р. державами Ради Європи була прийнята Конвенція про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), яку Україна підписала 7 листопада 2011 р. У низці напрямів протидії та запобігання цим формам насильства міжнародним актом звернута увага на необхідність вироблення країнами-підписантами ефективних обмежувальних приписів, спрямованих на захист інтересів потерпілих від протиправних дій.

З огляду на прийняті зобов'язання український законодавець запровадив обмежувальні заходи на усіх можливих рівнях нормативно-правового регулювання: на рівні цивільної відповідальності (обмежувальний припис); адміністративної відповідальності (терміновий заборонний припис); на рівні досудового розгляду кримінального провадження (запобіжний захід, який застосовується до осіб, які вчинили домашнє насильство); на рівні законодавства про кримінальну відповідальність (обмежувальний захід кримінально-правового характеру, що застосовується до осіб, які вчинили домашнє насильство). У цілому створена національна нормативно-правова система обмежувальних заходів відповідає вимогам міжнародних приписів, хоча й з певними елементами внутрішньої неузгодженності. Так, Законом України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" від 6 грудня

2017 р. № 2227-VIII була доповнена Загальна частина чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) розділом XIII1 "Обмежувальні заходи", до якого була включена лише одна стаття 911 КК "Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство". Порівняння назви цієї статті з її нормативними положеннями, де йдеться вже про "злочин, пов'язаний з домашнім насильством", зумовлює постановку питання щодо змісту цього положення: чи обмежено воно лише діянням, передбаченим ст. 1261 КК "Домашнє насильство", чи можливо це діяння, яке відповідає ознакам домашнього насильства, що наведене у п. 3 ст. 1 Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон № 2229-VIII); чи то "злочин, пов'язаний з домашнім насильством", як викладено в тексті ст. 911 КК, що дозволяє визнавати таким значно більше коло злочинів, а не лише злочин, зазначений у ст. 1261 КК.

Вирішення наведеного питання зумовлює потребу у більш обґрунтованому з'ясуванні змісту поняття "домашнє насильство". Отже, при буквальному тлумаченні закріпленого в назві статті 911 КК положення можна дійти висновку, що повинно йтися про діяння, передбачене тільки нормою ст. 1261 КК, згідно з якою домашнім насильством вважається: "умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи". Однак у чинному регулятивному законодавстві України містяться й інші, більш розгорнуті визначення домашнього насильства. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону № 2229-VIII під домашнім насильством розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного,

сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. Це визначення є загальнішим та ширшим за змістом порівняно з вказаним вище кримінально-правовим і містить вихідні положення для формування відповідних норм, у тому числі закону про кримінальну відповідальність. До того ж за змістом воно є більш відповідним тому, що надано у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами.

Наведене дозволяє підтримати наукову позицію про те, що поняття "домашнє насильство", зазначене у ст. 1261 КК, визначено вужче ніж у Законі № 2229-VIII і не охоплює всіх можливих форм його реального прояву. Тому, формулюючи зміст поняття "злочин, пов'язаний із домашнім насильством" (ст. 911 КК), слід виходити з того розуміння цього протиправного явища, яке зазначене в Законі № 2229-VIII.

ЩОДО КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НАЯВНОСТІ ГРОМАДЯНСТВА ДЕРЖАВИ-АГРЕСОРА

Наталя ОРЛОВСЬКА

На початку збройного конфлікту очікувати від кримінального законодавства швидкої реакції було безпідставно через перезавантаження політичних інститутів. Тому була зроблена ставка на наявні норми Особливої частини, зокрема, про кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки, терористичні посягання (до того часу "мертві норми"), почасти діяння проти миру та безпеки людства. Судова практика по перших двох групах посягань виявилася суперечливою, адже суди, незважаючи на об'єктивну соціальну шкідливість вчинених діянь, широко використовували призначення покарання нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини (ст. 69 КК). Це давало їм підстави застосувати звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК). Згодом до КК було включено низку статей ad hoc (зокрема, ст. 114-1, 332-1, 332-2).

Однак це не вирішило питань, що викликають до сьогодні суспільний резонанс. Наприклад, це стосується реакції на колабораціонізм, отримання громадянства РФ тощо. Нагадаємо, що у 2015 р. Верховна Рада розглядала законопроєкт щодо розширення кола підстав припинення громадянства. Крім іншого, було запропоновано передбачити таку підставу, як "набрання щодо особи законної сили обвинувальним вироком суду за вчинення злочинів, пов'язаних з посяганням на територіальну цілісність і недоторканність України, державною зрадою, диверсією, шпигунством" (законопроєкт № 1245 від 04.12.2014). Однак певна частина суспільства не погодилася з такою позицією і 02.09.2015 було зареєстровано електронну петицію № 22/001799-еп про позбавлення громадянства за сепаратизм.

Ми висловлювали думку про суперечливість такого підходу і запропонували не припиняти громадянство, а розширити перелік правообмежень, які становлять зміст судимості у разі засудження за кримінальні правопорушення терористичної спрямованості або проти основ національної безпеки. Зокрема, можна було б говорити про позбавлення таких осіб права обирати та бути обраним.

Проблематика кримінально-правових обмежень, пов'язаних з політичними правами у контексті вчинення посягань на територіальну цілісність, недоторканність України, залишається актуальною. З огляду на це є сенс звернути увагу на законопроєкти № 4640 та 4641 від 25.01.2021, внесені групою народних депутатів (О. Дунда, О. Аліксійчук, Д. Микиша). Вони стосуються змін до низки законодавчих актів, у тому числі й до КК України, які обмежують реалізацію прав та свобод громадянами України, що мають громадянство держави-агресора. Зокрема, у разі встановлення факту наявності/отримання від уповноваженого органу інформації, що підтверджує факт наявності іноземного громадянства (підданства) держави, яка визнана державою-агресором, особа позбавляється права обирати та бути обраною, не може бути державним службовцем тощо. При цьому 1) громадянин України, який має громадянство держави-агресора, не позбавляється громадянства України; 2) запропоновані обмеження обумовлюються самим фактом наявності громадянства держави-агресора.

Законопроєктом № 4641 пропонується доповнити розділ I Особливої частини КК статтею 114-2 про кримінальну відповідальність за неповідомлення громадянином України про наявність громадянства (підданства) держави-агресора. Ознайомлення з диспозицією запропонованого припису свідчить, що вона сконструйована як бланкетна – йдеться про неповідомлення у встановленому порядку про наявність правового зв'язку громадянина України з державою, яка офіцій-

но визнана агресором. Об'єктивна сторона складу, на думку авторів законопроєкту, має включати неповідомлення як про наявність (вочевидь, на момент набрання чинності закону про зазначені зміни), так і про набуття громадянства держави-агресора.

Які питання вирішуватиме нова кримінально-правова заборона? Як випливає з пояснювальної записки до цього законопроєкту, громадяни України, які набули громадянство держави-агресора (адже це вже є суспільно небезпечним, на думку членів робочої групи), можуть використовуватись державою-агресором для реалізації своєї політики, яка нестиме небезпеку суверенітету нашої держави. Тому норма про кримінальну відповідальність спрямована на захист як громадян, що матимуть таке громадянство (підданство), так і національних та політичних інтересів держави.

Дивним виглядає намагання захистити громадян шляхом притягнення їх до кримінальної відповідальності. З огляду на можливе розташування зазначеного діяння у розділі І, первинним має бути захист основ національної безпеки. Але що далі буде відбуватися з особою, яка відбула покарання у виді позбавлення волі за наявність чи набуття громадянства держави-агресора? Позбавити її громадянства України неможливо, позбавити громадянства держави-агресора також. Відповідно, обвинувальний вирок і згодом факт судимості за ст. 114-2 КК мають виконувати роль "довідки про наявність громадянства держави-агресора". Що означатиме погашення судимості – необхідність ще раз притягати цю особу до кримінальної відповідальності за ст. 114-2 КК? Адже погашення судимості означає припинення будь-яких наслідків вчинення кримінального правопорушення.

Нагадаємо, що ст. 2 Закону України "Про громадянство України" наголошує на принципі єдиного громадянства. Це, окрім іншого, означає, що якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у

правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Цей принцип може корелювати із встановленням додаткових обмежень щодо пасивного виборчого права, державної служби тощо. У цьому, власне, полягає зміст пропозицій у законопроєкті № 4640. Однак встановлення кримінальної (!) відповідальності за набуття чи наявність громадянства держави-агресора видається яскравим прикладом надмірності кримінально-правового примусу та намагання задіяти кримінальне законодавство для вирішення невластивих йому проблем.

ПРАВОВІ ОСНОВИ ДАКТИЛОСКОПІЧНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Марія ОСТАПЧУК

У сучасних умовах метод дактилоскопічної реєстрації є одним із ефективних та доступних з фінансової точки зору методів реєстрації людей та потужним засобом боротьби зі злочинністю. Саме тому з великої кількості наявних обліків за обсягом дактилоскопічний посідає провідне місце, до того ж не тільки в Україні, але й у багатьох інших державах.

Однак сьогодні існують невирішені питання стосовно правових основ дактилоскопічної реєстрації. Удосконалення нормативно-правового регулювання питань, пов'язаних з дактилоскопіюванням осіб повинне відбуватися в рамках дотримання прав і свобод громадян, гарантованих Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Важливим і беззаперечним є дотримання принципу безпечного збору та зберігання даних про приватне життя людей, їхнє здоров'я, релігійні та політичні погляди тощо.

На практиці можливі випадки невизначеності стосовно підстав дактилоскопіювання осіб, у тому числі примусового, правомірності дій суб'єкта, який це робитиме, тощо. У статті 245 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) окреслюється порядок отримання зразків для призначення та проведення судової експертизи. Так, у випадку необхідності отримання зразків для проведення експертизи їх відбирає та сторона кримінального провадження, яка ініціює проведення експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. Однак потреба в дактилоскопіюванні особи (осіб) виникає не тільки у випадку проведенням експертизи. Розслідування злочинів практично неможливе без перевірки певних осіб за криміналістичними обліками.

Формування інформаційних ресурсів відповідно до ст. 26 Закону України "Про Національну поліцію" здійснюється поліцією, яка наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, зокрема і стосовно осіб, які затримані за підозрою у вчиненні правопорушень.

Відомчі нормативно-правові акти Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) містять роз'яснення щодо сутності, принципів та завдань дактилоскопічної реєстрації, функціонування суб'єктів дактилоскопічної реєстрації, об'єктів реєстрації. Вони містять ширший перелік осіб, що підлягають дактилоскопічній реєстрації, ніж передбачені Законом України "Про Національну поліцію". До таких актів належать: наказ МВС України № 785 від 11.09.2001 "Про затвердження Інструкції про порядок функціонування дактилоскопічного обліку експертної служби МВС України", наказ МВС України № 823/188 від 23.08.2002 "Про затвердження Інструкції про порядок формування, ведення та використання оперативно-довідкового і дактилоскопічного обліків в органах внутрішніх справ і органах (установах) кримінально-виправної системи України", наказ МВС України від 10.09.2009 № 390 "Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС" та інші нормативно-правові акти.

Варто зауважити, що в Україні законодавчо не закріплені норми для правового регулювання дактилоскопічної реєстрації, умов та підстав здійснення дактилоскопіювання, переліку осіб, які підлягають обов'язковій та добровільній дактилоскопічній реєстрації із забезпеченням їхніх прав і свобод, рамок застосування дактилоскопічної інформації та умов доступу до неї тощо. Тобто, чинне нормативно-правове забезпечення повною мірою не регламентує дактилоскопічну реєстрацію в Україні. Крім того, існує неузгодженість положень відомчих та законодавчих актів. Вирішити цю проблему

можна шляхом прийняття окремого закону про дактилоскопіювання живих осіб та трупів, який би чітко відрегулював усі аспекти процесу проведення дактилоскопічної реєстрації.

Неодноразово питання щодо забезпечення дактилоскопічної реєстрації піднімалося як на рівні проєкту спеціального Закону з дактилоскопічної реєстрації (проєкт Закону України від 18.01.2012 № 9732 "Про ідентифікацію людини шляхом дактилоскопії" був відхилений постановою Верховної Ради України), так і на рівні чинних кодексів, законів України. До сьогодні в державі немає чіткого законодавчого закріплення механізму реалізації дактилоскопічної реєстрації.

Наведені вище факти говорять про необхідність формування чіткої нормативно-правової бази, яка б могла забезпечити не лише створення системи дактилоскопічної реєстрації в Україні, але й гарантувала її використання із неухильним дотриманням прав та свобод людини і громадянина.

Так, сьогодні в Україні, вирішуючи проблему створення єдиної державної системи дактилоскопічної реєстрації, слід: розробити та прийняти спеціальний закон, який би регулював зазначену сферу; внести зміни в інші нормативно-правові акти, що регулюють це питання; створити єдину державну систему дактилоскопічної реєстрації; забезпечити при цьому права та свободи людини і громадянина з рахуванням вимог Закону України "Про захист персональних даних" та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

ЩОДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОВТОРНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Ольга ОХМАН

З набранням чинності Закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" було введено в кримінальне законодавство поняття кримінального правопорушення із подальшим його поділом на кримінальний проступок і злочин. У зв'язку із уведенням поняття кримінально проступку відбулися зміни в усіх інститутах кримінального права, у тому числі і в інституті множинності кримінальних правопорушень. Постає актуальним питання щодо дослідження кримінальної відповідальності за повторність кримінальних проступків.

Частина 1. ст. 32 Кримінального кодексу України передбачає, що повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, які передбачаються однією статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Тобто в наведеному визначенні законодавець визначає загальний термін "кримінальне правопорушення", який охоплює повторність вчинення як злочину, так і кримінального проступку.

Науковці виділяють у своїх працях такі можливі види повторності, як: повторність однорідних кримінальних правопорушень, повторність тотожних кримінальних правопорушень і повторність-рецидив кримінальних правопорушень. Проте зазначені види повторності завжди стосувалися лише теорії злочину, але у зв'язку із уведенням інституту кримінального проступку доцільно проаналізувати, яким чином правила визначення потворності можуть застосовуватись до

повторно вчинених кримінальних проступків. Зазначимо, що теорія повторності злочинів як одного з видів кримінальних правопорушень залишилася майже без суттєвих змін, а відносно кримінальних проступків, то позиція законодавця внесла суттєві зміни. Якщо проаналізувати питання повторності тотожних кримінальних проступків, то згідно із зазначеним у ч. 1. ст. 32 КК України такою повторністю передбачається вчинення особою повторно кримінального проступку, відповідальність за який передбачено тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Проте, якщо розглянути визначений законодавцем перелік кримінальних проступків, то можемо відмітити, що в диспозиції тільки деяких кримінально-правових норм, які визначають відповідальність за кримінальний проступок, передбачено наявність такої кваліфікуючої ознаки, як повторність кримінального правопорушення, тобто в усіх інших випадках вчинення повторно кримінального проступку необхідно додатково застосовувати п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України як обставину, що обтяжує покарання.

З визначеного переліку кримінальних проступків більшість норм диспозицій взагалі не передбачають повторність цих кримінальних проступків, а саме: ст. 132, 145, 284, 295, 395 КК України та інші. Тобто в усіх випадках повторного вчинення цих кримінальних проступків необхідно посилатись на п. 1 ст. 67 КК України, яка має такий зміст: "Вчинення злочину особою повторно та рецидив злочинів", але законодавець у цьому положенні використовує тільки термін "злочин", який не охоплює поняття кримінального проступку. Отже, можемо розуміти, що застосовувати посилання на п. 1 ст. 67 КК України буде зовсім недоречно, тому що цей пункт може бути застосований лише при повторності злочинів. Виникає питання щодо здійснення кваліфікації кримінального поступку при повторному його вчиненні, тобто на практиці доведеться посилатися на ч. 1 ст. 32 КК, яка передбачає поняття та оз-

наки повторності кримінальних правопорушень, але в цьому випадку повторність не можна визначати як обставину, яка обтяжує кримінальну відповідальність особи, що вчинила кримінальний проступок, і таким чином повторність не буде впливати на призначення покарання за повторність кримінального проступку. На нашу думку, доцільним буде внести зміни в п. 1 ч. 1 ст. 67 КК України "Обставини, які обтяжують покарання" такого змісту: "вчинення кримінального правопорушення особою повторно та рецидив злочинів", тобто замінити термін "злочин" на термін "кримінальне правопорушення". Запропоновані зміни нададуть можливість уникнути суперечностей при призначенні покарання за повторне вчинення кримінального проступку за тими нормами кримінального законодавства, у яких не передбачається така кваліфікуюча ознака, як повторність.

Безумовно, поява інституту кримінальних проступків у кримінальному законодавстві України вимагає додаткових наукових досліджень і впровадження нових підходів до визначення кримінально-правових наслідків їхнього вчинення. Оскільки судимість за вчинення кримінального проступку погашається самим фактом відбуття покарання, то закріплення виправного ефекту призначеного покарання та утримання від повторного вчинення кримінальних проступків породжує необхідність у розробці та впровадженні додаткових дієвих кримінально-правових заходів, а особливо при вчиненні повторного кримінального проступку.

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ПОКАЗНИКІВ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНИХ ПРИГОД В УКРАЇНІ

Світлана ПАНОВА

Чи не кожен день у ЗМІ поширюється інформація щодо ситуацій на дорогах України. Переважна більшість такої інформації містить дані про дорожні інциденти та дорожньо-транспортні пригоди (ДТП), у результаті яких гинуть, калічаться люди та завдаються збитки. Відповідно до національного законодавства дорожньо-транспортна пригода – це подія, що сталася під час руху дорожнього транспортного засобу, внаслідок якої загинули або зазнали травм люди чи заподіяна шкода майну (ст. 2 Кодексу цивільного захисту). Згідно з Правилами дорожнього руху від 31.12.1993 № 1094 транспортний засіб – пристрій, призначений для перевезення людей і (або) вантажу, а також встановленого на ньому спеціального обладнання чи механізмів. Здавалося, проблема існує, про неї говорять, але вона нікуди не зникає і навіть не має тенденцій до зниження. Так, за офіційною статистикою ДТП в Україні, розміщеною на сайті Патрульної поліції, за період з 01.01.2020 по 31.12.2020 загалом на дорогах України у 2019 р. було зареєстровано 160 107 ДТП, а у 2020 р. – 168 107, що на 4,6 % більше ніж у минулому році, і є найбільшим показником за останні чотири роки (2017–2020 рр.). Якщо у 2019 р. приблизно траплялося 440 ДТП, то за 2020 р. цей показник збільшився до 459. Найбільше ДТП на українських дорогах було зафіксовано у м. Києві (39 535), а серед областей найбільші показники мають Одеська, Київська, Дніпропетровська та Харківська. Найменшу кількість ДТП реєстрували у Луганській, Сумській, Кіровоградській, Чернівецькій.

Достатньо великим залишається і показник травмованих і загиблих в результаті ДТП. Кількість аварій з потерпілими

збільшилася на 0,3 % у 2020 р., їх нарахували 26 140, тобто кожне сьоме від загального показника ДТП. У минулому році в середньому за добу щоденно гинуло 10 осіб і травмувалося 87. Тенденції до зросту дорожніх інцидентів, що спричинили загибель або травмування людей притаманні не тільки нашій країні. За даними ВООЗ, ситуація з ДТП погіршується. Смертність унаслідок аварій на дорогах зросла до 1,35 млн людей на рік, або в середньому близько 3 700 летальних випадків щодня. Крім того, десятки мільйонів дістають поранення чи інвалідність щороку або їхнє життя змінюється через отримані травми. Неабияк вражає у звіті ВООЗ інформація про те, що травмування внаслідок ДТП є головною причиною смерті людей у віці 5–29 років. На жаль, в результаті ДТП страждають і діти. За минулий рік в Україні було зафіксовано зменшення ДТП, скоєних за участю дітей (до 18 років) на 329 випадків порівняно із 2019 р., де цей показник складав 3 903 випадків. Але в той же час зафіксовано збільшення ДТП із загиблими або травмованими, скоєні з вини дітей, порівняно з 2019 р. на 6 % і у 2020 році склав 423 випадки. Учасниками ДТП є і пішоходи. Так, у 2020 році було травмовано 6 959 осіб, загинуло – 1 198.

Як заявив на презентації планів роботи Укравтодору на 2020 рік міністр інфраструктури України Владислав Криклій: "За підрахунками Світового банку, соціально-економічні втрати України від дорожньо-транспортного травматизму оцінюються в майже 70 млрд грн на рік. Це приблизно 2 % ВВП".

Отже, ситуація, що склалася у сфері дорожнього руху, свідчить про значні структурні прорахунки держави щодо забезпечення безпеки та організації суспільних відносин на вітчизняних дорогах і потребує нагального "переосмислення" інституційних підходів.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ОХОРОНУ ТАЄМНИЦЬ

Світлана ПЕТРЕЧЕНКО

Періодом становлення законодавства про кримінально-правову охорону таємниць в Україні вважають середину XIX ст. У цей час значна частина українських земель входила до складу Російської імперії. Саме в цей період було закладено основи кримінально-правової охорони таємниць.

У книзі 1 тому XV основного джерела права 1840–1842 рр. – Зводу законів Російської імперії (далі – Звід законів 1840–1842 рр.) – містилися закони кримінальні, що, зокрема, стосувалися таємниці особистого життя. Звід законів 1840–1842 рр. забороняв посадовим особам розголошувати державні таємниці, під страхом смертної кари або каторги.

Звід законів 1840–1842 рр. не деталізував особливості охорони державної таємниці, а тільки систематизував кримінальні норми цього правового інституту. Єдиним нововведенням було те, що суб'єктом розголошення державної таємниці були посадові особи.

Наступним джерелом кримінального права було Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 р. (далі – Уложення 1845 р.). З Уложенням 1845 р. пов'язаний початок кримінально-правової охорони приватного життя, відомостей, що становлять особисту та сімейну таємницю.

Як слушно зазначає І. І. Присяжнюк, саме з цього Уложення починається захист окремих складових приватності людини (зокрема, таємниці кореспонденції, недоторканності приватного житла, персональної інформації), які діють і сьогодні у чинному законодавстві.

Об'єктом кримінальної охорони визнавалась таємниця листування. Так, встановлювалась кримінальна відповідальність за порушення таємниці листування, у тому числі в разі,

“якщо від розголошення справ або від розголошення стороннім паперів, ввірених чиновнику по службі, поширяться чутка, для чиєїсь честі образлива” .

Як стверджує Д. Ю. Кондратов, законодавець того часу визнавав розголошення більш суспільно небезпечним діянням, ніж розкриття або тільки ознайомлення з відомостями, які містилися в чужій кореспонденції. Крім того, суб’єктом таких діянь могла бути будь-яка особа, тобто, говорячи мовою сучасної науки кримінального права, суб’єкт цього злочину загальний .

Відповідальність за розголошення відомостей, що становлять особисту або сімейну таємницю, визначалася Статутом про покарання, ст. 137 якого передбачала відповідальність за “розголошення з наміром образити чиюсь честь відомостей, повідомленими потай або ж розпізнаних розкриттям чужого листа або іншим протизаконним чином”. Санкція цієї статті передбачала арешт до 15 днів або грошове стягнення до 50 рублів.

В. П. Жеребкін вказує, що в цій статті виділено два самостійні склади правопорушення: порушення професійної таємниці та порушення недоторканності приватного життя, таємниці приватного життя від незаконного втручання. Форма вини у статті не вказувалася, проте вказівка на “намір образити чиюсь честь” свідчить, що цей злочин міг бути скоєний лише умисно.

Уложення 1845 р. містило як загальний склад порушення професійної таємниці, що передбачав покарання за розголошення відомостей з метою образити честь або завдати шкоди будь-якій особі, повідомлених винному “за званням його або особливої до нього довіри” з умовою дотримання їх конфіденційності (ст. 2019), так і кілька спеціальних норм, присвячених захисту окремих видів професійної таємниці. Спеціальні норми регламентували норми кримінальної відповідальності чиновників і служителів карантинів (ст. 1024), співробітників поштово-телеграфного відомства, винних у порушенні таємниці кореспонденції шляхом навмисної передачі неправомочним особам чужих листів (ст. 1528) або їх розкриття “хоча

б з однієї тільки цікавості" (ст. 1530), а також нотаріусів за недотримання таємниці "по всіх доручених їм справах і щодо актів і документів, які знаходилися у них на зберіганні".

З прийняттям нової редакції Уложення у 1885 р. таємниця кореспонденції вже розглядалася як професійна таємниця і містилася в главі 11 "Про порушення Уставів Поштового і Телеграфного". Уложення 1885 р. передбачало також низку статей, що містили норми про відповідальність осіб, зобов'язаних зберігати таємницю кореспонденції як свою службову таємницю: ст. 379, ст. 447 та ін. Крім того, потерпілою могла виступати не тільки фізична особа, "приватна або посадова", а й юридична, оскільки в диспозиції статті йдеться не тільки про зазначених осіб, але також про "громаду", оприлюднення відомостей про яку могло зашкодити її "доброму імені", зокрема діловій репутації.

Варто зазначити, що регулювання окремих видів професійної таємниці здійснювалося спеціальними нормативними актами. Так, зокрема, професійна діяльність нотаріусів регулювалася Положенням про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 р., яке відносило їх до категорії державних службовців (ст. 17), а порушення нотаріусами професійної таємниці кваліфікувалося на підставі загальної норми про відповідальність посадових осіб та чиновників за "розголошення справ, які підлягають таємниці, і недозволене повідомлення будь-кому паперів, відзначених написом "таємно" (ст. 453 Уложення).

Перший лікарський закон з'явився в Росії лише в 1857 р. під назвою Лікарський статут, який з незначними доповненнями проіснував до 1917 р. Як зазначає І. В. Шатковська, обов'язок дотримуватись лікарської таємниці, але тільки для повивальних бабок, встановлювала стаття 173 Лікарського статуту, яка, зокрема, передбачала, що повивальна бабка після прибуття до породіллі повинна бути ласкавою і розторопною, зберігати завжди мовчазність, особливо в таких випадках, які не терплять розголошення .

ДО ПИТАННЯ ПРО ОЦІНКУ КОРУПЦІЙНИХ РИЗИКІВ У КОНТЕКСТІ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Олександр ПИЛИПЧУК

В умовах високого рівня впливу негативних транскордонних явищ, таких як контрабанда зброї, наркотиків, переміщення товарів (у першу чергу, тютюнових виробів), нелегальна міграція, службове навантаження на персонал ДПСУ постійно зростає. На фоні цього непоодинокими залишаються спроби втягування прикордонників у протиправну діяльність, зокрема, вчинення корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень. Наприклад, протягом 2020 року зафіксовано 32 факти вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою). Але при цьому припинено 600 спроб надання неправомірної вигоди персоналу ДПСУ на загальну суму 1 065 142 грн.

Вимогою ст. 19 Закону України "Про запобігання корупції" є ухвалення антикорупційних програм, які розробляються з урахуванням рекомендацій НАЗК. На особливу увагу в цьому контексті заслуговує Методологія оцінювання корупційних ризиків у діяльності органів влади, затверджена рішенням НАЗК від 02.12.2016. Ця Методологія орієнтує органи влади на аналіз не лише внутрішнього (організаційно-управлінських процесів безпосередньо в органі влади), а й зовнішнього середовища. Такий комплексний моніторинг дає можливість виокремити максимальну кількість корупційних ризиків для конкретного суб'єкта антикорупційного планування та здійснити їх оцінку.

Відомо, що корупційний ризик виходить з імовірності вчинення корупційного чи пов'язаного з корупцією правопо-

рушення. При цьому ця ймовірність визначається протягом певного часу (як правило, до трьох років), тобто йдеться про короткострокове та середньострокове прогнозування вірогідності корупційних виявів.

Ще одним критерієм оцінки корупційного ризику можуть вважатися наслідки вчинення корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень. На наш погляд, у сучасному інформаційному просторі особливу увагу слід приділяти таким наслідкам, як репутаційні втрати. Убачається, що вони становлять комплексну оцінку шкоди від правопорушень, яка виявляється у втраті репутації, довіри та формуванні негативного іміджу в суспільстві, створенні психологічної напруги та атмосфери недовіри в підрозділах.

Звернемося до Антикорупційної програми Державної прикордонної служби України на 2020–2022 роки, затвердженої наказом АДПСУ від 13.02.2020 № 99 – АГ. Згідно з її приписами відомча політика полягає у створенні ефективної системи запобігання, виявлення, протидії і припинення корупції, конфлікту інтересів в Адміністрації Державної прикордонної служби України, регіональних управліннях, органах охорони державного кордону України; зниженні корупційних ризиків. Додатком 2 до Звіту за результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності органів ДПСУ визначено 7 сфер, у яких виявляються ризики різного рівня пріоритетності:

у сфері управління матеріальними ресурсами прогнозується найбільша кількість ризиків, з яких 1 високого рівня пріоритетності (недоброчесна поведінка, пов'язана з неефективним витрачанням бюджетних коштів на об'єктах капітального будівництва), 2 середнього рівня, 2 низького рівня;

сфері управління фінансами (ризики низького рівня пріоритетності);

сфері публічних закупівель (ризики середнього рівня пріоритетності);

сфері кадрового менеджменту (ризики середнього рівня пріоритетності);

сфері оперативно-службової діяльності (ризики середнього рівня пріоритетності);

сфері внутрішнього аудиту (ризики низького рівня пріоритетності);

сфері організації роботи із запобігання та виявлення корупції (ризики середнього та низького рівнів пріоритетності).

Зі свого боку, у додатку 1 до Звіту за результатами оцінки корупційних ризиків у діяльності органів ДПСУ подані можливі наслідки корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень. Серед них називається погіршення іміджу державного органу, репутаційні втрати для органів охорони державного кордону чи загалом ДПСУ.

Зазначене, на наш погляд, дає підстави висловити пропозиції щодо удосконалення нормативного забезпечення антикорупційного планування в ДПСУ як невід'ємної складової запобігання корупції:

погіршення іміджу є частиною репутаційних втрат відомства. Імідж можна розуміти як суспільну думку про прикордонне відомство, яка сформована під час безпосередньої взаємодії з ним або в результаті сприйняття інформації про нього, що отримана з різних джерел. Тому погіршення іміджу державного органу – це втрата його ділової репутації та зниження авторитету;

доцільно уточнити, що вчинення корупційних і пов'язаних з корупцією правопорушень – це реалізація корупційного ризику, репутаційні втрати – це вже наслідок таких правопорушень. При цьому вбачається, що репутаційні втрати є обов'язковим їх наслідком. Таке бачення відповідає позиції АДПСУ, що будь-який вияв корупції є неприпустимим для прикордонника.

ЩОДО ЗАСТОСУВАННЯ (НЕЗАСТОСУВАННЯ) СТАТТІ 151-2 КК УКРАЇНИ "ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ"

Катерина ПІДДУБЧАК

Рада Європи (далі – РЄ), яка налічує 47 держав, постійно розробляє спільні демократичні та правові принципи на засадах Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, інших документів із захисту прав людини, зокрема прав жінок. Останнім часом ця поважна організація все активніше виступає на захист жінок від гендерно зумовленого насильства. Так, у 2002 р. було ухвалено Рекомендацію (2002)5 щодо захисту жінок від насильства, а 11 травня 2011 р. запропоновано для підписання Конвенцію РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція), унікальність якої полягає у тому, що цей документ вона визнає насильство щодо жінок водночас і порушенням прав людини, і видом дискримінації за гендерною ознакою. Стамбульська конвенція підкреслює, що насильство стосовно жінок є серйозним порушенням прав жінок, а також зменшує чи знищує їхню можливість користуватися правами людини, зокрема правом на життя та безпеку, правом на повагу до людської гідності, до приватного та сімейного життя, правом бути вільною від дискримінації, а отже, держави не можуть його ігнорувати. Такий підхід неодноразово підтверджував ЄСПЛ, який вже розглянув низку справ, що стосувались домашнього насильства та насильства щодо жінок, на користь постраждалих осіб.

7 листопада 2011 р. Стамбульську конвенцію підписано і від імені України, що дало поштовх до початку роботи з її імплементації в національне законодавство. Законом України від 6 грудня 2017 р. "Про внесення змін до Кримінального

та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" до Кримінального кодексу України (далі – КК України) внесено істотні зміни. Серед іншого, вказаним Законом, який набрав чинності 11 січня 2019 р., розділ ІІІ Особливої частини КК України доповнено ст. 151-2 "Примушування до шлюбу". Природно, що у вітчизняній юридичній літературі висловлено різні точки зору з питання про доцільність такої законодавчої новели, однак нас у цьому разі передусім цікавить правозастосовний аспект.

За даними Офісу Генерального прокурора, за 10 місяців 2020 р. на території України (за винятком тимчасово окупованих територій Донецької та Луганських областей, а також АРК) зареєстровано всього одне кримінальне правопорушення, передбачене ст. 151-2 КК України, у 2019 р. – так само одне кримінальне провадження; причому за цими обома провадженнями прийнято рішення про їх закриття. Жодної кримінальної справи за ст. 151-2 КК України до суду наразі не направлено. Отже, минуло два роки з моменту появи кримінально-правової заборони, присвяченої примушуванню до шлюбу, однак вона, як бачимо, не застосовується (фактично є "мертвою").

Незастосування тієї чи іншої кримінально-правової заборони, як відомо, не завжди свідчить про помилковість (безпідставність) криміналізації діяння, якій присвячено цю заборону, адже причини такого стану речей можуть бути різними (відсутність діянь, за які встановлено кримінальну відповідальність; високий рівень латентності злочинів певної категорії; конструктивні вади заборони, які ускладнюють (унеможливлюють) її застосування; спрямованість заборони головним чином на попередження передбаченої нею соціально шкідливої поведінки тощо).

У зв'язку зі сказаним постають запитання: чи актуальна відповідна проблема для сучасної України? Можливо,

статистика не відображає реальних масштабів цього явища в Україні? Можливо, такий стан кримінально-правової протидії випадкам примушування до шлюбу зумовлений конструктивними вадами ст. 151-2 КК України, зокрема тим, що у ній законодавцем не представлено тлумачення вжитого ним терміна "примушування"? Адже чіткого й однозначного розуміння вказаного поняття в науці кримінального права ще не вироблено. До слова, у проєкті нового КК України (контрольний текст станом на 17 січня 2021 р.) виокремлено розділ 4.4 "Злочини проти волі людини", у яку пропонується включити і ст. 4.4.11 "Примушування до шлюбу", яка, як і ст. 151-2 чинного КК, не містить визначення поняття "примушування". Відшукати у проєкті КК України відповідну дефініцію не вдалося при тому, що вказане поняття певною мірою можна вважати наскрізним. Проте позначена проблема, попри її серйозність, все є ж похідною (щоб на сказати – другорядною).

Кримінальний закон – не панацея від усіх хвороб суспільства, а тому запровадження кримінальної відповідальності за діяння має бути "останнім аргументом" (ultimo ratio) і застосовуватись лише тоді, коли боротьба з певним явищем іншими (не кримінально-правовими) засобами є неефективною, недостатньою, а побічні негативні наслідки криміналізації не превалюватимуть над позитивними. У зв'язку з цим розробникам проєкту нового КК України, а отже, і представникам кримінально-правової науки слід відповісти на головне питання – чи не є ст. 151-2 чинного КК України виявом помилкової (а саме необґрунтованої) криміналізації? Дати виважену відповідь на це непросте запитання можна лише за результатами якісного монографічного дослідження.

СИСТЕМА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Наталія ПЛИСЮК

Формування права Європейського Союзу (ЄС) відбувалося на стику міжнародного та національного права. Право ЄС є окремою, особливою правовою системою (sui generis), яка поєднує правові інститути, принципи та механізми міжнародного та національного права. Щодо національного права держав-членів право ЄС має вищу юридичну силу, а тим самим і наднаціональний характер. У національному праві держав-членів право ЄС має пряму дію. Так, наприклад, згідно з принципом прямої дії право ЄС наділяє суб'єктивними правами і обов'язками не тільки держав-членів, а й фізичних і юридичних осіб, котрі наділені правом захисту своїх прав, які гарантуються нормами права ЄС через подання позовів до судів держав-членів, тобто в рамках національної правової системи. Право ЄС вважається інтеграційним за своєю спрямованістю, адже воно запроваджує єдині, уніфіковані правила поведінки для всіх держав-членів, фізичних та юридичних осіб, котрі перебувають під юрисдикцією ЄС. Право ЄС здатне визначати розвиток національних правових систем держав-членів, а це означає, що воно може суттєво впливати на їх національне право. Також право ЄС здійснює суттєвий вплив на правові системи третіх країн і в основу такого впливу покладені міжнародні договори про співпрацю, у тому числі угоди про асоціацію, котрі містять в собі зобов'язання з гармонізації національного законодавства з нормами права ЄС.

Правова система України належить до романо-германської правової сім'ї та визначається як взаємопов'язана сукупність правових сімей, які виникли в Континентальній

Європі на основі римських, канонічних та місцевих правових традицій. Разом зі своїми законодавчими особливостями, Україна стала яскравим прикладом того, як в межах одного історичного типу поєднуються одночасно кілька правових систем. Але особливою рисою романо-германської правової сім'ї вважається те, що кримінально-правові акти є, як правило, кодифікованими. На основах кодифікації законодавчих актів базується право таких держав-учасниць ЄС як Німеччини, Франції, Італії, Іспанії та ін. Разом із цим існують і певні відмінності між українською системою права та континентальною правовою сім'єю, і вони стосуються насамперед правової культури. Але попри це, законодавство ЄС має великий вплив на наше вітчизняне законодавство.

Кримінальні кодекси (КК) держав-учасниць ЄС усі без винятку закріплюють у собі норми, котрі стосуються відповідальності за вчинення вбивств, хоча сама система таких протиправних діянь є різною. Єдиним або основним безпосереднім об'єктом таких діянь є життя людини, що вказує насамперед на підвищену суспільну небезпеку таких суспільно небезпечних вчинків.

Так, наприклад, в КК Австрії передбачено таку система вбивств: тяжке вбивство, вбивство у стані сильного душевного хвилювання, вбивство на прохання потерпілого, схиляння до самогубства, вбивство новонародженого, необережне вбивство, необережне вбивство при наявності обставин, пов'язаних з особливою небезпекою для життя або здоров'я.

У системі злочинів проти життя людини КК Данії закріплює всього лише п'ять видів вбивств, до яких належать: вбивство, вбивство матір'ю дитини, вбивство на прохання потерпілого, допомога у вбивстві, вбивство з необережності.

Кримінальні кодекси Естонії, Польщі та інших держав окремо виділяють різновиди вбивств при обставинах, що обтяжують.

У Кримінальному кодексі Латвійської Республіки злочини, що посягають на особисту безпеку людини, не виділені в окрему главу, а містяться в главі 13 Особливої частини Закону "Злочинні діяння проти здоров'я особи". Що стосується такого складу, як погроза вбивством, то він міститься в диспозиції ст. 132 КК Латвійської Республіки, та за цією статтею настає кримінальна відповідальність не лише за погрозу вчинити вбивство, а і за погрозу спричинити тяжке тілесне ушкодження. У ч. 1 ст. 145 КК Литовської Республіки передбачена відповідальність за погрозу вчинити вбивство або спричинити тяжку шкоду здоров'ю, якщо були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози.

У Кримінальному кодексі Республіки Болгарія статті, які передбачають вчинення діянь, що створюють небезпеку життю і здоров'ю людини, в окремій главі також не виділені. Ці статті містяться серед злочинів проти особи в главі другій Особливої частини КК.

Отже, міжнародне співробітництво та його перспективи розвитку поступово виходять за межі правових систем, що дозволяє їм зближатися через запозичення та уніфікацію правових норм. З іншого боку, це приводить до потреби переоцінити роль та значення національного права, а також і ступінь суверенітету держави. На нашу думку, запозичивши досвід окремих зарубіжних держав членів-учасниць ЄС, у КК України слід вживати формулювання "злочини проти життя людини", адже у доктринальному визначенні вбивства йдеться про заподіяння смерті іншій людині, а не особі. Також варто звернути увагу на доцільність або недоцільність криміналізації в України "вбивства на прохання потерпілого", яке має місце в кримінальному законодавстві інших держав, що є предметом довгих дискусій серед науковців у галузі кримінального права.

ТРАСОЛОГІЯ ЯК ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА СЛІДОПИТСТВА

Віктор ПОЛІЩУК
Віталій ДЕМЧИШИН
Дмитро ЧЕРНОУСОВ
Олександр МАРТИНЮК

Прикордонне слідопитство – це система спеціальних прийомів і правил виявлення, вивчення, збереження і використання слідів для пошуку, переслідування і затримання правопорушників.

Прикордонне слідопитство опрацьовувалося на основі вивчення і узагальнення багаторічного досвіду здійснення оперативно-службової діяльності підрозділів охорони державного кордону та активного використання природничих і криміналістичних наукових даних при виявленні та припиненні кримінальних та адміністративних правопорушень на державному кордоні України.

Теоретичною основою слідопитства є трасологія – вчення про сліди. Трасологія як частина криміналістичної техніки вивчає сліди як відображення зовнішньої будови матеріальних об'єктів. До її змісту входить вивчення закономірностей та механізмів утворення слідів, способів виявлення слідів, способів збереження, фіксації, виїмки та дослідження слідів.

У прикордонному слідопитстві певний інтерес становлять об'єкти природи, що зберігають в собі ознаки перебування на місцевості правопорушників. Основним засобом ідентифікації є порівняння як засіб дослідження фактів, предметів та явищ. Можливість ідентифікації заснована на найважливіших положеннях криміналістики. Основні з них складають основу прикордонного слідопитства.

Трасологія базується на таких наукових положеннях:

об'єкти матеріального світу індивідуальні. Кожний об'єкт індивідуальний і тотожний тільки самому собі. Індивідуалізація об'єкта здійснюється за збігом загальних і окремих ознак;

за певних умов зовнішня будова одного об'єкта може відбитися на іншому. Точність відображення залежить від фізичних властивостей слідоутворювального і слідоприймального об'єктів, механізму слідоутворення. За матеріально-фіксованими слідами можлива ідентифікація (встановлення тотожності) об'єкта, який їх залишив;

відносна стійкість об'єктів. Об'єктами механічної контактної взаємодії можуть бути тільки тверді тіла, які мають достатньо стійкі зовнішні ознаки;

відбиття у сліді зовнішньої будови предмета є перетвореним (має вид негативу). У сліді ознаки зовнішньої будови предмета переважно мають дзеркальне відображення.

Криміналістичне значення слідів визначається існуванням причинного зв'язку з подією правопорушення. У трасології за слідами можна встановити:

індивідуальну тотожність об'єкта, яким утворений слід (ідентифікувати об'єкт);

групову належність об'єктів (тип, клас, вид, різновид);

механізм і умови виникнення слідів, слідоутворення (вид сліду, напрямок і кут взаємодії об'єкта тощо);

окремі обставини правопорушення (спосіб подолання контрольних засобів, кількість учасників правопорушення, їх анатомо-фізіологічні особливості, напрямок пересування, використання транспортних засобів або різноманітних хитрощів, орієнтовно час вчинення правопорушення та ін.).

Для прикордонників важливо знати, які індивідуальні особливості притаманні правопорушнику. У кожної людини є свої індивідуальні особливості. Під час руху правопорушник залишає свою доріжку слідів, відмінну від слідів іншої

людини, і за нею досвідчений прикордонник може визначити напрямок руху, фізичний стан особи-правопорушника, швидкість його руху та інші дані про нього.

Стопа однієї людини відрізняється від стопи іншої за формою, розмірами (довжина, ширина, висота підйому), за формою та розмірами пальців, їх розташуванням (стиснуті, роздвинуті), наявності різноманітних пошкоджень.

Під час вивчення слідів можна встановити комплекс індивідуальних особливостей: розміри сліду взуття (частини підошви), форм відбитків шкарпеток, позначки каблука, наявність відтиску рельєфного малюнку підошви взуття, особливості підошви взуття.

Індивідуальні особливості будуть мати сліди від тих предметів, якими користувалися правопорушники під час подолання контрольних засобів та інших інженерних споруд та загороджень.

Мистецтво слідопита полягає у вмінні швидко оцінити обставини, знаходити найбільш характерні індивідуальні особливості, запам'ятовувати їх і вміло користуватися ними при переслідуванні, розпізнанні і затриманні правопорушників. Цим зумовлена головна вимога, що висувається до слідопитства.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЛЬ ЗАКОНУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВОПОРЯДКУ НА ДЕРЖАВНОМУ КОРДОНІ УКРАЇНИ

Вадим ПОЛОВНІКОВ

В умовах європейських і євроатлантичних інтеграційних спрямувань України однією із складових забезпечення належного правопорядку на державному кордоні (далі – ДК) України є подальше удосконалення чинного законодавства України, законотворчої і нормотворчої діяльності на основі позитивного вітчизняного і закордонного досвіду. Це є запорукою дотримання принципів правової визначеності і законності у діяльності суб'єктів інтегрованого управління ДК, правоохоронної діяльності.

Питання про значення і роль закону в управлінні ДК, безпекою ДК України й, у цілому, в управлінні усіма державними справами на сьогодні є одним з найбільш актуальних в Україні.

Відповідно до положень Конституції України – Основного Закону України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (частина друга статті 19). Згідно з Конституцією України законами визначаються: організація і порядок діяльності відповідних військових формувань та правоохоронних органів держави, на які покладаються забезпечення державної безпеки і захист ДК України (частина третя статті 17); обмеження, які складають винятки у гарантуванні свободи пересування, вільного вибору місця проживання, права вільно залишати територію України кожному, хто на законних підставах перебуває на території України (частина перша статті 33). При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звужен-

ня змісту та обсягу існуючих прав і свобод (частина третя статті 22). Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (частина перша статті 24). Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України тощо.

Отже, усі вищезазначені та інші питання повинні бути визначені законами. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності (стаття 68 Конституції України).

Разом з тим, на сьогодні у чинному законодавстві України відсутнє нормативне визначення поняття закону. Крім того, термін "закон" вживається у різних значеннях, у широкому і вузькому розумінні.

Вважаємо за доцільне звернути увагу на правову позицію, яку ухвалила Велика Палата Верховного Суду України. Палата погодилась із висновком Касаційного кримінального суду, що у розумінні ст. 263 Кримінального Кодексу України під "передбаченим законом дозволом" на поводження зі зброєю необхідно вважати дозвіл, що може бути встановлений будь-яким нормативно-правовим актом, у т. ч. і підзаконним. Згідно з рішенням Палати поняття "закон" на нормативному рівні не визначено. У теорії права існують два основних підходи до визначення цього терміна, що ґрунтуються на широкому та вузькому розумінні його змісту. У вузькому значенні законом є письмовий нормативно-правовий акт, прийнятий Верховною Радою України або всеукраїнським референдумом, підписаний та оприлюднений у порядку, встановленому Конституцією України та Законом України "Про регламент Верховної Ради України". У широкому значенні поняття "закон" охоплює все законодавство і включає як закони у вузькому розумінні, так і підзаконні нормативно-правові акти – постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, накази міністерств та інших органів виконавчої влади тощо. У Кримінальному Кодексі термін "закон" використовується як у ши-

рокому, так і у вузькому значенні (Постанова Великої Палати Верховного Суду від 03.07.2019 у справі № 288/1158/16-к. Провадження № 13-28кс19).

Це, на нашу думку, викликає неоднозначність розуміння змісту положень Конституції України, в яких є посилання на закон. Зокрема щодо того, у якому (широкому чи вузькому) значенні використовується цей термін у кожній із зазначених вище та інших нормах Основного Закону України. Якщо у широкому значенні – то роль закону в ієрархії нормативно-правових актів применшується. Замість закону його роль може виконати інший нормативно-правовий акт, який регулює зазначені у Конституції України питання, адже він теж вважається "законом" тощо.

В Україні вже були неодноразові спроби розгляду різних варіантів законопроєкту "Про нормативно-правові акти" з обґрунтовуванням необхідності прийняття цього закону. Але, як свідчить практика, і до цього часу такий закон не прийнято. Розглянувши зауваження та пропозиції Президента України до Закону України "Про нормативно-правові акти", прийнятого Верховною Радою України 13.01.2000 № 1374-XIV, Верховна Рада України постановила скасувати результати голосування Верховної Ради України стосовно прийняття в першому та наступних читаннях цього проєкту Закону (реєстр. № 0923).

Це є підтвердженням того, що багато науковців і практиків схиляються до думки про необхідність прийняття відповідного закону. Разом з тим, поки що не розроблено оптимального і виваженого за змістом законопроєкту. Адже у випадку його прийняття передбачатиметься "ревізія" всього законодавства України, яке і так не можна вважати досконалим.

Крім того, існують і погляди щодо недоцільності прийняття такого закону взагалі. Так, на думку А. Мірошниченко і Ю. Попова (Форум права. 2009. № 1), законодавче врегу-

лювання системи нормативно-правових актів є не просто непотрібним, а може завдати істотної шкоди. Вони висловили сумнів у самій доцільності прийняття закону про нормативно-правові акти як закону, що повинен "запровадити єдиний концептуальний підхід" до системи, ієрархії, порядку розроблення та прийняття і застосування нормативно-правових актів. На їх думку, закон не повинен визначати ні ієрархії нормативно-правових актів (вже визначеної Конституцією України), ні універсального нормотворчого процесу, ні правил правозастосування.

Ми підтримуємо ту думку, що доцільно, як мінімум, нормативно визначити поняття закону. Це сприятиме забезпеченню належного правопорядку на ДК України і у державі в цілому.

ПРО ЗМІСТ МОТИВАЦІЇ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ НАУКОВИХ ВИДАННЯХ

В'ячеслав РУДЕНКО
Анастасія РУДЕНКО

Як показали результати цього дослідження, при розгляді питання про детермінанти та механізм вчинення кримінального правопорушення велику увагу приділяють мотиву та мотивації і зарубіжні кримінологи.

Так, німецький учений Г. Й. Шнайдер, вивчаючи злочинні "кар'єри", виокремив чотири фази виникнення та розвитку злочинної мотивації і загалом становлення злочинця неповнолітнього, а саме: а) деліквентість – не як ізольована дія, а життєвий процес, вмонтований у злочинну кар'єру; б) група підштовхує особу до злочинної кар'єри та утримує її в ній; в) велике значення для створення особою власного злочинного іміджу і розвитку її кар'єри має реакція на її протиправність з боку осіб її найближчого соціального оточення; г) у кінцевому результаті підліток затверджується в ролі протиправного суб'єкта.

Зі свого боку, казахський кримінолог Е. О. Алауханов у соціально-психологічному механізмі конкретного кримінального правопорушення одним із суттєвих елементів, поряд з моральними властивостями особи, називає також її потреби, інтереси та мотиви.

Російська учена А. І. Долгова, досліджуючи потреби й інтереси особи, доводить, що останні здійснюють сильний вплив на мотиваційну сферу особи, під якою вона розуміє всю сукупність її мотивів, що формуються та розвиваються протягом її життя. При цьому вона виокремила такі основні мотиви злочинної поведінки: 1) суспільно-політичні: ме-

ханізм управління державою і суспільством, участь у цьому управлінні, вплив на нього та ін.; 2) соціально-економічні: а) задоволення абсолютних, тобто найнеобхідніших, життєво важливих потреб; б) задоволення "відносних потреб", що виникають в умовах соціально-економічної диференціації населення та порівняння людьми свого положення з положенням осіб, що оточують; в) досягнення свого ідеалу – якогось матеріального стандарту (надбагатства) або соціального стандарту (проникнення у вищі прошарки суспільства), на які зорієнтована дана особа; 3) насильницько-егоїстичні (агресивні у фізичному або психологічному планах): а) абсолютизація ідеї самоствердження, реалізація тих потреб та інтересів, що вже є, у будь-яких формах; б) самоствердження у тих формах, які можливі для особи в конкретних ситуаціях (невихована, нецивілізована людина), як правило, відповідає образою на зауваження, або перешкоди чи труднощі у використанні судового порядку захисту честі та гідності веде до фізичної розправи над особою, яка нанесла образу (сюди ж А. І. Долгова віднесла й випадки, коли особа, що знаходиться у нелюдських умовах і самоствердується в житті не по-людськи); 4) легковажно-безвідповідальні: а) відсутня потреба та зацікавленість у співвідношенні своїх вчинків з чинними нормами поведінки, законом; б) вибірковість такого співвідношення (оцінки) (наприклад, тільки в умовах суворого зовнішнього контролю або у спілкуванні з можновладцями, але не підлеглими та безвідповідальними людьми тощо). При цьому, на переконання А. І. Долгової, у злочинній поведінці зазначені види мотивів можуть виявлятися в різних співвідношеннях.

Цікавим у зв'язку з цим є висновок, до якого дійшли французькі кримінологи Ж.-Ф. Гейро та Ф. Тюсаль, пояснюючи зв'язок між бідністю та злочинністю, а саме: якщо бідність пояснює виникнення злочинності, то чому "багаті" також вчиняють кримінальні правопорушення? На їх думку, існує також другий логічний глухий кут у цій соціально-еко-

номічній теорії: чому всі бідняки або хоча б більша їх частина не стає на шлях злочинності? Не менш важливим є й інший висновок, який зробили зазначені науковці: людина – злочинець не тому, що вона бідна, а бідна тому, що вона злочинець. Стиль життя злочинців не передбачає постійних доходів від тяжкої праці.

Отже, слід констатувати, що зарубіжні підходи щодо мотивації вчинення кримінальних правопорушень в основному збігаються з результатами наукових досліджень вітчизняних учених, що слід ураховувати практикам у запобіжній діяльності.

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВПЛИВУ НА ПРАВОПОРУШНИКІВ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСОБІВ ВПЛИВУ НА НЕПРАВОМІРНУ ПОВЕДІНКУ

Сергій РЯБИЙ

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів на підставі використання досягнень науково-технічного прогресу є важливим чинником вимог суспільства в боротьбі зі злочинністю. Успішне вирішення поставлених перед правоохоронними органами завдань багато в чому залежить від технічної озброєності та ефективного використання існуючих технічних засобів.

Аналіз стану злочинності в Україні свідчить про наявність тенденцій її загального зростання. При цьому розвиваються нові форми злочинних проявів, відбувається оснащення кримінальних структур сучасними технічними засобами. Загрозливих розмірів набувають контрабанда вибухових речовин, зброї та боєприпасів, відбуваються терористичні акти. Відмічається збільшення кількості порушень громадського порядку окремими громадянами і групами. Розвиток ситуації вимагає прийняття адекватних і рішучих заходів охорони публічного порядку та протидії злочинності.

Одним з напрямів підвищення результативності діяльності працівників правоохоронних органів є створення системи організації впровадження та комплексного використання досягнень науково-технічного прогресу.

Дієвим шляхом вирішення цього завдання є модернізація технічних засобів, що перебувають на оснащенні право-

охоронних органів. Фахівцями Державного науково-дослідного інституту МВС України постійно проводяться роботи з дослідження світового досвіду застосування працівниками правоохоронних органів спеціальних засобів, визначення доцільності організації створення нових технічних засобів для використання їх підрозділами Національної поліції, Державної прикордонної служби та Національної гвардії України під час заходів з охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю. Одним з таких спеціальних засобів може бути сіткомет – засіб обмеження рухливості правопорушників дистанційної дії за допомогою сітки з міцних волокон, яка відстрілюється зі спеціального пристрою з дистанції, достатньої для безпеки правоохоронця.

Найбільш розповсюдженими засобами обмеження рухомості осіб, які скоюють правопорушення та чинять опір законним вимогам працівників правоохоронних органів є кайданки, які успішно використовуються під час затримання і конвоювання затриманих та заарештованих осіб. Затримання правопорушників здійснюється, як правило, голими руками правоохоронців, силовим і больовим впливом на порушника, з подальшим використанням кайданок. Застосування кайданок вимагає безпосереднього контакту з затримуваною особою, що не завжди дає змогу їх успішного і безпечного застосування, особливо у випадках фізичного опору правопорушника чи наявності у нього холодної або вогнепальної зброї. У такій ситуації існує реальна загроза здоров'ю або життю правоохоронця. Виходом із становища може бути застосування сіткомета.

Загалом сіткомет представляє собою пристрій, який зовнішньо за формою нагадує вогнепальну зброю. У нього є пістолетна рукоятка зі спусковим механізмом, приєднана до корпусу, в якому розміщено пристрій для встановлення попередньо спорядженого міцною сіткою картриджа. Для забезпечення польоту на задану дистанцію та розкриття сітки

використовуються тягарі, які приводяться в рух енергією порохових газів холостого патрона або в окремих випадках енергією стисненого повітря. Конусоподібне розміщення направляючих трубок картриджа обумовлює розкриття сітки з допомогою тягарів, що розлітаються, розкриваючи сітку, а в момент взаємодії з об'єктом знерухомлення забезпечують охоплення та обплутування останнього. При накритті порушника або навіть компактної групи порушників такою сіткою він, чи вони, втрачають можливість пересуватися і здійснювати будь-які активні дії. Для звільнення від такої сітки знадобляться надлюдські зусилля або спеціальні пристрої. Перезаряджання сіткомета для наступного пострілу здійснюється шляхом встановлення нового картриджа. З наведеного вище випливає, що сіткомет досить зручний у користуванні, має невеликі габарити і може успішно застосовуватися правоохоронцями.

Останнім часом сфера застосування сіткометів розширилась за рахунок їх використання в якості засобів протидії безпілотним літальним апаратам малого класу так званим дронам. Звісно мова не йде про протидію безпілотникам військового призначення, адже сучасні сіткомети мають дальність дії до 100 метрів. Але на вказаній дистанції з метою припинення неправомірного використання дронів сіткомети можуть бути досить ефективними. Вбачається доцільним використання сіткомета в органах Державної пенітенціарної служби та у Збройних Силах України. Працівники Державної прикордонної служби можуть успішно застосовувати сіткомет при затриманні та при подоланні опору порушників державного кордону.

Доцільність використання сіткомета обумовлюється багатьма чинниками.

З юридичної точки зору, застосування сіткомета не потребує значних змін до чинного законодавства – необхідне включення його до переліку спеціальних засобів (встановлю-

ється Законом України про Національну поліцію та відповідною постановою Кабінету Міністрів щодо переліку та правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії України) та норм забезпечення правоохоронних органів (визначається відомчими наказами).

З економічної точки зору – невеликі затрати на виготовлення сіткомета.

Застосування сіткомета дозволить захистити життя і здоров'я правоохоронців, забезпечивши при цьому мінімальний вплив на здоров'я правопорушника.

Розробка та вітчизняне виробництво сіткомета, законодавче закріплення можливості його застосування правоохоронними органами позитивно сприятиме забезпеченню охорони публічного порядку та боротьби зі злочинністю.

ДОМАШНІЙ АРЕШТ ТА ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ ТА ЗАХИСТУ

Микола САМБОР

Кримінально-процесуальна діяльність уповноважених органів та їх посадових осіб в Україні здійснюється відповідно до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року (далі – КПК України). Норми КПК України визначили суб'єктів здійснення кримінально-процесуальної діяльності, а також принципи, яких слід неухильно дотримуватися під час такої діяльності, інакше такі дії та їх результати є такими, що прямо порушують принципи верховенства права, поваги до людської гідності, забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, невтручання у приватне життя, недоторканність права власності.

Мова йтиме про відносно новий для України захід забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжний захід (п. 9 ст. 131 КПК України) – домашній арешт (п. 4 ч. 1 ст. 176 КПК України) та дотримання прав і свобод людини під час застосування вказаного запобіжного заходу до підозрюваних та обвинувачених.

Нормою ч. 1 ст. 181 КПК України встановлено, що домашній арешт полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби. Ч. 5 ст. 181 КПК України визначено, що працівники поліції з метою контролю за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого, який перебуває під домашнім арештом, мають право з'являтися в житло цієї особи, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, використовувати електронні засоби контролю.

Нагадаємо, що КПК України як засади кримінального провадження визначив: верховенство права; недоторкан-

ність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності тощо. Вказані принципи є фундаментальними та визначають свободу, рівність та справедливість під час спеціального провадження уповноваженими посадовими особами держави, спрямованими на утвердження істини з метою утвердження стану правопорядку у суспільстві.

Кримінальне провадження здійснюється з додержанням принципу верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Поняття "верховенство права" сформульоване у Рішенні Конституційного Суду України від 02.11.2004 № 15-рп/2004 – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України.

Під час кримінального провадження повинна бути забезпечена повага до людської гідності, прав і свобод кожної особи, констатується у ст. 11 КПК України. Окремо слід зупинитися на дотриманні права на приватність особистого життя, що є нероздільним із правом на повагу до гідності, свободи кожної особи. У ст. 13 КПК України міститься один із фундаментальних принципів, що перебуває на варті демократичних основ суспільства – захисту власності. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення

в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим судовим рішенням, крім випадків, передбачених цим Кодексом. Згідно із ст. 16 КПК України позбавлення або обмеження права власності під час кримінального провадження здійснюється лише на підставі вмотивованого судового рішення, ухваленого в порядку, передбаченому цим КПК України. Нормами ст. 14, 15 КПК України встановлено, що під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. Під час кримінального провадження кожному гарантується невтручання у приватне (особисте і сімейне) життя. Отже, на перший погляд, можемо констатувати, що з точки зору нормотворчості питання захисту права на приватність, особистого життя, права власності, зокрема на нерухоме майно, належним чином забезпечено у світлі фундаментального принципу верховенства права. Однак забезпечення цих прав і свобод стосується вичерпного переліку суб'єктів – учасників кримінального провадження, тоді як гарантування, охорона та захист прав, свобод та інтересів близьких родичів та членів сімей, а також співмешканців осіб, до яких застосовано запобіжний захід у виді домашнього арешту, є недосконалим, а в окремих випадках права, свободи та інтереси вказаних осіб просто ігноруються.

Слід заважити, що підозрювані чи обвинувачені, до яких застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту (незалежно від того чи це цілодобовий домашній арешт, чи на визначений час доби), зазвичай проживають сім'ями, а подекуди і взагалі із третіми особами (наприклад, власниками квартир чи будинків). Водночас учасники кримінального провадження, до яких застосовано слідчим суддею чи судом домашній арешт, рідко є саме власниками житлових приміщень, які їх заборонено залишати цілодобово або у визначений час доби, і які мають право безперешкодно відвідувати представники органів державної влади – поліцейські. Влас-

ний досвід правозастосування дозволяє зробити висновок про те, що ведення спільного господарства особами, до яких застосовано домашній арешт з іншими особами, як членами сім'ї, так і третіми особами, зумовлений перш за все тим, що частка будівель, прибудинкової території, господарських споруд чи квартири у натурі не виділені і є предметом спільного сумісного чи спільного часткового права користування або власності.

Навіть у клопотанні про застосування такого запобіжного заходу, як домашній арешт, вимоги до якого встановлені у ст. 184 КПК України, законодавчо не визначено необхідність доручення згоди власника чи співвласників на відвідування поліцейських, особливо це стосується нічних годин. Так само у нормах ст. 193, 194, 196 КПК України, якими встановлено порядок розгляду клопотання про застосування запобіжного заходу, жодним чином не враховуються права, свободи та інтереси осіб, які проживають з особою, відносно якої застосовуватиметься домашній арешт.

Системно підходячи до норм кримінального процесуального законодавства, спираючись на принципи кримінального провадження, можемо стверджувати про пряме ігнорування прав, свобод та інтересів осіб, які прямо не беруть участі у кримінальному провадженні (як підозрюваний, обвинувачений, заявник, потерпілий, експерт, свідок, спеціаліст, поліцейський, працівник оперативного підрозділу, захисник, законний представник тощо), оскільки останні не володіють інформацією про подію кримінального правопорушення та осіб, причетних до неї. Однак під час кримінального провадження вирішуються питання щодо здійснення цими особами їх прав, свобод та інтересів, зокрема права на приватність, права власності, права на недоторканність, права на таємницю сімейного життя, спілкування.

Отже, розв'язання цих проблем можливе і повинно бути здійсненим у правовому полі шляхом внесення відповідних

змін до КПК України, зокрема ч. 1 ст. 184 КПК України доповнити п. 8 такого змісту: "погодження (згоду) власника (співвласників) житла, яке підозрюваному, обвинуваченому буде заборонено залишати цілодобово або у певний період доби у зв'язку із застосуванням домашнього арешту". Ст. 193 КПК України доречно доповнити ч. 6 такого змісту: "Слідчий суддя, суд розглядає клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та обрати такий запобіжний захід лише за наявності письмової згоди (співвласників) житла, яке підозрюваному, обвинуваченому буде заборонено залишати цілодобово або у певний період доби, на застосування обмежень, передбачених ч. 5 ст. 181 цього Кодексу, до осіб, які проживають у цьому житлі", а частину 6 вважати частиною 7.

Отже, забезпечення прав, свобод та інтересів людини має здійснюватися незалежно від сфери її життєдіяльності, суспільних відносин, учасником яких є така особа, або дотичною до яких є така особа. Як наслідок, у кримінальному провадженні повинні перебувати під охороною та бути захищеними права, свободи та інтереси всіх людей, незалежно від того чи є вони безпосередніми сторонами відповідних правовідносин, чи лише дотичні до кримінально-процесуальної сфери життєдіяльності суспільства. Сподіваємось, що запропоновані зміни до КПК України слугуватимуть охороні та захисту осіб, які проживають спільно із підозрюваними, обвинуваченими, до яких на законних підставах застосовується запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, а також утвердженні верховенства права, дотримання, прав і свобод людини в українському суспільстві.

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПРОТИДІЇ І ЗАПОБІГАННЯ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ ТА ПОШИРЕННЮ НАРКОМАНІЇ

Микола СВІРІН
Марина ДАВИДОВА

В Україні у сучасних умовах стрімко поширюється наркотизація населення, зростає кількість хворих на наркоманію та інші психічні розлади, викликані незаконним вживанням психоактивних речовин. Так, за даними МОЗ України, щорічно на первинний облік стають більше ніж 100 тис. осіб з діагнозом "наркоманія". Невпинне зростання цих асоціальних явищ спостерігається і у світі. Від розладів, пов'язаних із вживанням наркотиків, включаючи наркотичну залежність, страждають, як зазначають в авторитетних міжнародних організаціях з проблем наркотиків та злочинності, близько 29,5 млн осіб (0,6 % усього дорослого населення світу), стрімко збільшується кількість смертей, пов'язаних із вживанням наркотиків.

Проведені науковцями дослідження у напрямі протидії та запобігання наркозлочинам та наркоманії свідчать, що одним із способів втягнення нових осіб у незаконний наркообіг як споживачів, (що у свою чергу забезпечує кримінальному наркобізнесу гарантований ринок збуту наркотиків) є схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, яке у КК України визначене як злочин (ст. 315).

Суспільна небезпека таких злочинів обумовлена сприянням стрімкому поширенню наркотизму, неконтрольованому споживанню та зловживанню наркотиками, їх незаконному обігу, втягуванню у сферу зловживання психоактивними речовинами дітей підліткового і юнацького віку. Суспільну небезпеку схиляння підкреслюють також загрозливі масштаби

рівня споживання наркотиків в Україні та високий рівень їх латентності, на що звертають увагу правоохоронці.

Слід зазначити, що з моменту прийняття Кримінального кодексу України у 2001 році редакція ст. 315 КК на сьогодні залишається незмінною. Суспільно-економічна ситуація в Україні за цей період суттєво змінилася, змінилась і структура наркозлочинності, а розмах незаконного "наркобізнесу" набув нечуваного раніше розміру.

З метою визначення шляхів вдосконалення вказаної кримінально-правової норми та створення її найбільш ефективної моделі нами здійснено аналіз законодавства низки зарубіжних країн щодо протидії незаконному наркообігу. Зазначимо, що відповідальність за протиправні діяння, пов'язані зі схилянням до вживання наркотиків, передбачена кримінальним законодавством держав, що утворилися на пострадянському просторі, а також таких зарубіжних країн, як: Болгарія, Китайська Народна Республіка, Франція, Іспанія, Чехія та деяких інших.

Порівняльний аналіз ст. 315 КК України та аналогічних кримінально-правових норм зазначених зарубіжних країн свідчить про принципову схожість підходів законодавців до вирішення завдань щодо кримінально-правового запобігання та протидії схилянню до вживання наркотиків. Разом з тим існують і відмінності, зокрема в системі кваліфікуючих ознак, установлення меж кримінальної відповідальності за такі злочини та деякі інші.

Дослідження відповідного зарубіжного досвіду надало можливість визначити напрями: подальшого вдосконалення чинної ст. 315 КК України, зокрема щодо розширення межі кримінально-правового впливу зазначеної норми, переліку кваліфікуючих ознак злочину (вчинення з використанням засобів масової інформації, у т. ч. і мережі Інтернет (застосовується у Болгарії, Казахстані, Чехії); у місцях, що призначені для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, та в інших місцях

масового перебування громадян (Узбекистан, Болгарія); щодо психічно хворого або особи, яка лікується від наркоманії; запобігання пропаганді й рекламуванню наркотиків, у т. ч. вчиненню таких дій з використанням ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів (застосовується в ФРН, США, Голландії).

Зауважимо, що значна частина із досліджених нами кримінальних законодавств зарубіжних країн передбачає відповідальність за використання ЗМІ, електронних інформаційних ресурсів і безпосередньо Інтернету у незаконному поширенні, пропаганді та рекламі наркотиків, схилянні до їх вживання. Тобто законодавці цих країн визнали, що такі протиправні дії є небезпечними для суспільних відносин у сфері здоров'я населення і вчиняються з метою втягнення нових осіб у незаконний наркообіг як споживачів. Такий підхід зарубіжних законодавців базується на міжнародно-правових документах. Так, у рамках 30-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН "Світова проблема наркотиків" (квітень 2016 р.) підкреслюється необхідність вжиття заходів, спрямованих на припинення використання інтернету в незаконних цілях, пов'язаних з наркотиками, зокрема пропаганди, незаконної торгівлі і незаконного обігу наркотиків. У Конвенції ООН 1988 р. зазначено, що кожна сторона вживає необхідних заходів для того, щоб визнати кримінальним правопорушенням, згідно зі своїм законодавством, такі навмисні дії: публічне підбурювання або спонукання інших будь-якими засобами до вчинення правопорушення – виготовлення, пропозиція, пропозиція з метою збуту, розповсюдження, імпорт чи експорт будь-якого наркотичного засобу або психотропної речовини.

На нашу думку, удосконалення вітчизняного кримінального законодавства у зазначеному напрямі сприятиме унеможливленню використання можливостей мережі Інтернет у протиправних цілях, зменшенню кількості пронаркотичних ресурсів у глобальній мережі та підвищенню безпеки інтернет-простору.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СФЕРІ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Богдана СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ
Христина МОРОЗ

Кримінальна відповідальність суттєво відрізняється від інших видів відповідальності, багато людей різного віку вчиняють протиправні дії, навіть не знаючи, які наслідки того чи іншого діяння. Для вирішення цього завдання законодавець прийняв масив нормативно-правових актів щодо недопущення будь-яких наркотичних засобів і психотропних речовин для зберігання людьми без відповідних медичних показань. Ми вважаємо, що слід акцентувати увагу на Законі України " Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори", адже саме в цьому нормативно-правовому акті детальніше описано саму класифікацію наркотичних засобів і психотропних речовин, які заборонені для обороту в нашому суспільстві, і яка саме настає відповідальність за їх зберігання, виготовлення, та їх поширення. Додатковим аспектом актуальності теми дослідження є залежність людей від певних препаратів, що містять наркотичні та психотропні речовини, що безпосередньо негативно впливають на роль людини в суспільстві та її здоров'я в цілому, незалежно від віку та статті. Лише за період 2020 року від отруєння наркотичними засобами та психотропними речовинами загинуло близько 432 людей, десятки тисяч людей хворіють цією залежністю, і здебільшого лише 1 на 10 людей має бажання вилікуватись. Певна статистика, на нашу думку, свідчить про низький рівень освіченості осіб, слабку силу волі і схильність підкоря-

тися особі, яка і сама не проти вчинити певне кримінальне правопорушення.

Особливість правової профілактики полягає у тому, що основні зусилля спрямовуються на недопущення правопорушення, виявлення та усунення причин та умов, що їм сприяють. Стан делінквентної поведінки неповнолітніх викликає занепокоєння та зумовлює необхідність пошуку нових кримінально-правових засобів для її попередження, вжиття додаткових заходів з боку державних органів і громадськості, які б сприяли поступовому зменшенню злочинних проявів у середовищі неповнолітніх. Поряд із кримінально-правовими заходами попередження зазначених явищ важливе місце посідає ювенальна превенція органів внутрішніх справ, що здійснюють поліцейське піклування щодо дітей відповідно до законодавства України .

Стаття 308 КК України передбачає кримінальну відповідальність за незаконні дії, пов'язані із заволодінням наркотичних засобів, психотропних речовин, аналогів, вчинені шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем з 14-річного віку відповідно до ч. 2 ст. 22 КК України.

Професор А. Ф. Зелінський зазначає, що кримінально-правові заходи попередження не входять до спеціально-кримінологічного попередження. Так, кримінальна відповідальність та покарання не є основними складовими кримінально-правового попередження, тоді як спеціально-кримінологічне попередження ставить за мету не лише зменшення незаконного наркообігу серед неповнолітніх, а й усунення детермінантів, що сприяють зловживанню наркотичними засобами. До кримінально-правових заходів попередження кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів належить наявність у КК України норм, що передбачають кримінальну відповідальність та покарання.

Також до кримінально-правових заходів попередження наркозлочинності неповнолітніх належать: можливість гро-

мадян брати участь у протидії злочинності (інститути необхідної оборони, затримання злочинця); можливість звільнення від кримінальної відповідальності за умов добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця, до дійового каяття та її виправлення; винесення вироку та призначення покарання судами.

Пропонуємо такі рекомендації щодо недопущення розповсюдження, використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів саме неповнолітніми:

організовувати спільно з уповноваженими органами та підрозділами НПУ, заінтересованими органами державної влади, місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, громадськими організаціями профілактичні заходи серед дітей;

проводити ознайомлювальні, попереджувальні і виховні бесіди з дітьми та їх батьками, законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які сприяли вчиненню адміністративного чи кримінального правопорушення дитиною;

залучати дітей до участі у просвітницько-профілактичних чи корекційних програмах.

Отже, з огляду на це дана проблема потребує вирішення та залучення уповноважених органів та підрозділів для подальшого недопущення подібних кримінальних правопорушень.

КВАЛІФІКАЦІЯ ПОСЯГАННЯ НА ЖИТТЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ПОТЕРПІЛИХ ЗА НАЯВНОСТІ ОЗНАК, ПЕРЕДБАЧЕНИХ Ч. 2 СТ. 115 КК УКРАЇНИ

Ірина СЕНЬ

У статтях 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 Кримінального кодексу України (далі – КК України) законодавець передбачив кримінальну відповідальність за посягання на життя спеціальних потерпілих (державного чи громадського діяча; працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця; журналіста; судді, народного засідателя чи присяжного; захисника чи представника особи; представника іноземної держави) у зв'язку з їх діяльністю.

Очевидно, що норми, закріплені в перелічених статтях КК України, на рівні правозастосування можуть конкурувати з нормами статті 115 КК України (умисне вбивство). Особливо гостро питання правильної кваліфікації випадків посягання на життя спеціальних потерпілих постає у випадку наявності інших, крім п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України, кваліфікуючих ознак.

Свого часу рекомендації з цього приводу давав Пленум Верховного Суду України. Так, у п. 12 постанови Пленуму ВСУ від 07.02.2003 № 2 "Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи" зазначено: "Умисне вбивство або замах на вбивство державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу чи його близьких родичів, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного або їхніх близьких родичів, захисника чи представника особи

або їхніх близьких родичів, начальника військової служби чи іншої особи, яка виконує обов'язки з військової служби, представника іноземної держави або іншої особи, яка має міжнародний захист, за наявності відповідних підстав, належить кваліфікувати тільки за статтями 112, 348, 379, 400, ч. 4 ст. 404, ст. 443. Разом з тим коли умисне вбивство зазначених осіб чи замах на нього вчинені за наявності інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115, дії винної особи додатково кваліфікуються і за відповідними пунктами цієї статті".

З метою правильної кваліфікації посягання на життя спеціальних потерпілих у зв'язку з їхньою діяльністю необхідно встановити співвідношення норм, передбачених статтями 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 КК України, із нормами статті 115 КК України.

Тут особливих проблем не виникає і науковці, які досліджували це питання, одностайно стверджують, що вищезазначені норми про посягання на життя спеціальних потерпілих є спеціальними відносно до норми, передбаченої ч. 2 ст. 115 КК України, зокрема п. 8, який передбачає умисне вбивство особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового чи громадського обов'язку. Тому рекомендація, надана у постанові Пленуму ВСУ, про необхідність кваліфікації тільки за статтями 112, 348, 379, 400, 443 ніяких застережень не викликає.

Питання виникають у випадку проведення кримінально-правової кваліфікації посягання на життя спеціальних потерпілих за наявності ознак, передбачених також іншими пунктами ч. 2 ст. 115 КК України, крім п. 8. Пленум ВСУ у випадках наявності інших обтяжуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 115, рекомендує дії винної особи додатково кваліфікувати і за відповідними пунктами цієї статті. З чого виходив Пленум ВСУ при формуванні цієї позиції, абсолютно незрозуміло.

Такий підхід критикується всіма науковцями як необґрунтований і такий, що суперечить принципу недопустимості подвійного інкримінування, але єдиної позиції щодо правильної кваліфікації таких випадків не досягнуто.

Так, Л. П. Брич стверджує, що в частині тих кваліфікуючих ознак, що названі у пп. 1, 2, 3, 4, 5, 12, 13 ч. 2 ст. 115 КК, норма про кваліфікований склад умисного вбивства може конкурувати з кожною з норм про посягання на життя спеціальних потерпілих як дві спеціальні з обтяжуючими ознаками. Відповідно, виходячи із встановленого нею співвідношення як потенційної конкуренції спеціальних норм з обтяжуючими ознаками, вчена критикує позицію Пленуму ВСУ щодо кваліфікації за сукупністю кримінальних правопорушень і пропонує надавати пріоритет нормі, передбаченій ч. 2 ст. 115 КК України, бо у неї суворіша санкція.

Зі свого боку І. І. Давидович та К. П. Задоя, аналізуючи цю проблему, пропонують інший спосіб її вирішення. Вважаючи некоректним відповідне положення абз. 3 п. 12 згаданої вище ППВСУ, науковці вважають, що умисне вбивство або замах на нього, учинені щодо "спеціальних" потерпілих, належить кваліфікувати лише за ст. 112, 348, 379, 400, 443 КК незалежно від наявності в поведінці винного інших, крім зазначеної у п. 8, обтяжуючих обставин, передбачених у ч. 2 ст. 115 КК України.

Не заглиблюючись у розуміння характеру співвідношення між аналізованими нормами, учені в обґрунтування своєї позиції наголошують, що одночасна кваліфікація за загальною і спеціальною нормою можлива лише у випадках реальної сукупності кримінальних правопорушень. Тобто відповідні норми розглядаються науковцями як загальна і спеціальна.

Як бачимо, різне вирішення питання кваліфікації випадків посягання на життя спеціальних потерпілих за наявності ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України, пов'язане з не-

однаковим розумінням характеру співвідношення між відповідними нормами. Проблему можна сформулювати так: у кожному пункті частини 2 статті 115 КК України закріплена окрема самостійна кримінально-правова норма чи це різні ознаки єдиної кримінально-правової норми, які законодавець для зручності правозастосування розбив на пункти?

Вважаємо, що у ч. 2 ст. 115 КК України все ж закріплена одна кримінально-правова норма з огляду на таке.

По-перше, у випадку вчинення умисного вбивства з кількома кваліфікуючими ознаками, передбаченими ч. 2 ст. 115 КК України, питання конкуренції не виникає, а вчинене кваліфікується за всіма пунктами цієї статті, які передбачають відповідні ознаки.

У випадку протилежного вирішення поставленого питання зазначене правило кваліфікації не могло б бути застосоване як таке, що суперечить принципу заборони подвійного інкримінування.

По-друге, при засудженні особи за декількома пунктами ч. 2 ст. 115 покарання за кожним пунктом цієї статті окремо не призначається, про що наголошує Пленум ВСУ в п. 18 згаданої вище постанови.

По-третє, у п. 8 розділу ІІ Методичних рекомендацій щодо розроблення проєктів законів і дотримання вимог нормопроєктної техніки, схвалених постановою колегії Міністерства юстиції України від 21 листопада 2000 р. № 41 наголошено на такому: “Законопроєкт поділяється на статті, які можуть поділятися на частини і пункти. Якщо стаття містить кілька частин, вони для зручності застосування також нумеруються. Проте частина статті пунктом не стає (така помилка трапляється досить часто). Частина статті – це правова норма, а пункт – окреме питання”.

Отже, норми про посягання на життя спеціальних потерпілих у зв’язку з їхньою діяльністю перебувають із нормою ч. 2 ст. 115 КК України в конкуренції загальної та спеціальної

норм, яка при кваліфікації повинна вирішуватися на користь спеціальної норми. Тобто у випадку вбивства або замаху на вбивство перелічених у статтях 112, 348, 348-1, 379, 400, 443 потерпілих у зв'язку з їхньою діяльністю дії винного повинні кваліфікуватися лише за цими статтями, незалежно від наявності інших кваліфікуючих ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України.

ЧИ ВІДПОВІДАЄ ПРИНЦИПУ СУСПІЛЬНОЇ НЕБЕЗПЕКИ КРИМІНАЛІЗАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ?

Альона СЕРБІНА

Одним з найважливіших соціальних принципів кримінал ізації є принцип суспільної небезпеки. Якщо діяння не є суспільно небезпечним, то воно не може бути криміналізоване. Суспільна небезпечність – така специфічна властивість кримінального правопорушення, яка дозволяє відмежовувати його від інших правопорушень і малозначних діянь. Для того, щоб діяння можна було визнати кримінальним правопорушенням, воно повинно заподіяти істотну (особливо значущу) шкоду суспільним відносинам.

Соціальна оцінка суспільної небезпеки діяння насамперед надається за економічними, політичними, соціально-психологічними, науково-технічними, кримінологічними факторами. В оцінці суспільної небезпеки кримінального правопорушення соціальний аспект криміналізації полягає в об'єкті посягання. Традиційно суспільна небезпека як ознака поняття кримінального правопорушення визначається з урахуванням комплексу даних, зокрема стосовно значущості об'єкта кримінально-правової охорони, тяжкості наслідків, характеру діяння, стадії його вчинення, форми вини.

Основним безпосереднім об'єктом незаконного перетинання державного кордону України (ст. 332-2 КК України) слід визнати суспільні відносини з охорони порядку перетинання державного кордону України, а додатковим безпосереднім об'єктом цього правопорушення – суспільні відносини у сфері охорони та забезпечення інтересів держави у сфері національної безпеки. Вважаємо, що порушення суспільних відносин, пов'язаних із забезпеченням захисту державного

кордону України, його непорушності, а так само відносин із забезпечення національної безпеки держави, характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки. У науковій літературі з цього приводу резонно зауважують, що майже кожна країна намагається як найефективніше захистити свої державні кордони, зокрема й кримінально-правовими методами. Більшість наших сусідів – держав як західної, так і східної Європи (Італія, Польща, Латвія, Чехія та ін.) у кримінальному законодавстві передбачають відповідальність за дії, пов'язані із незаконним перетинанням державного кордону. Має рацію А. Притула, зауважуючи, що проникнення на територію України самостійно (само по собі) характеризується достатнім для криміналізації ступенем суспільної небезпеки. За О. Пащенком, забезпечення недоторканності державних кордонів – це необхідна умова життєдіяльності суспільства й окремих громадян, а отже, рівень соціальної цінності відносин, які забезпечують підтримання недоторканності державних кордонів України, є достатнім для їх кримінально-правової охорони.

Поточна ситуація в нашій країні, пов'язана з агресивними діями Російської Федерації в Криму та в Донецькій і Луганській областях, наслідком яких стала окупація цих територій України, додатково ілюструє шкоду, що може заподіюватись у результаті незаконного проникнення на територію України представників держави-агресора. Як зазначають С. Кузьмін та М. Марчук, рівень суспільної небезпеки збільшується в умовах воєнного стану чи в зонах проведення антитерористичних операцій, коли з об'єктивних причин можливості проведення заходів охорони державного кордону є обмеженими.

У доктрині кримінального права існує думка, що поруч з об'єктом одним із головних показників суспільної небезпеки кримінального правопорушення є його наслідки. Протиправний наслідок повно і наочно характеризує суспільну небезпе-

ку будь-якого діяння, а його розмір прямо пропорційно впливає на ступінь такої небезпеки. Г. Яремко слушно зауважує, що характер заподіяних злочином наслідків визначає саме характер суспільної небезпеки злочину, тому розмір заподіяних суспільно небезпечних наслідків визначає ступінь суспільної небезпеки злочину. Наслідками незаконного перетинання державного кордону України може бути вчинення тяжких злочинів, таких як контрабанда, посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, диверсія, шпигунство. У літературі слушно підкреслюють, що незаконне перетинання державного кордону України може утворювати готування або замах на вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, через що виникає істотний ризик порушення суспільних відносин у сфері охорони та забезпечення інтересів держави. Отже, підтримання стану недоторканності державного кордону України кримінально-правовими засобами здійснюється з-поміж іншого для запобігання загрозі завдання шкоди іншим суспільним відносинам.

Одним із критеріїв ступеня суспільної небезпеки є форма вини. Вина характеризує психічне ставлення особи до вчиненого діяння, передбаченого КК, та його наслідків, яке виявляється у формі умислу або необережності. Умисел – це найнебезпечніша форма вини. У диспозиції ст. 332-2 КК України прямо вказується на те, що кримінально протиправним визнається лише умисне незаконне перетинання державного кордону України, яке вчинене з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представникам підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора. Тим самим законодавець фактично сприйняв думку тих фахівців, які вважають, що кримінально караним має визнаватись лише умисне незаконне перетинання державного кордону, а всі інші ж діяння повинні оцінюватись як менш небезпечні правопорушення.

З огляду на викладене та враховуючи те, що головними складовими принципу суспільної небезпеки при криміналізації незаконного перетинання державного кордону є рівень соціальної цінності охоронюваних суспільних відносин і форма вини, з якою здійснюється відповідне посягання, можна констатувати, що рівень суспільної небезпеки незаконного перетинання державного кордону України є достатнім для визнання такого діяння кримінально протиправним, а отже, принцип суспільної небезпеки врахований при його криміналізації.

ПРАВО ОСОБИ, УЗЯТОЇ ПІД ВАРТУ, НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАМІСНОЮ ПІДТРИМУВАЛЬНОЮ ТЕРАПІЄЮ

Ірина СМІРНОВА

Проблема наркоманії є не лише медичною, а й серйозною соціально-правовою проблемою. Це пов'язано з тим, що наркоманія наносить не тільки непоправної шкоди здоров'ю людини, але і призводить до деградації особистості, негативних соціальних наслідків у житті самої людини та її оточення.

Розпорядженням КМУ від 28.08.2013 № 735-р було схвалено "Стратегію державної політики щодо наркотиків на період до 2020 року" (далі – Стратегія), якою було визначено сучасні напрями державної політики щодо наркотиків.

Одним із напрямів Стратегії було визначено й організацію лікування наркозалежних осіб в установах пенітенціарної системи.

Зміна стратегічних пріоритетів лікування наркозалежних осіб в установах пенітенціарної системи згідно із зазначеною Стратегією мала передбачати: удосконалення механізмів тестування та оцінки стану здоров'я засуджених в установах пенітенціарної системи, зокрема з виявленням осіб, хворих на наркоманію; забезпечення доступності всіх видів послуг з лікування наркозалежності, виконання психосоціальних і фармакологічних програм (зокрема, детоксикації) в установах пенітенціарної системи, супроводження і контролю цього процесу; належне облаштування дільниць слідчих ізоляторів для надання медичного обслуговування наркозалежним особам; розроблення і виконання програм запобігання поверненню осіб, які звільняються з місць позбавлення волі, до зловживання наркотиками та можливим рецидивам кримінальної поведінки.

Одним із напрямів боротьби з наркоманією є можливість особи отримати замісну підтримувальну терапію (ЗПТ), під якою розуміють: "довгострокове (6 місяців і більше) застосування постійних доз замісного препарату (лікарського засобу, що має властивості опіатного агоніста) у комплексному лікуванні залежності від опіоїдів з метою стабілізації психічного стану хворого, зменшення медичних і соціальних наслідків уживання незаконних наркотиків, створення передумов для реабілітації та лікування інших хвороб (СНІД, гепатит В і С, ТБС, септичні стани тощо)".

Наказом МОЗ України від 27.03.2012 № 200 затверджено "Порядок проведення замісної підтримувальної терапії хворих з опіоїдною залежністю", згідно з яким підставами для позачергового призначення ЗПТ є наявність хоча б одного із таких станів в особи: ВІЛ-інфекція; туберкульоз, особливо у випадках його примусового лікування, передбачених статтею 11 Закону України "Про протидію захворюванню на туберкульоз"; вагітність; гепатити В, С; септичні стани; онкологічні захворювання.

Що стосується стану дотримання прав ув'язненого на отримання ЗПТ в умовах тримання під вартою, то необхідно зазначити таке.

Статтею 49 Конституції України передбачено, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Закон України "Про попереднє ув'язнення" передбачає, що адміністрація місць попереднього ув'язнення зобов'язана, крім іншого, забезпечити осіб, узятих під варту, медичним обслуговуванням. У контексті права ув'язненого на отримання належної медичної допомоги розглядається і право на ЗПТ.

Проте на практиці існують перешкоди як правового, так і організаційно-управлінського, матеріального характеру щодо можливості реалізації ув'язненим права на отримання ЗПТ в умовах тримання під вартою.

Законодавчо можливість ув'язненого отримати ЗПТ в умовах тримання під вартою передбачено Порядком взаємодії закладів охорони здоров'я, органів внутрішніх справ, слідчих ізоляторів і виправних центрів щодо забезпечення безперервності лікування препаратами ЗПТ, який було розроблено з метою забезпечення безперервності лікування препаратами ЗПТ.

Порядком також передбачено, що органи охорони здоров'я здійснюють міжвідомчу координацію заходів із забезпечення безперервності лікування препаратами ЗПТ або проведення детоксикації, крім іншого, затриманим, узятим під варту. При надходженні інформації про затриманих, узятих під варту, які є пацієнтами ЗПТ, забезпечують консультацію та виїзд лікаря-нарколога до зазначених осіб.

Проте на практиці, у місцях несвободи доступ ув'язнених до такого виду медичної допомоги, як ЗПТ, часто переривається, а потреби ув'язнених у продовженні ЗПТ ігноруються. Усе це призводить до серйозного порушення прав людини, оскільки ув'язнені повинні мати доступ до ЗПТ так само, як і на свободі.

Така проблема пов'язана із відсутністю матеріальних, людських ресурсів, потребою ліцензування такої діяльності, бюрократичним апаратом, відсутністю комплексного підходу до вирішення питання.

Порушення права ув'язненого на отримання належної медичної допомоги (у т. ч. забезпечення ЗПТ) ставало причинами звернення зі скаргами до Європейського суду з прав людини. З підстав порушення ст. 3 Конвенції, а саме: "Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню".

У рішенні по справі "Сержантов проти України" суд зазначив, що заявник страждав на серйозні захворювання, що впливало на його повсякденну діяльність. Суд підкреслив, що медична допомога, яка надається в установах виконан-

ня покарань, має бути належною та відповідати тому рівню допомоги, яку державні органи зобов'язалися надавати для всього населення. Суд прийшов до переконання, що мали місце порушення статті 3 Конвенції, а саме: неналежна медична допомога під час тримання під вартою – різке зниження метадону при синдромі залежності від опіоїдів, ЗПТ метадоном.

Сучасний стан боротьби з наркозалежністю в установах ДКВС України не відповідає задекларованим положенням Стратегії. Наразі існує нагальна необхідність у комплексному подоланні державою перешкод у впровадженні доступу до ЗПТ в установах ДКВС України, необхідність збільшення кількості медустанов, які мають ліцензії на обіг лікарських наркотичних засобів, на базі яких могла б надаватися ЗПТ. При цьому має бути забезпечено суворий контроль щодо доступу ув'язнених до ЗПТ, уникнення будь-якої можливості зловживань з боку медичних працівників, адміністрації установ, оскільки ЗПТ залишається ефективним методом лікування осіб із психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів.

Отже, держава має активізувати всі можливості для створення належних умов для запровадження програм комплексного лікування з використанням препаратів ЗПТ для осіб з психічними та поведінковими розладами внаслідок вживання опіоїдів в установах ДКВС України з метою забезпечення доступу осіб, узятих під варту, до такої програми.

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КОНТРАБАНДУ

Станіслав СОЛЯР
Тетяна НІКОЛАЄНКО

Дослідження актуальних проблем протидії контрабанді в сучасних умовах криміналізації окремих її аспектів доцільно розглянути крізь призму досвіду попередніх часів. Виокремлення позитивного результату минулого лише сприятиме уникненню помилок сьогодення та окресленню напрямів протидії цьому негативному явищу в майбутньому.

Контрабанда, як явище, з'явилася ще у давні часи. Своїми корінням вона сягає часів виникнення перших державотворень, нерозривно пов'язана зі становленням державності (встановленням державних кордонів, розвитком економіки , зовнішньої та внутрішньої торгівлі, розвитком митної справи).

Перші згадки про контрабанду зустрічаються у письмових документах давньогрецьких і давньоримських вчених. Ще до початку нашого століття було відомо про так звані ставки мита на певні товари, які вираховувалися за таблицею. У перші століття нашого часу за часів стародавнього Вавилону вже запроваджувалися митні тарифи за ввезення товарів на територію держав, які починали діяти в усіх державах. Проте як небезпечне явище контрабанда (переміщення товарів через митний кордон) тогочасним суспільством до середини XVI століття ще не сприймалася. Хоча у XVII столітті законодавство окремих держав вже унормовувало питання відповідальності за контрабанду та боротьбу з цим явищем.

В Україні контрабанда як протиправне діяння зустрічається вже IX–X ст. Однак своє існування у правовому полі вона здобула лише у XII–XIII ст., коли держава реагувала на випадки контрабанди за рахунок правових заходів.

Особливого поширення контрабанда як суспільно небезпечне явище здобула в період промислового розвитку країн Західної Європи, коли митне регулювання постало не економічним, а політичним питанням.

З XVII ст. розпочинається ера активної боротьби з контрабандою, унормуванням правових питань щодо його протиправності, змістовного визначення поняття, його суті та регламентуванням відповідальності при його вчиненні у митних та кримінальних законодавчих актах.

Уперше поняття контрабанди визначено було у Митному статуті 1819 р., в якому контрабандою визначалось переміщення (пронос або провезення) товарів через кордон повз митницю, які не зазначені у пред'явлених у митниці документах.

Надалі у Митному Статуті 1910 року контрабанда отримала більш деталізоване розуміння його правової суті з унормування способів її вчинення (ввезення з-за кордону в обхід митних установ чи через них, але з приховуванням від митного контролю; вивезення за кордон, чи посягання на вивіз повз митні установи, чи через такі, але з приховуванням від митного контролю), товарів, що можуть бути її предметами та норми, що врегульовували таке переміщення. Слід наголосити, що контрабанда почала розглядатися не як порушення митних правил, а порушення економічних інтересів, які стосувалися перевезень заборонених та обкладених митом товарів. Також контрабандою визнавалось зберігання, складування і транспортування товарів при не пред'явленні "належних доказів законності їх походження" в окремих визначених випадках, які стосувалися іноземних товарів та певних видів акцизних товарів.

Перші унормовані заходи протидії контрабанді також містилися у Митному Статуті 1910 р.

За часів радянської влади, з прийняттям перших Кримінальних кодексів УРСР та Митного кодексу УРСР, контрабанда отримала кримінально-правовий та адміністративно-пра-

вовий аспект свого регулювання з класифікацією простої та кваліфікованої контрабанди.

У цей час контрабанда отримує деталізацію поняття, класифікацію за правовим полем дії та товарами, що могли бути її предметами.

У сучасному правовому полі контрабанда передбачена у Кримінальному та Митному кодексах України. З урахуванням ступеня небезпеки та товарів, що є предметами контрабанди остання отримала диференційовану відповідальність. У Кримінальному кодексу України передбачена відповідальність за різні види контрабанди (з урахуванням її предметів) та відповідальність за так звану контрабандну діяльність.

Отже, можна зазначити, що контрабанда як суспільно небезпечне діяння відоме ще з давніх часів, з початку виникнення перших державотворень.

З розвитком держав, торговельних стосунків зароджувалась і розвивалась контрабанда. З XVII ст. уперше контрабанда отримує унормування як самостійне правопорушення та формується законодавча база протидії цьому негативному явищу.

У сучасному правовому полі протидія контрабанді представлена низкою правових актів. Але з урахуванням розвитку сучасних правових відносин доцільно врахувати досвід минулих часів щодо протидії контрабанді з визначенням перспектив та формування стратегії подальшої діяльності.

ЗАПОБІГАННЯ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ЗБРОЇ, БОЄПРИПАСІВ ТА ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Юлія СТЕПАНОВА
Сергій СТЕПАНОВ

У структурі кримінальної протиправності значну частку становлять кримінальні правопорушення, учинені із використанням зброї. Збройні напади завдають непоправної шкоди життю і здоров'ю громадян, мають резонансний характер, посилюють страх і відчуття незахищеності у населення, нівелюють у суспільній свідомості зусилля держави, спрямовані на стабільний розвиток суспільства, забезпечення прав і свобод людини, створення гідних умов життя. Причому здебільшого знаряддя, які використовуються при вчиненні кримінальних правопорушень, – це зброя, яка перебуває у незаконному обігу. Це зумовлює визначення незаконного обігу зброї як одного із чинників, які негативно впливають на стан безпеки в державі.

Міжнародне співтовариство також усе більше визнає загрозу незаконного обігу зброї як внутрішню проблему кожної держави і як суттєвий чинник впливу на транснаціональну організовану злочинність. Міжнародні угоди у галузі запобігання незаконному розповсюдженню зброї, боєприпасів та вибухових речовин доцільно поділяти на два види: універсального та спеціального характеру. Угоди універсального характеру, визначаючи вимоги щодо забезпечення безпеки загалом, опосередковано охоплюють сферу незаконного обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин. До таких угод відносять Договір про колективну безпеку 1992 р., Європейську Конвенцію про боротьбу з тероризмом 1977 р. Зі свого боку спеціальні міжнародні угоди безпосередньо регулюють питання обігу зброї.

Розвиток міжнародного регулювання протидії незаконному обігу зброї тісно пов'язаний із питаннями запобігання тероризму. Так, після терористичних актів, учинених у США 11.10.2001, Рада Безпеки ООН прийняла Резолюцію від 28.09.2001 № 1373, у якій закликала світове співтовариство вживати об'єднаних зусиль у запобіганні терористичним актам, у тому числі у сфері незаконного обігу зброї.

Резолюція Ради Безпеки ООН від 02.08.2017 № 2370 (2017) спрямована на подолання постійної загрози вироблення, зберігання, передачі, придбання або використання зброї терористичними групами. У документі наголошено, що незаконна передача, дестабілізуюче накопичення і неправомірне використання стрілецької зброї і легкого озброєння в багатьох регіонах світу продовжують створювати загрози для міжнародного миру і безпеки, поглиблюють нестабільність і відсутність безпеки.

У 2001 р. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності була доповнена Протоколом проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї. Зазначений Протокол було підписано державами-учасницями 31.05.2001, а ратифіковано Верховною Радою України 04.07.2013.

Протокол визначає міжнародні стандарти у сфері контролю і регулювання так званої законної зброї і її потоків, запобігання її потраплянню на тіньовий ринок і співпраці у розслідуванні відповідних кримінальних правопорушень і кримінального переслідування за їх вчинення шляхом застосування таких заходів: 1) запобіжні заходи і заходи безпеки для створення систем належного маркування та обліку і введення більш жорсткого режиму контролю над передачами на підставі урядових дозволів/ліцензій на імпорт, експорт і транзит з метою забезпечення відслідковування вогнепальної зброї протягом усього строку її існування; 2) положення законо-

давства про кримінальну відповідальність, які встановлюють конкретні склади кримінальних правопорушень і заходи з попередження потрапляння вогнепальної зброї на незаконний ринок і передбачають вилучення та конфіскацію, приведення в непридатний для використання стан і знищення вогнепальної зброї, а також положення, спрямовані на сприяння кримінальним розслідуванням і переслідуванню осіб, винних у незаконній торгівлі і розповсюдженні зброї; 3) міжнародне співробітництво з кримінальних питань, яке розширює взаємодію, у тому числі, в таких сферах, як відслідковування вогнепальної зброї і прикордонний контроль, а також співробітництво між правоохоронними органами на підставі обміну інформацією та досвідом і створення спільних слідчих груп.

З метою відслідковування обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин вдаються до обов'язкового їх маркування. Вимоги щодо цього встановлені у ст. 8 Протоколу. Окрім того, 03.12.1997. Україною було ратифіковано Конвенцію про маркування пластичних вибухових речовин з метою їх виявлення (прийнято 01.03.1991 в Монреалі).

Важливим міжнародним документом у сфері обігу озброєння є Конвенція про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення (Оттавська конвенція), ратифікована Україною 18.05.2005.

У Дубліні 30.05.2008 було схвалено Конвенцію з касетних боєприпасів, яка повністю заборонила касетні боєприпаси, під якими розуміють звичайні боєприпаси, призначені для розкидування і вивільнення розривних суббоєприпасів, кожен з яких важить менше 20 кг і містить ці розривні суббоєприпаси.

Конвенція 1980 р. про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію, доповнена такими протоколами: Про оскол-

ки, які не виявляються; Про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв; Про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї; Про вибухонебезпечні предмети – наслідки війни.

Конвенція про заборону розробки, виробництва та накопичення запасів бактеріологічної (біологічної) і токсичної зброї та про їх знищення, прийнята 26.03.1975, є першим міжнародним договором про роззброєння, що забороняє виробництво цілого класу зброї.

Отже, міжнародним співтовариством створено досить ефективну правову основу для запобігання незаконному обігу зброї, яка повинна бути спроєктована на національне законодавство шляхом розробки та прийняття закону про запобігання незаконному обігу зброї, боєприпасів і вибухових речовин. У поєднанні з удосконаленням діяльності правоохоронних органів (шляхом удосконалення системи аналізу ризиків, здійснення профілювання ризиків під час проведення заходів прикордонного контролю, оптимального використання службових собак, належного забезпечення та якісного використання технічних засобів) це дозволить забезпечити функціонування системного механізму контролю за обігом зброї та недопущення ескалації збройного насильства в суспільстві.

ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ З НЕОБЕРЕЖНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Василь СТРАТОНОВ
Наталя ДМИТРЕНКО

У кримінологічній класифікації злочини, вчинені з необережності, є самостійним елементом загальної структури злочинності, з особливостями які визначаються формою вини, а отже з урахуванням психологічних механізмів вчинення злочинів, їх соціально-психологічними причинами і характеристикою особи злочинців; сферою діяльності в якій вчиняються злочини; характером наслідків.

Специфіка злочинів, вчинених з необережності військовослужбовцями, полягає в тому, що сфера їх прояву величезна, але визначені вони неналежним виконанням військовослужбовцем, який є спеціальним суб'єктом обов'язків, що потребують підвищеної відповідальності, а також особливостями їх вузько-соціальних виявів (військовим середовищем). Подібні порушення завдають шкоди не тільки конкретним особам і окремим військовим формуванням, але й ставлять під загрозу безпеку всієї військової організації, а значить і держави.

Специфічні риси необережної злочинності військовослужбовців як форми соціальної патології, яка присутня у військовому середовищі, обумовлюються:

а) соціально-психологічним механізмом вчинення злочинів з необережності (покладання на військовослужбовця обов'язків діяти у певний спосіб, що доведено до автоматизму і стереотипності, з одного боку, і наявність "дефектних дій", що є проявом легковажно-недбалого ставлення до власної безпеки, безпеки інших осіб, збереження майна, техніки та озброєння, – з іншого);

б) соціально-моральними та професійними якостями особистості "необережного" злочинця – військовослужбовця (емоційна нестабільність, яка ускладнює можливість мобілізації вольових якостей, обумовлена стресовими ситуаціями, нервовими і фізичними перевантаженнями, особливостями поведінкової злочинної мотивації);

в) сферою діяльності, в якій вчиняються необережні злочини (з одного боку, зростання енерго-озброєності у військах, ускладнення технологічних процесів, збільшення кількості джерел підвищеної небезпеки, інтенсифікація всіх військових процесів, і з іншого – невідповідність вимог, що ставляться до військовослужбовців з обслуговування та експлуатації високо-технологічного обладнання, рівню їх психологічної, освітньої та технічної підготовленості);

г) характером наслідків і основними тенденціями кримінологічної динаміки і структури (розбіжність показників зростання порівняно з військовою злочинністю в цілому, зростання рівня латентності; відносне зростання питомої ваги; особлива суспільна небезпека, пов'язана з порушенням порядку проходження військової служби загалом впливає на стан соціальної безпеки суспільства);

д) факторами, що детермінують вчинення злочинів цієї категорії.

У мотивації необережного злочину, як і навмисного, присутні потреби. Сам злочин є певною мірою усвідомленим вольовим актом. Мотивація необережного злочину відрізняється від навмисного тим, що конкретизована загальна мета в процесі вибору поведінки включає нейтральні або соціально-корисні можливі наслідки поведінки.

Мотиви необережних діянь для військовослужбовців мають безпосередній зв'язок з предметною діяльністю суб'єкта, у процесі якого вчинюються злочинні дії. Враховуючи це, всю сукупність спонукань доцільно розділити на такі групи: 1) спонукання, які пов'язані з порушеннями правил водіння

або експлуатації машин та інших механізмів; 2) спонукання, пов'язані з порушеннями правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення; 3) спонукання, які обумовлені порушеннями інших правил обережності при вчиненні інших військових злочинів.

Аналіз показує, що злочини, які вчиняються військовослужбовцями з необережності такі: необережне знищення або пошкодження військового майна (ст. 412 ККУ), порушення правил поводження зі зброєю, а також із речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 414 ККУ), порушення правил водіння або експлуатації машин (ст. 415 ККУ), порушення статутних правил вартової служби чи патрулювання (ст. 418 ККУ).

Злочинна необережність не виключає соціально-негативну деформацію особистості. Таким злочинцям властиво неуважне, легковажне, безвідповідальне ставлення до запобіжних заходів. Але ця деформація не настільки значна, як в умисного злочинця: "…вона в цілому виражена значно менше і в багатьох випадках не досягає того рівня десоціалізації особистості, з якої в кримінології прийнято пов'язувати поняття "особистість злочинця".

Попередження такої категорії злочинів включають систему заходів загального та спеціального характеру. Попередження загального характеру містить у собі заходи, що мають приблизно схожий вплив на всі діяння, вчиняються з необережною формою вини військовослужбовцями. Ці заходи торкаються практично всіх сфер життя і діяльності Збройних Сил України і можуть включати ранню профілактику осіб допризовного віку на рівні сім'ї, школи та муніципальних організацій культурного і спортивного характеру; поглиблений якісний відбір (медичний та психологічний) людей для військової служби; більш поглиблена якісна підготовка військових спеціалістів, соціалізація особистості; забезпечення

стабільного матеріально-фінансового постачання Збройних Сил України за всіма напрямами тощо.

До спеціальних заходів попередження військової злочинності з необережною формою вини можна віднести: виявлення на ранній стадії військовослужбовців з нестійкою психікою, схильних до неадекватного реагування на соціальні подразники. При виявленні вищезгаданих осіб необхідно негайно реагувати, а саме: міняти соціальну обстановку, ускладнювати систему взаємин між військовослужбовцями. Проводити системні медичні обстеження військовослужбовців; розумно заповнювати тимчасові прогалини в армійському побуті; викорінювати "дідівщину"; підтримувати зв'язок з найбільш слабкими в психофізіологічному плані військовослужбовцями; жорстка правова регламентація всіх сфер трудової діяльності військовослужбовців; регулярний інструктаж військовослужбовців перед безпосередньою експлуатацією техніки та виконанням різних робіт; жорсткий контроль термінів експлуатації техніки та механізмів та щоденний облік пробігу транспортних засобів; контроль метеоумов; обов'язковий медичний огляд військовослужбовців перед початком експлуатації військової техніки та механізмів і після закінчення робіт з підведенням підсумків тощо.

Стан і динаміка розвитку необережної злочинності військовослужбовців наразі викликає занепокоєння. З огляду на те, що бойова техніка, яка надходить на озброєння, все більше ускладнюється, а розумовий потенціал осіб, які проходять військову службу знижується, доводиться визнати, що саме необережна злочинність військовослужбовців в найближчому майбутньому можливо буде визначати основні тенденції розвитку злочинності військовослужбовців, оскільки вплив на неї соціально профілактичних заходів найбільш опосередкований. Також необхідно зазначити, що злочинність військовослужбовців у бойових частинах суттєво відрізняється від злочинності у внутрішніх округах (у бойових частинах)

переважає злочинність насильницька та необережна, у внутрішніх округах – корисливі злочини й короткострокові ухилення від військової служби.

Отже, необережна злочинність військовослужбовців – це своєрідна підсистема військової злочинності, яка реалізується спеціальним суб'єктом – військовослужбовцем, виражається в зневажливому ставленні до дотримання встановлених правил безпеки і визначається необережною формою вини у вигляді недбалості або халатності, з усвідомленням суспільно небезпечної поведінки, у результаті чого наступають суспільно небезпечні наслідки. Цей підвид злочинності має низку своїх особливостей, які необхідно усвідомити і знати для швидкого реагування на їх прояви.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ПРИВАТНОСТІ ТА ВЛАСНОСТІ У СУЧАСНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Лілія ТІМОФЄЄВА

Кримінальне законодавство зазнає змін, разом з тим залишаються питання щодо фундаментальних складів кримінальних правопорушень, зокрема проти власності. Окремі аспекти цієї теми досліджені у роботах: Н. О. Антонюк, О. І. Бойцова, О. О. Дудорова, Ю. А. Дорохіна, В. М. Куц, П. В. Олійника, М. І. Хавронюка, І. І. Чугунікова та ін. Є достатньо багато захищених дисертаційних робіт щодо викрадення.

Разом з тим, мінлива дійсність виявляє нові форми викрадення, більш широкі та неординарні погляди на власність, виникає багато дискусійних питань щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних з викраденням чужого майна, що обумовлює актуальність таких досліджень. Зокрема, цікавими є питання особливостей викрадення криптовалюти, інформації, творів, ідей та думок, викрадення "віртуальної особистості", а також сучасного розуміння самого майна та власності, враховуючи практику ЄСПЛ.

Концепція "майна" в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції має автономне значення, тобто не обмежується власністю на матеріальні речі та не залежить від формальної класифікації у внутрішньому праві: певні інші права та інтереси, що становлять активи, також можуть вважатися "правом власності", а відтак і "майном". Отже, при з'ясуванні змісту поняття "майно" недостатньо керуватися національним законодавством держав-учасниць Конвенції. Щоб вирішити питання щодо застосування статті 1 Першого протоколу до Конвенції до конкретної справи, Суд повинен з'ясувати, чи надають обставини справи в цілому заявнику право на самостійний інтерес, що захищається цією статтею.

У контексті статті 1 Першого протоколу Конвенції Судом розглядалися справи щодо порушення права власності, де об'єктами були: прибутки, що випливають з власності, зокрема, орендна плата, передбачена договором, укладеним відповідно до законодавства ("Мелахер та інші проти Австрії", заяви № 10522/83; 11011/84; 11070/84, рішення від 19 грудня 1989 р.); речі особи, що знаходяться в її помешканні ("Новоселецький проти України України, заява № 47148/99, рішення від 22 лютого 2005 р.); банківські внески ("Гайдук та ін. проти України" заява № 45526/99 від 2 липня 2002 р.); частка у пенсійному фонді ("Мюллер проти Австрії", заява № 6849/72 від 16 грудня 1974 р.).

Останнім часом популярним є порушення "прайвесі" (наприклад коли викрадають телефон, але не як матеріальний предмет, а як носій інформації, контактів, фотографій, повідомлень. Зокрема слід звернути увагу на постанову Верховного Суду від 6 грудня 2018 року у справі № 718/642/16-к (провадження № 51-3288км18). ОСОБА_2 забрала телефон чоловіка з метою перевірки дзвінків та викриття його зради. Суд першої інстанції, виходячи із загальних засад кримінального судочинства, а саме верховенства права, законності, презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини, дійшов висновку щодо відсутності в діях особи складу кримінального правопорушення через відсутність у діях ОСОБА_2 суб'єктивної сторони складу злочину, яка характеризується наявністю у винної особи прямого умислу на протиправне заволодіння чужим майном і корисливим мотивом. Оскільки судом навпаки встановлено намагання останньої діяти не з метою викрадення телефону, а з особистих інтересів – викриття свого чоловіка у зраді, який в цей час розмовляв з ОСОБА_3 по телефону, та за відсутності при цьому будь-якого корисливого мотиву.

За вироком Кіцманського районного суду Чернівецької обл. від 14 червня 2016 р. ОСОБА_2 визнано невинуватою у

пред'явленому обвинуваченні за ч. 1 ст. 186 КК України та виправдано у зв'язку з відсутністю в її діях складу вказаного кримінального правопорушення, зокрема суб'єктивної сторони. Апеляційний суд Чернівецької обл. ухвалою від 2 вересня 2016 р. апеляційну скаргу прокурора залишив без задоволення, а вирок Кіцманського райсуду Чернівецької обл. від 14 червня 2016 р. відносно виправданої ОСОБА_2 – без зміни.

Прокурор у касаційній скарзі вказав, що корисливий мотив ОСОБА_2 слід тлумачити більш широко, ніж лише у розумінні матеріального збагачення, тому що дії останньої було спрямовано на отримання інформації, що зберігалась у мобільному телефоні, який вона відкрито викрала.

Згідно з позицією ВС при вчиненні грабежу винна особа діє з корисливим мотивом, спрямованим на викрадення чужого майна. Мотив і мета нерозривно поєднані. До того ж предметом грабежу є (чуже) майно – предмети матеріального світу, яким притаманні специфічні ознаки фізичного, економічного та юридичного характеру, що в цілому утворюють три підгрупи: речі, гроші та цінні папери. Інформацію ж законодавцем віднесено до нематеріальних благ (ст. 200 ЦК України).

Разом з тим, значення корисливого мотиву для кваліфікації викрадення чужого майна та інших корисливих кримінальних правопорушень проти власності залишається складним, дискусійним та неоднозначним питанням, незважаючи на аргументацію в постанові ВС від 6 грудня 2018 р. у справі № 718/642/16-к. Беручи до уваги обов'язок враховувати практику ЄСПЛ в правозастосовній практиці України, можливо ситуація зміниться та інформація також буде розглядатись як власність.

У деяких випадках заволодіння телефоном фактично може стати заволодінням віртуальною особистістю. Зокрема, окремі аспекти такого явища відображуються у кінофільмі "Текст" (2019 р.).

Отже, мінлива дійсність виявляє нові форми викрадення, більш широкі та неординарні погляди на власність та ін., що потребують врахування у кримінальному законодавстві та кримінально-правовій доктрині. Зокрема, потребує врегулювання питання особливостей викрадення криптовалюти, інформації, творів, ідей та думок, викрадення "віртуальної особистості", а також сучасного розуміння самого майна та власності, зокрема контексті практики ЄСПЛ. Видається необхідним врегулювати питання щодо обов'язковості встановлення корисливого мотиву при викраденні чужого майна, а також виписати виключення з цього правила. Враховуючи євроінтеграційні тенденції, необхідно узгодити відмінності у розумінні власності в практиці ЄСПЛ та національному законодавстві та практиці.

ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОТИПРАВНИХ ПОСЯГАНЬ, ВЧИНЕНИХ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Тетяна ТІТОЧКА

Події останніх років свідчать про стійку інтенсифікацію криміногенних загроз в нашій державі. Це зумовлено низкою негативних політичних та економічних факторів, обумовлених антитерористичною операцією, пандемією COVID-19 тощо. Звичайно, такого роду чинники стресують суспільство, позбавляють робочих місць, бізнесу тощо. Як наслідок – кризи, а за кризами – зростання випадків кримінально-протиправної діяльності. На жаль, сучасна Україна далеко не приклад для європейської та міжнародної арени: кількість кримінальних правопорушень залишається стабільно високою, а жертвами все частіше стають неповнолітні особи, які є специфічною категорією громадян держави та потребують особливого захисту, у тому числі – кримінально-правового. На сьогодні можна виділити декілька груп суспільно небезпечних діянь, які особливо часто вчиняються стосовно підлітків, а також згрупувати низку детермінант, котрі цьому сприяють.

Відтак, відповідно до статистичних даних, викладених на офіційному сайті Генеральної прокуратури України, у 2015 році жертвами кримінальних правопорушень стали 4 809 неповнолітніх та 2 241 малолітніх осіб; у 2016 – 4 838 неповнолітніх та 2 362 малолітніх; у 2017 – 4 095 неповнолітніх та 2 208 малолітніх; у 2018 – 3 701 неповнолітніх та 2 217 малолітніх; у 2019 – 3 249 неповнолітніх та 2 222 малолітніх осіб; станом на грудень 2020 року жертвами кримінальних правопорушень стали 3 202 неповнолітні особи та 2 034 малолітні. Це свідчить хоча і про певне зниження рівня кримінально-протиправної діяльності, однак досить значні цифри вказують на неефек-

тивність наявних кримінально-правових, кримінологічних та віктимологічних засобів та заходів протидії.

Варто звернути увагу, що відповідно до статистики, найбільш розповсюдженими залишаються кримінальні правопорушення проти власності (у середньому – близько 500 випадків щорічно). На нашу думку, такий стан справ можна пояснити емоційно-інтелектуальними особливостями розвитку дитини та її нездатністю вірно оцінювати ситуацію. Говорячи віктимологічною мовою, такі неповнолітні належать до пасивного або хронічного типу жертв кримінального правопорушення, тобто вони несвідомо ставлять себе під суспільно небезпечну загрозу, часто піддаючись рецидиву. Не менш актуальними є і статеві протиправні діяння, часто – інцестної форми. Серед вчених наразі ведуться палкі дискусії щодо суспільної небезпечності домашнього насильства, які призвели до появи у чинному Кримінальному кодексі 2001 року нової статті 126-1, яка передбачає кримінальну відповідальність за такого роду протиправне діяння. Однак, варто звернути увагу, що це норма вводилась у законодавство передусім з метою захисту одного із подружжя (частіше – жінки), а вже потім – неповнолітнього. На жаль, чинний Кодекс 2001 року майже не захищає права та законні інтереси дітей-жертв. Максимум, який був передбачений законодавцем, – встановлення кваліфікованої відповідальності за вчинення правопорушення щодо неповнолітньої та малолітньої дитини. При цьому сексуальне насильство, особливо, коли мова йде про зґвалтування та примушування до вступу в статевий зв'язок близькими родичами, завдає невиправну шкоду не тільки фізичному здоров'ю підлітка, а і психологічному, спричиняючи в майбутньому розвиток психопатологій, сексуальних перверсій тощо. Обрання винним як жертви статевого кримінального правопорушення дитини обумовлено низкою чинників: 1) через відсутність в країні налагодженого алгоритму статевого виховання у закладах загальної середньої освіти, більшість підлітків не мають

необхідного базису знань, достатніх для своєчасного реагування та уникнення випадків сексуального насильства; 2) сучасне суспільство вимагає від людей мобільності, у зв'язку із чим батьки все менше уваги приділяють вихованню власних дітей та не проводять із ними бесід щодо правил поведінки (у тому числі – дрес-коду, способів комунікацій тощо); 3) засоби масової інформації та кінопродукція негативно впливають на свідомість підлітка, формуючи неправильний образ "крутого" підлітка, часто рекламуючи алкоголь, наркотики та безладні статеві контакти. Усе це робить із неповнолітнього провокуючий тип жертви, котрий своїми діями примушує/заохочує особу вчинити кримінальне правопорушення.

Інші види кримінальних правопорушень, у тому числі – умисні вбивства, зустрічаються набагато рідше. На нашу думку, це можна пояснити саме специфікою неповнолітніх осіб, стосовно яких такі суспільно небезпечні діяння не виникає потреби вчиняти, окрім поодиноких випадків, котрі часто обумовлені випадковими факторами та необережністю.

Так, на сьогодні неповнолітні складають вагому частку із загальної кількості усіх потерпілих осіб. Такий стан справ обумовлений загальною віктимізацією населення, низьким рівнем правової освіти, незадовільним виховальним процесом як у родинах, так і у закладах загальної середньої освіти, а також відсутністю дієвих механізмів протидії кримінально-протиправній діяльності та віктимній поведінці дітей. Найбільш розповсюдженими видами кримінальних правопорушень, в яких потерпілими стають підлітки, є кримінальні правопорушення проти власності та проти статевої свободи та статевої недоторканності особи. За нашими підрахунками, вже через декілька років рівень кримінально-протиправної діяльності в нашій країні може збільшитись у два-три рази, що дестабілізує політико-економічну та соціальну галузі України та завадить процесу євроінтеграції.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ТА ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ, НЕ ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Віктор ТКАЧУК

Диференціації та індивідуалізації виконання покарань – це одні із принципів кримінально-виконавчого законодавства України (ст. 5 КВК України), які передбачають, залежно від особи засудженого та вироку суду, застосування відповідного режиму відбування кримінального покарання з урахуванням індивідуальних характеристик засудженого та міри суспільної небезпеки вчиненого ним діяння. З урахуванням вироку суду цей принцип не допускає можливості обмежувати особисті права людини, які передбачені Конституцією та кримінально-виконавчим законодавством України.

Метою даної публікації є спроба розглянути особливості теоретичних аспектів реалізації принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Дискутуючи з означеної тематики, варто пам'ятати, що саме принципи є фундаментом не тільки окремо взятої галузі права, а й усієї правової системи держави та права взагалі. Принцип (лат. principium – основа, начало) – це те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду тощо. Отже, принципи диференціації та індивідуалізації виконання покарань є не тільки основою кримінально-виконавчого права України та кримінально-виконавчого законодавства України, а й фундаментом державної кримінально-виконавчої політики держави, яка є віддзеркаленням правової культури та правової свідомості суспільства.

У процесі дослідження правового змісту принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, варто брати до уваги етимологічні особливості понять "диференціація" та "індивідуалізація". Диференціація (франц. differentiation; лат. differentia – різниця, відмінність) – це поділ, розчленування цілого або комплексу на окремі (складові) частини, форми, елементи. Індивідуалізація (франц. individualisme, лат. individuum – неподільне) – виокремлення кого-, чого-небудь за індивідуальними ознаками, рисами. Таким чином, ми бачимо, що етимологія слів "диференціація" та "індивідуалізація" визначає їх зміст, проте ні Кримінально-виконавчий, ні Кримінальний кодекси України не оперують поняттями "індивідуалізація виконання покарання" і "диференціація виконання покарання", що певною мірою пояснює проблеми теоретичного та практичного тлумачення цих понять.

Варто зауважити, що принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, у кримінально-виконавчому праві України є похідним від диференціації та індивідуалізації призначення кримінального покарання у кримінальному праві України. Утім, диференціація та індивідуалізація призначення кримінального покарання в кримінальному праві України застосовується на стадії призначення кримінального покарання з урахуванням ступеня суспільної небезпеки злочину та індивідуальних характеристик особи, яка вчинила злочин. На противагу кримінальному праві України, кримінально-виконавче право застосовує цей принцип на стадії виконання кримінального покарання і теж ураховує ступінь суспільної небезпеки злочину й індивідуальні характеристики засудженої особи.

Принцип індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, базується на обліку не групових, а індивідуальних особливостей особи засудженого, які враховуються при відбуванні ним покарання. З урахуванням

принципу індивідуалізації, залежно від поведінки засудженого, під час відбування покарання застосовуються відповідні заходи кримінально-виконавчою інспекцією та органом пробації.

Кримінально-виконавча диференціація виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, безпосередньо залежить від виду кримінального покарання, а саме: від його режиму виконання та від особистісних характеристик засудженого і його поведінки під час відбування покарання. Проте сам процес диференціації виконання кримінальних покарань здійснюється з урахуванням принципів кримінально-виконавчого законодавства та порядку виконання і відбування кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, і правового статусу засуджених.

Диференціація виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, полягає в тому, що залежно від складу вчинених злочинів до різних категорій засуджених у процесі відбування ними покарання застосовуються різні форми та методи профілактично-виховного впливу. Суттю диференціації виконання цих покарань є те, що до різних категорій засуджених (залежно від тяжкості вчинених ними злочинів, злочинної діяльності в минулому, форми вини, поведінки у процесі відбування покарання) застосовуються різні заходи соціально-виховного та правового характеру. Згідно із цим принципом засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, поділяються на більш-менш однорідні групи з метою застосування до них відповідних вимог режиму покарання та способів впливу, а також для запобігання вчиненню ними повторних злочинів.

Хоча принцип диференціації та індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є тісно взаємопов'язаними, проте диференціація відносно індивідуалізації виступає як загальне до конкретного, оскільки окреслює конкретні орієнтири для реалізації форм останньої.

Диференціація є першим кроком до індивідуалізації, а сама індивідуалізація виконання покарання виступає закономірним продовженням диференціації.

Однак законодавчий підхід щодо розуміння юридичного змісту диференціації та індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, дозволяє вбачати суттєву відмінність між ними, яка полягає в тому, що диференціація виконання покарання застосовується на основі класифікації засуджених з урахуванням вимог КК України, що відображається у вироку суду, а індивідуалізація має більш персоніфікований, індивідуальний характер, що передбачає врахування найбільш значущих для кримінально-виконавчого права індивідуальних рис особи засудженого.

ПРОТИДІЯ ТРАНСКОРДОННІЙ ЗЛОЧИННОСТІ: ДУЕЛЬ ТЕХНОЛОГІЙ

Станіслав ФІЛІППОВ

Транскордонна організована злочинність у різних регіонах світу широко використовує нові технічні можливості, які дозволяють ігнорувати державні кордони. Надзвичайно модернізуються способи доставки предметів контрабанди або переправлення людей. Наприклад, наркокартелі використовують власний підводний флот і малу авіацію. Напівзаглибні човни наркокартелів тоннами доставляють колумбійський кокаїн в Центральну Америку і Мексику. Мала, у тому числі безпілотна, авіація використовується для переміщення через кордон товарів, таких як сигарети. Плавзасоби, якими незаконно переправляються мігранти, часто йдуть без шкіпера і команди, у ролі яких можуть бути самі мігранти, які мають навички судноводіння і орієнтуються по GPS-координатах.

У даркнеті через браузер Tor анонімні покупці в анонімних продавців можуть придбати зброю, наркотики, документи, інформацію з баз даних. Такою, наприклад, була торгова платформа “Wall Street Market”. Більшу частину деталей стрілецької зброї можна надрукувати на 3-D принтері. Синтетичні наркотики виготовляються в лабораторіях, розташованих у будь-яких місцевостях, незалежно від клімату і можливості вирощувати там наркотики рослинного походження. Під час пандемії Covid-19 значно збільшилося виробництво синтетичних наркотиків через неможливість доставки героїну і кокаїну, що пов’язано з підвищенням рівня бар’єрності кордонів.

Різні форми об’єктивної сторони, наприклад такого злочину, як торгівля людьми, вчиняються, починаючи з території однієї держави, тривають на території іншої, а закінчуються на території третьої, що робить надзвичайно складним

використання національного законодавства для притягнення винних до відповідальності. При цьому не слід забувати, що держави-сусіди часто переслідують протилежні політичні інтереси, що є перешкодою у спільній протидії злочинності. Варто згадати, що 60 % запланованих морських операцій FRONTEX було скасовано через те, що держави-учасниці не надали персонал і ресурси. Це, зрештою, неодноразово призводило і до нормативних змін статусу даної агенції. Прикладом тези про різноспрямованість інтересів може послужити і контрабанда у Середземному морі і переправлення мігрантів в Егейському морі. Греція з політичних причин не може взаємодіяти з питань протидії цьому незаконному бізнесу з такою сусідньою державою, як Туреччина. Використовуючи це, контрабандисти застосовують маломірні судна, які підходять до великих суден посеред відкритого моря, щоб перевантажити вантаж і незаконно переправити його частинами до Греції.

Загалом, з огляду на те, що велика частина світового вантажу доставляється контейнерними перевезеннями за складними транскордонними маршрутами, ймовірно левова частка контрабанди у світі доставляється морськими контейнерами. Виявляється досить незначна частина через цілу низку причин, серед яких недостатня кількість рентгеновських сканерів, які є необхідними з точки зору дотримання портових процедур та збереження застрахованого вантажу.

З урахуванням цього більшість держав Середземномор'я працює над створенням Єдиного середовища обміну інформацією (CISE), яке дозволить виявляти підозрілі контейнери і судна на ранньому етапі.

Актуальним є підвищення надійності біометричної ідентифікації, тому що застосовувані в більшості паспортів стандарту ICAO елементи захисту паспортів і біометрії вже є уразливими на нинішньому технічному рівні, який досягнуто криміналітетом. В Україні з 2016 року в усіх міжнародних пунктах пропуску застосовуються біометричні сканери та

сканери документів. Але з'явилися нові способи підроблення документів. Наприклад, турецький паспорт з біометричної сторінкою комплектується обкладинкою від службового паспорта. Сканер розпізнає його як документ, який не потребує візи. Виявити підробку може лише підготовлений інспектор. Інша технологія – морфінгу – забезпечує поєднання двох зображень в одному і допомагає створити документ, який біометричний контроль ідентифікує як дійсний навіть при його застосуванні двома різними людьми.

Так, тотальне використання сучасних технологій, таких як e-Gates, у пунктах пропуску викликає необхідність контролю з боку персоналу за правильністю їх функціонування.

Транскордонна організована злочинність працює за принципами мережевого маркетингу, наприклад, залучаючи нових дилерів знижками на наркотики або інші предмети контрабанди. Іноді ця діяльність нагадує звичайний інтернет-магазин, який використовує для оплати криптовалюти. Такою, наприклад, була ізраїльська мережа дистрибуції марихуани "Telegrass", організована на платформі Телеграм. А в період пандемічної кризи злочинні угруповання в містах у різних регіонах світу успішно пристосували використання служб доставки їжі для доставки наркотиків та інших незаконних товарів.

Держави використовують комбінації різних варіантів застосування технологій з метою протидії транскордонній злочинності, які містять, наприклад, сукупність баз даних, систем спостереження та обміну даними (наприклад EUROSUR), а також штучного інтелекту (наприклад iBorderCtrl) для аналізу даних. Є приклади контролю в даркнеті (закриття найбільших ринків даркнета, які здійснюють торгівлю предметами, вилученими з цивільного обороту – Alphabay і Hansa).

З різним успіхом, залежно від фінансових можливостей, відбувається укомплектування правоохоронних і контрольних служб технікою (умовно кажучи – дрони – для моніто-

рингу, сканери – для виявлення контейнерної контрабанди, роботи – для пошуку закладок наркотиків у будь-яких важкодоступних місцях, включаючи каналізацію).

Подальша автоматизація прикордонного контролю передбачає використання систем збору даних про пасажирів і даних реєстрації пасажирів (API, PNR) для запобігання злочинам. Наприклад, в ЄС на підставі Директиви Європейського Парламенту і Ради від 27 квітня 2016 року № 2016/681 використовуються дані записів реєстрації пасажирів (PNR) для профілактики, виявлення, розслідування і судового переслідування злочинів терористичного характеру і тяжких злочинів. У додатку до документа – перелік 26 таких злочинів. Можливо, ця Директива була певним орієнтиром і в Україні під час затвердження Державної програми авіаційної безпеки цивільної авіації від 21 березня 2017 року. Документ визначає, що авіаперевізником надається інформація про пасажирів органу охорони державного кордону, органам доходів і зборів та головному органу в загальнодержавній системі боротьби з терористичною діяльністю інформацію про пасажирів. Разом із цим, перелік даних, які надаються (прізвище, ім'я пасажира, його стать, громадянство, дата народження, серія, номер документа, що посвідчує особу), не відповідає формату API даних. Зокрема, не передаються дані про вид, державу видачі і термін дії документа, назву авіаліній, номер міжнародного рейсу, дату і час вильоту (посадки) повітряного судна, назву аеропорту, в якому відбулися виліт і посадка.

Негативним аспектом застосування більшості цих заходів є наявність ризиків у сфері конфіденційності персональних даних громадян. При цьому прикладом може служити норма Загального регламенту щодо захисту даних (GDPR) Європейського Союзу, згідно з якою носій персональних даних має право не бути суб'єктом такого рішення, що створює для нього правові наслідки, яке засноване виключно на автоматич-

ній обробці даних, у тому числі профілювання ризиків щодо суб'єкта даних.

Так, на сучасному етапі навіть за умови максимальної технологізації правоохоронної діяльності, технологічні інструменти включно зі штучним інтелектом, не можуть застосовуватися без здорового глузду компетентного і грамотного співробітника правоохоронного органу, який володіє обстановкою і розуміє специфічний контекст місцевих умов.

ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНА ТА СПЕЦІАЛЬНОКРИМІНОЛОГІЧНА ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ

Ірина ФІЛЬ

Вчинення кримінальних правопорушень особами у віці 14 до 18 років є поширеним в Україні явищем, суспільна небезпека якого зумовлена цілою низкою факторів. Основними з них є такі: незадовільні умови виховання в сім'ї, жорстоке поводження, негативний вплив у найближчому оточенні, підбурювання з боку дорослих злочинців, образи дітей вчителями, прояви булінгу, відсутність цілеспрямованої профілактичної діяльності закладів освіти, незайнятість та не працевлаштування після закінчення закладу освіти, участь у неформальних угрупованнях, алкоголізація та наркотизація, недоліки у роботі правоохоронних органів.

Згідно з даними Звіту про стан виконання у 2020 р. плану заходів з реалізації національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року, щороку більш як 6,5 тис. неповнолітніх українців вчиняють кримінальні правопорушення, стосовно яких виноситься понад 3 тис. вироків. Проте з аналізу статистичних даних Генеральної прокуратури України вбачається, що в Україні значно більше обліковується кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми. Так, упродовж 2016–2020 років загальна кількість 4 436 011 кримінальних проваджень по державі направлена до суду з обвинувальним актом, і з них 137 450 кримінальних проваджень, вчинених неповнолітніми. Так, у 2016 р. – 33 469, 2017 р. – 25 469 (–23 %), 2018 р. – 27 686 (+8,7 %), 2019 р. – 23 285 (–15 %), 2020 р. – 27 371 (+17,5 %). Отже, упродовж останніх п'яти років спостерігається тенденція незначного зростання кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. Однак незважаючи на це,

злочинність неповнолітніх існує та створює певну небезпеку для суспільства.

На нашу думку, з першочергових заходів, спрямованих на зменшення вчинення неповнолітніми кримінальних правопорушень є: 1) забезпечення належного фінансування соціально-виховних та реабілітаційних програм для неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом; 2) розробка профілактичних та освітніх програм, які надають МОН, Мінсоцполітики, Мінмолодьспорту, облдержадміністрації та органи місцевого самоврядування; 3) створення мотивації у працівників, що надають адресні соціальні послуги, які можуть допомогти дитині набути навичок з розв'язання соціальних, побутових проблем, створення можливостей для навчання керувати власною поведінкою та виваженого ставлення до своїх вчинків, професійного розвитку та налагодження стосунків у сім'ї та громаді; 4) удосконалити систему підготовки, підвищення кваліфікації фахівців, залучених до виконання профілактичних та корекційних програм, проведення моніторингу їх ефективності, оцінки ризиків вчинення правопорушень дітьми; 5) створення єдиної бази про послуги, які можуть отримати окремо неповнолітні хлопці і дівчата; 6) створення єдиної бази даних про неблагополучні сім'ї та про неповнолітніх із відхиленнями у розвитку й поведінці; 7) проведення систематичної інформаційної роботи із протидії неповнолітньої злочинності; 8) проведення дослідницької та аналітичної роботи із протидії виникнення ризиків вчинення дітьми правопорушень і формування пропозицій щодо впровадження її результатів; 9) запровадження єдиних стандартів ведення державними органами гендерно-недезагрегованої статистики щодо дітей, які перебувають у конфлікті із законом.

З першочергових заходів, спрямованих на зменшення вчинення кримінальних правопорушень неповнолітніми, є: 1) вирішення питання щодо існування шкіл та професійних

училищ соціальної реабілітації для неповнолітніх; 2) розширення переліку підстав для звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності; 3) забезпечення врахування вікових особливостей неповнолітніх шляхом зменшення мінімального та максимального строку покарання у виді позбавлення волі на певний строк, що застосовується до неповнолітніх; 4) забезпечення зайнятості неповнолітніх, що дозволить зменшити беззмістовне, бездіяльне проведення вільного часу; 5) запровадження стандартів організації соціально-виховної роботи з неповнолітніми для забезпечення їх ресоціалізації; 6) забезпечення розвитку центрів соціальної адаптації для неповнолітніх; 7) проведення інформаційної кампанії для роботодавців з метою працевлаштування неповнолітніх, звільнених з місць позбавлення волі, від відбування покарань з випробуванням; 8) проведення працівниками правоохоронних органів рейдів з метою соціального та правового захисту дітей, запобігання їх безпритульності та бездоглядності; 9) розширення мережі центрів медико-соціальної реабілітації дітей, хворих на наркоманію та алкоголізм.

Отже, запропоновані загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи підвищать ефективність з протидії злочинності неповнолітніх.

ПРОБЛЕМАТИКА РАТИФІКАЦІЇ РИМСЬКОГО СТАТУТУ УКРАЇНОЮ

Ольга ЦАРЕНКО
Павло ГУБСЬКИЙ
Ян ХВЕСІК

Людство пройшло доволі тривалий час для того, щоб створити таку міжнародну судову інституцію, яка б мала юрисдикцію щодо злочинів, що мають найбільший резонанс та суспільну небезпеку. До кримінальної відповідальності винних у вчиненні міжнародних правопорушень притягали під час Нюренбергського процесу, Токійського процесу, Міжнародного трибуналу щодо Югославії, Міжнародного трибуналу щодо Руанди. Ці трибунали були створені під егідою ООН та діяли не на постійній основі.

Римський статут Міжнародного кримінального суд (далі – МКС) створений як незалежний від ООН суд, тобто договірний суд. Він діє на постійній основі, працює за принципом компліментарності, відповідно до статті 5 Римського статуту МКС. Юрисдикція МКС поширюється на злочин геноциду, злочин проти людства (людяності), воєнні злочини, злочин агресії.

20 січня 2000 року Україною підписано Римський статут Міжнародного кримінального суду. Фактично висновок Конституційного Суду України від 11.07.2001 № 3-в/2001 унеможливлював процедуру ратифікації цього міжнародного документа. Наступним етапом стала ситуація, пов'язана із сумнозвісними подіями 2013–2014 рр., початок військового конфлікту із Російською Федерацією, що зумовив заяви Верховної Ради України до МКС про констатування злочинів, вчинених на Майдані, а також воєнних злочинів та злочинів, пов'язаних із агресією Російської Федерації. 11 грудня 2020 року МКС було завершено попереднє вивчення ситуації, про-

те це ще не означає повноцінний початок розслідування ситуації в Україні.

Слід зауважити, що підписавши 21 березня 2014 року Угоду про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, Україна взяла на себе зобов'язання ратифікувати Римський статут (стаття 8 вказаної Угоди), оскільки його ратифікація передбачена статтею 125 цього Статуту. 30 червня 2019 року набрала чинності частина 6 статті 124 Конституції України, в якій говориться, що "Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду". Але процедура ратифікації Україною не здійснена.

Важливим є юридичний факт заяви від імені парламенту до МКС, оскільки вона підтверджує визнання Україною юрисдикції цієї міжнародної інституції. Водночас Україна не є стороною Римського статуту МКС та не сплачує членських внесків. Слід визнати, що взяття зобов'язання щодо юрисдикції має правові наслідки, водночас немає єдиного механізму, який застосовуватиметься до країн, які не є учасниками. Так, немає права брати участь у судовому процесі МКС у прокурорів України. Отже, основними є не тільки питання визнання юрисдикції МКС ad hoc із двох випадків, а і щодо ратифікації Україною Римського статуту.

Ратифікація Україною Римського статуту МКС буде дуже важливим кроком вперед для України. Ратифікація Римського статуту надасть Україні певні переваги, які полягають у отриманні засобів впливу на діяльність МКС, можливість вносити питання на порядок денний Асамблеї та брати участь в її діяльності, право брати участь у виборах Прокурора МКС та бути членом Асамблеї держав-учасниць МКС, а також протидіяти незаконним діям та злочинам з боку держави-агресора, які суперечать нормам міжнародного права.

Україні потрібно створити ефективне правове підґрунтя, яке посприяє ратифікації Римського статуту з врахуванням специфіки, яка склалась в нашій державі. Враховуючи висновок Конституційного Суду України, Постанови Верховної Ради України, а також думки вчених-юристів, ми дійшли до висновку, що Україна повинна ратифікувати Римський статут МКС. Адже він виступає як міжнародний механізм захисту прав та інтересів людини, а також дієвого переслідування серйозних злочинів, що викликають заклопотаність всієї міжнародної спільноти. МКС слугуватиме гарантом перешкоджанню безкарності у тих випадках, коли держава не в змозі зробити це самостійно. Його юрисдикція не змінить національне законодавство, а лише доповнить його. Отже, ратифікація була б цілком логічним рішенням, оскільки Україна вже давно підписала статут, а також визнала юрисдикцію МКС. Не слід забувати також, що це є обов'язком України, згідно з положеннями Угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

Отже, нами з'ясовано важливу проблему. Російська Федерація не ратифікувала Римський статут, тобто країна-агресор не підлягає юрисдикції МКС, у такому випадку притягнути Російську Федерацію за вчинення військових злочинів на території України буде складно, а от притягнути ряд українських військових при ратифікації стане реально (адже в 2014 році велика кількість добровольців не були офіційно оформлені).

РІШЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Сергій ЦАРЕНКО
Катерина ЦАРЕНКО

В Україні у 2006 році було ухвалено Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" (Суду). У статті 17 цього Закону визначено, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (Конвецію) та практику Суду як джерело права. Згадувана норма про застосовування судової практики як джерела права випливає із Конвенції, проте не є обов'язковою нормою. Важливо усвідомити, що рішення, які ухвалені ЄСПЛ не тільки щодо України, а й щодо інших держав-членів Ради Європи, є джерелом права в Україні. Практика ЄСПЛ стосується прав людини, а не правової системи, в якій це право було порушене. Тому держави-члени повинні враховувати у своїй правовій системі особливості дотримання стандартів прав людини, закріплені Конвенцією. Звичайно значення мають особливості національного законодавства, яке було застосоване у відповідній справі.

Відповідно до статті 18 цього Закону "для цілей посилання на текст Конвенції суди використовують офіційний переклад Конвенції українською мовою. У разі відсутності перекладу Рішення та ухвали Суду чи ухвали Комісії суд користується оригінальним текстом". Офіційний переклад українською мовою окремих справ ЄСПЛ розміщено на сайті hudoc.echr.coe.int/ та на сайтах Міністерства юстиції України і Верховного Суду. Якщо рішення викладене іншими офіційними мовами (англійською, французькою, російською), то при застосуванні судами норми рішення можуть бути допущені істотні помилки, навіть з урахуванням того, що робота Міністерства

юстиції України щодо офіційного перекладу ведеться доволі активно. Тому незавершеність процесу перекладу українською мовою рішень ЄСПЛ впливає на якість посилань на рішення, що використовуються у кримінальному провадженні.

Правова система, що враховує практику судів відноситься до так званого прецедентного права, тобто є англосаксонською системою права. Водночас українське законодавство розглядає систему права як ієрархію правових актів, тому функціонує як континентальна система права. Започаткована з 2006 року в Україні норма про застосування практики ЄСПЛ зумовлює ознаки змішаної системи права з ознаками континентальної та прецедентної. І в такій системі права немає однозначної відповіді про ієрархічність правових актів. З одного боку, Конституція України залишається найвищим за юридичною силою законом, із іншого – норма Конвенції та практики ЄСПЛ мають юридичну силу джерела права, яке, якщо не вище норми конституційної, то може застосовуватись одночасно з нею з метою впровадження в українське судочинство та адміністративну практику європейських стандартів прав людини.

Особливо гостра дискусія точиться довкола питання про те, чи є рішення ЄСПЛ джерелами кримінального права. Рішення ЄСПЛ не є однозначно обов'язковими для правозастосовних органів, які держава (К. В. Андріанов), український правозастосувач повинен керуватися правовими позиція ЄСПЛ, можна говорити про рішення ЄСПЛ як про джерела кримінального права (О. С. Кузембаєв), в кримінально-правовому аспекті є важливим врахування правових позицій ЄСПЛ (І. О. Соболь, Р. С. Южека), рішення ЄСПЛ вже давно стали частиною національної системи права, в тому числі і такої галузі, як кримінальне право (О. В. Ільїна).

Практика ЄСПЛ, що стосується дотримання статті 6 Конвенції, є однозначно джерелом кримінально-процесуального права, оскільки стосується таких стадій кримінального про-

цесу, як право на захист обвинуваченого (справа "Чекалла проти Португалії"), запобіжні заходи (справи "Чанєв проти України", "Ігнатов проти України", "Штепа проти України" тощо), обшук (справи "Ілєєва проти Болгарії", "Вінкс енд Рібіка проти Латвії"), негласні слідчі дії (справи "Босак і інші проти Хорватії", "ЛЕАС проти Естонії") тощо.

Отже, правові позиції практики ЄСПЛ є важливими правовими джерелами кримінального права, оскільки притаманні їм матеріальні та процесуальні норми права реалізуються в процесі правозастосування.

СОЦІАЛЬНІ ФАКТОРИ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА У ФОРМІ ЖОРСТОКОГО ПОВОДЖЕННЯ З ДІТЬМИ (СТ. 126-1 КК УКРАЇНИ)

Ростислав ШАКІН

Соціальні фактори криміналізації домашнього насильства у формі жорстокого поводження з дітьми (ст. 126-1 КК України) показують важливість відносин, які забезпечують нормальний психофізіологічний розвиток неповнолітніх. Соціальний фактор також визначається відповідністю криміналізації жорстокого поводження з дітьми основним тенденціям суспільної та державної соціальної політики, стану громадської думки, рівню та характеру суспільної свідомості.

Законодавець визнав значимість інституту сім'ї та дитинства на нормативному рівні, зазначивши у преамбулі Закону України "Про охорону дитинства" про те, що охорона дитинства в Україні є стратегічним загальнонаціональним пріоритетом, який має важливе значення для забезпечення національної безпеки України й ефективності внутрішньої політики держави. Тому базовим принципом діяльності відповідних органів державної влади України має бути захист прав та інтересів дитини.

Проблема жорстокого поводження з дітьми сьогодні має особливу актуальність, оскільки це соціальне явище становить загрозу нормальному розвитку молодого покоління. На сьогодні ситуації, коли діти зазнають страждань, на жаль, непоодинокі. Частіше це стосується проблемних сімей, де часто батьки вважають дитину своєю власністю та вважають, що мають право її бити, позбавляти їжі тощо.

Діти, які зазнали жорстокого поводження, отримують психологічну травму, у результаті чого вони розвиваються з деякими поведінковими та емоційними особливостями. Біль-

шість учених, які досліджували цю проблему, упевнені, що в дітей, які пережили насильство, у майбутньому формуються певні особистісні розлади. Такі діти мають труднощі в навчанні, поведінкові й емоційні проблеми порівняно з дітьми, у сім'ях яких насильство відсутнє. Вони мають труднощі соціалізації: у них відсутні навички спілкування з однолітками, порушені зв'язки з дорослими. Діти, які зазнали насильства, часто знаходять вирішення своїх проблем в асоціальному, кримінальному середовищі, вживанні алкоголю чи наркотиків. Така ситуація вкрай негативно відбивається на здоров'ї суспільства загалом.

Проте в Україні існує ще й проблема необізнаності дітей щодо можливостей захисту від жорстокого поводження в родині й отримання допомоги. Здебільшого діти не звертаються самостійно до відповідних служб та не сподіваються на те, що про їх становище повідомлять дорослі. Хоча, наприклад, за кордоном повідомлення про жорстоке поводження з дітьми частіше надходять від представників громади (знайомих сім'ї, сусідів) чи вчителів.

В Україні ж існує протилежна тенденція – освітяни є прихильниками позиції невтручання, а діти не звертаються до них через страх і недовіру. Але наразі Україна робить суттєві кроки на шляху до вдосконалення захисту дітей від жорстокого поводження в сім'ї. Це простежується на підставі прийняття значної кількості нормативно-правових актів і програмних документів уряду.

Так, Кабінетом Міністрів України була прийнята Державна соціальна програма "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2021 року, відповідно до якої розв'язання проблеми забезпечення захисту дітей від насильства вбачається у формуванні політики громадської нетерпимості до всіх форм насильства над дітьми в суспільстві; створенні системи ефективної профілактики та протидії домашньому насильству над дітьми; активізації ін-

формаційно-просвітницької роботи із запобігання усіх форм насильства над дітьми тощо.

Окрім того, розпорядженням КМУ була схвалена Концепція Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статі на період до 2023 року, у якій зазначено, що домашнє насильство є однією із найгостріших соціальних проблем, найбільш вразливими до якої є жінки та діти. Метою Програми є забезпечення розбудови системи запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі відповідно до міжнародних стандартів і Закону України "Про запобігання та протидію домашньому насильству" в умовах децентралізації та запровадження комплексних дій і заходів, спрямованих на зменшення масштабу такого явища.

Слід також відмітити, що за словами заступника Міністра соціальної політики України з питань європейської інтеграції Сергія Ніжинського, наразі Міністерство соціальної політики України, Міністерство юстиції України та Міністерство внутрішніх справ України спільно планують створити реєстр кривдників, які вчинили домашнє насильство. Такий реєстр планують створити з метою обліку притягнення винних осіб до передбаченої законом відповідальності, запровадження для них позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (у випадку систематичного вчинення насильства) та формування зміни їх поведінки.

Проблема домашнього насильства у формі жорстокого поводження з дітьми може бути вирішена насамперед завдяки правовому вихованню населення, ліквідації безробіття, підвищенню матеріального рівня життя громадян. Подоланню правової неосвіченості населення, незнанню своїх прав і механізму дії закону повинні сприяти засоби масової інформації шляхом широкого висвітлення проблеми насильства відносно дітей та привернення до неї уваги громадськості, пропагування ідей ненасильницького вирішення конфліктів.

За цих обставин суспільною свідомістю та громадською думкою в Україні досить позитивно сприймаються заходи, спрямовані на захист неповнолітніх від жорстокого поводження в сім'ї. До того ж унаслідок удосконалення національного механізму міжвідомчої взаємодії у сфері запобігання та протидії домашньому насильству останнім часом кількість звернень щодо фактів домашнього насильства зросла. Така ситуація свідчить про позитивну тенденцію розуміння чоловіками, жінками і дітьми факту порушення їх прав і зростання довіри до органів державної влади.

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА БАНДИТИЗМУ ЯК НЕГАТИВНОГО ЯВИЩА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Олена ШЕВЧУК

У сучасних умовах, які склалися в Україні, важливо забезпечити неухильне дотримання чинного законодавства, а також захист громадян від протиправних посягань. Через низку соціально-економічних та політичних факторів сьогодні існує тенденція зростання організованої злочинності у загальній структурі злочинності, однією з різновидів якої є бандитизм, який, як правило, пов'язаний зі збройними нападами на підприємства, організації і громадян.

Відповідно до статистичних даних у 78 % випадків бандитські напади закінчувалися убивством потерпілих, а на рахунку окремих банд – їх у середньому від п'яти і більше.

Варто зауважити, що при кваліфікації бандитизму не завжди правильно визначаються такі ознаки складу бандитизму, як організація банди і керівництво нею, участь у банді й участь у бандитських нападах. Недостатньо повно з'ясовується, які саме дії вчинив кожен учасник банди, не встановлюються особи, що сприяють діяльності банди. Також допускаються помилки при кваліфікації вчинених бандою нападів за сукупністю з іншими діяннями, оскільки не всі злочини, у яких взяла участь банда охоплюються складом злочину бандитизму. Тому виникає необхідність дослідження особливостей та проблем кваліфікації, суб'єктивних та об'єктивних ознак бандитизму.

Вченими-криміналістами чимало зроблено для вивчення бандитизму, важливу роль у розробці концепції кримінально-правової протидії бандитизму відіграли дисертаційні праці А. М. Абдулатипова, В. В. Василевича, М. В. Геворкяна, А. Ж. Каримбекова, В. С. Комісарова, Є. К. Марчука,

О. А. Попової. Останнім часом велика дослідницька робота щодо проблем протидії бандитизму проведена у монографічних дослідженнях В. С. Комісарова, Т. Д. Устинової і Ю. Б. Мельникової, Д. А. Корецького та Т. А. Пособиної. У науковій літературі існує чимало дискусійних підходів щодо вирішення кримінально-правових проблем протидії бандитизму, а також ознак, що характеризують об'єктивну та суб'єктивну сторони цього злочину та відмежування його від суміжних складів злочинів.

При кваліфікації бандитизму виникає низка проблем. Однією із них є конкуренція кримінально-правових норм – кваліфікувати злочин як розбій, вчинений озброєною організованою групою, або як бандитизм. Теорія кримінального права та правозастосовна практика виробили окремі шляхи вирішення проблем, що виникають при кваліфікації злочинів, пов'язаних з організацією та діяльністю банди.

Аналіз судової практики свідчить, що найчастіше бандою вчиняються розбійні напади, грабежі, вимагання, умисні вбивства з корисливих мотивів, а в окремих випадках також крадіжки, незаконне заволодіння транспортним засобом тощо.

Велика суспільна небезпечність бандитизму, що простежується майже в усі часи існування суспільства і виявляється у потенційній загрозі завдання шкоди значному колу суспільних відносин, а сучасні тенденції розвитку цього явища вказують на необхідність прийняття рішучих заходів щодо боротьби з бандитизмом. Одним із таких заходів є прийняття нових та вдосконалення чинних норм Кримінального Закону, де враховуватимуться всі проблемні питання сучасної кваліфікації дій, що вчиняються бандами, та принципи кримінального права.

ПРОПАГАНДА БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ

Сабріє ШРАМКО

У звітах групи Світового банку окрема увага приділяється питанню безпеки дорожнього руху. При цьому наголошується на тому, що усунення дорожньо-транспортного травматизму не лише врятує життя, але й значно підвищить соціальний добробут населення у країнах з низьким і середнім рівнем доходів. З використанням методів оцінки впливу захворювань на здоров'я населення у звіті наводиться оцінка вартості дорожньо-транспортного травматизму. Так, зниження ДТП удвічі (а це завдання для досягнення Цілей сталого розвитку ООН у галузі безпеки дорожнього руху на період до 2030 року) збільшить ВВП країн на душу населення у середньому на 15–22 % до 2042 року.

Офіційні джерела констатують величезну смертність від дорожньо-транспортного травматизму у країнах із низьким і середнім рівнем доходів. Так, із 1,35 млн смертей від ДТП 93 % щорічно припадають на такі країни. Що стосується України, то за показниками аварійності та наслідків ДТП, вона є одним із лідерів серед європейських країн. Якщо в середньому у країнах-членах ЄС на 100 тисяч припадає 5 % загиблих у ДТП, то в Україні цей показник становить (за даними 2019 року) відповідно 8,22 % осіб. У 2020 році в Україні загинуло понад три з половиною тисячі людей. Причому найбільше – 1 198 смертей – це наїзд на пішохода.

Стає очевидним, що для зниження рівня таких подій необхідно проводити серйозну роботу, спрямовану на зниження тяжкості їх наслідків, у першу чергу шляхом запобігання їх виникненню. Така робота передбачає, наприклад, запобіган-

ня адміністративним правопорушенням у сфері дорожнього руху з боку учасників дорожнього руху, які можуть спричинити тілесні ушкодження або загибель людей; запобігання недотримання ними вимог і приписів закону, а також зневаги як правилами загальної культури, так і правилами поведінки на дорогах; забезпечення чіткого розуміння дій в умовах дорожньо-транспортної обстановки.

Загалом, пропаганда безпеки дорожнього руху являє собою цілеспрямовану діяльність, здійснювану з метою поширення знань стосовно питань забезпечення безпеки дорожнього руху та роз'яснення законодавчих та інших нормативних приписів, що регламентують поведінку учасників дорожнього руху. У новій Стратегії підвищення безпеки дорожнього руху в Україні до 2024 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України № 1360-р від 21 жовтня 2020 р., одним із вагомих її компонентів є довготривала масштабна кампанія, покликана суттєво змінити рівень ставлення суспільства до безпеки руху. Напрямами реалізації цього компонента є безпечна поведінка учасників дорожнього руху, що передбачає: обов'язкове включення до програм післядипломної освіти педагогічних працівників питання безпеки дорожнього руху; проведення соціальних кампаній з метою інформування населення про ризики на дорогах та необхідності дотримання Правил дорожнього руху, рекламні ролики на телебаченні, зовнішня реклама та забезпечення доступу до такої інформації осіб з інвалідністю; проведення загальнонаціональних та регіональних досліджень щодо ставлення учасників дорожнього руху до Правил дорожнього руху та необхідності дотримання їх; перегляд навчальних програм з вивчення Правил дорожнього руху та правил безпечної поведінки на дорозі в системі дошкільної, загальної середньої освіти та стандартів професійної (професійно-технічної) освіти з професій, спеціалізацій, пов'язаних з керуванням транспортними засобами, тракторами, ...з урахуванням потреб осіб з особливими освіт-

німи проблемами; забезпечення проведення в комунальних дошкільних навчальних закладах, закладах освіти, зокрема працівниками Національної поліції, роз'яснювальної роботи з попередження дитячого дорожньо-транспортного травматизму, вивчення Правил дорожнього руху та безпечної поведінки на дорогах і з урахуванням потреб осіб з особливими освітніми проблемами та ін.

По суті, у дорожньо-транспортних пригодах три чинники: людина, дорога і транспортний засіб. Серед них людина – найбільш поширений і, без перебільшення, непередбачуваний чинник. Тобто, фактично людський чинник, а саме поведінка водіїв, пішоходів, мотоциклістів та велосипедистів є причиною більшості дорожньо-транспортних пригод. Тому очевидним є впровадження освітніх програм з безпеки дорожнього руху. Звичайно, питання правосвідомості учасників дорожнього руху є чи не найпопулярнішою тематикою для обговорення як серед науковців, так і у ЗМІ, державних органах тощо. Важливо одне, громадськість має усвідомлювати, що проблеми дорожнього руху та дорожньо-транспортних пригод мають життєво важливе значення для їх здоров'я і безпеки. І якщо установлені нормативні приписи щодо водіння в нетверезому стані, використання ременів безпеки, обмеження швидкості, використання шоломів і дитячих крісел не дотримуються, то вони не можуть привести до очікуваного зниження смертності і травматизму від дорожньо-транспортних пригод.

Звичайно, окрім пропаганди безпеки дорожнього руху, слід говорити й про неминучість покарання винних осіб. За влучним висловленням В. С. Батиргареєвої, факти безкарності значної кількості порушень правил безпеки формують збиткову суспільну правосвідомість на рівні масової правосвідомості певної соціальної групи.

ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗИ ВІЙСЬКОВОГО МАЙНА ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Володимир ЮСУПОВ

В умовах ведення бойових дій та проведення операції Об'єднаних сил на Сході України питання боротьби з корупцією набули нового значення. Корупція у сфері оборони є однією із загроз для національної безпеки держави. Вона знижує ефективність військової організації та боєздатність армії, відволікає ресурси або підвищує їх фактичну вартість, негативно впливає на морально-психологічний стан військовослужбовців, плямує репутацію Збройних Сил України.

Заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншим військовим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 410 КК України), віднесено законодавцем до корупційних кримінальних правопорушень. Нині необхідність удосконалення досудового розслідування, передусім шляхом використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. Важливою формою використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень є експертиза.

Розглянемо напрями експертизи військового майна у контексті розслідування корупційного правопорушення, передбаченого ст. 410 КК.

Предметом цього злочину є зброя, бойові припаси, вибухові або інші бойові речовини, засоби пересування, військова та спеціальна техніка та інше військове майно. Такі матеріальні цінності можуть стати об'єктами розкрадання з боку окремих військових службових осіб, шляхом їх зловживання своїм службовим становищем.

Під час розслідування цих корупційних кримінальних правопорушень виникають питання, які потребують спеціальних знань експерта з оцінки майна і техніки військового призначення та озброєння.

Поняття "зброя", "бойові припаси", "вибухові" та інші "бойові речовини" містяться у нормативно-правових актах та детально розкриваються у методиках проведення експертиз того чи іншого виду зброї або вибухових речовин. Військова та спеціальна техніка охоплює в цілому поняття "зброя", "бойові припаси", "засоби пересування". Засоби пересування є юридичним синонімом до поняття "транспортні засоби", й означає механічні пристрої, обладнані двигуном і призначені для перевезення людей або вантажу, у тому числі такі, на яких встановлено спеціальне обладнання, або обладнання, що слугує виконанню спеціальних функцій (будівельних, ремонтних, медичних тощо), а також причепи та напівпричепи до них.

У військових формуваннях для використання при безпосередньому виконанні бойових і спеціальних завдань до засобів пересування належать: а) транспортні машини: легкові та вантажні автомашини, автобуси, мотоцикли; б) спеціальні машини: автокрани, грейдери, трактори, бульдозери, санітарні машини, пересувні ремонтні майстерні; в) бойові машини: танки, броньовики, самохідні установки, машини з пересувними командними пунктами; г) відомчий залізничний рухомий склад; д) відомчий повітряний транспорт: гелікоптери, літаки, планери, аеростати; е) підводні човни, авіаносці, крейсери, міноносці, катери та інші військові кораблі, машини-амфібії, плавучі бази, буксири, баржі тощо.

Крім зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки до іншого військового майна можна віднести апаратуру керування вогнем, засоби зв'язку, спеціальну техніку інженерних військ і військ радіаційно-хімічного і біологіч-

ного захисту, спеціальне електронне, броньоване, захисне обладнання, спеціальні й індивідуальні засоби захисту від зброї масового знищення, токсичні речовини, паливно-мастильні матеріали та інше тилове майно.

Завдання експертизи військового майна: визначення вартості досліджуваних об'єктів, які використовуються як військове майно; визначення типу та призначення наданих об'єктів; визначення характеристик та властивостей наданих об'єктів відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності; визначення виробника, країни походження, року виготовлення (може проводитись комплексно з трасологічним, балістичним дослідженням або дослідженням холодної зброї) досліджуваних об'єктів; визначення змін показників якості досліджуваних об'єктів (комплексно з відповідними фахівцями з експлуатації подібного майна) тощо.

Основні питання, що вирішує експертиза: Яке найменування та призначення наданого на дослідження об'єкта? Яким підприємством і коли виготовлений наданий на дослідження об'єкт (за умови наявності маркувальної інформації або відповідних супровідних документів)? Який рік виготовлення досліджуваного об'єкта? Яким характеристикам та властивостям відповідно до Українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності відповідає досліджуваний об'єкт? Чи укомплектовано досліджуваний об'єкт відповідно до нормативно-технічної документації, якщо ні, то в чому полягає неукомплектованість або невідповідність? Чи відповідає якісний стан об'єкта вимогам стандартів, технічних умов, наданим зразкам? Якщо ні, то в чому полягає така невідповідність? Які дефекти, ушкодження має досліджуваний об'єкт? Чи є ці дефекти істотними? Чи можлива експлуатація об'єкта за призначенням за наявності виявлених дефектів? Якій ступінь зносу наданого на дослідження майна? Яка залишкова вартість об'єкта станом на визначену дату? Яка

ринкова вартість об'єкта станом на визначену дату? Яка вартість ліквідації об'єкта станом на визначену дату?

Отже, висновки експертів є джерелами доказів, що містять інформацію, необхідну для встановлення обставин доказування у кримінальному провадженні про заволодіння зброєю, бойовими припасами, вибуховими або іншими бойовими речовинами, засобами пересування, військовою та спеціальною технікою чи іншим військовим майном шляхом зловживання службовим становищем.

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА БУЛІНГ

Олена ЮШКЕВИЧ

Кожна людина, яка живе в соціумі, може зазнати фізичного чи психологічного насильства щодо себе. Особливо це твердження є актуальним у стосунках між дітьми шкільного віку та молоді. До цієї проблеми не слід ставитися легковажно. Акти такого насильства хоча і можуть подекуди мати легку форму, однак, через незрілість та нестабільність дитячої психіки, здатні завдати серйозної шкоди психологічному здоров'ю людини, а найстрашнішим наслідком булінгу може стати самогубство.

Булінг (цькування) – діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою щодо інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого.

Безпосередньо цькування (булінг) має наслідком лише адміністративну відповідальність. Кримінальний кодекс України не містить визначення та окремих статей щодо кримінальної відповідальності за булінг. Проте залежно форми прояву булінгу учасники можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності за конкретний злочин, передбачений Кримінальним кодексом України.

У булінга (цькування) можуть бути такі форми (види, прояви):

1) фізичний булінг – наприклад, умисні штовхання, стусани, удари, нанесення побоїв, тілесних ушкоджень та ін. У цих випадках Кримінальним кодексом України передбаче-

но такі склади злочинів: доведення до самогубства (ст. 120), умисне тілесне ушкодження (ст. 121, 122, 124, 125), побої і мордування (ст. 126), катування (ст. 127), хуліганство (ст. 296) тощо;

2) економічний булінг – наприклад, вимагання (у дитини вимагають гроші, їжу, інші речі, примушують щось вкрасти) або пошкодження та інші дії з майном (пошкодження, викрадення, захування особистих речей жертви). У цих випадках Кримінальним кодексом України передбачено такі склади злочинів: крадіжка (ст. 185), грабіж (ст. 186), розбій (ст. 187), вимагання (ст. 189), шахрайство (ст. 190), заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192), незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї (ст. 193) тощо;

3) сексуальний булінг – є підвидом фізичного, це будь-які систематичні дії сексуального характеру. У цих випадках Кримінальним кодексом України передбачено такі склади злочинів: сексуальне насильство (ст. 153), примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154), розбещення неповнолітніх (ст. 156) тощо;

4) психологічний булінг – насильство, пов'язане з дією на психіку, що наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість наприклад: образливе ім'я, з яким постійно звертаються до жертви, дражнiння, зведення наклепів, поширення образливих чуток та ін.; образливі жести або дії, наприклад, плювки в жертву або в її бік; залякування, наприклад, використання агресивної мови тіла й інтонації голосу для змушення дитини робити чи не робити щось; ізоляція, наприклад, жертва навмисно ізолюється, виганяється чи ігнорується частиною або всім класом. У цих випадках КК України передбачено такі склади злочинів: доведення до самогубства (ст. 120), катування (ст. 127), погроза вбивством (ст. 129), хуліганство (ст. 296) тощо;

5) кібербулінг – цькування за допомогою інтернету, мобільних телефонів та інших електронних пристроїв. Вияви кібербулінгу: флеймінг (нападки) – обмін гнівними та образливими репліками між учасниками спілкування з використанням комунікаційних технологій; нападки – регулярні висловлювання образливого характеру щодо жертви; наклеп або обмовлення – поширення неправдивої, принизливої інформації у формі текстового повідомлення або фото; самозванство – використання особистих даних жертви; ошуканство – виманювання конфіденційної особистої інформації для власних цілей або передачі іншим особам; відчуження – онлайн відчуження в будь-яких типах середовищ, де використовується захист паролями, формування списку небажаних контактів; кіберпереслідування – вистежування особи для скоєння нападу, побиття, зґвалтування; хепіслепінг – реальний фізичний напад, який знімається на відео для розміщення в інтернеті. У цих випадках Кримінальним кодексом України передбачено такі склади злочинів: ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів (ст. 301) тощо.

Чинний Кримінальний Кодекс України вказує вичерпний перелік статей, за які особа у віці від 14 років несе кримінальну відповідальність (ст. 22). Тобто дитина у віці від 14 років до 16 років може бути притягнутою до кримінальної відповідальності, якщо заподіє однокласнику чи будь-якій іншій особі ушкодження, що можуть кваліфікуватися як середньої тяжкості або тяжкі. Учні старшої школи, яким виповнилось 16 років, мають повну деліктоздатність, тобто самі несуть відповідальність за вчинені ними правопорушення та злочини. До осіб віком від 11 до 16 років судом можуть бути застосовані примусові заходи виховного характеру (розділ XV).

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ЗАКРІПЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ НАСИЛЬНИЦЬКОМУ ЗНИКНЕННЮ

Інна ЯКИМЕНКО

Сьогодні у світі не існує уніфікованого підходу щодо визначення місця розташування норми, яка передбачає відповідальність за насильницьке зникнення, у кримінальному законі. Жоден із міжнародних договорів не зобов'язує держави так чи інакше вирішувати це питання, відтак відповідний зарубіжний досвід характеризується різноманіттям.

Так, деякі держави (Албанія, Австрія, Уругвай та ін.) встановили у своєму національному законодавстві відповідальність за два окремі правопорушення: одне – в контексті ст. 7 Римського статуту Міжнародного кримінального суду, а інше описує примусові зникнення, не пов'язані з широкомасштабними або систематичними нападами на цивільне населення. Інші держави (Болівія, Венесуела, Вірменія, Гватемала, Колумбія, Мексика, Нікарагуа, Парагвай, Перу) закріплюють склад єдиного правопорушення, яке є достатньо широким, щоб охопити будь-який випадок насильницького зникнення, вчинений чи-то як ізольований акт, чи-то як акт, що є складовою широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення.

Кримінальний кодекс України також містить одну статтю, яка передбачає відповідальність за насильницьке зникнення. Йдеться про ст. 146-1, розміщену в розділі III Особливої частини КК України "Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи". При цьому насильницьке зникнення описується вітчизняним законодавцем як одиничний ізольований акт. Подібний підхід знаходить відображення, наприклад, у КК Колумбії, який передбачає відповідальність

за злочини проти індивідуальних свобод та інших гарантій, включаючи примусове зникнення, викрадення людей і довільне затримання.

Водночас існує й інша законодавча практика, а саме: закріплення насильницького зникнення тільки як складу злочину проти людяності (наприклад, Австралія, Бельгія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія та Буркіна-Фасо). Особливістю такого підходу є вказівка на систематичний або широкомасштабний характер діяння, що відповідає розумінню насильницького зникнення, закріпленому у статтях 2 та 4 Міжнародної конвенції про захист всіх осіб від насильницьких зникнень, прийнятої 20 грудня 2006 року Генеральною Асамблеєю ООН, та яка набула чинності 23 грудня 2010 року. Така законодавча форма закріплення ознак досліджуваного злочину унеможливлює кримінально-правовий захист від випадків насильницького зникнення осіб, які постраждали внаслідок одиничного вчинення цього діяння. Відповідно, порушується невід'ємне право людини на "право на захист з боку закону".

Деякі держави (Вірменія, Гватемала, Нікарагуа, Перу, Сальвадор) розцінюють насильницьке зникнення як злочин проти людяності, навіть якщо це посягання не вчинено в контексті широкомасштабної або систематичної атаки. Така практика не суперечить положенням Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень та Римського статуту Міжнародного кримінального суду. У цьому разі не порушується право людини на захист, оскільки у будь-якому випадку кожен потерпілий має право звертатися до відповідних органів за допомогою. Водночас не відбувається "перевантаження" кримінального закону.

Отже, на сьогодні у світі існує щонайменше 5 варіантів законодавчого закріплення насильницького зникнення як злочину:

1) визначення насильницького зникнення як злочину проти волі, честі та гідності особи (як одиничного, ізольованого акту злочинної поведінки);

2) виокремлення двох окремих кримінально-правових заборон, одна з яких передбачає відповідальність за вчинення насильницького зникнення як одиничний акт, а інша – у випадках систематичних або широкомасштабних посягань;

3) визнання насильницького зникнення злочином проти людяності у разі одиничного посягання;

4) визнання насильницького зникнення злочином проти людяності у випадку широкомасштабної або систематичної атаки на цивільне населення;

5) встановлення кримінальної відповідальності за єдине правопорушення, яке охоплює всі можливі випадки насильницького зникнення.

Наведені законодавчі підходи потребують подальшого наукового осмислення, зокрема в контексті з'ясування оптимального місцезнаходження заборони, присвяченої насильницькому зникненню, у системі Особливої частини КК України.

ЗНАЧЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ ТА СТЯГНЕННЯ У ПРОЦЕСІ ВИПРАВЛЕННЯ ОСІБ, ПОЗБАВЛЕНИХ ВОЛІ НА ПЕВНИЙ СТРОК

Зореслава ЯРЕМКО

У сфері боротьби зі злочинністю особливу роль виконує кримінальне покарання, що має за мету виправлення засудженого та запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень. Відтак очевидно, що з-поміж окреслених заходів державного примусу виокремлення потребує позбавлення волі на певний строк, оскільки такий захід охоплює доволі значний арсенал засобів і методів впливу на засуджених.

Практика виконання покарання у виді позбавлення волі багатогранна і водночас суперечлива. З одного боку, кримінально-виконавчі установи повинні моделювати поведінку засудженого, а з іншого – забезпечити виконання покарання і реалізувати його мету, визначити межі і прийоми корекційно-виправного впливу на засуджених, що відсутнє на волі. Поєднання цих аспектів у житті засудженого – найважливіша соціальна проблема під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк, оскільки під час встановленого вироком суду строку позбавлення волі виховна функція права постає як засіб ресоціалізації особистості засудженого, процесу, складовими якого є, зокрема, профілактика злочинності та підготовка засуджених до життя на волі. Одним із елементів стимулювання правомірної поведінки засудженого в умовах позбавлення волі є надання чи зменшення різного обсягу благ, залежно від поведінки засудженого, зміни його особистісних характеристик, що має вияв у принципі раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, диференціації та індивідуалізації виконання покарань.

Безумовно, одним із елементів впливу на поведінку засудженого під час відбування покарання у виді позбавлення волі на певний строк є застосування заходів заохочення та стягнення, передбачені ст. 130, 132 КВК України.

Формулювання мети застосування заходів заохочення та стягнення має ґрунтуватися насамперед на нормах законодавства та здійснюватися з урахуванням цілей покарання, визначених у КК України. Аналіз положень КВК України та КК України засвідчив, що основною метою, яка має бути досягнута при відбуванні покарання у виді позбавлення волі на певний строк, є виправлення особи. Щодо мети застосування заходів заохочення, то КВК України визначає її у двох аспектах: 1) здійснення виховного впливу на осіб, до яких ці заходи застосовуються на основі об'єктивної оцінки поведінки засуджених, їхнього ставлення до праці і навчання; 2) здійснення виховного впливу на інших засуджених. Багаторічний досвід застосування покарань, зокрема й позбавлення волі на певний строк, засвідчив, що досягнення мети перевиховання важко оцінити, а іноді її досягнення нереальне, оскільки покаранню піддаються особи з уже сформованими рисами характеру, моральними установками, із певним світоглядом та навичками поведінки.

Водночас у КВК України відсутні положення, які б визначали мету застосування заходів стягнення. Слід визнати слушною думку науковців, що заходи стягнення у місцях позбавлення виконують здебільшого загальнопревентивну функцію – запобігання вчиненню порушень іншими засудженими під загрозою застосування заходів стягнення (та спеціально превентивну – застосування заходів стягнення до засуджених, які вчинили порушення режиму).

Забезпечення ефективного застосування заходів виправного впливу до засуджених імовірне лише за допомогою використання принципів, закріплених в ст. 5 КВК України. Урахування цих принципів є обов'язковим на усіх етапах виконання покарання у виді позбавлення волі. Поряд із цим діяль-

ність персоналу УВП, що пов'язана зі застосуванням заходів заохочення та стягнення, повинна ґрунтуватись насамперед на таких принципах, як принцип законності, справедливості, гуманізму, демократизму, рівності засуджених перед законом, поваги до прав і свобод людини, а також диференціації та індивідуалізації виконання покарань і раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки. І якщо загалом вони передбачають ґрунтовні вимоги саме до визначення підстав застосування заходів заохочення або стягнення, то принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки висуває вимоги до змісту кожного конкретного заходу та визначає у діях осіб, які їх застосовують, межі правомірності, що знаходяться у площині дотримання правового статусу осіб, засуджених до позбавлення волі.

Цінність норм кримінально-виконавчого права полягає в тому, що вони містять широкий арсенал засобів впливу на поведінку засуджених до позбавлення волі на певний строк через їхні інтереси і за допомогою інтересів. Одним із таких засобів впливу на інтереси засуджених до цього виду покарання є застосування заходів заохочення і стягнення, які також застосовуються диференційовано та індивідуалізовано. Тому заходи заохочення та стягнення передбачені ст. 130, 132 КВК України, виступатимуть як складова принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань, що виконує важливу роль у виправленні та ресоціалізації осіб, позбавлених волі на певний строк.

Також принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки є принципом окремих інститутів кримінально-виконавчого законодавства, що у свою чергу знаходить своє відображення здебільшого під час виконання покарань, пов'язаних із ізоляцією від суспільства, та застосуванням засобів виправлення та ресоціалізації.

Галузевий принцип раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки засуджених вирішує проблему спільного існування, співвідношення та сумісності двох протилежних за змістом правових категорій – примусу та стимулювання, двох взаємозалежних аспектів процесу, які виявляються, з одного боку, у карі (репресії) і, з другого боку, у гуманізмі (заохоченні), що водночас заперечують і передбачають існування один одного. Раціональне, гармонійне поєднання, використання цих протилежних аспектів у процесі виконання-відбування покарання є засобом подолання суперечливості інтересів адміністрації і засуджених.

Слід констатувати, що одними із найбільш важливих елементів принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки є заходи заохочення та стягнення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі на певний строк.

Отже, наведене можна трансформовано викласти так: застосування заходів заохочення та стягнення до осіб, позбавлених волі на певний строк, є відображенням принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки, що безпосередньо впливає на виправлення засуджених.

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

НЕЗАЛЕЖНЕ РЕЦЕНЗУВАННЯ ВИСНОВКУ ЕКСПЕРТА ЯК ЗАСІБ ОЦІНКИ ЙОГО ДОСТОВІРНОСТІ

Галина АВДЄЄВА

Відповідно до ст. 84 КПК України висновки експерта є процесуальними джерелами доказів, а у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки такими джерелами є й висновки спеціаліста (ст. 298-1 КПК України). Усі учасники кримінального провадження, окрім сторони обвинувачення, не мають доступу до речових доказів, які можуть досліджуватися експертом, і тому вони не мають можливості самостійно його залучити. Більше того, криміналістичні, судово-медичні і судово-психіатричні експертизи в Україні дозволено проводити виключно державним спеціалізованим експертним установам (ст. 7 Закону України "Про судову експертизу"). Тому в окремих випадках суди, зокрема, не визнають висновки судово-медичної експертизи як доказ у кримінальних провадженнях через те, що всі Бюро судових експертиз в Україні не є державними установами, а є об'єктами комунальної власності. Крім того, в окремих державних експертних установах взагалі не здійснюються деякі види експертних досліджень

через відсутність обладнання або фахівців. Це перешкоджає повному та об'єктивному розслідуванню злочину.

В Україні приватним експертам заборонено не лише проводити значну кількість судових експертиз, а й рецензувати висновки державних судових експертів. Відповідно до п. 2 "Порядку проведення рецензування висновків судових експертів та висновків експертних досліджень" № 775/5 від 25.05.2015 метою рецензування висновків є лише вдосконалення професійної майстерності експертів, поліпшення якості та обґрунтованості їх майбутніх висновків, а не допомога в оцінці висновку експерта як доказу на запит органів правопорядку. Хоча саме незалежне рецензування висновку експерта особою, яка має спеціальні знання у тій самій галузі знань, дозволило б встановити факти відповідності експертного дослідження спеціальним методикам, перевірити повноту і об'єктивність дослідження, упевнитися в обґрунтованості отриманих результатів та ін. Рецензія не є процесуальним джерелом доказів, а може нести лише технічний та допоміжний (консультативний) характер. Однак у разі виявлення у висновку експерта помилок, які вплинули на формулювання висновків, вона має слугувати підґрунтям для призначення повторної або додаткової експертизи.

Ураховуючи складність оцінки висновку експерта за відсутності спеціальних знань, останнім часом суди України інколи визнають важливість і правомірність незалежного рецензування висновків експерта. Зокрема, у постанові Верховного Суду України від 14.01.2021 по справі № 922/2216/18 зазначено, що "невзяття до уваги" судами рецензії як доказу порушує принцип змагальності сторін, відповідно до якого здійснюється судочинство у господарських судах. У цій же постанові правильно роз'яснено, що "рецензія по своїй суті не є повторною чи додатковою експертизою, у ній не оцінюються докази. Експерт, який надає рецензію, оцінює, зокрема, методи і повноту дослідження, логіку висновку".

А Святошинський районний суд м. Києва досліджував незалежну рецензію на висновок експерта як письмовий доказ і за результатами цього дослідження у Вироку від 15 січня 2018 р. у справі № 759/846/17 визнав висновок судово-економічної № 64/9/2016 необґрунтованим, необ'єктивним та таким, що не відповідає законодавству України.

Європейський суд з прав людини 25.7.2013 у рішенні "Khodorkovskiy і Lebedev проти Росії" зазначив про порушення Статті 6 Конвенції (Право на справедливий суд) і наголосив на тому, що відмова національного суду у розгляді в суді рецензії на висновки експертів порушує рівновагу між сторонами захисту та обвинувачення у питанні збору й надання експертних доказів і знехтує принципом рівності сторін.

Незалежне рецензування висновків експерта відповідає законодавству країн-членів ЄС. Зокрема у Польщі під час оцінки висновку судового експерта сторони провадження зазвичай звертаються до спеціалістів або експертів (у т. ч. приватних) для оцінки його об'єктивності, обґрунтованості, повноти дослідження та ін. Це допомагає з'ясувати причинно-наслідковий зв'язок між виявленими ознаками об'єкта експертизи і встановлюваним фактом, а також надає підстави для визначення належності, допустимості, достовірності і достатності висновку експерта як джерела доказів.

Важливість запровадження незалежного рецензування висновків експерта підтверджується тим, що Президентом України видано Указ №837/2019, в якому як невідкладні заходи з проведення реформ зазначено "розроблення та внесення на розгляд Верховної Ради України законопроєкту про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ... запровадження рецензування висновку судового експерта…" та "упровадження механізму оцінювання якості наданої правової допомоги з використанням інструменту рецензування ("peer review")".

Для реалізації прав осіб на справедливе правосуддя співробітниками НДІ вивчення проблем злочинності ім. академіка В. В. Сташиса НАПрН України розроблено та надіслано до Офісу Президента України проєкт закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження рецензування висновку судового експерта та забезпечення прав учасників судочинства на самостійне збирання доказів з використанням спеціальних знань". Автори законопроєкту пропонують стороні захисту і потерпілому надати право на самостійне залучення обраного ним незалежного експерта або рецензента експертного висновку (у тому числі – приватного), заявляти відвід експерту і рецензенту, ініціювати призначення експерта чи рецензента з числа вказаних ним осіб, а незалежні рецензії на висновки експертів – визнавати належними засобами оцінки їх достовірності і письмовими консультаціями, які мають обов'язково аналізуватися слідчим, прокурором, слідчим суддею та судом.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ У РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Олена АЛЕКСАНДРЕНКО
Володимир ЖЕНУНТІЙ

У силу інтеграції та комплексності наукового знання криміналістика сьогодні є основним провідником досягнень природничих і технічних наук у сферу судочинства.

Одним з важливих напрямів оптимізації діяльності з розкриття та розслідування злочинів завжди було, залишається й наразі набуває особливого значення активне використання усіх сучасних досягнень науково-технічного прогресу. Йдеться про своєчасне ознайомлення з сучасними можливостями судових експертиз, арсеналом сучасних науково-технічних засобів, обладнання насамперед слідчих і працівників оперативних підрозділів, широке і правильне застосування технічних засобів, навчання прийомам роботи з ними, впровадження такого підходу в повсякденну слідчу та оперативно-розшукову практику, в навчальні плани відомчих закладів освіти. Без цього досягти успіхів у боротьбі зі злочинністю неможливо.

Серед науково-технічних засобів (далі – НТЗ), що застосовуються при розслідуванні злочинів, насамперед цікавлять і мають перспективу для використання засоби для виявлення, фіксації та дослідження інформації про подію злочину, його учасників, обставини, що характеризують обстановку і механізм злочину. Вони дозволяють виявити і закарбувати сліди злочину, відтворити з більшим або меншим ступенем ймовірності зовнішній вигляд злочинця, використані ним знаряддя злочину, викрадені предмети тощо. Тобто їх застосування на практиці робить можливим забезпечення наочності, почуттєвого сприйняття виявлених слідів, окремих предметів та їх властивостей, дає змогу перетворити останні у зручну для ви-

користання форму, забезпечити збереження і можливість неодноразового використання в процесі розслідування. Висуваються пропозиції щодо назви вказаних засобів – "образотворчі засоби криміналістики" (ОЗК) та виділення в окрему самостійну групу засобів отримання зображень матеріальних об'єктів.

У криміналістичній практиці такі засоби використовуються вже здавна. Зокрема, до них належать криміналістична фото-, кіно- та відеозйомка, композиційні портрети, схеми, плани, зліпки, моделі, копії слідів.

Сьогодні розвиток світових комунікацій, у тому числі цифрових засобів і технологій (цифровізація або диджиталізація – цифрове фото, відео, телебачення), наявність широкого доступу до них і активне застосування в усіх сферах і усіма верствами населення, у тому числі із злочинними цілями, обумовлює появу нових об'єктів досліджень, що спонукає вдосконалювати і розробляти нові НТЗ для виявлення, фіксації та дослідження криміналістичної інформації.

Насамперед це стосується використання цифрової фотографії (при проведенні слідчих (розшукових), у т. ч. негласних дій, складанні протоколів та ілюстраційних матеріалів до них. На підставі отриманих результатів приймаються рішення щодо призначення судових експертиз, проведення інших процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів. При проведенні експертиз і складанні висновку часто використовуються цифрові технології, виготовляються цифрові знімки.

Окрім наявності у слідчих, оперативних працівників, експертів відповідних знань і навичок щодо застосування сучасних НТЗ, як власне й самих цих засобів, а також належно організованої системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації, проблема активного застосування вказаних засобів потребує також відповідного належного наукового і методичного забезпечення цієї діяльності.

Видається, що є потреба у проведенні досліджень сучасних НТЗ стосовно перспектив, можливостей і напрямів їх ви-

користання в розслідуванні, вдосконаленні або пристосуванні вказаних засобів, у розробці експертних методик проведення конкретних видів і об'єктів досліджень. Результати таких наукових досліджень мають бути впроваджені в слідчу практику у вигляді методичних рекомендацій. Важливо також слідкувати за новими тенденціями у науково-технічному прогресі, за появою нових і перспективних для використання в розкритті та розслідуванні злочинів НТЗ, технологій, методик, та час від часу проводити "інвентаризацію" криміналістичних засобів, обладнання, методик для вирішення питання щодо їх дієвості та ефективності для вирішення завдань розслідування, необхідності їх вдосконалення чи заміни на новітні зразки.

Враховуючи, що діяльність з розслідування злочинів здійснюється у правовій площині, з суворим дотриманням норм кримінального процесуального законодавства, широке і активне впровадження сучасних НТЗ в криміналістичну практику потребує відповідного правового регулювання, задля уникнення можливих сумнівів і звинувачень щодо недопустимості доказів.

Ураховуючи обмежений обсяг публікації, обмежимося зазначенням лише окремих напрямів вдосконалення чинного КПК України:

1) розширення переліку додатків до протоколу (ст. 105 КПК) та об'єктів пред'явлення для впізнання, зокрема: за відеозаписом, за зліпками, за масками тощо (ч. 6 ст. 228 КПК);

2) внесення змін до ч. 7 ст. 237; ч. 7, 8 ст. 228; ч. 3 ст. 231; ч. 2 ст. 240 КПК щодо заміни або доповнення до вказаних у статтях слів "фото, фотографія, фотографування, фотознімки" на "цифрове фото", "цифрова фотографія", "цифровий відеозапис", або зазначивши про "...або виготовлені цифровою камерою знімку чи відеозапису", що наразі найчастіше застосовується при розслідуванні, таким чином привівши у відповідність положення законодавства та реалії слідчої практики.

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Олександр АЛІПА

Ефективність забезпечення кримінального провадження перш за все залежить від якості кримінально-процесуального законодавства, яке має відповідати вимогам Європейського суду з прав людини, аби права людини не були обмежені під час кримінального провадження, із дотриманням принципу правової визначеності. Це стосується також і загальних правил, які регламентують обрання, зміну, скасування заходів забезпечення кримінального провадження.

Заходи забезпечення кримінального провадження (заходи кримінально-процесуального примусу) – це передбачені кримінально-процесуальним законом процесуальні засоби державно-правового примусу, що застосовуються уповноваженими на те органами (посадовими особами), які здійснюють кримінальне провадження, у чітко визначеному законом порядку стосовно осіб, котрі залучаються до кримінально-процесуальної діяльності, з метою досягнення дієвості кримінального провадження (для запобігання та припинення неправомірних дій, забезпечення виявлення та закріплення доказів тощо).

Важливо зазначити, що у контексті визначення чіткості застосовування термінології щодо заходів забезпечення кримінального провадження у розділі 2 КПК насамперед звернемо увагу на те, що, як слушно зазначає О. В. Капліна, спеціальні терміни необхідно використовувати з особливою обережністю, оскільки не завжди їхній смисл може збігатися із загальновживаним значенням слів.

Термін у кримінальному процесі має бути завжди однозначним, адже без цього він не зможе виконувати функцію позначення спеціального поняття. Одним із багаточисель-

них прикладів термінологічної невизначеності є використання терміна "застосування" у контексті заходів забезпечення кримінального провадження. У контексті запобіжних заходів це питання було ґрунтовно розглянуто О. Н. Агакерімовим, який звернув увагу на співвідношення "застосування" та "обрання" запобіжних заходів у контексті неузгодженості ст. 176–178 КПК України.

Слідчий і прокурор компетентні ініціювати в першу чергу процедуру "обрання" запобіжного заходу за наявності для цього підстав, визначених у КПК України, оскільки звертаються до слідчого судді чи суду, як тих, які компетентні вирішувати питання щодо "обрання" запобіжного заходу. Під обранням у сфері кримінального провадження в рамках інституту запобіжних заходів можна розуміти процедуру, регламентовану процесуальним законом, у якій вирішується питання щодо можливого застосування запобіжного заходу, якщо є в наявності обґрунтовані для цього підстави та необхідні умови. Тобто обрання – це процес ініціації механізму запобіжних заходів. А під застосуванням у сфері кримінального провадження в рамках інституту запобіжних заходів можна розуміти процес виконання запобіжного заходу, тобто процес, який не передує, а логічно витікає з процесу обрання такого запобіжного заходу.

На жаль, аналогічні неузгодженості характерні і для інших заходів забезпечення кримінального провадження, що негативно впливає на чіткість нормативної моделі їх регламентації та правильність правозастосування.

Проте часто не обґрунтованими є не лише клопотання слідчих, прокурорів, але й ухвали слідчих суддів як про задоволення клопотань, так і про відмову у їх задоволенні. У таких ухвалах слідчі судді, ґрунтуючись на клопотаннях слідчих, зазначають, що особа, яка звернулась із відповідним клопотанням, довела існування усіх передбачених законом підстав, які є необхідними для застосування заходів забезпе-

чення кримінального провадження, але належним чином не мотивують їх фактичними обставинами кримінального провадження. Такі ж випадки є характерними і для ухвал про відмову у задоволенні клопотань, коли слідчі судді, не мотивуючи свого рішення фактичними обставинами, указують на необґрунтованість відповідного клопотання.

При застосуванні положень КПК слід ураховувати, що кожен із інститутів, який у ньому закріплений, несе у собі певну мету, яка і відрізняє його від іншого інституту цієї галузі права. З огляду на наведене підміна окремих процесуальних дій одного процесуального інституту процесуальними діями іншого такого інституту суперечить завданням кримінального провадження.

Отже, застосування заходів забезпечення кримінального провадження є правозастосовною діяльністю, що ускладнена низкою факторів, серед яких:

установлення кількох рівнів переліку фактичних обставин, що підлягають установленню;

постійна зміна фактичних обставин кримінального провадження і необхідність удосконалення механізмів перегляду попередніх рішень;

формулювання цих обставин через оцінні поняття, що потребують конкретизації, зокрема шляхом визначення супутніх критеріїв-напрямів їх тлумачення.

З'ясування теоретичних проблем механізму прийняття рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження сприяє розумінню їх сутності й особливостей, порівняно із іншими процесуальними рішеннями, та забезпечує розробку цілеспрямованої концепції подальшого вдосконалення відповідних положень КПК України.

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ІДЕНТИФІКАЦІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ (ДОСВІД ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ)

Олег АНАНЬЇН
Світлана КАШПЕРУК

Усе більше європейських держав запроваджують ідентифікаційні документи, виконані на полікарбонатній основі. Разом з цим зростають вимоги щодо їхнього захисту від підробок. Сучасна система захисту документів має відповідати максимальному рівню безпеки та забезпечувати легку, швидку та ефективну перевірку на предмет підробки.

Так, високим стандартам безпеки та якості відповідають сучасні ідентифікаційні документи, виконані компанією "Giesecke & Devrient" ("G & D"). Сторінки бланка паспортів друкуються на спеціальному папері "Jetfix", а сторінка даних вкрита інноваційним матеріалом "PECSEC", який значно міцніший за звичайний полікарбонат.

Використовуються різноманітні високотехнологічні засоби захисту. Зокрема: приховане зображення (PEAK); антикопіювальний елемент (STAR); оптично-змінні фарби (OVI), з поляризаційним ефектом (STEP); оптично-змінні елементи (OVD); змінні лазерні зображення (SLI/MLI); FUSE-ID – обробка лазером ділянки з фарбою OVI; двостороннє зображення Mirage TM, Arjo Systems; нові полімерні матеріали на базі сполук полікарбонату та поліетілентерефталата. Усіх їх важко імітувати в кустарних умовах. При цьому вони забезпечують ефективну швидку перевірку на наявність ознак підробок простим візуальним способом, без застосування спеціального експертного обладнання.

Одним із важливих ідентифікаторів особи в документах є фотозображення пред'явника. Тому розробники у першу чергу впроваджують засоби захисту саме для нього. Так, компа-

нією "Morpho" (группа Safran) розроблено сучасний варіант об'ємного фотозображення, виконаного шляхом застосування стереолазерного зображення (Stereo Laser Image – SLI). При спробі втручання у таке зображення карту буде пошкоджено. Для забезпечення додаткового захисту від підробки на основне фотозображення пред'явника наноситься методом лазерної перфорації номер документа. Це реалізовано в документах громадян Нідерландів. При механічному втручанні у фотозображення номер пошкоджується, що залишає видимі сліди, які визначаються простим візуальним способом (поглянути на просвіт), без застосування спеціальних приладів.

Компанія "Trüb" групи Gemalto розробила засіб захисту – tru/window lock (Sealys Window Lock). Він виконаний за технологією так званого Transparent Window (прозорого вікна). Засіб захисту містить вторинне зображення, яке у проникаючому світлі має вигляд "позитиву", а у прямому світлі – "негативу". В основі технології полягає процес лазерної абляції (видалення металу) на металічній фользі, яку інтегровано у полікарбонатну сторінку даних через прозоре вікно. Внесення будь-яких змін залишить помітні сліди, які легко визначаються простим візуальним способом, без застосування спеціальних приладів. Цей захисний засіб реалізовано у сучасних паспортних документах Литви та Фінляндії.

Компанія OpSec розробила для захисту ID-карток спеціальний ламінат, який містить як видимі, так і приховані елементи. Захисний елемент EQUINOX (ISIS) створює стереоефект чорно-білого зображення при прямому світлі. Його дія заснована на явищі дифракції та рефлексії (відбитті) світла. Такий захисний засіб важко імітувати, але при цьому легко виявити його підроблення.

Отже, якість засобів захисту постійно зростає. Нові захисні засоби базуються на технологіях захищеної поліграфії та на комбінуванні елементів, які складаються з декількох ступенів захисту. Фахівці вважають найбільш перспектив-

ним напрямом – створення та запровадження спеціальних захисних елементів, заснованих на використанні комплексних динамічних візуальних ефектів, які легко розпізнаються та важко відтворюються без застосування високотехнологічних засобів виробництва.

ПРОФІЛАКТИКА НЕЗАКОННОГО ПЕРЕПРАВЛЕННЯ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН

Леся БАЛАГУР
Дмитро КАРАСЬОВ
Олександр МИХАЙЛЕНКО

Профілактична діяльність взагалі – це система заходів економічного, соціально-культурного та правового характеру, які використовуються державними органами та громадськими організаціями з метою боротьби зі злочинністю та усунення її причин і передумов.

Метою профілактики є усунення причин та умов виникнення злочинів. Профілактика може бути загальною та індивідуальною.

Державна прикордонна служба України спрямовує значні зусилля на боротьбу зі злочинністю, а також на своєчасне попередження різного роду злочинів.

Завданням профілактики незаконного переправлення осіб через державний кордон є:

попередження й усунення причин та умов, що сприяють незаконному переправленню осіб через державний кордон;

попередження й усунення причин та умов, що сприяють вчиненню злочину з боку персоналу Державної прикордонної служби України, а також протиправним діям стосовно них або об'єктів прикордонної інфраструктури;

запобігання вчиненню військовослужбовцями та працівниками Державної прикордонної служби України під час виконання ними своїх службових обов'язків та дій, що можуть призвести до вчинення даного злочину;

запобігання передумовам витоку з органів Державної прикордонної служби України інформації з обмеженим доступом або відомостей, що становлять державну таємницю.

Запобігання злочинам у сфері охорони державного кордону включає:

загальносоціальну профілактику (вплив на детермінанти злочинів в цілому у сфері охорони державного кордону);

спеціальну криміналістичну профілактику (вплив на чинники незаконного переправлення осіб через державний кордон та їх носіїв);

індивідуальну профілактику (вплив на вчинення незаконного переправлення осіб через державний кордон окремими особами).

Загальна профілактика незаконного переправлення осіб через державний кордон – це створення обстановки, яка перешкоджає не тільки реалізації злочинних намірів, але й пробудження у громадян антисуспільних поглядів та намірів. Із цією метою використовуються засоби масової інформації (місцеві газети), виступи працівників правоохоронних органів на місцевому телебаченні, у трудових колективах та за місцем проживання.

Спеціальна профілактика незаконного переправлення осіб через державний кордон полягає у виявленні та встановленні осіб, які схильні до вчинення цих злочинів та після відбуття покарання, які не стали на шлях виправлення.

З метою забезпечення профілактики незаконного переправлення осіб через державний кордон необхідно:

регулярно проводити "круглі столи" та зустрічі представників Державної прикордонної служби України (оперативних працівників) із колективами підприємств і організацій, де працюють іноземні громадяни, з метою роз'яснення їм чинного законодавства з питань правового статусу і правил перебування в Україні, виступати в засобах масової інформації з даної проблематики;

забезпечити повне виявлення осіб, які нелегально перебувають в Україні;

регулярно проводити серед населення прикордонних районів навчання з питань запобігання незаконній міграції, надавати відповідну методичну і практичну допомогу.

Як спеціально-профілактичні заходи органи Державної прикордонної служби України поряд із поточною роботою проводять комплексні цільові операції типу "Мігрант", "Кордон". Це дає змогу виявляти і припиняти порушення законодавства щодо встановленого порядку перетину державного кордону, притягувати до відповідальності його порушників як серед іноземців, так і серед громадян України та осіб без громадянства.

Отже, профілактика злочинів як особливий вид діяльності полягає в усуненні або нейтралізації причин та умов, що призводять до правопорушення, й у справлянні попереджувального впливу на осіб, які мають схильність до їхнього скоєння.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЙНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ КІБЕРЗЛОЧИНАМ У КІБЕРПРОСТОРІ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Ольга БАСАРАБ
Олександр БАСАРАБ
Інна ЛАРІОНОВА

У сучасних умовах розквіту ери цифрових технологій проблема безпечного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем набуває важливого значення. Особливо актуальним є це питання, коли мова йде про захист інформаційних мереж державного сектору безпеки і оборони, оскільки несанкціоноване втручання може стати загрозою національній безпеці держави.

Інформаційно-телекомунікаційна мережа Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) також зазнала кібератак. З огляду на зазначене, дослідження актуальних проблем організаційного та правового забезпечення протидії кіберзлочинам у кіберпросторі ДПСУ потребує додаткового вивчення.

Відповідно до Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" від 05.10.2017, кіберзлочином (комп'ютерним злочином) є суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі, та, або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та, або яке визнано злочином міжнародними договорами України. Віртуальний простір, у межах якого циркулює інформація, що обробляється з використанням інтегрованої інформаційно-телекомунікаційної системи "Гарт" (далі – ІІТС "Гарт") являє собою кібернетичний про-

стір (кіберпростір) ДПСУ, забезпечення належної безпеки якого неможливо без запровадження цілої низки взаємопогоджених організаційних та правових заходів.

У науковій літературі під організаційними заходами частіше всього розуміють сукупність різноманітних за своєю природою конкретних організаційних дій, покликаних організувати ефективну діяльність організації.

На сьогодні організаційна компонента у сфері забезпечення кібербезпеки ДПСУ потребує деякого удосконалення. Це пов'язано, у першу чергу, з необхідністю створення у прикордонному відомстві власної стратегії кібербезпеки, відповідно до якої визначався подальший вектор розбудови та розвитку безпечного функціонування системи ІІТС.

Також на сьогодні важливим є нарощування кадрового потенціалу фахівців з кібербезпеки, обізнаних не тільки щодо питань функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем, але й щодо специфіки діяльності прикордонного відомства.

Провідну роль у забезпеченні безпеки віртуального простору ДПСУ відіграє наявність та впровадження новітніх технологій у сфері кіберзахисту та кібероборони. Морально та технічно застаріла комп'ютерна техніка не в змозі протистояти кібернетичним загрозам та викликам сьогодення. Цей висновок підтверджується результатами нашого опитування, де 93 % респондентів висловились за необхідність модернізації комп'ютерних ресурсів.

Очевидно, що вирішення будь-яких важливих питань, особливо безпекових, повинно мати міцне наукове підґрунтя, яке б включало в себе провадження науково-дослідної діяльності з метою розробки різного роду моделей, методів та методик щодо протидії кіберзлочинам, а також нарощування відповідного науково-методичного апарату у галузі кібербезпеки ДПСУ.

Основним завданням правового забезпечення протидії кіберзлочинам у кіберпросторі ДПСУ, на нашу думку, є створення якісної системи законодавства, з метою урегулювання суспільних відносин у даній сфері, а також надання управлінським рішенням організаційного характеру законної сили.

Аналіз чинного законодавства у цій сфері дозволяє зробити висновок щодо не достатньої урегульованості порядку організації кібернетичної безпеки ДПСУ; незважаючи на функціонування у прикордонному відомстві автономної ІІТС "Гарт", відсутності спеціальних нормативно-правових актів із кібербезпеки ДПСУ, які б враховували технічний потенціал прикордонної інформаційно-телекомунікаційної мережі; відсутності концептуального документу, як би відображав подальшу стратегію розбудови системи захисту кіберпростору ДПСУ.

Так, в умовах постійних кібернетичних загроз забезпечення протидії кіберзлочинам у кіберпросторі ДПСУ є особливо важливим, оскільки потребує вирішення низки актуальних проблем як організаційного, так і правового характеру, основними з яких є:

відсутність науково-обґрунтованого концептуального документа щодо подальшої розбудови та розвитку системи протидії кіберзлочинам у кіберпросторі ДПСУ;

важливість формування кадрового резерву фахівців з кібербезпеки прикордонного відомства;

наявність застарілих технічних засобів;

недостатнє наукове супроводження процесу розбудови системи протидії кіберзлочинам у кіберпросторі ДПСУ;

недостатнє правове регулювання кібербезпеки ДПСУ загальними нормативно-правовими актами;

відсутність спеціальних нормативно-правових актів у сфері протидії кіберзлочинам у кіберпросторі ДПСУ.

КОСМІЧНА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ ЕЛЕКТРОННОЇ ЕРИ АСИМЕТРИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Петро БІЛЕНЧУК
Микола МАЛІЙ

У сучасних умовах стрімкий розвиток інформаційних технологій у світі та необхідність обміну інформацією через використання глобальної інформаційної мережі Інтернет створюють сприятливий клімат для злочинних посягань: привласнення коштів з банківських рахунків інших осіб, у тому числі і на території інших держав. Зокрема кібератаки, які здійснені на Пентагон та інші держустанови США, відключення систем електропостачання в західних регіонах України, блокування діяльності аеропорту у Варшаві тощо свідчить про реальні загрози світового масштабу. Беззаперечно, що кіберзлочини сьогодні вже набули транскордонного, транснаціонального, трансконтинентального, планетарного характеру, а тому міжнародна спільнота, ураховуючи можливі глобальні негативні наслідки цього соціального явища, намагається постійно контролювати і мінімізувати їх посягання на міждержавні політичні, дипломатичні, економічні, екологічні відносини.

Зокрема, базовим документом запобігання і протидії міжнародній кіберзлочинності для європейських країн є Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність від 23.11.2001 та Додатковий протокол до неї від 28.01.2003. Сьогодні ця Конвенція є дієвим правовим фундаментом для розробки і удосконалення відповідного законодавства європейських держав.

Нещодавно стало відомо, що NASA розслідує перший у світі злочин, який скоєний у космосі (космічному кіберпросторі). Підґрунтям розслідування цього злочину, скоєного в космічному просторі, стало те, що ексдружина американської

жінки-астронавта заявила про злочин, учинений на космічній орбіті Землі.

Зокрема, колишня дружина американського астронавта заявила, що її партнерка навіть після розлучення з нею продовжувала незаконно стежити за станом її особистих фінансових рахунків. При чому вона це здійснювала під час виконання своєї професійної місії на Міжнародній космічній станції (МКС).

Про факт правового спору двох суб'єктів конфліктної ситуації, який, ймовірно, став першим злочином, скоєним у космосі, було повідомлено The New York Times.

У цьому повідомленні зазначається, що колишня дружина М. – офіцер повітряної розвідки США у відставці помітила, що хтось незаконно входить в її банківський акаунт. Установивши цей факт, вона звернулася в банк з проханням визначити комп'ютери, з яких здійснюється цей вхід. Як стало відомо, що одним з них виявився спеціальний комп'ютер, зареєстрований у мережі Національного управління з аеронавтики (NASA). У зв'язку з цим У. подала скаргу на незаконний вхід в її банківський акаунт у Федеральну торговельну комісію США.

Повернувшись на Землю, М. у показаннях під присягою, даних головному інспектору NASA, визнала, що дійсно здійснювала вхід, використовуючи пароль, яким подружжя користувалося раніше під час спільного життя. За словами адвоката астронавта, вона робила це, щоб переконатися, що в У. та її чотирирічного біологічного сина, якого вони раніше виховували разом, досить коштів для існування. За словами М., колишня дружина жодного разу не казала їй, що заходити в її акаунт їй тепер уже заборонено.

Слід зазначити, що згідно з чинними на Міжнародній космічній станції правилами, які спільно узгодили, встановили і підписали між собою Євросоюз, Канада, Росія, США і Японія, на астронавтів і космонавтів, які працюють на між-

народній космічній станції, при вирішенні виникаючих спірних юридичних питань поширюється їх національне чинне законодавство. Крім того, існує реальна правова можливість видачі злочинця на Землю в іншу країну, якщо там захочуть притягнути до відповідальності іноземця за злочин, який скоєний у космосі.

Слід зазначити, що скарга, пов'язана з доступом до банку з космічної станції, є лише одним зі складних правових питань, що виникли в епоху звичайних космічних подорожей, які, як очікується, будуть зростати з початком широкомасштабних досліджень космічного простору, космічних подорожей фахівців (астронавтів, космонавтів), у тому числі і розвитку космічного туризму.

Випадки про різні криміногенні події, які відбувалися в космічному просторі, відомі і раніше.

Так відомо, що ще 2011 року NASA організувало спецоперацію, спрямовану на вивчення дій вдови космічного інженера, яка хотіла продати місячний камінь. 2013 року російський супутник був пошкоджений після зіткнення з уламками з супутника, зруйнованого Китаєм під час випробування ракети в 2007 році. 2017 року австрійський бізнесмен подав до суду на компанію з космічного туризму, намагаючись повернути свій депозит за заплановану поїздку, яка з різних причин була заблокована і не просувалася, тобто за фактом не була реалізована.

Зокрема директор Центру глобального космічного права Клівлендського державного університету Марк Сундал справедливо зазначає так: "Те, що він знаходиться в космосі, не означає, що він не підкоряється закону".

За словами пана Сундала, однією з потенційних проблем, які можуть виникнути у зв'язку з будь-яким космічним кримінальним злочином або судовим процесом з приводу позаземних банківських комунікацій, є відкриття: вірогідно співробітники NASA будуть побоюватися, наприклад, відкрити

високочутливі комп'ютерні мережі і бази даних для перевірки пересічними юристами. Але такі юридичні питання в майбутньому, за його словами, будуть неминучі, оскільки найближчим часом люди будуть проводити більше часу в космосі. Про це свідчать активні космічні розробки під керівництвом Ілона Маска.

ПРОБЛЕМИ ЗАТРИМАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ОСІБ У ПОРЯДКУ СТАТТІ 298-2 КПК УКРАЇНИ

Олександр БОБИК

Дослідження проблемних питань, пов'язаних з обмеженням особистої свободи особи під час вчинення нею кримінального правопорушення, відсилає нас до чинного Порядку дій уповноважених посадових осіб Державної прикордонної служби України під час затримання осіб, підозрюваних у вчинені злочину, без ухвали слідчого судді або суду, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.05.2018 № 386, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 18.07.2018 № 834/32286 (далі – Порядок).

Порядок вже не відображає правових реалій, організаційно-штатної структури Держприкордонслужби України не лише щодо кола осіб у ній, які уповноважені затримувати осіб, підозрюваних у вчинені злочину, без ухвали слідчого судді або суду (наприклад, в Адміністрації Держприкордонслужби України затримувати можуть лише військовослужбовці внутрішньої та власної безпеки), а й переліку підстав для затримання (є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255, 255-1, 255-2 КК України), містить помилки і неточності, суперечить статті 104 КПК (вимоги до оформлення протоколу), а й з огляду на нову статтю 298-2 КПК, що набула чинності у 2020 році.

Відповідно до статті 19 Конституції України посадові особи мають діяти у порядок та спосіб, встановлений Конституцією та законами України.

Відповідно до ст. 298-2 КПК, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати

особу, підозрювану у вчиненні кримінального проступку, у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 частини першої статті 208 КПК, та лише за умови, що ця особа:

відмовляється виконувати законну вимогу уповноваженої службової особи щодо припинення кримінального проступку або чинить опір;

намагається залишити місце вчинення кримінального проступку;

під час безпосереднього переслідування після вчинення кримінального проступку не виконує законних вимог уповноваженої службової особи;

перебуває у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння та може завдати шкоди собі або оточенню.

Сьогодні не вбачається чи уповноваженій службовій особі заповнювати протокол за ст. 208, як визначено у Порядку, чи за ст. 104 та ст. 298-2 КПК. Чи уповноважена службова особа Держприкордонслужби України затримувати за кримінальні проступки? Де перелік кримінальних правопорушень, віднесений законодавством до компетенції Держприкордонслужби України? І чи мають право посадові особи Держприкордонслужби України затримувати осіб, які підозрюються у вчиненні кримінальних правопорушень, протидію яких законодавством не віднесено до компетенції Держприкордонслужби України?

Низка цих та інших питань потребує свого дослідження та вирішення.

Отже, відповідно до абзацу четвертого пункту 2 розділу ІІ "Прикінцеві положення" Закону України від 04.06.2020 № 671-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою" та з метою приведення нормативно-правових актів МВС України у відповідність до законодавства вважаємо за доцільне:

уточнити термін "уповноважена службова особа";

визначитись з протоколами, які складатимуться під час затримання особи в порядку ст. 208 та 298-2 КПК;

ініціювати створення переліку кримінальних правопорушень, які віднести до компетенції Держприкордонслужби України.

КРИМІНАЛЬНІ ПРОСТУПКИ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ГАРАНТІЙ

Оксана БРИСКОВСЬКА

Для ефективнішого розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів і розвантаження слідчого запровадили категорію кримінального проступку для спрощеного порядку розслідування, за скороченою процедурою, у формі досудового дізнання. Такий новостворений закон спрямований на удосконалення правового регулювання кримінального процесу з метою ефективного досудового розслідування кримінальних проступків (всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості), введення в дію спрощеного порядку розслідування та винесення законного, обґрунтованого вироку суду у спрощені строки судового розгляду.

Повноваженнями слідчого під час проведення досудового розслідування проступків (дізнання) наділяється дізнавач. Дізнання є самостійно формою досудового розслідування. Дізнання у кримінально-процесуальному праві розуміється як заснована на законі правозастосовна діяльність, спрямована на виявлення, попередження, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень, забезпечення вирішення завдань кримінального судочинства.

До внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань дізнавач має право невідкладно провести огляд місця події, особистий огляд, огляд речей, відібрати пояснення, провести медичне освідування, зняти показання технічних пристроїв, вилучити знаряддя вчинення проступку, речі і документи, отримувати висновок спеціаліста. Тобто дізнавач не обмежений у застосуванні процесуальних заходів ще до внесення відомостей в ЄРДР. Але це робить не зрозумілим обмеження щодо тривалості розслідування та можливості

тиску на підозрюваних і позбавлення сторони захисту основоположних прав, надання пояснення без участі захисника може призвести до отримання інформації, що може бути використана як докази винуватості особи.

До основних процесуальних гарантій сторони захисту у кримінальному провадженні також відноситься право на справедливий розгляд та вирішення справи у розумні строки незалежним і неупередженим судом, створеним на підставі закону (ч. 1 ст. 21 КПК України).

Доречно звернути увагу на процесуальну частину проступків. Для спрощеного порядку кримінального провадження прокурор має право надіслати до суду обвинувальний акт, в якому зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні. Достатньо визнання вини особи, навіть без надання адвокатської допомоги, суд може розглянути обвинувальний акт без проведення судового розгляду в судовому засіданні у спрощеному порядку без присутності учасників судового провадження. Отже, підозрюваний і потерпілий позбавлені можливості дослідження доказів у судовому засіданні та можливості оскаржити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Підозрюваний і потерпілий позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку. Приміром, у когось відібрали пояснення і використали їх як докази в цьому провадженні. Процесуальні гарантії – це передбачені кримінально-процесуальним законом засоби забезпечення завдань кримінального судочинства й охорони прав і законних інтересів осіб, які беруть у ньому участь.

Відповідно до гарантій ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, що поширюються на діяння, які визначаються кримінальними, а саме п. с ч. 3 ст. 6, свідчить, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше таке право, як захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу

захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя. Нехтування основними процесуальними гарантіями дає ґрунт до зловживання повноваженнями та порушенням прав людини.

Але виокремлення кримінальних проступків має і позитивний бік, а саме час та можливість для розслідування (дрібних злочинів – викрадення мобільних телефонів, велосипедів, гаманців, сумок і т. д.) та їх швидкий розгляд через спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання у спрощені строки судового розгляду, а також розвантажує слідчого та дає можливість направити зусилля на всебічне і повне розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, не відволікаючись на злочини невеликої тяжкості.

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ, ОТРИМАНИХ ШЛЯХОМ ПРОВОКАЦІЙ І ПІДБУРЮВАННЯ ЯК СТАНДАРТ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У ПРАКТИЦІ ЄСПЛ

Лариса БРИЧ

Збирання доказів шляхом провокацій і підбурювання було поширеною практикою органів досудового розслідування в період дії КПК України 1960 р., що ними навіть не приховувалось, наприклад, як у справі № 1-149 2011 р. Суди ж на підставі зібраних таким чином доказів ухвалювали обвинувальні вироки, наприклад, вирок Ворошиловського районного суду м. Донецька від 18 квітня 2011 р. у тій же справі, розміщений в Єдиному державному реєстрі судових рішень України.

Заборона збирати докази шляхом провокацій і підбурювання й сьогодні є одкровенням для працівників правоохоронних органів та суддів. В окремих випадках ситуацію виправляють суди апеляційної інстанції (наприклад, як це було в ухвалі Апеляційного суду Львівської області від 18 вересня 2015 р. у справі № 1304/3467/12).

Можна припустити, що однією з причин несприйняття органами досудового розслідування і судами заборони провокацій і підбурювання як способу збирання доказів, є те, що відповідна заборона прямо не передбачена у ст. 87 КПК України "Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини", навіть попри оприлюднення ще Верховним Судом України (далі – ВСУ) своєї правової позиції про недопустимість доказів, отриманих шляхом провокації, зокрема в узагальненні від 01.01.2008 "Про практику розгляду судами справ про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів". Глибинний же зміст ст. 19 Конституції України перебуває поза межами розуміння тих, кого стосується

ця стаття. Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) напрацьовано величезний масив практики щодо визнання недопустимими доказів, здобутих шляхом провокацій і підбурювання, в контексті застосування ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. (далі – ЄКПЛ, Конвенція) "Право на справедливий суд".

Правові позиції ЄСПЛ про недопустимість доказів, отриманих шляхом провокацій і підбурювання активно пропагуються у адвокатській спільноті. Існує чисельна кількість публікацій як адвокатів, так і науковців, у яких розглядають цей аспект недопустимості доказів. Авторка цих рядків також долучилася до просвітницької діяльності у цій сфері. Лекція на тему: "Стандарти кримінального процесуального доказування у практиці ЄСПЛ" в обсязі 4 академічних годин була прочитана мною на заході з підвищення кваліфікації адвокатів Хмельницької області 28 лютого 2020 р. Визнання недопустимими доказів, що отримані шляхом провокацій і підбурювання, і є одним зі стандартів оцінки допустимості доказів, які демонструє ЄСПЛ.

Узагальнивши практику ЄСПЛ, можна виділити такі складові цього стандарту:

1) не існує такого суспільного інтересу, заради задоволення якого допустимо застосовувати провокації і підбурювання до вчинення злочину (рішення ЄСПЛ у справах: "Тейксейра де Кастро проти Португалії від 9.06.1998, пп. 31–39; "Ваньян проти Росії" від 15.12.2005, п. 46);

2) абсолютна недопустимість доказів, отриманих шляхом провокацій і підбурювання (рішення ЄСПЛ у справах: "Раманаускас проти Литви" від 5.02.2008, п. 72; "Вогт проти Німеччини" від 26.09.1995);

3) заборона провокацій і підбурювання поширюється як на штатних працівників органів досудового розслідування, так і на їхніх нештатних агентів (рішення ЄСПЛ у справах: "Раманаускас проти Литви" від 5.02.2008, п. 63; "Мілінієне проти Литви" від 24.06.2008, пп. 37–38);

4) провокації і підбурювання відрізняються від правомірних негласних слідчих розшукових дій (далі – НСРД), перш за все, за такими критеріями: з чийого боку походила ініціатива, чи були у працівників органів досудового розслідування достатні перевірені підстави вважати, що особа вчиняє злочин (рішення ЄСПЛ у справах: "Банникова проти Росії" від 4.11.2010, пп. 37–65; "Матановіч проти Хорватії" від 4.04.2017, пп. 123–135; "Раманускас проти Литви (№ 2)" від 20.02.2018, пп. 62–70). Для такого розрізнення ЄСПЛ застосовує сутнісний і процедурний тести;

5) судовий дозвіл має передувати НСРД (рішення ЄСПЛ у справі "Раманускас проти Литви (№ 2)" від 20.02.2018, п. 57);

6) НСРД мають супроводжуватися належним контролем, найбільш доречним є судовий контроль (рішення ЄСПЛ у справах: "Мілінієне проти Литви" від 24.06.2008; "Матановіч проти Хорватії" від 4.04.2017, п. 124; "Раманускас проти Литви (№ 2)", від 20.02.2018, п. 57);

7) суд зобов'язаний перевіряти заяви сторони захисту про провокації і підбурювання (рішення ЄСПЛ у справі "Худобін проти Росії" від 26.10.2006, п. 137).

Неминучі у кримінальному провадженні втручання у права і свободи людини чи обмеження цих прав, відповідно до права Конвенції, є допустимими лише за умови, що вони відповідають принципу законності. Кримінально-процесуальний зміст принципу законності полягає в тому, що відповідні заходи здійснюються із дотриманням трьох обов'язкових умов: 1) відповідно до закону; 2) із законною метою; 3) є необхідними у демократичному суспільстві для досягнення своєї законної (легітимної) мети (пропорційність). Провокації і підбурювання як спосіб збирання доказів органами досудового розслідування суперечать цьому триєдиному стандарту законності. А тому не існує жодного виправдання для їхнього застосування. Здобуті в такий спосіб докази безумовно є недопустимими.

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК: ПОНЯТТЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Марія БУРАК

1 липня 2020 року набрав чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень", яким зокрема внесені зміни в Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та Кримінальний процесуальний кодекс України. Відтак в Україні запроваджено інститут кримінальних проступків.

Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки та злочини. Так, кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше ніж три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Якщо в санкції статті Особливої частини КК України міститься позбавлення волі, зокрема як альтернативне іншим основним покаранням, не пов'язаним з позбавленням волі, то таке діяння належить до категорії злочинів. Унаслідок уведення кримінальних проступків змінилася класифікація злочинів. Злочини поділяють на нетяжкі, тяжкі й особливо тяжкі.

Нетяжким злочином є визначене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше ніж десять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж п'ять років.

Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого визначено осно-

вне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше ніж двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк не більше ніж десять років.

Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого встановлено основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, позбавлення волі на строк понад десять років або довічного позбавлення волі.

Ступінь тяжкості злочину, за вчинення якого передбачено одночасно основне покарання у вигляді штрафу та позбавлення волі, визначають залежно від строку покарання у вигляді позбавлення волі, передбаченого за відповідний злочин. Не слід ототожнювати кримінальний проступок зі злочином невеликої тяжкості, який було передбачено до запровадження кримінального проступку.

Відповідно до зазначених змін частину злочинів невеликої тяжкості віднесено до кримінальних проступків, решту – до нетяжких злочинів. Раніше до злочинів невеликої тяжкості відносили злочини, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше ніж два роки. Нині ж такі суспільно небезпечні діяння належать до нетяжких злочинів.

Місце кримінальних проступків у системі положень Загальної частини КК України:

1. Готування до кримінального проступку не тягне за собою кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК України).

2. Повторність кримінального проступку відсутня, якщо за раніше вчинене кримінальне правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності на підставах, установлених законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено, а також після відбуття (ч. 4 ст. 32 КК України).

3. За вчинення кримінальних проступків можливе звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45–49 КК України. Неможливим є лише звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення корупційного кримінального проступку, передбаченого ч. 1, 3 ст. 357 КК України. Певні особливості має звільнення від кримінальної відповідальності на підставі ст. 49 КК України в разі вчинення кримінальних проступків. Особу звільняють від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального проступку й до дня набрання вироком законної сили минули такі строки: два роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі; три роки – у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у вигляді обмеження волі. Перебіг давності зупиняється, якщо особа, що вчинила кримінальне правопорушення, ухилилася від досудового розслідування або суду. У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи зі зізнанням або її затримання. У цьому разі особу звільняють від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення кримінального проступку минуло п'ять років (ч. 2 ст. 49 КК України).

4. Особа, засуджена за вчинення кримінального проступку, визнається такою, що має судимість з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до погашення судимості. За загальним правилом судимість особи, засудженої за вчинення кримінального проступку, погашається після відбуття нею покарання. Вона вважається такою, що не має судимості (п. 2-1 ч. 1 ст. 89 КК України).

Водночас існують особливості погашення судимості осіб, які реально не відбувають покарання. Такими, що не мають судимості, також визнаються: особи, засуджені відповідно до ст. 75 КК України, якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового кримінального правопорушення і якщо протягом зазначеного строку рішення про звільнення від від-

бування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом. Якщо строк додаткового покарання перевищує тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання; жінки, засуджені відповідно до ст. 79 КК України, якщо протягом іспитового строку вони не вчинять нового кримінального правопорушення і якщо після закінчення цього строку не буде прийняте рішення про направлення для відбування покарання, призначеного вироком суду. Якщо засуджена не була звільнена від додаткового покарання і його строк перевищує тривалість іспитового строку, то жінка визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання; достроково звільнені від покарання у вигляді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців.

Резюмуючи викладене вище, сподіваємось, що функціонування інституту кримінальних проступків забезпечить не тільки швидкий, але й ефективний і якісний розгляд кримінальних проступків, а також буде сприяти дотриманню процесуальних строків уповноваженими особами органів дізнання та судом і дасть можливість розвантажити слідчих і зосередити їхню увагу на розкритті та розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Владислава ВЕСЕЛОВА

У теорії кримінального процесу слідчі (розшукові) дії завжди потребували особливої уваги та вважалися основними засобами збирання та перевірки доказів у сфері кримінального судочинства. Зазначену тезу підтверджено також чинним законодавством України у ст. 93 КПК України, відповідно до якої сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, а сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вправі ініціювати їх проведення шляхом подання слідчому, прокурору відповідних клопотань, які розглядаються в порядку, передбаченому ст. 220 КПК України.

Кримінальний процесуальний порядок провадження слідчих (розшукових) дій передбачено главою 20 КПК. Законодавці справедливо звертають увагу на нерівномірність нормативного врегулювання провадження окремих слідчих дій. Зокрема, унормуванню пред'явлення для впізнання присвячено п'ять статей КПК (228–232). Причому у ст. 231 КПК окремо зазначається порядок фіксування проведення пред'явлення для впізнання. Проте аналогічних статей, які б передбачали складання протоколу інших слідчих дій, закон не містить. Звичайно, ідеальної симетрії постатейного законодавчого врегулювання порядку провадження слідчих дій законодавцю забезпечити дуже складно, у більшості випадків неможливо та й взагалі не потрібно. Разом з тим уявляється, що алгоритм (логіко-правову схему) нормативної побудови статей, що врегульовують провадження слідчих дій, усе ж можна побудувати. Складовими такої схеми можуть бути: ви-

значення; мета слідчої дії, фактичні та юридичні підстави її проведення; місце проведення (якщо це необхідно); процесуальний порядок проведення; способи фіксації.

Також слід звернути увагу, що новий КПК характеризується необхідністю вміння правозастосовників системно тлумачити та застосовувати норми умовно загальної та особливої частин. Саме тому можна припустити, що законодавець виходив з того, що не потрібне дублювання статей глави 5 "Фіксування кримінального провадження" у главі 20 "Слідчі (розшукові) дії". Проте він не є послідовним у своїх підходах. На це вказує ст. 231 КПК "Протокол пред'явлення для впізнання", оскільки це єдина стаття, що окремо регулює вимоги до складання та змісту відповідного протоколу. Саме ця непослідовність законодавця й призводить до запитань з боку правозастосовників, оскільки складається враження прогаленості законодавчого регулювання фіксації інших слідчих дій.

У КПК окрема 223 стаття присвячена загальним вимогам, що висуваються до всіх слідчих (розшукових) дій. Положення цієї статті підлягають застосуванню при проведенні кожної окремої слідчої дії, але з урахуванням її особливостей та процесуального порядку, передбаченого окремими статтями, що присвячені безпосередньому врегулюванню процедури проведення кожної конкретної слідчої дії.

Ознайомлення зі статтею 223 КПК дає змогу зробити висновок, що вона містить багато нового для уявлення правозастосовників. Новою є сама назва слідчих дій, які в КПК іменуються не традиційно "слідчими", але й "розшуковими". Проте, можна констатувати, що визначення поняття цих дій є традиційним для науки кримінального процесу. Відповідно до закону "слідчі (розшукові) дії – це регламентовані кримінальним процесуальним законом процесуальні дії, що спрямовані на отримання (збирання) або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні".

З урахуванням вищезазначеного сподіваємось, що спільними зусиллями науковців і практичних працівників норми КПК будуть удосконалюватися та забезпечать належне законодавче підґрунтя здійснення кримінального процесуального доказування.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ КЕРІВНИКА ОРГАНУ ДІЗНАННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Андрій ВОРОБЕЙ

Верховною Радою України 22.11.2018 був прийнятий Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень", яким запроваджено інститут кримінальних проступків. Зазначеним Законом до кримінального процесу введено два нових учасники кримінального провадження зі сторони обвинувачення – дізнавача та керівника органу дізнання. Зокрема КПК України доповнено п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, відповідно до якого керівник органу дізнання – це начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівник органу досудового розслідування. Вказаний термін має недоліки, які призводять до неоднакового застосування кримінального процесуального законодавства.

Порівнюючи зміст визначення "керівник органу досудового розслідування", яке передбачене п. 8 ч. 1 ст. 3 КПК України, з визначенням "керівник органу дізнання", можна зробити висновок, що законодавець не відносить осіб, які обіймають посади заступників керівників органів дізнання, до керівників у розумінні п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України, що є процесуальною проблемою. Оскільки у підрозділах дізнання у штаті передбачено посади заступників, та через те, що законодавець не відносить указаних посадових осіб до керівників органу дізнання, виникає логічне питання: чи є особи,

які обіймають посади заступників начальників підрозділів дізнання, суб'єктами кримінального процесу. На практиці посадові особи, які обіймають посади заступників начальників підрозділів дізнання, користуються повноваженнями, передбаченими ст. 39-1 КПК України, однак, не виключено, що суди при розгляді кримінальних проваджень, які розслідували дізнавачі на підставі доручень заступників начальника підрозділу дізнання, мають законні підстави визнати докази, отримані на підставі такого доручення, не допустимими, оскільки законодавцем не визначені повноваження вказаного суб'єкта кримінального процесу.

Беззаперечно, таку прогалину в законодавстві має бути усунено законодавцем, та буде логічним п. 7-1 ч. 1 ст. 3 КПК України доповнити положенням, що під керівником органу дізнання потрібно розуміти не тільки начальника підрозділу, а й його заступника. Інше зауваження, яке потрібно висловити щодо змісту терміну "керівник органу дізнання", це те, що до керівників дізнання законодавцем віднесено посадових осіб органів безпеки. Така позиція виглядає сумнівною, оскільки до підслідності Служби безпеки України взагалі не віднесено жодного складу кримінального проступку та як наслідок – органи дізнання в указаному правоохоронному органі взагалі не створювалися.

Відповідно до ч. 3 ст. 38 КПК України дізнання здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів: органів Національної поліції; органів безпеки; органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань; Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ). Відповідно до ч. 5 ст. 216 КПК України до підслідності НАБУ відносяться кримінальні проступки, передбачені ч. 1 ст. 366-2 КК України та ст. 366-3 КК України, у зв'язку з чим доцільно доповнити визначення "керівник органу дізнання" положенням про те, що до керівників органу дізнання належать

начальник та заступник начальника підрозділів дізнання НАБУ. З огляду на викладене автором запропоновано таке визначення терміну – "керівник органу дізнання": начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, підрозділу Державного бюро розслідувань, підрозділу Національного антикорупційного бюро та його заступники, які діють у межах своїх повноважень, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівник органу досудового слідства.

Аналіз ст. 39-1 КПК України, якою визначено повноваження керівника органу дізнання, дає можливість зазначити проблемні питання. Необхідно звернути увагу на те, що законодавцем не надано повноважень керівнику дізнання визначати групу дізнавачів за кримінальним провадженням, на відміну від керівника органу досудового розслідування, який такими повноваженнями наділений. Програмне забезпечення Єдиного реєстру досудових розслідувань надає можливість керівникам підрозділів дізнання призначати за кримінальним провадженням групу дізнавачів, крім того, за певними категоріями кримінальних проступків, які мають певні складнощі в розслідуванні та вимагають проведення великого обсягу слідчий дій у короткі терміни, здійснення розслідування групою дізнавачів буде сприяти ефективному та швидкому розслідуванню.

Без внесення відповідних змін до КПК України здійснення дізнання групою дізнавачів є незаконним, та суди мають всі підстави визнавати докази, отримані під час проведення слідчих дій групою дізнавачів, недопустимими, оскільки керівник підрозділу дізнання, призначаючи групу дізнавачів, виходить за межі наданих йому процесуальних повноважень. Виходячи зі змісту положень ч. 2 ст. 39-1 КПК України, керівник органу дізнання, на відміну від керівника органу досудового розслідування, не має повноважень здійснювати досудове розслідування користуючись повноваженнями дізнавача.

Указана позиція законодавця є суперечливою, оскільки, по-перше, сам же законодавець відносить керівника органу дізнання до сторони обвинувачення, не наділяючи при цьому правом проводити слідчі дії, по-друге, на посаду керівників дізнання, як правило, призначаються найбільш досвідчені працівники, які мають досвід слідчої роботи, а тому, на нашу думку, останні мають право та повинні здійснювати розслідування найбільш резонансних і складних кримінальних проваджень. З урахуванням численних законодавчих прогалин та неузгодженостей з цього питання, а також їх негативного впливу на правозастосовну практику актуальним є подальше дослідження вказаного правового інституту та розробка якісних змін до чинного кримінального процесуального законодавства.

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Олександр ГАЛКО

В умовах сьогодення, зумовленого впровадженням судової реформи, ініційованої Президентом України В. Зеленським, особливої актуальності набуває здійснення електронного кримінального провадження. Зокрема, у рамках Стратегії сталого розвитку судової системи на 2021–2025 роки, що передана на розгляд Президенту України, вказується на необхідність якнайшвидшого розвитку електронного судочинства, зокрема запровадження можливості розгляду в режимі онлайн певних категорій справ.

Цей процес викликаний такими чинниками: необхідність економії фінансування та часу, пришвидшення строків провадження, полегшення доступу учасників кримінального провадження до відповідних судових процедур, у тому числі і призначення судової експертизи. Адже сьогодні кримінальне провадження перевантажене, на нього витрачаються величезні фінансові, людські та часові ресурси, а слідчі, прокурори, експерти та судді втрачають час на паперову тяганину.

Кримінальним процесуальним кодексом України вже запроваджено здійснення низки електронних процесуальних процедур. Наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Однак запровадження електронного кримінального провадження має відбуватися на всіх його стадіях (у досудовому розслідуванні та судовому провадженні), що передбачає інтеграцію з відповідними автоматизованими системами суду матеріалів кримінального провадження, скарг, заяв, клопотань, виснов-

ків судової експертизи та інших передбачених законом процесуальних документів, що можуть бути подані до слідчого судді, суду як у паперовій, так і в електронній формі, що також слід передбачити у кримінальному процесуальному законі.

Початковим етапом цього процесу стало запровадження в Законі України від 25.02.1994 № 4038-XII "Про судову експертизу" норми відносно того, що "судовий експерт має бути атестований та зареєстрований в державному Реєстрі атестованих судових експертів". Завершальним етапом проведення експертизи є складання висновку, що і є, власне кажучи, кінцевою метою цієї слідчої дії.

Частиною 7 ст. 101 КПК України врегульовано, що висновок експерта надається в письмовій формі. Однак слід зазначити, що письмова форма цього документа може бути виражена як у паперовому, так і в електронному вигляді. Аналогічні висновки наводить в своєму дослідженні і А. В. Столітній, який стверджує, що з урахуванням положення ст. 99, 101, 102 КПК України висновок експерта може мати електронний формат: електронний документ, засвідчений електронним підписом, як того вимагає ч. 3 ст. 102 КПК України.

Важливим кроком у напрямі трансформації діяльності експерта в електронний формат стало набрання чинності Закону України від 05.10.2017 № 2155-VIII "Про електронні довірчі послуги", який визначає порядок та засоби електронної ідентифікації, що дозволяють належним чином установити особу експерта в кримінальному провадженні та засвідчити походження і цілісність висновку експерта, отриманого в електронному форматі (застосування електронного підпису (у т. ч. кваліфікованого, удосконаленого), електронної печатки (у т. ч. удосконаленої), електронної позначки часу).

Також А. В. Столітній стверджує, що з урахуванням позитивного досвіду застосування ЄРДР під час досудового розслідування доцільно на основі Реєстру атестованих судових експертів створити інформаційно-телекомунікаційну систе-

му, яка забезпечить автоматизоване створення висновків експерта в електронному форматі (на основі системи шаблонів, автоматизації математичних розрахунків, системи контролю строків виконання тощо), а також процедуру обміну процесуальними документами із суб'єктами кримінального провадження. Тобто пропонується повний перехід на електронний формат спілкування між експертом (через відповідну експертну установу) та ключовими спеціалізованими суб'єктами: слідчим, прокурором, адвокатом, слідчим суддею.

Складання висновку експерта в електронному вигляді зі структурованою інформацією в рамках кримінального провадження надає низку переваг. По-перше, це можливість для автоматичного аналізу висновків експерта засобами системи електронного кримінального провадження. По-друге, електронна форма висновку має гарантії щодо походження висновку та його автентичності, що також є надійним засобом протидії зловживанням та фальсифікаціям у кримінальному провадженні. І, по-третє, у такий спосіб можливо удосконалити процес обміну та зберігання результатів експертизи, ознайомлення сторони захисту з її результатами.

Проблема впровадження електронних документів не є новою. Про неї згадувалося у Звіті щодо України від 03.11.2016 № 2016/DGI/JP/3608, який був підготовлений Офісом програми боротьби з кіберзлочинністю на основі підтримки експертів Ради Європи. У Звіті містилися рекомендації стосовно нормативного врегулювання застосування електронних доказів, зокрема створення спеціальних законів про електронні докази та відповідні процесуальні заходи, що дозволять встановити правила щодо прийнятності електронних доказів (рекомендація № 9 Звіту).

Отож, є сподівання, що впровадження описаних заходів зменшить кількість порушень прав сторони захисту, що має стати одним із основних завдань функціонування електронного кримінального провадження.

ДИСТАНЦІЙНЕ ПРОФІЛЮВАННЯ АВТОРА ПИСЬМОВОГО ТЕКСТУ

Олена ГАЛУСТЯН

Можливості сучасної психологічної та криміналістичної науки надають правоохоронцям потужний арсенал засобів і методів збирання, дослідження та аналізу значущої інформації.

До таких методів отримання орієнтуючої інформації належить профайлінг. Традиційно під профайлінгом (від англ. profile) розуміють технологію оцінки та прогнозування поведінки людини за допомогою аналізу найбільш інформативних ознак: характеристик зовнішності, невербальної та вербальної поведінки тощо.

Однієї з таких ознак, за якою можна ідентифікувати особистість, є письмова й усна мова людини. Особливої актуальності вивчення письмової та усної мови людини набуває під час дистанційного профілювання, тобто опосередкованого вивчення особистості (у тому числі за допомогою письмових текстів), коли безпосередній контакт з людиною за будь-яких причин неможливий.

Установлення авторства тексту є надзвичайно важливим завданням для юридичної лінгвістики, яка має свою тривалу історію існування. За історію розвитку цього питання було запропоновано чимало методів визначення авторства тексту, починаючи від простого підрахунку кількості конкретних слів у текстах, що порівнюються, закінчуючи розробками у сфері штучного інтелекту.

Традиційно у психології та лінгвістиці людина розглядається як єдність фізичного та психологічного. Однією з важливих для ідентифікації особистості автора характеристик є його гендерна ознака та вік, а також його психологічні особливості.

За даними сучасних досліджень психолінгвістичного аналізу письмового тексту виявлено, що чоловічий текст коротший за жіночий, у ньому більше помилок, менше негативних часток та прийменників, менше термінів семантичної категоричності (“вічно”, “завжди”, “ніколи”, “ніхто”), більший словниковий запас і менше мовленнєвих кліше. Якісний аналіз чоловічих текстів виявив, що в них набагато менше опису та згадок своїх емоцій. Жіночий текст, навпаки, більше нагадує мову у стані емоційної напруги: у ньому буде багато негативних часток, термінів семантичної безвиключеності, мовленнєвих кліше, які доволі часто використовуються не правильно, у текстах жінок часто присутні згадки власних емоцій.

Установлено, що з віком люди частіше використовують слова з позитивною оцінкою та менше – з негативною, менше особових займенників першої особи, більше дієслів у майбутньому часі й менше в минулому. Також збільшується відсоток слів, що вказують на причинно-наслідкове ставлення (через, тому що, унаслідок), довгих слів (понад 6 літер) тощо.

Визначення психічних особливостей автора тексту. За результатами сучасних досліджень установлено, що за текстом можна з достатнім ступенем визначеності скласти психологічний портрет його автора. За допомогою аналізу особистісних смислів у художній літературі була створена типологія текстів, в основі якої лежить емоційно-змістовна домінанта, яка співвідноситься зі структурами того чи іншого типу акцентуації особистості та є своєрідною вербальною маніфестацією свідомості особистості.

Також установлений зв’язок між типами особистості та способами побудови текстів. В останні роки в американській лінгвістиці та психології все більше досліджень присвячено аналізу використання займенників, прийменників, сполучників тощо, які дозволяють отримати достатньо інформації про автора тексту.

Т. А. Литвинова зазначає, що люди, які знаходяться в депресії або у кризовій ситуації більше застосовують займенники (першої особи однини), менше артиклів і більше модальних дієслів. Проте, говорячи про національні лиха, локальні катастрофи або смерть відомої людини, люди частіше використовують займенники першої особи множини та рідше – однини.

Визначення брехні в письмовому тексті. Брехливі висловлювання містять менше займенників першої особи, оскільки люди намагаються дистанціюватися від своїх брехливих висловлювань і відмовляються брати відповідальність за власну поведінку. Також брехливим висловлюванням характерна наявність більшої кількості слів з негативною оцінкою, оскільки брехня пов'язана з відчуттям тривоги, а іноді з почуттям провини.

Психолінгвістична діагностика почерку. Складання психологічного портрета людини за його почерком, у тому числі підписом, називається графологією (від грецьк. grajw – пишу, logoz – слово, вчення).

Психолог-профайлер за допомогою науки графології, аналізуючи почерк людини, може визначити її особистісні характеристики.

До основних елементів почерку, за якими оцінюється особистість, відносять: загальну характеристику почерку (визначає темперамент, емоційній стан, наявність психічного розладу тощо), нахил (близько 20–30 градусів вправо, близько 50–60 градусів вправо, незначний нахил вліво, значний нахил вліво, вертикальний почерк), натиск письма (сильний натиск, легкий поверхневий натиск, середній натиск), величину літер (дрібні літери, великі літери, використання друкованих літер замість письмових), підпис (нахил у підписі: назад, з нахилом вліво, з нахилом вправо), наявність химерних літер, крапки за підписом, риски під підписом (з легким або сильним натиском), дві рисочки у кінці, витончена лінія,

прочерк як продовження останньої літери підпису, підпис, що поступово піднімається вгору, підпис, що опускається вниз, горизонтальний підпис, підпис, який починається з першої літери імені, завитки у підписі тощо.

Психолінгвістичний аналіз письмового тексту як метод дистанційного профілювання дозволить правоохоронцям з високим ступенем вірогідності виявляти осіб з протиправними намірами, ефективно проводити оперативно-розшукові заходи, спрямовані на превенцію правопорушень, складання психологічного профілю розшукуваних правопорушників, оцінювати достовірність, повноту й об'єктивність письмового тексту тощо.

ДІЗНАННЯ: НОВАЦІЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЧИ ДОБРЕ ЗАБУТЕ СТАРЕ

Геннадій ГЛОБЕНКО

Питання щодо удосконалення процедури досудового розслідування завжди перебувають у полі зору науковців. У контексті їх розгляду особливої актуальності набувають аспекти становлення та розвитку інституту дізнання в розрізі як загальних проблем досліджуваного інституту, так і правового регулювання та практики діяльності органів і посадових осіб, що здійснюють розслідування у цій формі. Як відомо, з 1 липня 2020 р. у кримінальному процесуальному законодавстві України після тривалої перерви вкотре розпочав діяти інститут дізнання, потреба в якому здебільшого обумовлена суттєвою завантаженістю слідчих кримінальними провадженнями щодо злочинів невеликої тяжкості, які наразі називаються кримінальними проступками. Так, законодавець у положеннях п. 4 ч. 1 ст. 3 КПК України надає тлумачення терміну "дізнавач", а також передбачає вичерпний перелік службових осіб та органів, уповноважених на здійснення досудового розслідування кримінальних проступків. Детальний аналіз змісту ст. 40-1, 214, 298-1 КПК України вказує на те, що, на відміну від слідчих, які до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування можуть провести лише огляд місця події, дізнавачі з-поміж іншого мають право відібрати пояснення, вилучити знаряддя й засоби вчинення кримінального проступку, провести медичне освідування, отримати висновок спеціаліста тощо.

З огляду на вказане вважаємо за доцільне звернутись до окремих нормативно-правових актів, що регламентували процедуру здійснення дізнання на різних етапах, та зробити певні висновки. Дізнання як одна з форм розслідування не

є новацією у вітчизняному законодавстві, оскільки його витоки відносяться до виникнення державних та громадських інституцій за часів "Руської правди", а використання самого терміну в повсякденному вживанні – до XVIII ст. Традиційно найбільше зацікавлення серед історичних пам'яток процесуального права викликає Статут кримінального судочинства 1864 р., положення якого виділяли такі види дізнання: а) для виявлення ознак злочину; б) проведення невідкладних слідчих дій за відсутності судового слідчого; в) збирання матеріалу, розглядом якого займався мировий суддя. Здебільшого дізнання другої половини XIX – початку XX ст. являло собою адміністративну діяльність поліції на початковій стадії процесу, схожу за змістом до дослідчої перевірки, пов'язаної з повідомленням про вчинений злочин, яка притаманна більшості КПК країн пострадянського простору та передбачалася ст. 97 КПК України 1960 р. Поліція мала право проводити огляди, освідування, допити, обшуки, тобто дії, що розглядалися як слідчі. Основним документом, який надавався до суду, з викладенням необхідних відомостей, що стосувалися протиправного діяння та підозрюваної особи, був протокол. Вимог щодо дотримання його форми закон не передбачав, оскільки відомості, які містилися в ньому, були початковими та підлягали перевірці. Водночас якість проведеного дізнання у багатьох випадках викликала нарікання. У зв'язку з тим виникала потреба в кваліфікованих працівниках поліції, які б безпосередньо займалися лише дізнанням і не відволікалися на виконання інших, не пов'язаних з ним обов'язків.

Крім того, у зазначений період, крім поліції, повноваження на проведення дізнання розповсюджувалось на широке коло суб'єктів. До того ж одні з них проводили його лише за деякими злочинами та проступками, а інші за всіма. Зокрема, до перших з них належали військове керівництво, духовенство, посадовці адміністративних відомств. Другу групу становили прокурори, мирові судді, судові слідчі, однак це

право обмежувалося лише крайньою необхідністю, а в більшості випадків їх особистим розсудом.

Схожий підхід законодавця щодо досліджуваного питання залишився у положеннях першого КПК УРСР 1922 р. За ст. 102 зазначеного нормативно-правового акта органами дізнання вважались органи міліції та карного розшуку, органи державного політичного управління, а також органи податної, продовольчої, санітарної, технічної, торгової інспекції та інспекції праці у справах, віднесених до їх відання, урядові установи і посадові особи, у справах за проступками, що підлягали дисциплінарному стягненню. При провадженні дізнання допускалось опитування підозрюваної особи та свідків, а також проведення виїмки, обшуку, огляду та освідування, якщо сліди злочину та інші речові докази могли бути знищені або приховані (ст. 104 КПК УРСР).

У приписах ст. 101 КПК України 1960 р. надавався вичерпний перелік органів, що наділялись правом здійснювати дізнання. Разом з тим до їх основних повноважень належало не розслідування злочинів, а вжиття необхідних оперативно-розшукових заходів з метою виявлення ознак злочину та осіб, які його вчинили. Крім цього, орган дізнання не мав права розслідувати кримінальну справу в повному обсязі зі складанням підсумкового процесуального документа з подальшою передачею її до суду. Згідно зі ст. 109 КПК України дізнання закінчувалося складанням постанови про направлення справи для провадження попереднього слідства, яку затверджував прокурор. Винятком з цього загального правила були повноваження щодо винесення постанови про закриття кримінальної справи за наявності обставин, передбачених ст. 6 КПК України.

На підставі викладеного можна стверджувати, що дізнання з прийняттям кожного наступного нормативно-правового акту дещо змінювало свою сутність та значення, оскільки законодавець називав різну діяльність одним і тим самим тер-

міном. Під ним розуміли як процесуальну діяльність регламентовану нормами кримінального процесу, так і діяльність, здійснювану оперативно-розшуковими заходами. Утім, лише КПК України 2012 р., на відміну від вищевказаних нормативно-правових актів, передбачив положення, згідно з якими дізнання має здійснюватися за загальними правилами досудового розслідування. У такий спосіб законодавець позбавив можливості здійснювати дізнання органи, що не мають повноважень на здійснення досудового розслідування, зокрема, митні органи, капітанів морських суден тощо.

ТИМЧАСОВИЙ ДОСТУП ДО РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ: ПИТАННЯ ПРАВ ПОТЕРПІЛОГО

Ірина ГЛОВЮК

Тимчасовий доступ до речей і документів є заходом забезпечення кримінального провадження (ст. 131 КПК України) і прямо не вказаний як засіб збирання доказів у ст. 93 КПК України. Разом з тим ст. 93 КПК України передбачає як засіб збирання доказів для сторони обвинувачення проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, а для сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження – здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Зважаючи на визначення тимчасового доступу до речей і документів у ст. 159 КПК України, на його гносеологічні властивості, які підкреслюються у процесуальній доктрині (С. В. Андрусенко, І. В. Гловюк, Л. М. Гуртієва, С. О. Ковальчук, Т. О. Кузубова, Т. В. Лукашкіна, О. С. Старенький, В. І. Фаринник, О. Г. Шило, О. О. Юхно та ін.), його характеристика як засобу збирання та перевірки доказів є беззаперечною.

У доктрині та практиці проблемним питанням було те, чи має потерпілий право за звернення із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Це питання було вирішено у постанові ККС ВС від 2 квітня 2020 року (справа № 161/19398/17, провадження № 51-8733км18), де зазначено, що: нормами КПК не передбачено і постановлення слідчим суддею ухвали про надання (забезпечення) потерпілому дозволу на тимчасовий доступ до речей і документів; у випадках, передбачених ст. 338 і 340 КПК, потерпілий є стороною кримінального провадження і користується всіма правами сторони обвинувачення лише під час судового розгляду; в усіх інших випадках потерпілий не є стороною кримінально-

го провадження і займає самостійну позицію як учасник кримінального провадження; потерпілий не має права звертатися до слідчого судді з клопотанням про надання тимчасового доступу до речей і документів, оскільки під час досудового розслідування він не є стороною кримінального провадження, а слідчий суддя відповідно не має права надавати такий дозвіл.

Зважаючи на положення КПК України, які дійсно не визнають роль потерпілого як сторони кримінального провадження, крім випадків, передбачених ст. 338, 340 КПК України, така позиція ККС ВС є зрозумілою, очікуваною і була підтримана у доктрині (І. В. Гловюк, М. І. Демура, О. В. Капліна, В. І. Маринів).

Разом з тим закладений у нормах КПК України підхід, коли потерпілий позбавлений можливості звертатися із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді, не є таким, що релевантний сучасній практиці кримінально-процесуального правозастосування. Адже позбавлення потерпілого права звертатися із таким клопотанням суперечить визначенню у КПК України потерпілого як самостійного суб'єкта доказування, як він передбачений у ст. 92, 93 КПК України. Адже, якщо потерпілий є самостійним учасником кримінального провадження та самостійним суб'єктом доказування, який має власний інтерес у кримінальному провадженні, він повинен мати можливість, у тому числі самостійно, не користуючись професійною правничою допомогою, зібрати фактичні дані для відстоювання своєї позиції. Якщо проаналізувати права потерпілого, зокрема, передбачені у ст. 57 КПК України, то у нього практично немає реальних можливостей зібрати фактичні дані для відстоювання своєї позиції, тобто забезпечити реалізацію свого права подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Адже з перелічених засобів збирання доказів: 1) витребування та отримання від органів державної влади, органів

місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок – самостійно потерпілим реалізуються через механізми законів України "Про звернення громадян" та "Про доступ до публічної інформації", чого в реальному житті недостатньо для отримання необхідної для потерпілого інформації; права залучити експерта за КПК України потерпілий не має; 2) ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій – це засіб збирання доказів стороною обвинувачення, потерпілий реально лише бере участь у його реалізації; 3) здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів – мається на увазі хіба що подання доказів потерпілим слідчому, дізнавачу, прокурору, слідчому судді, суду, але як їх зібрати – залишається невідомим.

Виправити цю ситуацію пропонувалося у проєкті про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо посилення гарантій потерпілих осіб на збирання доказів у кримінальному провадженні) № 2530. Пропонувалося ч. 1 ст. 160 КПК України викласти так: "Сторони кримінального провадження (у тому числі потерпілий, його представник) мають право звернутися безпосередньо до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у статті 161 цього Кодексу". Підтримуючи ці ідею загалом, зазначимо певні недоліки пропонованої редакції. Зокрема, зважаючи на обмеженість випадків, коли потерпілий, його представник і законний представник відносяться до сторони обвинувачення, доцільно його указати через кому із сторонами кримінального провадження. Це повністю корелюватиметься з п. 25 ст. 3 КПК України. Крім того, це право слід надати і законному представнику потерпілого. Необхідності вказувати на "безпо-

середність" звернення немає, адже "до слідчого судді" апріорі передбачає, що звернення відбувається саме до слідчого судді без участі інших суб'єктів кримінального провадження.

Отже, потерпілий, будучи самостійним учасником кримінального провадження та суб'єктом доказування, який має власний інтерес у кримінальному провадженні, має набути право на звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів. Це буде реальною гарантією його права подавати докази слідчому, прокурору, слідчому судді, суду. Для цього перше речення ч. 1 ст. 160 КПК України пропонуємо викласти у редакції: "1. Сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник мають право звернутися до слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження із клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, за винятком зазначених у ст. 161 цього Кодексу".

ДОКАЗОВА ОЦІНКА ВИСНОВКУ І ПОКАЗАНЬ ЕКСПЕРТА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анатолій ГЛУШКО

Висновки і покази експерта підлягають оцінці поряд з усіма іншими доказами, передбаченими Кримінально-процесуальним кодексом (ст. 84 КПК України). Вони не мають будь-яких переваг перед іншими доказами, але мають досить істотну специфіку, оскільки являють собою висновки зроблені експертом на підставі досліджень і дій проведених ним з використанням спеціальних знань.

Висновок і показання експерта підлягають оцінці з точки зору належності, допустимості та достовірності доказів.

Оцінка належності доказів проводиться у відповідності до змісту предмета доказування у кримінальному провадженні, його конкретними обставинами та особливостями користування прямими і непрямими доказами. Якщо визнано, що доказ не відноситься до кримінального провадження, то подальша його оцінка є зайвою.

Допустимість доказів оцінюється шляхом визначення відповідності з КПК України джерела фактичних даних і порядку їх отримання. Якщо ті чи інші відомості отримані з неналежного джерела, то вони не можуть бути покладені в основу рішення у кримінальному провадженні. Такі ж наслідки порушення кримінально-процесуальних норм, допущені під час доказування. При вирішенні кримінального провадження докази, які не містять властивості допустимості, не можуть бути прийняті до уваги.

Оцінка достовірності доказів полягає у визначенні відповідності їх змісту в дійсності. Вона є вирішальною ланкою всієї оцінки і представляє нерідко найбільшу складність внаслідок суперечливості доказів, оскарження їх сторонами, зміни їх змісту в процесі доказування тощо.

Висновок і показання експерта необхідно також оцінювати в процесуальному відношенні, тобто з юридичної точки зору, і в науково-фактичному відношенні, тобто з позиції обґрунтованості і правильності висновків обізнаної особи (експерта).

Оцінюючи матеріали експертизи (висновку експерта) в процесуальному відношенні, необхідно, перш за все, перевірити чи дотримані при призначенні і проведенні експертизи права підозрюваного, що передбачені законом, чи задоволені його обґрунтовані клопотання, заявлені у зв'язку з призначенням експертизи.

Оцінюючи висновок і показання експерта, необхідно перевірити чи є в кримінальному провадженні достатні дані, які свідчать про його компетентність у вирішенні поставлених перед ним питань (освіта, стаж роботи, рекомендації, характеристики).

Дуже важливо усвідомити чи є експерт особою неупередженою, незацікавленою у результаті кримінального провадження, не бере участі в іншій процесуальній якості несумісній зі своїм становищем (свідок, потерпілий, слідчий, дізнавач, прокурор, захисник і т. д.), чи не перебуває в родинних зв'язках з потерпілим або підозрюваним, чи не знаходиться в службовій або іншій залежності.

Істотним елементом оцінки є перевірка того, чи оформлено висновок експерта відповідно до закону.

Необхідно перевірити: чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції, тобто чи не вирішував питань правового характеру, чи не сформульовані висновки на підставі матеріалів кримінального провадження, які відносяться до предмету його дослідження, замість того, щоб обґрунтувати їх за результатами проведених досліджень, що вимагають застосування спеціальних знань.

За оцінки проведених досліджень експертом з точки зору правильності наукових положень і методики дослідження мо-

жуть бути корисні консультації обізнаних осіб, допит експерта, ознайомлення зі спеціальною літературою.

Важливу роль відіграє перевірка обґрунтованості і правдивості висновку експерта. Одним із способів такої перевірки є зіставлення їх з іншими матеріалами кримінального провадження. Висновки повинні бути оцінені і з точки зору повноти проведеного дослідження. При цьому враховується, чи на всі питання поставлені перед ними дані відповіді і чи повністю використані надані матеріали у кримінальному провадженні.

Заключним етапом оцінки даних доказів є визначення ролі встановлених фактів в доведенні винності або невинності особи, притягненої до кримінальної відповідальності, у вирішенні питання щодо доведення чи недоведення тих чи інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Нерідко помилки допускаються саме на цьому етапі, коли висновок в загальному правильний і обґрунтований, невірно інтерпретується судом або слідством, що призводить до судових помилок.

В юридичній літературі виділяють і такий спосіб оцінки, як оцінку безпосередньо в процесі, тобто оцінка висновку і показань проводиться на кожній стадії процесу. В даному випадку рамки і межі оцінки даних джерел доказів обмежуються специфікою стадії. Однак за оцінки окремих джерел доказів і всієї сукупності наявних у кримінальному провадженні матеріалів, суддя або суд керуються загальними принципами оцінки доказів.

Визначення доказового значення висновку є останнім елементом оцінки висновку і показань експерта. Зокрема доказове значення висновку і показань може бути різним (джерелом як прямих, так і непрямих доказів). Це залежить від того, які саме обставини підлягають доказуванню щодо конкретного кримінального провадження відповідно до загальних вказівок.

Зібрані у кримінальному провадженні обставини, в тому числі які містяться у висновку, повинні за своєю сукупністю однозначно пояснити встановлені у кримінальному провадженні обставини. Якщо ж можливо інше пояснення зібраних у кримінальному провадженні доказів, в тому числі і висновок як докази злочину, то вони не будуть джерелами доказу.

Доказова цінність непрямих доказів може бути різною. Найбільшу силу мають висновки експерта щодо індивідуальної тотожності (ідентифікація відбитка пальця, сліди взуття тощо). На практиці такі форми вважаються найбільш вагомими, а іноді і незаперечними доказами. Це дійсно так, проте за однієї умови – якщо ідентифікований слід не міг бути залишений за обставин, не пов'язаних зі злочином. Чим більше така ймовірність, тим менша доказова цінність такого висновку. Крім того, не можна скидати з рахунку можливість навмисної фальсифікації сліду.

Висновок експерта є непрямим доказом, може бути покладений в основу вироку лише в сукупності з іншими доказами та він може бути лише ланкою в такій сукупності. Тому його роль залежить і від конкретної ситуації у кримінальному провадженні та від наявної доказової бази. Нерідко висновок експерта використовується лише на початковому етапі розслідування, для розкриття злочину, а в подальшому, коли отримані прямі докази, втрачає свою цінність.

За результатами оцінки висновку експерта може бути проведений його допит або призначена додаткова або повторна експертиза. Допит проводиться для роз'яснення або доповнення висновку, якщо це не вимагає додаткового дослідження (щодо сутності і надійності застосованої методики, щодо значення окремих термінів тощо).

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ФІКСАЦІЇ ПІД ЧАС ДОПИТУ

Лілія ГРЕКОВА

Підвищення ефективності кримінального розслідування та встановлення істини у кримінальному провадженні залежить від використання сучасних науково-технічних засобів під час досудового розслідування, що значно покращує здатність слідчого збирати та фіксувати докази. Процесуальні дії, такі як допит, не є винятком.

Кримінальний процесуальний кодекс передбачає протокол як основну форму фіксації кримінального провадження, а також носії інформації, в яких процесуальні дії фіксуються науково-технічними засобами (ст. 103 КПК України). Протокол є засобом запису показань свідка, потерпілого або підозрюваного, який відображає хід та результати допиту. Однак, якщо допит записується за допомогою науково-технічних засобів (згідно з ч. 5 ст. 224 КПК України, коли під час допиту може застосовуватися фотозйомка, аудіо- та/або відеозапис), текст показань не потрібно записувати у відповідний протокол, якщо цього не вимагає одна із сторін.

Деякі вчені відзначають, що з перелічених у ст. 225 КПК України способів фіксації найоптимальнішим є фіксація за допомогою науково-технічних засобів відеофіксації. Можливо, у певних ситуаціях, приміром першого допиту підозрюваного у вчиненні порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами вбивства, або інших тяжких злочинів, використання науково-технічних засобів відеофіксації дійсно було б обов'язковим. Це пояснюється, зокрема, тим, що перший допит підозрюваного у вчиненні таких злочинів має бути найбільш повним і якісним. Як свідчить практика, з моменту затримання підозрюваний часто готовий надати всю інфор-

мацію стосовно вчиненого кримінального правопорушення. Але у подальшому, осмисливши тяжкість свого становища, підозрюваний може відмовитися від дачі показань, змінити їх або відмовитися від даних раніше показань, мотивуючи їх надання психологічним або фізичним впливом з боку працівників поліції. Тому відеозапис допиту підозрюваного убезпечує слідчого від такого перебігу подій.

Але у переважній більшості допити проводяться традиційним способом – через живе спілкування, без застосування відео- і аудіозапису. Таке становище зумовлено, у тому числі, певними чинниками:

по-перше, живе спілкування може нести більшу інформативність, містить в собі певну емоційну складову;

по-друге, у певних випадках, наприклад при допиті осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів проти моральності, основним тактичним прийомом, що повинен застосовуватися, є психологічний контакт;

по-третє, при проведенні допиту особи із застосуванням відеозйомки, так би мовити "на камеру", слідчому набагато складніше встановити психологічний контакт з допитуваним;

по-четверте, застосування відеозапису допиту вимагає додаткову підготовчу діяльність слідчого, пов'язану із отриманням, перевіркою, налаштуванням відео-, аудіозасобів фіксації, на що у повсякденній роботі не завжди вистачає часу;

по-п'яте, відсутність потреб, відповідних навичок у слідчого або необхідних науково-технічних засобів тощо.

Підсумовуючи, зазначимо, що широкі можливості таких сучасних науково-технічних засобів, як цифрове аудіо- та відеообладнання, переконливо демонструють корисність їх використання в процесі отримання словесної інформації під час розслідування злочинів, особливо під час допиту, а використання цих засобів стає однією з необхідних передумов для забезпечення високого рівня досудового розслідування. Разом

з тим певні складнощі їх застосування доволі часто можуть ускладнювати організацію та тактику розслідування, подальшу роботу з доказами, зафіксованими на технічний носій інформації, утрудняти ідентифікацію людини за голосом, мовою, що зафіксовані за допомогою технічних засобів, а у разі виникнення сумнівів або оскарження їх приналежності може тягнути за собою необхідність експертного дослідження.

ДО ПИТАННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ В ЕПОХУ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Марина ДЕМУРА

З метою розгляду новітніх засобів виявлення та розслідування кримінальних правопорушень пропонуємо виокремити декілька напрямів їх використання у сучасному кримінальному процесі.

Першим напрямом, на наш погляд, слід виділити проєкт "Безпечне місто". Це програма, якою планується охопити всю Україну. Вона не тільки про виявлення та розслідування злочинів, але і про вчасне реагування пожежної, рятувальної, медичної, дорожньої й інших комунальних та державних служб, про припинення і ліквідацію кризових ситуацій криміногенного, терористичного, природного й техногенного характеру тощо. Наразі складно підрахувати кількість міст, які вже почали запровадження "безпечного міста", серед них Київ, Харків, Дніпро, Одеса, Львів, Рівне, Житомир, Луцьк, Кропивницький та інші.

Використання означеної програми має декілька напрямів, зокрема, встановлення камер для проведення загального спостереження; встановлення керованих (роботизованих) камер, які дозволяють оператору системи скерувати камеру на ту чи іншу частину зображення, наблизити його до необхідного рівня; встановлення панорамних (оглядових) керованих камер, які дозволяють водночас проводити огляд значної частини міста; встановлення аналітичних камер (200 LPR) з розширеними аналітичними функціями: визначення кольору та марки автомобіля, підрахунок кількості транспорту тощо.

Щодо можливостей використання проєкту "Безпечне місто" задля виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, зауважимо, що невід'ємною частиною реалізації

зазначеної програми є створення спеціалізованого ситуаційного центру, в якому постійно працюють представники правоохоронних органів, що мають прямий зв'язок з екіпажами патрульної поліції, які чергують у місті. Також використання камер з розширеними аналітичними функціями дозволяє визначити колір та марку автомобіля, а у випадку, коли автомобіль перебуває у розшуку, працівники ситуаційного центру заносять його у чорний список, і якщо він з'являється у місті, то про це попереджають оператора. Завдяки цій програмі у Києві лише за рік функціонування камер спостереження поліція розкрила 2,5 тис. злочинів (інформація станом на 31 жовтня 2018 р.).

Другий напрям, який стосується виявлення кримінальних правопорушень – це можливість звернутися до правоохоронних органів із заявою або повідомленням про вчинення кримінального правопорушення шляхом електронного звернення. Наразі кримінальне процесуальне законодавство передбачає дві форми заяв: усні або письмові. Електронні звернення не виділяються в окремий вид. Водночас п. 1 розділу IV Порядку ведення єдиного обліку в органах (підрозділах) поліції заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та інші події передбачає можливість звернення до органу (підрозділу) поліції із заявами (повідомленнями) з використанням мережі Інтернет, електронного зв'язку (електронні звернення). На сайті Національної поліції є відповідна форма для подачі електронного звернення. Подача звернень на сайті Національної поліції відбувається в порядку визначеному ЗУ "Про звернення громадян". На сайті Національного антикорупційного бюро України є відповідний розділ, в якому можна залишити електронне повідомлення про корупційне кримінальне правопорушення. Однак порядок роботи із таким зверненням передбачає їх роздрукування на папері і подальшу роботу як з письмовою заявою, що звісно не відповідає моделі електронного документообігу. Як наслідок, працівники

органів, які здійснюють досудове розслідування дублюють отриману інформацію, що ускладнює процес документообігу. Таким чином зростає обсяг паперової роботи, яка як не дивно, пов'язана із зростанням цифрових технологій. На нашу думку, закріплення можливості подачі електронного звернення має полегшити роботу із реєстрації заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, а не навпаки.

Зрозуміло, що повна відмова від паперових носіїв інформації наразі неможлива і певний час паперовий документ залишатиметься основним носієм доказової інформації. Перевага використання електронних звернень такі: по-перше, це дозволяє безкоштовно (або з мінімальними витратами на послуги мережі Internet) відправити будь-яку за обсягом інформацію в найкоротший строк; по-друге, таким чином можна забезпечити вимогу обов'язкового попередження про кримінальну відповідальність. Наразі на сайті Національного антикорупційного бюро України такий порядок вже реалізований. Так, на офіційному сайті органу, до якого надсилається повідомлення про кримінальне правопорушення перед заповненням відповідної форми розміщується повідомлення про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину за ст. 383 КК України. Тобто перед подачею електронної форми особа буде ознайомлена із цим законодавчим приписом. Чого не можна сказати про ситуацію, коли відповідний паперовий варіант звернення направляється поштовим зв'язком.

Наведене дає можливість зробити висновок, що наразі потребують зміни законодавчі підходи щодо порядку роботи із електронними зверненнями за заявами і повідомленнями про кримінальні правопорушення.

Розгляд вже існуючих засобів виявлення та розслідування кримінальних правопорушень наштовхує на думку щодо дослідження перспективних напрямів. Зокрема, мова йде про наступний можливий крок у напрямі "діджиталізації"

кримінального процесу – запровадження електронного кримінального провадження або іншими словами – ведення кримінального провадження в електронній формі. В Україні 30 квітня 2020 р. було запроваджено пілотний проєкт системи електронного кримінального провадження eCase. Першими його перевірять НАБУ, САП і ВАС.

РОЗМЕЖУВАННЯ АУДІО-, ВІДЕОКОНТРОЛЮ ОСОБИ ТА КОНТРОЛЮ ЗА ВЧИНЕННЯМ ЗЛОЧИНУ

Олена ДЕМ'ЯНОВА

Значну частину доказів у кримінальному провадженні становлять результати негласних слідчих (розшукових) дій. Поряд зі своєю ефективністю ці дії істотно втручаються в особисту сферу людини, тому в законодавстві передбачено спеціальні підстави, умови і порядок їх проведення.

Важливою умовою правомірності негласних слідчих (розшукових) дій є правильне визначення виду проведеної дії. Адже кримінальне процесуальне законодавство передбачає окремі види негласних слідчих (розшукових) дій, правовий режим проведення яких різниться. Непоодинокими є випадки одночасного проведення комплексу негласних слідчих (розшукових) дій. У такому випадку при визнанні результатів однієї з проведених дій недопустимими доказами актуалізується питання розмежування, відділення допустимих доказів від недопустимих. Зокрема, тісно межують між собою та виявляють значну подібність такі негласні слідчі (розшукові) дії, як аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 262 КПК України) та контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України). Відповідно, метою дослідження є визначення загальних засад розмежування аудіо- , відеоконтролю особи та контролю за вчиненням злочину.

Ідентифікація негласної слідчої (розшукової) дії має відбуватися в контексті її сутності, а не назви відповідного протоколу, що підтверджується висновком, котрий міститься в постанові Верховного Суду у справі № 675/1046/18 від 18 грудня 2019 р. Касаційна інстанція безпосередньо висловилась за оцінку протоколу негласної слідчої (розшукової) дії залежно від його змісту та суті дій, зафіксованих у протоколі, а не від назви.

У рішеннях Верховного Суду підкреслюється наявність різниці між аудіо-, відеоконтролем особи та контролем за вчиненням злочину. Наприклад, у постанові Верховного Суду у справі від 15 січня 2020 р. № 712/1824/16-к йдеться про те, що контроль за вчиненням злочину не є похідним від негласних слідчих (розшукових) дій, дозвіл на які надається на підставі ухвал слідчого судді. Лише частина заходів, вчинених у межах контролю за вчиненням злочину, охоплюється дією негласних слідчих (розшукових) дій, що можуть бути проведені лише на підставі ухвал слідчого судді.

Підстави розмежування вказані в постанові Верховного Суду від 13 листопада 2019 р. у справі № 395/1544/14-к. Судова колегія підкреслила, що першою ознакою спеціального слідчого експерименту є мета його проведення, а саме перевірка дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішення щодо вчинення злочину. Другою ознакою спеціального слідчого експерименту є умови (обстановка), в яких він відбувається, – створення слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної.

На нашу думку, різниця між аудіо-, відеоконтролем особи та контролем за вчиненням злочину полягає, перш за все, у характері діяльності слідчого (оперативного підрозділу), що її проводить. Якщо аудіо-, відеоконтроль є виключно фіксацією та обробкою інформації, то контроль за вчиненням злочину передбачає створення обстановки, тобто штучне створення відповідних умов. На обстановку проведення слідчого експерименту активно впливає (створює, змінює) слідчий (оперативний підрозділ) з метою перевірки поведінки особи. Натомість аудіо-, відеоконтроль є пасивною фіксацією, не пов'язаною із впливом на обстановку спілкування, спрямуванням її в певному руслі. Таким чином, дії, пов'язані із створенням працівниками поліції умов обстановки, максимально набли-

женої до реальної, є ознакою контролю за вчиненням злочину, так само, як і мета перевірки, "тестування", виявлення намірів особи.

Про неможливість активного впливу на особу свідчить і те, що законодавець акцентує на особливих заходах щодо унеможливлення підбурювання особи до вчинення злочину тільки в нормах, присвячених контролю за вчиненням злочину. Очевидно, що немає і не може існувати таких негласних слідчих (розшукових) дій, при проведенні яких дозволене підбурювання до вчинення злочину. Тому не викликає сумніву висновок про те, що відсутність подібного застереження в нормах, що регулюють здійснення інших видів негласних слідчих (розшукових) дій, обумовлена послідовною регламентацією втручання в приватне спілкування як виключно пасивного спостереження та отримання інформації без активного впливу на особу.

Кожна з досліджуваних негласних слідчих (розшукових) дій має свої підстави та власний порядок санкціонування. Звертає увагу та обставина, що аудіо-, відеоконтроль особи відбувається на підставі ухвали слідчого судді суду апеляційної інстанції, а контроль за вчиненням злочину – за постановою прокурора. Очевидно, що ці два рішення не можуть бути взаємно замінними, адже йдеться про компетенцію різних органів у питанні обмеження конституційних прав громадян. Тому одночасне проведення аудіо-, відеоконтролю особи та контролю за вчиненням злочину має відбуватися на підставі двох рішень – ухвали слідчого судді суду апеляційної інстанції та постанови прокурора. У разі, коли в ході проведення аудіо-, відеоконтролю особи слідчий чи оперативний працівник вдався до застосування активного впливу на обстановку кримінального правопорушення, змінюючи і моделюючи її, проведена дія має отримати оцінку як контроль за вчиненням злочину, у тому числі і в контексті наявності постанови прокурора про проведення контролю за злочином.

Підсумовуючи викладене, наголосимо на важливості послідовного дотримання диференційованих у законодавстві підстав, умов та порядку проведення різних видів негласних слідчих (розшукових) дій. Кожна з них має відповідати задекларованій у протоколі меті, сутності і призначенню. Особливостями контролю за вчиненням злочину є те, що під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії слідчий або оперативний підрозділ чинять активний вплив на обстановку злочину, що дозволяє перевірити дійсні наміри особи. Однак така можливість обмежується суворою вимогою про неприпустимість провокування особи та відповідними гарантіями. У свою чергу, під час проведення аудіо-, відеоконтролю особи активний вплив з боку слідчого або оперативного підрозділу на обстановку злочину в будь-яких формах є неприпустимим.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З РОЗТРАТОЮ МАЙНА (ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ)

Роман ДОВБАШ
Олег ЧИЖ

Проблема корупції є однією із найактуальніших як в Україні, так і у світі. Опитування, проведене BBC, визначило, що корупція вважається найбільш обговорюваною проблемою у світі та виявляється в структурних органах влади. Відтак, в Україні особа, яка вчиняє злочини, пов'язані з корупцією, притягується до кримінальної відповідальності за вчинення відповідних корупційних діянь.

У Кримінальному кодексі України відсутнє визначення корупційне правопорушення та корупція, однак ці визначення містяться в Законі України "Про запобігання корупції". Корупційним кримінальним правопорушенням вважаються правопорушення, учинені із використанням службового становища та злочини за відповідними статтями розділу XVII Кримінального кодексу України.

У примітці статті 45 КК України визначено вичерпний перелік, що належить до корупційних кримінальних правопорушень, серед яких є і стаття 191 КК України.

Предметом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, що належить до корупційного кримінального правопорушення, є привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем, тобто особі було ввірене чуже майно або перебувало в її законному віданні і стосовно якого вона здійснювала повноваження щодо розпорядження, управління тощо.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 191 КК України, передбачає вчинення одні-

її з таких суспільно небезпечних дій: привласнення чужого майна, що було ввірене особі чи перебувало в її віданні; розтрата такого майна зазначеною особою; привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою службовим становищем.

Розтрата – це незаконне відчуження, витрачання, використання винним майна, яке йому не належить, що на законних підставах йому ввірене чи перебувало в його віданні. Розтрата є відмінним від привласнення тим, що під час розтрати майно витрачається одразу, а привласнення передбачає володіння та розпоряджання ним. При вчиненні розтрати майна, що перебувало у винної особи, річ не може йти про його повернення, а лише відшкодувати завдані злочином – розтратою збитки потерпілому.

Державні підприємства в Україні є важливим інструментом наповнення бюджету України, а також відіграють важливу роль в економіці як країни загалом, так і в окремих сферах діяльності, послугами яких користується населення.

Якщо розглядати державне підприємство як суб'єкт господарської діяльності, діяльність якого спрямована на отримання прибутку шляхом надання відповідних послуг населенню, то у своїй діяльності підприємство здійснює управління власним майном та його активами (кошти, продукція, сировина, рухоме/нерухоме майно тощо).

Кожного року в Україні збільшується число злочинів, учинених у сфері господарської діяльності, значну частину яких складають злочини, вчинені на підприємствах, що діють на основі державної власності.

Виявлення та розкриття цього виду злочину передбачає проведення великої кількості слідчих і процесуальних дій з метою виконання завдань кримінального провадження в частині забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування для того, щоб кожний, хто вчинив криміналь-

не правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено обов'язкову вимогу в доказуванні вчиненого злочину, а також те, щоб докази були належними та допустимими та оцінювались, ґрунтуючись на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження.

Злочин, зазначений у ст. 191 КК України, передбачає наявність матеріальних збитків завданих потерпілому, у цьому випадку потерпілим від вчинення даного корупційного злочину є держава в особі відповідних підприємств, установ та організацій.

Якщо розглядати питання щодо належного доказу підтвердження вчинення злочину, передбаченого ст. 191 КК України із використанням службового становища, то з метою оцінки доказу з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення як того вимагає ст. 94 КПК України, то необхідно отримати відповідні висновки ревізії, які згідно зі ст. 93 КПК України належать до способу збирання доказів.

Якщо розглядати ревізію як документальну і фактичну перевірку певного комплексу або окремих питань фінансово-господарської діяльності підприємства, яке повинно забезпечувати виявлення наявних фактів порушення законодавства, установлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб, то дані функції віднесені до повноважень Державної аудиторської служби України (далі – Держаудитслужба), діяльність якої визначена Законом України "Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні" (далі – Закон).

Ревізія поділяється на планову та позапланову. Позапланова ревізія відповідно до п. 5 ст. 11 Закону проводить-

ся у разі надходження доручення щодо проведення ревізій у підконтрольних установах від Кабінету Міністрів України, органів прокуратури, органів доходів і зборів, Національної поліції, Служби безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, у якому містяться факти, що свідчать про порушення підконтрольними установами законів України, перевірку додержання яких віднесено законом до компетенції органів державного фінансового контролю.

Позапланові виїзні ревізії суб'єктів господарської діяльності незалежно від форми власності, які не віднесені цим Законом до підконтрольних установ, проводяться органами державного фінансового контролю за судовим рішенням, ухваленим у кримінальному провадженні.

Однак чинним КПК України не передбачено в заходах забезпечення кримінального провадження способу та правил реалізації такого заходу як ревізія (її призначення, проведення тощо).

При отриманні слідчим, прокурором ухвали слідчого судді на дозвіл проведення позапланової ревізії відповідного підприємства, установи, організації та отримання в подальшому відповідного акта позапланової ревізії, у якому констатуються відповідні факти порушення законодавства, установлення винних у їх допущенні посадових і матеріально відповідальних осіб, то в подальшому ці докази визнаються на стадії судового розгляду справи недопустимими.

Підставою визнання висновків позапланових ревізій недопустимими є те, що Кримінальний процесуальний кодекс України не встановлює отримання доказів шляхом призначення позапланової ревізії ані слідчими суддями, ані прокурорами, слідчими – результати таких ревізій, призначених у межах розслідування кримінального провадження, є недопустимими доказами і відповідно до ч. 2 ст. 86 КПК України не повинні бути використані під час процесуальних/судових рішень у межах кримінального провадження.

Якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з його допомогою, будуть такими ж. Недопустимими є докази, здобуті із суттєвим порушенням прав і свобод людини. Такого висновку дотримується Велика Палата ВС, яка прийняла постанову на підставі рішення ЄСПЛ щодо довічно засудженого.

Такого способу збирання доказів стороною обвинувачення, як призначення позапланової ревізії, законом не визначено.

На сьогодні увага до вчинення корупційних діянь, які підпадають чи під ознаки адміністративного, чи кримінального порушення, продовжує зростати. Реформи, які впроваджуються в Україні з метою хоча б зменшення показників корупційних проявів, не призводять до суттєвого покращання. Упроваджувані реформи не лише змінюють структуру органів державної влади, їх повноваження, зокрема в правоохоронній сфері, а й разом з ними вносяться зміни до чинних нормативно-правових актів.

Отже, потрібно вказати на відсутність у чинному Кримінальному процесуальному кодексі України можливості залучення стороною обвинувачення під час розслідування кримінальних проваджень відповідних спеціалістів Держаудитслужби з метою отримання висновку позапланової ревізії, яким би встановлювалось порушення вимог чинного законодавства, що завдають збитки державним підприємствам.

ЩОДО ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У ЧАСТИНІ ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО СТАТТІ 216 КПК УКРАЇНИ

Тетяна ДУНАЄВА

Ознайомившись та дослідивши проєкт Закону України "Про внесення змін до законодавства України про адміністративні правопорушення, кримінального законодавства та кримінального процесуального законодавства щодо діяльності Служби безпеки України та розвідувальних органів" (реєстр. від 17.11.2020 № 4392), слід зазначити, що в цьому законопроєкті розглядаються питання якості кримінального процесуального законодавства, зокрема, пропонується низка змін до ч. 2 та ч. 5 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Щодо внесення змін до ч. 2 ст. 216 КПК України, є недоцільним вилучення з ч. 2 ст. 216 КПК України вказівки на кримінальне правопорушення, передбачене ст. 201-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України), оскільки виникають питання стосовно підслідності СБ України кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-1 КК України, а слідчі органи СБУ повинні і далі здійснювати досудове розслідування усіх проявів контрабанди (ст. 201, 201-1, 305 КК України), а тому нелогічним видається вилучення з ч. 2 ст. 216 КПК України статті 201-1 КК України. Такі зміни мають супроводжуватися включенням ст. 201-1 КК України до підслідності інших правоохоронних органів, про що у законопроєкті не зазначено.

Слушним є доповнення абз. 2 ч. 2 ст. 216 КПК України вказівками на ст. 109, 110, 260 КК України, тому що це дозволить більш повно проводити досудове розслідування відповідних кримінальних правопорушень.

Вважаємо, що слід погодитися з доповненням абзацу другого пункту 3 частини п'ятої таким реченням: "Віднесення до підслідності детективів Національного антикорупційного бюро України кримінальних проваджень у кримінальних правопорушеннях, передбачених абзацом першим цієї частини, які розслідуються слідчими органів Служби безпеки України, допускається лише за вмотивованою постановою Генерального прокурора (виконувача обов'язків Генерального прокурора)", тому що це вносить чіткість у процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, яке проводиться детективами Національного антикорупційного бюро України.

Доцільно підтримати пропозиції, висловлені у проєкті Закону України "Про внесення змін до законодавства України про адміністративні правопорушення, кримінального законодавства та кримінального процесуального законодавства щодо діяльності Служби безпеки України та розвідувальних органів" (реєстр. від 17.11.2020 № 4392) щодо змін до ст. 345, 347, 348, 349 КК України про доповнення їх вказівкою на "співробітника розвідувального органу", оскільки ці співробітники також здійснюють правоохоронну діяльність та сприяють зміцненню авторитету держави.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО ТА ПРОКУРОРА У ПРОВЕДЕННІ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Катерина ЄВСЕЄНКОВА

Процес реформування та євроінтеграційний курс України відзначається законодавчими змінами сутності та ролі прокуратури в системі державних органів. У цей же час протидія кримінальним правопорушенням та їх попередження ґрунтується на ефективній взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами державної влади. Водночас дійсний стан розслідування більшості кримінальних правопорушень свідчить про відсутність плідної співпраці прокурора зі слідчим у конкретному кримінальному провадженні, що є однією з причин неналежного розслідування кримінальних правопорушень, сприяє порушенню прав потерпілих від злочину осіб та підозрюваних.

Негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД) утворюють окремий кримінально-процесуальний інститут, правовому регулюванню якого присвячений розділ 21 КПК України. Чинний КПК України дає визначення НСРД як різновиду слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом.

Взаємодію прокурора та слідчого у загальному сенсі можна визначити як діловий контакт між ними під час злагодженої спільної роботи у процесі розслідування конкретного кримінального правопорушення. Для визначення засад взаємодії прокурора та слідчого під час проведення НСРД доцільно проаналізувати, як це питання вирішено в міжнародних нормативно-правових актах і законодавстві інших держав.

У Рекомендації № Rec(2000)19 Комітету міністрів Ради Європи "Щодо ролі прокурорів у системі кримінального правосуддя" визначено, що процесуальне керівництво може здійснювати прокуратура з наданням прокурорам владних повноважень щодо органів розслідування. Метою прокурорського процесуального керівництва також є забезпечення законності, ефективності та професійності досудового провадження. Прокуратура здійснює досить жорсткий контроль за органами досудового розслідування, передусім поліцією. Відповідно до п. 7 ч. 2 ст. 36 КПК України, прокурор також має право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих.

Процесуальні форми взаємодії прокурора та слідчого під час проведення НСРД у кримінальному провадженні охоплюють: прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за проведенням НСРД, оперативно-розшукової діяльності; наявність доступу для прокурора до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; надання доручення слідчому про проведення НСРД; надання вказівки щодо проведення процесуальних, слідчих, розшукових, НСРД; погодження або відмову в погодженні клопотань слідчого слідчому судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, самостійну подачу слідчому судді таких клопотань.

Згідно з ч. 3 ст. 246 КПК України, слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних НСРД та отримані результати. Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення НСРД. Крім того, відповідно до положень ст. 248 КПК України, прокурор може самостійно готувати та подавати до суду клопотання про проведення НСРД. Якщо ж під час проведення контролю за вчиненням злочину слідчий вирішить звернутися до слідчого судді за дозволом на проведення, наприклад, аудіо-, відеоконтролю особи в порядку ст. 260

КПК України, клопотання має бути знову ж таки погоджене прокурором – процесуальним керівником у кримінальному провадженні. Без погодження з прокурором слідчий може лише винести постанову про спостереження за річчю або місцем у порядку ст. 269 КПК України, до проведення якої цією ж постановою може залучити конфіденційного співробітника; також незалежним від прокурора слідчий може бути під час проведення НСРД, передбаченої ст. 272 КПК України. Видається слушною думка А. Г. Коваленка, який зазначив, що сучасне кримінальне процесуальне законодавство ускладнює діяльність слідчого та перевантажує його необхідністю отримання певних, на нашу думку, зайвих погоджень. З цього і випливає, що слідчий не є абсолютно самостійним під час проведення будь-якої НСРД, у тому числі і під час використання конфіденційного співробітництва з іншими особами у кримінальному провадженні.

Отже, можна дійти висновку, що взаємодія слідчого та прокурора є необхідною складовою у проведенні НСРД. З одного боку, існує прокурор, який виступає процесуальним керівником, що забезпечує контроль щодо захисту прав та інтересів осіб під час проведення НСРД, а з другого – слідчий, діяльність якого спрямована на розслідування кримінального правопорушення в найефективніший спосіб. Більшість науковців та практичних працівників указують на основну проблему цієї взаємодії – перевантаження слідчого та надмірний контроль за його рішеннями. Вважаємо, що це питання варте більшої уваги законодавців, адже усунення зайвих, непотрібних процесів під час проведення НСРД, яка потребує швидкого реагування, здатне покращити якість у досягненні завдань кримінального провадження.

ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Сергій ЄРМАКОВ

Дослідження криміналістичного аспекту торгівлі людьми з метою визначення основних напрямів та алгоритмів розслідування неможливе без здійснення нормативно-правового аналізу самого терміна "торгівля людьми". Під поняттям "криміналістична характеристика" мається на увазі система найбільш характерних, криміналістично значущих та взаємопов'язаних відомостей про ознаки і властивості злочинів окремого виду чи групи, одержаних у результаті аналізу і узагальнення слідчої та судової практики, здатних служити надалі основою для висунення слідчих версій та надання правильної оцінки ситуаціям, які виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень.

До основних елементів криміналістичної характеристики торгівлі людьми належать: спосіб вчинення злочину; місце і обстановка вчинення злочину; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; потерпіла особу; особа злочинця; сліди кримінального правопорушення (у широкому значенні).

Аналізуючи особу злочинця в рамках криміналістичної характеристики цього виду злочину, треба відмітити деяку специфіку, зумовлену тим, що торгівля людьми здебільшого являє собою транснаціональну організовану злочинність. За соціальним статусом торговців людьми можна розділити на дві групи: явно кримінальні елементи, члени злочинних угруповань, з одного боку, і зовні законослухняні співробітники комерційних структур, іноді високопоставлені співробітники банків, правоохоронних органів, туристичних фірм, засобів масової інформації – з іншого. Торгівля людьми може вчинятися як чоловіками, так і жінками.

Окрім особи злочинця, у криміналістичній літературі виділяють два окремих елементи криміналістичної характеристики – предмет злочинного посягання і жертва злочину. У ст. 149 Кримінального кодексу законодавець передбачає відповідальність за продаж, іншу оплатну передачу людини. Цей висновок підтверджується і слідчо-судовою практикою. Узагалі, розглядаючи питання характеристики жертви злочину в рамках криміналістичної характеристики торгівлі людьми, неможливо намалювати один загальний портрет. Жертви злочину за віковим критерієм поділяють: на малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх; за соціальним станом: на безробітних, тих, хто шукає роботу, морально дезорієнтованих (повії); за фізичним станом: на фізично здорових осіб, інвалідів. Категорія жертв залежить від виду торгівлі за метою та конкретних завдань, що стоять перед злочинцями.

Одним із Важливим елементом криміналістичної характеристики торгівлі людьми є механізм учинення кримінального правопорушення як більш широка категорія, що включає спосіб вчинення злочину, який часто є й способом його приховування. Засоби вербування до такої "праці" різноманітні і водночас є традиційними для цієї сфери: оголошення, які пропонують роботу за кордоном, що не потребує високої кваліфікації (офіціантки, няні, домогосподарки); через друзів і знайомих, які користуються їх довірою; знайомство на дискотеці, у барі, де в приємній атмосфері пропонують посередницькі послуги в працевлаштуванні. Потенційні жертви – це переважно дівчата з бідних сімей, у багатьох немає батьків; "шлюбні агентства", іноді їх називають "наречені поштою", або міжнародні служби знайомств; туристичні фірми; система AU PAIR (au pair в перекладі з французької – "нянька").

Доволі своєрідною є обстановка, в якій здійснюється торгівля людьми. Певну особливість такої категорії, як місце вчинення злочину щодо торгівлі людьми, зумовлює транснаціональний характер такого злочину. Ми не можемо говорити

про місце вчинення торгівлі людьми. Більш доцільно говорити про місце вчинення окремих етапів злочинних дій, з яких складається цей злочин і про які йшлося вище. Перший етап злочинного діяння – підшукування та вербування жертв – має місце в Україні. З огляду на фактори, які сприяють учиненню злочину, можна сказати, що переважно ці дії відбуваються в регіонах зі складним економічним становищем, високим рівнем безробіття. Як правило, сам продаж людини має місце вже після перетину державного кордону України. Найбільш популярними країнами призначення для громадян з України є: Туреччина, Греція, Кіпр, Італія, Іспанія, Югославія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Чехія, Хорватія, Німеччина, Об'єднані Арабські Емірати, Сирія, Китай, Голландія, Канада і Японія.

Виявлення та розслідування торгівлі людьми – тривалий процес, який досить часто ускладнюється транснаціональною ознакою. Шляхи оптимізації процесу розслідування торгівлі людьми в умовах сьогодення та запропоновані такі пропозиції щодо їх вирішення та мінімізації:

закріплення за кримінальним провадженням стосовно торгівлі людьми висококваліфікованого слідчого (або ж групи слідчих), який має досвід подібних розслідувань та практичні навички вирішення складних завдань. Дотримання вказаної рекомендації забезпечить далі правильне визначення стратегії розслідування конкретного кримінального провадження та забезпечить обрання найбільш ефективних засобів та методів розслідування;

організація одночасного розслідування, проведення спільних координаційних заходів, співробітництво та обмін досвідом у форматі онлайн робочих груп із представниками правоохоронних відомств України (представниками профільних департаментів, органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, прокуратури, суду, громадських організацій та ін.), із представниками

іноземних держав, до повноважень яких входить розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми;

проведення вказаних заходів повинно мати постійний та комплексний характер, а також спрямовуватися на подолання негативних явищ, які виникають у ході розслідування торгівлі людьми та судового розгляду. Дотримання вказаної рекомендації дозволить у подальшому виробити дієву стратегію боротьби з торгівлею людьми як ганебним явищем сучасного світу як на території України, так і на міжнародному рівні.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОКТРИНИ ПЛОДІВ ОТРУЙНОГО ДЕРЕВА

Олена ЗАВОРІНА

Україна зобов'язалась гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. Тому відповідно до статті 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" від 23 лютого 2006 року суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як джерело права. Крім того, беручи до уваги положення статті 2 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ" та статті 46 зазначеної Конвенції, держава Україна зобов'язана виконувати остаточне рішення ЄСПЛ у будь-якій справі, в якій вона є стороною.

За дослідженням, все частіше суди почали звертатися до застосування доктрин права на практиці, яка полягає у тому, що докази порівнюють з ягодою дерева. Доктрина "плодів отруйного дерева" (Fruit of the Poisonous Tree) була сформована у судовій практиці США. За нею будь-який додатковий доказ, який випливає з незаконно добутого, теж вважається незаконним і не може розглядатися в суді. У широкому розумінні цю суть можна виразити цитатою одного з рішень Верховного Суду США: "докази, отримані незаконним шляхом, не тільки не можуть використовуватися в нашому Суді, але такі докази виключаються взагалі". Слід зазначити, що доктрина "плодів отруйного дерева" знайшла своє втілення у практиці ЄСПЛ, зокрема у справах "Gäfgen v. Germany", "Teixeira de Castro v. Portugal", "Шабельник проти України", "Балицький проти України", "Нечипорук і Йонкало проти України", "Яременко проти України". Так, доктрина зводиться до того, що, якщо доказове "дерево" є отруйним, то те ж саме стосується і його

“плода”. Тобто, якщо джерело доказів є недопустимим, усі інші дані, одержані з його допомогою, визнаються такими ж. Критерієм віднесення доказів до “плодів отруйного дерева” є наявність достатніх підстав вважати, що відповідні відомості не були б отримані за відсутності інформації, одержаної незаконним шляхом. Застосування доктрини “плодів отруйного дерева” вимагає здійснення логічних операцій щодо встановлення джерела походження інформації, завдяки якій було здобуто кожен доказ, яким обґрунтовується судове рішення. Відділяючи докази, здобуті завдяки інформації, отриманій унаслідок істотних порушень прав і свобод людини, установлених рішенням ЄСПЛ, від доказів, отриманих з джерел, не пов’язаних ані прямо, ані опосередковано із такою інформацією, суд з повноваженнями касаційної інстанції здійснює перевірку правильності правової оцінки обставин та допустимості кожного окремого доказу. Зазначені логічні операції не потребують дослідження доказів та не обумовлюють необхідність здійснення переоцінки достовірності доказів, які все ж були визначені як такі, що можуть бути покладені в основу судового рішення і використані на підтвердження доведеності вини заявника у інкримінованих йому кримінальних правопорушеннях. Крім того, ідея доктрини заборони використання “плодів отруйного дерева” знайшла своє втілення у ч. 1 ст. 87 КПК. Так, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті з істотним порушенням прав та свобод людини.

У той же час судова практика та правові підходи ЄСПЛ свідчать про можливість застосування певних винятків із загальної доктрини заборони використання “плодів отруйного дерева” при оцінці окремих доказів чи їх сукупності. Такі винятки можуть обумовлювати висновки щодо того, що

використання доказів, отриманих із порушенням закону, не завжди обумовлюють загальну несправедливість судового провадження. Такими винятками з доктрини заборони використання "плодів отруйного дерева" прийнято вважати такі випадки:

"неминуче виявлення" – застосовується, якщо первинне джерело доказів було отримано у незаконний спосіб, водночас такий доказ та похідні від нього докази приймаються до розгляду, якщо обвинувачення зможе довести, що оскаржувана інформація "неминуче була б отримана законними методами";

"очищена пляма" або "очищення від бруду" – застосовується, якщо стався розрив причинно-наслідкового ланцюга, що веде від незаконних методів розслідування до засудження заявника, а також у випадку застосування компенсаторних процесуальних механізмів захисту порушених прав;

"незалежне джерело" – застосовується до доказів, спочатку виявлених під час або в результаті незаконних процесуальних дій, але пізніше отриманих з інших джерел, незалежних від дій, пов'язаних із порушенням закону;

"нешкідлива помилка" – застосовується, якщо допущені процесуальні порушення під час збирання чи дослідження доказів не впливають на загальну справедливість судового провадження;

"професійний імунітет" – застосовується переважно у судовій практиці США.

Отже, досліджуючи практику ЄСПЛ, можна зробити висновок, що при вирішенні питання про недопустимість доказів національні суди повинні мати на увазі можливість обвинуваченого оскаржувати допустимість доказів, заперечувати проти них, а також обставини в процесі збирання доказів, що дозволяють їх вважати неприпустимими.

НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО СУДОВУ ЕКСПЕРТИЗУ ЗБРОЇ

Роман КІРІН
Володимир КОРОТАЄВ

Згідно з даними Всеукраїнського соціологічного дослідження, яке провела компанія Info Sapiens з 1 по 3 лютого 2021 р. (організатор – консалтингова компанія PGR Consulting Group, метод – телефонне інтерв'ю, обсяг вибірки – 2012 респондентів, гранична теоретична похибка – 2,2 %), 54 % українців не знають, що в Україні немає закону про зброю, знають про відсутність законодавчого регулювання володіння зброєю 46 % респондентів. Водночас 61 % опитаних вважають, що Верховна Рада України повинна ухвалити закон про зброю, 36 % із цим не погоджуються. Відповідаючи на запитання, чи вважаєте себе досить відповідальним, щоб після навчання та іспитів мати у власності короткоствольну зброю для самозахисту, 65 % респондентів відповіли ствердно, 33 % так не вважають.

Наразі з двох законопроєктів, а саме: 1) основний – про обіг цивільної вогнепальної зброї (далі – ЦВЗ) та бойових припасів до неї, № 4335 від 06.11.2020; 2) альтернативний – про цивільну зброю та боєприпаси, № 4335-1 від 24.11.2020, парламентський Комітет з питань правоохоронної діяльності 28.01.2021 надав подання про розгляд основного проєкту та про відхилення альтернативного.

Метою основного законопроєкту № 4335, як зазначено в Пояснювальній записці до нього, є:

1) врегулювання відносин, що виникають у сфері обігу в Україні:

1.1) ЦВЗ;

1.2) бойових припасів до неї;

1.3) конструктивно схожих зі зброєю та бойовими припасами виробів;

2) визначення правового режиму власності на цивільну зброю;

3) встановлення основних прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб стосовно:

3.1) виробництва, транспортування, ремонту;

3.2) набуття, володіння, відчуження, носіння, застосування ЦВЗ та бойових припасів;

3.3) інших суспільних відносин, що безпосередньо з цим пов'язані.

Для досягнення вказаної мети законопроєктом визначаються, у тому числі: відповідні терміни і поняття; категорії ЦВЗ – A, B, C, D, E залежно від її технічних характеристик; види зброї, заборонені до цивільного обігу. Також законопроєктом передбачено: створення та ведення Єдиного державного реєстру ЦВЗ, держателем якого є Міністерство внутрішніх справ України (далі – МВС); порядок застосування ЦВЗ для захисту; розширення видів господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, зокрема діяльності тирів та стрільбищ, курсів з вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування, шляхом внесення змін до Закону України "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" тощо.

Актуальність прийняття законопроєкту обумовлена тим, що, незважаючи на важливе значення, яке має забезпечення особливого правового режиму обігу ЦВЗ та боєприпасів до неї для гарантій безпеки суспільства, прав і свобод громадян, таке регулювання на цей час здійснюється лише підзаконними нормативними актами МВС, інших міністерств та відомств.

Збройовий закон матиме значний вплив й на розвиток відповідного виду судово-експертних відносин, зокрема на експертні провадження за видом судової експертизи "Експертиза зброї" (експертні спеціальності 3.1 "Балістичне дослідження вогнепальної зброї та бойових припасів до неї";

3.2 "Балістичне дослідження слідів зброї, слідів пострілу та ситуаційних обставин пострілу".

Стаття 1 проєкту закону передбачає, що в процесі регуляції суспільних відносин з обігу ЦВЗ та бойових припасів в Україні використовується серед іншого таке визначення термінів і понять: "колекція зброї та/або бойових припасів (колекція)" – це впорядковане зібрання зброї та бойових припасів:

1) яке має історичну, наукову та культурну цінність;

2) що використовується або може бути використане для експонування, наукової, дослідницької, практичної чи експертної роботи або підвищення професійного рівня у зв'язку зі службовою діяльністю.

У цьому аспекті, на нашу думку, слід брати до уваги й чинні положення Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС (затверджена наказом МВС від 10.09.2009 № 390) щодо такого виду криміналістичного обліку, як балістичний облік, який функціонує на центральному та обласних рівнях і складається з оперативно-пошукових та інформаційно-довідкових колекцій. Наприклад, обласні інформаційно-довідкові колекції складаються: а) з натурних зразків, відомостей про зразки зброї та боєприпасів, їх частин; б) куль та гільз зі слідами зброї (їх зображень).

Це цілком узгоджується із приписом ч. 6 ст. 38 законопроєкту, відповідно до якого юридичні особи, які мають право на здійснення торгівлі цивільною зброєю та бойовими припасами до неї, зобов'язані надавати у встановленому порядку до уповноважених експертних підрозділів МВС зброю для огляду її технічного стану та контрольного відстрілу, або направляти відповідні довідки та раніше відстріляні з реалізованої зброї кулі і гільзи до уповноважених експертних підрозділів.

Крім того, у ст. 5 проєкту, в якій встановлюється класифікація категорій ЦВЗ, назву категорії "С – короткоствольна

вогнепальна зброя" слід узгодити із запропонованим розподілом зброї, окрім довгоствольної та короткоствольної, також на гладкоствольну та нарізну.

Отже, проведення балістичної експертизи ЦВЗ в умовах легалізації останньої сприятиме виконанню взаємозв'язку в найбільш актуальних ланках, а саме: а) "власник зброї" – "закон"; б) "власник" – "зброя"; в) "зброя" – "постріл"; г) "постріл" – "експертиза"; д) "експертиза" – "правосуддя".

ОГЛЯД МІСЦЯ ПОДІЇ ЯК ЗАСІБ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ЗЛОЧИНІВ

Ольга КОВАЛЬОВА
Вадим НЕСТЄРОВ

Відповідно до Закону України "Про основні засади забезпечення кібербезпеки України" кіберзлочин (комп'ютерний злочин) – суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами.

У п. 3 ч. 1 ст. 2 Закону України "Про Національну поліцію" визначено, що одним із завдань Національної поліції є протидія злочинності, що передбачає виконання комплексу дій з виявлення, попередження та розкриття злочинів. Для ефективної роботи з виявлення, розслідування, розкриття та профілактики злочинів, у тому числі й комп'ютерних, особливо важливим є достовірність, своєчасність та повнота інформації, що може мати значення в кримінальному провадженні. Змістовну сторону судових доказів складає інформація (у розумінні відомості), яка встановлена з джерел та у порядку передбаченому законом. Інколи її називають доказовою. Отримання інформації здійснюється шляхом проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій.

Під інформаційним забезпеченням можна розуміти надання інформації, яка є необхідною для здійснення будь-якої діяльності, оцінки стану, удосконалення чого-небудь, попередження небажаних ситуацій. Основними вимогами, що пред'являються до інформаційного забезпечення, є: повнота, достовірність, адресність, оперативність надання інформації.

Особливе значення інформаційне забезпечення має під час розслідування кримінальних правопорушень в умовах

дефіциту відомостей, коли слідчий відчуває нестачу даних необхідних йому як для організації розслідування, так і для виявлення слідів злочину, з'ясування механізму злочинної діяльності, встановлення винних у вчинені злочину та ін. Зокрема, це характерно інформаційному забезпеченню у слідчих ситуаціях, коли не встановлено особу, яка вчинила злочин, в першу чергу найбільше небезпечних категорій злочинів, до яких можна віднести й комп'ютерні злочини.

Огляд місця події як невідкладна слідча дія відіграє величезну роль в інформаційному забезпеченні розкриття та розслідування злочинів. Саме своєчасний, тактично правильний і повний огляд місця події дозволить побудувати правильні версії, направити розкриття злочину потрібним шляхом, виявити злочинця і не дати йому вчинити новий злочин. Проведення цієї слідчої (розшукової) дії дозволяє отримати важливі відомості щодо багатьох обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, тому огляд місця події можна розглядати як засіб інформаційного забезпечення.

Відповідно до ч. 1 ст. 237 Кримінального процесуального кодексу України з метою виявлення слідів злочину та інших речових доказів, з'ясування обстановки злочину, а також інших обставин, які мають значення для справи, слідчий проводить огляд місцевості, приміщення, предметів та документів. Процесуальний порядок проведення огляду регламентується ст. 103–107, 233, 234, 237–239 Кримінально-процесуального кодексу України.

З моменту виявлення злочину і до прибуття на місце слідчого проходить певний час. І якщо за цей час не організована належна охорона місця події, це може призвести до того, що оглядати буде нічого. Тому одна із найважливіших вимог до організації огляду – заходи щодо охорони місця події.

Процес здійснення слідчого огляду умовно поділяють на три етапи: підготовчий, робочий та заключний. Перший етап – підготовчий – розпочинається з моменту прийняття

рішення про його проведення та підготовки до наступного робочого етапу. Робочий етап полягає в безпосередньому проведенні огляду, який з метою охоплення всіх можливих слідчих версій вчинення злочину передбачає огляд місцевості, приміщень, предметів (комп'ютерної техніки) і документів, зокрема електронних.

Основними об'єктами, що підлягають огляду під час розслідування комп'ютерних злочинів, є: 1) приміщення, де розташована комп'ютерна техніка; 2) окремі комп'ютери, які не підключені до мережі; 3) сервери; 4) периферійні телекомунікаційні пристрої; 5) магнітні та оптичні носії інформації; 6) роздруківки та записи; 7) технічна та інша документація.

Особливість огляду нематеріального, тобто цифрового середовища полягає в тому, що предметом цього злочину є інформація, яку зберігають в електронно-обчислювальних машинах, комп'ютерах, автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації та передають через комп'ютерні мережі чи мережі електрозв'язку. За результатами огляду й аналізу матеріальної складової місця злочину слід концентруватися на роботі з інформацією в електронній формі.

Специфіка слідчої дії вимагає залучення спеціалістів у сфері мережевих технологій, систем електрозв'язку, програмістів тощо.

Застосування спеціальних знань при роботі з комп'ютерною технікою необхідне для: 1) визначення статусу об'єкта як машинних носіїв інформації, його стану, призначення і особливостей; 2) дослідження комп'ютерної інформації, включаючи її пошук та вилучення; 3) виявлення ознак і слідів впливу на машинні носії інформації та на саму інформацію; 4) здійснення допоміжних дій з виявлення, закріплення і вилучення доказів.

Спеціаліст у галузі комп'ютерних технологій може надати консультацію з приводу побудови комп'ютерної програми,

її роботи, місцезнаходження інформації, яка цікавить слідчого, способах її вилучення із пам'яті електронного пристрою, проведення певних операцій за допомогою комп'ютера. Невміле поводження з комп'ютером може призвести до того, що необхідну інформацію не буде виявлено або взагалі буде знищено.

Реалізація завдань слідчого огляду є лише попереднім етапом у документуванні комп'ютерних злочинів, оскільки належним підтвердженням результатів фіксації даних, що можуть слугувати доказом у судовому провадженні, є висновок експерта.

Отже, можна зазначити, що ефективність інформаційного забезпечення розслідування комп'ютерних злочинів полягає в певній мірі від правильності тактичних дій при огляді місця події, грамотного вилучення й фіксації доказів, які в подальшому можуть бути об'єктами судової експертизи. Залучення спеціалістів у контексті пошуку та фіксації інформації про комп'ютерний злочин – це не лише доцільна форма застосування спеціальних знань і технічних засобів під час провадження слідчих дій, але й гарантія якісного та ефективного виконання слідчим усього спектра своїх професійних обов'язків під час розслідування кіберзлочинів.

РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ЯК ПРОЦЕС ВСТАНОВЛЕННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ІСТИНИ

Віолетта КОНОВАЛОВА
Олег БУЛУЛУКОВ

Розслідування злочинів – це процес пізнання події злочину, який спрямований на встановлення обставин скоєння злочину та особи, яка його вчинила. Мета пізнання в будь-яких сферах життя людини завжди передбачає встановлення істини, про що йдеться в численних філософських дослідженнях. Розслідування злочинів не є винятком і як різновид діяльності людини також закінчується встановленням об'єктивної істини. Можна стверджувати, що поняття "об'єктивна істина" в розслідуванні злочинів і загальноприйняте поняття "істина" мають одне і теж значення. Підтвердженням цього є те, що під час розслідування встановлення об'єктивної істини засновано на використанні традиційних загальнологічних прийомів пізнання. У той же час, пізнання в розслідуванні злочинів має свою специфіку, яка окреслена специфікою предмета пізнання та тим, що пізнання здійснюється у встановленому законом порядку.

При розслідуванні скоєного злочину встановлення об'єктивної істини пов'язано із встановленням обставин злочину, що дозволяє створити ідеальну модель механізму його вчинення. У своїй основі така модель має пізнані факти, а саме: спосіб вчинення, спосіб приховування, місце, час, предмет посягання, сліди злочину, характеристику особи потерпілого і підозрюваної особи та ін. У зв'язку з тим, що розслідування має ретроспективний характер, значення набуває те, наскільки об'єктивно встановлені факти відображують механізм злочину.

Встановленню істини завжди кореспондують положення кримінальної процесуальної науки щодо шляхів її вста-

новлення, що знаходить своє відображення в регламентації досудового розслідування. Однак встановлення об'єктивної істини в розслідуванні можливо лише при використанні розроблених криміналістикою окремих методик розслідування злочинів. Пропоновані криміналістичної наукою методи розслідування окремих видів злочинів – це концентровані рекомендації щодо шляхів пізнання зазначених злочинів та встановлення об'єктивної істини в розслідуванні.

Пізнання при розслідуванні злочинів залежить від багатьох факторів. Одним із таких факторів є оцінка отриманої інформації. Процес оцінки – це процес встановлення істинності певного факту, встановлення його відношення до об'єктивно існуючої дійсності. Після встановлення, що окремий пізнаний факт є відображенням об'єктивної дійсності, процес пізнання спрямовується на встановлення і пізнання інших фактів події злочину. Виключити оцінку з поняття "об'єктивна істина" в розслідуванні неможливо, тому що при її відсутності встановленні факти не мали б логічного зв'язку між собою, що не дозволило б робити об'єктивні висновки про обставини скоєного злочину. Крім цього, встановлені в розслідуванні факти без їх оцінки не можуть бути розглянуті як об'єктивна істина. Правильність оцінки інформації, отриманої в результаті проведення слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, набуває особливого значення у випадках, коли виникає необхідність встановити зв'язок між фактами, в ситуації відсутності будь-якої інформації про такий зв'язок. У таких випадках висновки слідства залежать від суб'єктивної оцінки наявної інформації про злочин і від того, наскільки правильно було обрано шлях пізнання злочину.

Іншим, не менш важливим фактором є об'єктивний і глибокий аналіз наявної інформації. Правильні висновки і побудова об'єктивних висновків – це визначення оптимальних шляхів пізнання при розслідуванні злочинів, висунення слідчих версій, знаходження причинно-наслідкових зв'язків

виникнення шуканих фактів та ін. Однак слід зазначити, що суб'єктивний умовивід може бути визнаний дійсним лише в тому випадку, коли він об'єктивно відображає реальну обстановку скоєння злочину. Останнє передбачає наявність у особи, що здійснює пізнання, знань психології і методики розслідування певного виду злочинів.

З огляду на це виникає закономірне питання про співвідношення пізнання окремих фактів при розслідуванні злочину і поняття "об'єктивна істина". Очевидно, що окремі факти, пізнані у процесі розслідування, є лише проміжною ланкою по відношенню до фактів, встановлення яких можна вважати об'єктивною істиною. Це пояснюється тим, що встановлення обставин скоєного злочину пов'язане з встановленням низки фактів, які пояснюють і підтверджують ці обставини. Пізнання цих фактів є обов'язковим по відношенню до обставин скоєння злочину, оскільки останні визначаються та обґрунтовуються цими фактами. Тому при їх встановленні використовуються слідчі (розшукові) дії як джерела доказів у провадженні. Отже, необхідно відзначити, що весь процес розслідування являє собою безперервний рух пізнання від окремо встановлених фактів до складного комплексу обставин, що багатогранно відображують шукану істину.

Процес пізнання на досудовому розслідуванні ґрунтується на здатності особи, яка провадить розслідування, об'єктивно відображати дійсність. Використовуючи методи пізнання, ця особа пізнає конкретну подію, що мала місце в дійсності, якою є подія злочину та її наслідки. Істина, яка є кінцевою метою пізнання встановлених фактів в процесі розслідування, означає встановлення достовірності всіх фактів та їх належність до події злочину. Помилки, які виникають у процесі пізнання та які пов'язані з неправильним аналізом або оцінкою окремих фактів, можуть призвести до захоплення окремою версією, повести процес пізнання у хибний бік та перешкодити встановленню об'єктивної істини в розслідуванні.

Питання пізнання і встановлення об'єктивної істини на досудовому розслідуванні мають теоретичне і практичне значення. Цілеспрямовані дії, що сприяють встановленню істини при розслідуванні різних видів злочинів, дозволяють знаходити шляхи встановлення окремих фактів і всього комплексу обставин скоєного злочину. Пізнання вчиненого злочину протягом досудового розслідування неминуче приведе до встановлення об'єктивної істини як необхідної умови досягнення цілей кримінального судочинства.

ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Олег КРАВЧУК
Марія ОСТАПЧУК

Створення криміналістичних прийомів, методів, формування рекомендацій стосовно розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням набули надзвичайно важливих значень, оскільки лише в результаті їхнього здійснення можливе досягнення центральної мети криміналістики – підвищення ефективності боротьби зі злочинністю. Це можливо за умови здійсненності та дієвості розроблених прийомів, методів і рекомендацій у реальних ситуаціях.

Покращуючи структуру криміналістичної техніки, варто приділити увагу формуванню та розвитку нових напрямків дослідження, а саме: криміналістичного дослідження об'єктів щодо наявності ДНК, криміналістичного дослідження наркотичних засобів, різноманітних носіїв інформації. Сьогодні ці напрямки найбільш затребувані у практиці боротьби зі злочинністю, але разом з тим фактично не оформлені як складові криміналістичної техніки й удосконалюються лише в рамках судової експертології, зазвичай у дослідницькому (лабораторному) напрямку. Деякі науково-технічні засоби та методи, які застосовуються у польових умовах варто краще висвітлювати у підручниках і навчальних посібниках з криміналістики, що спонукатиме процес "осучаснення" української криміналістичної науки.

Розвиток криміналістичної техніки в сучасних умовах варто проводити у таких перспективних напрямках:

розробка й активне впровадження новітніх інноваційних методів та ТКЗ для виконання конкретних завдань попере-

дження, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень;

забезпечення експертно-криміналістичних підрозділів інноваційними техніко-криміналістичними засобами;

формування системи управління якістю, згідно із міжнародними стандартами;

створення умов для спеціальної підготовки суб'єктів, які використовують криміналістичну техніку;

створення та ведення баз даних і криміналістичних обліків для одержання та систематизації криміналістично важливої інформації;

розширення рамок міжнародної співпраці (прийняття участі у міжнародних науково-технічних проєктах, проведення обміну науково-методичною інформацією із закордонними партнерами, організація сумісних науково-практичних заходів).

Разом з тим для підвищення ефективності криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень слід звернутися до закордонного досвіду розвитку цієї сфери діяльності, що ще не застосовується широко у вітчизняних правоохоронних органах. Зокрема, в Україні варто розвивати:

криміналістичну 3D-реконструкцію обличчя, за допомогою якої можна встановити зовнішній вигляд особи за рештками;

фотозйомку із застосуванням альтернативного освітлення, що дозволяє виявляти пошкодження на тілі потерпілого до того, як вони з'являться на поверхні шкіри. Із використанням синього світла та помаранчевих світлофільтрів спеціальна камера чітко вказує, де є підшкірні ушкодження, які не видимі неозброєному оку;

застосування цифрового дослідження Xbox, що дозволяє правоохоронцям одержати візуальний доступ до прихованих файлів, які містяться на жорсткому диску. Завдяки цьому

можна записувати сеанси доступу, що можуть демонструватися в режимі реального часу під час проведення судових слухань;

проведення криміналістичного радіовуглецевого датування, яке є скоригованою технологією радіовуглецевого аналізу та враховує збільшення чи зменшення кількості радіовуглецю порівняно з певними показниками за останні 50 років;

використання секвенсеру ДНК, за допомогою якого проводиться дослідження біологічних зразків високого ступеня деградації. На сьогодні при проведенні генотипоскопічних досліджень найчастіше використовується профілювання ДНК (за допомогою волосся або зразків шкіри). Але коли зазначені зразки високого ступеня деградації, варто використовувати секвенсер ДНК, за допомогою якого аналізуються старі кістки чи зуби для визначення конкретного порядку нуклеотидних ДНК та генерації унікального зразка ДНК, який може бути використаний для пошуків імовірного злочинця;

використання магнітного дактилоскопіювання та автоматичної дактилоскопічної ідентифікації. Ці технології дозволяють швидко та легко зрівнювати відбитки пальців на місці кримінального правопорушення з розширеним віртуальним дактилоскопічним обліком;

удосконалення дослідження змішаних зразків ДНК;

проведення дослідження унікальних протеїнових маркерів волосся.

До того ж зарубіжні дослідження здійснюють численні наукові розробки, спрямовані на підвищення ефективності методів ідентифікації людини за ДНК, волоссям, слідами крові тощо.

Отже, вітчизняна правоохоронна діяльність характеризується низьким рівнем практичного застосування новітніх НТЗ у діяльності із протидії злочинності, що викликане економічними проблемами в країні загалом та деякими трудно-

щами у реалізації реформування органів кримінальної юстиції. Існує потреба як у вживанні заходів управлінського впливу стосовно належного нормативно-правового регулювання, матеріально-технічного забезпечення та організації ефективної взаємодії між слідчими, оперативними, техніко-криміналістичними й експертними підрозділами й установами, так і в розвитку наукових досліджень у галузі криміналістичної техніки. Важливо звертати увагу на постійний моніторинг та вивчення досвіду фахівців розвинених держав щодо розроблення та впровадження інновацій у сфері використання криміналістичної техніки.

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЗАХИСТ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Валентина КРИЖНА

Згідно зі ст. 3 Конституції України людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визначаються найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини і громадянина та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави в усіх складових життя суспільства. Відповідно, теоретичне та практичне вивчення проблем забезпечення конституційного права людини на захист цілковито обумовлено завданням побудови правової держави, твердження верховенства права та демократичних засад суспільства.

Право на захист є одним із ключових принципів міжнародного права та закріплюється в Україні на конституційному рівні. Слід зазначити, що на законодавчому рівні ця засада репрезентована нормами-принципами, які закріплені ст. 59, ч. 2 ст. 63 Конституції України, де зазначено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Крім цього, відповідно до п. 6 ч. 3 ст. 129 Конституції України право на захист є однією з основних засад судочинства в Україні. КПК України встановлює, що забезпечення права на захист є однією із загальних засад кримінального провадження (ст. 7).

Право на захист – це система легітимних засобів і способів, використання яких дає можливість спростувати факт вчинення кримінального правопорушення, винність особи у його вчиненні (повністю або частково), захистити її права та законні інтереси.

Право на захист має комплексний характер і включає: права, які підозрюваний, обвинувачений може реалізувати власними діями шляхом надання усних або письмових пояс-

нень із приводу підозри чи обвинувачення, збирання і надання доказів, особистої участі у кримінальному провадженні, у тому числі участі в допитах інших підозрюваних, обвинувачених, потерпілих, свідків та експертів у суді, подачі скарг на дії і рішення слідчого, прокурора, слідчого судді й суду (ст. 42 КПК); права, які можуть здійснюватися підозрюваним, обвинуваченим, за допомогою захисника й законного представника шляхом реалізації прав та обов'язків цих осіб (ст. 44–45 КПК); обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді й суду сприяти підозрюваному, обвинуваченому в реалізації його права на захист, роз'яснювати йому права та обов'язки.

Право на захист у кримінальному провадженні деталізується у ст. 20 КПК України. Частина 1 цієї статті встановлює такі правомочності, що включаються до складу даного права:

можливість надати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення;

право збирати і подавати докази;

можливість брати особисту участь у кримінальному провадженні;

можливість користуватися правовою допомогою захисника;

можливість реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Наступна складова загальної засади забезпечення права на захист розкривається в положенні п. 2 ст. 20 КПК України, відповідно до якого "Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому його права та забезпечити право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника". Ця норма є важливим елементом правового механізму забезпечення права на захист, яка полягає у наявності сукупності правил і вимог, установлених процесуальним Законом, які ставляться до діяльності вищезазначених суб'єктів.

Важливою гарантією права на правову допомогу є надання безоплатної правової допомоги, що визначено положенням ч. 3 ст. 20 КПК України, яке відтак є невід'ємною складовою засади забезпечення права на захист, а саме: у випадках, передбачених КПК України та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави. Цією нормою створено правову базу та механізм для реалізації права кожного на правову допомогу у випадках, коли вона повинна надаватись безоплатно. Це правова допомога захисника, що надається за рахунок коштів Державного бюджету України і є безоплатною для підозрюваного, обвинуваченого.

Важливим елементом засади забезпечення права на захист є правило про те, що участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного, обвинуваченого не звужує процесуальних прав підозрюваного, обвинуваченого, що зокрема знайшло втілення в положенні ч. 4 ст. 20 КПК України. Така позиція законодавця є послідовною і виправданою, оскільки ще раз підтверджується, що захисник не заміняє свого підзахисного, а дані суб'єкти є окремими повноправними учасниками, які реалізують функцію захисту. Безперечно надання захисником правової допомоги підзахисному не знаходиться поза захистом, однак і не зливається з ним, оскільки дані учасники провадження мають різний правовий статус.

Варто звернути увагу на те, що з урахуванням матеріального становища чи інших обставин підозрюваний, обвинувачений має право, згідно п. 3 ч. 3 ст. 42 КП, ст. 25 ЗУ "Про адвокатуру і адвокатську діяльність", на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави.

Відповідно у ст. 14 Закону України "Про безоплатну правову допомогу" визначені випадки, у яких певні категорії осіб мають право на безоплатну вторинну правову допомогу.

Згідно з чинним КПК України порушення права на захист – це істотне порушення прав людини і основоположних свобод (п. 3 ч. 2 ст. 87), а докази отримані внаслідок істотного порушення прав людини і основоположних свобод є недопустимими (ч. 1 ст. 87).

Отже, право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником, який у разі необхідності призначається офіційно, є одним з основоположних елементів справедливого судового розгляду.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВИТРЕБУВАННЯ РЕЧЕЙ І ДОКУМЕНТІВ ЯК ЗАСОБУ ЗБИРАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. знаменувалося кардинальним переглядом низки принципових положень кримінального провадження, у тому числі це стосувалося способів збирання доказів. Так, відповідно до ст. 93 КПК України сторони кримінального провадження можуть здійснювати збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок (окрім проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій). Це є новелою КПК України 2012 р., оскільки за попереднім кримінальним процесуальним законодавством (КПК України 1960 р. зі змінами – був чинним до 2012 р.) тільки орган досудового розслідування і суд мали право вимагати від підприємств, установ, організацій, посадових осіб і громадян пред'явлення предметів і документів, які можуть установити необхідні у справі фактичні дані. Окрім того, указані органи були вправі вимагати від банків інформацію, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних і фізичних осіб у порядку та обсязі, установлених Законом України "Про банки і банківську діяльність". Підкреслювалося, що виконання цих вимог є обов'язковим для всіх громадян, підприємств, установ і організацій (ч. 1 ст. 66 КПК). Надання ж витребуванню та отриманню речей і документів статусу способу збирання доказів у редакції чинного КПК України 2012 р. істотно вплинуло на процедуру формування доказів і компетенції учасників кримінального провадження.

Віднесення витребування речей і документів до способів збирання доказів відбулося на тлі реформування всього кримінального процесу в Україні, у якому були виключені або істотно трансформовані окремі інститути, які існували раніше. Зокрема, у зв'язку з розширенням дії принципу змагальності правом збирання доказів було наділено не тільки сторону обвинувачення, але й сторону захисту (ст. 22 КПК України). Так з'явився новий спосіб збирання доказів, який могли використовувати обидві сторони кримінального провадження.

У зв'язку з практичною реалізацією вказаних положень кримінального процесуального законодавства виникли істотні проблеми, що було пов'язано з неврегульованістю порядку їх реалізації. Зокрема, невизначеними залишилися такі питання:

якого характеру документи і відомості можуть бути витребувані (статутно-правові, господарські, комерційні, банківські тощо);

перелік суб'єктів, до яких може бути висунута вимога про надання речей і документів (в порядку ст. 93 КПК України);

форма та зміст пред'явлення вимоги (витребування);

терміни для виконання вимоги;

форма та способи надання відповіді на вимогу сторони обвинувачення;

способи фіксації відмови (ухилення) суб'єкта-володільця відповідних речей і документів від задоволення вимоги;

правові наслідки відмови (ухилення) суб'єкта-володільця відповідних речей і документів від задоволення вимоги;

можливість використання витребуваної інформації як доказу у кримінальному провадженні.

Питання, що стосувалися витребування речей і документів як засобу збирання доказів у кримінальному провадженні, стали досліджуватися лише в останні роки. Окремі аспекти вказаної проблематики були предметом дослідження низки вітчизняних авторів (О. В. Астапенка – 2009 р., С. А. Кру-

шинського – 2015 р., І. О. Крицької – 2017 р., С. О. Ковальчука – 2018 р., О. В. Маслюк – 2018 р., Т. О. Кузубової – 2019 р. та інших). Проте увага приділялася тільки окремим питання, пов'язаним з цією проблематикою.

Отже, сьогодні існує нагальна потреба в чітких науково обґрунтованих дослідженнях щодо визначення порядку отримання доказів шляхом застосування процедур, визначених ст. 93 КПК України. Метою таких досліджень є визначені місця витребування речей і документів серед інших процесуальних дій та механізму його реалізації сторонами кримінального провадження.

ЩОДО РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ "ПУБЛІЧНЕ", "ДЕРЖАВНЕ" І "ПРИВАТНЕ" ОБВИНУВАЧЕННЯ

Сергій КРУШИНСЬКИЙ

Чинний КПК України оперує поняттями "державне обвинувачення" (ст. 3, 22, 26, 36, 56, 284, 322, 337, 340, 341) та "приватне обвинувачення" (ст. 26, 55, 284, 340, 469, глава 36). Натомість Конституція України (п. 4 ч. 1 ст. 129, п. 1 ч. 1 ст. 131-1), урегульовуючи функції прокуратури, вживає поняття "публічне обвинувачення".

Під державним обвинуваченням КПК України розуміє процесуальну діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 3). Так, сьогодні спостерігається колізія між нормами Конституції України та КПК України щодо формулювання однієї із функцій прокуратури у кримінальному провадженні. Зазначена колізія уже спричинила деякі проблеми у правозастосуванні. Кіровський районний суд міста Кіровограда не допустив до участі у справі прокурора, мотивуючи це тим, що у ст. 129, 131-1 Конституції України однією із функцій органів прокуратури передбачено підтримання публічного обвинувачення в суді, яке, на його думку, не поширюється на справи приватного обвинувачення. Апеляційний суд Кіровоградської області погодився з цим рішенням.

Велика Палата Верховного Суду 26 червня 2019 р., переглядаючи справу у касаційному порядку, виклала правову позицію щодо неоднакового трактування судами України поняття "публічне обвинувачення", закріплене ст. 129, 131-1 Конституції України, і поняття "державне обвинувачення", яким оперує кримінальне процесуальне законодавство.

Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що участь прокурора у судовому розгляді кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення, врегульованого приписами глави 36 КПК України, належать до функції підтримання публічного обвинувачення і є обов'язковою, крім випадку, коли прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення, а потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді.

Назва "публічне обвинувачення", на наш погляд, правильно відображає правову природу цієї форми обвинувачення, яке здійснюється прокурором офіційно, в інтересах усього суспільства, і включає випадки підтримання обвинувачення у провадженнях, розпочатих не інакше, як за заявою потерпілого.

Протилежною формою обвинувачення з точки зору реалізації засад публічності і диспозитивності у кримінальному провадженні є приватне обвинувачення. За КПК України 1960 року (ст. 27), приватне обвинувачення являло собою таке, за яким кримінальна справа порушувалася не інакше, як за скаргою потерпілого, якому і належало право підтримувати обвинувачення. Дійсно, за таких умов обвинувачення мало "приватний характер", адже потерпілий (приватний обвинувач) самостійно підтримував його в суді, впливав на його обсяг та міг за власним бажанням припинити. Натомість, за чинним КПК України (ст. 477 КПК) кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, дізнавачем, прокурором лише на підставі заяви потерпілого. Однак надалі таке провадження здійснюється на загальних засадах, тобто обвинувачення у цьому провадженні підтримується в суді прокурором. Законодавець фактично відмовився від традиційного розуміння інституту приватного обвинувачення. Тому погоджуємося, що більш точно цей різновид кримінального провадження відображала б назва "кримінальне

провадження, яке може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого".

Водночас, кримінальний процесуальний закон передбачає випадки, коли підтримуване обвинувачення має ознаки "приватного". До таких випадків належать: 1) відмова прокурора від підтримання державного обвинувачення (ст. 340 КПК України), під час якого потерпілий отримує право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий висловив згоду на підтримання обвинувачення в суді, кримінальне провадження надалі здійснюється за процедурою приватного обвинувачення, а потерпілий користується усіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду; 2) зміна прокурором обвинувачення в суді, коли в обвинувальному акті зі зміненим обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, під час якого потерпілий отримує право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі.

Отже, порівнявши ці поняття, варто відмітити: 1) поняття "публічне обвинувачення", враховуючи правову позицію Верховного Суду, охоплює діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення в усіх кримінальних провадженнях, крім тих, в яких воно підтримується безпосередньо потерпілим після відмови прокурора від підтримання обвинувачення в суді; 2) немає підстав говорити про "приватне обвинувачення" у контексті кримінального провадження, передбаченого главою 36 КПК України, оскільки в суді його підтримує прокурор; 3) поняття "приватне обвинувачення" охоплює діяльність потерпілого (приватного обвинувача), який самостійно підтримує в суді обвинувачення.

МІСЦЕ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У СИСТЕМІ ЗАСОБІВ ДОКАЗУВАННЯ

Арина КУЛАЧЕК

Науково-технічний прогрес значно вплинув і продовжує впливати на різні сфери життя людей, зокрема, і на таку галузь права, як кримінальне процесуальне. Цей вплив виявляється, наприклад, у питаннях, пов'язаних із джерелами доказів. Так, чинна редакція ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) встановлює вичерпний перелік процесуальних джерел доказів, а саме: показання, речові докази, висновки експертів і документи. Отже, у вказаному переліку відсутня згадка про таке самостійне джерело, як, наприклад, електронні докази або цифрові докази, на відміну від положень законодавства, що регулюють цивільний, господарський, адміністративний процес.

Як зазначали у своїй роботі С. С. Чернявський та Ю. Ю. Орлов, запровадження в кримінальному процесуальному законі новітньої категорії "електронні носії інформації" викликано практичною потребою у визнанні цих об'єктів джерелом доказів у кримінальному провадженні. Якщо тлумачити таке положення буквально, то під "електронними носіями інформації" слід розуміти будь-які електронні носії, зокрема ті, що є вбудованими в комп'ютерні пристрої, підключені до інформаційної мережі. Такі носії можуть містити матеріали в будь-якій формі (письмовій, графічній, фотографічній, відео-, звукозапис тощо)".

В Україні нормативне регулювання електронних доказів у кримінальному судочинстві лише розпочато, тому при практичному застосуванні цього інституту виникає чимало проблем. Так велика кількість праць вітчизняних науковців присвячена розгляду цього питання, зокрема в контексті проблеми збирання, фіксації, а також допустимості таких ма-

теріалів у кримінальному провадженні. Велику увагу заслуговує і рівень знань та фахових навичок працівників органів досудового розслідування та прокуратури.

Зокрема, на думку Д. М. Цехана, під час виявлення цифрової інформації у слідчих виникають значні труднощі щодо її фіксації відповідно до вимог, які визначає кримінальне процесуальне законодавство до доказів та подальшого їх використання у кримінальному судочинстві. Так само і В. В. Мурадов наголошує на відсутності базового обсягу знань у галузі ІТ та повноцінно сформованої методики збирання і використання таких доказів, що призводить до значних витрат ресурсів та часу, а також до необхідності залучення спеціалістів у комп'ютерній сфері.

Неврегульованими, на думку В. В. Маркова та Р. Р. Савченка, залишаються й підстави недопустимості електронних доказів (отриманих із будь-яких носіїв інформації) та правовий порядок їх отримання відповідно до КПК України [4].

Зазначимо, що у кримінальному процесуальному законі відсутнє закріплення визначення електронних доказів. При цьому, згідно зі ст. 99 КПК України, документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Відповідно до п. 1 ч. 2 цієї ж статті до документів також належать матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). Також відповідно до п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК до документів можна віднести носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії. Отже, з наведених положень, на перший погляд, може скластися враження, що законодавець відніс "електронні докази" до такого джерела доказів, як документ. Проте таке тлумачення норм кримінального процесуального закону є не настіль-

ки однозначним як серед науковців, так і серед практиків, оскільки, і ми погоджуємося з таким підходом, доцільнішим є відокремлення електронних доказів як окремого процесуального джерела доказової інформації.

Неврегульованість процесуального статусу електронних доказів у кримінальному процесі спричиняє також виникнення проблем, пов'язаних із їх використанням. Так, на початковому етапі залучення доказів до матеріалів кримінального провадженні, як зазначає Д. М. Цехан, слідчий, виявивши на жорсткому диску чи в оперативній пам'яті ЕОМ цифрову інформацію, що може містити сліди злочинної діяльності чи в інший спосіб сприяти вирішенню завдань кримінального судочинства, повинен відносити її до речових доказів чи документів. Але це створює логічні суперечності та неузгодженості, оскільки речові докази – це, відповідно до ст. 98 КПК України, матеріальні об'єкти, тобто наділені ознакою матеріальності, на відміну від цифрової інформації, яка не завжди має постійний, нерозривний зв'язок зі своїм матеріальним носієм.

Саме тому, на думку Д. М. Цехана, електронний об'єкт, який є нематеріальним, не має відповідних якісних фізичних характеристик, має специфічну процедуру та середовище створення, здатний до копіювання та переміщення без втрати характеристик, сприймається людиною лише після обробки ЕОМ та виведення інформації на відповідний технічний пристрій (монітор), неможливо визнати матеріальним об'єктом і, як наслідок, речовим доказом чи традиційним документом. Учений переконаний, що у такому разі необхідно оцінювати власне інформацію, а не матеріальний об'єкт, на якому вона зафіксована.

На продовження слід указати, що у законі відсутні вимоги щодо форми та формату надання будь-яких фактичних даних в електронній формі. Найчастіше електронні докази повинні подаватися в суд не на технічному, а на паперовому носії, тоб-

то перетвореними в друкований вигляд, що дозволяє візуально досліджувати і обговорювати надані докази. На практиці виникає ситуація, коли електронні докази не досліджуються судом як прямі через технічну непідготовленість суду або існуючий протягом тривалого часу паперовий документообіг у судах.

Окремим проблемним аспектом є також питання щодо належності та допустимості цього виду доказової інформації. Відмітимо, що процедура подання та дослідження електронних доказів під час судового розгляду також усе ще залишається не до кінця зрозумілою для учасників кримінального провадження, зокрема і самих суддів. Як наслідок, при використанні цих доказів у судовому процесі виникає низка проблем, які неможливо вирішити, спираючись на чинне законодавство, що свідчить про необхідність перегляду цих положень з метою внесення до них законодавчих змін. Отже, можна констатувати, що чинне нормативне врегулювання цього питання потребує доопрацювання, зокрема, у напрямах установлення процесуального порядку формування, дослідження, використання електронних доказів у кримінальному провадженні тощо.

ДО ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Максим КУРСЬКИЙ

Негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України.

Результати вивчення наукових джерел з кримінального процесуального права, криміналістики, теорії ОРД та інших, в яких розглядаються ті чи інші проблемні питання негласних слідчих (розшукових) дій, дають підстави для висновку про те, що на сьогодні їх наукова класифікація є вкрай обмежено. Більшість учених та практиків обмежуються викладенням власного бачення переліку негласних слідчих (розшукових) дій. При цьому слід зазначити, що глава 21 КПК України не містить окремої норми, яка б визначала перелік негласних слідчих (розшукових) дій, що призводить до випадків науково необґрунтованого його розширення або звуження.

Наприклад, у 21 главі розкрито загальні положення, втручання у приватне спілкування та інші заходи. У другому розділі зазначено про накладання арешту на кореспонденцію та огляд і виїмку кореспонденції, значення самостійних негласних слідчих (розшукових) дій. Так само, розробниками Інструкції "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні" самостійними видами негласних слідчих (розшукових) дій названі накладення арешту на кореспонденцію та огляд і виїмка кореспонденції.

Більш того, В. О. Глушков та Є. Д. Скулиш огляд, виїмку та арешт кореспонденції розглядають як три взаємопов'язані між собою негласні слідчі (розшукові) дії. При цьому автори не пояснюють, чому ці "самостійні" слідчі негласні (розшу-

кові) дії слідчий має право здійснювати на підставі ухвали слідчого судді на проведення іншої "самостійної" негласної дії – накладення арешту. Вважаємо, що мета провадження цього негласного заходу може бути досягнута лише у випадку послідовного провадження арешту, огляду, а в необхідних випадках, виїмки кореспонденції, що у своїй єдності складають етапи провадження негласної слідчої дії, процесуальний порядок провадження якої закріплено у декількох статтях КПК України. Підтвердженням нашої думки є позиція законодавця, відповідно до якої накладення арешту на кореспонденцію надає право слідчому здійснювати огляд і виїмку цієї кореспонденції.

Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ зазначалося, що огляд та виїмка кореспонденції не можуть проводитись без накладення арешту на неї слідчим суддею, інакше докази, отримані внаслідок проведення таких дій, мають визнаватись недопустимими.

А якщо брати до уваги такі негласні дії, як дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів до виду негласних слідчих (розшукових) дій, то конкретика в юридичній літературі про одностайність у поглядах на це питання також відсутня. Прибічники однієї точки зору цю процесуальну дію до негласних слідчих (розшукових) дій не відносять, а інші науковці та практики визнають самостійний характер цього заходу.

Так, Р. М. Шехавцов, критикуючи позицію укладачів Інструкції "Про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні" щодо невключення ними дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів до переліку негласних слідчих (розшукових) дій, зазначає, що цей захід дійсно може бути використаний для досягнення певного результату, на його думку, ефективніші негласні дії як зняття інформації з транспортних телекомунікаційних ме-

реж, зняття інформації з електронних інформаційних систем тощо, коли вивчення змісту отриманої інформації здійснюється безпосередньо під час їх проведення слідчим, що отримує відповідне відображення у протоколі цих негласних слідчих (розшукових) дій.

На підставі цього науковець робить висновок, що дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, передбачене ст. 266 КПК України, має ознаки негласної слідчої (розшукової) дії:

1) є процесуальною дією, що спрямована на отримання або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні шляхом виявлення відомостей, що мають значення для досудового розслідування і судового розгляду, на технічних носіях інформації, отриманих при застосуванні технічних засобів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій;

2) відомості про факт та методи дослідження технічних носіїв інформації, отриманої під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії, через те, що вони мають гриф секретності, не підлягають розголошенню.

Представлена позиція вважається досить дискусійною із декількох причин.

По-перше, будь-яка процесуальна дія, передбачена КПК України, не може змінювати свого процесуального значення (в одних випадках бути самостійною слідчою (розшуковою) дією, в інших – бути лише складовою іншої слідчої (розшукової) дії) в залежності від способу чи послідовності свого виконання у кримінальному провадженні, як пропонує Р. М. Шехавцов.

По-друге, важко погодитися із твердженням Р. М. Шехавцова про те, що дослідження інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів, відповідає зазначеним автором ознакам негласних слідчих (розшукових) дій.

Ураховуючи вищевикладене, пошуково-пізнавальний характер будь-якої слідчої (розшукової) дії, у тому числі й негласної, свідчить про те, що вона є засобом виявлення й фіксації фактичних даних про злочини, що містяться у відповідному джерелі, тобто джерелі фактичних даних. Визнання отримання інформації про злочин із технічних носіїв самостійною слідчою (розшуковою) дією дає неправильне уявлення про ці носії як про джерела фактичних даних, що суперечить законам логіки та гносеології, оскільки джерелами фактичних даних у даному випадку є особи, які обмінюються інформацією за допомогою транспортних телекомунікаційних мереж.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПИСЬМОВЕ ПРОВАДЖЕННЯ З ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Андрій ЛАПКІН

Актуальними проблемами судового кримінального провадження є його складність та тривалість. Особливо виразно вони проявляються на стадіях перегляду судових рішень. Хоча право на перегляд вироку, ухвали суду, що стосується прав, свобод чи інтересів особи, судом вищого рівня в порядку, передбаченому цим Кодексом, незалежно від того, чи брала така особа участь у судовому розгляді, є складовою засади забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності, яка гарантується Конституцією України та ст. 24 КПК України, однак необхідно враховувати, що її реалізація може мати негативний вплив на загальну ефективність системи кримінальної юстиції. Зокрема, здійснення такого перегляду, навіть безвідносно до його результатів, відволікає значну частину ресурсів системи кримінальної юстиції, суттєво затягує кримінальне провадження, а також позбавляє рішення суду першої інстанції визначеності. Забезпечення оскарження й перегляду судових рішень вимагає від його учасників ретельної підготовки, а також створює додаткове навантаження на судову систему та прокуратуру.

Тому законодавець повинен прагнути до пошуку розумного балансу між забезпеченням права на оскарження судових рішень та тими негативними наслідками, які створює його реалізація, обмежуючи підстави оскарження, ускладнюючи можливості їх застосування, а також спрощуючи й прискорюючи процедури перегляду. З цієї точки зору потребують належного наукового аналізу і практичного впровадження засоби зменшення процесуального навантаження на систему кримінального правосуддя на стадіях перегляду судових рішень.

У контексті спрощення та прискорення цих процедур актуальним є більш широке використання можливостей перегляду судових рішень в порядку письмового провадження, передбаченого ст. 406 та 435 КПК України. Таке провадження являє собою здійснення перегляду судового рішення судом апеляційної чи касаційної інстанції на підставі письмових матеріалів справи без фізичної участі в судовому засіданні учасників судового провадження. До переваг такого провадження належать: зручність для учасників судового процесу та суду; можливість розглядати справу без дотримання зайвих формальностей та зовнішньої атрибутики; економія часу та бюджетних коштів на виклик учасників провадження, використання зали судового засідання, застосування технічної фіксації під час провадження; розвантаження прокурорів, суддів, їх помічників, секретарів судового засідання та судових розпорядників тощо.

Поряд з цим у науковій юридичній літературі наявна критика письмового провадження, яка зводиться до загрози порушення в результаті його застосування засади безпосередності дослідження показань, речей і документів, змагальності та доступу до правосуддя. Проте варто відмітити, що реалізація цих засад передусім стосується провадження у суді першої інстанції, тобто здійснення розгляду й вирішення кримінального провадження по суті, тоді як перегляд має контрольний характер, а отже, передбачає корегування їх дії. Тож зважаючи на переваги такого порядку, варто підтримати розширення практики такого провадження у кримінальному судочинстві.

Чинна модель застосування письмового провадження ставить його у залежність від позиції учасників судового провадження. Так, згідно із ч. 1 ст. 406, ч. 1 ст. 435 КПК України, суд апеляційної інстанції має право ухвалити судове рішення за результатами письмового провадження, якщо всі учасники судового провадження заявили клопотання про здійснення

провадження за їх відсутності. Отже, для застосування такої процедури перегляду необхідна одностайна позиція учасників судового провадження, виражена в активній формі (шляхом заявлення відповідного клопотання). Очевидно, що на практиці наявність цих умов виникає далеко не завжди, хоча водночас випадки неявки учасників судового провадження на судові засідання є достатньо поширеними.

Значною мірою застосування процедури письмового провадження "блокує" позиція прокурорів, які не погоджуються із проведенням перегляду судових рішень за їх відсутності. В основі такої практики лежить позиція щодо того, що участь прокурора в судовому засіданні, у т. ч. з перегляду судових рішень, за будь-яких умов є обов'язковою, а тому він не вправі ухилятися від участі у ньому, зокрема шляхом заявлення клопотань про застосування письмового провадження. Однак уявляється, що письмове провадження, як і спрощене судове провадження щодо кримінальних проступків, є винятком із принципу обов'язковості участі прокурора у кримінальному провадженні загалом, та в суді зокрема, обумовленим потребою процесуальної економії. Тож, з огляду на те, що у разі письмового провадження відбувається суттєва економія ресурсів прокуратури, пов'язаних із забезпеченням присутності прокурора у судових засіданнях з перегляду, прокурорам доцільно ініціювати здійснення відповідного провадження за своєї відсутності, тобто у порядку письмового провадження.

З аналогічних мотивів прокурорам за загальним правилом недоцільно наполягати на очній формі перегляду судових рішень у випадках ініціювання письмового провадження іншими суб'єктами права на оскарження. В таких випадках, задля відстоювання своєї позиції, прокурори повинні використовувати можливість подавати письмові заперечення на апеляційну чи касаційну скаргу, подану іншим учасником судового провадження (ст. 402, 431 КПК України). Водночас важливо наголосити, що з точки зору обов'язковості участі

прокурора на стадіях перегляду судових рішень за відсутності прокурора може бути здійснено перегляд лише в порядку письмового провадження. Отже, якщо інший учасник судового провадження ініціював перегляд в очній формі, участь прокурора має бути забезпечена обов'язково, незалежно від того, чи подавав він клопотання про здійснення провадження за своєї відсутності.

Зважаючи на це, пропонується внести зміни до ст. 406 та 435 КПК України, передбачивши здійснення письмового касаційного провадження як загальне правило, відступ від якого має бути обґрунтований учасником судового провадження, а також здійснення письмового апеляційного провадження за клопотанням суб'єкта оскарження, якщо інші учасники судового провадження не подали клопотань про здійснення перегляду в загальному порядку.

ЩОДО ОКРЕМИХ ПИТАНЬ КРИМІНАЛІСТИЧНИХ АСПЕКТІВ ПОРУШЕННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Людмила ЛІТВІН
Юрій ЛІТВІН

Захист недоторканості державного кордону України (ДКУ) забезпечується багатовекторною діяльністю різноманітних суб'єктів із належною компетенцією та відповідним забезпеченням. Як свідчить аналіз практики, до найбільш складних відносяться розслідування злочинних порушень ДКУ його "зеленої" ділянки, що вчиняються в умовах неочевидності. При цьому перехід системи захисту ДКУ до активної її фази починається із встановлення ознак, що свідчать про перетинання ДКУ, його законності/незаконності.

У структурі методики розслідування злочинів, що посягають на недоторканність ДКУ важливе місце належить криміналістичній характеристиці. Незалежно від особливостей у підходах щодо системи криміналістичної характеристики порушень ДКУ переважна більшість вчених-криміналістів відзначає, що разом із способом вчинення злочину у криміналістичній характеристиці, чільне місце займає слідова картина, на формування якої впливають: спосіб та місце вчинення злочину (географія); особливості ділянки ДКУ; система заходів протидії порушенню ДКУ (лінія, прикордонна смуга, прикордонний контрольований район); її стан (засоби, які ускладнюють, контролюють і попереджають порушення ДКУ) та система загальнодержавних і спеціальних заходів протидії. Аналіз слідової картини на місці порушення ДКУ – це перший захід, який надає можливість отримати криміналістично значущу інформацію, що забезпечує розшук і затримання порушників ДКУ, осіб, які причетні до цієї події, а також – подальше розслідування при встановленні ознак певного делікту. Змі-

ни/"вдосконалення" способів порушення ДКУ вимагають нових підходів у дослідженні слідової картини, оскільки крім "традиційних" способів відзначається застосовування "модернізованих", серед яких, зокрема, використання літальних апаратів, підземних тунелів тощо.

Основу інформаційної характеристики слідової картини складає місце безпосереднього порушення (перетинання) ДКУ, яке може бути у межах/за межами комплексу інженерних споруд і загороджень. Особливості слідової картини при порушенні ДКУ полягають у тому, що вона: відображає дії осіб, причетних до переправлення (пособників) та/або порушників ДКУ (нелегальних мігрантів, представників спецслужб країни-агресора та ін.), які перетинають його самостійно або у супроводі переправника; може становити єдину (неподільну) локалізацію наслідків діянь порушників (у часі та просторі) залежно від стадії реалізації наміру; представляє сукупність відображень дій осіб, причетних до переправлення через ДКУ, а також його порушників від початку реалізації злочинного наміру і до його завершення на території України (суміжній території); може бути встановлена у результаті огляду (місця перетинання кордону, місця затримання порушників кордону, транспортних засобів, які використовувалися (намагалися використати) при переправленні осіб через кордон; ділянки(-ок) місцевості по маршруту руху осіб, яких переправляють через ДКУ (які перетинають ДКУ), та тих, які переправляють (сприяють) перетинанню (переправленню) ДКУ; предметів і пристроїв, які було використано для безпосереднього перетинання кордону; предметів спорядження й екіпірування, особистих речей і документів).

Професор В. П. Колмаков рекомендує аналізувати ті ознаки і властивості предметів та слідів, які вказують на: час виникнення їх на місці події (аналіз тимчасових зв'язків слідів); зв'язки об'єктів з цим чи іншим місцем (аналіз просторових зв'язків слідів); структуру предметів і слідів для

вивчення їх групової належності; ідентифікаційні якості слідів із метою визначення можливості ототожнення об'єктів, що їх утворили; можливість виникнення слідів від одного чи різних учасників розслідуваного злочину або сторонніх осіб; зв'язки слідів між собою та розслідуваною подією, механізм їх утворення; причини відсутності певних слідів і предметів, їх властивостей та ознак.

Виявлення факту незаконного перетинання "зеленої ділянки" ДКУ та у подальшому здійснення процесуальних дій ґрунтується на підставі: змін у стані поверхні землі на ділянці ДКУ, яка контролюється прикордонними патрулями; затримань порушників ДКУ на основі безпосереднього виявлення порушення, у тому числі при отриманні упереджувальної інформації; фіксації технічними засобами охорони ДКУ факту незаконного переміщення осіб у прикордонній смузі на нашій та/або суміжній територіях, а також перетинання ДКУ.

У справах про порушення ДКУ (ст. 332-2 КК України) особливість об'єктивної сторони характеризується тим, що при незаконному перетинанні ДКУ безпосередньо суб'єктом злочину – співпадає місце злочину і місце події. За наявності співучасника(-ів), у діяльності якого відсутнє незаконне перетинання ДКУ, є кілька місць події: місце незаконного перетинання ДКУ та місце вчинення сприяння порушникам ДКУ. У даній слідчій ситуації також є обов'язковим проведення огляду місця події як єдиної С(Р)Д для кількох місць події (перетинання ДКУ і діяння переправника) або кілька оглядів місця події у залежності від конкретної слідчої ситуації. Ділянка ДКУ (ділянка місцевості), на якій відбулося посягання на недоторканність ДКУ (незаконне перетинання/переправлення порушників), має досліджуватись як єдина цілісна обстановка вчинення правопорушення. Це повинно відбуватись у межах огляду місця події, у тому числі до внесення відомостей у ЄРДР/відсутності кримінального провадження.

Тому лише ретельні, об'єктивні та неупереджені дослідження цієї обстановки шляхом проведення огляду місця події, виходячи з конкретної типової слідчої ситуації, та на основі відповідного криміналістичного забезпечення, можуть забезпечити формування достатнього інформаційного поля для кваліфікації порушення ДКУ (злочин/адміністративний проступок/відсутність правопорушення) і визначення подальшого напрямку розслідування.

МОТИВАЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РІШЕННЯ У СФЕРІ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА НЕДОТОРКАННІСТЬ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ

Ірина ЛІТВІНОВА

Поряд із законністю й обґрунтованістю постанова слідчого судді про проведення обшуку, виїмки та огляду в житлі чи іншому володінні особи має бути мотивованою.

Вмотивованість є невід'ємною властивістю процесуального рішення слідчого судді при розгляді клопотання слідчого (прокурора), пов'язаного із застосуванням заходів процесуального примусу, оскільки воно суттєво обмежує права і законні інтереси громадян.

Відсутність мотивації у процесуальних рішеннях означає порушення вимог кримінально-процесуального закону, внаслідок чого кожне немотивоване рішення має бути визнане незаконним і необґрунтованим, таким, що підлягає скасуванню. Значення мотивації, на думку П. М. Давидова, полягає в тому, що вона виступає розгорнутою аргументацією, яка захищає правильність прийнятого рішення. Від її наявності у процесуальних рішеннях у більшості випадків залежить якість, надійність результатів кримінального провадження, його всебічність, повнота, об'єктивність і швидкість.

Відсутність мотивації у процесуальних рішеннях означає порушення вимог кримінально-процесуального закону, внаслідок чого кожне немотивоване рішення має бути визнане незаконним і необґрунтованим, таким, що підлягає скасуванню.

Аналіз кримінально-процесуальних норм дозволяє виділити декілька видів (рівнів) мотивації. Їх наявність пояснюється тим, що процесуальні рішення приймаються на різних етапах провадження в справі, переслідують різні цілі, а тому

є різним обсяг та рівень мотивації окремих процесуальних рішень.

Розкриваючи призначення мотивації, П. А. Лупинська зазначає, що вимога наводити у процесуальних рішеннях їх обґрунтування та мотиви не означає лише підтвердження зробленого висновку, а по суті означає вимогу розкрити шлях пізнання, показати процес установлення істини.

Важливим призначенням мотивації виступає її посвідчувальна функція. Ця функція мотивації полягає не тільки у виборі форми і послідовності викладення, логічності та взаємозв'язку обставин, на підставі яких посадова особа приймає процесуальне рішення, а й у тому, що вона обумовлює обов'язок посадової особи наводити у рішенні доводи, з огляду на які вона прийшла до певного висновку. Як справедливо зазначає Ю. М. Грошевий, процес мотивації виступає своєрідним фільтром, що відсіває несуттєву або недостовірну інформацію, яка міститься у матеріалах кримінальної справи. Мотивація представляє собою і засіб (форму) самоконтролю, оскільки дозволяє слідчому перевірити правильність прийнятого рішення.

Отже, мотивація процесуального рішення – це не лише сукупність мотивів, аргументів, що наводяться для обґрунтування прийнятого рішення, а й певний спосіб наведення цих мотивів у суворій послідовній системі, що виключає будь-які суперечності між ними.

Мотивація досягне своєї мети у забезпеченні законності, обґрунтованості і справедливості процесуального рішення лише у тому випадку, якщо мотиви будуть усебічними, повними і об'єктивними.

Усебічність мотивів – це наведення у процесуальних рішеннях не тільки доводів, що утворюють основу прийнятого рішення, а й доводів, в силу яких суперечлива інформація не може потягнути за собою прийняття іншого рішення.

Повнота мотивів полягає у тому, що посадова особа зобов'язана навести свої висновки з усіх тих фактів, які у сво-

їй сукупності є достатньою і необхідною підставою для прийняття відповідного рішення.

Об'єктивність мотивів полягає у тому, що, з одного боку, вони повинні відображати внутрішнє переконання посадової особи, з іншого, – відповідати фактам об'єктивної дійсності.

Таким чином, повноваження слідчого, прокурора, слідчого судді в сфері обмеження права особи на недоторканність житла чи іншого володіння реалізуються ними (кожним у межах своєї компетенції) при підготовці та прийнятті відповідних рішень щодо складання подання про проведення обшуку, виїмки і огляду в житлі чи іншому володінні особи, надання на нього згоди, його розгляду і вирішення. Усі ці рішення мають бути законними й обґрунтованими, а ухвала судді про проведення відповідної слідчої дії чи про відмову в її проведенні – мотивованою. При цьому слід враховувати, що законність рішення слідчого, прокурора, слідчого судді – одна з важливих правових властивостей процесуального рішення, яка означає його повну і точну відповідність (за змістом і формою) вимогам кримінально-процесуального закону та правильне застосування норм матеріального права при його винесенні; обґрунтованість процесуального рішення означає відповідність висновків, сформульованих у рішенні і викладених у логічній послідовності, фактам об'єктивної дійсності, що встановлені необхідною і достатньою сукупністю доказів, отриманих з передбачених законом джерел; мотивація процесуального рішення – це не лише сукупність мотивів, аргументів, що наводяться для обґрунтування прийнятого рішення, а й певний спосіб наведення цих мотивів у суворій послідовній системі, що виключає будь-які суперечності між ними.

СУДОВИЙ РОЗСУД У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ (СУДОВА ПРАКТИКА)

Наталія ЛОГІНОВА

Як відомо, стаття 19 Конституції України закріплює, що правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Поняття дискреційних повноважень наведене у Рекомендаціях Комітету Міністрів Ради Європи № R (80)2, відповідно до яких під дискреційними повноваженнями слід розуміти повноваження, які адміністративний орган, приймаючи рішення, може здійснювати з певною свободою розсуду, тобто, коли такий орган може обирати з кількох юридично допустимих рішень те, яке він вважає найкращим за даних обставин. Отже, дискреційні повноваження – це можливість діяти за власним розсудом, у межах закону, можливість застосувати норми закону та вчинити конкретні дії (або дію) серед інших, кожні з яких окремо є відносно правильними (законними).

Верховний Суд звернув увагу, що поняття судової дискреції (судового розсуду) у кримінальному судочинстві охоплює повноваження суду (права та обов'язки), надані йому державою, обирати між альтернативами, кожна з яких є законною, та інтелектуально-вольову владну діяльність суду з вирішення у визначених законом випадках спірних правових питань, виходячи із цілей та принципів права, загальних засад судочинства, конкретних обставин справи, даних про особу винного, справедливості й достатності обраного покарання тощо (справа № 155/1064/18).

Касаційний кримінальний суд ВС розглядав касаційну скаргу прокурора на ухвалу апеляційного суду у кримінальному провадженні за обвинуваченням громадянина у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 1 ст. 122 КК. Вироком суду особу засуджено за ч. 3 ст. 185 КК до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 4 роки 6 місяців; за ч. 1 ст. 122 КК до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 2 роки. На підставі ч. 1 ст. 70 КК за сукупністю злочинів шляхом поглинання менш суворого покарання більш суворим визначено покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки 6 місяців. На підставі ст. 75 КК особу звільнено від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 3 роки та покладено обов'язки, передбачені ст. 76 КК.

Апеляційний суд залишив вирок суду першої інстанції без зміни.

У касаційній скарзі прокурор покликався на істотне порушення вимог кримінального процесуального закону, неправильне застосування закону України про кримінальну відповідальність та невідповідність призначеного покарання, тяжкості кримінального правопорушення і особі засудженого, Прокурор зазначав, що положення ст. 75 КК застосовано судом неправильно, що призвело до м'якості призначеного покарання.

З доводів касаційної скарги ККС ВС дійшов висновку, що прокурор фактично порушує питання про недотримання судом визначених законом вимог, що стосуються призначення покарання і пов'язані із суддівським розсудом (дискреційними повноваженнями).

Також ККС ВС зазначив, що підставами для судового розсуду при призначенні покарання виступають: кримінально-правові, відносно-визначені (де встановлюються межі покарання) та альтернативні (де передбачено декілька видів покарань) санкції; принципи права; уповноважуючі норми, в яких використовуються щодо повноважень суду формулю-

вання "може", "вправі"; юридичні терміни та поняття, які є багатозначними або не мають нормативного закріплення, зокрема "особа винного", "щире каяття" тощо; оціночні поняття, зміст яких визначається не законом або нормативним актом, а правосвідомістю суб'єкта правозастосування, наприклад, при врахуванні пом'якшуючих та обтяжуючих покарання обставин (ст. 66, 67 КК), визначенні "інших обставин справи", можливості виправлення засудженого без відбування покарання, що має значення для застосування ст. 75 КК тощо; індивідуалізація покарання – конкретизація виду і розміру міри державного примусу, який суд призначає особі, що вчинила злочин, залежно від особливостей цього злочину і його суб'єкта.

Суд звернув увагу, що дискреційні повноваження суду визнаються і ЄСПЛ (зокрема, справа "Довженко проти України"), який у своїх рішеннях зазначає лише про необхідність визначення законності, обсягу, способів і меж застосування свободи оцінювання представниками судових органів, виходячи із відповідності таких повноважень суду принципу верховенства права. Це забезпечується, зокрема, відповідним обґрунтуванням обраного рішення в процесуальному документі суду тощо.

Так, ККС ВС визнав обґрунтованим висновок суду про можливість виправлення особи без ізоляції від суспільства та можливість звільнення його від відбування покарання з випробуванням з іспитовим строком тривалістю 3 роки, з огляду на обставини, що пом'якшують покарання засудженого – щире каяття та сприяння слідству, незначну вартість викраденого майна, відсутність жодних претензій до засудженого з боку потерпілих, а також другорядну роль кари як мети покарання.

Колегія суддів визнала таке покарання співмірним протиправному діянню, необхідним і достатнім для виправлення засудженого та попередження нових злочинів і таким, що не може вважатися явно несправедливим внаслідок м'якості чи недостатнім для досягнення мети покарання.

КОНСТИТУЦІЙНІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Тимур ЛОСКУТОВ

Питання конституційності правового регулювання та правозастосовної практики особливо гостро стоїть у сфері кримінальної юстиції, оскільки наслідки дисбалансу приватних і публічних інтересів у цій сфері порівняно з іншими областями суспільного життя найбільш шкідливі (Т. В. Соколов).

Дефекти механізму кримінального процесуальному регулювання можуть негативно позначатися на забезпеченні кримінальних та процесуальних прав, свобод і законних інтересів. Обмеження останніх має більш вагомі шкідливі наслідки для людини, аніж обмеження правових дозволів в інших сферах юридичного регулювання. Тому винесення Конституційним Судом України (далі – КСУ) рішень щодо трактування конституційних прав людини є більш актуальним щодо реалізації механізму кримінального процесуального регулювання.

У механізмі кримінально-процесуального регулювання рішення Конституційного Суду відіграють роль фактору, що породжує зміну у спрямованості та характері правового регулювання у сфері кримінального судочинства. Юридична природа рішення Конституційного Суду з аксіологічних позицій обумовлює роль рішень вказаного Суду у механізмі кримінально-процесуального регулювання як коригуючого фактору (М. В. Батуєв).

Цінність рішень КСУ полягає у тому, що вони (рішення) більш швидко, аніж інші кримінальні процесуальні засоби, вносять корективи у процес правозастосування державних органів, удосконалюючи тим самим механізм кримінального

процесуального регулювання щодо гарантування конституційних прав людини.

Аргументація, використана КСУ, як правило, сприяє єдиному розумінню і сприйняттю у всій правозастосовній практиці міжнародно-правових стандартів прав людини і прецедентів наднаціональної Страсбурзької юрисдикції. Особливістю перевірки конституційності норм кримінального процесуального права є їх розгляд крізь призму прав людини, що об'єктивують його особисту свободу, автономію гарантованість дотримання й захисту цих прав з боку органів держави при залученні осіб до орбіти кримінального судочинства, а також з точки зору міжнародно-правових стандартів, які вироблені ЄСПЛ та закріплені у чинних міжнародно-правових договорах, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (О. В. Капліна, О. П. Євсєєв).

Судова практика КСУ пов'язана з інтерпретацією конституційних прав людини та є обов'язковою для виконання всіма державними органами, що здійснюють кримінальне судочинство в Україні. Останні, застосовуючи кримінальний процесуальний закон, мають враховувати зміст рішень КСУ як своєрідних конституційних стандартів забезпечення прав людини під час кримінального провадження.

Конституційні стандарти забезпечення прав людини у кримінальному процесі України можна визначити як релевантні кримінальному провадженню нормативні положення Конституції України (далі – КУ) стосовно забезпечення прав людини та винесені на основі таких конституційних положень рішення КСУ, що мають найвищу юридичну силу на території України та підлягають дотриманню і виконанню всіма державними органами, що здійснюють кримінальне провадження.

Систему конституційних стандартів забезпечення прав людини у кримінальному процесі України складають: право на повагу до людської гідності (ст. 28 КУ), право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 КУ), недоторканність

житла (ст. 30 КУ), таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст. 31 КУ), судовий захист прав і свобод людини і громадянина (ст. 55 КУ), право на професійну правничу допомогу (ст. 59 КУ), презумпція невинуватості (ст. 62 КУ), свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї, право на захист (ст. 63 КУ), гарантування незалежності і недоторканності судді (ст. 126 КУ), можливість здійснення правосуддя за участю присяжних (ст. 127 КУ), рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором, забезпечення обвинуваченому права на захист, гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, розумні строки розгляду справи судом, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, обов'язковість судового рішення (ст. 129 КУ) тощо.

Розвиваючи конституційні положення у площині прав людини, КСУ "налаштовує" механізм кримінального процесуального регулювання на головний елемент предмету такого регулювання у частині конституційних прав. Розтлумачуючи їх з урахуванням міжнародних та європейських стандартів забезпечення прав людини, КСУ формує високоякісні нормативні положення (конституційні стандарти забезпечення прав людини) для обов'язкового врахування державними органами під час кримінального процесуального застосування.

Використання органами кримінального судочинства конституційних стандартів забезпечення прав людини сприятиме оптимізації механізму кримінального процесуального регулювання у частині правозастосування. У такому разі акти кримінального процесуального застосування відповідатимуть конституційним правам людини.

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОКАЗУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Юлія ЛОСЬ

Проблеми доказування у кримінальному судочинстві є актуальним питанням сьогодення. Адже доказування має важливе значення для практичної діяльності слідчих підрозділів правоохоронних органів України, що спонукає до дослідження у межах статті та викладення позиції, згідно з якою сутність та особливості доказування розглядаються як вид пізнання. Водночас, незважаючи на те, що кримінально-процесуальне доказування за останні десятиліття поповнилося новими знаннями завдяки застосуванню філософських, інформаційних, логічних та інших, у тому числі й нетрадиційних методів пізнання, значна кількість його проблем залишається невирішеною, що негативно позначається як на розробці засад кримінально-процесуальної науки, так і на правозастосовній практиці.

Забезпечення суворого дотримання законності, викорінення будь-яких порушень правопорядку, протидія злочинності й усунення причин та умов, що її породжують і сприяють її розвитку, є одними з найважливіших завдань сучасної Української держави та суспільства в цілому. Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) "Завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному

примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура". Щоб цього досягти, потрібно встановити істину в кримінальному провадженні. Тобто, нам потрібно отримати достатньо достовірних знань щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого. Це і є метою доказування.

Як зазначає науковець В. Є. Канюка, "досягнення істини в кримінальному судочинстві пов'язане з необхідністю дослідження безлічі обставин, які характеризують кримінальне правопорушення та їх відображення, що перебувають у різних взаємозв'язках та відносинах і схильні до змін. У кримінальному судочинстві досліджуються не усякі обставини, а лише ті, які кваліфікуються як злочинні. Розкриття їх сутності, причин розвитку здійснюється на основі абстрактного мислення в притаманних раціональному пізнанню формах: поняттях, судженнях, умовиводах, які пронизують усю діяльність слідчого під час розслідування кримінальних проваджень".

На думку більшості науковців-практиків, "з одного боку, встановивши у кримінальному провадженні обставини, що підлягають доказуванню, можна говорити про те, що ця мета досягнута, з другого – у дійсності уникнути будь-яких помилок у деяких випадках не вдається, і судовій практиці відомі приклади, коли обвинувальний вирок був винесений невинуватій особі на підставі доказів, що свідчать проти неї. Однак у таких ситуаціях можна констатувати, що ці обставини не були доведені в силу якихось причин, що суперечить вимогам закону".

На практиці при розслідуванні кримінального правопорушення процес доказування часто викликає певні труднощі у слідчого, адже він стикається вже з результатом вчинених протиправних дій і змушений відновлювати картину події, піддаючи аналізу складні причинно-наслідкові зв'язки, які можуть мати неоднозначну оцінку, не кажучи вже про ті ви-

падки, коли встановленню обставин події заважають особи, заінтересовані в результатах кримінального провадження. Особливо яскраво це виявляється під час розслідування так званих "неочевидних" злочинів: коли дружина у відсутності свідків заподіює чоловікові умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 ст. 121 КК); коли обвинувачений стверджує, що заволодів чужим транспортним засобом без мети його викрасти (ч. 1 ст. 289 КК); коли особа стверджує, що придбала вибухівку для риболовлі, а не для вчинення терористичного акту (ч. 1 ст. 14, ч. 1 ст. 249 і ч. 1 ст. 258 КК). Це особливо актуально і для доказування винуватості особи, що готує злочин.

У таких випадках дії підозрюваних можна пояснити кількома причинами і припустити, що злочинна поведінка в юридичному сенсі навіть і не існувала. Наприклад, дружина діяла в межах необхідної оборони, захищаючи себе від протиправних дій свого чоловіка. Тому слід зосередити увагу саме на предметі доказування.

На сьогодні існують проблеми доказування у кримінальному судочинстві, для вирішення яких потрібно внести деякі зміни до чинного законодавства. Адже доказування відіграє домінувальну роль у кримінальному провадженні, воно покликане з'ясувати події, що мали місце в минулому, пізнати факти дійсності, встановити обставини, що належать до предмета доказування, і підпорядковане загальним закономірностям теорії пізнання. Завдяки цьому досягається встановлення об'єктивної істини та прийняття на її основі правильного, законного та справедливого рішення.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ДІЛЬНИЧНИХ ІНСПЕКТОРІВ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ ЯК СКЛАДОВОЇ ОПЕРАТИВНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

Роман ЛЯШУК
Олександр ОБУХ

Дільничні інспектори прикордонної служби (ДІПС) в рамках модернізації охорони державного кордону є одними з основних елементів системи збирання, добування та обробки даних обстановки. З розвитком системи охорони державного кордону відповідно до положень Стратегії розвитку Державної прикордонної служби України (ДПСУ) указана категорія складатиме основу підсистеми запобігання порушенням законодавства про державний кордон, а значить буде відігравати важливу роль в охороні державного кордону.

Службову діяльність ДІПС здійснюють шляхом добування інформації про протиправну діяльність на державному кордоні та підготовку до неї, а також шляхом реалізації отриманої інформації та роботи з місцевим населенням, що є важливою складовою оперативного забезпечення охорони державного кордону.

З урахуванням цього нормативними документами на ДІПС покладаються відповідні завдання та надаються права. Основними завданнями дільничних інспекторів є:

безпосереднє виконання завдань з охорони державного кордону шляхом повсякденного збирання даних обстановки та інформації про правопорушення й підготовку до них;

виявлення, припинення та запобігання умовам, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопо-

рушень, протидію яким законодавством віднесено до компетенції Держприкордонслужби України;

участь у роботі з громадськими формуваннями з охорони громадського порядку і державного кордону (громадські формування) відповідно до Закону України "Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону", проведення заходів з патріотичного виховання та профілактики правопорушень серед місцевого населення.

Основними правами дільничних інспекторів є:

вимагати від осіб припинення правопорушень, а також дій, які перешкоджають здійсненню його повноважень;

перевіряти в осіб, які перебувають, проживають або пересуваються в межах прикордонної смуги чи контрольованого прикордонного району, документи, що посвідчують особу, а також зупиняти транспортні засоби, перевіряти реєстраційні документи на транспортні засоби та здійснювати їх огляд відповідно до вимог законодавства;

за рішенням начальника підрозділу охорони державного кордону перевіряти службу прикордонних нарядів, які несуть службу в межах закріплених за ними секторів відповідальності, якщо посада старшого прикордонного наряду нижча, ніж у дільничного інспектора;

отримувати від осіб пояснення, відомості, іншу інформацію, необхідну для виконання його функцій і завдань;

складати протоколи про адміністративні правопорушення та ін.

Перелік наданих прав та обов'язків не є вичерпним, це дає змогу розвитку інституту ДІПС як складової оперативного забезпечення охорони державного кордону. У цьому контексті важливим є налагодження взаємодії між ДІПС та офіцерами прикордонних оперативно-розшукових підрозділів (ПОРВ).

Основними формами взаємодії офіцерів ПОРВ та ДІПС є:

заслуховування ДІПС щодо оперативної обстановки на ділянках (у секторах) відповідальності;

доведення офіцерами ПОРВ інформації про обстановку (у частині, що стосується), яка склалася на ділянці відповідальності, до ДІПС;

виконання ДІПС окремих завдань офіцерів ПОРВ (у формі доручень);

спільне проведення заходів на ділянці відповідальності підрозділу;

спільна реалізація отриманої інформації та робота з місцевим населенням.

Офіцерам ПОРВ доцільно інформувати ДІПС:

про фактори, що впливають на формування оперативної обстановки в секторі відповідальності ДІПС, прогнози щодо її змін, у частині, що стосується;

можливу підготовку до вчинення протиправної діяльності;

викриття нової тактики дій правопорушників;

осіб, які можуть бути причетні до протиправної діяльності;

напрямки та ділянки, що можуть використовуватися для протиправної діяльності;

інші дані, які можуть впливати на стан охорони державного кордону.

Так, ДІПС повинні надавати таку інформацію офіцерам ПОРВ:

про обстановку, що склалась у секторі відповідальності (поява нових складових елементів обстановки, нової тактики дій правопорушників тощо);

отриману інформацію щодо можливого здійснення протиправної діяльності в секторі відповідальності;

осіб, які можуть бути причетні до протиправної діяльності; напрямки та ділянки, що можуть використовуватися для протиправної діяльності;

результати перевірки державного кордону та прикордонної інфраструктури в закріпленому секторі відповідальності;

результати реалізації отриманої інформації, виконання доручень;

інші дані, що можуть впливати на стан охорони державного кордону.

Також офіцери ПОРВ можуть визначати ДІПС окремі завдання шляхом надання усних або письмових доручень.

Дієве налагодження взаємодії між офіцерами ПОРВ та ДІПС сприятиме надійній охороні державного кордону на ділянці відповідальності прикордонного підрозділу.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СУДОВО-ТОВАРОЗНАВЧИХ ЕКСПЕРТИЗ БЕЗ ОБ'ЄКТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Валентина МАЛИМОН
Костянтин БУГОРСЬКИЙ

Об'єктами судово-товарознавчої експертизи є вироби (предмети матеріального світу), які подані на дослідження, або документи (матеріали справи), в яких надана інформація про товарні характеристики виробу, його фактичний стан, обставини, які відбувалися з об'єктом, стан упаковки; умови транспортування, зберігання, приймання та експлуатації виробу.

Аналіз експертних досліджень по кримінальних провадженнях вказує на вагому частку серед них товарознавчих досліджень за наданими документами (без об'єктів). У зв'язку з цим єдиним джерелом для проведення експертиз є: ярлики, товарні чеки, паспорти на вироби, сертифікати, договори купівлі-продажу, специфікації, рахунки-фактури, пакувальні листи, дефектні відомості, протоколи огляду, висновки експертів, опис властивостей і характеристик виробів, заяви, довідки та ін.

Ще один надзвичайно важливий фактор призначення експертизи без об'єктів – це надання експерту разом із постановою висновків раніше проведених експертиз (балістичної – при дослідженні зброї, експертизи харчових продуктів – при дослідженні продовольчих товарів, біологічної – при дослідженні хутра, експертизи речовин і матеріалів – при дослідженні ювелірних виробів).

Окрім транспортних документів для продовольчих товарів, експерт повинен оцінити правильність складання, відносність і насиченість документів, які засвідчують якість та безпеку товару. Основні супровідні документи щодо якості

партії товару, які можуть (і повинні) бути надані експерту в його роботі, є: сертифікат якості, сертифікат відповідності, сертифікат походження, ветеринарне посвідчення, санітарне посвідчення.

Вказана у документах інформація може бути використана для складання висновків про відповідність характеристик якості виробів і процесів, що відбулися з виробом, нормативним показникам, про можливі зміни якості виробів, ступені зміни тощо (залежно від поставлених перед експертом питань).

На практиці для проведення дослідження експерту надаються документи, зібрані або неякісно, або в неповному обсязі. Це спричиняє затягування термінів проведення експертиз, оскільки експерт вимушений складати, направляти та чекати від 30 до 45 днів відповідь, призупинивши виконання експертизи на той же період часу.

Доцільно при проведенні товарознавчих експертиз без об'єктів, відповідно до п. 3 ст. 69 КПК України, залучати експертів під час вчинення процесуальної дії (додаткового допиту потерпілого), що стосується предмета та об'єкта дослідження.

Законодавство вимагає, щоб питання, поставлені перед експертом-товарознавцем, не мали правового характеру і стосувалися оцінки доказів, зібраних у справі. Питання в постанові повинні бути поставлені в логічній послідовності, щоб відповідь на кожне попереднє питання сприяла вирішенню наступного. Надзвичайно важливим на цьому етапі є узгодження ініціатором призначення експертизи з експертом, який буде проводити експертизу, формулювання питань та визначення їх порядку.

Широкий асортимент товарів і насиченість ринку виробами іноземного виробництва іноді сумнівної якості призводить до появи проблеми з правильною ідентифікацією об'єктів при проведенні експертиз за наданими матеріалами.

У процесі ідентифікації товарів необхідно виявити відповідності досліджуваного товару базовій моделі (зразку), що характеризується тією ж сукупністю показників, або інформації про товар, що подається на маркуванні, у товарно-супровідних або нормативних документах.

Залежно від виду, призначення і засобів використання товарів до них ставляться різноманітні вимоги. При оцінці об'єктів дослідження (за документами) необхідно виходити з їх призначення, специфічних вимог, що до них ставляться, і сукупності одиничних показників властивостей та якості.

У подальшому правильна ідентифікація дає змогу визначити ринкову вартість об'єктів, підбираючи подібні в певному ціновому діапазоні, використовуючи порівняльний або витратний методичний підходи.

Судово-товарознавча експертиза має проводитись із максимальною ефективністю тільки у конкретний момент розслідування, який встановлюється з огляду на оцінку обсягу отриманої інформації як достатньої для повноцінного дослідження. При призначенні експертиз ініціаторам необхідно з'ясовувати, яка буде використана експертом методика дослідження і якими будуть наслідки її використання щодо зберігання властивостей наданого об'єкта дослідження. З урахуванням цієї інформації слідчий чи суддя вирішує, коли, на якому етапі розслідування буде призначатись дана експертиза.

Незважаючи на постійне підвищення кваліфікації слідчих підрозділів МВС з питань особливостей призначення судово-товарознавчих експертиз, на сьогодні нагальним є узагальнення проблемних питань і методологічне супроводження процесу призначення судово-товарознавчих експертиз.

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

Роман МЕЛЬНИК

У розслідуванні будь-якого кримінального правопорушення визначальним елементом є криміналістична характеристика, яка містить найважливіші положення, своєрідну систему ознак, що дають змогу дати злочинам кримінально-правову оцінку, визначити кримінологічні аспекти й виокремити елементи, що становлять основу для розробки методики розслідування. З огляду на це важливо визначити ознаки терористичного акту, які відрізняють указаний злочин від інших.

Характерні ознаки терористичного акту: 1) вчинення загальнонебезпечних діянь або погроза вчинення таких дій, що породжує загальну небезпеку; 2) публічний характер виконання з розрахунком на широкий резонанс; 3) навмисне створення стану страху, напруженості, спрямованого на залякування населення; 4) застосування насильства стосовно одних осіб (невинних жертв) або майна з метою спонукання до певної поведінки інших осіб (суб'єктів впливу), від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень. Саме сукупність цих ознак і їхній взаємозв'язок та взаємообумовленість характеризує терористичний акт як злочин. Відсутність у діянні будь-якої із зазначених ознак свідчить про те, що це не є терористичним актом. Цією сукупністю ознак терористичний акт і відрізняється від суміжних злочинів, які можуть містити будь-які з цих ознак, але не в їх сукупності.

Система криміналістичної характеристики злочинів складається з таких елементів:

спосіб вчинення (у широкому розумінні);

обстановка вчинення злочинів;

особа злочинця;

особа потерпілого;

типова слідова картина злочину.

Одним із основних елементів системи криміналістичної характеристики є спосіб вчинення кримінального правопорушення. Щодо терористичних актів він має свою специфіку, що насамперед полягає в тому, що в переважній кількості випадків про намір вчинити злочин повідомляється різними способами, у тому числі через засоби масової інформації, більш-менш широке коло потенційних жертв.

За об'єктивними обставинами найбільш схожим із терористичним актом злочином є диверсія. Основні відмінності між цими злочинами полягають у такому: по-перше, диверсія об'єктивно виражається лише у вчиненні вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, зі свого боку, терористичний акт такими діями не вичерпується й може виражатися також у погрозі вчинення таких дій; по-друге, якщо при вчиненні диверсії дії винних спрямовані саме на заподіяння якоїсь шкоди (руйнування чи пошкодження підприємств, будинків, споруджень, об'єктів життєзабезпечення населення, масові отруєння тощо), то при вчиненні терористичного акту – на залякування населення, створення та підтримання стану хвилювання, тривоги, неспокою; по-третє, метою диверсійних актів є ослаблення держави, підрив її економічної безпеки й обороноздатності, тоді як мета терористичних актів полягає у впливі на прийняття якихось рішень або відмову від них; по-четверте, диверсанти діють таємно і не афішують своєї діяльності, тоді як терористи зазвичай діють відкрито, демонстративно із висуненням своїх вимог.

Бандитизм відрізняється від терористичного акту за такими ознаками: якщо при вчиненні бандитизму винні особи завжди безпосередньо діють проти тих осіб, насильницькими діями проти яких вони досягають бажаного результату, то при вчиненні терористичного акту шкода заподіюється безвинним жертвам та/або майну, а бажаного результату винні

особи прагнуть досягнути за рахунок дій третіх осіб (суб'єктів впливу), які завжди дистанційовані від місця насильницьких подій; якщо метою бандитизму є напад на громадян та організації, то основною метою терористичного акту є спонукання суб'єкта впливу до прийняття вигідних для терористів рішень; якщо й виникає стан страху від дій банди в певному населеному пункті, то це відбувається постфактум. Терористи цілеспрямовано залякують населення та використовують страх для спонукання суб'єктів впливу до певних дій чи рішень.

За зовнішніми ознаками теракт може мати спільні риси з умисним вбивством, учиненим небезпечним для життя багатьох осіб способом. Цей вид умисного вбивства має місце тоді, коли для позбавлення життя потерпілого винний обирає такий спосіб, що створює реальну небезпеку для життя інших осіб. Але реальна небезпека для життя людей виникає і при вчиненні терористичного акту, що як структурний елемент може містити і вчинення дій, що призводять до загибелі людей у результаті загальнонебезпечного способу насильницького акту. Однак при вчиненні теракту позбавлення життя однієї чи кількох осіб не є метою дій винного, тоді як при умисному вбивстві загальнонебезпечним способом позбавлення життя потерпілого є тим основним та кінцевим результатом, до якого прагне винний. Водночас слід зауважити, що умисне вбивство може набути терористичного характеру, але лише тоді, коли буде служити засобом залякування населення та суб'єктів впливу з метою коригування поведінки останніх в інтересах терористів.

Від акту тероризму слід відрізняти також вчинення загальнонебезпечним способом злочинних дій на ґрунті хуліганських спонукань. Основна відмінність вбачається з мотивації і цілей злочинного посягання. Хуліганський мотив полягає у прагненні винного відкрито протиставити свою поведінку громадському порядку чи інтересам, показати зневагу

до оточення, виявити цинізм, жорстокість, зухвалість, вчинити безчинство, застосувати грубу силу і в такий спосіб познущатися над беззахисними, показати свою перевагу над іншими громадянами. У цій частині хуліганський мотив значною мірою схожий на теракт, але, на відміну від останнього, де для злочинців притаманна мотиваційна докладність, конкретність, визначеність, хуліганським спонуканням властива легковажність і нікчемність.

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Дмитро МИХАЛЬЧЕНКО

Актуальність дослідження слідчого експерименту зумовлюється великою практичною значущістю його результатів, а отже його організаційно-тактичне забезпечення повинно бути досконалим та доступним для встановлення істини щодо обставин вчиненого суспільно-небезпечного діяння. Слідчий експеримент передбачає проведення спеціальних дій з метою перевірки, зібрання та одержання нових доказів, оцінки слідчих версій і встановлення можливості існування певних фактів, які можуть мати значення для розслідування. Крім того, метою слідчого експерименту є перевірка й уточнення показань свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених, інших даних, отриманих під час огляду місця події та проведення інших слідчих (розшукових) дій.

Система слідчих дій у кримінальному процесі постійно розвивається й удосконалюється, що неминуче призводить до появи нових засобів отримання інформації. Однією з таких слідчих дій є слідчий експеримент.

Важливою є практична значущість доказів, які отримуються в ході проведення слідчого експерименту і які, відповідно, будуть використовуватися вже під час судового провадження, що робить слідчий експеримент важливою складовою під час проведення слідчих дій та збирання доказів. Однак через його складність слідчі правоохоронних органів часто відкидають його проведення та користуються альтернативними й не завжди ефективними методами отримання та підтвердження доказів.

У цьому й полягає проблема – у недооціненості та, відповідно, не частому використанні слідчого експерименту в слідчій практиці правоохоронних органів України.

Слідчий експеримент у слідчій практиці з'явився в 40–50 рр. минулого століття й поширився в практиці розкриття й розслідування злочинів. Як свідчить історія, органи вже досить давно використовували прийоми, що лежать в основі слідчого експерименту.

На думку В. Г. Лукашевича, перевірка показань на місці полягає у встановленні достовірності показань допитаної особи шляхом зіставлення уявного образу, який міститься в її пам'яті, з дійсною обстановкою на місці події й даними огляду місця події, раніше проведеного на цьому місці.

Слідчий експеримент фактично схожий також із тими видами експертизи, які вимагають проведення дослідів. Проте досліди при слідчому експерименті, на відміну від дослідів у межах експертизи, не утворюють самостійного дослідження, яке проводиться в особливих лабораторних умовах призначеною слідчою особою, яка володіє необхідними знаннями в науці. Слідчий експеримент, на відміну від експертизи, проводиться самим слідчим за активної участі зацікавлених осіб і доступний для сприйняття всіма його учасниками.

Слідчий експеримент – складна, багатоструктурна слідча (розшукова) дія, тому до неї треба особливо ретельно готуватися. Важливою умовою проведення слідчого експерименту є його проведення в умовах, максимально наближених до тих, у яких у минулому відбувалася досліджувана дія чи подія. Тому, перш ніж проводити дослідницькі дії, необхідно відтворити обстановку, у якій вони проводитимуться.

У криміналістичній літературі виділяють вісім організаційних питань, які необхідно вирішити під час підготовки:

докладний допит щодо всіх обставин, пов'язаних з місцем, що цікавить слідство;

визначення найбільш сприятливого часу проведення слідчої дії;

підготовка слідчої групи;

попереднє ознайомлення з місцем;

у необхідних випадках вжити заходи для забезпечення безпеки учасників та додаткової охорони особи, показання якої перевіряються;

підготовка транспорту й технічних засобів;

підготовка й перевірка засобів зв'язку слідчого з відділом поліції;

складення плану слідчої дії.

Звертаючись до терміна "тактичний прийом", В. Ю. Шепітько розглядав його як спосіб здійснення процесуальної дії, спрямований на досягнення конкретної мети, заснований на психологічному механізму реалізації, що є найбільш раціональним і ефективним за відповідних ситуацій. Оскільки під час проведення слідчого експерименту досліджується матеріальна обстановка на місці події, ця слідча дія повинна мати у своєму арсеналі тактичні прийоми, призначенні для роботи з речовими джерелами доказової інформації.

Криміналістичною теорією і практикою проведення відтворення дій, обставин певної події розроблено комплекс тактичних прийомів і методів, які забезпечують об'єктивність і повноту результатів даної слідчої (розшукової) дії. Як правило, вона починається у кабінеті слідчого у заздалегідь обумовлений час. Слідчий перевіряє присутність усіх учасників, наявність транспорту, техніко-криміналістичних та спеціальних засобів.

На нашу думку, під час проведення цієї слідчої дії відповідно до її мети можуть застосовуватися окремі тактичні прийоми огляду місця події. Зокрема, під час перевірки показань на місці може використовуватись тактичний прийом огляду місця події – аналіз окремих слідів.

Отже, слідчий експеримент є специфічною слідчою дією, під час якої відбувається взаємодія з речовими джерелами інформації. Відповідно, під час проведення слідчого експерименту використовуються тактичні прийоми, призначені для роботи як з матеріальними джерелами інформації, так і з людиною. З урахуванням цього слідчий експеримент характеризується різноманітністю тактичних прийомів, що застосовуються під час його проведення, та має досить велику доказову силу в судовому провадженні, якою, на жаль, не завжди користуються органи досудового розслідування.

ПОЛІГРАФ У РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, УЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ЗЛОЧИННИМИ ГРУПАМИ

Олександр МОТЛЯХ

Загальновідомо, що організована злочинна діяльність являє собою складне антисоціальне явище, яке підриває національні, політичні, економічні та інші інтереси розвитку будь-якого суспільства. З інтенсивним розвитком сучасних інформаційних технологій організовані злочинні формування у геополітичних масштабах значно модернізувалися, змінили й удосконалили методи і способи своєї протиправної діяльності, вийшли за межі національних кордонів окремо взятої держави, злилися з транснаціональним криміналітетом. Це значно ускладнило процеси розслідування вчинених ними протиправних дій, тим самим забезпечило можливість злочинцям більш тривалий час перебувати поза полем зору правоохоронних органів або ж бути практично недосяжними через відсутність між окремими державами укладених договорів щодо міжнародної співпраці та співробітництва. Актуальною є ця проблематика і для України, що й спонукає вітчизняних правоохоронців до залучення в цей процес поліграфа і спеціаліста, який володіє достатніми знаннями та практичними навичками роботи на ньому. Загалом це надає органам досудового розслідування належно провести оперативно-розшукову діяльність з можливістю:

звузити коло підозрюваних і причетних осіб до події вчиненого кримінального правопорушення;

оцінити достовірність інформації, яка повідомляється цією особою, і на її основі висунути обґрунтовану версію щодо розслідуваної події чи окремих її обставин;

здобути оперативно-значущу інформацію, яку в інший спосіб отримати неможливо;

отримати фактичні дані, матеріальні докази та інші інформаційні дані для своєчасного проведення оперативно-розшукових дій і слідчих заходів, спрямованих на виявлення, розкриття та запобігання злочинам.

Застосування поліграфа також сприяє органам досудового розслідування у проведенні окремих слідчих (розшукових) дій для визначення:

достовірності показів осіб щодо обставин конкретного злочину;

кола осіб, причетних до розслідуваної події злочину, або тих, які володіють такою інформацією;

місцезнаходження матеріальних доказів, пов'язаних з відкритим кримінальним провадженням;

правдивості показань свідків, достовірності інформаційних даних, отриманих від очевидців, потерпілих чи заявників.

Цілком очевидно, що достатня вітчизняна слідча практика із застосуванням поліграфа в розслідувані кримінальних правопорушень, у тому числі вчинених організованими злочинними групами, переконливо доводить про можливість розв'язання за допомогою цього науково-технічного приладу таких завдань:

визначити ймовірність причетності підозрюваної особи в підготовці та вчиненні злочину у складі організованої злочинної групи;

отримати криміналістично-значущу інформацію щодо невідомих раніше обставин злочину, учиненого організованою злочинною групою;

підтвердити висунуту криміналістичну версію у події злочину, який розслідується.

Водночас це забезпечить можливість посадовим особам органів досудового розслідування розв'язати окремі практичні завдання, що спрямовані:

на виявлення місця, способу та інших обставин учиненої події кримінального правопорушення;

визначення особи/осіб, яка вчинила/вчинили злочин, та її співучасників;

кількісний і персональний склад організованої злочинної групи та ієрархічного поділу в ній;

встановлення конкретних мотивів учиненого кримінального правопорушення;

визначення місця викраденого, приховування трупа, зброї та ін.

Фактично застосування поліграфа та отриманих за його допомогою результатів дає підстави стверджувати про практично єдину інструментальну процедуру роботи з ідеальними (уявними) слідами відображення, які підтвердили свою ефективність на практиці. Тому дослідження таких слідів із застосуванням поліграфа забезпечує можливість не тільки провести їх перевірку, а й визначити найбільш перспективний напрям розслідування та отримати докази про причетність чи непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення, розслідуваного уповноваженим державою правоохоронним органом. Переконані, що перелік завдань досудового розслідування злочинів, учинених організованими злочинними групами, можна реалізувати саме за допомогою поліграфа, особливо у складних чи багатоепізодних ситуаціях подій злочинів. Як результат – це забезпечить:

достовірність отриманої раніше інформації органами досудового розслідування від підозрюваного чи обвинуваченого у відкритому кримінальному провадженні;

інформацію щодо не з'ясованих або ж не відомих слідству обставин події злочину, які містять криміналістично-значущі дані;

правильність висунутої та відпрацьованої органом досудового розслідування криміналістичної версії щодо факту вчиненої та розслідуваної події кримінального правопору-

шення. Насамкінець, результати проведених спеціальних досліджень із застосуванням поліграфа можуть слугувати підтвердженням чи спростуванням отриманих даних від особи (свідка, потерпілого, підозрюваного, обвинуваченого) органами досудового розслідування в процесі проведення ними слідчих (розшукових) дій чи інших процесуальних заходів. Отже, використання результатів проведених психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа створює умови для кваліфікованого, неупередженого розслідування кримінального правопорушення, учиненого організованими злочинними групами.

РОЗМЕЖУВАННЯ ПРОВОКАЦІЇ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

Ганна МУДРЕЦЬКА

Європейським судом з прав людини вироблена концепція провокації, яка порушує пункт 1 статті 6 Конвенції і є відмінною від застосування законних оперативних методів досудового розслідування. Ним установлено, що тоді як застосування спеціальних методів розслідування, зокрема негласних, не може саме по собі порушувати право на справедливий судовий розгляд, небезпека поліцейської провокації в результаті таких заходів передбачає, що їх застосування повинно бути обмежене зрозумілими рамками (рішення ЄСПЛ від 5 лютого 2008 року у справі "Раманаускас проти Литви").

У своїх рішеннях Європейський суд не забороняє посилатися на стадії розслідування кримінального провадження і у випадку, якщо дозволяє характер злочинної дії, на докази, отримані в результаті проведення співробітниками правоохоронних органів операцій під прикриттям (рішення ЄСПЛ від 15 червня 1992 року у справі "Люді проти Швейцарії"). Однак застосування агентів під прикриттям повинно бути обмежене, співробітники поліції можуть діяти таємно, але не займатись підбурюванням (рішення ЄСПЛ від 9 червня 1998 року у справі "Тейксейра де Кастро проти Португалії").

Відповідно до сформованої позиції Європейського суду наявність державного інтересу не можна використовувати як обґрунтування щодо використання доказів, отриманих у результаті поліцейської провокації, оскільки застосування таких доказів наражає обвинуваченого на ризик остаточно позбавитись справедливого судового розгляду з самого по-

чатку. Згідно з рекомендаціями ЄСПЛ, з метою перевірки дотримання права на справедливий судовий розгляд, у випадку використання таємних агентів суд насамперед перевіряє, чи влаштовувались пастки (те, що зазвичай називається "матеріальним критерієм провокації"), і якщо так, то чи міг заявник у національному суді скористатися цим задля свого захисту ("процесуальний критерій провокації") (пункти 37, 51 рішення у справі "Банніков проти Росії" від 4 листопада 2010 року, заява № 18757/06).

Суд визначає пастку як ситуацію, коли задіяні агенти – працівники органів правопорядку або особи, що діють на їх прохання не обмежуються суто пасивними спостереженнями протиправної діяльності, а здійснюють на особу, за якою стежать, певний вплив, провокуючи її скоїти правопорушення, яке вона в іншому випадку не вчинила би, з метою зафіксувати його, тобто отримати доказ і розпочати кримінальне правопорушення (пункт 55 рішення у справі "Раманаускас проти Литви" від 5 лютого 2008 року, заява № 74420/01).

Під поліцейською провокацією ЄСПЛ розуміє випадки, коли задіяні посадові особи, які є або співробітниками правоохоронних органів, або особами, що діють за їх дорученням, не обмежують свої дії лише розслідуванням кримінальної справи, а впливають на суб'єкт з метою спровокувати його на скоєння злочину, який в іншому випадку не було би скоєно, для того щоб зробити можливим виявлення злочину, тобто отримати докази та порушити кримінальну справу. При цьому поведінкою, яка провокує особу на скоєння злочину, може бути встановлення контакту з особою за відсутності об'єктивних підозр у її причетності до злочинної діяльності (пункт 44 рішення у справі "Burak Hun проти Туреччини" від 15 грудня 2009 року, № 17570/04), поновлення пропозиції, незважаючи на її попередню відмову (пункт 67 рішення у справі "Раманаускас проти Литви" від 5 лютого 2008 року, заява № 74420/01).

Ключовим у вирішенні цього питання є те, що мотивація на вчинення злочину виникла в особи безвідносно до дій правоохоронних органів. Тобто внутрішня спонука на вчинення злочину виникла автономно і злочин був проявом свободи волі відповідного учасника. При цьому суд застосовує свою методологію розгляду справ щодо провокації.

Так, у випадку заяви про провокацію, суд намагається встановити, чи мала місце провокація (змістовний критерій провокації ("substantive test of incitement"). У випадку, якщо на основі наявної інформації відповідно змістовного критерію підбурювання суд із достатнім ступенем визначеності встановить, що національні органи розслідували діяльність заявника головним чином у пасивний спосіб та не провокували його/її до вчинення злочину, це, як правило, є достатнім, щоб суд дійшов висновку, що подальше використання у кримінальному провадженні доказів, отриманих щодо заявника із застосуванням негласних слідчих (розшукових) дій, не порушує питання за пунктом 1 статті 6 Конвенції (Bannikova v. Russia (§ 37–65) and Matanović v. Croatia (§ 131–135).

Верховний Суд у постанові від 6 березня 2018 року по справі № 727/6661/15-к також зазначив, що: "Відповідно до вимог ЄСПЛ для відмежування провокації від допустимої поведінки правоохоронних органів існує низка критеріїв.

Під змістовним критерієм розуміється наявність/відсутність істотних змістовних ознак, притаманних провокації правоохоронних органів, а під процесуальним критерієм – наявність у суду можливостей перевірити відомості про передбачувані провокації під час судового засідання. Тобто будь-яка інформація, що стосується існуючого наміру вчинити злочин або вчиненого злочину, повинна бути такою, яку можна перевірити, а державне обвинувачення повинно мати можливість продемонструвати на будь-якій стадії, що в його розпорядженні є достатні підстави для проведення оперативного заходу".

Отже, можна виділити такі критерії розмежування провокації вчинення злочину з боку правоохоронних органів та здійснення негласних слідчих (розшукових) дій: наявність свободи волі на вчинення злочину; пасивність правоохоронних органів або осіб, що діють за їх дорученням; відповідне документальне підтвердження проведення НСРД.

СУПЕРЕЧНОСТІ МІЖ ПОЛОЖЕННЯМИ КПК УКРАЇНИ ТА КЗПП УКРАЇНИ ЩОДО РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ЧАСУ РОБОТИ СУДДІ

Віра НАВРОЦЬКА

Згідно з положенням КПК України постановлення судового рішення вночі цілком можливе. Адже відповідно до ч. 2 ст. 367 КПК України суд вправі перервати нараду для відпочинку з настанням нічного часу. Так, зупинення наради суддів можливе тільки з настанням ночі.

Таке регулювання ситуації є абсолютно неприйнятним. Адже якщо член суддівської колегії змушений (а так і є відповідно до чинного кримінального процесуального законодавства!) протягом денного часу без перерви перебувати у нарадчій кімнаті, доки не буде прийняте рішення у провадженні, то це слід розглядати як спосіб фізичного та психічного тиску на нього.

Більш виваженим у цьому плані є положення ч. 2 ст. 298 КПК РФ, згідно з яким: "По завершенні робочого часу, а також протягом робочого дня суд вправі зробити перерву для відпочинку з виходом із нарадчої кімнати".

Слід звернути увагу на те, що положення ч. 2 ст. 367 КПК України, яке дозволяє фактично суддям працювати необмежений час (аж доки вони самі не приймуть рішення перервати нараду) суперечить низці положень глави IV Кодексу законів про працю, у якому передбачено норми тривалості робочого часу (які не повинні перевищувати відповідної кількості годин протягом доби та на тиждень – зокрема, й тоді, коли сам працівник хоче і готовий працювати більше!). Грубо суперечить таке положення й передбаченому ст. 45 Конституції України праву кожного, хто працює, на відпочинок.

Обмеження законодавцем часу безперервної роботи пов'язане з усвідомленням ним того, що:

1) працівник повинен відновити втрачені сили;

2) психічне та фізичне перевантаження знесилює організм; це ж зі свого боку може призвести до браку в роботі, аварій, нещасних випадків.

Європейський суд з прав людини у низці своїх рішень (які є джерелом права в Україні, у тому числі й тоді, коли державою-відповідачем Україна не виступає) акцентує увагу на неприйнятності ситуації, при якій особи, які вершать правосуддя, об'єктивно знаходяться у стані зниженої психічної чи фізичної стійкості та не можуть (зокрема, й через нічний час) концентрувати увагу на обговоренні обставин справи й ухвалювати належним чином аргументоване рішення.

Із урахуванням вищенаведеного раджу викласти перше речення ч. 2 ст. 367 КПК України в імперативній формі таким чином: "З метою відпочинку у випадках, передбачених трудовим законодавством, суд перериває нараду".

БІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КРИМІНАЛІСТИЦІ: ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

Владислав НЕГРЕБЕЦЬКИЙ

Події 11 вересня 2001 р. ознаменували новий етап у розвитку й застосуванні біометричних технологій. Відповідно й у криміналістиці застосування біометричних технологій є актуальним.

Так, широке поширення набули автоматизовані дактилоскопічні ідентифікаційні системи (АДІС), що використовуються в кримінальній реєстрації. Наприклад, у Харкові в 2002 році була введена в експлуатацію АДІС "Дакто-2000". Перевага такої системи стала очевидною, коли в період із серпня 2002 р. по березень 2010 р. завдяки її використанню: встановлено 988 осіб, причетних до нерозкритих злочинів; установлені особи 629 невпізнаних трупів; 164 випадки приховання особами своїх анкетних даних; об'єднано 27 кримінальних проваджень.

У 2017 році уряд України затвердив Положення про національну систему біометричної верифікації та ідентифікації громадян України, іноземців та осіб без громадянства. Документом визначено, що це автоматизована система, створена в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини, за допомогою якої забезпечується встановлення особи іноземця та особи без громадянства, які в'їжджають в Україну, виїжджають з України, здійснення контролю за додержанням ними правил перебування на території нашої держави. Система фіксації біометричних даних має посилити безпеку перетинання кордону, запобігти в'їзду в країну небажаних елементів, удосконалити та прискорити прикордонний контроль. Інформація з цієї системи передаватиметься до Національної системи верифікації та ідентифікації громадян України, іноземних держав та осіб без громадянства, що й слугуватиме посиленню безпекового чинника.

Ідея створення біометричних систем була пов'язана з необхідністю створення систем безпеки до стратегічних об'єктів. Така технологія потрібна для того, щоб в автоматичному режимі розпізнати конкретну особу, якій у випадку підтвердження особи буде наданий доступ до об'єкта. Таким чином, біометрична технологія – це методи й засоби автоматичної ідентифікації й підтвердження особи, засновані на фізіологічних або поведінкових характеристиках. Для того, щоб технологія була біометричною, необхідно, щоб вона була придатна для використання автоматизованими засобами, тобто без участі людини – контролера. Розпізнавання має відбуватися швидко в реальному часі.

Іншою немаловажною характеристикою біометричної технології є здатність одержання так званого біометричного зразка (або вибірки) з наданих для аналізу ознак об'єкта. Наприклад, в автоматизованих системах дактилоскопічної реєстрації спочатку отримують дактилокарту, яка далі перетворюється в цифровий графічний файл. Далі система в автоматичному режимі аналізує й розпізнає ідентифікаційні ознаки будови папілярних ліній. У результаті на екрані комп'ютера відображається дактилокарта з розпізнаними ознаками. Далі оператор має можливість підкорегувати розміщення ідентифікаційної ознаки на графічному зображенні, якщо відбулася помилка розпізнавання. Після підтвердження оператором правильності дій програма зберігає біометричний зразок.

Якщо технологія біометрична, то до зразка ставиться така вимога: він не повинен займати багато місця. Згідно із світовими стандартами для різних біометричних технологій – це декілька кілобайт. Це пов'язано з тим, що біометричний зразок може бути переданий каналами зв'язку, і важливою є швидкодія такої системи. Чим менше місця займає зразок у біометричній базі, тим менша база й швидше проводиться пошук. Наприклад, в Австрії звичайний патрульний автомобіль поліції підключений до системи дактилоскопічної реєстрації. Завдяки встановленому в автомобілі дактилоскопічному ска-

неру в затриманого можна відібрати зразки його слідів рук і відразу ж перевірити за картотекою.

Необхідною характеристикою біометричної системи є ступінь стійкості до помилок. Це означає низький відсоток помилок, які можуть бути допущені при розпізнаванні. Причому мова йде про два різновиди помилок: 1) помилка неправильної відмови (FRR – False Reject Rate); 2) помилка неправильного пропуску (FAR – False Accept Rate). Помилка неправильної відмови виникає у випадку, якщо система не розпізнала об'єкт за наявним зразком, а помилка неправильного пропуску – у випадку, якщо система розпізнала об'єкт, який не відповідає зразку. Однак біометрична система допускає лише невеликий відсоток помилок, тому характеризується підвищеною точністю. Використання такої системи у боротьбі зі злочинністю є перспективною інновацією.

На нашу думку, біометричні технології в криміналістиці можуть використовуватися в таких сферах:

1) в автоматизованих системах кримінальної реєстрації;

2) у біометричних документах, що використовуються для посвідчення особи (наприклад, біометричний паспорт);

3) при проведенні окремих видів судових експертиз (наприклад, судово-фоноскопічна експертиза, ДНК-аналіз);

4) в автоматизованих системах пошуку злочинців і терористів за геометрією обличчя. Зручно те, що для одержання цифрового зображення особи придатна звичайна відеокамера або фотоапарат, які можуть бути встановлені в громадських місцях.

У науково-дослідній літературі звертається увага на необхідність залучення вітчизняних виробників до розробки біометричних систем.

Ще однієї важливою передумовою розвитку й використання біометричних систем у криміналістиці є підготовка кваліфікованих кадрів. Як правило, усі ці системи є високотехнологічними, тому необхідна відповідна підготовка персоналу.

ЗАСОБИ ДЛЯ МАКСИМАЛЬНОГО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ПОДІЄЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Олена НЕНЯ
Наталія БЕРЕЗНЕНКО
Станіслав КОРНІЙКО

Речові докази (знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення, предмети та інші об'єкти (у тому числі мікрооб'єкти) слідової інформації тощо) є джерелом доказової інформації і часто мають першочергове значення для розкриття кримінального правопорушення і розшуку злочинців, для викриття або, навпаки, реабілітації обвинуваченого. Здебільшого це через те, що вони мають свої специфічні особливості, пов'язані з особливостями процесу їх формування – об'єктивним характером останнього. Крім того, вони містять інформацію про подію кримінального правопорушення без емоційного забарвлення та спотворення, що має значення у кримінальній справі.

З огляду на це важливим аспектом під час проведення слідчих (розшукових) заходів для максимального збереження та захисту об'єктів, пов'язаних з подією кримінального правопорушення, які містять криміналістично значущу інформацію і місця їх знаходження (у тому числі передбачуваного місця) від впливу негативних чинників як суб'єктивного так і об'єктивного характеру, а також з метою попередження їх підміни, знищення тощо сторонніми особами, необхідно використовувати спеціальні засоби та пристосування, які обмежать як вплив на них, так і доступ до них.

До таких технічних засобів та пристосувань можна віднести мобільні намети, тенти, огороджувальні (портативні) паркани та захисні екрани.

Державний науково-дослідний інститут МВС України вжив певних заходів для забезпечення такими засобами та пристосуваннями підрозділів криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування НПУ.

Аналіз захисних засобів як вітчизняного, так і закордонного виробництва показав, що вони є дуже різноманітними. Є намети дуже прості як у виготовленні, так і експлуатації, зокрема, які не мають навіть бокових стінок. У свою чергу існують і багатофункціональні і складні за конструкцією намети, які дають можливість зберегти 98 % природного освітлення, забезпечують умови для проведення досліджень, зокрема виявлення різноманітних слідів із застосуванням ціаноакрилату, і, навіть екранують дію пристроїв бездротового зв'язку (телефонів, смартфонів, планшетів, пристроїв GPS тощо).

Досить широкого використання набули намети одноразового застосування "Forensic Mag" (Великобританія), захисний намет "RUVIS" (Польща), намет для проведення експертизи "Speed Tent" (Швеція) та ін. Щодо захисних екранів, то достатньо розповсюдженими у закордонних криміналістів є захисні екрани "SCGD20" та "SCGD20XT" (США), а на вітчизняному ринку така продукція представлена фірмами "Експертні системи" та "EXPERT".

За результатами аналізу існуючих на вітчизняному та закордонному ринках зразків наметів та захисних екранів, а також властивостей тканинного покриття та матеріалів каркасу, які використовуються для створення таких засобів, Державним науково-дослідним інститутом МВС України на замовлення криміналістичних підрозділів Головного слідчого управління Національної поліції України створено експериментальні зразки захисного намету та захисного екрану для збереження криміналістично значущої інформації.

Мобільний намет, створений ДНДІ МВС України, має ряд особливостей, зокрема кольорове маркування складових металевого каркасу та з'єднувальних пристосувань, що за-

безпечує швидкий монтаж намету. Конструкція тканинного покриття забезпечує доступ до внутрішньої частини намету з будь-якого боку завдяки можливості підняття або згортання та фіксації бокових стінок намету за допомогою спеціальних лямок. Крім того, на лицьовому боці намету передбачені "входи", що утворюються додатковими металевими застібками-блискавкам. Для покращення стійкості намету, окрім стандартних комплектів кріплення намету до ґрунту (шнури та металеві штирі) та до твердої поверхні (кріпильні шнури та дюбеля-цвяхи), передбачений спеціальний комплект, до складу якого входять чотири металеві важелі вагою не менше 5 кг кожний, оснащені елементами кріплення до каркасу намету. Також створений захисний намет оснащений автономним освітленням та сумкою-чохлом для транспортування.

Особливість створеного ДНДІ МВС України спеціального комплекту захисних екранів для забезпечення збереження криміналістично значущої інформації під час проведення слідчих (розшукових) дій полягає у його конструкції. Спеціальний комплект містить чотири захисних екрани та пристосувань до них, які забезпечують його швидкий багаторазовий монтаж без втрат технічних можливостей. Чотири екрани можуть з'єднуватися в лінію та під кутом 900. На кшталт намету, спеціальний комплект захисних екранів, окрім наборів кріплення кожного екрану до ґрунту, також оснащений набором засобів для покращення його стійкості на твердій поверхні, який містить ваги до 5 кг, що кріпляться до нижньої частини стійки екрану. Зручне транспортування спеціального комплекту забезпечується завдяки сумці-чохлу, що виготовляється з високоміцної тканини.

Створені засоби підвищать ефективність роботи працівників підрозділів криміналістичного забезпечення органів досудового розслідування НПУ з об'єктами, що пов'язані з подією кримінального правопорушення, а також забезпечать дієвий їх захист від впливу негативних чинників.

ЩОДО УЧАСТІ ЗАХИСНИКА ПРИ ДОКАЗУВАННІ В РАМКАХ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ірина НЕЧАЄВА

Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Тому пріоритетним завданням будь-якої демократичної держави є надійна охорона прав та свобод людини. Набрання чинності в 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дало поштовх до утвердження демократичних засад здійснення кримінального провадження. Чітко окреслились пріоритети захисту прав учасників кримінального провадження, розширено можливості захисту від підозри та обвинувачення, запроваджено реальні елементи змагальності. Указане дає можливість стверджувати, що на сьогодні здійснення кримінального провадження в основному відповідає вимогам про змагальність процесу на всіх його стадіях.

У КПК підвищено роль захисника-адвоката, проте в умовах змагальності кримінального процесу та рівноправності сторін залишаються проблемними окремі питання його статусу як сторони кримінального провадження та суб'єкта (учасника) доказування. Проте в умовах змагальності кримінального процесу та рівноправності сторін залишаються проблемними окремі питання статусу захисника як сторони кримінального провадження та учасника (суб'єкта) доказування. Доказування обставин кримінального провадження здійснюється учасниками (суб'єктами), які беруть участь у кримінальному провадженні. Процес збирання доказів є од-

ним з елементів процесу доказування, кінцевою метою якого є встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК України). Відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України сторона захисту, потерпілий здійснює збирання доказів шляхом витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, що здатні забезпечити подання суду належних і допустимих доказів. Вони можуть представляти докази, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій зі збирання доказів, висловлювати свою позицію з приводу оцінки доказів.

Захисник у кримінальному провадженні здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію).

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність" захист – це вид адвокатської діяльності, що полягає в забезпеченні захисту прав, свобод і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішується питання про їх застосування у кримінальному провадженні, особи, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі (екстрадицію), а також особи, яка притягається до адміністративної відповідальності під час розгляду справи про адміністративне правопорушення. Згідно з п. 7 ч. 1 ст. 20 За-

кону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", адвокат має право збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази, в установленому законом порядку запитувати, отримувати і вилучати речі, документи, їх копії, ознайомлюватися з ними та опитувати осіб за їх згодою. Збираючи доказову інформацію, адвокат наділений правом фіксувати процесуальні дії, у яких він бере участь, перебіг судового засідання у порядку, передбаченому законом (п. 8 ч. 1 ст. 20 цього Закону), одержувати письмові висновки фахівців, експертів з питань, що потребують спеціальних знань (п. 10 ч. 1 ст. 20 зазначеного Закону), користуватись іншими правами, передбаченими цим Законом та іншими законами (п. 11 ч. 1 ст. 20 Закону). У частині 2 ст. 22 КПК України законодавець визначає, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів. У статті 42 КПК України зазначено, що стороні захисту, а саме підозрюваному, обвинуваченому, надано право збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази.

Згідно з ч. 2 ст. 93 КПК України, сторона обвинувачення збирає докази шляхом проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок, проведення інших процесуальних дій, передбачених КПК України, метою яких є отримання (збирання) доказів або їх перевірка (ст. 223 КПК України).

У тих випадках, коли сторона захисту чи потерпілий користуються своїм правом подавати докази слідчому, по-перше, йдеться не про докази, а про речі та документи, а, по-друге, суб'єктом одержання (збирання) доказів є слідчий. Власне доказами такі речі та документи стають тоді, коли слідчий на

підставі вимог закону приймає рішення про залучення їх до кримінального провадження. Також слід узяти до уваги, що клопотання сторони захисту відповідно до ст. 220 КПК України для слідчого чи прокурора не є обов'язковими і підлягають спочатку розгляду та вирішенню відповідними суб'єктами (ч. 3 ст. 93 КПК України). У зв'язку з указаним, регулюючи процедуру збирання доказів, законодавець серед суб'єктів збирання доказів назвав захисника, дещо розширивши засоби збирання доказів. Але окремою нормою він і не закріпив процесуальні права захисника.

Отже, слід зазначити, що чинним КПК України захиснику надана можливість самостійно збирати докази в межах кримінального провадження. Проте можна стверджувати, що поставлені питання не є остаточними і підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Микита НОВІК

Прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. знаменувалося появою нового раніше невідомого кримінального інституту кримінальних проваджень – інституту негласних слідчих (розшукових) дій.

Проблемні питання аналізованої теми обумовлені тим, що правове регулювання порядку здійснення негласних слідчих (розшукових) дій слідчими і можливість напрямів їх здійснення, імплементація положень КПК в підготовчих процедурах не є досить ефективними і вимагають наукової оцінки і вдосконалення законодавства.

Дослідження проблеми негласних слідчих (розшукових) дій проводили такі науковці, як Л. Д. Удалова, В. І. Фаринник, М. С. Цуцкіридзе, М. Є. Шумила та інші.

Відповідно до ч. 1 ст. 246 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом.

Під час проведення негласних слідчих розшукових дій (далі – НСРД), слідчі керуються КПК України та наказом від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 "Про затвердження Інструкції про організацію негласних слідчих розшукових дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні".

Серед широкого спектру процесуальних дій, які слідчий використовує в ході розслідування як інструмент пізнавальної діяльності, виділяються дослідницькі і пізнавальні дії, мета яких полягає у зборі і вивченні фактичних даних про об-

ставини злочину, які підлягають подальшому розслідуванню в контексті кримінального переслідування.

Проведення НСРД допускається тільки в конкретному факті кримінального правопорушення. Більшість з них здійснюється з дозволу слідчого судді за клопотанням прокурора або слідчого за узгодженням з прокурором. Виключенням є контроль за вчиненням злочину (ч. 4 ст. 246 та ч. 7 ст. 271 КПК) і виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи та злочинної організації (ч. 1 ст. 272 КПК).

Підстави проведення НСРД ділять на дві групи: фактичні і юридичні.

Під фактичною підставою слід розуміти нездатність органу досудового розслідування отримати інформацію про злочин і про особу, яка визнала його іншим чином, або необхідність того, щоб слідчий орган діяв в інтересах здійснення злочину, що відбувається негласно.

Юридичною підставою є наявність процесуального рішення про проведення НСРД, прийнятого уповноваженою особою в установленому порядку. Таке рішення має бути оформлене у вигляді постанови слідчого (погодженої із керівником органу досудового розслідування), постанови прокурора або ухвали слідчого судді.

Суб'єкти, організуючи і здійснюючи НСРД, повинні розглядатися як посадовці органів, уповноважених законом, які приймають рішення про їх реалізацію, організовують і проводять необхідні дії, спрямовані на отримання інформації, що міститься в предметі доказування у кримінальних провадженнях.

Другий розділ глави 21 КПК України називається "Втручання у приватне спілкування". Назва цього підрозділу не повністю розкриває логіку цієї глави, присвяченої НСРД. Під втручанням у приватне спілкування розглядається доступ до змісту повідомлення за умови наявності у учасників пові-

домлення достатніх підстав вважати, що спілкування є приватним (ч. 4 ст. 258 КПК України). Невтручання в приватне спілкування слід розглядати як реалізацію таких засадничих принципів, як: невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК України); таємниця листування, телефонних розмов, телеграфного та іншого листування (ст. 31 Конституції України); невтручання в особисте і сімейне життя (ст. 32 Конституції України).

Комунікація є приватною, якщо інформація передається і зберігається у фізичних або юридичних умовах, при яких учасники комунікації можуть розраховувати на захист інформації від стороннього втручання. Зокрема, частина 4 статті 258 КПК України свідчить, що втручання в приватне спілкування – це доступ до змісту повідомлення за умов, якщо у учасників спілкування є достатні підстави вважати, що спілкування є приватним. Різновидами втручання в приватне спілкування є: 1) аудіо-, відеоконтроль особи; 2) арешт, огляд і виїмка кореспонденції; 3) зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; 4) зняття інформації з електронних інформаційних систем.

Слід зазначити, що НСРД як ефективний засіб збору доказів у кримінальному провадженні істотно обмежує конституційні права людини, що обумовлює існування механізмів контролю за дотриманням прав і свобод людини при їх реалізації. Так, контроль законності реалізації НСРД уповноваженими органами є необхідністю в демократичному суспільстві.

Отже, слід зазначити, що інститут негласних слідчих (розшукових) дій як ефективний засіб доповнення кримінального судочинства вимагає постійного вдосконалення процесуальної форми з урахуванням практики її застосування і вдосконалення організаційно-тактичних принципів її реалізації в правоохоронному процесі.

КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНІ ПОВНОВАЖЕННЯ МОБІЛЬНОГО ПРИКОРДОННОГО ЗАГОНУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Олександр ОЛИЦЬКИЙ
Валерій ВИЧАВКА

Серед правоохоронних органів України, які здійснюють протидію злочинності, важливе місце належить органам охорони державного кордону України Державної прикордонної служби України (далі – ООДК ДПСУ). У структурі ДПСУ саме ООДК реалізують основні її функції. Різновидом прикордонного загону є мобільний прикордонний загін.

На ДПСУ та мобільний прикордонний загін покладено низку правоохоронних функцій. У процесі їх реалізації цей ООДК здійснює правоохоронну діяльність, у тому числі кримінально-процесуальну.

За своїм змістом кримінально-процесуальна діяльність є системою передбачених кримінальним процесуальним законом процесуальних дій і рішень органів досудового розслідування, прокуратури й суду. Кримінально-процесуальний статус мобільного прикордонного загону ДПСУ характеризує таке:

1. Підрозділи швидкого реагування проводять спеціальні заходи з оперативно-розшуковим підрозділами, під час яких вони здійснюють протидію злочинам, що передбачені статтями 149, 201, 201-1, 204, 246, 248, 249, 255, 305, 332, 332-1, 332-2, 333, 358 ККУ.

2. Мобільний прикордонний загін під час проведення операцій з припинення злочинів, розвідувально-підривної діяльності спецслужб інших держав, організацій та окремих осіб, а також у виконанні окремих доручень під час проведення відповідними підрозділами оперативно-розшукової діяльності

бере участь у запобіганні злочинам, що передбачені статтями 111, 113, 114-1, 257, 258, 258-3, 260, 263 ККУ.

3. Оперативно-службова діяльність окремого загону оперативного реагування (ДОЗОР) передбачає можливість затримання уповноваженими службовими особами злочинців без ухвали слідчого судді, суду та доставлення затриманих до органів розслідування (ст. 208 КПК України). Затримання уповноваженою службовою особою мобільного прикордонного загону особи, підозрюваної у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, здійснюється лише у випадках:

якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;

якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, у тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;

якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Прикордонник, який здійснив затримання особи, повинен негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого злочину він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обов'язково складається протокол, у якому зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання;

підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору.

Особа є затриманою з моменту, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд з уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою.

Уповноважена службова особа мобільного прикордонного загону зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, у якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством.

Про кожне затримання прикордонник одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідальних осіб у підрозділі органу досудового розслідування.

За наявності підстав для обґрунтованої підозри, що доставлення затриманої особи тривало довше, ніж це необхідно, слідчий зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб.

Строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання.

Затримана без ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Отже, кримінально-процесуальні повноваження мобільного прикордонного загону ДПСУ реалізуються у процесі оперативно-службової діяльності та виражаються у запобіганні і протидії злочинам, а також затриманні осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів, за які передбачені покарання у вигляді позбавлення волі.

У подальших наукових дослідженнях необхідно дослідити форми та способи службових дій мобільного прикордонного загону ДПСУ, під час яких реалізуються їх кримінально-процесуальні повноваження.

РОЗУМНІСТЬ СТРОКІВ ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Євген ПОЛЯКОВ

Аналіз норм Кримінального процесуального кодексу України, підзаконних нормативно-правових актів, наукових джерел, слідчої та судової практики виявив непоодинокі випадки порушень слідчими та оперативними підрозділами строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінально-процесуальному доказуванні. Зустрічаються також проблеми і щодо строків розгляду прокурорами та/або слідчими суддями клопотань слідчого про проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Дослідженню подібних проблем досудового розслідування у виявленні, попередженні, припиненні та розкритті злочинів присвячено низку праць учених: Б. І. Бараненко, Б. Т. Безлєпкін, А. В. Бєлоусов, В. В. Гевко, В. А. Глазков, В. А. Дашко, Є. Г. Коваленко, І. П. Козьяков, В. А. Колєснік, М. І. Курочка, А. О. Ляш, В. Т. Маляренко, В. І. Ніндипова та інші. Проте увага приділялася тільки окремим питання, пов'язаним з даною проблематикою, і формулювалися досить суперечливі погляди, які потребують критичного аналізу.

На нашу думку, головними чинниками, що призводять до цих проблем є:

надзвичайно висока нестача часу у слідчих, прокурорів та слідчих суддів;

складна процедура одержання дозволу на проведення негласної слідчої (розшукової) дії;

відсутність напрацьованої практики та визначених підходів щодо вирішення окремих складних питань правового та організаційного характеру.

Водночас відповідно до ст. 28 КПК України кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані

або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень.

Чинний КПК України дає таке тлумачення негласних слідчих (розшукових) дій – це один з різновидів слідчих (розшукових) дій, факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню та які проводяться у випадках, якщо інформацію про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати іншим способом.

До загальних засобів негласного доказування на стадіях кримінального процесу відносять саме проведення негласних слідчих (розшукових) дій. Завдяки таким засобам розкриваються та розслідуються майже 85 % тяжких й особливо тяжких кримінальних правопорушень, а вчинених в умовах неочевидності, організованих злочинними угрупованнями проти основ національної безпеки, навіть 100 %. Тому проблеми щодо розумності строків проведення негласних слідчих (розшукових) дій сьогодні є вкрай актуальними.

Отже, враховуючи наявну проблематику, існує нагальна потреба в чітких науково обґрунтованих дослідженнях щодо спрощення порядку одержання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій як засобів збирання доказів у кримінальному провадженні відповідно до ст. 93 КПК України.

ДОСЛІДЖЕННЯ SQUASHFS-ПАКЕТІВ У РАМКАХ КОМП'ЮТЕРНО-ТЕХНІЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

Роман ПТАШКІН
Олександр ГОЖИЙ
Руслан КАЛІНІЧЕНКО

Операційні системи сімейства Linux станом на початок 2021 року є найпопулярнішими операційними системами для серверів. Згідно зі статистичними даними W3Techs, більше 70 % Всесвітньої павутини працює на Unix-подібних операційних системах, із яких майже 40 % – операційні системи сімейства Linux.

Сімейство Linux у наш час набуло чималого розвитку, а разом із ним швидко змінюються і спосіб організації даних, і програмне забезпечення. Тому експерти за напрямом комп'ютерно-технічних досліджень дедалі частіше змушені ставати першопрохідцями у проведенні досліджень сучасних файлових систем і програмних засобів.

Крім того, значного поширення набули так звані Live системи, тобто операційні системи, які для свого повноцінного функціонування не потребують проведення процедури інсталяції. Водночас принципово нова внутрішня структура такої операційної системи разом зі способом організації даних значно ускладнюють процедуру проведення досліджень.

В операційних системах сімейства Linux слід розрізняти фізичну файлову систему, що відповідає за керування дисковим простором і розміщення файлів у фізичних адресах диска, і логічну файлову систему, яка забезпечує логічну структуру зберігання файлів – простір імен файлів. Файл – це найпростіша і базова абстракція в Linux. Причому Linux дотримується філософії "усе є файл", а отже, численні взає-

модії в операційній системі зводяться до зчитування та запису файлів, навіть якщо об'єкт зовсім не схожий на "традиційний" файл.

Спеціальні файли пристроїв містять дані, необхідні операційній системі для взаємодії із фізичними пристроями, такими як диски, дисководи, принтери тощо. Фактично спеціальні файли пристроїв є інтерфейсами для взаємодії з драйверами пристроїв. Коли процес звертається до файлу пристрою, він, по суті, працює з драйвером цього пристрою.

Також слід зазначити, що в Linux-подібних операційних системах існує поняття "loop-пристрій" (loop device) – псевдопристрій, який реалізує доступ до файлу як до блокового пристрою.

Тепер варто звернутись до такого поняття, як завантажувач операційної системи. Завантажувач дає змогу користувачеві задавати певні параметри завантаження й передавати їх у ядро операційної системи для подальшого обробленння. Функціональних можливостей сучасних завантажувачів достатньо, аби розмістити файлову систему в оперативній пам'яті, попередньо зчитавши та декодувавши її з певного файлу носія інформації. Таким файлом у більшості випадків експертної практики є SquashFS-пакет.

SquashFS – файлова система зі стисненням даних для GNU/Linux, що надає доступ до свого інформаційного вмісту в режимі "тільки для читання". Відмітною особливістю цієї файлової системи є дуже компактне подання метаданих і зберігання даних у стислому вигляді.

Найтиповішими питаннями, що виникають в експертній практиці під час дослідження операційних систем, які використовують SquashFS-пакети, є питання зчитування вмісту пакета та зміна його інформаційного вмісту в межах експертного експерименту.

Експертний експеримент слід застосовувати, якщо є потреба дослідити певні алгоритми роботи досліджуваної опе-

раційної системи або програмного забезпечення. Наприклад, у межах експертного експерименту можна "оминути" парольний захист операційної системи та дослідити робоче середовище, що розгортається в разі завантаження певного дистрибутиву. Зазначена процедура уникнення парольного захисту вимагатиме внесення певних змін до SquashFS-пакета.

Фактично кожен дистрибутив LiveCD зберігає свою кореневу файлову систему в SquashFS-пакеті, який зчитується та частково розпаковується завантажувачем дистрибутиву. З моменту завантаження системи, коли коренева файлова система вже визначена, алгоритми роботи операційної системи керуватимуться наявними в кореневій файловій системі конфігураційними файлами. Маючи доступ до цих файлів, можна повністю керувати процесами завантаження та подальшого функціонування системи.

Тобто отримання доступу до вмісту SquashFS-пакетів і їх модифікації дає підґрунтя для застосування такого важливого методу проведення досліджень, як експертний експеримент. Застосовуючи алгоритми роботи зі SquashFS-пакетами, у межах проведення експертного експерименту можна дослідити внутрішні процеси працюючої операційної системи, отримати доступ до динамічних файлових систем або захищених даних тощо.

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СУДОВО-ЕКСПЕРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: МІЖВІДОМЧИЙ АСПЕКТ

Тетяна РЕВЯКІНА

Згідно із ст. 7 Закону України "Про судову експертизу" (далі – Закон про СЕ), до суб'єктів судово-експертної діяльності (далі – СЕД), а саме – державних спеціалізованих установ (далі – ДСУ), належать: науково-дослідні установи судових експертиз (далі – НДУСЕ) Міністерства юстиції України (далі – Мін'юст); науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; експертні служби Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС), Міністерства оборони України (далі – МО), Служби безпеки України (далі – СБУ) та Державної прикордонної служби України.

Вивчення потреб у підготовці, спеціалізації та підвищенні кваліфікації експертів, а також розроблення пропозицій щодо задоволення цих потреб, відповідно до ч. 4 ст. 21 Закону про СЕ, здійснюють міністерства та інші центральні органи виконавчої влади (далі – ЦОВВ), до сфери управління яких належать ДСУ, що здійснюють СЕД.

Для присвоєння та позбавлення кваліфікації судового експерта і кваліфікаційних класів створюються експертно-кваліфікаційні комісії (далі – ЕКК) при міністерствах та інших ЦОВВ, до сфери управління яких належать ДСУ, що здійснюють СЕД.

Подібний міжвідомчий законодавчий принцип у кадровому забезпеченні СЕД обумовив й відповідний підхід на підзаконному рівні до атестації судових експертів.

Положення про Центральну ЕКК при Мін'юсті та атестацію судових експертів, затверджене наказом Мін'юсту від 03.03.2015 № 301/5 (у редакції наказу Мін'юсту від

03.02.2020 № 337/5), відповідно до ст. 10, 14, 16, 17 та 21 Закону про СЕ, визначає: організаційні засади, завдання та порядок діяльності Центральної ЕКК при Мін'юсті; порядок підготовки та стажування фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта; порядок проведення атестації з метою присвоєння та підтвердження кваліфікації судового експерта в Центральній ЕКК тощо.

У той же час у цьому ж Положенні зазначено, що атестація судових експертів НДУСЕ з метою присвоєння кваліфікаційного класу судового експерта проводиться відповідно до Порядку присвоєння кваліфікаційних класів судових експертів працівникам НДУСЕ Мін'юсту, затвердженого наказом Мін'юсту від 30.12.2011 № 3660/5.

Крім того, наказом Мін'юсту від 19.04.2012 № 611/5 затверджено Довідник кваліфікаційних характеристик посад працівників НДУСЕ Мін'юсту, у якому встановлено кваліфікаційні вимоги, тобто вимоги до працівника стосовно рівня освітньої підготовки, кваліфікації, фаху, експертної спеціальності, необхідного стажу роботи, та інші вимоги відповідно до посади. Наприклад, до посад працівників НДУСЕ, що мають кваліфікацію судового експерта, віднесені: головний судовий експерт; провідний судовий експерт; старший судовий експерт; судовий експерт. Кваліфікаційними класами судового експерта можуть бути вищий, перший, другий, третій, четвертий, п'ятий. Працівникам, які вперше прийняті на роботу або переведені на вищу посаду, присвоюється найнижчий кваліфікаційний клас судового експерта, передбачений для відповідних посад працівників НДУСЕ. Черговий кваліфікаційний клас судового експерта в межах обійманої посади може бути присвоєний працівникові, який успішно відпрацював з раніше присвоєним кваліфікаційним класом не менше ніж 2 роки.

Завдання та порядок діяльності ЕКК СБУ, а також порядок атестації судових експертів СБУ для присвоєння (підтвер-

дження) кваліфікації судового експерта регулюються наказом Центрального управління СБУ від 24.12.2014 № 855. Слід зазначити, що посади працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз СБУ, що мають кваліфікацію судового експерта, а також кваліфікаційні класи судових експертів повністю аналогічні категоріям НДУСЕ Мін'юсту. Окремо звертає на себе увагу наявність серед посад працівників СБУ, які отримали кваліфікацію судового експерта, посади "стажист судового експерта".

У системі Держприкордонслужби відносини щодо функцій та порядку діяльності ЕКК, порядку й умов навчання та стажування фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, а також порядку проведення атестації судових експертів визначено наказом Адміністрації Державної прикордонної служби України від 23.11.2010 № 891 "Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію та атестацію судових експертів Державної прикордонної служби України".

Положення про ЕКК МВС та порядок проведення атестації судових експертів Експертної служби МВС, затверджене наказом МВС від 21.09.2020 № 675, визначає серед іншого: порядок та умови присвоєння кваліфікації судового експерта з певного виду судової експертизи (експертної спеціальності) працівникам Експертної служби МВС, які перебувають на посадах, що передбачають їх залучення до організації та проведення судових експертиз, і проходять підготовку з метою атестації їх як судових експертів; порядок та умови позбавлення кваліфікації судового експерта з певного виду судової експертизи (експертної спеціальності) судових експертів Експертної служби МВС; порядок та умови присвоєння (позбавлення) кваліфікаційного класу судового експерта судовим експертам; порядок організації і проведення підготовки працівників Експертної служби МВС та підвищення кваліфікації (професійного рівня) судових експертів тощо.

На відміну від Положення, що втратило чинність згідно із зазначеним наказом МВС, Перелік кваліфікаційних класів судового експерта, які присвоюються судовим експертам Експертної служби МВС, уніфіковано із аналогічними Положеннями міністерств та інших ЦОВВ, до сфери управління яких належать ДСУ, що здійснюють СЕД.

ОДНОЧАСНИЙ ДОПИТ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОГО: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Катерина РИБАЛКО
Андрій КРУШЕНИЦЬКИЙ

Під час здійснення досудового розслідування особливу складність становлять кримінальні провадження, в межах яких існує необхідність у проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх. Саме тому в умовах розвитку кримінального процесу як науки існує обґрунтована необхідність у дослідженні та з'ясуванні актуальних проблем щодо тактичних і психологічних аспектів проведення за участю неповнолітньої особи такої слідчої (розшукової) дії одночасний допит.

Аналізом кримінального процесуального законодавства вбачається, що при проведенні слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх законодавець встановлює особливі вимоги з урахуванням вікових особливостей притягнення до кримінальної відповідальності за відмову від дачі свідчень зовсім або за дачу завідомо неправдивих свідчень. Перш за все це обумовлено наявністю таких факторів, як можливість зміни неповнолітніми своїх показань через особливі властивості психічного і психологічного розвитку або через те, що неповнолітній перебуває під стороннім тиском дорослої людини.

Саме тому слідчий повинен найбільш досконально допитати неповнолітню особу, яка при проведенні такої слідчої (розшукової) дії повинна перебувати в присутності свого законного представника (батьків), педагога або психолога відповідно до ст. 226 КПК України.

Метою проведення одночасного допиту є усунення наявних в рамках кримінального провадження протиріч для відновлення і реконструкції істинної картини події. На думку

багатьох вітчизняних авторів, одночасний допит є одним з найпоширеніших серед слідчих дій, мета якого зводиться до усунення все тих протиріч, які присутні в показаннях осіб в рамках розслідування одного кримінального провадження. Для кожного слідчого одночасний допит є особливим процесуальним інструментом, який здатний зруйнувати неправдиві свідчення і забезпечити при цьому узгодженість всієї доказової бази в рамках розслідування. Для неповнолітнього підозрюваного одночасний допит є законодавчо-закріпленим засобом захисту своїх прав. Саме за допомогою одночасного допиту може бути доведена не тільки винність, а й невинність особи.

Загальна тактика одночасного допиту раніше допитаних осіб досить повно висвітлена вченими-криміналістами і процесуалістами в криміналістичній літературі. Так, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчої дії зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема, М. В. Бахарєв, А. М. Васильєв, В. К. Весельський, Ф. В. Глазирін, А. В. Дулов, Л. М. Карнеєва, В. А. Коновалова, Е. Д. Лук'янчіков, М. І. Порубов, О. В. Соловйов, С. М. Стаховський, О. Р. Ратинов, В. Н. Тертишніков, К. О. Чаплинський, В. Ю. Шепітько та ін.

Такі автори, як: І. В. Пікалов, Б. П. Стрельников, С. С. Кровлін стверджують, що одночасний допит є одним з найбільш неефективних слідчих дій. Вважаємо, що з цією точкою зору можна погодитися з огляду на те, що багато працівників органів слідства не володіють необхідними знаннями і рівнем професійної підготовки для роботи з неповнолітніми дітьми. Робота з дітьми та підлітками є досить складною і делікатною.

Безсумнівно, допит є більш ефективним і часто застосованою слідчою дією стосовно неповнолітніх. Незважаючи на це, на практиці слідчі також, як і при проведенні одночасного допиту, допускають безліч помилок. Такі помилки можуть

спричинити порушення вимог КПК України. При проведенні допиту неповнолітніх законодавець також встановлює низку вимог, наприклад, обов'язкову присутність педагога або психолога при проведенні допиту неповнолітньої особи, або особи, яка має психічний розлад. Також, варто відмітити, що проводячи одночасний допит з участю неповнолітнього, слідчий повинен ретельно продумати розташування допитуваних в кабінеті для того, щоб дорослий учасник не міг жестом, мімікою або іншим способом впливати на неповнолітнього і схиляти його до дачі неправдивих свідчень. Тому небажано розташовувати учасників обличчям один проти одного. Бажано, щоб між учасниками одночасного допиту знаходився педагог або представник неповнолітнього, що буде перешкоджати неконтрольованому спілкуванню учасників одночасного допиту між собою.

Отже, можна відзначити, що на відміну від допиту, одночасний допит є найбільш складною слідчою дією. Результат такої слідчої дії досить часто не можна передбачити, особливо якщо суб'єктами його проведення є неповнолітні особи. При проведенні одночасного допиту слідчі повинні керуватися не тільки нормами КПК України, але і основами норм моралі і етики, бути хорошими психологами.

СУДОВА БАЛІСТИКА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА ЗМІЦНЕННЯ СТАНОВИЩА УКРАЇНСЬКИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Олег РИЖАК

Відповідно до Конституції України права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними. У сучасній державі, коли проблема прав людини вийшла далеко за межі світоглядних орієнтирів, судова експертиза стала одним із первинних напрямів захисту прав і свобод громадян.

Відповідно до ст. 1 Закону України "Про судову експертизу" судовою експертизою іменують дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Згідно з ч. 1 ст. 242 КПК України експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 цього Кодексу, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права.

Серед переліку видів судових експертиз вагоме місце відводиться експертизі вогнепальної зброї, тобто судово-балістичній експертизі. У дослідженні вогнепальної зброї використовуються знання з балістики, криміналістичні, судово-медичні й інші спеціальні знання у цій сфері. Процес дослідження вогнепальної зброї має декілька етапів. Так, спочатку відбувається огляд, дослідження і вилучення вогнепальної зброї на місці події. Вогнепальна зброя може бути досліджена і під час проведення обшуку. Для з'ясування окре-

мих ситуаційних питань стосовно застосування вогнепальної зброї проводиться слідчий експеримент.

У процесі наукового дослідження можна дійти висновку про відсутність єдиного визнаного розуміння поняття "вогнепальна зброя", що є проблемою під час проведення експертиз і кваліфікації діяння особи. Під час убивств може застосовуватися як стандартна вогнепальна зброя, так і мають місце випадки застосування саморобної, переробленої та атипової зброї.

Не потрібно залишати поза увагою і умисне позбавлення життя потерпілого, здійснене особою (виконавцем) за дорученням іншої особи (замовника), тобто умисне вбивство вчинене на замовлення (п. 11 ч. 2 ст. 115). У таких випадках злочинці часто застосовують незареєстровану зброю. Поширене використання для вбивств на замовлення автоматичної та напівавтоматичної вогнепальної зброї. В Україні найчастіше для таких убивств використовують пістолети ТТ, ПМ, Стечкіна. Пов'язане це з тим, що ця зброя залишає на кулях і гільзах сліди в соті частини міліметра, на відміну від іноземної, де залишаються чіткі сліди її використання, що в майбутньому може вплинути на процес ідентифікації походження зброї та на процес розкриття злочину взагалі. Крім того, може використовуватися перероблена з газових, сигнальних, стартових пістолетів і револьверів вогнепальна зброя, а також зброя власного виготовлення. Це пояснюються тим, що придбання зброї стандартного зразка в Україні ускладнено на законодавчому рівні та контролюється відповідними державними органами.

Експертно-криміналістичним підрозділам для ефективного дослідження саморобної і переробленої зброї має надаватися інформація про її конструктивні особливості від підприємств, де виготовляється газова, стартова, сигнальна зброя. Також варто систематизувати наявну інформацію для врахо-

вання в подальших дослідженнях, а також із метою встановлення способів переробки і походження такої зброї.

Для допомоги у вирішенні кримінальних справ, пов'язаних з використанням вогнепальної зброї під час проведення слідчих (розшукових) дій, можуть запрошуватися балісти, техніки зі зброї, фахівці з військових частин, майстри з ремонту зброї, інструктори зі стрілкового спорту, мисливці тощо. Практичні працівники експертних підрозділів Національної поліції України переконують, що спеціалістів із судової балістики варто залучати до обшуку та слідчого експерименту. А для огляду місця події досить буде допомоги кваліфікованого криміналіста, який перебуває у складі слідчо-оперативної групи, щодо вилучення й упакування виявленої вогнепальної зброї.

Крім того, під час вчинення вбивств організованими групами, у тому числі й на замовлення, вони можуть інсценуватися як самогубство. Лише ретельний огляд тіла потерпілого та знаряддя вбивства, а також різноманітних слідів, зокрема і застосованої зброї, із залученням спеціалістів дозволить виявити негативні обставини та сформулювати слідчі версії.

Необхідно звернути увагу на положення ст. 69, 242, 243, 244 КПК України, якими не передбачається проведення повторної судово-медичної експертизи з обов'язковим залученням іншого експерта. Так, ч. 2 ст. 69 КПК України визначено, що "не можуть бути експертами особи, які перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого. Це дає змогу дійти до висновку, що некомпетентність експерта або надання ним слідству необґрунтованого висновку не є підставою для його заміни. Така ситуація вказує на недосконалість кримінально-процесуального упорядкування вимог провадження експертизи на досудовому провадженні, що в майбутньому не спрямовує процес на забезпечення якості досудового розслідування і судового розгляду загалом. Однак в "Інструкції про призна-

чення та проведення судових експертиз та експертних досліджень" визначається, що експерти виконують первинні, додаткові, повторні комісійні та комплексні експертизи.

На сьогодні багато проблем судової експертизи залишаються не вирішеними. До них належать і проблеми теорії і практики комплексних судово-експертних досліджень, нормативно-правового регулювання комплексної судової експертизи в різних видах судочинства.

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВЧОГО ЕТАПУ ПРОВЕДЕННЯ ОБШУКУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ З ВИКОРИСТАННЯМ ЕЛЕКТРОННО-ОБЧИСЛЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ

Тетяна РОМАНЕНКО

Найважливішими інструментами встановлення обставин розслідуваної події у кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайств з використанням електронно-обчислювальної техніки (далі – ЕОТ) на початковому етапі розслідування є обшук за місцем знаходження ЕОТ, яка використовувалась у злочинних цілях. Особливості провадження названих слідчих (розшукових) дій визначаються самою специфікою вчинення шахрайства. Під час вчинення шахрайств з використанням ЕОТ формуються дві групи типових слідів: матеріальні (речові) та інформаційні. Так, до матеріальних можна віднести:

сліди, що залишаються на ЕОТ та інших засобах, які використовувались під час вчинення шахрайства – сліди пальців рук, мікрочастинки на клавіатурі, дисководах, джерело безперебійного живлення, принтері тощо;

сліди, що залишаються на робочому місці злочинця, а саме рукописні записи, що утворюються під час вчинення шахрайства;

сліди, що залишаються на засобах зв'язку (у разі їх використання під час вчинення шахрайства) – стільникові апарати, засоби телекомунікації спеціальних електронних картках, електронних ключах доступу до персонального комп'ютера, пристроях упізнання користувача).

До інформаційних слідів належать сліди, що вказують на зміни у файловій структурі ЕОТ.

Організація та проведення обшуку у кримінальних провадженнях за фактом шахрайств, що вчиняються з викорис-

танням ЕОТ, відрізняються від обшуку при розслідуванні традиційних видів шахрайств. Це обумовлено не тільки об'єктом пошуку, а й небезпекою навмисного знищення інформації, яка має доказове значення, з боку ще не виявлених учасників злочину, інших зацікавлених осіб, але й необережним поводженням слідчого та інших членів слідчо-оперативної групи, які можуть зашкодити інформації, знищити сліди в результаті неправильного, некваліфікованого поводження з ЕОТ.

Саме тому однією з найважливіших умов проведення обшуку є суворе дотримання встановлених правил поводження з ЕОТ і носіями інформації, технічно грамотне проведення пошуку доказів, потрібної інформації.

На підготовчому етапі проведення обшуку необхідно встановити: 1) кількість об'єктів, де буде здійснюватись обшук, та їх точну адресу. Наприклад, проведене анкетування працівників Національної поліції засвідчує, що порушення вчинення шахрайства з використанням ЕОТ не обмежується одним об'єктом. Особи можуть здійснювати шахрайські дії з використанням ЕОТ з різних об'єктів; 2) точне розташування приміщень, де буде здійснюватись така слідча (розшукова) дія, як обшук; 3) усвідомлювати, які предмети підлягають обшуку; 4) шляхи підходу і способи проникнення до приміщення, що підлягають обшуку; 5) яка кількість осіб, які проживають (працюють) у приміщенні; 6) наявність у будинку чи на подвір'ї собаки та інших тварин; 7) забезпечення цілісності та охорони місця проведення обшуку. Така інформація дозволить правильно визначити розстановку задіяного особового складу, а також передбачити можливість вчинення протидії слідчо-оперативної групи (далі – СОГ).

Однією з найважливіших умов підготовчого етапу проведення обшуку безпосередньо на місці ймовірного вчинення шахрайства є здійснення таких заходів:

одержання інформації про предмети, які підлягають виявленню: ЕОТ (стаціонарний комп'ютер, ноутбук, сервер

тощо); програмне забезпечення та носії інформації, які необхідно вилучати; особу (осіб), підозрюваної у вчиненні шахрайства, її (їх) професійних навичок з володіння комп'ютерною технікою з урахуванням засобів вчинення злочину і способів подолання інформаційного захисту, можливих дій зі знищення інформації та приховання слідів кримінального правопорушення; видів електронної інформації;

запрошення спеціалістів – експертів комп'ютерно-технічного відділу Експертної служби МВС України чи працівників підрозділу кіберполіції Національної поліції України;

запрошення понятих, при цьому для вказаних цілей бажано запросити понятими осіб, які розуміються на комп'ютерній техніці;

підготовки відповідних пристроїв та комп'ютерних засобів, які будуть використовуватися для зчитування та збереження вилученої з ЕОТ інформації;

проведення інструктажу членів СОГ (при цьому особливу увагу приділити їх діям під час обшуку) та інших учасників обшуку (суворе дотримання встановлених правил поводження з комп'ютерною технікою і носіями інформації, технічно грамотне проведення пошуку доказів, потрібної інформації).

Так, під час підготовки до проведення обшуку слідчий може доручити оперативним працівникам, як правило з підрозділу кіберполіції чи карного розшуку, зібрати необхідні відомості про об'єкт та приміщення, де планується здійснити обшук, осіб, які там знаходяться тощо. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити відповідних спеціалістів чи працівників підрозділу кіберполіції.

Дотримання вказаних вище правил дозволить надалі успішно виконати робочий та подальші етапи проведення обшуку у кримінальних провадженнях за фактом вчинення шахрайства з використанням ЕОТ.

ПРОБЛЕМА ДОКАЗОВОГО ЗНАЧЕННЯ ВИСНОВКУ СПЕЦІАЛІСТА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ (У КОНТЕКСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ КІБЕРЗЛОЧИНІВ)

Олена САМОЙЛЕНКО

Новелою Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень" стало надання висновку спеціаліста значення процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні. У цьому сенсі практика правозастосування вимагає забезпечення належності та допустимості такого висновку спеціаліста. На заваді цього стають окремі неузгодженості норм законів, пов'язаних із цим напрямом діяльності. Ми акцентуємо їх у контексті здійснення розслідування кіберзлочинів, адже аналіз санкцій статей КК України (далі КК) засвідчує, що окремі види таких кримінальних правопорушень попередньо кваліфікуються як проступки. До того ж відповідно до нової редакції ст. 298-1 КПК України (далі – КПК) на підставі ухвали слідчого судді висновок спеціаліста може стати процесуальним джерелом доказів у провадженні щодо злочину.

По-перше, варта уваги вищенаведена норма. Загалом КПК не містить форму, порядок підготовки та подання клопотання прокурора про визнання висновку спеціаліста джерелом доказів. Невизначеними залишаються також терміни розгляду та винесення відповідної ухвали слідчим суддею. Припустимо, що відповідно до положень ч. 3 ст. 214 КПК висновок спеціаліста було отримано до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) для з'ясування обставин вчинення конкретного кримінального

правопорушення, яке первинно кваліфіковано за ч. 1 ст. 190 КК та є кримінальним проступком. За умови залишення кваліфікації без змін (як проступку) висновок спеціаліста буде визнаватися доказом. Але якщо під час розслідування здійснюється перекваліфікація такого правопорушення як злочину як-от шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190 КК), то висновок спеціаліста не можна вважати допустимим у кримінальному провадженні. Адже він отриманий у неналежний спосіб – до внесення інформації до ЄРДР. За умови знищення або змінення об'єкта дослідження в результаті роботи з ним спеціаліста слідчий може бути обмежений навіть у можливостях призначеної ним в подальшому судової експертизи. До того ж діє фактор часу, що впливає на об'єкти дослідження та необґрунтовано затягує процес розслідування. По суті щодо злочину законодавець пропонує нове процесуальне джерело доказу, яке, фактично будучи отриманим у законному порядку, не матиме перспективи визнання доказом на практиці.

По-друге, у КПК фактично невизначеним залишається сам порядок залучення спеціаліста для надання висновків з питань, що належать до сфери його знань, не має згадки й про запит службової особи. У ст. 7-1 Закону України "Про судову експертизу" підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку названо запит службової особи органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. Сьогодні при розслідуванні кіберзлочинів для слідчого штатний працівник кіберполіції виступає спеціалістом з інформаційних технологій та/або електроніки й телекомунікацій. Відповідно процесуальним способом його залучення є письмове доручення слідчого, прокурора згідно з процесуальним порядком, передбаченим для взаємодії слідчого зі співробітником оперативного підрозділу. Слідчі передають свої повноважен-

ня щодо здійснення слідчої (розшукової) дії такому суб'єкту як спеціалісту (фахівцю) з метою вилучення та дослідження об'єктів в електронній формі. У результаті обшуків та оглядів, проведених саме працівниками кіберполіції, слідчий отримує електронні (цифрові) докази, робота з якими потребує не тільки їх правового визначення, а також тлумачення змісту електронних носіїв інформації. Непрофесійний огляд такого носія призведе до незворотної втрати інформації, що має доказове значення. З огляду на наведене можна припустити малоімовірність залучення у кримінальне провадження спеціалістів з інформаційних технологій та/або електроніки й телекомунікацій у порядку ст. 7-1 Закону "Про судову експертизу".

По-третє, неузгодженість положень ст. 300 та ст. 102 КПК призводить у цілому до недотримання практиками визначеної законом форми висновку спеціаліста. Відповідно ст. 300 КПК форма висновку спеціаліста є аналогічною висновку експерта, що встановлена у ст. 102 КПК. У висновку спеціаліста обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Водночас законодавець передбачає спеціалісту кримінальну відповідальність лише за введення в оману суду або іншого уповноваженого органу (ст. 384 КК). Тому спеціаліст по суті позбавлений відповідальності за відмову від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385 КК). Законодавець не вносив відповідних змін до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції від 08.10.98 № 53/5. Відповідно п. 4.23 Інструкції у висновку експертного дослідження або висновку спеціаліста опускається запис, який стосується відповідальності спеціаліста за надання завідомо неправдивого висновку.

Отже, проблема доказового значення висновку спеціаліста у кримінальному провадженні безпосередньо пов'язана із неповною регламентацією у кримінальному процесуальному законі цього напряму діяльності слідчого. Проблематика використання спеціальних знань під час розслідування кіберзлочинів ставить під сумнів визнання допустимим доказом висновку спеціаліста у відповідному кримінальному провадженні.

МІСЦЕ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ ІНФОРМАЦІЇ, ОТРИМАНОЇ В РЕЗУЛЬТАТІ ВИКОРИСТАННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ

Віктор СЕМЕНОВ

Використання науково-технічних засобів у кримінальному судочинстві відіграє особливу роль для виявлення, фіксації і дослідження інформації та подальшого доказування в конкретному кримінальному провадженні. Інформацію, отриману в результаті використання науково-технічних засобів, можна розглядати як потенційно доказову.

Під науково-технічними засобами ми розуміємо сукупність приладів, пристроїв, апаратури, інструментів та матеріалів, що застосовуються відповідно до закону спеціально уповноваженими суб'єктами для досягнення науково обґрунтованого результату.

Принципи допустимості використання науково-технічних засобів: використання зі спеціальною метою, що полягає в сприянні виконанню завдань кримінального судочинства; використання лише спеціально уповноваженими суб'єктами; можливість використання яких прямо передбачена у законі або такі, використання яких закону не суперечить; використання яких не суперечить етичним, моральним нормам, принципові гуманізму та демократизму права, не пригнічують честь і гідність осіб, стосовно яких вони використані; використання яких відповідає вимогам безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві; які мають наукове обґрунтування, кінцевою метою використання яких є досягнення науково передбачуваного результату; отриманий результат відповідає вимогам достовірності та об'єктивності.

Основні аспекти використання у кримінальному провадженні даних, одержаних у результаті застосування науково-технічних засобів: криміналістичний (ідентифікація, діагностика, висунення і побудова версій, планування розслідування, моделювання); кримінально-процесуальний (доказування у конкретному кримінальному провадженні). Ці напрями взаємопов'язані між собою, що пояснюється головною метою діяльності суб'єктів їх використання – швидким, повним, об'єктивним розслідуванням злочинів.

Криміналістична ідентифікація полягає у встановленні тотожності шляхом взаємного зіставлення об'єкта та його відображення. Об'єкти, отримані в результаті використання науково-технічних засобів, є ідентифікуючими і можуть бути складовою того фактичного матеріалу, на підставі якого слідчий, експерт, суд або інші суб'єкти ідентифікації зможуть вирішити питання наявності або відсутності тотожності.

Безпосередньо пов'язана з криміналістичним і кримінально-процесуальним аспектами діагностика. Особливий інтерес викликає можливість і місце в кримінально-процесуальній діяльності діагностики емоційної напруги особи за допомогою науково-технічного засобу, що дає змогу виявити і досліджувати її, – поліграфа.

Світова практика визначає, що дані, отримані в результаті його використання, можуть стати доказами у кримінальному провадженні, проте це питання досі залишається дискусійним, відкритим, хоча принципова можливість розглядати ці дані як докази не повинна відкидатися як абсолютно нереальна, ненаукова або абсурдна.

Одним із напрямів використання даних, отриманих у результаті застосування науково-технічних засобів у процесі розслідування злочинів, є використання даних для моделювання та реконструкції з метою можливого відображення з їхньою допомогою окремих об'єктів, предметів, процесів.

Використання даних з метою моделювання дозволяє отримати через аналіз моделі нову інформацію. Здобуту модель за певних умов можна розглядати як джерело інформації і використовувати як доказ у кримінальному провадженні.

Результати використання не всіх науково-технічних засобів можуть бути залучені у процес моделювання. Передусім це залежить від самого виду використовуваного науково-технічного засобу. З огляду на природу моделювання такими науково-технічними засобами є засоби фіксації, і серед них сучасні – стереофотографії, відеозапису, голографії, 3D-сканування, що дають змогу створювати кольорові тривимірні "моделі" відображення певних явищ і предметів.

У межах криміналістичного аспекту використання даних, одержаних у результаті застосування науково-технічних засобів у кримінальному провадженні, можливе і для висунення та побудови версій, вони виступають як відомості про виявлені факти і можуть бути використані як відповідні джерела інформації.

Зважаючи на технічну і правову природу цих даних, слушним буде твердження, що такі дані можуть бути покладені в основу процесу висунення версій у конкретному кримінальному провадженні. Слід виділити можливість використати їх для планування досудового слідства в цілому. У цьому випадку планування виступає як елемент слідчої тактики, як тактичний прийом, що належить до тактичних прийомів, заснованих на науковій організації праці.

За допомогою цих даних можна визначити: мету розслідування, мету окремої слідчої (розшукової) дії; етапи розслідування і окремо визначені дії на кожному етапі; засоби й умови, необхідні для цих дій; місце і строки виконання запланованих дій; склад учасників і визначення їхньої ролі; порядок фіксації отриманих результатів; процесуальні рішення; тактичні прийоми, які будуть використані (під час планування слідчих (розшукових) дій).

Аналіз правових засад, науково-теоретичних положень та практика використання даних, отриманих у результаті використання науково-технічних засобів у процесі розслідування злочинів, зокрема наведені характеристики таких напрямів, як ідентифікація, з діагностичною метою, для моделювання, з метою побудови і висунення версій, для планування досудового розслідування свідчить про необхідність їх використання в доказуванні у кримінальному провадженні.

ТИПОВІ СЛІДЧІ ПОМИЛКИ ТА ЇХ УСУНЕННЯ В ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ

Олексій СКРЯБІН
Дмитро САНАКОЄВ

Прийняття слідчим тактичних рішень у процесі розслідування обумовлено необхідністю виявляти доказову інформацію про скоєння злочину певною особою. Цей процес пов'язаний із вирішенням розумових завдань, що мають у своїй структурі декілька невідомих. Прийняття правильних рішень – "наріжний камінь" розумової діяльності слідчого. Помилки, допущені при прийнятті рішень, негативно впливають на процес розслідування. Наслідком допущення помилок можуть бути втрачені докази, помилкова обрана тактика розслідування, що затягне процес припинення злочину.

Істотними ознаками слідчих помилок, на думку Н. С. Карпова, є те, що:

1) помилки здійснюють самостійні суб'єкти процесуальної діяльності, які мають право припиняти та розслідувати злочини;

2) помилки свідчать про недотримання цільових настанов процесуального провадження;

3) усі помилки є об'єктивно протиправними;

4) вони являють собою порушення вимог, що визначають правомірність процесуальної діяльності;

5) помилки повинні усуватися правовими засобами.

Найбільш повну класифікацію слідчих помилок у процесі розслідування запропонував Г. О. Зорін: 1) організаційно-тактичні; 2) кримінально-процесуальні; 3) кримінально-правові. Окрім названих, він виділив ще три види слідчих помилок.

До першого виду належать помилки у структурних елементах слідчої дії, а саме: в оцінці вихідних даних; у визна-

ченні цілей слідчої дії; в об'єкті дії; у характері дії; в обранні місця і часу дії.

Другий вид – це помилки в мікроструктурі слідчої дії, тобто помилки при сприйнятті, опрацюванні, оцінці інформації, при прийнятті рішень; під час реалізації прийнятих рішень (моторний період); прийнятті інформації каналами зворотного зв'язку.

До третього виду належать "помилки у міру усвідомленості слідчим".

Досліджуючи слідчі помилки, О. Ю. Булулуков зазначає, що формування теоретичної конструкції тактичного рішення, основою якого є розумовий процес, здійснюється у три етапи: а) підготовчий; б) прийняття рішення; в) практичної реалізації.

Перша група помилок виникає на підготовчому етапі прийняття тактичного рішення, до яких можна віднести: 1) помилки в аналізі слідчої ситуації, у якій приймається рішення; 2) помилки у визначенні розв'язуваного завдання; 3) помилки у формулюванні мети рішення.

Друга група помилок виникає на етапі прийняття тактичного рішення, до яких можна віднести: 1) помилки у визначенні можливих варіантів рішень та їх аналізі; 2) помилки у визначенні оптимального варіанта рішення і в його оцінці; 3) помилки у формулюванні рішення як моделі.

Третя група помилок виникає на етапі практичної реалізації сформованої теоретичної моделі тактичного рішення, до яких можна віднести: 1) помилки у виборі моменту і термінів виконання; 2) помилки в послідовності (етапах) виконання; 3) помилки у виборі виконавців рішення; 4) помилки при здійсненні рішення як дії.

Така класифікація помилок розкриває основні напрями виникнення помилок слідчого при прийнятті та практичній реалізації тактичних рішень, що має значення для вдосконалення слідчої та судової діяльності. Крім того, використання

наведеної класифікації помилок особою, яка приймає управлінські рішення, дозволить уникнути їх при прийнятті рішень і в різних сферах діяльності.

Слідчі помилки мають негативні наслідки (або можливість їх настання) для розслідування кримінального правопорушення. Такими негативними наслідками можуть бути: втрата доказів; складнощі у проведенні слідчих (розшукових) дій; закриття кримінального провадження (у зв'язку з недоведеністю вини); зупинення провадження; відмова від давання показань; надання помилкових свідчень; нерозкриття кримінального правопорушення. Крім цього, з набуттям чинності Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. у слідчого відсутня можливість усунути недоліки розслідування після направлення провадження до суду, оскільки інститут додаткового розслідування скасовано.

Відповідно, кримінальні правопорушення за такими кримінальними провадженнями, у яких недостатня доказова база, здебільшого будуть залишатись нерозкритими, а злочинці уникнуть передбаченої законом відповідальності.

Отже, для підвищення ефективності розслідування у кримінальному процесі необхідно своєчасно виявляти й усувати наявні слідчі помилки. Метою виділення та узагальнення таких помилок є ознайомлення з ними широкого кола практиків, адже це надасть змогу напрацювати і самому слідчому, який веде розслідування, і його керівництву, що здійснює контроль за цією діяльністю, прийоми щодо попередження та усунення помилок та в результаті позбавити від них практичну діяльність.

СУЧАСНІ ЗАСОБИ ОБМЕЖЕННЯ РУХУ ЗАТРИМАНИХ ОСІБ ДЛЯ ВИКОНАННЯ ЗАВДАНЬ З ОХОРОНИ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ

Дем'ян СМЕРНИЦЬКИЙ
Андрій ГУЛЯЄВ
Олена НЕНЯ
Максим ФЕСЕНКО

У діяльності правоохоронних органів і військовослужбовців різних країн, у тому числі України, під час виконання завдання при затриманні та доставлені осіб підозрюваних (обвинувачених) у скоєному злочині, які вчинили адміністративні порушення, а також під час конвоювання та охорони засуджених осіб, які утримуються під вартою, широко застосовуються спеціальні засоби обмеження руху – кайданки.

Сьогодні у світі існує безліч різновидів кайданків, за підрахунками експертів їх близько 1 500 і щорічно їх кількість продовжує збільшуватися для забезпечення виконання завдань з охорони громадського порядку у сучасних умовах.

Провідними виробниками кайданків у світі є США, Великобританія, Китай, Німеччина, Іспанія, Корея тощо. Підприємства цих країн виготовляють різні моделі, модифікації, конструкції кайданків, які мають свої переваги та недоліки, а також відповідну галузь застосування.

Останнім часом у складі спорядження співробітників правоохоронних органів і військовослужбовців Чехії, Словенії, Іспанії, США, Великобританії, Франції, Німеччині поряд з металевими, широкого поширення набувають кайданки одноразового застосування (далі – одноразові кайданки), які являють собою засоби фізичного стримування рук (кінцівок) із використанням спеціальних стрічок (ременів), що

фіксуються спеціальним механізмом (замком-застібкою) та відкриваються переважно шляхом розрізання, спеціальними різаками, кусачками, щипцями тощо.

Одноразові кайданки, як правило, виготовляються з недорогих матеріалів (пластику, нейлону, поліамідута інших полімерних матеріалів), які знижують собівартість виробництва даної продукції, при одночасному забезпеченні характеристик міцності, близьких до металевих. Також, одноразові кайданки дають можливість одночасного перенесення їх однією особою до десятків штук, що особливо важливо під час виконання завдань з охорони громадського порядку на масових заходах.

В Україні сьогодні серійне виробництво одноразових кайданків не освоєно. Підприємства-постачальники (фірми) реалізують деяким підрозділам МВС України, а також охоронним службам, лише кайданки закордонного виробництва.

Хоча, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11.02.2013 № 97 "Про затвердження переліку спеціальних засобів, придбання, зберігання та використання яких здійснюється суб'єктами охоронної діяльності" до зазначеного переліку належать "наручники пластикові (текстильні) одноразового використання", які й досі не прийняті на постачання правоохоронних органів України.

Тому питання щодо розроблення та налагодження серійного виробництва вітчизняних одноразових кайданків, а також застосування їх правоохоронними органами й іншими силовими структурами України залишається актуальним.

У Державному науково-дослідному інституті МВС України (м. Київ) впродовж останніх років виконуються наукові дослідження, спрямовані на розроблення та виготовлення одноразових кайданків вітчизняного виробництва.

У рамках виконання досліджень проведено аналіз матеріалів, конструктивних особливостей, а також технічних характеристик засобів обмеження руху затриманих осіб одно-

разового використання, спеціальних додаткових пристроїв (аксесуарів) до них, які представлені на світовому ринку та в Україні. Проведено аналіз вітчизняного ринку для оцінки потенційних виробників та постачальників одноразових кайданків.

Розроблені пропозиції (рекомендації) і технологічні інструкції, які дозволять наладити виробництво одноразових кайданків на підприємствах України з урахуванням економічної доцільності.

ПЛАНУВАННЯ – НЕОБХІДНА СТАДІЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Федір СОКИРАН

Планування – це складний розумовий процес, сутність якого полягає у визначенні напрямів і завдань розслідування, способів і засобів їх досягнення за умови раціональних витрат часу, сил і засобів.

Найпоширенішим є планування розслідування кримінального правопорушення. Воно передбачає: отримання вихідних даних, визначення завдань розслідування, заходів, необхідних для їх вирішення, установлення черговості, строків і виконавців, оформлення плану розслідування.

Планування є стадією управлінського циклу, на якій приймаються рішення з усіх питань майбутньої діяльності, включаючи питання організації і контролю. Воно завжди передує практичній діяльності. Планування розслідування кримінальних правопорушень має багато спільного з плануванням будь-якої іншої діяльності, але в той же час має низку особливостей, обумовлених тим, що збирання, перевірку й оцінку доказів здійснюють уповноважені особи вказаними в законі способами, з дотриманням певних норм.

Як правило, розслідування починається в обстановці невизначеності, коли немає достатньої інформації про значну кількість обставин, що підлягають доказуванню. Під час роботи з кримінального провадження слідча ситуація змінюється. Збирання доказів нерідко ускладнюється протидією зацікавлених осіб. При цьому сил і засобів для ефективного розслідування може бути недостатньо. Доступ слідчого до ресурсів (експертів, криміналістів тощо) нерідко обмежений, і багато в чому залежить від його посадового положення і місця служби. Часу, відведеного законом на розслідування, не

вистачає, оскільки у слідчого знаходиться одночасно декілька кримінальних проваджень різної складності. Взаємодія з оперативними підрозділами здійснюється іноді неефективно. Усе це накладає свій відбиток на планування розслідування.

Головною метою планування є складання плану, у якому відображено, що, як і коли треба зробити. План може бути: загальним, індивідуальним календарним і конкретної слідчої (розшукової) дії.

Для одночасного ефективного розслідування кримінальних проваджень різної складності, слідчий повинен так спланувати свою роботу, щоб виконати всі необхідні слідчі (розшукові) дії, зробити всі запити, призначити різні експертизи у встановлений термін.

На початковому етапі розслідування треба максимально використовувати спеціальні знання. Проте саме на цьому етані далеко не завжди використовуються можливості судової експертизи, що особливо мають діагностичний характер. Експертизи часто призначаються несвоєчасно, у постанові не передбачаються всі питання, які можуть бути вирішені на основі наявних матеріалів, допускаються й інші помилки, що знижують ефективність досудового слідства. Перелік експертиз, питання, які необхідно вирішити при їх проведенні, матеріали, необхідні для дослідження, – усе це повинно знайти відображення в плані початкового етапу розслідування.

Після цього необхідно визначити перелік слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів, установити черговість їх проведення.

Планування має бути цілеспрямованим, динамічним (що змінюється з урахуванням нових обставин і фактів) та реальним.

Як правило, слідчий одночасно розслідує декілька кримінальних проваджень. Тому навіть за наявності планів розслідування у кожному провадженні виникає необхідність погоджувати їх між собою для того, щоб: ефективно використовувати робочий час; забезпечити ритмічність трудового процесу; ско-

ротити повторювальні робочі цикли, спростити процес праці, підвищити можливість контролю і самоконтролю виконання.

Для цього складається календарний план. Його зміст і форма залежать від видів і обсягу намічених дій, а також від індивідуальних якостей і навичок слідчого. Якщо план не формальність, а результат творчих пошуків, то він є цінним засобом раціональної праці.

При розслідуванні нескладних кримінальних проваджень можна обійтися без письмового плану. Але і тут інколи доцільно робити які-небудь примітки, наприклад, перелік слідчих (розшукових) дій, список свідків тощо. Не раціонально утримувати в пам'яті численні обставини, що мають значення для ефективного проведення слідчої (розшукової) дії, навіть якщо слідчий і може це зробити.

У плануванні доцільно розрізняти ті ж етапи, що і в розслідуванні. Перший етап зазвичай збігається з моментом вивчення кримінального провадження (матеріалів перевірки або результатів огляду). При цьому слідчий робить примітки відносно недосліджених обставин, необхідності встановлення конкретних фактів, напряму розслідування і виконання тих або інших слідчих (розшукових) дій.

За наявності у слідчого декількох кримінальних проваджень різної складності доцільно, призначивши по складних провадженнях численні судові експертизи, ревізії, проводити розслідування кримінальних проваджень, що не вимагають значних зусиль і засобів. При цьому слідчий повинен чітко знати терміни виконання експертиз і ревізій. Як правило, під час розслідування нескладних кримінальних проваджень проводяться допити потерпілих, свідків, підозрюваного, призначаються судові експертизи, пред›являється обвинувачення, у необхідних випадках – проводяться очні ставки і слідчі експерименти. Наступальне і цілеспрямоване розслідування дозволяє закінчити досудове слідство у визначений законом термін. І тут не останню роль відіграє його своєчасне планування.

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗУПИНЕННЯМ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Олена УСТИМЕНКО

У процесі реалізації завдань кримінального провадження органи досудового розслідування стикаються з багатьма труднощами, які мають безпосередній вплив на якість та ефективність виконання таких завдань. Серед них виокремлюють низку обставин, що пов'язані з прийняттям процесуального рішення про зупинення досудового розслідування у певному кримінальному провадженні.

Безсумнівно, інститут зупинення досудового розслідування є невід'ємною частиною кримінального процесу. Татаров О. Ю. наголошує, що зупинення досудового розслідування слід розглядати як самостійний інститут кримінального судочинства, який передбачає вимушену тимчасову перерву процесуальної діяльності в кримінальній справі за наявності доказів, що свідчать про встановлені законом підстави для прийняття цього рішення, до того часу, поки ці підстави існуватимуть. Тобто, під цим поняттям розуміється перерва у розслідуванні, тимчасове невиконання слідчих дій, що пов'язано з наявністю певних підстав. Відповідно до ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) підставами для зупинення досудового розслідування після повідомлення особі про підозру є те, що:

1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

2) оголошено в розшук підозрюваного;

2-1) слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

3) наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва.

Інститут зупинення досудового розслідування характеризується тим, що завдання кримінального судочинства не досягнуті, оскільки не розкрито злочин. У той же час зупинення досудового розслідування не означає, що слідчий повинен змиритися з таким становищем, коли завдання і цілі кримінального судочинства не досягнуті, винні не знайдені і не притягнуті до кримінальної відповідальності.

Слід погодитися із думкою Татарова О. Ю. щодо наявності негативних чинників у разі зупинення досудового розслідування, оскільки будь-яка перерва (навіть викликана об'єктивними причинами) у розслідуванні злочинів тягне за собою настання негативних наслідків, зокрема втрачається важлива доказова інформація, ускладнюються процеси встановлення дійсних обставин вчинення кримінальних правопорушень, затягуються терміни відновлення порушених прав та інтересів осіб, яким завдано шкоду, потрапляє під загрозу безпека учасників процесу тощо. А це може призводити до залишення злочину нерозкритим, що, у свою чергу, сприяє вчиненню нових суспільно-небезпечних діянь.

Поділяючи позицію Романюка А. В., до проблем, пов'язаних із зупиненням досудового розслідування, слід віднести: необхідність дотримання розумних строків досудового слідства, а також допустимість доказів, отриманих у разі виконання процесуальних дій під час зупиненого досудового розслідування.

Для усунення першої проблеми необхідно на законодавчому рівні визначити чіткі строки відновлення досудового розслідування. Відповідно до ч. 1 ст. 282 КПК України зупинене досудове розслідування відновлюється постановою слідчого, прокурора, якщо підстави для його зупинення перестали існувати (підозрюваний видужав, його місцеперебування встановлено, завершено проведення процесуальних дій у ме-

жах міжнародного співробітництва), а також за потреби проведення слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій.

КПК України не тільки не визначає чітких строків відновлення досудового розслідування, але й не регулює дії суду у випадку, якщо сторона обвинувачення поновила досудове розслідування пізніше, ніж перестали існувати обставини для його зупинення. На питання, чи існує у такому випадку порушення строків досудового розслідування, чинне законодавство не дає точної відповіді.

Наступним законодавчо неврегульованим питанням є допустимість доказів, отриманих в разі виконання процесуальних дій під час зупиненого досудового розслідування. Відповідно до ч. 5 ст. 280 КПК України після зупинення досудового розслідування проведення слідчих (розшукових) дій не допускається, крім тих, які спрямовані на встановлення місцезнаходження підозрюваного. Проте Романюк В. О. зазначає, що трапляються випадки, коли після зупинення досудового розслідування щодо такого кримінального провадження приймають процесуальні рішення та вчиняють процесуальні дії, які не належать до слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення обставин, які підлягають доказуванню. Виправдовують такі дії тим, що ст. 280 КПК України під час зупиненого досудового розслідування прямо забороняє лише проведення слідчих (розшукових) дій, які передбачені главою 20 КПК України. Тож постає питання щодо законності та допустимості використання такого доказового матеріалу.

Окреслені проблеми необхідно врегулювати законодавчо, доцільно було б внести зміни до чинного КПК України. Ми загалом поділяємо позицію, висловлену Романюком В. О. щодо запропонованих змін. Насамперед необхідно у ч. 5 ст. 280 КПК України встановити чітку заборону приймати процесуальні рішення та вчиняти процесуальні дії під час зупиненого досудового розслідування. Також у ч. 1 ст. 282 КПК України слід зазначити строк, протягом якого досудове розслідування

має бути відновлене, якщо підстави його зупинення перестали існувати.

Отже, можна зробити висновок, що правове регулювання інституту зупинення досудового розслідування потребує вдосконалення з метою усунення прогалин в законодавстві. Це сприятиме більш ефективній діяльності слідчого, прокурора на вказаному етапі досудового провадження.

ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВОСУДДЯ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕАЛІЇ

Оксана ФЕДОРЕНКО

Нові технології змінюють повсякденне життя людства і ставлять етичні питання, яких раніше не існувало. Цифрові технології зачіпають усі аспекти особистого та суспільного життя, впливаючи на спосіб сприйняття світу, а також на прийняття рішень у різних сферах суспільного життя, у тому числі й у сфері правового регулювання.

Штучний інтелект (далі – ШІ) — це сукупність наук і методів, які здатні обробляти дані для розробки дуже складних комп'ютерних задач. Він наділений людськими якостями й, окрім вирішення проблем, здатний навчатися. Найважливішою умовою навчання ШІ у сфері правосуддя є наявність великого масиву відкритих даних і безперешкодний доступ до них.

У статті 6 Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція) закріплене право розгляду справ незалежним і безстороннім судом. Проте ні в статті 6, ні в коментарях до неї немає прямої заборони використання ШІ й не сказано, що правосуддя здійснюється лише суддею-людиною. Національне право деталізує норму Конвенції у статті 127 Конституції України, де закріплено, що правосуддя здійснюють судді та судову владу покладено саме на них. Таким чином, штучний інтелект не може замінити суддів, однак ніщо не забороняє оптимізувати роботу судді та суду шляхом залучення ШІ.

Головними користувачами штучного інтелекту в системі правосуддя, зокрема в цивільних та кримінальних справах, стали Сполучені Штати Америки. Дослідники зі Стенфордського університету розробили алгоритм, який виконує

функції асистента судді під час обрання запобіжного заходу підсудному. Ця програма дає змогу справедливо оцінити ризики й тримати під вартою значно меншу кількість осіб, зберігаючи при цьому баланс громадської безпеки. Продуктом комерційної компанії "Northpointe" (США) є програмне забезпечення COMPAS (Correctional Offender Managment Profiling for Alternative Sanctions), що оцінює ризик повторного скоєння злочину особою, щодо якої суддя повинен ухвалити вирок. Програма COMPAS базується на обробленні даних, що їх отримують на відповіді анкетних питань підсудним, а в разі відмови підсудного від такої процедури програма опирається на відомості його досьє. Дані поділяються на динамічні, що мають мінливий характер та можуть змінюватися (наприклад, наркозалежність, професійний статус, схилення до злочинної групи), і на статичні, які не можуть змінюватися (стать, вік, статус злочинця, кримінальне минуле). Як правило, суддя ухвалює вирок, ґрунтуючись на оцінці ризику за висновками програми.

Майбутнє правосуддя, безумовно, за технологіями й автоматизацією судових процесів. Однак дуже важливим при використанні ШІ є дотримання фундаментальних принципів, таких як верховенство права, недискримінація, неупередженість, справедливість, безпека та ін.

Україна, яка є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту (Organisation for Economic Co-operation and Development, Recommendation of the Council on Artificial Intelligence, OECD/LEGAL/0449).

Уряд України затвердив концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні до 2030 року. Основні напрями концепції включають: удосконалення середньої, вищої освіти та підвищення кваліфікації з метою підготовки кваліфікованих фахівців та фахівчинь у сфері штучного інтелекту; стимулю-

вання наукових досліджень у галузі, зокрема за допомогою грантів; стимулювання підприємництва у галузі ШІ, а також розробка методу перекваліфікації кадрів, що можуть втратити роботу через автоматизацію за 5–10 років; робота з підвищенням рівня кібербезпеки, удосконалення законодавства у сфері кіберзахисту; застосування технологій штучного інтелекту в оборонній сфері та публічному управлінні; розв'язання проблем роботи держреєстрів; використання ШІ у правосудді, зокрема для попередження небезпечних явищ завдяки аналізу наявних даних.

Також йдеться про створення правового поля використання ШІ відповідно до міжнародних стандартів.

Питання впровадження штучного інтелекту в правосудді залишається дискусійним для кожної країни світу На сьогодні можливості ШІ застосовуються у судових системах деяких країн, зокрема Франції, Великої Британії та США.

Ключовим актом у сфері встановлення та закріплення принципів цифрового правосуддя є прийнята у 2018 році Європейська хартія з етики щодо використання штучного інтелекту в судових системах.

Основними етичними засадами використання штучного інтелекту в судових системах є:

принцип дотримання фундаментальних прав людини, що закріплює сумісність інструментів ШІ з основними правами;

принцип недискримінації, який покликаний запобігти проявам посилення будь-якої дискримінації між особами;

принцип якості та безпеки, який встановлює, що обробка судових рішень і даних повинна здійснюватись у безпечному технологічному середовищі з використанням сертифікованих джерел;

принцип прозорості, неупередженості та справедливості, що спрямований на забезпечення можливості проведення зовнішнього аудиту;

принцип "під контролем користувача", що передбачає виключення розпорядчого підходу та легалізує ключову роль користувача, який повинен бути "поінформованим актором" і контролювати свій вибір.

Зокрема, ці принципи мають гарантувати дотримання фундаментальних прав, недискримінацію, якість і безпеку у використанні засобів штучного інтелекту, також прозорість, неупередженість та справедливість, а впровадження цифрового правосуддя в національну правову систему є запорукою до покращення доступності, відкритості та справедливості судового розгляду, адже рівень показників ефективності та якості правосуддя є прямим відображенням рівня захисту прав і свобод осіб у державі.

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ: ПИТАННЯ БЕЗ ВІДПОВІДЕЙ

Тетяна ФОМІНА

Відповідно до ст. 298-1 КПК України одним із процесуальних джерел доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки є висновок спеціаліста. Дане джерело доказу "існує" у кримінальному процесі з 01.07.2020 у зв'язку з прийняттям Закону України від 22.11.2018 № 2617-VIII "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень", який у правничих колах отримав назву "закон про кримінальні проступки". Висновок спеціаліста, фактично як інші джерела доказів, передбачені у ст. 298-1 КПК України, не має правового визначення та чіткого закріплення його процесуального порядку отримання.

Слід акцентувати, що підстави проведення спеціалістом дослідження у КПК України взагалі не визначено. Певні зміни з цього питання внесені лише до Закону України "Про судову експертизу", де у ч. 2 ст. 7-1 передбачено, що "підставою для отримання висновку спеціаліста при з'ясуванні обставин вчинення кримінального проступку є запит службової особи підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України, уповноваженої особи іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків".

Аналіз окреслених положень приводить до постановки таких питань:

по-перше, які підстави залучення спеціаліста до проведення дослідження;

по-друге, чому порядок залучення спеціаліста фрагментарно визначено у Законі України "Про судову експертизу", а не у КПК України;

по-третє: який порядок залучення спеціаліста до проведення дослідження;

по-четверте, чому в Законі України "Про судову експертизу" йдеться про "запит", а не про постанову – як процесуальне рішення дізнавача.

На жодне з поставлених нами запитань відповіді немає, оскільки законодавчо дані питання не урегульовано. Втім, саме їх вирішення повинно бути здійснено у КПК України, оскільки відсутність розуміння підстав та порядку залучення спеціаліста призводить на практиці до проблем правового характеру.

У практичних працівників також може постати питання: чи може висновок спеціаліста, який отримано до внесення відомостей до ЄРДР, "замінити" висновок експерта. Тобто чи потрібно спочатку отримати висновок спеціаліста, а вже під час досудового розслідування кримінальних проступків за цими ж питаннями призначати експертизу. За задумом законодавця такої потреби немає. Але ситуація ускладнюється, коли теж саме питання постає у кримінальних провадженнях, в яких згідно вимог ч. 2 ст. 243 КПК України проведення експертизи є обов'язковою. Наприклад, отримавши інформацію про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 125 КК України (умисне легке тілесне ушкодження), дізнавач до внесення відомостей до ЄРДР, може отримати висновок спеціаліста про ступінь тяжкості тілесних ушкоджень. Втім, вже під час розслідування кримінального проступку з метою встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень він зобов'язаний забезпечити проведення експертизи (п. 2 ч. 2 ст. 243 КПК України). Аналогічна ситуація постає під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 185 КК України (крадіжка),

оскільки згідно вимог п. 6 ч. 2 ст. 243 КПК України для визначення розміру матеріальних збитків дізнавач повинен забезпечити проведення експертизи. Під час розслідування кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту), законодавець не вимагає обов'язкового проведення експертизи. Втім, як показує практика, під час розслідування таких кримінальних проваджень дізнавачі майже у 100 % призначають експертизи, а не отримують висновок спеціаліста. Отже, вважаємо, що під час розслідування кримінальних правопорушень, передбачених ст. 125, ч. 1 ст. 185, ст. 1 ст. 190 КК України, висновок спеціаліста, отриманий до внесення відомостей до ЄРДР, не може "замінити" висновок експерта.

Крім того, слід звернути увагу, що відповідно до ст. 300 КПК України висновок спеціаліста має відповідати вимогам до висновку експерта. Однією з таких вимог, згідно ч. 2 ст. 102 КПК України, є те, що у висновку експерта (а значить й у висновку спеціаліста) обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. У ч. 2 ст. 72 КПК України передбачено, що за завідомо неправдивий висновок спеціаліст несе відповідальність, встановлену законом. Відповідальність спеціаліста за завідомо неправдивий висновок встановлена ст. 384 КК України. Така відповідальність закріплена на законодавчому рівні після прийняття Закону України від 17.06.2020 № 720-IX. Натомість, в "основному документі" для експертів/спеціалістів (Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом МЮ України від 8.10.1998 № 53/5 (в ред. 13.03.2020) закріплені протилежні положення. Зокрема, у п. 4.23 даної Інструкції передбачено, що од-

ним із винятків у структурі та змісті експертного дослідження, яке його відрізняє від висновку експерта, є те, що в ньому опускається запис, який стосується відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку. Отже, згідно цього нормативно-правого акту, спеціаліст у своєму висновку має право опустити запис про його відповідальність й відповідно не ставити підпис про те, що його попереджено про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок. Відтак, вбачаємо невідповідність даного нормативно-правового акту Законам України. Вважаємо, що у досліджуваному питанні є прийнятими ті положення, що встановлені у ст. 72, ч. 2 ст. 102 КПК України та у ст. 384 КК України.

Окреслені проблемні питання призвели до того, що на сьогодні під час дізнання, яке "функціонує" майже 8 місяців, не використовують таке процесуальне джерело доказів, як висновок спеціаліста. Вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що дізнавачі у випадку необхідності провести дослідження призначають експертизи, а не отримують висновок спеціаліста до внесення відомостей до ЄРДР.

Отже, щоб ані у практиків, ані у науковців не виникало питання з приводу допустимості висновку спеціаліста як процесуального джерела доказів у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки, законодавцю бажано ще раз опрацювати законодавчі зміни. На сьогодні вкрай необхідним є: по-перше, визначення в КПК України підстав проведення спеціалістом дослідження, а також порядку залучення спеціаліста органом дізнання; по-друге, узгодження положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом МЮ України від 8.10.1998 № 53/5, із законами України (КК України, КПК України) в частині визначення кримінальної відповідальності спеціаліста за завідомо неправдивий висновок.

МІЖНАРОДНА ПРАВОВА ДОПОМОГА У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ВІДПОВІДНО ДО КПК УКРАЇНИ

Ярослав ФУРМАН

Згідно з частиною першою статті 1 Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року, договірні сторони зобов'язуються надавати одна одній як найширшу взаємну допомогу у кримінальному переслідуванні правопорушень, покарання яких, на момент прохання про надання допомоги, підпадає під юрисдикцію судової влади запитуючої сторони. Також відповідно до частини першої статті 3 зазначеної Конвенції запитувана сторона виконує будь-які судові доручення, які стосуються кримінальної справи і які надсилаються їй судовою владою запитуючої сторони з метою передачі матеріалів судової справи або документів. Відповідно до статті 542 КПК України міжнародне співробітництво під час кримінального провадження полягає у вжитті необхідних заходів з метою надання міжнародної правової допомоги шляхом вручення документів, виконання окремих процесуальних дій, видачі осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тимчасової передачі осіб, перейняття кримінального переслідування, передачі засуджених осіб та виконання вироків.

Відповідно до статті 561 КПК України на території України з метою виконання запиту про надання міжнародної правової допомоги можуть бути проведені будь-які процесуальні дії, передбачені КПК або міжнародним договором. Порядок вручення документів за дорученням іноземного органу визначено статтею 564 КПК України.

Слідчий, прокурор або суд для виконання запиту компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу викликає особу для вручення документів. Якщо

особа не з'явилася без поважних причин, до неї може бути застосовано привід у порядку, передбаченому КПК України.

Відповідно до статті 140 КПК України привід полягає у примусовому супроводженні особи, до якої він застосовується, особою, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, до місця її виклику в зазначений в ухвалі час. Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали.

Привід може бути застосований до підозрюваного, обвинуваченого або свідка.

У разі, коли судом при виконанні іноземного доручення було винесено ухвалу про привід і він не був виконаний з тих чи інших причин, необхідно обов'язково до матеріалів, що повертатимуться управлінню юстиції, долучати документи щодо неможливості виконання приводу. Зокрема, ч. 4 ст. 143 КПК України передбачено, що у разі неможливості здійснення приводу особа, яка виконує ухвалу про здійснення приводу, повертає її до суду з письмовим поясненням причин невиконання.

Орган досудового розслідування, слідчий, прокурор або суд складає протокол про вручення особі документів із зазначенням місця та дати їх вручення. Протокол підписує особа, якій вручено документи, з викладом її заяв або зауважень при отриманні документів. У випадках, передбачених міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, складається також окреме підтвердження, що підписується особою, яка отримала документи, та особою, яка здійснила їх вручення.

У разі відмови особи отримати документи, що підлягають врученню, про це зазначається у протоколі. При цьому до-

кументи, що підлягають врученню, вважаються врученими, про що зазначається у протоколі.

Якщо документи, що підлягають врученню, не містять перекладу українською мовою і складені мовою, яка є незрозумілою особі, зазначеній у запиті, така особа має право відмовитися отримати документи. У такому разі документи вважаються такими, вручення яких не відбулося.

Складені органом досудового розслідування, слідчим, прокурором або суддею документи для забезпечення виконання запиту про міжнародну правову допомогу підписуються зазначеними посадовими особами та скріплюються печаткою відповідного органу. Отримані за результатами виконання запиту від інших відомств, установ чи підприємств (незалежно від форми власності) документи повинні бути підписані їхніми керівниками та скріплені печаткою відповідного відомства, установи чи підприємства. Орган досудового розслідування або слідчий передає матеріали виконання запиту прокурору, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, для перевірки повноти і законності проведених слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій.

Отримані під час виконання запиту про міжнародну правову допомогу документи направляються компетентному органу іноземної держави у порядку, встановленому відповідним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Вимогами ч. 2 ст. 558 КПК України встановлено, що запит компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу виконується упродовж одного місяця з дати його надходження до безпосереднього виконавця. За необхідності виконання складних та великих за обсягами процесуальних дій, у тому числі таких, що потребують погодження прокурора або можуть бути проведені лише на підставі ухвали слідчого судді, строк виконання може бути про-

довжений центральним органом України або органом, уповноваженим здійснювати зносини з компетентними органами іноземної держави відповідно до частини третьої статті 545 цього Кодексу.

Статтею 545 КПК України визначено центральні органи України з питань надання міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях. Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 545 КПК України Міністерство юстиції України звертається із запитами судів про міжнародну правову допомогу у кримінальному провадженні під час судового провадження та розглядає відповідні запити судів іноземних держав.

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА-ПСИХОЛОГА У СПРАВАХ ПРО ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ

Юлія ХАЛЯВКА
Анна ТУЛЬВІНСЬКА

У сьогоденні кількість позовів, що містять потреби у відшкодуванні моральної (немайнової) шкоди у результаті неправомірних дій роботодавців, справ щодо захисту честі, гідності та ділової репутації, шкоди, заподіяної дорожньо-транспортною пригодою, незаконного засудження, тримання під вартою, спричинення смерті близького родича, спричинення шкоди здоров'ю тощо неухильно зростає.

Сам факт наявності в особи моральних страждань може бути визначений за допомогою психологічного дослідження на етапі судового розгляду кримінального провадження. Однак експертизи виконуються не в якійсь безособовій формі, а конкретними спеціально підготовленими та сертифікованими посадовими особами, експертами-психологами. Їх правовий статус під час досудового розслідування в судовому процесі є недосконалим. У чинному законодавстві існує низка несумісностей та недоліків.

Судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду. Експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України "Про судову експертизу" на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та

дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Висновок експерта, що наданий особою, яка є не зацікавленою у результатах кримінального провадження, з посиланням на фундаментальні наукові положення та апробовані методики проведення дослідження, який за необхідності може бути перевірений, а також показання експерта є процесуальними джерелами доказів.

Найпоширенішими випадками, коли вирішується питання про відшкодування моральної (немайнової) шкоди, є:

поширення, у тім числі через засоби масової інформації, відомостей, що не відповідають дійсності або викладені неправдиво, порочать честь, гідність, ділову репутацію;

відшкодування шкоди, завданої майну та здоров'ю (найчастіше у зв'язку з дорожньо-транспортною пригодою, залиттям квартири);

порушення прав споживачів;

порушення законодавства про охорону навколишнього середовища;

прийняття незаконних рішень, а також дії чи бездіяльність органу дізнання, судового слідства, прокуратури або суду;

вчинення корупційного діяння;

скоєння злочину;

пошкодження майна;

завдання шкоди джерелом підвищеної небезпеки.

До компетенції судового експерта-психолога відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень належать: установлення того факту, що ситуація, яка досліджується у справі, є психотравмуючою для підекспертної особи; якщо так, то чи завдані особі страждання (моральна шкода); якщо особі завдано страждання (моральну шкоду), то який можливий розмір ста-

новить грошова компенсація за завдані страждання (моральну шкоду).

Не є винятком і правовий статус експерта-психолога, адже він, як учасник процесуального провадження, наділений процесуальним статусом, який формується з моменту його залучення у провадження. Для реалізації своєї діяльності у кримінальному провадженні процесуальний закон наділяє експерта правами й обов'язками, які складають основу його процесуального статусу та відрізняють експерта від інших учасників провадження.

Слід зазначити, що експерт у своєму висновку не встановлює факт моральної шкоди (це юридичний критерій), а встановлює моральні страждання особи та їх причинно-наслідковий зв'язок з діями/бездіяльністю відповідача, які у свою чергу можуть виступати підставою для кваліфікації судом факту заподіяння моральної шкоди.

Згідно із чинним законодавством експерт-психолог зобов'язаний: заявити самовідвід за наявності передбачених законодавством обставин; прийняти до виконання доручену йому експертизу; особисто провести повне дослідження, дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені питання, а в разі необхідності роз'яснити його. Експерт-психолог зобов'язаний провести дослідження безпосередньо, тобто повинен провести експертизу особисто, без залучення інших осіб.

Також, на нашу думку, невід'ємним чинником правового статусу судового експерта-психолога під час досудового розслідування та в судовому процесі є його юридична відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або зловживання ними. Відповідно ст. 14 Закону України "Про судову експертизу", судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Отже, правовий статус судового експерта-психолога під час досудового розслідування кримінального провадження – це сукупність правових елементів, які характеризують місце, роль і компетенцію експерта-психолога в юридичному процесі. До правових елементів правового статусу судового експерта-психолога в кримінальному процесі на стадії досудового розслідування належать їхні юридичні обов'язки та права, заборонні заходи, коли експерту прямо забороняється вчиняти певні дії, та його юридична відповідальність за неналежне виконання своїх посадових обов'язків або зловживання ними.

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Юлія ЦИГАНЮК

Головним суб'єктом використання міжнародних стандартів у кримінальному судочинстві є людина, яка згідно зі ст. 24 Цивільного кодексу України як учасник цивільних відносин вважається фізичною особою. Одночасно чинний КПК України містить норми, у яких зазначено, що юридична особа може бути заявником, потерпілим, цивільним позивачем і цивільним відповідачем, заставодавцем, третьою особою, щодо майна якої вирішується питання про арешт у кримінальному провадженні, а також те, що щодо юридичної особи може здійснюватися кримінальне провадження.

У КПК України встановлені також певні обмеження прав юридичних осіб, наприклад у ч. 4 ст. 55 КПК України встановлено, що потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представнику юридичної особи чи певної частини суспільства, а у ч. 3 ст. 99 КПК України визначено, що представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зобов'язаний надати суду оригінал документа.

Частина 7 ст. 110 КПК України визначила, що постанова слідчого, дізнавача, прокурора, прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується. І це лише один з прикладів норм КПК України, коли юридична особа не є учасником кримінального провадження, але її права та інтереси у кримінальному судочинстві реалізовуються.

Отже, вивчення цих норм КПК України, а також інших, зміст яких не вдається презентувати у цих тезах у зв'язку з

їх обмеженим обсягом, дозволяє сформулювати висновок, що у кримінальному судочинстві юридичні особи можуть реалізувати свої права й обов'язки як учасники або як інші особи, залучення яких у кримінальний процес відбувається за ініціативою однієї зі сторін та/або суду.

Сучасний стан міжнародних стандартів, які стосуються прав людини в кримінальному провадженні, не дає можливості автоматичного використання таких стандартів щодо юридичних осіб, а сама природа юридичних осіб як правових фікцій зумовлює певні особливості.

Проведений аналіз норм міжнародного публічного права дозволив сформувати висновок про те, що на сьогодні повністю відсутні норми міжнародного публічного права, які би встановлювали, а відповідно і гарантували загальні права юридичних осіб, оскільки сама по собі юридична особа не є тією учасницею правовідносин, яка має природні права. Пояснити це можна тим, що правові фікції природними правами не можуть володіти, оскільки створені штучно. Однак міжнародні стандарти прав людини у кримінальному провадженні можуть бути застосовані і до юридичних осіб (з особливостями розуміння юридичних осіб як правових фікцій).

Наразі необхідно вести мову про аналогію використання системи міжнародних стандартів прав людини у кримінальному процесі до юридичних осіб із врахуванням їх особливостей.

На думку автора, у кримінальному процесі можуть бути реалізовані такі міжнародні стандарти прав юридичних осіб:

1) право на те, щоб не піддаватися такому поводженню чи покаранню, що порушує ділову репутацію;

2) право на рівність усіх перед законом та право на рівний захист закону;

3) право на ефективне відновлення в правах компетентним національним судом у випадках порушення основних прав, наданих Конституцією чи законом;

4) право на справедливий судовий розгляд;

5) право на призначення відповідальності виключно на підставі закону;

6) право на таємницю кореспонденції;

7) право на інформацію.

АКТУАЛЬНІСТЬ ЗБЕРЕЖЕННЯ ВІДОМЧОЇ БЕЗПЕКОВОЇ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ОБ'ЄКТІВ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ (НА ПРИКЛАДІ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ)

Олександр ЧЕРЕДНИЧЕНКО

Залізничний транспорт – найважливіша ланка у сфері критичної інфраструктури держави. Важливою є така його складова, як перевезення вантажів та пасажирів для оборонних потреб, мобілізаційна складова. На залізничних об'єктах зберігаються небезпечні речовини, необхідні для підтримання технологічного процесу, а залізницями перевозяться пожежо-вибухонебезпечні речовини та радіоактивні вантажі.

Для забезпечення процесу перевезень та ефективної роботи в умовах жорстокої конкуренції виникла потреба розбудовувати сучасну залізничну галузь на основі кращих світових стандартів. Так, функціонує АТ "Укрзалізниця", розпочато створення інтегральних компаній, набирає обертів процес позбавлення непрофільних активів та непритаманних залізниці функцій.

Однак останнім часом на залізницях гостро відчувається наявність великої кількості дестабілізуючих зовнішніх та внутрішніх факторів, що вимагає кардинальних, також дієвих управлінських рішень. Одним із них і, мабуть, найнебезпечнішим є проблема несанкціонованих втручань у діяльність залізничного транспорту, яка вийшла за рамки "безпеки руху потягів. Кожний такий акт (це крадіжки, розукомплектування машин, обладнання, механізмів, елементів інфраструктури, наслідки терактів, диверсій, ДТП і т. д.) загрожує безпеці руху поїздів, життю і здоров'ю залізничників та пасажирів.

З метою охорони шляхів сполучень та споруд, важливих елементів інфраструктури на залізничному транспорті діє си-

стема відомчої воєнізованої охорони. Співробітники вказаної служби мають засоби для охорони: як спеціальні (кийки, пристрої із сльозогінним газом, травматичну зброю, натреновані собаки для охорони і т. ін.), так і вогнепальну нарізну зброю. Воєнізована охорона має відлагоджену централізовану систему керованості та інтегровану до загальнодержавної системи протидії загрозам критичних об'єктів країни.

На відміну від залізничної воєнізованої охорони, інші приватні охоронні структури чи агенції на законодавчому рівні не мають права мати та використовувати вогнепальну зброю. Крім того, у залізничної охорони є розгалужена інфраструктура: кімнати для зберігання зброї, караульні приміщення, спеціалізований транспорт, технічні засоби (сигналізація, пульти керування, аудіо-, відеопристрої фіксації тощо). Досить ефективно працює і система супроводження вантажів озброєною охороною. Усе це поки що дозволяє забезпечувати безпеку пасажирів та безпечне перевезення вантажів споживачам, але потребує значних матеріальних затрат на функціонування системи воєнізованої охорони.

Водночас незрозуміло у який спосіб буде забезпечено існування такої відомчої системи воєнізованої охорони у подальшому. Беззаперечним є те, що взагалі відмовитися від системи охорони чи ліквідувати її буде досить небезпечним кроком. Заміна відомчої системи воєнізованої охорони на приватні охоронні структури призведе до втрати можливостей, які вказані вище, та не буде рівноцінною заміною відомчій системі охорони.

Отже, ці питання потребують додаткового опрацювання та вивчення як на рівні Міністерства інфраструктури, так і на загальнодержавному рівні. Можливо є необхідність у створенні окремої організаційної структури управління безпекою і підготовці кадрів у сфері забезпечення безпеки на залізничному транспорті.

ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТА СУЧАСНІ ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИКИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Віктор ШЕВЧУК

У сучасних умовах функціональне призначення та завдання криміналістики обумовлюються суттєвими змінами злочинності, особливостями формування криміналістичних знань, новітніми тенденціями розвитку криміналістичної науки. Завдання криміналістики визначаються її соціальною функцією – сприяти своїми прийомами, методами і засобами протидії кримінальним явищам. У зв'язку із цим, головним завданням криміналістики є сприяння органам правопорядку у боротьбі із злочинністю, повне і своєчасне техніко-криміналістичне забезпечення й супровід розслідування кримінальних правопорушень, їх судовий розгляд. Це завдання може бути реалізовано на основі всебічного використання досягнень сучасної науки і техніки.

В умовах пандемії коронавірусу та введення національними урядами низки обмежувальних заходів суттєво змінилась сучасна злочинність, оскільки вона набула нових рис, тенденцій та характеристик. Як свідчить практика, сьогодні значно зменшився рівень вуличної злочинності. Водночас різко зросла кількість злочинів, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями, які пов'язані із використанням інтернет-технологій. Значного поширення набули різні види шахрайств у всіх його проявах, що вчиняться організованими злочинними групами, які мають певну "злочинну спеціалізацію", міжнародний рівень зв'язків та чіткий розподіл функцій у механізмі злочинної діяльності.

Останнім часом активізувалася діяльність злочинних угруповань, пов'язана із контрабандою медичних масок та інших товарів протиепідемічного призначення, фальсифіка-

цією та незаконним обігом фальсифікованих лікарських засобів тощо. Значно збільшується кількість випадків вчинення контрабанди з підробленими експрес-тестами на коронавірус та онкопрепаратами. Крім цього, злочинні угруповання активно займаються поширенням фейкової інформації про коронавірус, спрямованої на посилення страху та паніки серед населення. У таких умовах з'явився новий феномен "інфодемія". Це досить активна система заходів та впливів з розповсюдження дезінформації про коронавірус, яка спрямована на нагнітання страху й залякування населення та нерідко призводить до психічних захворювань та суїцидальних виявів із летальними наслідками.

Ситуація загострення епідеміологічної кризи у світі суттєво вплинула на міжнародну організовану злочинність, яка активно використовує кризу Covid-19. Національні уряди всього світу активізують свої зусилля з протидії поширенню пандемії коронавірусу. Низка цих заходів значно впливає і на ситуацію з організованою злочинністю, адже злочинці швидко скористалися можливістю, щоб використати ситуацію, адаптуючи свою злочинну діяльність до нових можливостей сьогодення. У сучасних реаліях організована злочинність набуває транснаціонального характеру, нерідко охоплює бізнес і політику та виходить далеко за межі окремих країн.

Кримінальні елементи використовують ситуацію коронавірусної інфекції, страх та наявні проблеми навколо пандемії для здійснення активної злочинної діяльності, яка спрямована на отримання ними "злочинних надприбутків". Ґрунтуючись на інформації, наданій державами-членами ЄС, яка міститься в опублікованому ситуаційному звіті Європолу (Pandemic profiteering: how criminals exploit the Covid-19 crisis), на наш погляд, можна виділити чотири найбільш поширених напрями сучасної організованої злочинної діяльності: кіберзлочинність, шахрайство, фальсифікація та не-

законний обіг фальсифікованих лікарських засобів, злочини проти власності.

Криміналістика як прикладна наука, інтегруючи сучасні досягнення науки і техніки, нині спрямовує свій науковий потенціал на створення ефективної системи криміналістичних засобів, прийомів та технологій, застосування яких направлено на вирішення складних практичних завдань, серед яких особливу значимість набувають можливості застосування криміналістичних знань в умовах загострення епідемічної ситуації. Тому перед криміналістикою та кожним із її розділів постають завдання, які передусім пов'язані із забезпеченням діяльності органів правопорядку та інших спеціальних суб'єктів такої протидії ефективними криміналістичними рекомендаціями.

У галузі криміналістичної техніки необхідно активізувати наукові розробки щодо створення та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів, спрямованих на оптимізацію боротьби із коронавірусом. До них можна віднести нові розроблені або прилаштовані до таких завдань і потреб техніко-криміналістичні засоби, інформаційні технології, електронні бази знань, методи фіксації, оцінки та збирання доказової інформації тощо. Актуальними нині постають можливості використання безпілотних літальних апаратів, систем спостереження та відеоконтролю, електронний контроль за пересуванням осіб у просторі та повітрі, ідентифікаційні системи розпізнавання за обличчями осіб тощо.

У криміналістичній тактиці перспективними має стати дослідження, пов'язані із розробленням криміналістичних рекомендацій тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах карантину. Це зумовлює необхідність формування нових тактичних прийомів, тактичних комбінацій та тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових) дій тощо. У криміналістичній методиці така діяльність вимагає удосконалення наявних

методик розслідування кримінальних правопорушень і розроблення нових, спрямованих на оптимізацію слідчої, судової та експертної діяльності.

Отже, криміналістика сьогодні має активізувати свій потужний науковий потенціал та сучасні можливості у техніко-криміналістичному, тактико-криміналістичному та методико-криміналістичному напрямах забезпечення підвищення ефективності профілактики сучасної злочинності та боротьби із коронавірусом.

ПОРІВНЯЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ У ХОДІ ПРОВЕДЕННЯ ТОВАРОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Роман ШМАТКОВ

Розвиток товарознавчої експертизи розширює спектр правовідносин та об'єктів, які досліджуються під час її проведення.

До 2005 року об'єктами дослідження судово-товарознавчої експертизи були переважно споживчі товари – предмети побуту, будівельні, меблеві, ювелірні, косметичні, галантерейні, канцелярські товари, одяг, взуття, побутова техніка, фото-, радіо- та відеоапаратура і матеріали, обчислювальна техніка та інше. З 2005 року до сфери товарознавчої експертизи включені такі об'єкти дослідження, як машини, обладнання і сировина та визначено основні завдання і наведено орієнтовний перелік запитань для експерта.

Якщо проаналізувати розвиток переліку завдань та запитань від товарознавчої експертизи споживчих товарів до товарознавчої експертизи в сучасному вигляді, можна помітити, що зараз акцент завдань змістився здебільшого до питань вартісної оцінки об'єктів. Тобто більшість питань в експертизах зводиться до визначення експертом вартості того чи іншого об'єкта на певну дату в минулому чи на поточний час.

На вирішення експерта ставляться, окрім оціночних питань, ще й питання порівняльного характеру на кшталт: чи виготовлено виріб ААА на підприємстві ББВ відповідно до технічних умов (ДСТУ, принципової схеми, технічної документації)?

Модель цього питання в різних варіаціях може бути використана для широкого кола машин, обладнання, сировини та в рамках цивільного, господарського і кримінального провадження.

Прикладом вирішення експертної задачі у наведеній моделі запитання може бути цивільна справа, об'єктом позову в якій є правовідносини з приводу придбання покупцем неякісної продукції виробника, а саме дверних блоків. По суті справи, на думку покупця, зазначені дверні блоки не відповідали вимогам ДСТУ, хоча виробник стверджував протилежне. На вирішення товарознавчої експертизи було поставлено запитання в такій редакції: "Чи відповідно до ДСТУ виготовлено дверні блоки надані на експертизу?".

Для відповіді на питання експерту потрібно ознайомитись з технологією виробництва цього виду дверних блоків, змістом ДСТУ, котрі встановлюють відповідні допуски та обмеження щодо технічних характеристик готового виробу. У зв'язку із цим перед експертом виникає два завдання: перше – це "де ознайомитись з технологією виробництва", друге – "визначити певний ДСТУ і як отримати його офіційний текст".

Обидва завдання можуть бути вирішені експертом самостійно в ході пошуку та ознайомлення з довідковою технічною літературою з визначених питань. З технологією виробництва можливо ознайомитись як безпосередньо на самому виробництві, за можливості, так і в результаті вивчення довідкової літератури.

Другим прикладом вирішення експертної задачі з наведеної моделі запитання може бути кримінальна справа, під час якої призначалась товарознавча експертиза обладнання. У постанові про призначення експертизи перед експертом поставлено таке питання: "Чи відповідають технічні параметри та комплектація станка рильовочно-різального, станка просікально-рильовочного даним технічної документації, що надає ТОВ "Петромаш-Сервіс".

Суть справи зводилась до того, що ці станки, призначені для виготовлення гофротари, були виготовлені підприємством "Петромаш-Сервіс" за індивідуальними кресленнями

на замовлення підприємства ХХХ у 2009 році. Надалі зазначені станки вийшли з володіння підприємства ХХХ та через деякий час були виявлені у виробничих цехах іншої фірми ЗЗЗ, яка займалась аналогічним виробництвом.

Власник фірми ХХХ заявив, що виявлене обладнання є його власністю та на обґрунтування своїх заяв надав технічні паспорти та договори на виготовлення обладнання, укладені з підприємством "Петромаш-Сервіс".

Під час огляду обладнання було встановлено, що воно дійсно належить до рильовочно-різального та призначено для виготовлення гофротари, має певні розмірні характеристики валів і рильовочно-різальних ножів. Ці технічні характеристики були визначені під час слідчого огляду за присутності обох сторін. Після завершення цього огляду протокол з іншими матеріалами кримінальної справи був направлений експерту для проведення товарознавчої експертизи.

Під час експертизи порівнювались технічні характеристики та лінійні розміри вузлів та агрегатів вилучених і оглянутих станків з технічними характеристиками і лінійними розмірами, зазначеними в наданій технічній документації.

У результаті проведення порівняльного аналізу встановлено, що вилучені рильовочно-різальні станки не відповідають нормам технічної документації.

Третім прикладом може бути така кримінальна справа. Одна із сторін звинувачувала іншу в незаконності використання такого технічного рішення, як "Електродуговий випарник металів та сплавів для нанесення покриття у вакуумі". Це технічне рішення на час проведення експертизи мало статус комерційної таємниці та було використано колишнім працівником фірми поза договірними відносинами з власником фірми.

Експерту надано для дослідження блок електро-механічного керування, що був виготовлений колишнім працівником, та технічна документація з комплектом принципових

схем блоку керування, і поставлено таке запитання: “Чи виготовлено блок керування НПВ “Покров” відповідно до технічної документації ПП “ЛАД?”.

Схема проведення дослідження аналогічна тій, що використовувалась при наданні відповіді на поставлене запитання в попередньому прикладі. Тобто в цьому випадку також проводилось порівняння реального пристрою з комплектом наданих схем.

Як висновок може бути теза котра наголошує, що об’єктами дослідження товарознавчої експертизи можуть бути найрізноманітніші об’єкти, які умовно належать до звичайних товарів народного споживання в класичному їх розумінні. Проте саме розширення меж об’єктів товарознавчої експертизи дозволило проводити їх дослідження на рівні з іншими споживчими товарами.

ПРЕДМЕТ ДОПИТУ СВІДКІВ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

Василина ЩЕРБАНЮК
Вадим ПЯСКОВСЬКИЙ

Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань.

Аналіз вивчених нами кримінальних проваджень показав, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, як свідки були допитані наступні особи (при цьому в одному кримінальному провадженні могли бути допитані декілька категорій осіб):

а) працівники установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, конвойного підрозділу, в тому числі ті, які здійснювали контроль і нагляд за поведінкою засуджених чи взятих під варту осіб – 87,8 %;

б) інші засуджені чи взяті під варту особи – 43,2 %;

в) особи, які особисто не знайомі з втікачем, однак були очевидцями втечі, спостерігали за його діями або спілкувалися з ним після вчинення злочину, зокрема особи, які проживають або працюють неподалік установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, водії маршрутних транспортних засобів, таксисти, продавці магазинів, випадкові перехожі і т. п. – 29,6 %;

г) родичі, знайомі, друзі втікача, які можуть його охарактеризувати, а також яким може бути відоме його місце перебування, план дій після вчинення злочину – 24,3 %.

Коло обставин, які необхідно встановити слідчому під час допиту (предмет допиту), багато в чому залежить від того, до якої категорії свідків належить допитувана особа. Так, під час

допиту працівників установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, конвойного підрозділу з'ясовуються не лише загальні анкетні дані допитуваного, але й займана ним посада; з якого часу перебуває на службі та у займаній посаді; військове (спеціальне) звання; функціональні обов'язки; графік несення служби; коли і о котрій годині приступив до несення служби.

Якщо допитуваний ніс службу в той час, коли відбулася втеча, встановлюється, де саме він знаходився перед і в момент втечі засудженої чи взятої під варту особи, маршрут пересування установою виконання покарань чи попереднього ув'язнення; чи відбувалося спрацювання інженерно-технічних засобів охорони, якщо так, то які заходи вживалися після цього; якщо безпосередньо спостерігав за вчиненням втечі, то скільки осіб її вчинили, яким способом, напрям руху втікачів; як саме зреагував допитуваний (почав переслідувати втікачів, доповів про подію керівництву, застосовував вогнепальну зброю тощо). Якщо відсутність засудженої чи взятої під варту особи була виявлена під час режимної перевірки або виявлені сліди втечі на контрольно-слідовій смузі, пошкодження інженерно-технічних споруд охорони, то які саме організаційні, режимні чи оперативні заходи вживалися самим допитуваним; які дії під час цього вчиняли інші засуджені чи взяті під варту особи.

Під час допиту інших засуджених чи взятих під варту осіб необхідно звертати увагу на те, чи були вони безпосередніми очевидцями втечі. Якщо так, то потрібно з'ясувати час, місце, обставини вчинення злочину; які дії вчиняв втікач; де знаходився при цьому допитуваний; які були його дії; чи намагався він припинити злочин; чи повідомляв працівникам установи відбування покарань чи попереднього ув'язнення про те, що йому відомо про обставини втечі та напрямок руху втікача. Під час допиту засуджених чи взятих під варту осіб, які особисто знали втікача та спілкувалися з ним, ставляться

запитання щодо характеристики втікача; з ким він товаришував; який мав статус відповідно до неформальної стратифікації; чи вживав наркотичні засоби без призначення лікаря; чи були в нього конфлікти з іншими засудженими чи взятими під варту особами, працівниками установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення; чи розповідав про проблеми вдома, конфлікти з рідними та близькими; чи висловлював намір вчинити втечу; який був мотив вчинення злочину; чи обговорював деталі майбутньої втечі; з ким спілкувався по телефону; від кого отримував передачі та посилки; чи готувався до вчинення злочину; куди міг поїхати після вчинення втечі; коли і за яких обставин останній раз його бачили і спілкувалися з ним; хто може бути співучасником вчинення злочину; у кого із родичів та знайомих може переховуватися тощо.

Під час допиту осіб, які особисто не знайомі з втікачем, однак були очевидцями втечі, потрібно з'ясувати які саме дії втікача спостерігав свідок; напрямок його руху; чи з кимось він спілкувався, якщо так, то з ким, як може свідок описати даних осіб, чи може їх впізнати, за якими ознаками; чи сідав в автомобіль, якщо так, то колір, марка, номерний знак даного автомобіля. Якщо ж свідок бачив втікача через певний проміжок часу після вчинення злочину, то встановлюється, за яких саме обставин це відбулося, хто ще був поряд з ними, у зв'язку з чим свідок та втікач спілкувалися між собою; чи користувався втікач мобільним телефоном, якщо так, то чи телефонував до когось, зміст розмови; що розповідав про себе; чи мав при собі грошові кошти, яку суму; у якому напрямку рухався; якщо втікач пересувався маршрутним транспортним засобом або таксі, то де саме вийшов, чи хтось його зустрічав тощо.

За результатами допиту родичів, знайомих, інших осіб слідчий може отримати інформацію про спосіб життя підозрюваного, його зв'язки, з ким останнім часом найбільше

спілкувався, куди може направлятися, де переховуватися. Однак, варто зазначити, що проводити допит таких осіб досить складно, оскільки, зазвичай, вони є зацікавленими в тому, що б втікача не було розшукано, а тому під час допиту даної категорії осіб слідчому необхідно бути готовим до протидії з їх боку, зокрема до отримання від них завідомо неправдивих показань.

Отже, з метою повного та всебічного розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти не потрібно обмежуватися допитом лише підозрюваного та очевидців вчинення злочину, необхідно також отримувати показання від осіб, які можуть охарактеризувати втікача, а також повідомити про його дії після вчинення злочину.

ЗАТРИМАННЯ ДЕРЖАВНОЮ ПРИКОРДОННОЮ СЛУЖБОЮ УКРАЇНИ ОСІБ У ПОРЯДКУ СТАТТІ 208 КПК УКРАЇНИ

Іван ЩЕРБЛЮК
Анатолій ПРИТУЛА

Основні форми оперативно-службової діяльності, передбачені ст. 2 Закону України "Про Державну прикордонну службу України", здійснюються військовослужбовцями та працівниками, залученими до оперативно-службової діяльності згідно з Переліком посад працівників Держприкордонслужби України, які відповідно до їх службових повноважень можуть залучатися до оперативно-службової діяльності, визначаються Головою Державної прикордонної служби України.

Чинний Порядок дій уповноважених посадових осіб Державної прикордонної служби України під час затримання осіб, підозрюваних у вчинені злочину, без ухвали слідчого судді або суду, затверджений наказом Міністерства внутрішніх справ України від 10.05.2018 № 386, зареєстрований у Міністерстві юстиції України від 18.07.2018 № 834/32286 (далі – Порядок), уже не відображає правових реалій, організаційно-штатної структури Держприкордонслужби України.

Згідно з абзацом четвертим пункту 2 розділу ІІ "Прикінцеві положення" Закону України від 04.06.2020 № 671-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою" міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади необхідно привести їх нормативно-правові акти відповідно до зазначеного закону.

Оскільки цим Законом внесені зміни до ст. 208 КПК України, відповідно до вимог якої відбувається затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, без ухвали слідчого судді

або суду, то положення Порядку необхідно привести відповідно до внесених змін.

Потребує уточнення коло осіб Держприкордонслужби України, які уповноважені затримувати осіб, підозрюваних у вчинені злочину, без ухвали слідчого судді або суду, та розширює перелік підстав для затримання осіб відповідно до Закону України від 04.06.2020 № 671-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою".

Отже, відповідно до абзацу четвертого пункту 2 розділу II "Прикінцеві положення" Закону України від 04.06.2020 № 671-IX "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою" та з метою приведення нормативно-правових актів МВС України відповідно до законодавства, вважаємо за доцільне:

Внести до Порядку такі зміни:

пункт 2 розділу I викласти в такій редакції:

"У цьому Порядку термін "уповноважена службова особа" означає військовослужбовця або працівника Держприкордонслужби України, який безпосередньо виконує завдання з оперативно-службової діяльності Держприкордонслужби України";

пункт 1 розділу II після абзацу четвертого доповнити новим абзацом п'ятим такого змісту:

"є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого ст. 255, 255-1, 255-2 Кримінального кодексу України".

У зв'язку з цим абзаци п'ятий–сьомий вважати відповідно абзацами шостим–восьмим;

додаток 1 викласти в новій редакції.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧИХ, ДІЗНАВАЧІВ І СПІВРОБІТНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

Олександр ЮХНО

Поняття та сутність "взаємодії" досліджувалось протягом багатьох років, але науковці так і не дійшли остаточних висновків щодо чіткого визначення цього понятійного апарату з огляду на вивчення такої проблеми різними галузями права та знань. Зазначене вимагає окремого дослідження, оскільки до цього ще спонукає й законодавче закріплення з 01.07.2020 додаткового учасника кримінального провадження в особі дізнавача та в окремих випадках і керівника органу дізнання, які мають право на проведення негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д). У сукупності постає завдання удосконалення теоретичного й прикладного напряму. Питання взаємодії працівників оперативних підрозділів при виконанні доручень слідчого, дізнавача та при виконанні оперативно-розшукових заходів і НС(Р)Д фрагментарно досліджувались і вивчались у наукових працях різних галузей права, зокрема в наукових роботах їх представників: С. Є. Абламського, О. М. Бандурки, П. Д. Біленчука, І. Ф. Герасимова, І. В. Гловюк, А. В. Дунаєвої, В. Г. Дрозд, О. О. Волобуєва, В. П. Захарова, Д. Д. Заяць, О. В. Капліної, Н. І. Клименко, Н. І. Ковальова, В. К. Лисиченка, Г. А. Матусовського, В. А. Некрасова, І. М. Осики, В. Д. Пчолкіна, М. В. Салтевського, Р. Л. Степанюка, Л. Д. Удалової, Т. Г. Фоміної, С. С. Чернявського, В. Ю. Шепітька, А. П. Шеремета, О. Г. Шило, Г. П. Цимбала та інших вчених. Разом з тим у дослідженнях указаних та інших учених концептуально не було досліджено право дізнавача на проведення НС(Р)Д, а також

питання взаємодії дізнавача, слідчого і прокурора та оперативних підрозділів. У цьому напрямі не досягнуто одностайного визначення поняття "взаємодія".

Процесуальний інститут НС(Р)Д введений як новела у КПК України 2012 року окремою главою 21. У ч. 1 ст. 246 визначено, що негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України. Частина 2 цієї ж статті закріплює, що НС(Р)Д проводяться у випадках, якщо відомості про злочин, кримінальний проступок та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в іншій спосіб. За визначенням Є. Д. Скуліша, їх метою є забезпечення виявлення та оперативно-розшукове документування тяжких, особливо тяжких, резонансних та латентних кримінальних правопорушень, розслідувати які неможливо лише традиційними засобами кримінального провадження, а іноді надзвичайно складно або взагалі неможливо, що ми підтримуємо, але до цього вважаємо додати, що НС(Р)Д, згідно з останніми доповненнями в чинне законодавство, можна використовувати й при досудовому розслідуванні кримінальних проступків, відповідно до наданих таких процесуальних прав дізнавачам. Однак постає питання, що НС(Р)Д проводиться по тяжких та особливо тяжких злочинах, а дізнавач буде розслідувати кримінальні проступки.

Законодавець у чинному КПК України передбачив одну із форм взаємодії дізнавача, слідчого, прокурора з оперативними підрозділами з використанням процесуального акту – доручення. За визначенням А. М. Балашова, доручення надаються в письмовій формі, при цьому повинен дотримуватись установлений законом порядок залучення вказаних органів до участі у досудовому розслідуванні, а також створюються додаткові гарантії точного дотримання порядку збирання доказів та встановлення істини у провадженні. Згідно з його по-

зицією, доручення – це документ, що засвідчує право слідчого, прокурора на пред'явлення до відповідного правоохоронного органу вимоги, спрямованої на забезпечення своєчасного та якісного виконання завдання, яке в ньому міститься, що ми підтримуємо. Однак, слід наголосити, що законодавцем не визначено конкретних підстав, процесуального порядку винесення, обсягу, меж та строків їх виконання.

Реалізація і виконання відповідних положень чинного КПК України в дослідженому напрямі поєднані з питанням налагодження ефективної взаємодії між слідчим, дізнавачем, прокурором та працівниками оперативних підрозділів щодо виконання їх доручень з проведення НС(Р)Д. Указаний термін "взаємодія" досить рідко наводиться й в законодавстві України. Відповідно до положень ч. 3 ст. 571 чинного КПК України цей термін згадується лише один раз при висвітленні питання діяльності спільних слідчих груп. Крім цього, не визначаючи сутності та змісту, такий термін зазначається лише у пункті 5 ст. 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", а також у розділі 5 Закону України "Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю". Однак у науковій літературі не знайдено одностайного визначення поняття "взаємодія" та її сутності і форм. Навколо цього висловлюються різні наукові позиції, при цьому своє бачення і вирішення завдань взаємодії вирішують різні галузі права, зокрема з теорії управління, оперативно-розшукової діяльності, криміналістики та кримінального процесу. Наведемо лише деякі з них, що наближені до виконання завдань кримінального провадження. Сучасне тлумачення поняття надала С. Тищенко, на думку якої під взаємодією у кримінальному провадженні слід розуміти дії учасників кримінального процесу, які, реалізуючи свої повноваження стосовно один одного, сприяють виконанню загальних завдань кримінального провадження. Характер взаємодії може бути різним, залежно від того, керуються безпосередні учасники

спільним інтересом чи відмінними. Головне, щоб у кінцевому результаті було досягнуто мети, задля якої суб'єкти взаємодіють, що ми підтримуємо. Дискутуючи з цього питання, В. В. Ковальов наголосив, що взаємодія виявляється у консолідації сил і засобів взаємодійних суб'єктів кримінального провадження для досягнення єдиної мети, що ми підтримуємо, посилаючись на ст. 2 КПК України щодо виконання завдань кримінального провадження.

Розширюючи визначення вказаного поняття, М. П. Климчук слушно доповнює, що в процесі взаємодії слідчого й оперативних підрозділів під час досудового розслідування між ними виникають не лише кримінальні процесуальні відносини, а й ділове співробітництво, відбувається якісне об'єднання сил, засобів і методів, що забезпечує оптимізацію процесу розслідування злочинів для найбільш якісного й ефективного виконання завдань, які стоять перед досудовим розслідуванням, що ми підтримуємо і можемо додати, що вказане доповнення наближує до комплексного визначення поняття "взаємодія", чого бракувало у попередніх дискусіях.

Якщо розглядати форму взаємодії, то в законодавстві вона не визначена. Згідно з науковою позицією В. Ф. Цепелєва, форма – це вид, різновид, тип чогось, підрозділ у систематиці, що входить до складу вищого розділу роду, устрій, структура, зовнішнє вираження чогось, що зумовлено певним змістом. Долучаючись до дискусії з указаних питань, А. Н. Балашов запропонував свою позицію про те, що форми взаємодії доречно класифікувати залежно від двох підстав: а) характеру дій, що виконуються за дорученням слідчого (проведення оперативними підрозділами слідчих (розшукових) дій та негласних (слідчих) розшукових дій; б) періоду, протягом якого здійснюється взаємодія (разова, періодична, постійна), що ми підтримуємо.

Узагальнюючи наукові підходи вчених та представників наукових шкіл до визначення поняття "взаємодія", їх можна

класифікувати на таких рівнях: 1) відомчому – між підрозділами одного органу; 2) локальному – між органами і підрозділами однієї територіальної одиниці (області, району, міста, районах у містах); 3) територіальному (регіональному) – між головними управліннями, управліннями в Автономній республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі, районах, містах, районах у містах; 4) міжвідомчому – між органами і підрозділами декількох відомств (наприклад, між органами досудового розслідування Національної поліції та Експертної служби МВС України); 5) центральному – між головними управліннями органів, що залучаються до проведення досудового розслідування (наприклад, головними слідчими управліннями Національної поліції України та Офісом Генерального прокуратура України. Так, на сьогодні взаємодія здійснюється за двома взаємопов'язаними напрямами: 1) стратегічному – організація реалізації державної політики у протидії злочинності, усунення причин та умов її існування, а також удосконалення законодавчої та нормативно-правової бази; 2) тактичному – виявлення, документування, попередження, розкриття та розслідування вчинених кримінальних правопорушень, а також розшук, затримання підозрюваних осіб і відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам.

Окремі вчені відносять до взаємодії також й непроцесуальні, які інколи називають організаційними формами взаємодії. До них можна віднести: обмін інформацією, зокрема з криміналістичних, оперативно-розшукових і довідкових та автоматизованих банків даних, зокрема системи МВС України; узгоджені плани спільного проведення С(Р)Д та НС(Р)Д; проведення координаційних нарад (засідань штабів) з питань зазначених заходів та їх організаційного забезпечення; спільну співпрацю у складі слідчо-оперативних груп.

Досліджуючи вказане питання, слід визначити такі процесуальні форми взаємодії дізнавача, слідчого, прокурора й

працівників оперативних підрозділів при виконанні НС(Р)Д: 1) доручення слідчого, дізнавача, прокурора про проведення С(Р)Д та НС(Р)Д органу досудового розслідування або відповідним оперативним підрозділам. Законодавство передбачає два види доручень дізнавача, слідчого, прокурора: а) доручення за місцем проведення досудового розслідування кримінальних проступків і злочинів відповідно до положень пп. 4, 5 ч. 2 ст. 36, п. 3 ч. 2 ст. 40 КПК України; б) доручення поза місцем проведення досудового розслідування відповідно до положень ч. 6 ст. 218 КПК України; 2) залучення до участі у проведенні С(Р)Д посадової особи іншого органу досудового розслідування (працівника оперативного підрозділу, інспектора-криміналіста – як нового фахівця у відділі поліції та ін.) для допомоги у виявленні доказової інформації та належного використання спеціальних знань; 3) здійснення досудового розслідування декількома слідчими (слідчою групою) відповідно до положень ч. 2 ст. 38 КПК України.

Стосовно строків виконання НС(Р)Д, то в законі вони чітко не визначені, що спонукає суб'єктів надання доручень та виконавців спиратись на загальні положенні досудового розслідування щодо них, в яких взагалі йдеться про "розумні строки". Однак законодавець відповідно до вимог ч. 1 ст. 28 КПК України також використовує й словосполучення "об'єктивно необхідні строки". Таким чином, конкретно строки таких дій законодавчо не визначено. З цих питань ЄСПЛ неодноразово визначав, що неможливо тлумачити поняття розумного строку як фіксовану кількість днів, тижнів тощо, слід підтримати думку вчених, що "об'єктивно необхідні строки" найбільш логічно підходять до визначеного питання. У цьому питанні слід погодитись та підтримати наукову позицію С. Б. Фоміна про те, що суб'єктом, який встановлює процесуальні строки, є слідчий. Він посилається на законодавця, який зазначив, що строки встановлює закон або відповідно до нього прокурор, слідчий суддя або суд. Це означає, що у підзаконних актах не

можуть встановлюватись кримінальні процесуальні строки, оскільки це врегульовано ст. 1 КПК України, що ми підтримуємо. Аналогічної позиції дотримуються й С. О. Сорока та Г. С. Римарчук, які зазначають, що строк виконання доручення має бути розумним і достатнім для його виконання, адже залежно від складності завдань, поставлених слідчим у дорученні, має визначатись і строк його виконання. Наявні наукові позиції вчених, які узагальнив А. Н. Балашов, та системне тлумачення положень ст. 41 та ч. 6 ст. 246 КПК України дають підстави зазначити, що письмове доручення слідчого, дізнавача, прокурора про проведення НС(Р)Д є правовою підставою для їх проведення.

За результатами дослідження слід зробити висновки про те, що при взаємодії її суб'єктами відповідно до положень ч. 2 ст. 41 КПК України під час виконання доручень дізнавача, слідчого, прокурора співробітника оперативного підрозділу наділено процесуальними правами, обов'язками і повноваженнями слідчого. Однак при внесенні змін до КПК України щодо запровадження на досудовому розслідуванні кримінальних проступків законодавець допустив технічну помилку, не зазначивши, що при виконанні письмового доручення дізнавача про проведення НС(Р)Д оперативний працівник користується правами дізнавача, яку, на нашу думку, слід усунути на законодавчому рівні.

Співробітники оперативних підрозділів не мають права здійснювати процесуальні дії у кримінальному провадженні за власною ініціативою або звертатися з клопотанням до дізнавача, слідчого судді чи прокурора. Згідно з ч. 3 цієї ж статті доручення дізнавача, слідчого, прокурора щодо проведення НС(Р)Д є обов'язковими для виконання оперативним підрозділом. Відсутність такого документа (доручення) в матеріалах кримінального провадження буде констатувати порушення процесуального порядку, передбаченого КПК України при отриманні доказів, і як наслідок наявність ма-

теріалів за результатами проведення таких НС(Р)Д і додатків до них будуть визнаватись судом недопустимими доказами. Неухильне виконання цих вимог чинного законодавства при взаємодії працівників досудового розслідування і оперативних підрозділів під час кримінального провадження визначив Конституційний Суд України. У зв'язку з указаним про дотримання законного способу отримання доказів за такої взаємодії і справедливого судового розгляду наголошував і ЄСПЛ у справі від 15.12.2005 "Ваньян проти Росії" (скарга № 53203/99).

Водночас дослідження в цьому напрямі тривають, а порушені питання підлягають окремому дослідженню або науковому вивченню.

СЕКЦІЯ 3. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

ОБМІН ІНФОРМАЦІЄЮ МІЖ СУБ'ЄКТАМИ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Сергій АЛБУЛ

У вичерпному переліку прав підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність (далі – ОРД) (ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"), передбачено право мати гласних і негласних штатних та позаштатних працівників, разом із тим, всі вищезазначені оперативні підрозділи, використовуючи негласних працівників, отримують оперативну інформацію щодо протиправного діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом (далі – КК) України.

Водночас оперативна інформація, отримана одним із суб'єктів ОРД, може стосуватися не тільки "власної" лінії роботи, але й напрямів роботи інших суб'єктів, для яких вона залишається невідомою. Це призводить до того, що найбільш цінна оперативна інформація не потрапляє до конкретного підрозділу, який повинен та має право її реалізовувати. Така ситуація, що є залишками застарілої радянської системи, на наш погляд, обумовлена такими причинами:

1. Структурно-функціональна "закритість" суб'єктів ОРД один від одного.

2. Небажання надавати "власну" інформацію (отриману з негласних джерел) іншим суб'єктам та відпрацювання інформації виключно за власною лінією роботи.

3. Негласні "змагання" правоохоронних органів за підвищенням власного статусу у громадській думці (достатньо згадати негласне протистояння між МВС та КДБ за часів СРСР).

4. Відсутність реальної координації та взаємодії правоохоронних органів держави у цьому напряму.

Зазначене призводить до:

1. Необізнаності оперативних підрозділів одних суб'єктів щодо виявлення іншими суб'єктами фактів протиправної діяльності осіб та груп осіб.

2. Втрати актуальності оперативно-розшукової інформації, яка своєчасно не була перевірена та реалізована.

3. Унеможливлення попередження та припинення тяжких та особливо тяжких злочинів з боку осіб (груп осіб), інформація щодо яких своєчасно не потрапила до відповідних правоохоронних органів.

4. Ускладнення та неповноти здійснення оперативних розробок осіб (груп осіб), інформація щодо яких є у інших суб'єктів ОРД.

Необхідно зазначити, що така ситуація, яка є проявом недосконалої системи внутрішньої та зовнішньої взаємодії, має місце на двох рівнях:

між різними суб'єктами ОРД (наприклад, між Національною поліцією та СБУ тощо);

між окремими оперативними підрозділами в межах однієї структури (наприклад, між окремими підрозділами кримінальної поліції в системі Національної поліції).

Отже, на сьогодні доречним є розроблення заходів щодо вдосконалення обох напрямів взаємодії щодо інформаційного забезпечення негласної роботи.

У системі Національної поліції України:

розроблення відомчого нормативного акту з питань обміну (в тому числі ініціативного) оперативною інформацією, яка стосується напрямів (ліній, територій тощо) роботи окремих оперативних підрозділів;

визначення підрозділу-координатора та рівнів доступу до наявної оперативної інформації, яка міститься у базах даних оперативного призначення Національної поліції.

На рівні правоохоронних органів держави:

створення Координаційної ради (назва не є принциповою) з питань інформаційного забезпечення негласної роботи суб'єктів ОРД. До складу такого органу мають увійти керівники (представники) всіх суб'єктів ОРД, визначених у ст. 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність";

розроблення та прийняття міжвідомчого нормативного акту з питань інформаційного забезпечення негласної роботи суб'єктів ОРД, який має передбачати реальну можливість та механізми взаємообміну оперативною інформацією (за запитами, ініціативно тощо);

розроблення системи контролю за дотриманням вимог та положень вищевказаного нормативного акту;

Вбачається, що сприйняття необхідності запропонованих заходів має теоретичну та практичну складові:

по-перше, поверне наступальний, упереджувальний характер діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів (зокрема, Національної поліції) у стратегічних та тактичних напрямах протидії злочинності;

по-друге, забезпечить комплексне постійне надходження актуальної оперативної інформації до компетентних оперативних підрозділів з метою виконання завдань кримінального судочинства;

по-третє, сприятиме подальшому науковому пошуку у галузі протидії злочинності та перегляду парадигми оперативно-розшукової діяльності.

ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ПІДРОЗДІЛУ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Сергій БАСАЛИК
Володимир ВОЛОШИН

Під організацією оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) розуміється комплекс спеціальних заходів, здійснюваних керівництвом державного органу влади – суб'єкта ОРД, їх оперативними підрозділами з метою виконання визначених відповідно до їх компетенції функцій у сфері оперативно-розшукової діяльності.

Організація ОРД включає низку елементів, зокрема: аналіз оперативної обстановки; планування оперативно-розшукових заходів; розстановка сил та засобів оперативних підрозділів; організація та забезпечення взаємодії; контроль за ОРД; впровадження сучасних методів ОРД в діяльність відповідних підрозділів.

Ядром ОРД у сфері протидії торгівлі людьми є передусім оперативний пошук, направлений на виявлення ознак цього злочину відповідно до аналізу ризиків такої діяльності. Виявлення ознак торгівлі людьми становить собою діяльність оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України, що здійснюється спільно із оперативними та іншими підрозділами інших уповноважених правоохоронних органів, націлена на встановлення можливих фактів продажу та іншої оплатної передачі людини, а також здійснення щодо неї будь-якої іншої незаконної угоди, пов'язаної із її переміщенням через державний кордон України для подальшого продажу або передачі іншим особам.

Аналіз ризиків дозволяє спрямувати оперативний пошук на виявлення найбільш ймовірних об'єктів оперативної зацікавленості, до яких відносяться фізичні та юридичні особи, причетні до організації торгівлі людьми або такі, що виступають її жертвами.

При цьому слід зазначити, що виявленню підлягають ознаки не лише тих злочинів, що вже були вчинені, а й тих, що готуються, для посилення важливості проведення аналітичної роботи, яка у цьому випадку є не лише допоміжною стосовно оперативно-розшукової, а й як її складова.

Оперативно-значуща інформація може отримуватися із різних джерел, зокрема, від осіб, що співробітничають з правоохоронними органами на конфіденційній основі, від потерпілих, така, що надійшла від інших правоохоронних органів, від засобів масової інформації, громадських організацій, іноземних правоохоронних та інших компетентних органів. Окрім цього, важливого значення останнім часом набуває інформація, отримана у результаті моніторингу мережі Інтернет, зокрема, соціальних мереж, де розповсюджуються повідомлення щодо працевлаштування за кордоном.

Інформація щодо юридичних осіб потребує суттєвої перевірки, у т. ч. щодо їх можливих зв'язків з організованою злочинністю, а також, що не пов'язана безпосередньо із торгівлею людьми. Зокрема, юридичні особи, що тривалий час залучалися для здійснення незаконного переміщення мігрантів, можуть так само використовуватися і для переміщення жертв торгівлі людьми.

До кримінологічних ознак, відповідно до яких доцільно здійснювати оперативний пошук, можна віднести:

дані щодо причетності громадянина до протиправної діяльності за кордоном чи в Україні, його депортацію у зв'язку із вчиненням правопорушення;

виїзд жінки за кордон на досить тривалий час, наприклад, на декілька місяців до країн підвищеного ризику з точки зору

незаконної сексуальної експлуатації (наприклад, традиційні курортні та туристичні центри, країни Центральної Європи, Близького Сходу, арабські країни). Особливої уваги потребують такі особи, що направляються до країн, де тривають збройні конфлікти та розміщені значні миротворчі сили;

регулярний виїзд за кордон у складі туристичних груп до країн підвищеного ризику з точки зору торгівлі людьми;

незаконний перетин кордону особами, що підпадають під ознаки потенційних жертв торгівлі людьми;

використання особами фірм із працевлаштування, туристичних агенцій тощо, що вже потрапляти у поле зору як причетні до організації переміщення жертв торгівлі людьми.

Оперативно-розшукова діяльність із протидії торгівлі людьми має бути спрямована, у першу чергу, на своєчасне встановлення потерпілих. Це є важливим як з точки зору забезпечення їх безпеки, недопущення порушення їх прав людини, так і у контексті подальшого кримінального провадження, формування належної доказової бази та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. Водночас, слід ураховувати, що часто такі особи не володіють інформацією стосовно осіб, які здійснювали щодо них незаконні дії, а також щодо інших жертв торгівлі людьми. Окрім цього, такі особи можуть бути незацікавлені у розкритті обставин здійснення щодо них протиправних дій. З огляду на це опитування встановлених жертв торгівлі людьми вимагає ретельної підготовки. Необхідним є налагодження співробітництва із потерпілими особам, при цьому це співробітництво має продовжуватися і під час здійснення заходів у рамках кримінальних проваджень. Зокрема потерпілій особі повинні бути роз'яснені її права, у т. ч. і щодо захисту інформації відносно неї, недопустимості розголошення відомостей, що її ганьблять, а також забезпечення її особистої безпеки як учасника кримінального судочинства.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ТА КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Ірина БІЛОУС

У сучасних умовах гостро постає питання протидії та боротьби зі злочинністю, що в свою чергу актуалізує питання визначення і нормативного регулювання оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності оперативних підрозділів Служби безпеки України. Жодне кримінальне провадження в системі Служби безпеки України не відбувається без участі оперативних підрозділів, які використовують значні ресурси для його розслідування.

Оперативно-розшукова діяльність має виключно державно-правовий характер, що зумовлене, насамперед, її законодавчим визначенням та санкціонуванням державою. Правовою основою оперативно-розшукової діяльності є Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність", який закріплює поняття оперативно-розшукової діяльності. Статтею 2 цього Закону визначено, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Оперативно-розшукова діяльність підрозділів СБУ ґрунтується, в свою чергу, на принципах верховенства права, законності, дотримання прав і свобод людини.

Оперативні підрозділи СБУ проводять оперативно-розшукові заходи за такими лініями: контррозвідка, захист національної державності, контррозвідувальний захист економіки держави, контррозвідувальний захист інтересів держави у сфері інформаційної безпеки, боротьба з корупцією та організаційною злочинністю.

Оперативно-розшукова діяльність суттєво відрізняється від будь-яких інших видів діяльності та має яскраво виражений розвідувально-пошуковий характер. Так, усі її заходи законодавчо визначаються як пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні. Дії працівників оперативних підрозділів щодо встановлення ще невідомих подій злочину та осіб, які причетні до їх вчинення, а також злочинів, що готуються або вчинені невстановленими особами, визначаються як пошукові заходи. Розвідувальні заходи – це дії працівників оперативних підрозділів або осіб, що конфіденційно співпрацюють з оперативним підрозділом, які виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації з метою збирання інформації про її структуру, викриття головних учасників вчинення злочинів ("лідерів", організаторів, співучасників, діючих корумпованих посадових осіб у правоохоронних органах тощо), своєчасного виявлення підготовки вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів тощо.

Однією із складових завдань Служби безпеки України є контррозвідувальна діяльність. Стаття 1 Закону України "Про контррозвідувальну діяльність" визначає, що контррозвідувальна діяльність – спеціальний вид діяльності у сфері забезпечення державної безпеки, яка здійснюється з використанням системи контррозвідувальних, пошукових, режимних, адміністративно-правових заходів, спрямованих на попередження, своєчасне виявлення і запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам безпеці України, розвідувальним, терористичним та іншим протиправним посяганням спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на інтереси України.

Завданнями контррозвідувальної діяльності, які визначаються статтею 2 вказаного Закону, є: добування, аналітична обробка та використання інформації, що містить ознаки або факти розвідувальної, терористичної та іншої діяльності

спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; протидія розвідувальній, терористичній та іншій діяльності спеціальних служб іноземних держав, а також організацій, окремих груп та осіб на шкоду державній безпеці України; розроблення і реалізація заходів щодо запобігання, усунення та нейтралізації загроз інтересам держави, суспільства та правам громадян.

Специфіка такої діяльності полягає гласній і негласній формі здійснення контррозвідувальних заходів. Гласні контррозвідувальні заходи передбачають використання відкритих (офіційних) форм і методів роботи у сфері забезпечення державної безпеки (аналіз останніх офіційних подій, робота з реєстрами, базами даних). Негласні контррозвідувальні заходи здійснюються із залученням осіб, які конфіденційно співпрацюють з контррозвідувальними органами і підрозділами, а також з використанням оперативних, оперативно-технічних та спеціальних сил і засобів.

Аналіз діяльності оперативних підрозділів Служби безпеки України свідчить, щодо виконання завдань, покладених у межах визначеної законодавством компетенції, неможливий без використання всього комплексу сил, засобів, методів і заходів оперативно-розшукової діяльності. Слід відзначити значну динаміку щодо збільшення загроз, які виникають з розвитком науково-технічного прогресу. Оперативні працівники підрозділів СБУ стикаються з більшістю злочинних діянь, які вчинені за допомоги сучасних технологій. Саме тому наразі нагально необхідні науково вивірені підходи до вирішення завдань, які виникають у зв'язку з розвитком можливостей інформаційного простору, та подальші ґрунтовні дослідження в галузі оперативно-розшукової діяльності, які б сприяли забезпеченню своєчасного виявлення, припинення, розкриття та розслідування злочинів, віднесених до підслідності СБУ.

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ КВАРТИРНИМ КРАДІЖКАМ, ЯКІ ВЧИНЯЮТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ, УТВОРЕНИМИ ЗА ЕТНІЧНОЮ ОЗНАКОЮ

Олександр БОЙКО

Не дивлячись на чисельність наукових досліджень, присвячених різним аспектам оперативно-розшукової протидії вчиненню квартирних крадіжок організованими групами, проблемам цього виду кримінальних правопорушень, які вчиняються такими групами, утвореними за етнічною ознакою, не було присвячено окремого дослідження.

Не повною мірою вивчені й виокремлені особливості оперативно-розшукової характеристики таких правопорушень, залишаються недостатньо розробленими організаційно-тактичні питання оперативно-розшукової протидії квартирним крадіжкам, які вчиняються організованими групами, утвореними за етнічною ознакою тощо.

Підрозділи кримінальної поліції нерідко зазнають певних труднощів як в організації превентивної діяльності, так і під час здійснення оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування квартирних крадіжок, учинених учасниками етнічних злочинних угруповань.

У зв'язку із цим, виникає гостра необхідність глибокого наукового дослідження піднятих питань, розроблення відповідних науково-методичних рекомендацій.

Особливістю етнічної кримінальної протиправної діяльності є те, що учасників таких організованих груп з'єднують етнічні зв'язки з країнами й регіонами їх народження або ж проживання родичів, що виходить за межі кордону України. Використовуючи спільність походження, мови, звичаїв, зазначені етнічні організовані групи здатні успішно здійсню-

вати кримінальні правопорушення й захищати себе від дій правоохоронних органів тієї держави, в якій вони перебувають.

Успішному вирішенню питань оперативно-розшукової протидії вчиненню квартирних крадіжок учасниками організованих груп сприяє розуміння специфічності організації і проведення оперативно-розшукових заходів у відношенні осіб зазначеної категорії.

Специфічність проявляється на всіх етапах оперативно-розшукової протидії, зокрема, пошуку й зборі первинної оперативно-розшукової інформації щодо причетності організованих груп з ознаками етнічності до квартирних крадіжок; використанні спеціальних знань під час дослідження особливостей етнопсихології індивідуальності суб'єктів оперативної уваги; впливі етнічних факторів на вчинення квартирних крадіжок; впливі географічних факторів на вчинення квартирних крадіжок організованими групами з ознаками етнічності тощо.

Вважаємо, що в сучасних умовах ефективність оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції квартирним крадіжкам, які вчиняються організованими групами, утвореними за етнічною ознакою, залежить від:

розуміння змісту понять "етнічна протиправна кримінальність" та "організовані групи, утворені за етнічною ознакою", формулювання їх змісту; розуміння особливостей оперативно-розшукової характеристики квартирних крадіжок, які вчиняються організованими групами, утвореними за етнічною ознакою (на теоретичному рівні);

визначення причин й умов вчинення квартирних крадіжок, організованими групами, утвореними за етнічною ознакою; встановлення кола осіб, які відносяться до учасників етнічних кримінальних протиправних груп, що вчиняють квартирні крадіжки, класифікації їх за відмінними особливостями; визначення основних напрямів оперативно-розшукової

превенції квартирних крадіжок, які вчиняються організованими групами, утвореними за етнічною ознакою; визначення основних напрямів оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування квартирних крадіжок, які вчиняються організованими групами, утвореними за етнічною ознакою (на організаційному та тактичному рівня).

ВЗАЄМОДІЯ СПІВРОБІТНИКІВ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ЗІ СЛІДЧИМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Юлія БУГАЙ

Важливою умовою для ефективного здійснення кримінального провадження є обмін інформацією та взаємодія співробітників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими та прокурорами у будь-якому кримінальному провадженні. Співробітники оперативних підрозділів, слідчі та прокурори мають одну мету у здійсненні кримінального провадження, а саме їхня діяльність спрямована на запобігання злочинності. Також вони мають закріплений законодавством обов'язок виявляти причини й умови вчинення злочинів, уживати заходів щодо їх усунення, або ж припинення.

Нормативно-правову базу оперативно-розшукової діяльності становлять: Конституція України, Кримінальний, Кримінальний процесуальний, Податковий та Митний кодекси України, закони України "Про оперативно-розшукову діяльність", "Про прокуратуру", "Про Національну поліцію", "Про Національне антикорупційне бюро України", "Про Державне бюро розслідувань", "Про Службу безпеки України", "Про Державну прикордонну службу України", "Про Державну кримінально-виконавчу службу України", "Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб", "Про статус суддів", "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві", "Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів", інші законодавчі акти та міжнародно-правові угоди й договори, учасницею яких є Україна.

Згідно з наказом Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні" від 07.07.2017 № 575 основними принципами взаємодії є: швидке, повне та неупереджене розслідування кримінальних правопорушень, самостійність слідчого (дізнавача) в процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється, оптимальне використання наявних можливостей органів досудового розслідування та оперативних підрозділів Національної поліції України у запобіганні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень, дотримання загальних засад кримінального провадження, забезпечення нерозголошення даних досудового розслідування.

Залежно від завдань і рівня взаємодії виокремлюють такі її види: постійну взаємодію, тобто ту, яка триває довгий час; разову, яка необхідна для виконання окремого завдання; тактичну, необхідну для виконання конкретного завдання, оперативну, метою якої є виконання загальних завдань діяльності оперативних підрозділів та органів прокуратури щодо нагляду за додержанням законів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Також можна виділити стратегічну взаємодію, тобто взаємодію між оперативними підрозділами Міністерства внутрішніх справ і Генеральною прокуратурою України з метою здійснення нагляду за додержанням законів під час здійснення оперативно-розшукової діяльності та координації спільних зусиль у цьому напрямі діяльності; внутрішня взаємодія стосується співробітників одного підрозділу, а зовнішня, оперативних підрозділів й органів прокуратури, що здійснюють нагляд за додержанням законності під час застосування оперативно-розшукових заходів.

Справді, кожен суб'єкт здійснення кримінального провадження має власні повноваження, які не можуть бути делеговані іншим суб'єктам, окрім визначених законом випадків. До прикладу, особливості взаємодії прокурора та слідчого визначені їхнім процесуальним статусом й основним завданням діяльності на стадії досудового розслідування. У цьому контексті слід розглядати й питання взаємодії прокурора та оперативних підрозділів, наприклад, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Процесуальні засоби взаємодії слідчого й оперативних підрозділів можна визначити в таких формах проведення негласних слідчих (розшукових) дій: аудіо-, відеоконтроль особи, накладення арешту, огляд і виїмка кореспонденції, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, контроль за телефонними розмовами, спостереження, відбір і фіксація змісту телефонних розмов, зняття інформації з каналів зв'язку, надання слідчими формальних доручень про встановлення місцезнаходження майна підозрюваних чи майна, яке стало предметом злочинного посягання та інше. Порядок проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія вповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулює окремий нормативно-правовий акт органів, у складі яких перебувають уповноважені слідчі й оперативні підрозділи.

Також можливі й непроцесуальні форми взаємодії оперативних підрозділів зі слідчими, це, насамперед, проведення наради, інформування слідчого про проведення оперативної розробки, складання планів тощо.

Відносно взаємодії прокурора з оперативними підрозділами, то слід зазначити процесуальні форми їх взаємодії, а саме прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва за проведенням негласних слідчих (розшукових) дій,

оперативно-розшукової діяльності, наявність доступу для прокурора до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування, надання доручення слідчому про проведення негласних слідчих (розшукових) дій, надання вказівки щодо проведення процесуальних, слідчих, розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій, погодження або відмову в погодженні клопотань слідчого слідчому судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, самостійну подачу слідчому судді таких клопотань.

Отже, взаємодія працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими та прокурорами є, дійсно, надзвичайно важливою та необхідною для чіткого, швидкого вирішення проблем.

МЕХАНІЗМ ЗБОРУ ТА ВИКОРИСТАННЯ АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ (ILP РИЗИКОВА СИСТЕМА)

Микола ВАВРИНЧУК
Валерій ДОВГАНЬ
Олександр ПУНДА

Сьогодні у світі відбувається перехід від правоохоронної діяльності заснованої на принципі реагування на виявлене правопорушення до діяльності, заснованої на аналізі різноманітних розвідувальних даних, які мають попередити вчинення правопорушення. Це призводить до зміни принципів розслідування та формування системи доказів.

Допроцесуальне виявлення важливої інформації відбувається не лише через застосування системи оперативно-розшукової діяльності, допустимість матеріалів якої постійно оспорюється стороною захисту, а через інструментарій аналітичного аналізу масивів належної інформації, яка вже перебуває у розпорядженні зацікавлених державних органів.

Для управління аналітичною розвідувальною діяльністю та її максимальним використанням потрібна відповідна основа чи модель, а також необхідно забезпечити, щоб інформація та розвідувальні дані були зібрані, оброблені та використані в суворій відповідності до національних законів та міжнародних стандартів щодо прав людини.

Так, сьогодні йдеться про широке застосування концепції правоохоронної діяльності, побудованої на аналітичній розвідці intelligence-ledpolicing (ILP ризикова система).

Правоохоронна діяльність, керована аналітикою, покликана змінити домінуючу правоохоронну парадигму "реактивної поліцейської діяльності". Правоохоронна діяльність, ке-

рована аналітикою, є управлінською моделлю для прийняття рішень щодо розподілу ресурсів на основі фактичних даних про злочини та наявних доказів, щодо діяльності окремих злочинців, організованих злочинних груп, або кримінального середовища в цілому.

Це нова "філософія", яка робить більший акцент на обміні інформацією та спільних стратегічних рішеннях щодо проблем злочинності. ILP ризикова система дозволяє здійснювати перспективний та діяльнісний підхід щодо правоохоронної діяльності. Останніми роками в низці країн світу успішне використання такого підходу щодо важких злочинів та транснаціональних загроз сприяло розвитку цієї концепції.

Згідно з даними Міністерства юстиції США, робота поліції під керівництвом розвідки – це "спільний підхід правоохоронних органів, що поєднує поліцейське рішення проблем, обмін інформацією та підзвітність поліції з посиленими акцентами на розвідувальні операції та аналіз накопичених статистичних даних. Умовно це виглядає так – поліцейська діяльність пов'язана з визначенням того, де і коли може відбутися злочин, а поліцейська діяльність на основі розвідки зосереджена на запобіганні кримінальних правопорушень.

Отже, застосування механізму збору та використання аналітичної інформації дозволяє використати широкі можливості використання системи інтелектуальної розвідки, тобто інформаційної діяльності, керованої аналітикою у процесі формування доказової та оперативної інформаційної бази для потреб розкриття і розслідування та попередження фінансових правопорушень.

Сьогодні через аналіз світового досвіду використання ILP ризикової системи необхідно розробити механізм її застосування на практиці діяльності вітчизняних правоохоронних органів. Це сприятиме зміні процесу збору та використання належної інформації, виявлення її джерел з метою формування профілів кримінально-правового ризику, які дозволять

виявляти правопорушників у різноманітних сферах суспільних відносин та попереджувати кримінальні правопорушення, у тому числі через забезпечення ефективного інформаційного обміну з іншими державами та між різними органами й установами в межах України.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ СКЛАДОВОЇ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЙОГО АКТИВНОГО ФОРМУВАННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ

Павло ВОЛИНЕЦЬ

В умовах проведення на Сході України гібридної війни гостро постає питання ефективного забезпечення національної безпеки України, особливо у прикордонній сфері.

Основними завданнями національної безпеки, відповідно до статті 17 Конституції України, визначено захист національного суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки. Отже, законодавцем чітко визначається важливість функції із забезпечення безпеки людини, суспільства і держави. Пункт 3 статті 17 Конституції України зазначає, що забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладається на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначається законом. Із цих положень найвищого Закону України випливає, що безпека державного кордону являє собою невід'ємний компонент існування національної безпеки України як стану. Так, забезпечення безпеки державного кордону являє собою одну з найважливіших функцій держави.

Відзначається чітке розуміння особливостей функціонування загальнодержавного механізму забезпечення прикордонної безпеки України, ролі, яку в ньому відіграє Державна прикордонна служба України, а також органи, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Слід відмітити, що питання забезпечення національної безпеки України широко висвітлені в науковій та спеціальній

літературі. Останніми роками з урахуванням політичної ситуації та бойових дій кількість наукових публікацій за цією темою ще збільшилась.

Так, питання державного управління у сфері національної безпеки України, актуальні питання забезпечення прикордонної безпеки України у системі національної безпеки вивчали Г. П. Ситник, О. Є. Цевельов, С. М. Жук.

Закономірностям функціонування державних механізмів у системі національної безпеки України приділяв увагу А. Ф. Мельник. Питання функціонування механізмів забезпечення прикордонної безпеки в розрізі теорії інтегрованого управління кордонами вивчав М. М. Литвин.

Роль Державної прикордонної служби України в загальнодержавному механізмі забезпечення прикордонної безпеки формування категорійно-понятійного апарату забезпечення прикордонної безпеки розглядав Д. А. Купрієнко. Питання декомпозиції загроз і небезпек національній безпеці держави у прикордонній сфері досліджувала Ю. О. Бабій тощо.

Проте роль і місце, а також особливості функціонування оперативно-розшукової складової загальнодержавного механізму забезпечення прикордонної безпеки України в умовах його активного формування та трансформації залишаються недослідженими.

ДО ПИТАННЯ ПРО ВЗАЄМОДІЮ ПРИКОРДОННОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ВИЯВЛЕННЯМ ОЗНАК ПОРУШЕНЬ МИТНИХ ПРАВИЛ, А ТАКОЖ ВИЯВЛЕННЯ МАЙНА, ЯКЕ НЕ МАЄ ВЛАСНИКА АБО ВЛАСНИК ЯКОГО НЕВІДОМИЙ (У КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ КОНТРАБАНДИ ЧЕРЕЗ МИТНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ)

Роман ГАВРІК
Надія ДЕМЧИК

На сучасному етапі розвитку української держави, зважаючи на наближення правової системи України до європейських стандартів, імплементацію Угод про асоціацію, реадмісію та запровадження безвізового режиму укладених між Україною з одного боку та Європейським Союзом з іншого, посилюються економічні зв'язки між Україною та країнами-членами Європейського Союзу, між господарюючими суб'єктами цих країн, що у свою чергу зумовлює збільшення випадків переміщення товарів, валюти, культурних цінностей, транспортних засобів та інших предметів через митний кордон України. Зазначена обставина зумовлює необхідність вироблення механізму протидії порушенню законодавства, яке регулює таке переміщення, проведення фіскального, прикордонного контролю, інших заходів офіційного контролю за товарами та іншими предметами, які ввозяться на митну територію України та вивозяться за межі митної території України.

Окремі питання взаємодії фіскальних та прикордонних підрозділів з питань здійснення спільного митного та прикордонного контролю за товарами та іншими предметами, які переміщуються через митний кордон, стали предметом розгля-

ду багатьох учених-науковців, зокрема таких як О. Р. Авдєєв, Я. С. Галанюк, В. Л. Зьолка, Р. А. Калюжний, О. В. Карнаухов, І. П. Кушнір, А. Є. Лавринець, М. О. Король, А. Ф. Мота, А. О. Нечитайленко, А. І. Педешко, С. В. Продайко, С. С. Савчук, Л. В. Серватюк, О. В. Сєрих, О. П. Федотов, С. І. Царенко. Попри високу наукову цінність цих наукових досліджень, слід зазначити на тому, що вони на жаль майже не торкаються такого важливого аспекту взаємодії митниць Державної фіскальної служби України та органів охорони державного кордону, як взаємодія під час виявлення ознак порушень митних правил, виявлення майна, яке не має власника або власник якого невідомий.

Зважаючи на те, що 18 жовтня 2018 року спільним наказом Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства фінансів України № 849/828 (далі – Порядок № 849/828) було затверджено новий порядок зазначеної взаємодії, виникає необхідність аналізу його змісту на предмет виявлення новел у законодавстві, яке регулює ці питання.

Правову основу здійснення взаємодії між органами Державної фіскальної служби України та Державної прикордонної служби України з питань порушення митного законодавства та законодавства з прикордонних питань складають ст. 558 Митного кодексу України, пп. 191.1.23 Податкового кодексу України, п. 6 і п. 33 ч. 1 ст. 20 Закону України "Про Державну прикордонну службу України" і ст. 271 Закону України "Про державний кордон України", на підставі яких і прийнято Порядок № 849/828. Слід зазначити, що такий акт як Порядок № 849/828 не є унікальним у світовій практиці. Так, на рівні суміжних із Україною країн прийнято подібні правові акти, зокрема в Республіці Білорусь, Республіці Молдова та Республіці Польща.

Аналізуючи новели Порядку № 849/828 порівняно із нормами попередньо чинного наказу Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства доходів і зборів України

від 3 жовтня 2013 року № 947/525, слід зазначити, що було змінено повноваження посадових осіб органів охорони державного кордону під час здійснення взаємодії із фіскальними органами.

Зокрема, взаємодія може здійснюватися органами Державної фіскальної служби України та органів охорони державного кордону не тільки у пунктах пропуску через державний кордон, а також у контрольному пункті в'їзду-виїзду, у контрольованому прикордонному районі, через які фактично здійснюється переміщення товарів, транспортних засобів та інших предметів, які формально хоч і не переміщуються через державний кордон, але фактично таке переміщення відбувається, оскільки надходять/відбувають ці предмети з/до території, яка фактично не контролюється Україною, адміністративні межі частково збігаються із державним кордоном України, який не контролюється органами Державної прикордонної служби України і прикордонний, фіскальний та інші види контролю там є неможливі.

До повноважень службової особи органу охорони державного кордону в разі виявлення під час здійснення оперативно-службової діяльності поза пунктом пропуску (пунктом контролю) через державний кордон України, поза контрольним пунктом в'їзду-виїзду осіб, у діях яких вбачаються ознаки порушення митних правил віднесено у разі виявлення в діях осіб правопорушень, протидію яким віднесено до компетенції Державної прикордонної служби України, право складання протоколів про адміністративне затримання та оформлення справ про адміністративні правопорушення. Раніше ці повноваження були віднесені до компетенції адміністративно-оперативної групи.

Крім того, від адміністративно-оперативної групи до начальника відділу прикордонної служби віднесено повноваження забезпечення надсилання акта про виявлення й копії отриманого від посадової особи митниці Державної фіскаль-

ної служби України процесуального документа про вилучення предметів правопорушення до інформаційно-аналітичного підрозділу органу охорони державного кордону для формування звітності, зберігання та взаємозвірок, а щодо майна власник, якого невідомий або яке не має власника – передання майна до відповідного управління Державної фіскальної служби України, копії відповідного акта виявлення та одного із примірників акта приймання-передавання.

Отже, правове регулювання взаємодії органів охорони державного кордону та органів Державної фіскальної служби, у тому числі з питань протидії контрабанді, отримало істотне оновлення, хоча бажаним у цьому питанні є використання закордонного досвіду.

ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПРИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

Анна ГОЙ

Поняття "кримінальний аналіз" є новим для нашої країни, але незважаючи на це ним зацікавилось досить багато науковців. Саме цим можна пояснити різноманіття визначень даного поняття. На особливу увагу заслуговує таке: кримінальний аналіз – це сучасний метод оперативних підрозділів, що полягає у ідентифікації та якомога точному визначенні внутрішніх зв'язків між інформаційними матеріалами (відомостями, даними), що стосуються злочину, і будь-якими іншими даними, отриманими з різних джерел, використанні останніх в інтересах ведення оперативно-розшукової та дізнавальної діяльності, їх аналітичної підтримки.

Підрозділи кримінального аналізу залучаються, якщо є складна чи розгалужена система зв'язків об'єктів кримінального провадження; наявний дуже великий обсяг інформації, яку неможливо обробити без застосування обчислювальної техніки (програмного забезпечення); потрібно охопити декілька адміністративно-територіальних одиниць країни.

Виділяють три складові системи кримінального аналізу: оперативний аналіз; тактичний аналіз; стратегічний аналіз.

Також слід зауважити, що оперативному кримінальному аналізу належить вагоме значення у проведенні оперативно-розшукової діяльності. Він може здійснюватися в таких формах: аналіз, що ініціює оперативно-розшукову діяльність; аналіз, який супроводжує оперативно-розшукову діяльність; аналіз, що здійснюється для підтримки оперативно-розшукової діяльності.

Усі форми кримінального аналізу тісно пов'язані, практично не можуть існувати один без одного.

Під час аналізу злочину застосовують аналітичні технології різного роду. До них належать певні графіки взаємовідношень, руху, діяльності, перебігу подій тощо, а також проводять оцінку інформації щодо певних обставин злочину (хід подій, знаряддя вчинення, час та місце вчинення тощо). Використання сучасних технологічних та аналітичних здобутків дає змогу на високому рівні проводити кримінальний аналіз та в майбутньому успішно протистояти конкретному кримінальному правопорушенню.

Існують різні методи, що застосовуються при проведенні кримінального аналізу. В Україні використовують метод 4×4 для оцінки інформації. Він дає змогу окремо оцінювати джерела та зміст інформації. Програмне забезпечення IBM i2 застосовує програмні продукти iBase та Analyst's Notebook, що дозволяє перетворювати складну інформацію в прості та зрозумілі схеми, аналізувати та розплутувати складні зв'язки, щоб зробити з них зрозуміле та легке для сприйняття графічне зображення, що значно полегшує та пришвидшує роботу аналітиків. На практиці це допомагає в розслідуванні багатоепізодних, складних чи серійних злочинів, використовується при антитерористичній боротьбі тощо.

Можемо зробити висновок, що обізнаність у кримінальному аналізі має поглиблюватись, такими знаннями мають володіти всі особи, які залучені у сфері правоохоронної діяльності, оскільки це сприятиме боротьбі зі злочинністю. Також, це слугуватиме міжнародному співробітництву та набуттю нового важливого досвіду, адже, як відомо, кримінальний аналіз досить широко використовується в європейських країнах та має позитивну тенденцію розвитку, якої ми можемо навчатися. Безумовно, даний напрям потребує розвитку та вдосконалення. Актуальним є запровадження відповідних курсів для співробітників правоохоронних органів, а також навчання цьому у закладах вищої освіти.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Олег ЄМЕЦЬ

Історично склалось так, що ще з радянських часів сфера оперативно-розшукової діяльності регулювалась відомчими закритими нормативно-правовими актами. Лише 8 лютого 1992 року прийнято Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність", до якого постійно вносять зміни, особливо після прийняття 13 квітня 2012 року Кримінального процесуального кодексу. Проте чи узгоджені ці закони?

Розглянемо окремі їх положення. Так, підстави для проведення оперативно-розшукової діяльності визначені у статті 6 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність". Законодавцем до них, зокрема, віднесено наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів про кримінальні правопорушення, що готуються, а також осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення. Згідно зі статтею 9 цього Закону у кожному випадку наявності підстав для проведення оперативно-розшукової діяльності заводиться оперативно-розшукова справа. На особу, яка підозрюється в підготовці до вчинення злочину, переховується від органів досудового розслідування, суду або ухиляється від відбування кримінального покарання, безвісти зникла, ведеться тільки одна оперативно-розшукова справа. Без заведення оперативно-розшукової справи проведення оперативно-розшукових заходів, крім певних випадків, які не стосуються досліджуваної ситуації, забороняється.

Однак необхідно звернути увагу на те, що відповідно до положень статей 13, 14, 16 Кримінального кодексу України за готування до кримінального правопорушення, тобто під-

шукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення, встановлено кримінальну відповідальність. Виключенням є готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини цього Кодексу передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання. Таке готування не тягне за собою кримінальної відповідальності. В іншому випадку кримінальна відповідальність за готування до кримінального правопорушення настає за статтею 14 і за тією статтею Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає відповідальність за закінчене кримінальне правопорушення. Дотримуючись цих вимог, треба до кримінальної відповідальності притягувати осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення, а кримінальні правопорушення, що готуються, необхідно розслідувати.

Згідно зі статтею 214 Кримінального процесуального кодексу України досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач – керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання – керівником органу досудового розслі-

дування. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

Статтею 7 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" передбачено, що у разі виявлення ознак кримінального правопорушення оперативний підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, зобов'язаний невідкладно направити зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування для початку та здійснення досудового розслідування в порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України. Тільки у разі, якщо ознаки кримінального правопорушення виявлені під час проведення оперативно-розшукових заходів, що тривають і припинення яких може негативно вплинути на результати кримінального провадження, підрозділ, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, повідомляє відповідний орган досудового розслідування та прокурора про виявлення ознак кримінального правопорушення, закінчує проведення оперативно-розшукового заходу, після чого направляє зібрані матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, до відповідного органу досудового розслідування.

Аналіз вимог досліджуваних законів дає змогу дійти висновку, що між окремими положеннями Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" та Кримінального процесуального кодексу України є певні протиріччя, що призводить до неоднозначного трактування дій при встановленні інформації про кримінальні правопорушення, що готуються, а також осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення. Уважаємо доцільним провести фахову дискусію щодо вироблення шляхів усунення вказаних правових проблем та підготовки пропозицій змін до чинного законодавства України.

ВИКОРИСТАННЯ АНАЛІТИЧНИХ МЕТОДІВ ОПЕРАТИВНИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ ПІД ЧАС ВИКОНАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ

Олександр ЗАЄЦЬ

Усі люди планети регулярно роблять неправильні висновки, ґрунтуючись на неправильному аналізі фактів. Помилки можуть бути незначними, наприклад, купівля до сніданку протермінованих продуктів харчування, але можуть бути і серйозними, інвестування мільйона гривень у збиткове підприємство. Іноді помилку можна виправдати браком інформації або освіти, але частіше за все вона пояснюється специфікою роботи нашого розуму: він часто збиває нас з думки, підштовхуючи до помилкових висновків або неправильного розуміння подій, через що й аналіз цих подій виявляється неправильним. Трапляється, що помилка обходиться нам дуже дорого, навіть вартує життя.

Але ми зовсім не зобов'язані спокійно приймати сформований порядок речей. Коли ми дізнаємось про пастки і перешкоди, які розставляє нам наш розум і які не дають нам провести якісний аналіз, і коли ми оволодіваємо прийомами й інструментами їх подолання, ми отримуємо шанс на перемогу. Ці перемоги можуть здаватися найважливішим фактором для прийняття серйозного рішення, від якого залежить наше особисте щастя, професійний успіх, навіть саме життя.

Слово "аналіз" означає розподіл на окремі елементи, внаслідок чого комплексні багатофакторні завдання розпадаються на прості складові. У науковій літературі знаходиться багато матеріалу, який детально описує подібну дефініцію. Найбільш вдало висловив свою думку ще у 1901 році англійський філософ Бертран Расселл у своїй класичній праці "Принципи математики": у сфері інтерпретації мови філософських теорій

рішення – це аналітичний метод, який передбачає дроблення тексту до поки теорія не виявиться або як набір осмислених тверджень, або як повна нісенітниця. Расселл вважав, що при такому підході більшість філософських "проблем" взагалі перестають існувати. Його визначення змінили традиційні англійські підходи до філософії їх "аналітичний підхід" став єдиним потужним методом.

Аналіз означає відділення один від одного елементів проблеми якимось способом. Приклад такого аналізу – правило запису чисел, яке всі школярі вивчають в початковій школі, коли вивчали поділ. І до теперішнього часу багато з нас за необхідності розділити подумки одне число на інше, уявляючи собі саме цю форму запису. Інший знайомий нам спосіб аналізу – податкова декларація, за допомогою якої вдається перетворити складну процедуру розрахунку податків в набір хоч і складних, але зрозумілих кроків. Загалом, ми досить часто використовуємо подібні інструменти, прийоми та способи (методи) у повсякденному житті.

Наші стандартні підходи до аналізу проблем підходять для вирішення більшості життєвих ситуацій. Але інколи, коли проблема виявляється серйозною і складною, ці звичні підходи навряд чи дадуть хороший результат. Усім хочеться приймати зважені, ефективні рішення і в професійному, і в особистому житті, але це виявляється нелегко, коли ми стикаємося з комплексними і багатофакторним проблемами. В умовах стрімкого ритму життя у нас часто немає ні часу, ні терпіння на спокійний пошук оптимального рішення. Необхідність швидкого рішення проблеми змушує нас приймати будь-яке рішення, що дає хоча б тимчасове полегшення, заспокоєння. Перебуваючи під таким тиском, складно вирішити, а вже тим більше до кінця зрозуміти проблему. Тому ми внутрішньо погоджуємося на часткове вирішення, яке можемо хоч якось обґрунтувати, і вважаємо, що це найкраще, що ми здатні зробити в обставинах, що склалися.

Необхідно погодитись з тим, що наш розум просто не здатний переварити всю інформацію і впоратися з усіма інформаційними надходженнями, що становлять проблему. Тому ми починаємо спрощувати, перескакувати з одного завдання на інше, затримуючи увагу лише ненадовго і тільки на тих елементах, які самі в змозі зрозуміти і описати і для яких можемо оцінити цінність і вірогідність. Після цього ми, цілком задоволені собою, відмовляємось від усіх інших елементів проблеми, розібратися з якими не вдалося і оцінити ймовірність і цінність яких ми не в змозі.

Щоб успішно вирішувати проблеми (і ті, що стосуються індивідів, і ті, що зачіпають цілі держави), потрібно навчитися помічати і припиняти неконструктивну поведінку розуму і обов'язково аналізувати все різноманіття альтернативних рішень. Важливо подолати природне прагнення розуму уникнути аналізу варіантів. Нездатність провести повноцінну оцінку і порівняння альтернатив – найпоширеніша причина, за якої аналіз виявляється невірним або неповним.

Потрібно уникати поспішних висновків і мислити ширше, а це одна з найскладніших для людини задач. Тому будь-які прийоми, які допомагають зберегти сприйнятливість, є надзвичайно доречними. Немає нічого дивного в тому, що всі описані в посібнику прийоми та способи (методи) будуть давати саме такий ефект (змушувати розглядати всі варіанти і не поспішати з висновками). Необхідно наголосити, що тактичний кримінальний аналіз і є найшвидший та надійний шлях до вміння знаходити і оцінювати всі гідні для розгляду альтернативи.

Бертран Расселл говорив, що організоване відділення елементів проблеми один від одного дозволяє оцінити чи мають ці елементи сенс. Але що ще дає нам аналіз? Аналіз дає нам все, без чого не обійтися в ході ефективної роботи з проблемою і власне прийняттям рішення.

По-перше, аналіз допомагає зрозуміти сутність комплексних проблем. Більшість проблем і завдань, навіть ті, які здаються нам відносно простими, насправді занадто складні і включають занадто багато компонентів, щоб аналізувати їх взагалі без допомоги якого б то не було аналізу.

По-друге, аналіз дозволяє порівнювати елементи між собою. Так ми з'ясовуємо, які чинники і взаємозв'язки критично важливі і для аналізу, і для тих, хто буде використовувати його результати.

По-третє, завдяки аналізу ми можемо фокусуватися. Взагалі розум і так схильний фокусуватися на чому-небудь. Він так влаштований і буде робити це в будь-якому випадку. Тому краще нам бути з ним у змові, ніж проти нього, і таким чином контролювати його діяльність. В іншому випадку він сам вирішить на чому і коли фокусуватися і з великою ймовірністю направить нас по хибному шляху.

По-четверте, аналіз допомагає зосередитися на кожному з елементів по черзі, що в порівнянні з хаотичним інстинктивним підходом, який передбачає роботу відразу з усіма елементами, безумовно, більш системний, ретельний, продуктивний метод.

По-п'яте, здійснюючи аналіз в рамках раціональної системної моделі, ми за допомогою аналітичних прийомів беремо під контроль підсвідому частину розуму, долаємо особливості мислення, що ведуть до помилок в аналізі.

Чому так важливо візуалізувати і розглянути всі елементи? Коли мозок бачить слова, цифри або опис проблеми, він глибше втягується в аналіз, і відбувається справжнє осяяння. Дійсно, якщо всі елементи проблеми перебувають у полі зору, ми виявляємо взаємозв'язки, яких точно не помітили б, якби просто думали про проблему. "Краще один раз побачити, ніж сто разів почути", – необхідно підключати візуальні здібності мозку!

Аналіз дозволяє підключати інтуїцію (здатність відчувати і розуміти) для пошуку альтернативних рішень, під контролем свідомості. За цієї причини з'ясовується важливість методу візуалізації: свідомості простіше фокусуватися і контролювати хід аналізу. Нам важливо змусити інтуїцію вийти з тіні, де ми могли б розібратися з тим, що вона нам пропонує, і одночасно вберегти себе від різноманітних логічних помилок.

Застосування методів аналізу допомагає в роботі аналітика. При цьому ефективність процесу вироблення рішення і аналізу проблеми залежить навіть не від того, як ми здійснюємо аналіз, а від якості розумового процесу, і для цього потрібно задіяти розум. Йому і допомагає аналітичне мислення: воно не замінює розумовий процес, а стимулює його, робить більш глибоким. При правильному і творчому застосуванні аналітичних прийомів можна серйозно посилити нашу здатність аналізувати, розуміти, вирішувати проблеми, приймати обґрунтовані рішення і бути впевненими в тому, що вони правильні.

ЗАСАДИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Валентин ЗЬОЛКА

Основними загрозами у сфері безпеки державного кордону у 2021 році залишатимуться, як зазначено у рішенні Колегії Адміністрації Державної прикордонної служби України від 22 грудня 2020 року № 5 "Про підсумки оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України у 2020 році та завдання на 2021 рік", є:

розвідувально-підривна діяльність іноземних спецслужб, насамперед РФ;

організована (транскордонна) злочинність у сфері: незаконного переправлення через державний кордон осіб, контрабанди зброї, боєприпасів, вибухових та інших небезпечних речовин, переміщення через територію України наркотичних засобів, сильнодійних лікарських засобів, психотропних та інших підконтрольних речовин на всіх ділянках кордону;

незаконне переміщення через державний кордон товарів;

браконьєрська діяльність тощо.

Ці загрози визначатимуть напрями оперативно-розшукової діяльності відповідних підрозділів Держприкордонслужби України. Повноваження зі здійснення оперативно-розшукової діяльності закріплені за такими підрозділами Держприкордонслужби України (ч. 1 ст. 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"): розвідувальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки,

оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними. Слід зазначити, що в сучасних умовах назріла потреба вдосконалення оперативо-розшукової діяльності Держприкордонслужби України. Так, у 2019 році Законом України "Про внесення змін до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" щодо вдосконалення діяльності Державної прикордонної служби України" було модернізовано інституційну складову оперативно-розшукової діяльності Держприкордонслужби України. Разом з тим, поза увагою залишились ключові питання про необхідність удосконалення яких неодноразово зазначали науковці (С. І. Халимон, А. М. Кислий, М. М. Перепелиця та інші).

Зокрема потребує вдосконалення інститут фінансового забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Держприкордонслужби України. Вбачаються удосконалення таких його елементів: усунення термінологічного розмаїття та нормативне закріплення ключових понять; визначення принципів, за якими здійснюватиметься фінансування даного специфічного виду діяльності оперативних підрозділів; визначення виду акту, який би став спеціальним з даних питань; злам "традицій" радянської доби: правової регламентації фінансових відносин в основному на відомчому рівні, врахування при цьому прогресивних практик країн-членів ЄС; розширення можливостей суб'єктів демократичного цивільного контролю.

ПРИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДСИСТЕМИ "CUSTODY RECORDS"

Юрій ІГНАТУШКО

Сучасні системи інформаційної безпеки передбачають використання систем відеоспостереження. Здійснюється відеофіксація того, що відбувається в місцях загального доступу: в аеропортах, вокзалах, на стадіонах, та ін. Використання зображень, отриманих за допомогою відеоспостереження, забезпечує певною мірою виконання функцій охорони громадського порядку, безпеки дорожнього руху, захисту власності тощо.

З метою забезпечення гарантій базових прав затриманих та унеможливлення безпідставних звинувачень працівників поліції, починаючи з грудня 2017 року, був розпочатий процес упровадження в діяльність Національної поліції України нової системи обліку усіх дій щодо затриманих осіб – системи "Custody Records".

Для належного функціонування суспільства необхідно, щоб поліція мала повноваження затримувати, тимчасово утримувати під вартою і допитувати осіб, підозрюваних у вчиненні кримінальних правопорушень, та інших категорій осіб, визначених законодавством. Утім, здійсненню цих повноважень внутрішньо притаманні ризики залякування затриманих та фізичної наруги над ними. Затримані особи перебувають під владою держави, що автоматично накладає на співробітників поліції відповідальність створення безпечних умов тримання цих людей. Держава також зобов'язана врахувати усі загрози та небезпеки, які потенційно можуть виникнути щодо затриманих осіб, як з боку персоналу або інших посадових осіб держави, так і з боку інших затриманих.

Завдяки системі "Custody Records" у діяльності співробітників поліції створено новий підхід у ставленні до затриманих осіб.

Відтепер усі відомості та заходи, які пов'язані із затриманням особи, фіксуються в єдиній електронній базі.

Упровадження системи "Custody Records" створює додаткові гарантії фізичної безпеки людини, її права на життя та особисту недоторканність. Посилений контроль процедури затримання та перебування в місцях обмеження волі убезпечує особі захист від неправомірних дій з боку держави, фізичного або психологічного насилля. Безперервний моніторинг дозволяє оперативно реагувати на екстрені ситуації, запобігати випадкам суїциду, самоушкодженню тощо.

Звісно, такі заходи потребують збільшення обсягу даних, що збираються про особу, крім того, розширюється коло службовців, які матимуть до них доступ. Тому нерегламентоване використання "Custody Records" може призвести до несанкціонованого витоку інформації, можливості викривлення або знищення інформації, яка містить персональні дані.

На першому етапі впровадження системи розпочалося на базі пілотних ізоляторів тимчасового тримання (ІТТ) Національної поліції в містах Дніпро, Кропивницький, Сарни та Херсон. У кожному з цих ІТТ були введені посади інспекторів з прав людини, які здійснюють первинне інтерв'ю з кожною доставленою особою щодо обставин її затримання та поводження з нею з боку правоохоронців до моменту її доставлення в ІТТ, а також фіксацію усіх дій щодо цієї особи під час перебування в ІТТ у спеціальній електронній базі.

Наступний етап впровадження системи "Custody Records" передбачає можливість забезпечення детальної фіксації усіх дій щодо затриманої особи, починаючи з моменту її фактичного затримання та протягом усього періоду перебування у відділі поліції до моменту звільнення цієї особи, або ж її доставлення до ізолятору тимчасового тримання.

Поширення системи "Custody records" на рівні відділів поліції має передбачати впровадження змін у процесі затримання підозрюваних осіб та їх доставлення до відповідного органу

поліції. Ключовим фактором, що визначатиме вибір правоохоронця в даному випадку, буде відстань між місцем фактичного затримання та найближчим ізолятором тимчасового тримання.

Так, якщо затримання відбулося неподалік від ІТТ, затримана особа доставлятиметься відразу до ізолятора. Протокол про затримання буде складатися вже безпосередньо в ІТТ, що буде підставою для поміщення затриманої особи до ізолятору. З моменту доставлення затриманого до ІТТ усі дії за його участі фіксуватимуться особою, відповідальною за затриманих осіб за вже відпрацьованими у пілотних ІТТ стандартами.

Якщо ж затримання відбувається на значній відстані від ІТТ, то затримана особа буде доставлятися до найближчого відділу поліції, в якому обладнані кімнати для затриманих. Першою посадовою особою, з якою контактуватиме затримана після її доставлення до районного відділу поліції, буде особа, відповідальна за затриманих, яка фіксуватиме усі дії щодо затриманої особи в електронній підсистемі "Custody records", починаючи з моменту доставлення затриманого й до звільнення або ж направлення для подальшого тримання до ІТТ чи СІЗО.

Основні цілі запровадження підсистеми "Custody Records": оперативне реагування на порушення прав людини та у разі екстрених ситуацій; запобігання катувань та інших випадків фізичного та психологічного насильства відносно затриманого; запобігання випадків суїциду і самоушкодження затриманої особи; забезпечення захисту співробітників поліції від помилкових звинувачень щодо неналежного поводження; фіксація доказів для використання в судочинстві.

Отже, застосування систем відеоспостереження в місцях несвободи має інший характер, порівняно з використанням у громадських місцях. Перед поліцією та органами контролю стоїть непросте завдання дотримання балансу між забезпеченням безпеки та недоторканністю приватного життя.

ПРАКТИКА ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ ПІД ЧАС ЗДІЙСНЕННЯ АНАЛІЗУ ПАСАЖИРОПОТОКУ В МІЖНАРОДНОМУ ПУНКТІ ПРОПУСКУ ДЛЯ ПОВІТРЯНОГО СПОЛУЧЕННЯ "БОРИСПІЛЬ"

Ольга КІРЄЄВА
Віталій МИХАЙЛЮТА

Кримінальний аналіз є методом роботи, що полягає у послідовному й організованому пошуку та встановленні зв'язків між даними стосовно злочину та іншою інформацією, що можливо отримати, і це є підставою для підготовки висновків для підтримання процесу прийняття рішень. Використання методів кримінального аналізу дозволяє ідентифікувати зв'язки між інформацією про злочин і злочинців, а також усіма іншими даними, отриманими з різних джерел, і використовує їх для оперативних та процесуальних цілей. Проведення кримінального аналізу відносно осіб, що здійснюють перетин державного кордону, забезпечує унеможливлення в'їзду/виїзду на територію України насамперед громадян країн-ризиків, які мають намір незаконно потрапити на територію держави, переховуються від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або здійснюють готування до злочину тощо.

Відповідно до технологічної схеми пункту пропуску, під час виконання міжнародних рейсів до України авіаперевізник встановленим порядком надає на електронну адресу ОКПП "Київ" інформацію про пасажирів, що включає прізвище, ім'я, стать, громадянство, дату народження, серію та номер документа, що посвідчує особу. Такі списки надаються оперативному співробітнику для перевірки на наявність осіб, які можливо становлять оперативний інтерес. На вказаному

етапі кримінальний аналітик може здійснити перевірку громадян, що мають намір потрапити на територію України, в ході якої можливо отримати дані щодо осіб, які потрапляли в поле зору оперативних підрозділів.

Поряд з цим, кримінальні аналітики постійно проводять аналіз загрозливих напрямків, таких як: "Стамбул – Київ", "Доха – Київ", "Мілан – Київ", "Київ – Гонконг", "Анкара – Київ", "Дубай – Київ", у ході яких встановлено ряд осіб, які здійснюють перетин державного кордону нехарактерним способом.

Так, у 2019–2020 р., під час проведення заходів кримінального аналізу було встановлено осіб, які здійснювали перетин державного кордон України з нехарактерною систематичністю, тобто протягом тижня 3–4 перетини. У результаті даного аналізу було виявлено громадянина Індії, який намагався в ручній поклажі ввезти на територію України велику кількість медичних препаратів, заборонених до обігу в Україні, на суму понад 1 700 000 грн.

Також під час ініційованих оперативними співробітниками поглиблених оглядів в пункті пропуску "Бориспіль", було виявлено значну кількість брендових речей світових марок, а саме: Monkler, Prada, Louis Vuitton, Gucci тощо на суму більше 6 000 000 грн.

Прикордонний контроль іноземців та осіб без громадянства під час в'їзду в Україну здійснюється за процедурою контролю першої лінії, а у передбачених Законом України "Про прикордонний контроль" випадках – також за процедурою контролю другої лінії. До процедури контролю другої лінії в обов'язковому порядку залучається оперативний співробітник.

У ході проведення контролю другої лінії оперативні співробітники здійснюють встановлення осіб, які можливо порушили порядок в'їзду/виїзду на тимчасово окуповану територію України. На вказаному етапі кримінальний аналітик

здійснює перевірку вказаних осіб через базу даних "Миротворець", "Гарт-1/П", "Армор", мережу Інтернет тощо.

Так, у 2020 році, завдяки якісному проведенню заходів кримінального аналізу, в одинадцяти випадках було не допущено на територію України громадян Російської Федерації, які здійснювали перетин державного кордону на територію АРК "Крим" з Російської Федерації через пункти пропуску, що знаходиться на непідконтрольній території.

Кримінальні аналітики систематично здійснюють перевірку осіб, які перетинають державний кордон в межах державного підприємства "Зал офіційних делегацій" та Прем'єр Vip зали. Оперативними співробітниками отримуються попередні списки осіб, які користуються послугами ДП "ЗОД" та Прем'єр Vip зали. У подальшому, кримінальними аналітиками здійснюється моніторинг наданих списків, проводиться перевірка осіб за наявними базами даних та мережі Інтернет. У разі виявлення осіб, які обирають нехарактерний маршрут для подорожі, а саме: систематично прибувають на територію України через термінал "ЗОД", "VIP" та мають при собі один та більше місць багажу, а виїзд з України здійснюють через "термінал – D" без багажу. Останніх буде поставлено на оперативний контроль як таких, які можливо здійснюють контрабандне переміщення товарів на територію України.

Отже, аналіз практики використання кримінального аналізу під час здійснення аналізу пасажиропотоку в міжнародному пункті пропуску для повітряного сполучення "Бориспіль" дозволив окреслити 4 етапи його проведення, а саме: перевірку осіб за попередніми списками; аналіз загрозливих сполучень та виявлення осіб, які здійснюють систематичні в'їзди/виїзди з території України, що є нехарактерними для вказаного напрямку; проведення контролю другої лінії з громадянами та виявлення серед них осіб, які порушили порядок в'їзду/виїзду на тимчасово окуповану територію; моніторинг попередніх списків громадян, які здійснюють перетин

державного кордону в межах ДП "Зал офіційних делегацій" та Прем'єр Vip зали та виявлення осіб, які можливо здійснюють контрабандне переміщення товарів та поставлення їх на оперативний контроль.

Вищевикладені матеріали доцільно використовувати в навчальному процесі під час викладення навчальних дисциплін "Оперативний кримінальний аналіз" та "Інформаційно-аналітичне забезпечення", а також як передовий досвід в підрозділах кримінального аналізу.

ДЖЕРЕЛА НЕЗАКОННОГО НАДХОДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ, ВИБУХОВИХ РЕЧОВИН, БОЄПРИПАСІВ

Микола КОБЕЦЬ

Досліджуючи проблематику незаконного обігу вогнепальної зброї, вибухових речовин та боєприпасів, з 2013 року нами встановлено джерела їх постачання на незаконний ринок України, а саме:

1. Викрадання й втрати вогнепальної зброї, боєприпасів, які є державною власністю:

викрадення та втрати табельної вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів;

викрадення та втрати зброї в Збройних Силах України (далі – ЗСУ) (табельна, боєприпаси). Інформація щодо ЗСУ не повна з причин їх недостатньої відкритості;

викрадення з кімнат речових доказів;

викрадення з місць знешкодження (утилізації) зброї.

2. Незаконне заволодіння вогнепальною зброєю, боєприпасами із зони проведення бойових дій, зокрема операції Об'єднаних сил (раніше – АТО).

Таку зброю здобувають військовослужбовці ЗСУ, Національної гвардії, Державної прикордонної служби України, СБУ, Головного управління розвідки МО України, волонтери такими шляхами:

купівля з артскладів зброї, прихованої від обліку;

заволодіння й приховування трофеїв;

списання наявних одиниць під приводом втрати під час бойових зіткнень;

знаходження зброї та боєприпасів місцевим населенням у місцях бойових дій, з подальшим її незаконним використанням чи реалізацією.

За неофіційною інформацією бійців операції Об'єднаних сил (далі – ООС), нелегальною бойовою зброєю і боєприпасам до неї володіє майже кожний боєць ООС (АТО), який чи то назовсім, чи у відпустку їде додому. І це не тільки традиційні пістолети чи автомати, а інколи більш тяжка сучасна бойова зброя.

Серед головних чинників, які сприяють незаконному заволодінню певними особами зброєю, бойовими припасами в зоні проведення ООС (АТО), є:

недостатній облік її на складах, що дозволяє продавати зброю, боєприпаси зацікавленим особам;

слабкий контроль за використанням за призначенням вогнепальної зброї, боєприпасів, що надаються бійцям під час бойових дій;

безконтрольність діяльності добровольчих батальйонів;

невпорядкованість обліку і контрольованого збереження трофейної вогнепальної зброї, боєприпасів, здобутої під час бойових зіткнень, тощо.

Нині чимала кількість незаконної зброї знаходиться на озброєнні діючих на мирній території незаконних військових та радикальних політичних формувань.

Канали надходження незаконно здобутої в зоні ООС зброї, боєприпасів до інших територій України:

при зміні дислокації військової частини на мирну територію неврахована зброю, боєприпаси приховують у вагонах, військовій техніці;

використовуються послуги поштових відправлень, наприклад, "Нова пошта", "Укрпошта";

пересування із зон проведення ООС (АТО) до мирних територій пролягають через блокпости, де мають бути проведені всі необхідні заходи щодо унеможливлення провезення (пронесення) незаконної зброї, боєприпасів;

здійснюються контрабандні дії деякими особами, які мають відношення до правоохоронних органів (поліція, СБУ),

силових структур (ГУР МО України, ЗСУ), волонтерської діяльності (справа В. Рубана).

3. Надходження зброї, боєприпасів до України з-за кордону.

Контрабанда зброї, боєприпасів, вибухових речовин здійснюється з країн, в яких можна легально придбати зброю як вогнепальну, мисливську, сигнальну тощо з подальшою її переробкою чи пересиланням частинами:

надходження нелегальної зброї, боєприпасів з таких країн як Туреччина, Словенія, США та ін.;

надходження нелегальної зброї, боєприпасів через відкритий кордон з РФ;

надходження нелегальної зброї, боєприпасів із Придністров'я тощо.

4. Незаконний обіг зброї та боєприпасів у ЗСУ:

після проведення навчань інколи виявляють схрони зі зброєю та боєприпасами;

після реактивізації зброї в ЗСУ її незаконно відновлюють.

5. Незаконний обіг зброї та боєприпасів населенням:

переробка зброї (сигнальної, травматичної дії (гумові кулі, газові кулі) під вогнепальну;

виготовлення бойових патронів із складових елементів (куля, гільза, порох).

6. Розкрадання вогнепальної зброї із заводів виробників:

винесення зброї з місць виготовлення і передача замовнику, переважно деталями у розібраному стані, що дозволяє простіше її приховувати і транспортувати. Такі розкрадання частіше вчиняються особами, які не підозрюють, кому в кінцевому рахунку потрібні ці деталі;

виготовлення окремих частин зброї без маркування, на яких вона повинна бути.

7. Розкрадання із місць зберігання зброї, боєприпасів:

військові артсклади ЗСУ (м. Ічня, Чернігівська обл.; м. Калинівка, Вінницька обл.; м. Балаклія, Харківська обл. та ін.);

склади зберігання зброї в правоохоронних органах;

склади озброєнь воєнізованої охорони;

склади озброєнь навчальних закладів системи правоохоронних органів та силових структур;

зброя та боєприпаси у місцях зберігання громадян по лінії дозвільної системи.

8. Розкопки з місць бойових дій часів Другої світової війни:

відновлення вогнепальної зброї, знайдених у місцях бойових дій;

використання боєприпасів, знайдених у місцях бойових дій.

ВИКОРИСТАННЯ ДИПЛОМАТИЧНОГО ПРИКРИТТЯ ДЛЯ ЗДІЙСНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ПЕРЕМІЩЕННЯ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ ЯК СХЕМА ПРОТИПРАВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Юрій КОВАЛЬЧУК

Оперативно-розшуковими підрозділами (далі – ОРП) Західного регіонального управління Державної прикордонної служби України протягом 2020 року було виявлено та задокументовано протиправну діяльність осіб, які, використовуючи дипломатичне прикриття, налагодили схему з незаконного переміщення тютюнових виробів до країн Європейського Союзу.

Відповідно до міжнародного та українського законодавства працівникам закордонних дипломатичних та консульських установ, акредитованим на території України, надаються відповідні привілеї щодо проходження прикордонного та митного контролів, перевезення багажу, дипломатичної та консульської пошти (кореспонденції). Зокрема, такі норми закріплені у пункті 3 статті 50 Віденської конвенції про консульські зносини від 24.04.1963 та у Главі 56 Митного кодексу України, що визначає особливості пропуску та оподаткування товарів, що ввозяться на митну територію України представництвами іноземних держав, міжнародними організаціями та офіційними особами, а також дипломатичними представництвами України, що знаходяться за кордоном.

Отриманими оперативними даними було встановлено, що в міжнародному пункті пропуску для автомобільного сполучення "Тиса" Чопського прикордонного загону встановленими особами у змові із співробітниками митного посту "Чоп (Тиса)" організовано переміщення через державний кордон до Угорщини незаконно виготовлених тютюнових виробів.

Зважаючи на те, що огляд транспортних засобів із дипломатичними реєстраційними знаками, які перевозять дипломатичну пошту, особисте майно, речі та багаж посадових осіб дипломатичних або консульських установ, як правило, не здійснюється, а пропуск та оформлення відбувається в пріоритетному порядку, правопорушниками використовувалися підроблені дипломатичні картки представників міжнародних організацій, додатки до дипломатичних карток на транспортні засоби та недійсні дипломатичні номерні знаки.

Документування злочинної діяльності здійснювалося ОРП на виконання доручення слідчого Територіального управління Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Львові, на проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій в рамках розслідування кримінального провадження, розпочатого за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 204, 358, 364 КК України.

За результатами проведених заходів 25.09.2020 в міжнародному пункті пропуску "Чоп (Тиса)" було затримано громадянина України, який із використанням підроблених документів, що надають дипломатичний імунітет, намагався вивезти до Угорщини у вантажному мікроавтобусі 183 750 пачок тютюнових виробів, сума оцінки яких склала близько 7 млн грн.

За даним фактом ОРП Чопського прикордонного загону було повідомлено орган досудового розслідування Головного управління ДФС у Закарпатській області, яким було внесенні відомості до ЄРДР за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 204 та ч. 1 ст. 358 КК України.

Під час проведення досудового розслідування оперативниками було передано слідчому задокументовані матеріали протиправної діяльності, які лягли в основу повідомлення особі про підозру у вчиненні злочинних дій. У подальшому

Ужгородським міським судом було затверджено угоду щодо визнання винуватості, укладену між прокурором у кримінальному провадженні та обвинуваченим, якого визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 204 та ч. 4 ст. 358 КК України.

Разом із тим, у рамках оперативного супроводу кримінального провадження, було зібрано достатню доказову базу відносно посадової особи митного посту "Тиса" Закарпатської митниці, якому слідчим ДБР було повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, кваліфікованого за ч. 1 ст. 366 КК України, а слідчим суддею винесено ухвалу про застосування відносно підозрюваного запобіжного заходу у вигляді особистого зобов'язання та відсторонення від посади.

Отже, як бачимо, ОРП ДПСУ в цілому опрацьовано та доволі ефективно застосовується комплекс оперативно-розшукових заходів для виявлення і документування протиправної діяльності під прикриттям документів, які нібито надають дипломатичний імунітет особі, котра перетинає державний кордон. Зокрема, ОРП продовжується нарощення зусиль у цьому напрямку з метою протидії вказаному виду протиправної активності в інших пунктах пропуску.

ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ДОРОЖНЬОГО РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Максим КОЛОДЯЖНИЙ

Під кримінологічною безпекою зазвичай розуміють певний стан захищеності законних інтересів держави, суспільства, його інститутів, окремих громадян від криміногенних загроз та, відповідно, ступінь насиченості соціуму різними за характером негативними явищами та процесами, що зумовлюють учинення правопорушень (кримінальних й адміністративних). Від рівня кримінологічної безпеки залежить загальний стан національної безпеки у державі, а так само захист конституційних прав і свобод громадян.

Як показує реальна соціальна дійсність в Україні, кримінологічна безпека корелює не лише із найбільш суспільно небезпечними проявами злочинності (насильницькою, організованою, професійною, рецидивною, корупційною). На неї можуть істотним чином впливати іноді й менш суспільно небезпечні правопорушення. За умови їх широкого поширення й завдання істотної шкоди вони також зменшують захищеність базових прав громадян, чим обмежуються кримінологічна безпека. Спробуємо це продемонструвати на прикладі злочинності у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту.

На теперішній час в Україні має місце незадовільний рівень безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту. Протягом останніх десятиліть разом із підвищенням інтенсивності дорожнього руху відбулось істотне збільшення кількості транспортних засобів. За останні роки спостерігається також зміна й структури парку транспортних засобів, що експлуатуються. Зокрема, з'явились тисячі одиниць тихохідних

й швидких електромобілів, інших різновидів сучасного маневреного електротранспорту.

За даними ВООЗ, дорожньо-транспортний травматизм на сьогодні є однією з найбільших проблем охорони здоров'я. За прогнозами, у 2030 р. дорожньо-транспортні пригоди можуть стати однією з основних п'яти причин смертності людей у світі.

У зв'язку із зазначеним міжнародне співтовариство приділяє значну увагу розробці та здійсненню стратегічних заходів не лише з убезпечення дорожнього руху, а й запобігання правопорушенням у розглядуваній сфері. Так, Генеральна асамблея ООН 2 березня 2010 р. прийняла резолюцію № 64/255 "Підвищення безпеки дорожнього руху в усьому світі", співавторами якої стали 69 країн-членів та до реалізації якої долучилася також Україна. Резолюцією було проголошено 2011–2020 роки Десятиліттям дій з безпеки дорожнього руху.

В Україні рівень організації безпеки дорожнього руху разом із сукупністю інших, не менш значущих, негативних обставин залишається вкрай низьким. Про це у своїх звітах неодноразово наголошували експерти ВООЗ, Світового банку та інших міжнародних інституцій. Перелічені чинники впливають на збільшення кількості правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту. Зокрема, у 2018–2019 рр. відбулось збільшення майже на 5 % рівня облікованих кримінальних правопорушень, передбачених ст. 286 КК України: з 8 175 до 8 560 відповідно. Більш наочними є дані щодо рівня і динаміки дорожньо-транспортних інцидентів. Так, у 2019 р. порівняно із 2018 р. збільшились такі показники, що свідчать про погіршення стану безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту: загальна кількість дорожньо-транспортних пригод – на 7 % (з них: з постраждалими – на 7,2 %; із загиблими – на 3,1 %; з травмованими – на 6 %); керування транспортним засобом у нетверезому стані, що

призвело до дорожньо-транспортної пригоди з постраждалими, – на 25,6 % (з них із загиблими – на 21,8 %); кількість дорожньо-транспортних пригод за участі осіб віком до 18 років – на 7,6 %.

Протягом 2017–2019 рр. відбулось також збільшення у понад 2 рази показника чисельності осіб, яким судами накладено адміністративні стягнення у вигляді штрафу за керування транспортним засобом у нетверезому стані (32,5 тис. осіб у 2017 р. проти 73,4 тис. осіб у 2019 р.).

Велике занепокоєння викликає те, що дорожньо-транспортні пригоди в Україні є першою за поширеністю причиною смерті молоді віком від 15 до 24 років та другою за поширеністю причиною смерті дітей віком від 5 до 14 років.

За питомими показниками аварійності та наслідків дорожньо-транспортних пригод Україна також є одним з лідерів серед європейських країн. Так, у середньому в країнах-членах ЄС (за даними 2015 р.) на 100 тис. жителів припадає 5,1 % загиблих у дорожньо-транспортних пригодах, на 100 тис. транспортних засобів – 8 загиблих, тоді як в Україні такі показники становлять (за даними 2016 р.) 8 і 22,1 % осіб відповідно. Важливо також відмітити, що за відсутності якісного збору даних щодо травмованих і загиблих унаслідок дорожньо-транспортних пригод зазначені показники можуть не відображати реальний стан правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні.

Велика кількість дорожньо-транспортних пригод та постраждалих від них також впливає на економіку та сферу охорони здоров'я України. За розрахунками експертів Світового банку, соціально-економічні втрати України від дорожньо-транспортного травматизму оцінюються у 4,5 млрд дол. США на рік. Це становить близько 3,4 % ВВП, включаючи матеріальні витрати, пов'язані з пошкодженням майна та зниженням продуктивності праці, та людські втрати через

серйозні травми або смерть унаслідок дорожньо-транспортних пригод.

Підвищення безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту передбачає вжиття не лише технічних і деяких організаційних заходів. Цю проблему загальнодержавного значення варто розглядати у контексті кримінологічної безпеки. Тому виникає необхідність у розробці відповідної стратегії запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні.

ТЕРОРИЗМ – ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Василь КОРОЛЬОВ
Ігор ЗДОРОВИЛО

В Україні відсутні внутрішні передумови для виникнення організацій, які б використовували терористичні методи як спосіб досягнення політичної мети або привернення уваги громадськості до своїх ідеологічних чи інших поглядів.

Водночас низка переважно зовнішніх, а також окремих внутрішніх чинників можуть стати підґрунтям для підвищення в Україні рівня терористичної загрози, зокрема:

активна участь України в урегулюванні тривалих збройних конфліктів, міжнародних антитерористичних операціях;

за умови посилення співробітництва у сфері боротьби з тероризмом та активізації участі України в міжнародних антитерористичних заходах лідери певних джихадистських організацій можуть розглядати нашу країну як безпосередній об'єкт для здійснення атак;

об'єктами потенційних терористичних посягань на території Україні можуть стати посольства інших країн;

дипломатичні установи України, в першу чергу, в країнах з підвищеним рівнем терористичної загрози (охорона яких віднесена до компетенції Державної прикордонної служби України);

поширення ідей тероризму через мережу Інтернет, розповсюдження інструктивних матеріалів щодо технології виготовлення саморобних засобів ураження і тактики вчинення терористичних актів;

наявність на території України потенційно небезпечних та уразливих у терористичному плані об'єктів, які з огляду на світовий досвід можуть розглядатися як потенційні цілі терористів;

тенденція до збільшення в Україні кількості осіб – вихідців із держав, в яких нестабільні економіка і політична ситуація та на територіях яких активно діють терористичні організації;

національні меншини (вихідці з держав з високим рівнем терористичної діяльності), які компактно проживають на території України (контрольованих прикордонних районах) та можуть сприяти протиправній діяльності терористичних організацій або співчувати їм;

підвищена заінтересованість до території України як транзитної зони з боку міжнародних злочинних угруповань, які діють, зокрема, у сферах легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, нелегального переміщення зброї, небезпечних матеріалів та наркотичних засобів;

географічне розташування дозволяє спрямовувати канали нелегальної міграції у країни ЄС не тільки з метою збагачення, але використовувати їх для переміщення вербувальників та виконавців терористичних актів;

агресивна політика РФ щодо України (анексія АР Крим, прорив 400 км державного кордону України та незаконне переміщення через зазначену ділянку найманців-терористів, військової техніки, засобів терору, військовослужбовців ЗС та співробітників спецслужб Росії для організації протиправної діяльності незаконних військових формувань ЛДНР);

висока вірогідність повномасштабного військового вторгнення на суверенну територію України Збройних сил РФ, на усій українсько-російській ділянці кордону, переправлення диверсійно-розвідувальних груп, зброї, засобів терору та терористів-найманців;

високий рівень активності терористичної діяльності за кордоном, значна кількість терористичних і екстремістських організацій (близько 100 діючих).

Зокрема, на сьогодні Україна розглядається більшістю міжнародних терористичних та релігійно-екстремістських

організацій, передусім "Ісламською державною", як транзитна територія для переправлення своїх бойовиків до зон збройних конфліктів, переховування терористів від правоохоронних органів інших держав, залучення та підготовки своїх прихильників, фінансового та іншого матеріального забезпечення своєї протиправної діяльності.

ЩОДО ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ЗАХОДІВ

Василь КОРОЛЬОВ
Андрій СОРОКА

В оперативно-розшуковій діяльності є особлива категорія – негласні оперативно-розшукові заходи, які, як і гласні, можуть бути пошуковими чи контррозвідувальними. Але на відміну від гласних, негласні заходи носять характер суворої таємності, конфіденційності та регулюються за допомогою спеціальних (відомчих) нормативно-правових актів.

Як правило, негласні заходи здійснюються з метою попередження, виявлення і розкриття тяжких і особливо тяжких злочинів, що готуються або вчиняються в умовах неочевидності як окремими громадянами, так і організованими злочинними групами. Проведення негласних оперативно-розшукових заходів обумовлюється діями суб'єктів злочину, які ретельно маскують свою злочинну діяльність і нерідко проводять контррозвідувальні дії проти правоохоронних органів. Негласні заходи, як правило, проводяться у більшості випадків у межах оперативно-розшукових справ і з метою документування злочинних дій, відшукування і вилучення предметів і документів, що можуть бути доказами у справі, виявлення очевидців злочину, потерпілих і прийняття заходів їх охорони та захисту. До заходів негласного характеру входить тільки здійснення конфіденційного співробітництва з громадянами з метою боротьби зі злочинністю, проведення різного роду оперативно-технічних заходів, проникнення у злочинне середовище.

Слід зазначити, що всі ці негласні заходи проводяться в інтересах кримінального судочинства та під наглядом і контролем судових органів та прокуратури. Як зазначає Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність", при-

йняття рішення про проведення оперативно-розшукових заходів, подання та розгляд відповідних клопотань, проведення оперативно-розшукових заходів, фіксація та використання їх результатів, проведення цих заходів до постановлення ухвали слідчого судді та інші питання їх проведення регулюються згідно з положеннями глави 21 Кримінального процесуального кодексу України з урахуванням особливостей щодо мети проведення оперативно-розшукових заходів, суб'єкта ініціювання та проведення цих заходів, обґрунтування клопотання про їх проведення та підстав для його задоволення слідчим суддею, використання результатів оперативно-розшукових заходів та інших питань, обумовлених специфікою мети їх проведення.

Важливим моментом проведення негласних оперативно-розшукових заходів є можливість і необхідність закріплення одержаних доказів за допомогою актів кримінально-процесуального характеру. Фактично, абсолютна більшість оперативно-розшукових матеріалів, одержаних негласним шляхом, може бути закріплена кримінально-процесуальними документами, все залежить від рівня кваліфікації оперативника чи слідчого, професійної грамотності та їх практичного досвіду.

При цьому слід додати, що вказані завдання вирішуються під час досудового розслідування і проведення слідчих дій: затримання, обшуку, виїмки, огляду, вилучення предметів і документів. Крім того, для конспірації негласних оперативно-розшукових заходів можуть застосовуватися заходи, передбачені нормами адміністративного законодавства, що регулюють різні напрями діяльності державних і громадських організацій, зокрема, патрульної поліції, пожежної охорони, санітарної, комунальної, прикордонної та інших служб.

Отже, викладене дозволяє зробити висновок про необхідність поєднання гласних і негласних оперативно-розшукових заходів і застосування їх у комплексі.

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ПЕРЕВІРКИ ІЗ ЗАСТОСУВАННЯМ ПОЛІГРАФА В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Дмитро КУЦЕНКО

Якщо йдеться про проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа (далі – ПФДЗП) в оперативно-розшуковій діяльності (далі – ОРД) з точки зору особи, яка зацікавлена в її проведенні, то, на нашу думку, доречно виділити такий порядок дій для ініціатора ПФДЗП (далі – Ініціатор) та умовно поділити його на етапи:

1. Організаційний етап, на якому має вирішуватися питання про доцільність і можливість проведення ПФДЗП, встановлення термінів і виконавців його проведення.

2. Супровідний етап, протягом якого Ініціатор або довірена ним особа підтримує методично коректні робочі умови для проведення ПФДЗП (якщо ці умови залежать саме від Ініціатора).

3. Заключний або резолютивна етап, на якому Ініціатор приймає рішення про подальше використання результатів ПФДЗП.

4. Перевірочний етап – не є обов'язковим і проводиться за наявності на те відповідних підстав.

У зв'язку із цим доцільно розглядати послідовність дії Ініціатора саме крізь призму етапності проведення самого дослідження.

Організаційний етап. Сучасний стан процесів ініціювання проведення ПФДЗП характеризується ще й тим, що прикладні і тактичні можливості таких перевірок ще недостатньо відомі більшості Ініціаторів, що в свою чергу підкреслює важливість інформаційного забезпечення тих категорій осіб, які виступатимуть Ініціаторами, адже від проведення організаційного етапу залежить ефективність всього ПФДЗП.

При проведенні ПФДЗП, з метою отримання орієнтовних даних, Ініціатор повинен забезпечити поліграфологу можливість (у межах необхідного та з дотриманням режиму таємності) ознайомитися з фабулою і обставинами справи щодо правопорушення. Таке ознайомлення необхідно, оскільки дає можливість поліграфологу визначити наявність факторів правового, методичного та організаційного характеру, які принципово можуть впливати або взагалі виключати можливість застосування поліграфа. Ініціатору потрібно знати, що такими факторами, наприклад, можуть бути: відсутність добровільної згоди людини на проведення щодо нього ПФДЗП; наявність у особи фізичного або психічного виснаження, наявність захворювань дихальної або серцево-судинної систем у фазі загострення; дефіцит часу, виключає можливість проведення методично коректного ПФДЗП і т. п.

Відповідно до міжнародних стандартів практик щодо проведення ПФДЗП, з метою уникнення підвищеної ймовірності отримання помилкових поліграфологічних результатів, поліграфолог не повинен проводити ПФДЗП будь-якої особи, яка пройшла інтенсивний обвинувальний допит, до тих пір, поки, на думку фахівця, не минуло достатньо часу між таким допитом і початком поліграфологічного тестування. Поліграфологи, які отримують вказівку від начальника провести таке тестування в порушення цього стандарту, повинні повідомити керівника про велику ймовірність отримання помилкових або неостаточних результатів тесту на поліграфі.

Знаючи прикладні можливості, поліграфолог може допомагати Ініціатору визначити сукупність питань, які можна з'ясувати в ході проведення ПФДЗП.

Чим більше Ініціатор наблизить час проведення перевірки до часу вчиненого діяння, тим більш якісні результати поліграфолог зможе отримати. Бажаним також є недопущення

додаткового інформування про обставини події особи, щодо якої повинно проводитися ПФДЗП.

При будь-якій формі розслідування, особливо якщо існують кілька підозрюваних, Ініціатору з поліграфологом слід обговорити інформацію, яка не повинна бути однозначно розкрита перед обстежуваними особами в результаті проведення ПФДЗП. У певних випадках несвоєчасне розкриття такої інформації може завдати шкоди подальшому розслідуванню.

Іноді, після попереднього ознайомлення з фабулою справи, може з'ясуватися, наприклад, що для якісного виконання ПФДЗП необхідно провести певні заходи або дії, отримати додаткову інформацію або перенести проведення ПФДЗП на більш пізній термін.

Залежно від наявних умов, поліграфолог може навіть прийти до висновку про марність або неприпустимість застосування поліграфа в певній ситуації, про що він відповідно повинен доповісти Ініціатору.

Деякі правоохоронні відомства, які мають повноваження проводити оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування, мають власні інструкції, якими безпосередньо прописаний порядок ініціювання та проведення ПФДЗП. У зв'язку з цим доречно навести процес ініціювання в загальних рисах.

Ініціатор заповнює бланк завдання, в якому зазначаються: короткі установчі дані на особу, яка підлягає опитуванню (ПФДЗП); підстави та цілі проведення ПФДЗП; питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДЗП; особа, якій необхідно надати результати ПФДЗП.

До остаточного затвердження завдання його бажано попередньо узгодити з виконавцем, якому буде доручено проведення ПФДЗП. При цьому уточнюються питання, які потребують з'ясування в процесі ПФДЗП; уточнюються терміни проведення ПФДЗП; визначаються заходи щодо організаційного та оперативного забезпечення ПФДЗП тощо.

Завдання на проведення ПФДЗП Ініціатор затверджує у керівника підрозділу, який здійснює ОРД/досудове розслідування. Посадова особа, яка підписала завдання, несе персональну відповідальність за достовірність викладених у ньому відомостей; керівник підрозділу, який здійснює ОРД/досудове розслідування, – за обґрунтованість і законність проведення ПФДЗП.

Затверджене завдання Ініціатор направляє до відповідного оперативного, оперативно-технічного, іншого підрозділу або стороннього фахівця, який пройшов відповідну підготовку і має досвід застосування поліграфа.

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ПІДРОЗДІЛАМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Олександр ЛАЗОРЕНКО

В умовах інтеграції України і Європейського Союзу аналіз чинної нормативно-правової бази свідчить про підвищення ролі взаємодії у забезпеченні національної безпеки на державному кордоні, оскільки зростає роль взаємодії суб'єктів у прикордонній сфері, приймаються узгоджені акти, спрямовані на посилення співпраці в названій сфері.

В умовах необхідності забезпечення національної безпеки на державному кордоні, забезпечення протидії правопорушенням з прикордонних питань, актуальним залишається завдання спільного злагодженого функціонування оперативних підрозділів (ОП) та підрозділів охорони державного кордону (ПОДК). Слід зазначити, що в сучасних умовах оперативно-розшукова діяльність є важливою складовою оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України.

Питанням взаємодії приділено належну увагу в основних законах України щодо охорони державного кордону: "Про Державну прикордонну службу України", "Про прикордонний контроль", "Про державний кордон України", "Про оперативно-розшукову діяльність" та ін. Зокрема, в Законі України "Про Державну прикордонну службу України" зазначено, що прикордонний загін, до складу якого входять ПОДК та ОП, охорону певної ділянки здійснює самостійно чи у взаємодії з іншими органами охорони державного кордону. Також серед прав та обов'язків ДПСУ, передбачених цим Законом, неодноразово зустрічається поняття "взаємодія" в контексті спільного з іншими силовими та правоохо-

ронними органами держави виконання завдань на державному кордоні.

Серед обов'язків підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, визначені у Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність", основним є здійснювати взаємодію між собою та іншими правоохоронними органами, у тому числі відповідними органами іноземних держав та міжнародних антитерористичних організацій, з метою швидкого і повного попередження, виявлення та припинення злочинів. Так, основні закони України з прикордонних питань визначають взаємодію як невід'ємну складову діяльності ДПСУ.

Питання взаємодії деталізуються в інших оперативно-службових документах розпорядчого характеру Адміністрації Держприкордонслужби України, регіональних управлінь ДПСУ, органів охорони державного кордону: директиви, накази, розпорядження, плани, таблиці тощо.

Розпорядчі документи, в яких розкриваються питання взаємодії, мають певні особливості:

деталізуються і конкретизуються чимало принципових положень з питань організації, уточнення та підтримання взаємодії між ОП та ПОДК, забезпечуючи цим максимальну реалізацію спільного виконання завдань;

у випадках недостатнього законодавчого регулювання розпорядчі документи, в яких визначено окремі питання взаємодії, деталізують порядок взаємодії між ОП та ПОДК на підпорядкованих рівнях управління;

розпорядчі документи з питань взаємодії є обов'язковими для виконання підпорядкованими рівнями управління, оскільки мають юридичну силу наказу, за невиконання якого наступає відповідальність;

розпорядчі документи з питань взаємодії видаються відповідно до встановленої іншими нормативними актами процедури і з урахуванням вимог до змісту та форми;

діяльність ОП має вузьке спрямування, що зумовлене покладеним на них завданням – веденням оперативно-розшукової діяльності в інтересах забезпечення захисту державного кордону України.

Мета взаємодії ОП з ПОДК буде досягнута за умови своєчасного взаємообміну інформацією щодо виявлення ознак злочинної діяльності на державному кордоні. Спільна діяльність ОП та ПОДК дозволить отримати більш якісних результатів, ніж результати діяльності окремого суб'єкта.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ПОРІВНЯННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ І КОНТРРОЗВІДУВАЛЬНИХ ЗАХОДІВ ТА НЕГЛАСНИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ІЗ ВТРУЧАННЯМ У ПРИВАТНЕ СПІЛКУВАННЯ: СПІЛЬНІ ТА ВІДМІННІ ОЗНАКИ

Яна ЛУЦЕНКО

Застосування в діяльності правоохоронних органів та спеціальних служб оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів (далі – ОРЗ і КРЗ), що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, а саме – аудіо-, відеоконтролю особи; арешту, огляду і виїмки кореспонденції; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та з електронних інформаційних систем, дає змогу в установленому законом порядку утаємничено, конспіративно вести спостереження за окремими особами та їх спільнотами, які обґрунтовано підозрюються у підготовці чи вчиненні протиправних діянь, не розкриваючи перед ними своєї заінтересованості, що дозволяє протидіяти прогресуючому росту злочинності, проявам тероризму та іншим посяганням на державну безпеку України, забезпечуючи максимальну ефективність виявлення і розкриття кримінальних правопорушень й інших протиправних діянь на ранніх етапах їх підготовки і вчинення.

З набуттям чинності КПК України 2012 р. вперше в історії вітчизняної юриспруденції зазначені спеціальні негласні заходи, спрямовані на отримання доступу до змісту приватного спілкування особи, отримали процесуальний статус, а поняття "втручання у приватне спілкування" – законодавче визначення. Незважаючи на зовнішню подібність ОРЗ і КРЗ та негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД) за низкою ознак, а саме – назвою, правовим регулюванням

прийняття рішення щодо їх проведення, подання і розгляду відповідних клопотань, проведення, фіксації і використання отриманих результатів та деяких інших питань, унормованих в главі 21 КПК України, вони мають і певні відмінності. Розмежовуються ці заходи і дії за такими, на нашу думку, суттєвими ознаками.

Метою проведення ОРЗ і КРЗ, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, є запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав і організацій, якщо іншим способом одержати інформацію неможливо, а також попередження, своєчасне виявлення і припинення розвідувальних, терористичних й інших посягань на державну безпеку України та отримання інформації в інтересах контррозвідки (ч. 3 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність"; п. 6 ч. 2 ст. 7 Закону України "Про контррозвідувальну діяльність").

Втручання у приватне спілкування у кримінальному провадженні проводиться виключно щодо тяжких або особливо тяжких злочинів з метою отримання відомостей про злочин та особу, яка його вчинила, якщо отримати цю інформацію в інший спосіб неможливо (ч. 2 ст. 246 КПК України).

Рішення про проведення зазначених ОРЗ і КРЗ приймає керівник відповідного оперативного підрозділу або його заступник, які звертаються з відповідним клопотанням, погодженим з прокурором, до слідчого судді. Суб'єктом проведення таких заходів є співробітники оперативних підрозділів, визначених у ст. 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" та відомчих нормативно-правових актах.

Під час кримінального провадження прокурор, слідчий за погодженням з прокурором звертаються до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на втручання у приватне спілкування (ч. 2 ст. 258 КПК України). Суб'єктом проведення таких НСРД є слідчий або співробітники оперативних підрозділів,

визначені у ч. 1 ст. 41 КПК України, які здійснюють їх за письмовим дорученням слідчого, прокурора.

Клопотання про проведення ОРЗ і КРЗ, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, обґрунтовується неможливістю іншим способом одержати інформацію для запобігання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину, запобігання і припинення терористичних актів та інших посягань спеціальних служб іноземних держав і організацій (ч. 3 ст. 8 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність").

Клопотання про втручання у приватне спілкування в кримінальному провадженні обґрунтовується неможливістю отримати в інший спосіб відомості про тяжкий або особливо тяжкий злочин та особу, яка його вчинила (ч. 2 ст. 246, п. 7 ч. 1 ст. 248 КПК України).

Результати проведення ОРЗ і КРЗ, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування, посвідчуються складанням широкого переліку оперативно-службових документів (зведення, довідки, висновки, рапорти, протоколи тощо), а результати НСРД оформлюються протоколом, додатками до якого виступають матеріальні носії юридично значимої інформації, отриманої внаслідок їх проведення.

Отримана під час проведення ОРЗ, КРЗ та НСРД інформація та інші матеріали можуть використовуватися у встановленому законом порядку лише з тією метою, якою обґрунтовано втручання у приватне спілкування. Так, якщо у ст. 10 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" визначено широкий спектр напрямів використання матеріалів, отриманих в результаті проведення відповідних ОРЗ і КРЗ, то протоколи щодо проведення НСРД, аудіо- відеозаписи, фотознімки, інші результати, здобуті за допомогою застосування технічних засобів, вилучені під час їх проведення речі і документи можуть використовуватися у кримінальному провадженні лише у доказуванні на тих самих підставах, що і ре-

зультати проведення інших слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування (ч. 1 ст. 256 КПК України).

Згідно з вимогами ст. 253 КПК України особи, конституційні права яких були тимчасово обмежені під час проведення НСРД, мають бути письмово повідомлені прокурором або за його дорученням слідчим про таке обмеження. Щодо необхідності такого повідомлення особи, стосовно якої здійснювалися ОРЗ або КРЗ, вимоги у законодавстві відсутні.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ШАХРАЙСТВУ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ШЛЯХОМ ОБМАНУ

Марія МАРКОВА

Особливе місце у діяльності Національної поліції України щодо протидії злочинності посідає правове регулювання, від ефективності якого залежить законність, оперативність і якість виконуваних завдань.

З урахуванням розповсюдженості шахрайств, їх суспільної небезпеки та високого рівня латентності правове регулювання оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції злочинам зазначеної категорії набуває особливого значення. Від приведення його у відповідність до потреб сьогодення вирішальною мірою залежить ефективність діяльності поліції України.

Правова основа – це правовий фундамент, спираючись на який функціонує вся оперативно-розшукова діяльність. Правова основа цього виду правової діяльності розглядається як сукупність законодавчих та інших нормативно-правових актів, у рамках яких вона починається, розвивається та припиняється, й, відповідно, у рамках яких можуть і повинні діяти всі суб'єкти оперативно-розшукової діяльності та інші суб'єкти, які потрапляють або залучаються до сфери оперативно-розшукової діяльності.

Досліджуючи правову основу оперативно-розшукової діяльності Національної поліції України, зокрема щодо правового регулювання оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом обману, необхідно зазначити, що вона базується на системі норм, передбачених

різними джерелами права, регулятивна значимість яких не є однаковою.

Законом України "Про національну поліцію", п. 26 ст. 23 Розділу IV визначено, що поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює оперативно-розшукову діяльність відповідно до Закону.

До основоположних законодавчих актів, які створюють правову основу для здійснення оперативно-розшукової діяльності та здійснюють правове регулювання оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом обману, є кримінальне, кримінальне процесуальне та оперативно-розшукове законодавство.

Саме норми КК України визначають, які дії або бездіяльність є злочинами, за якими статтями їх слід кваліфікувати, якими є ознаки класифікації злочинів на злочини різної тяжкості. До правової основи належать також ті норми КК України, які встановлюють підстави кримінальної відповідальності, поняття злочину, відповідальність за підготовку, замах на злочин, визначають конкретні склади злочинів та ін. Ці норми зобов'язують працівників оперативних підрозділів здійснювати оперативний пошук осіб, стосовно яких (за вчинені дії, підготовку або замах на їх учинення) можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру.

Стосовно теми нашого дослідження Кримінальний кодекс України визначає, що відповідно до ч. 4 ст. 190 шахрайство – це заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою, вчинене в особливо великих розмірах або організованою групою. Шахрайство включено до розділу VI Особливої частини КК України "Злочини проти власності". Отже, законодавець вказує, що всі злочини, які охоплюються статтями цього розділу, посягають на "власність" та відносить їх до злочинів загальнокорисливого спрямування [4].

Підвищення ефективності протидії злочинності на сучасному етапі розвитку держави, зміцнення гарантій забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи у кримінальному судочинстві потребують удосконалення інструментарію отримання доказів у кримінальному провадженні. Тому також важливою складовою частиною правової основи діяльності щодо протидії злочинності є кримінальне процесуальне законодавство.

Кримінальне процесуальне законодавство встановлює, проміж іншим, що зміст та форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, належать: верховенство права; законність; рівність перед законом і судом; повага до людської гідності; забезпечення права на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла чи іншого володіння особи; таємниця спілкування; невтручання у приватне життя; недоторканність права власності; презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; забезпечення права на захист; доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; безпосередність дослідження показань, речей і документів; забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності і т. д.

Захист особи, суспільства та держави від злочинних посягань, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" регулює суспільні відносини щодо виявлення та розкриття

злочинів. Так, у ст. 2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" визначено, що оперативно-розшукова діяльність – це система гласних і негласних пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, що здійснюються із застосуванням оперативних та оперативно-технічних засобів. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції.

Визначальне місце в Законі України "Про оперативно-розшукову діяльність" посідає ст. 8 "Права підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність", яка, фіксуючи права оперативних підрозділів, забезпечує їх легітимність, дозволяє проведення оперативно-розшукових заходів для пошуку і фіксації інформації про фактичні дані про протиправну діяльність окремих осіб та груп, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

Значення Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" полягає також і в тому, що його норми встановлюють: гарантії законності при здійсненні цієї діяльності; соціальний та правовий захист працівників поліції та осіб, які залучаються для виконання завдань з виявлення та розкриття злочинів; обов'язок державних органів сприяти слідчим та оперативним підрозділам поліції у вирішенні цих завдань.

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОПЕРАТИВНОЇ ПРОТИДІЇ НЕЛЕГАЛЬНІЙ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Олександр МАХЛАЙ
Віталій ЄРЬОМЕНКО

Складовою оперативно-службової діяльності є оперативно-розшукова діяльність. Відповідно до Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", прикордонна служба має законні сили та засоби, щоб застосовувати їх у протидії незаконному переправленню осіб.

У кримінологічній та спеціальній правовій літературі, в офіційних документах, у матеріалах засобів масової інформації щодо характеристики оперативно-розшукової діяльності з протидії злочинності використовуються такі терміни, як "протидія", "попередження", "профілактика", "запобігання", "припинення", "відвернення", "боротьба" тощо. Аналізуючи вищенаведені терміни, можна виявити дещо різний їхній зміст. Наприклад, А. П. Закалюк зазначає, що запобігання злочинності – це різновид суспільної соціально-профілактичної діяльності, функціональний зміст та мета якої полягає у перешкоджанні дії детермінантів злочинності та її проявів, передусім причин і умов через обмеження, нейтралізацію, а за можливістю – усунення їхньої дії.

Як зазначає В. О. Корольов, запобігання незаконному переправленню осіб через державний кордон України – це сукупність загальносоціальних та спеціальнокримінологічних заходів службової діяльності правоохоронних органів (ДПСУ, НП, СБУ), яка здійснюється щодо реалізації адміністративно-організаційного, фінансово-економічного, юридично-правового впливу, який спрямовано на виявлення, усунення, послаблення чи нейтралізацію причин та умов незаконного переправлення осіб через державний кордон України.

Разом з тим, Л. Ю. Капітанчук підкреслює, що аналіз чинного законодавства та наукових джерел свідчить про відсутність єдиного термінологічного підходу щодо одного із основних понять в системі заходів впливу на незаконне переправлення осіб через державний кордон України.

На нашу думку, поняття "протидія" є більш загальним та повномасштабно охоплює поняття діяльності правоохоронних органів з питань пов'язаних з незаконним переправленням осіб через кордон, тобто предмет нашого дослідження.

Як вказувалось вище, саме поняття "протидія" комплексне і включає різні складові, одна з яких оперативно-розшукова протидія.

Тому оперативно-розшукову протидію незаконному переправленню осіб через державний кордон України можна уявити як:

систему, що припиняє зв'язки формування і функціонування криміногенних процесів у суспільстві;

зв'язки між цими процесами і формуванням особистості;

зв'язки між особистістю і ситуацією вчинення злочину.

Протидія нами визначається як цілеспрямований вплив на причини та умови детермінації незаконного переправлення осіб через державний кордон України з метою їх усунення, ослаблення або нейтралізації. Даний термін у сфері протидії незаконному переправленню осіб через державний кордон України включає такі функції:

попереджувальну та профілактичну діяльність правоохоронних органів – ДПСУ, НП, СБУ;

функцію припинення та відвернення злочинної діяльності на державному кордоні;

охоплення правовим полем;

контролю над незаконним в'їздом, перебуванням, проживанням та виїздом;

протидії та боротьби з організованими групами за попередньою змовою.

Метою оперативно-розшукової протидії незаконному переправленню осіб через державний кордон України є:

посилення контролю за додержанням правил в'їзду, виїзду, перебування та проживання в Україні іноземних громадян й осіб без громадянства;

перекриття транскордонних каналів незаконного переправлення осіб через державний кордон України;

припинення забезпечення іноземних громадян й осіб без громадянства підробленими та фальшивими документами;

припинення протиправної діяльності фізичних і юридичних осіб, які незаконно переправляють іноземних громадян й осіб без громадянства в Україну або транзитом переміщують їх через територію України.

Протидія незаконному переправленню осіб через державний кордон України будується на таких принципах: законності, наукової обґрунтованості, комплексності, безперервності, послідовності, обміну досвідом між державами та правоохоронними органами, постійного моніторингу та оцінки ефективності результатів службової діяльності.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОТИДІЇ ОКРЕМИМ ВИДАМ ЗЛОЧИНІВ

Валерія НЕЧИТАЙЛО

19 лютого 1992 р. в Україні було прийнято Закон "Про оперативно-розшукову діяльність" (далі – Закон). Цим Законом визначені поняття оперативно-розшукової діяльності, підстави проведення оперативно-розшукових заходів, закріплені завдання, гарантії прав особистості, наводиться перелік прав органів, уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності, порядок використання її результатів та контролю за дотриманням законності в процесі її провадження.

Для виконання завдань оперативно-службової діяльності оперативні підрозділи використовують гласні та негласні, пошукові, розвідувальні та контррозвідувальні заходи, застосовують оперативні та оперативно-технічні засоби. Такі заходи і засоби можуть використовувати тільки ті підрозділи, які наділені правом здійснення оперативно-розшукової діяльності. Сукупність гласних і негласних, пошукових, розвідувальних та контррозвідувальних заходів, оперативних та оперативно-технічних засобів, визначених законом, складає систему оперативно-розшукової діяльності. Через зміст, характер та призначення таких оперативних прийомів, заходів і засобів розкривається поняття оперативно-розшукової діяльності.

Поняття оперативно-розшукової діяльності передбачає її комплексний характер і залежить від вирішення тих або інших завдань. Можна виділити три основні її напрями: пошуковий, розвідувальний, контррозвідувальний. Характерним для всіх напрямів оперативно-розшукової діяльності є їх захисний характер, спрямований на створення умов, що забезпечують безпеку визначених законом об'єктів від злочинних

посягань, на усунення причин і умов вчинення злочину, своєчасне виявлення і припинення протиправної поведінки.

Стаття 2 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" визначає оперативно-розшукову діяльність як систему гласних і негласних заходів, які здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності на підставі повноважень, передбачених ст. 8 цього Закону.

Отже, оперативно-розшукову діяльність можна позначити як суспільно корисний різновид людської діяльності, що здійснюється у специфічних умовах і має певні ознаки правового інституту крайньої необхідності, без якого ефективна протидія проявам злочинного світу неможлива, її завдання окреслює самостійний характер зі своєю специфікою. Разом з тим, чітко прослідковується зв'язок з іншими видами правозастосовної практики – кримінальним процесом та судочинством. У поєднанні з ними оперативно-розшукова діяльність набуває свого офіційного статусу та беззаперечної аргументації щодо своєї теоретико-правової значущості.

Слід звернути увагу на проблеми оперативно-розшукової протидії окремим видам злочинів. Розглянемо проблеми протидії розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів з використанням мережі Інтернет.

Сьогодні суспільство залежить від інформаційних систем та їх послуг, зокрема ресурсів мережі Інтернет. Більшу частину інформації люди отримують з перегляду соціальних мереж, пошукових сайтів, участі в обговоренні різних питань на тематичних форумах, листування в чатах та інше. Зважаючи на викладене, злочинці почали вміло використовувати мережу Інтернет для реалізації своїх злочинних намірів. Вони схиляють користувачів до вчинення протиправної діяльності, здійснюють інформаційну дезорієнтацію користувачів. Пропозиції щодо купівлі заборонених до обігу речовин та засобів ми часто спостерігаємо на просторі соціальних мереж,

надписах на будівлях, транспорті – це те, чим користуються злочинці.

Як правило, замовити та купити заборонені речовини, засоби може будь-хто, достатньо зробити переведення коштів через мережу Інтернет, а потім отримати сповіщення із адресою.

Працівники Національної поліції достатньо обізнані про масштаби незаконного обігу наркотичних, сильнодійних та психотропних речовин через мережу Інтернет, але навіть після затримання та притягнення до відповідальності кіберзлочинців, їх сайти продовжують повноцінно функціонувати.

Для вирішення питання про блокування заборонених до показу інтернет-ресурсів потрібно звернути увагу на світову практику, на законодавчому рівні зобов'язати усіх інтернет-провайдерів України мати у власному технічному обслуговуванні комплекси DPI. До речі, мали місце спроби внесення змін до Закону України "Про телекомунікації" (законопроєкт від 14.01.2014 № 3879), в якому зазначалося, що "уповноважений орган приймає рішення щодо обмеження доступу абонентів операторів телекомунікацій до ресурсів мережі Інтернет, через які здійснюється розповсюдження інформації, поширення якої суперечить закону". Однак ці зміни були піддані жорсткій критиці та скасовані. Зі свого боку інтернет-провайдери звинуватили правоохоронні органи у спробах обмежити громадян у їх законних правах та свободах.

З метою вирішення проблеми протидії поширенню наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів через мережу Інтернет пропонується:

1. Утворити Єдиний реєстр доменних сторінок та сайтів мережі Інтернет і мережевих адрес, які містять інформацію, заборонену до розповсюдження на території України.

2. Законодавчо зобов'язати операторів, провайдерів телекомунікацій мати комплекси з фільтрації, виявлення та

блокування протиправних інтернет-ресурсів (наприклад, комплекс DPI (Deep packet inspection) та у разі її виявлення здійснювати блокування таких ресурсів і протягом доби повідомляти про це правоохоронні органи.

3. Доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення та Кримінальний кодекс України положеннями, що передбачають адміністративну та кримінальну відповідальність операторів і провайдерів телекомунікацій за зміст інформації, що передається їх мережами, та за невиконання судових рішень з блокування протиправних інтернет-ресурсів.

ЩОДО МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ І РЕЖИМУ ПРИЛЕГЛИХ ДО МОРСЬКОГО ТА РІЧКОВОГО УЗБЕРЕЖЖЯ ВОДНИХ ПОЯСІВ, ЯКІ ПІДПАДАЮТЬ ПІД ЮРИСДИКЦІЮ УКРАЇНИ

Юрій ОВЕРЧЕНКО

Прилегла зона – це пояс морських вод, що прилягає до територіального моря, у межах якого прибережна держава має право здійснювати контроль із метою недопущення порушень визначених правил (митних, фіскальних (податкових), імміграційних або санітарних). Прилегла зона також установлюється з метою реалізації покарання за порушення таких правил у межах території або територіальних вод прибережної держави. Історія виникнення таких зон починається ще з XVIII сторіччя, коли ширина територіального моря у більшості держав не перевищувала 3 миль. Саме тоді деякі держави стали встановлювати спеціальні зони за межами територіального моря, у яких вони претендували на здійснення юрисдикції у відношенні іноземних суден, переважно з метою боротьби з контрабандою.

В умовах окупації територій та ведення бойових дій так необхідний Закон "Про прилеглу зону України" було прийнято парламентом 6 грудня 2018 року. Законодавчий акт встановлює статус та визначає правовий режим прилеглої зони України, а також порядок реалізації Україною у цій зоні своїх прав як прибережної держави відповідно до Конвенції ООН з морського права 1982 року, інших міжнародних договорів України, загальновизнаних норм і принципів міжнародного права, Конституції та законів України.

Прилегла зона України – це зона відкритого моря, яка прилягає до територіального моря України і зовнішня межа якого перебуває на відстані не більше 24 морських миль, від-

лічених від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря України. Делімітація прилеглої зони між Україною та державами, узбережжя яких протилежні або суміжні з узбережжям України, здійснюється відповідно до міжнародних договорів України.

Україна у своїй прилеглій зоні здійснює контроль, необхідний з метою:

1) запобігання порушенням митного, фіскального (податкового), імміграційного (міграційного), санітарного законодавства України у межах території України, включаючи її внутрішні води, або територіальне море;

2) притягнення до відповідальності за порушення законодавства України, зазначеного у пункті першому цієї частини, вчиненого у межах території України, включаючи її внутрішні води, або територіальне море.

З метою запобігання порушенням законодавства України або притягнення до відповідальності за його порушення уповноважений орган, який забезпечує недоторканність державного кордону та охорону суверенних прав України в її прилеглій та виключній (морській) економічній зонах (ДПСУ), може здійснювати такі заходи:

1) зупинення суден;

2) огляд суден;

3) затримання чи арешт суден та/або членів їх екіпажу, за виключенням військових кораблів та інших державних суден, які використовуються з некомерційною метою.

Законом встановлена компетенція ДПСУ у прилеглій зоні та визначено особливості реалізації його повноважень.

Зокрема, врегульовано питання національної безпеки, а саме: “Під час безпосереднього залучення до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, а також для усунення реальної загрози життю і безпеці особи, інтересам суспільства і держа-

ви під час виконання службових завдань в районі проведення антитерористичної операції військовослужбовці, підрозділи, кораблі та катери ДПСУ мають право застосовувати і використовувати зброю та бойову техніку у випадках та порядку, передбачених законодавством України для з'єднань, військових частин та підрозділів Збройних Сил України".

ОЦІНКА РИЗИКІВ ТА ЗАГРОЗ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ

Дмитро ОЛЕШКО

Набуття злочинністю в сучасному світі статусу однієї з найбільш істотних загроз національній безпеці на загальнодержавному та міжнародному рівні вимагає нових підходів у дослідженні злочинності та її конкретизованих проявів, а також нових стратегій протидії зазначеним негативним явищам. Ураховуючи, що суспільство фактично існує в умовах ризику злочинності, видається перспективним застосування до оцінки та прогнозування динаміки злочинності методології ризик-менеджменту та превентивного управління системою кримінологічної безпеки, що базується на інформаційному характері детермінації.

Загрози національної безпеці найбільш вірогідні сьогодні у формі негативних, дестабілізуючих наслідків подій, які зачіпають одночасно військово-політичний, економічний, екологічний та людській вимір, радше ніж у формі глобального військового конфлікту. Одним з найбільш суттєвих джерел загроз при цьому є дії терористів та інших злочинних угруповань, які передусім не є проблемою якоїсь однієї конкретної держави, а мають транснаціональний характер.

Глобалізація та науково-технічні досягнення розширюють рамки та збільшують масштаб загрози, що виходить від організованої злочинності. Контрабанда, торгівля людьми, нелегальна міграція, незаконний обіг наркотиків та зброї, а також товарів подвійного призначення та новітніх технологій, корупція – все це злочинна діяльність, здатна порушити стабільність та безпеку як в окремому регіоні так і в державі, а також створити поживне середовище для інших істотних загроз. Отже, підвищеного значення для стабільності та сталого розвитку суспільства набуває “безпека від злочинності”, тобто, кримінологічна безпека.

Кримінологічна безпека як інтегральна складова національної безпеки являє собою об'єктивний стан захищеності життєво важливих інтересів особи, держави, суспільства та навколишнього природного середовища від кримінальних внутрішніх і зовнішніх загроз засобами кримінологічної профілактики, кримінально-правовими засобами та засобами інших галузей права кримінального циклу, а також за допомогою відповідної юридичної (у тому числі й правоохоронної) діяльності та суб'єктивне усвідомлення такого стану. Під кримінальними загрозами при цьому слід розуміти реальні та потенційні злочинні посягання, породжувані різними криміногенними факторами, та злочинність в цілому як соціальне явище та чинник, що дестабілізує суспільство.

При цьому кримінологічна безпека є відносним поняттям, оскільки абсолютного стану захищеності від кримінальних загроз у суспільстві досягти неможливо. То ж фактично метою забезпечення безпеки є мінімізація відповідних ризиків та адекватне реагування на їх появу. Відповідно, забезпечення кримінологічної безпеки безпосередньо пов'язане з управлінням ризиками, адже для того, щоб підтримувати належний стан охоронюваних об'єктів або цінностей (йдеться про стан безпеки), передбачати різнопланові загрози та протидіяти їх негативному впливу, необхідно усвідомлювати характер таких загроз, реальність їх виникнення та реалізації, а також оцінювати власне систему безпеки.

Оскільки у сфері кримінологічної безпеки наслідки настання певної події (реалізації кримінальної загрози) розглядаються з негативної точки зору, управління ризиками в такому разі має приділяти основну увагу превентивним заходам або заходам, що зменшують розміри негативних наслідків.

Водночас основою для відповідних профілактичних заходів (як і заходів щодо забезпечення кримінологічної безпеки в цілому) слугує оцінювання ризиків. У цьому контексті оцінювання ризиків кримінологічній безпеці (як їх частіше іме-

нують – "ризиків злочинності") – це процес збору та аналізу інформації:

про характер і масштаби загроз кримінологічній безпеці;

слабкі складові систем і засобів забезпечення кримінологічної безпеки, а також інших особливостей юрисдикції, які роблять її привабливою для осіб, втягнених у злочинну діяльність (насамперед у її організованих формах).

Метою оцінювання ризиків кримінологічної безпеки є виявлення методів злочинної діяльності (насамперед у її організованих формах) у межах юрисдикції, визначення частоти використання цих методів, їх ефективності й пошуку "слабких місць" у системах і засобах здійснення злочинної діяльності.

Оцінювання ризиків стосовно до забезпечення кримінологічної безпеки повинне реалізуватися в рамках системи управління ризиком, яка базується на комплексному процесному підході.

Ключову роль у системі управління ризиком відіграє так звана "причетна сторона", тобто будь-який індивід, група або організація, які можуть впливати на ризик, зазнати впливу ризику або відчувати себе такими, що піддані його впливу (об'єкти кримінологічної безпеки та суб'єкти її забезпечення).

Отже, незалежно від того, чи є національне оцінювання ризиків злочинності кількісним або якісним, ретроспективним або перспективним, чи базується воно на об'єктивних чи суб'єктивних джерелах інформації – саме правильна оцінка інформаційних зв'язків та побудова інформаційної моделі ризиків злочинності у поєднанні з моделлю кримінологічної безпеки з використанням можливостей, що їх надає усвідомлення інформаційної природи детермінізму, у сучасних умовах становить підґрунтя результативного ризик-менеджменту.

Ефективне оцінювання ризиків та загроз злочинності являє собою запоруку належного забезпечення кримінологічної безпеки та превентивного управління відповідною підсистемою національної безпеки.

ОСОБЛИВОСТІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Владислав ПАНКОВ

Згідно з положеннями ст. 3 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", правову основу оперативно-розшукової діяльності становлять Конституція України, Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність", Кримінальний кодекс України, Кримінальний процесуальний Кодекс, Податковий та Митний кодекси України, інші законодавчі акти та міжнародно- правові угоди і договори ратифіковані Україною.

Процес оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки є одним із найбільш складних видів правоохоронної діяльності. Сьогодні існує низка проблем оперативно-розшукової протидії зазначеним злочинам, зокрема: 1) недостатність теоретичної та практичної розробленості проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки; 2) недосконаліть нормативно-правових актів, що спрямовані на протидію злочинам проти громадської безпеки; 3) недостатній рівень протидії злочинам проти громадської безпеки, що сприяє повторному вчиненню з боку цих осіб нових суспільно небезпечних діянь (злочинів); 4) низький рівень підготовки осіб, які конфіденційно співробітничають з правоохоронними органами та які використовуються під час протидії злочинам проти громадської безпеки.

Діяльність слідчого у кримінальних провадженнях із розслідування терористичних актів, вчинених із використанням вибухових пристроїв, як свідчить слідча практика, має певні об'єктивні труднощі. Це, зокрема: пошук слідів, залишених злочинцем, що нерідко неможливо, оскільки вибух повністю їх знищує (85 %); напад страху у свідків та постраждалих осіб, що зводить до запам'ятовування власне ефекту вибуху,

а не підозрюваних (55 %); складність доведення причетності підозрюваного до вчинення злочину за наявності дистанційного управління вибухом або у зв'язку із проведенням його з використанням часового таймеру чи спеціальної закладки (розтяжки) (45 %); значний обсяг слідчих (розшукових) дій та пошукових заходів (66 %).

Питання змісту та особливостей криміналістичного забезпечення боротьби з тероризмом органів СБУ як дієвого засобу попередження, виявлення та припинення терористичних проявів досліджено І. П. Касперським. Він розглянув системний характер криміналістичного забезпечення оперативно-розшукової діяльності через взаємозв'язок його форм, якими є безпосередня участь спеціалістів-криміналістів в оперативно-розшукових заходах, проведення науково-технічних досліджень за оперативними матеріалами, організація та використання криміналістичних інформаційних систем, консультування співробітниками експертно-криміналістичних підрозділів оперативних працівників, безпосереднє застосування оперативними співробітниками та за їх дорученням іншими особами криміналістичних засобів, прийомів і методів, а також дослідив можливості використання криміналістичних інформаційних систем для підготовки та реалізації оперативно-розшукових заходів у цьому напрямі.

Комплексне дослідження науково-прикладної проблеми визначення теоретичних, правових та організаційно-тактичних основ оперативно-розшукової діяльності здійснено О. О. Подобним, який обґрунтував оперативно-розшукову діяльність у цій сфері як окрему теорію та запропонував відповідну методику.

У системі протидії злочинності виявлення злочинів потрібно розглядати як окремий блок, поряд із запобіганням злочинам і реагуванням на них. У теорії та практиці оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД) оперативних підрозділів з виявлення злочинів чітко відмежована від превентивної та реакційної. Запобіжну діяльність оперативних підрозділів

традиційно досліджують у межах категорії "оперативна профілактика". Діяльність з виявлення злочинів у теорії ОРД традиційно називають оперативним пошуком. У чинних нормативно-правових актах МВС України та Національної поліції використовують назву "оперативний (ініціативний) пошук". Дії, що відбуваються в межах оперативно-розшукового реагування на виявлені факти злочинної діяльності, охоплені змістом поняття "оперативна розробка".

Першою стадією протидії злочинам є запобігання. Ця стадія передує виявленню та припиненню злочинів. Вона полягає в діяльності, що перешкоджає формуванню злочинного задуму та (або) не допускає його втілення, навіть у формі готування або замаху на вчинення злочинів.

Друга стадія представлена виявленням злочинів – це діяльність з пошуку та фіксації інформації про: готування до злочину; замах на злочин; учинення закінченого злочину. Припинення злочинів – діяльність з недопущення злочину, який уже розпочався (зокрема, перешкоджання готуванню, замаху та доведенню злочину до кінця).

Третя стадія – розслідування злочинів, яка є однією з форм досудового розслідування, що дістала назву "досудове слідство". Іншою формою є дізнання, проте досі не прийнято закон України про кримінальні проступки. Таким чином, до прийняття та введення в дію цього закону діє лише одна форма досудового розслідування – досудове слідство.

Останньою стадією є припинення злочину – діяльність органів внутрішніх справ, державної безпеки, прокуратури, досудового розслідування, контрольно-ревізійних органів, громадських організацій та окремих громадян, спрямована на те, щоб не допустити продовження і завершення злочину.

Ефективність використання потенціалу оперативних підрозділів полягає в зміні концептуальних підходів до визначення повноважень суб'єктів ОРД та органів досудового розслідування. Такі підходи законодавець продемонстрував,

запровадивши в КПК України зміни, якими одночасно відніс підрозділи детективів і внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України до органів досудового розслідування (ст. 38) та оперативних підрозділів (ст. 41). У системі МВС України було чітко розмежовано суб'єктів доказування (органи досудового розслідування) та суб'єктів, які лише забезпечують цей процес (оперативні підрозділи). У системі НАБУ такого розмежування немає у зв'язку з тим, що підрозділ детективів і підрозділ внутрішнього контролю віднесено й до органів досудового розслідування, і до оперативних підрозділів. Останні, відповідно до чинної редакції ст. 5 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", є повноцінними суб'єктами ОРД.

Отже, сьогодні в Україні тривають подальші наукові дослідження, спрямовані на комплексне вирішення проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки правоохоронними органами. Актуальність та доцільність поглибленого вивчення проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки зумовлена наявними теоретичними прогалинами: 1) відсутність сучасного комплексного підходу під час дослідження оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки; 2) відсутність єдності поглядів серед вітчизняних науковців щодо проблем оперативно-розшукової протидії злочинам проти громадської безпеки; 3) недостатність розробки та запровадження в оперативно-розшукову практику нових, більш досконалих методів і засобів протидії цим злочинам.

Водночас, варто наголосити, що комплексний концептуальний аналіз проблем протидії злочинам проти громадської безпеки є актуальним завданням науки кримінального права, криміналістики, кримінології та оперативно-розшукової діяльності, а також є вимогами сьогодення щодо забезпечення національної безпеки України та протидії злочинності в державі.

РЕЖИМНО-СЕКРЕТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сергій ПЕКАРСЬКИЙ

Розвиток та реформування сучасного життя суспільства супроводжується стрімким зростанням інформаційного обміну, впровадженням передових інформаційних технологій в усі його сфери. Окремий вид інформації охоплює відомості у галузі оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, що становлять державну таємницю. Розголошення цих відомостей може завдати шкоди національній безпеці України. Зі свого боку специфіка діяльності оперативних підрозділів обумовлює потребу роботи з інформацією, яка відноситься до державної таємниці.

Отже, Законом України "Про оперативно-розшукову діяльність" від 18 лютого 1992 року № 2135-XI (редакція станом на 24.10.2020) визначені підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність. Оперативно-розшукова діяльність здійснюється оперативними підрозділами: Національної поліції – підрозділами кримінальної та спеціальної поліції; Державного бюро розслідувань – оперативними, оперативно-технічними, внутрішнього контролю, забезпечення особистої безпеки; Служби безпеки України – контррозвідкою, військовою контррозвідкою, захисту національної державності, спеціальними підрозділами по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю, оперативно-технічними, внутрішньої безпеки, оперативного документування, боротьби з тероризмом і захисту учасників кримінального судочинства та працівників правоохоронних органів; Служби зовнішньої розвідки України – агентурної розвідки, оперативно-технічними, власної безпеки; Державної прикордонної служби України – розвідувальним органом центрального

органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони державного кордону (агентурної розвідки, оперативно-технічним, власної безпеки), підрозділами забезпечення внутрішньої безпеки та власної безпеки, оперативного документування, оперативно-розшуковими та оперативно-технічними; управління державної охорони – підрозділом оперативного забезпечення охорони виключно з метою забезпечення безпеки осіб та об'єктів, щодо яких здійснюється державна охорона; органів доходів і зборів – оперативними підрозділами податкової міліції та підрозділами, які ведуть боротьбу з контрабандою; органів і установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України; розвідувального органу Міністерства оборони України – оперативними, оперативно-технічними, власної безпеки; Національного антикорупційного бюро України – детективів, оперативно-технічними, внутрішнього контролю тощо. Зазначені нами підрозділи здійснюють пошук і фіксацію фактичних даних (оперативно значущої інформації) про протиправні діяння окремих осіб та груп, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України, розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та організацій з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства, а також отримання інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави. Саме тому Законом України "Про інформацію" від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII (редакція станом на 16.07.2020) дається загальне поняття інформації, інформаційної діяльності, джерел інформації і режиму доступу до неї, а також поняття "таємної" інформації. Під інформацією цей Закон розуміє документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі. Також Закон України "Про державну таємницю" від 21 січня 1994 року № 3855-XII (редакція станом на 24.10.2020) регулює

суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України. Цим Законом визначений термін "державна таємниця" – це вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому Законом України "Про державну таємницю", державною таємницею і підлягають охороні державою. До того ж Закон України "Про розвідку" від 17 вересня 2020 року № 912-IX визначає поняття "розвідувальна таємниця", під якою розуміємо вид таємної інформації, що охоплює відомості та дані, отримані або створені розвідувальними органами України під час виконання покладених на ці органи завдань та здійснення функцій, визначених цим Законом, розголошення яких може завдати шкоди функціонуванню розвідки і доступ до яких обмежено відповідно до цього Закону в інтересах національної безпеки України.

Саме тому під "режимом секретності" слід розуміти встановлений згідно з вимогами Закону України "Про державну таємницю" та інших виданих відповідно до нього нормативно-правових актів єдиний порядок забезпечення охорони державної таємниці, тобто – комплекс організаційно-правових, інженерно-технічних, криптографічних та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на запобігання розголошенню секретної інформації та втратам її матеріальних носіїв.

Отже, зазначаємо, що відповідно до положень ст. 9 Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність" не підлягають передачі і розголошенню результати оперативно-розшукової діяльності, які відповідно до законодавства України становлять державну таємницю. За передачу і розголошення цих відомостей працівники оперативних підрозділів, а та-

кож особи, яким ці відомості були довірені при здійсненні оперативно-розшукової діяльності чи стали відомі по службі або роботі, підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством, крім випадків розголошення інформації про незаконні дії, що порушують права людини. Саме тому забезпечення збереження державної таємниці здійснюється через дотримання вимог режиму секретності в службовій діяльності підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність та їх посадовими особами.

ПРИНЦИПИ ВНУТРІШНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ ПІДРОЗДІЛІВ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В ПРОЦЕСІ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ПРОТИДІЇ ШАХРАЙСТВУ, ЩО ВЧИНЯЄТЬСЯ ОРГАНІЗОВАНОЮ ГРУПОЮ ШЛЯХОМ ЗЛОВЖИВАННЯ ДОВІРОЮ

Лариса РАДУЦЬКА

Сьогодні існує нагальна необхідність кардинального покращення роботи зі встановлення осіб, що вчиняють шахрайство, підвищення якості документування фактів підготовки осіб до вчинення злочину, передбаченого статтею 190 КК України, та оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом зловживання довірою. Водночас відмітимо, що досягнення вказаних цілей ускладнюється діями злочинців, спрямованих на уникнення покарання. Використання ними новітніх способів вчинення шахрайства означеного виду вимагає від підрозділів кримінальної поліції активного використання засобів і методів оперативно-розшукової діяльності у процесі виявлення, попередження та документування, а також оперативно-розшукового забезпечення досудового розслідування шахрайства.

Проте функціонування окремих підрозділів НПУ у визначених для них законом межах іноді не дозволяє в повному обсязі виконувати покладені на них завдання і потребує спільної діяльності, тобто якісно організованої взаємодії оперативних підрозділів з іншими органами та підрозділами НПУ.

Організація взаємодії підрозділів карного розшуку з іншими структурними підрозділами НПУ має бути адекватна стану та тенденціям розвитку злочинності і повинна здійснюватися на високому рівні.

Одним зі способів вирішення цієї проблеми є вдосконалення такої взаємодії під час виявлення, попередження та

припинення, а також оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом зловживання довірою виявлення та усунення недоліків у законодавчому, міжвідомчому і відомчому регулюванні.

Можна відзначати, що вченими у сфері оперативно-розшукової діяльності виділяються такі ознаки процесу взаємодії:

а) діяльність;

б) наявність кількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії;

в) зміст завдань, що вирішуються.

Водночас відмітимо, що, аналізуючи наукові роботи, можна виділити й різні види класифікації взаємодії, зокрема:

за характером зв'язків (безпосередня та опосередкована);

часом здійснення (постійна і тимчасова);

видами діяльності суб'єктів взаємодії (оперативно-розшукова, кримінально-процесуальна, адміністративно-правова, організаційно-управлінська, виховна);

приналежністю до однієї чи різних систем управління (зовнішня та внутрішня взаємодія);

ступенем конспірації (гласна і негласна);

етапами здійснення (організаційна і тактична);

суб'єктами здійснення;

залежно від рівня її проведення (управлінський рівень, організаційно-тактичний рівень, оперативно-тактичний рівень).

На нашу думку, внутрішня взаємодія підрозділів кримінальної поліції під час оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом зловживання довірою, – це діяльність, яка узгоджена між всіма суб'єктами взаємодії за часом, місцем та кількістю засобів і заходів, що будуть використовуватись та здійснюватися для виконання спільного завдання, яка на підставах комплексного використання можливостей підрозділів кримінальної поліції забезпечує ефективну діяльність протидії злочинам.

Аналізуючи результати отриманих емпіричних даних, можна констатувати, що під час протидії шахрайству взаємодія відбувається за таких форм оперативно-розшукової діяльності:

1) виявлення первинної оперативно-розшукової інформації про вчинення шахрайства;

2) попередження шахрайства під час оперативно-розшукового документування підготовки до вчинення вказаного злочину;

3) оперативно-розшукове забезпечення досудового розслідування шахрайства, у тому числі участь у складі слідчо-оперативної групи та проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Водночас відмітимо, що відповідно до аналізу емпіричного матеріалу, оперативні підрозділи кримінальної поліції в результаті здійснення взаємодії під час протидії шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом зловживання довірою, найчастіше взаємодіють:

зі слідчими підрозділами;

підрозділами превентивної діяльності;

підрозділами організаційно-аналітичного забезпечення та оперативного реагування;

підрозділами інформаційно-аналітичної підтримки;

спеціальною поліцією;

у межах кримінального блоку (підрозділами карного розшуку; стратегічних розслідувань; кіберполіції; оперативної служби; оперативно-технічної служби).

Підбиваючи підсумок, можна виділити "загальні" принципи внутрішньої взаємодії підрозділів кримінальної поліції в процесі оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом зловживання довірою, а саме:

1) своєчасність організації взаємодії;

2) раціональність використання оперативно-розшукових засобів;

3) злагодженість дій;

4) розмежування компетенції всіх учасників взаємодії та підпорядкування їх виключно закону;

5) встановлення чіткого та зрозумілого підпорядкування;

6) персональна (особиста) відповідальність учасників взаємодії;

7) комплексне використання учасниками взаємодії наявних у їхньому розпорядженні сил і засобів;

8) неприпустимість делегування учасниками взаємодії своїх обов'язків іншим особам;

9) конспіративність (недопущення витоку інформації);

10) нерозголошення даних, методів і засобів оперативно-розшукової діяльності.

МОДЕЛЮВАННЯ КРИМІНОЛОГІЧНИХ ПРОФІЛІВ ОСІБ, ЩО ВЧИНЯЮТЬ ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ АБО РОЗГОЛОШЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

Віктор ТИЩУК
Ростислав СИВОВОЛ

Для того щоб краще розуміти моделювання кримінологічного профілю злочинця, пригадаємо історію його виникнення. У 1970-х роках, у Федеральному бюро розслідувань (далі – ФБР) США почали здійснювати кримінологічне профілювання на основі комплексного підходу з використанням практичного досвіду, психології, експертизи місця злочину та судової медицини. Спеціальний агент Howard Teten був членом відповідного відділу ФБР, який розробив та викладав курс під назвою "Прикладна кримінологія" (профілювання). Teten вів цей курс з товаришем, агентом Pat Mullany, який також був інструктором у ФБР. Разом вони почали отримувати запити від слідчих поліції та перевіряти профілі злочинців, які проходили по наявних кримінальних провадженнях. У ході їхньої роботи було отримано багато позитивних результатів. Успіх Teten і Mullany привів до створення Національного центру ФБР для аналізу насильницької злочинності (NCAVC) і поставив процес кримінологічного профілювання в загальну практику.

Частина вчених, наприклад, J. E. Douglas, R. K. Ressler, A. W Burgess, & C. R. Hartman та інші, розглядають профілювання злочинців саме як моделювання кримінологічного профілю особи, що вчинила конкретний злочин, з метою подальшого застосування в доказуванні вини обвинуваченого або встановлення невідомого злочинця. У нашому дослідженні ми говоримо про кримінологічні профілі осіб, що вчинили злочини, узагальнені з доступних даних Єдиного державного

реєстру судових рішень України в межах певної кількості постановлених судових рішень (хоча можуть бути й інші джерела: кримінальні провадження, оперативні звіти тощо). Тому є необхідність поділяти кримінологічні профілі на два типи, які, по суті подібні, але мають різне призначення та методику моделювання, перший, як ми вже говорили, використовується в кримінальних провадженнях для доказування вини обвинуваченого по конкретному злочину або пошуку невідомого злочинця, який вчинив злочин, другий використовується для пошуку та встановлення осіб, що можуть готувати вчинення злочину.

Питання ефективності застосування профілювання злочинців є одним із дискусійних. Наприклад, R. N. Kocsis, у своєму дослідженні зазначає, що незважаючи на розвиток, як у дослідницькому, так і в практичному застосуванні кримінологічного профілювання, емпірична оцінка точності методики, а отже, її валідності, залишається обмеженою.

На нашу думку, застосування кримінологічного профілю для доказування вини обвинуваченого або встановлення невідомого злочинця по конкретному кримінальному провадженню піддається критиці через ризики можливого засудження невинної людини в результаті ототожнення з відповідною моделлю кримінологічного профілю.

Запропоновані нами кримінологічні профілі державного зрадника або особи, що вчиняє розголошення державної таємниці, мають прогностичний характер та дещо іншу природу моделювання, засновану на статистичних даних групи правопорушників, винуватість яких доведена, і можуть бути використані правоохоронними органами, які вповноважені здійснювати запобігання вчиненню злочинів у сфері національної безпеки, для пошуку та встановлення осіб, що можуть готувати вчинення цих видів злочинів.

Аналіз та узагальнення отриманих даних надали можливість побудувати кримінологічні профілі осіб злочинців,

які вчиняють державну зраду або розголошення державної таємниці, а також підтвердити ряд гіпотез, наприклад, гіпотезу про те, що походження з території країни-агресора, окупованої території або областей, які межують з ними, за народженням більшою мірою та за проживанням меншою мірою, підвищують ризики вчинення вказаних вище злочинів через відповідний (інформаційно-психологічний) вплив країни-агресора.

У результаті моделювання кримінологічного профілю державного зрадника ми встановили, що це особа чоловічої статі (82.9 %), віком від 35 до 59 років (63.4 %), яка проживає у місті (90.3 %), має вищу освіту (51.2 %), державний службовець (51.2 %), одружена (56.1 %), на утриманні не має неповнолітніх дітей (73.1 %), не судима (95.1 %) та вчинила злочин одноособово (73.1 %). Для моделі кримінологічного профілю особи, яка вчиняє розголошення державної таємниці, отримано дещо інші дані, але за основними критеріями вони подібні до моделі державного зрадника: особа чоловічої статі (86.2 %), віком від 35 до 59 років (65.6 %), яка проживає у місті (100 %), має вищу освіту (79.3 %), державний службовець (82.8 %), не одружена (68.9 %), на утриманні не має неповнолітніх дітей (55.2 %), не судима (100 %) та вчинила злочин одноособово (82.8 %). Цікаво, що суттєва різниця між змодельованими кримінологічними профілями полягає в даних щодо мотиву вчинення злочину, а саме, розголошення державної таємниці з користю здійснюється на рівні 13.8 %, на відміну від державної зради, де корислива мета становить 63.6%.

Поряд з цим необхідно зазначити, що такі моделі кримінологічних профілів державного зрадника або особи, яка вчиняє розголошення державної таємниці, характерні для українських злочинців та можуть бути застосовані саме в Україні.

Так, вищезазначені елементи кримінологічних профілів осіб, які вчинили державну зраду або розголошення держав-

ної таємниці, допоможуть оперативному персоналу сформувати уявлення про контингент осіб, які можуть бути схильні до вчинення даних видів злочинів. Крім того, використання типових профілів таких осіб надасть можливість звузити коло пошуку фактичних даних про розвідувально-підривну діяльність спеціальних служб іноземних держав та сприятиме інтересам кримінального судочинства, а також отриманню інформації в інтересах безпеки громадян, суспільства і держави.

ОПТИМІЗАЦІЯ ВЗАЄМОДІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З ІНШИМИ ПРАВООХОРОННИМИ ОРГАНАМИ ЯК ЧИННИК УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ, ПОВ'ЯЗАНИМ З НЕЗАКОННИМ ПЕРЕПРАВЛЕННЯМ ОСІБ ЧЕРЕЗ ДЕРЖАВНИЙ КОРДОН УКРАЇНИ

Ярослав ТОМУСЯК

Територія України є буферною зоною між країнами СНД і Європейським Союзом, тому тисячі мігрантів намагаються скористатися нашою країною, щоб отримати можливість проживання в Шенгенській зоні. Більшість з цих спроб є незаконними. Поширення нелегальної міграції як одного із видів міграції за ступенем контрольованості є суттєвим криміногенним фактором, який сприяє зростанню злочинності, підпільного ринку праці тощо.

Сучасні масштаби нелегальної міграції в Україні становлять пряму загрозу національній безпеці країни, створюють додаткове навантаження на державний бюджет. Це явище, з огляду на необхідність вдосконалення наявної системи протидії та запобігання, становить певний кримінологічний інтерес. Незаконне переправлення осіб через державний кордон є найпоширенішим серед зазначених вище злочинів та здійснюється з використанням корупційних зв'язків представників організованих злочинних груп із працівниками Держприкордонслужби України та інших державних органів (які мали б, навпаки, попереджати та боротися, створювати умови, що суттєво ускладнюють вчинення злочинів у межах своїх повноважень, надавати захист і допомогу особам, котрі

постраждали). Майже половина з цих злочинів вчиняється у співучасті.

Високий попит з боку нелегалів обумовлений особливостями географічного розташування України (її безпосереднім межуванням з європейськими кордонами) та прибутковістю від переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон України. Це пояснює високий рівень прихованості та складнощі при виявленні такого виду злочинів. Створення організованих злочинних угруповань, які займаються незаконним переправленням іноземців через кордони України та залученням міжнародних кримінальних груп, призводить до утворення усталених каналів незаконного перетинання кордону. Згідно зі соціально-демографічними характеристиками переважна більшість порушників є чоловіками. Натомість жінки частіше стають співучасниками. Логічним є і те, що кожен третій, засуджений за незаконне переправлення через кордон, – іноземець. Незаконним переправленням нелегальних мігрантів через кордон України переважно займаються молоді особи віком від 17 до 35 років. Водночас кожним третім винним є особа у віці 35–50 років. Зазвичай така злочинна діяльність є основним джерелом доходу. Особливу роль для вироблення відповідних запобіжних заходів відіграє географічне розташування. Від врахування специфіки ділянки державного кордону залежить виділення сил і засобів Держприкордонслужби України. За даними цього державного формування, найбільше фактів незаконного переправлення осіб через державний кордон України фіксується на західних кордонах країни. Нерідко затримують мігрантів і поза пунктами пропуску.

Багатогранність проблеми незаконної міграції, підвищена суспільна небезпечність та поширеність всіма регіонами України злочинів щодо недоторканності державних кордонів обумовлюються певними чинниками. Щонайперше негативно впливає на всі верстви населення соціально-економічна

криза. Тому багато і громадян України, і вихідців із інших держав шукають кращого життя у більш розвинутих країнах (наприклад, ЄС). Лише невелика частина з них може переїхати туди у законний спосіб. Ці ж причини спонукають наших співвітчизників займатися таким прибутковим бізнесом, як незаконне переправлення осіб за кордон України. Соціально-економічні фактори також негативно впливають на діяльність основних суб'єктів, які контролюють перетинання території України (Держприкордонслужба України, МВС, СБУ та ін.). Недостатнє забезпечення працівників цих органів зумовлює плинність кадрів.

Міжнародне співробітництво є однією з вагомих складових для успішної імплементації нових методів і підходів у боротьбі з транскордонною злочинністю", – зазначав у своїй доповіді на Міжнародній конференції з безпеки кордонів і внутрішньої безпеки INSEC 2020 (Республіка Польща) керівник Держприкордонслужби України, акцентуючи на тому, що докладаються значні зусилля для досягнення належного рівня безпеки шляхом впровадження сучасних підходів охорони кордону та створення комфортних умов для подорожуючих. Активно застосовуються кращі європейські практики інтегрованого управління кордонами. І цьому сприяє плідна співпраця з прикордонними і правоохоронними відомствами держав-членів ЄС. Констатовано, що: протягом 2020 року було проведено понад 1 000 спільних патрулювань, з яких 800 – на території суміжних країн-членів ЄС, досягнуто прогресу у запровадженні спільного контролю і наразі спільні прикордонні процедури здійснюються у чотирьох пунктах пропуску на кордоні з Польщею; розширюється мережа контактних пунктів; проведено вісім операцій з Агенцією FRONTEX на сухопутних, морських і повітряних кордонах ЄС і України з протидії торгівлі людьми, незаконному вивезенню дітей, контрабанді тощо (у спільних операціях взяли участь 45 українських прикордонників та 22 іноземних екс-

перти); налагоджено оперативне співробітництво та обмін інформацією за фактами виявлення ознак злочину на державному кордоні для викриття нових схем протиправної діяльності та перевірки інформації щодо осіб, транспорту і вантажів.

Україна є одним з основних суб'єктів міграційних процесів завдяки своєму геополітичному розташуванню, тому нелегальна міграція в Україні як явище має стійку тенденцію до зростання. Державно-правовий вплив на міграційні процеси в Україні наразі є недосконалим, що призводить до посилення дії міграційних чинників. А отже, суспільно небезпечні, нелегальні та недостатньо контрольовані державою міграційні процеси є плідним ґрунтом для різноманітних злочинів (від невеликої тяжкості до особливо тяжких, наприклад, утворення міжнародних терористичних організацій). Не менш суспільно небезпечною є і нелегальна еміграція українців, яка набула серйозних масштабів унаслідок допущених владою прорахунків у кадровій політиці та сміливих експериментів у цій сфері, що виявилися недостатньо ефективними.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЩОДО ПРАКТИЧНИХ РЕКОМЕНДАЦІЙ КЕРІВНИКАМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ З ОРГАНІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ЗМІН

Олександр ТУЗ
Володимир МАТНЯК

Організаційні зміни у Державній прикордонній службі України та її оперативно-розшукових підрозділах не можна назвати чимось новим: уся історія відомства – це потік постійних змін. Проте новою є безпрецедентна всебічність, глибина, комплексність і темп технологічних, соціальних та інших змін, які відбуваються в органах та підрозділах охорони кордону. Сучасні офіцери оперативно-розшукових підрозділів несуть службу в умовах, що постійно змінюються. Їх здатність адаптуватися до змін зовнішнього середовища є запорукою прикордонної безпеки. Вони постійно стикаються з необхідністю пристосовуватися до умов, в яких їм доводиться нести службу, реагувати на нові зміни у нормативно-правовій регламентації своєї діяльності, обстановці на державному кордоні, нової організаційно-штатної структури, способів несення служби, вимог до її змісту. Але, що ще більш важливо, зміни у Державній прикордонній службі України викликають зміни в її оточенні, наприклад, перехід до інтегрованого управління кордонами викликало відповідні зміни в роботі органів та підрозділів Міністерства зовнішніх справ, Міністерства внутрішніх справ, Державної міграційної служби України та ін. Усе це дозволяє говорити про те, що організації, подібні до прикордонного відомства, самі змінюють своє оточення як у національному, так і в міжнародному масштабі.

В управлінні змінами в організації слід враховувати необхідність змінювання позиції кожного з підлеглих на трьох

рівнях: рівні знань про зміни (інформація про зміни, розуміння їх причин і характеру – когнітивний компонент), рівні ставлення до змін (формування особистого ставлення до змін та необхідності їх реалізації – мотиваційний та особистісний компонент), рівні практичної діяльності (реалізація змін, управління ними, корегування ставлення до них – діяльнісний та регулятивний компоненти). Зміни, які відбуваються у кожному з офіцерів на свідомому та підсвідомому рівні, тісно залежать від впливу їх оточення як в оперативно-розшуковому підрозділі, так і поза його межами. Тому слід враховувати, що організаційні зміни можуть як сприяти, так і ускладнювати перебіг особистісних змін. Іноді за своїми індивідуальними особливостями людина не може адекватно відреагувати на зміни, що відбуваються в органі (підрозділі), стреси на службі, в громадському і особистому житті, що створює додаткові проблеми для керівника. Водночас сучасний розвиток інформаційних і телекомунікаційних технологій, їх проникнення в усі сфери людської діяльності дозволяє значно полегшити проведення організаційних змін. Зокрема, швидко отримати неупереджену інформацію про причини, характер і перебіг організаційних змін, їх мету і призначення, розширити свою теоретичну базу, оволодіти матеріалами, необхідними для вдосконалення умінь та навичок.

Динаміка розгортання і взаємозв'язок різних рівнів змін залишається у центрі уваги багатьох дослідників. За однією концепцією, організаційні зміни досягають успіху, якщо відбуваються у жорсткій послідовності: зміни у знаннях – зміни у ставленні – зміни в індивідуальній поведінці – зміни у груповій поведінці. За іншою – дотримуватися такої послідовності необов'язково, адже "...спроби змінити поведінку шляхом зміни цінностей і стосунків необов'язково мають бути непрямими, оскільки стосунки впливають на поведінку, а поведінка – на стосунки". Водночас деякі автори зазначають, що "...більшість програм проведення змін завершують-

ся невдало внаслідок того, що в їх основі лежить докорінно неправильна теорія змін. Теорія, яка припускає що зміни у ставленні призводять до змін в індивідуальній поведінці, а зміни в індивідуальній поведінці багатьох людей ведуть до організаційних змін, вивертає процес змін навиворіт", тому що найефективніший спосіб змінити поведінку людини полягає в тому, щоб помістити її в новий організаційний контекст, який передбачає перерозподіл і появу нових ролей, взаємин, обов'язків. Іншими словами, у процесі організаційних змін необхідно адаптувати до нових умов не особистість офіцерів оперативно-розшукових підрозділів, а ролі, які вони виконують, надавати новий зміст і характер їх комунікації і способам діяльності.

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Галина УСАТА

Застосування аналітичного інструментарію посідає важливе місце в системі інформаційного забезпечення діяльності правоохоронних органів. Оперативна аналітика гарантує отримання оперативно-розшукової інформації особливої якості, збагаченої за рахунок застосування специфічних методів. Однак з урахуванням фіксованих в сучасному соціумі важливих змін, що дозволяють говорити про його перехід в нову фазу, яку позначають як "інформаційне суспільство", роль інформаційно-аналітичних технологій в діяльності оперативних та слідчих підрозділах правоохоронних органів, може бути суттєво підвищена.

Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні передбачає державну підтримку процесів цифровізації, надання їм системного характеру. Особлива увага приділяється економічній сфері, на розвиток якої націлена державна програма "Цифрова економіка". З метою зниження істотних потенційних ризиків і загроз, що неминуче виникають при широкомасштабній інформатизації суспільних процесів, розроблена Доктрина інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 лютого 2017 року № 47/2017. Україна впевнено включається в загальносвітові процеси формування цифрового суспільства, які супроводжуються перекладом практично всієї інформації в цифрову форму. За оцінками компанії Seagate, загальносвітовий обсяг оцифрованих даних у 2019 р. склав 33 зеттабайт, а до 2025 р. виросте до 175 зеттабайт, причому майже 30 % цих даних буде оброблятися в режимі реального часу. Відбувається інтенсивний обмін колосальними обсягами даних між різними суб'єк-

тами інформаційних процесів, що дозволяє говорити про необхідність контролю за потужними інформаційними потоками. Такі потоки, які генеруються різними інтернет-сервісами (додатками інтернет-банкінгу та електронної торгівлі, замовлення таксі, прокату автомобілів, каршерінгу, продажу авіа- і залізничних квитків; геоінформаційними системами; додатками обміну повідомленнями; соціальними мережами тощо), постійно наростають. За одну секунду у світі відправляється до 3 млн повідомлень електронної пошти. На YouTube щохвилини завантажуються відеофайли загальною тривалістю до 20 годин. У день в Twitter додається до 50 млн повідомлень. Пошуковою системою Google проіндексовано понад 130 трлн web-сторінок, а на її серверах міститься більше 100 млн Гб даних. Усе це безпосередньо впливає на істотне розширення спектра цифрових джерел оперативно значимої інформації, до яких можуть бути віднесені численні мобільні пристрої і засоби зв'язку, системи відеоспостереження та фіксації, пристрої віртуальної і доповненої реальності, безпілотні літальні апарати і автомобілі, інші пристрої з цифровим інтерфейсом.

В умовах повномасштабної цифровізації всіх сфер життєдіяльності суспільства істотне підвищення ефективності протидії злочинності здатна забезпечити упереджувальна модель організації оперативно-розшукової діяльності, що передбачає аналітичну обробку всього обсягу доступної оперативно значимої інформації з метою підготовки матеріалів для прийняття рішень про реалізацію превентивних заходів оперативно-розшукового реагування на зміни оперативної обстановки. Подібні попереджувальні моделі вже активно впроваджуються в практику зарубіжних правоохоронних органів. Тут можна згадати модель організації розвідувальної діяльності (NIM), розроблену Управлінням ООН з наркотиків і злочинності і засновану на застосуванні аналітичних технологій. Аналогічна модель поліцейської діяльності на основі оперативних даних та інформації з 2005 р. упроваджена в

ОБСЄ, вона також базується на аналізі оперативної інформації, одержуваної в результаті безперервного збору і обробки максимального обсягу оперативних даних, і формування аналітичних оцінок і прогнозів для вжиття запобіжних управлінських рішень.

Важливою умовою ефективного функціонування подібних моделей стає повномасштабне інформаційно-аналітичне забезпечення оперативно-розшукової діяльності, засноване на аналітичній обробці всієї доступної оперативно значимої інформації, що надходить безперервно. Його організація передбачає виявлення в кіберпросторі стабільних джерел інформації і каналів її отримання, їх упорядкування і вибір оптимальних процесів обробки інформаційних потоків. Моніторинг відкритих і законспірованих мережевих ресурсів кримінальної спрямованості дозволяє виявляти ознаки підготовки протиправних дій на ранніх стадіях.

Найважливішою умовою для підвищення ефективності застосування інформаційно-аналітичних технологій та кримінального аналізу в діяльності правоохоронних органів є наявність відповідного кадрового потенціалу. Компетенціями з виявлення цифрових джерел оперативно значимої інформації в сучасних умовах повинен вже володіти практично кожен працівник оперативних та слідчих підрозділів правоохоронних органів. Для реалізації цієї вимоги вдосконалення і впровадження нових освітніх програм має відповідати темпам розвитку інформаційних технологій і супроводжуватися розширенням переліку необхідних компетенцій. З урахуванням цього в освітніх організаціях навчальних закладів системи МВС України вводяться спеціальні дисципліни, для якісного наповнення яких залучаються фахівці з практичних підрозділів і фірм-розробників програмного забезпечення і устаткування.

Більш складним завданням є підготовка, перепідготовка і підвищення кваліфікації аналітиків, які глибоко розумі-

ють специфіку оперативно-розшукової діяльності, здатних обґрунтовано і методично грамотно застосовувати спеціалізований інструментарій та кваліфіковано подавати керівнику результати аналізу. До вирішення цього завдання можуть залучатися вчені профільних освітніх організацій, де здійснюється підготовка фахівців за магістерською програмою "Системний аналіз". Крім того, аналітичні підрозділи відчувають потребу у фахівцях з хмарних обчислень, штучного інтелекту, машинного навчання, яких слід шукати серед випускників технічних вузів.

ЗАРУБІЖНІ ПРОГРЕСИВНІ ПРАКТИКИ У СФЕРІ ФІНАНСОВОГО ТА МАТЕРІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Сергій ХАЛИМОН
Валерій КУХАР

Навряд чи знайдеться у світі хоча б одна країна, яка не відчуває на собі негативний вплив організованої (транскордонної) злочинності. Організована злочинність чинить тиск на суспільство на всіх рівнях, викликаючи посилений страх за безпеку, насильство та економічні витрати. Особливо гостро стоять питання, пов'язані із вчиненням транскордонних злочинів (контрабанда, торгівля людьми, незаконне переправлення осіб через державний кордон тощо).

Протидія правоохоронними органами України транскордонним організованим групам або злочинним організаціям, що мають на своєму озброєнні сучасні технічні засоби та фінансові потоки, не відповідає ступеню загрози. Перш за все це пов'язано з низьким рівнем матеріального та фінансового забезпечення правоохоронних органів України.

Серед основних спеціальних форм протидії транскордонним злочинам виділяється оперативно-розшукова діяльність. Як зазначає (Roberts, 2007), останніми роками простежується перехід від реактивного до проактивного функціонування правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Це викликано зростанням рівня організованої злочинності, терористичних актів, що вимагає від правоохоронних органів застосовувати більш агресивні методи розслідування злочинів. Серед таких методів набувають поширення операції під прикриттям (Undercover Operations).

Як будь-яка інша правоохоронна діяльність, оперативно-розшукова діяльність потребує не лише витрат фізичних і

моральних сил оперативних працівників, але й певних фінансових затрат. Для ефективного функціонування оперативних підрозділів будь-яких правоохоронних органів та вирішення завдань, що стоять перед ними, необхідне відповідне фінансове та матеріальне забезпечення.

На жаль, вимушені констатувати, що рівень фінансування правоохоронних органів в Україні залишається незадовільним. Не виділяється з-поміж цього і рівень матеріального та фінансового забезпечення оперативних підрозділів, що відзначалось нами в попередніх публікаціях.

Це спонукає до вивчення зарубіжних позитивних практик фінансування оперативно-розшукової діяльності правоохоронних органів або операцій під прикриттям (Undercover Operations). Операції під прикриттям як правило є досить вартісними і вимагають участі значної кількості офіцерів протягом тривалого часу (Albanese, 1996). Аналіз відкритих джерел щодо фінансових звітів правоохоронних органів США свідчить, що на операції під прикриттям витрачаються сотні мільйонів доларів. І це є виправданим, адже економічний розвиток та благополуччя держави безпосередньо пов'язані із безпекою суспільства.

Витрати на таємні операції в США можна поділити на такі групи:

Personnel expenses – витрати на персонал – зарплата, робота в понадурочний час тощо;

Equipment-vehicles – витрати на обладнання, транспортні засоби, зв'язок, особисте обладнання безпеки, технічне обладнання, комп'ютери тощо;

Confidential/investigative funds – конфіденційні – отримання доказів, придбання інформації, придбання послуг тощо;

Support services – оплата комунальних послуг, IT-підтримка, подорожі, витрати на оплату проїзду на таксі, навчання тощо.

Законодавство США передбачає спеціальний порядок використання коштів, які отримуються з державного бюджету на фінансування спеціальних операцій. Кошти, які конфіденційний інформатор отримує як плату за інформацію, підлягають оподаткуванню. Тобто, виплачуючи такі кошти, інформатор повинен усвідомлювати необхідність їх внесення в податкову декларацію.

Окрім цього, вимагається подавати підтверджувальний звіт про подачу податкової декларації інформатором. У разі невиконання такої вимоги не рекомендується використовувати цього інформатора надалі. Такий досвід хоча і є цивілізованим, нам видається досить складним для сприйняття, адже декларування доходів, отриманих від правоохоронних органів, є очевидно певним ризиком для осіб, які надають допомогу оперативним підрозділам на конфіденційній основі.

Тут доречно звернути увагу на позитивний вітчизняний досвід заохочення військовослужбовців Державної прикордонної служби України, які виявляють на державному кордоні контрабанду, започаткований Головою Держприкордонслужби України С. Дейнеком. Допускаємо, що існують випадки, коли з мотивів безпеки військовослужбовці не бажали б оприлюднювати факт своєю участі в спеціальних операціях тощо. Тому варто також передбачати механізм заохочення, який не буде публічним.

Окрім цього, у США для фінансування операцій під прикриттям також використовуються надходження від конфіскованих активів, які розподіляються між урядом штату та федеральним урядом після винесення рішення суду. Такий досвід, на нашу думку, необхідно вивчати з метою його імплементації в Україні.

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Інна ХРИСТИЧ

Злочинність, на жаль, існує у всіх країнах світу. Головне те, що для адекватного реагування на її стан та тенденції, необхідно мати достовірні статистичні дані. Зрозуміло, що найбільш достовірними даними ми вважаємо звіти Генеральної прокуратури. Але вони наводять дані лише про обліковані кримінальні правопорушення, а не зареєстровані. Відповідно до Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань до загальної кількості облікованих, у звітність кримінальних правопорушень не включають правопорушення, за якими кримінальні провадження закрито через відсутність події кримінального правопорушення або відсутність у діянні складу кримінального правопорушення (пп. 1 або 2 ч.1 ст. 284 КПК).

Так, у 2020 р. зареєстровано 784 096, а обліковано – 360 622, у 2019 р. зареєстровано 840 447, обліковано – 444 130, у 2018 р. зареєстровано 915 431 кримінальних правопорушень, обліковано – 487 133, в 2017 р. зареєстровано 1 050 617 кримінальних правопорушень, обліковано – 523 911, у 2016 р. зареєстровано 1 124 401 кримінальних правопорушень, обліковано – 592 604, в 2015 р. зареєстровано 1 093 314 кримінальних правопорушень, обліковано – 565 182; у 2014 р. зареєстровано – 1 137 436, обліковано – 529 139; у 2013 р. зареєстровано 1 553 056, обліковано – 563 560. Інакше кажучи питома вага облікованих від загальної кількості зареєстрованих у 2020 р. – 46,0 %, у 2019 р. – 52,8 %, у 2018 р. – 53,2 %, у 2017 р. – 49,9 %, у 2016 р. – 52,7 %, у 2015 р. – 51,7 %; у 2014 р. – 46,5 %; у 2013 р. – 36,3 %. Таке незначне зростання питомої ваги облікованих серед зареєстрованих, в першу

чергу, свідчить про те, що за цей період істотно скоротилося кількість зареєстрованих (у 2020 р. – на 49,5 % порівняно з 2013 р.) кримінальних правопорушень. Така різниця в показниках пояснюється тим, що для характеристики рівня злочинності використовується поняття облікованих кримінальних правопорушень, кількість яких також скорочується (у 2020 р. – на 36,0 % порівняно з 2013 р.).

З 1 липня 2020 р. у звітності щодо кримінальних проваджень відокремили показники: злочини та кримінальні проступки. Тому за цей період кримінальні проступки склали серед 360 622 облікованих кримінальних правопорушень – 27,3 % (98 283). Серед кримінальних правопорушень проти безпеки та експлуатації транспорту (ст. 276–292 КК України) кримінальні проступки склали лише 11,9 % (1 884 з 15 795). Тому можемо зазначити, що латентність кримінальних проступків даної категорії дуже значна.

Хвилює і стан наслідків від дорожньо-транспортних пригод на дорогах України. Рівень смертності на українських автошляхах у чотири рази вищий, ніж в Європейському Союзі. За статистикою експертів Світового банку щорічні економічні втрати України від дорожніх катастроф, які спричиняють тисячі людських смертей та травмувань, еквівалентні близько 5 мільярдів доларів США. Хороші та швидкі дороги є також драйвером національної економіки.

Про це свідчать і офіційні статистичні дані. Так, у 2019 р. було обліковано порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами (ст. 286 КК), 8 739, у 2020 р. – 8 864 на 1,4 % більше. При цьому з них, що спричинило смерть потерпілого (ч. 2 і 3 ст. 286 КК) у 2019 р., 1 919 фактів, у 2020 р. – 1 858. Деяке збільшення фактів облікованих кримінальних правопорушень можна вважати позитивним, тому що застосовуються зараз технічні засоби, які фіксують порушення правил дорожнього руху. Про це свідчить і незначне зменшення кіль-

кості кримінальних правопорушень, що спричинили смерть потерпілого, на 3,2 %.

При вивченні розповсюдження порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту необхідно враховувати і зареєстровані адміністративні правопорушення, які на практиці інколи дуже важко або не бажано відокремлювати від кримінальних проступків.

Зокрема, 16 серпня 2019 року набрав чинності наказ Міністерства внутрішніх справ України "Про затвердження Положення про Реєстр адміністративних правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху" від 10 травня 2019 р. № 359. У цьому наказі підкреслюється, що даний Реєстр є підсистемою Єдиної інформаційної системи МВС (ЄІС МВС), що забезпечуватиме збирання, облік, пошук, узагальнення даних про адміністративні правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху (у т. ч. зафіксовані в авторежимі), та порушення правил зупинки, стоянки, паркування (у т. ч. зафіксовані у режимі фото-, відеозйомки).

Зрозуміло, що статистична інформація не дає змоги встановити реальний обсяг фактів порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОБМЕЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ГРОМАДЯН ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрій ХРІДОЧКІН

Оперативно-розшукова діяльність в Україні ґрунтується на засадах безумовного дотримання прав і свобод людини та громадянина. Під час проведення оперативно-розшукових заходів не допускається порушення конституційних свобод людини і громадянина. Певні обмеження цих свобод мають винятковий і тимчасовий характер та можуть застосуватись лише за рішенням суду щодо особи, в діях якої є ознаки тяжкого або особливо тяжкого злочину, а також у випадках, передбачених законодавством України, з метою захисту прав і свобод інших осіб, безпеки суспільства.

Використання оперативно-розшукових засобів боротьби зі злочинністю вимагає надзвичайної обережності. Не можна не відзначити негативні побічні наслідки цієї діяльності, тобто негласний характер більшості оперативно-розшукових дій; обмеженість прав осіб, відносно яких такі заходи проводяться; відсутність гарантій, наявних в кримінально-процесуальній сфері, закритість деяких з них. Проте це не може слугувати підставами для повної відмови від можливості використання оперативно-розшукових даних в ході доказування за умови строгого, жорсткого контролю за вказаною діяльністю.

Проблема визначення оптимального рівня, за якого допускається обмеження прав людини при здійсненні оперативно-розшукової діяльності, мабуть, не має ідеального вирішення. В рамках останнього відбувається конфлікт двох цілей: з одного боку, злочин наносить шкоду правам особи, з другого – в ході названої діяльності можливе обмеження прав

людини, зокрема і тієї, яка, як може з'ясуватися пізніше, до вчинення злочину не причетна.

Теза про те, що оперативно-розшукова діяльність за своєю правовою природою антиконституційна як така, оскільки суперечить основним положенням, що закріплені в Конституції Україні, прихильники заборони як здійснення оперативно-розшукової діяльності в цілому, так і використання її результатів в процесі доказування в кримінальному судочинстві, зокрема, наполегливо не бажають визнавати головне: ч. 2 ст. 64 Конституції України прямо передбачає можливість обмеження законом конституційних прав і свобод людини і громадянина, до яких належать також і право на недоторканність приватного життя, житла, особисту і сімейну таємницю, і можливість збору, зберігання, використання і розповсюдження інформації без згоди відповідної особи тією мірою, в якій це необхідно з метою захисту основ конституційного ладу, моральності, здоров'я, прав і законних інтересів інших осіб, забезпечення оборони країни і безпеки держави. Отже, відповідний галузевий закон про підстави, умови, методи і способи здійснення оперативно-розшукової діяльності повністю укладається в конституційне русло, а сама оперативно-розшукова діяльність не може бути довільно оголошена неконституційною.

Здійснення негласних оперативно-розшукових заходів з дотриманням вимог конспірації і засекречування відомостей в галузі оперативно-розшукової діяльності само собою не порушує конституційних прав людини і громадянина, оскільки проведення вказаної діяльності об'єктивно неможливе без значного ступеня секретності, а вирішення у кожному конкретному випадку питання про те, чи є матеріали, що надані оперативними службами, достовірними і допустимими, і чи можуть вони використовуватися як докази вирішує суд, який має право визнати їх такими або мотивовано відкинути. Крім того, застосування негласних сил, засобів і методів оператив-

но-розшукової діяльності соціально виправдане наявністю суперечностей логіки конфронтації, ініціаторами яких виступає не держава, а злочинні елементи, що вступили в конфлікт із законом і правилами соціального співжиття.

Практичний аспект цього питання полягає в тому, що протидія злочинних елементів встановленому в суспільстві правопорядку створює ситуацію, коли відмова від оперативно-розшукових заходів може спричинити ситуацію, за якої відмова від оперативно-розшукової діяльності рівнозначна капітуляції перед антисуспільними елементами, визнанню безсилля держави і суспільства в успішному вирішенні соціально-політичних питань, викоріненні злочинності та усуненні причин, що її породжують. Звідси випливає принциповий висновок про те, що, створюючи і розвиваючи таку державно-правову інституцію, як оперативно-розшукова діяльність, держава діє не лише з міркувань моральної необхідності, а й виходить з основного конституційного принципу, який декларує, що утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3 Конституції України).

Отже, здійснення оперативно-розшукових заходів, використання оперативно-технічних засобів не може бути безмежним, оскільки вони обмежують особисті права і свободи громадян. Правомірне обмеження конституційних прав громадян під час проведення оперативно-розшукових заходів полягає в тому, що це не применшення, не дискримінація, не порушення прав і свобод людини і громадянина, а зменшення обсягу прав і свобод, що надаються. Водночас будь-яке обмеження прав і свобод людини та громадянина ґрунтується на законі, повинно мати легітимну ціль та бути необхідним для суспільства.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ОПЕРАТИВНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ МАШИНОБУДІВНОГО КОМПЛЕКСУ

Сергій ЧИЖ

У процесі оперативного обслуговування галузей економіки підрозділи стратегічних розслідувань Національної поліції України ставлять собі за мету досягнення двох взаємопов'язаних цілей:

а) організація систематичного спостереження за об'єктами та галузями, щодо яких є обґрунтовані підозри про ймовірність вчинення на них протиправних дій;

б) створення міцних оперативних позицій на території юрисдикції окремого підрозділу стратегічних розслідувань Національної поліції України.

Проведений нами аналіз наукових досліджень з проблем оперативного обслуговування окремих галузей економіки виявив, що сьогодні проблеми оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції пріоритетних галузей економіки досліджені не достатньо, науково-обґрунтовані пропозиції щодо здійснення такого обслуговування надано лише за окремими напрямами діяльності підрозділів кримінальної поліції, зокрема в процесі: а) оперативного обслуговування переробних підприємств сільськогосподарської продукції; б) виявлення кримінальних правопорушень, пов'язаних із виготовленням, імпортуванням і розповсюдженням небезпечної продовольчої продукції; в) оперативно-розшукової протидії одержанню неправомірної вигоди у АПК; г) виявлення та попередження діяльності організованих груп у сфері житлово-комунального господарства; д) оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері обігу побутових відходів; е) оперативно-розшукової протидії

кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняться на підприємствах залізничного транспорту; ж) оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, що вчиняться під час будівництва автомобільних доріг; и) оперативно-розшукової протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з обігом металобрухту.

Не дослідженими залишаються питання оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції машинобудівного комплексу та курортно-рекреаційної галузі.

Отже, сьогодні існує потреба визначення об'єктів оперативного обслуговування підрозділами кримінальної поліції машинобудівного комплексу.

Машинобудівний комплекс є базовою галуззю економіки, її системоутворювальним елементом, що визначає стан виробничого потенціалу та обороноздатності держави. Від результатів його діяльності переважно залежить функціонування всіх інших галузей промисловості. Машинобудівний комплекс України включає понад 20 галузей, 58 підгалузей, де працює 11 267 підприємств (146 великих, 1 834 середніх, 9 287 малих), на яких задіяно близько 1,5 млн працівників.

Машинобудівний комплекс України охоплює понад 20 спеціалізованих галузей, тобто практично всі галузі машинобудування. Є. І. Пігуль та Н. Г. Пігуль пропонують умовно об'єднати вказані галузі у п'ять основних груп, залежно від того, на який ринок орієнтована продукція, що випускається підприємствами машинобудівного комплексу:

інвестиційне (важке) машинобудування – група галузей, розвиток яких визначається насамперед інвестиційною активністю металургійного, будівельного, енергетичного і транспортного комплексів;

тракторне і сільськогосподарське машинобудування – група галузей, розвиток яких залежить від платоспроможності сільгоспвиробників і переробників сільськогосподарської продукції, а також частково від попиту населення;

залізничне машинобудування – спрямоване на задоволення попиту залізничного господарства країни;

автомобільна промисловість – випуск продукції орієнтований на попит кінцевих споживачів (виробництво легкових автомобілів), а також на потребу підприємств, фірм і виконавчих органів влади (виробництво вантажівок і автобусів);

електротехніка, приладобудування, верстатобудування – група наукоємних галузей, так званих комплектуючих, що розвиваються услід за потребами всіх інших галузей промисловості, включно і машинобудування.

Під час дослідження було виявлено, що найвагоміші результати у процесі протидії злочинам у сфері економіки на об'єктах машинобудівного комплексу досягаються шляхом організації якісного оперативного обслуговування об'єктів машинобудівного комплексу, які можна умовно поділити:

на підприємства важкого машинобудування;

підприємства сільськогосподарського (тракторного) машинобудування;

підприємства залізничного машинобудування;

підприємства автомобільної промисловості;

підприємства з виготовлення електротехніки, приладобудування, верстатобудування.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АВДЄЄВА Галина – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

АГАПОВА Каріна – Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

АГУДАЛІЧЕВ Максим – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

АЛБУЛ Сергій – кандидат юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

АЛЕКСАНДРЕНКО Олена – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

АЛІПА Олександр – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

АНАНЬЇН Олег – кандидат технічних наук, Головний експертно-криміналістичний центр Державної прикордонної служби України, м. Київ.

АНДРІЄНКО Руслан – Сумський державний університет, м. Суми.

БАЛАГУР Леся – кандидат педагогічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

БАСАЛИК Сергій – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

БАСАРАБ Олександр – кандидат технічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

БАСАРАБ Ольга – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

БАТИРГАРЕЄВА Владислава – доктор юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені ака-

деміка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

БАТЮК Олег – кандидат юридичних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

БЕРЕЗНЕНКО Наталія – кандидат технічних наук, доцент, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

БІЛЕНЧУК Петро – кандидат юридичних наук, доцент, Національний авіаційний університет, м. Київ.

БІЛОУС Ірина – Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

БЛИСТІВ Тетяна – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

БОБИК Олександр – Житомирський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Житомир.

БОГАТИРЬОВ Андрій – доктор юридичних наук, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів.

БОГАТИРЬОВ Іван – доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, ПрАТ "Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом", м. Київ.

БОГАТИРЬОВА Ольга – доктор юридичних наук, Офіс Генерального прокурора, м. Київ.

БОЙКО Олександр – Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

БОТНАРЕНКО Ірина – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

БРИСКОВСЬКА Оксана – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

БРИЧ Лариса – доктор юридичних наук, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький.

БУГАЙ Юлія – Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

БУГОРСЬКИЙ Костянтин – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

БУЛУЛУКОВ Олег – кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

БУРАК Марія – кандидат юридичних наук, наукова лабораторія з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ.

БУЧКОВСЬКА Віта – кандидат сільськогосподарських наук, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський.

ВАВРИНЧУК Микола – кандидат політичних наук, доцент, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький.

ВАСИЛЕНКО Юлія – кандидат юридичних наук, Київський інститут інтелектуальної власності та права Національного університету "Одеська юридична академія", м. Одеса.

ВЕДЕРНІКОВА Анна – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Сєвєродонецьк.

ВЕСЕЛОВ Микола – доктор юридичних наук, доцент, Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг.

ВЕСЕЛОВА Владислава – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

ВИЧАВКА Валерій – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ВОЛИНЕЦЬ Павло – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ВОЛОБУЄВ Микита – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

ВОЛОШИН Володимир – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ВОРОБЕЙ Андрій – Маріупольське районне управління поліції Головного управління Національної поліції в Донецькій області, м. Маріуполь.

ГАВРІК Роман – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ГАЛКО Олександр – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ГАЛУСТЯН Олена – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ГАНАБА Світлана – доктор філософських наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ГАНЬБА Олег – доктор юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ГЛОБЕНКО Геннадій – кандидат юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ГЛОВЮК Ірина – доктор юридичних наук, професор, Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів.

ГЛУШКО Анатолій – Державний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Київ.

ГЛУШКО Ігор – Національна академія Служби безпеки України, м. Київ.

ГЛУЩЕНКО Наталія – Сумський державний університет, м. Суми.

ГНАТЮК Тетяна – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ГОЖИЙ Олександр – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

ГОЙ Анна – Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ГОЛОВКІН Богдан – доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, м. Харків.

ГРЕКОВА Лілія – Національний авіаційний університет, м. Київ.

ГРИНЬКІВ Олександра – кандидат юридичних наук, Державна прикордонна служба України, м. Тернопіль.

ГУБСЬКИЙ Павло – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ГУЛЬКО Тетяна – ВСП "Фаховий коледж управління, економіки і права ПДАУ", м. Полтава.

ГУЛЯЄВ Андрій – кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

ГУСАК Андрій – кандидат юридичних наук, доцент, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

ДАВИДОВА Марина – доктор філософії, Дніпровське управління Національної поліції Головного управління Національної поліції у м. Києві, м. Київ.

ДАНИЛЕВСЬКИЙ Андрій – кандидат юридичних наук, доцент, Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

ДАНИЛЬЧУК Оксана – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ДЕМ'ЯНОВА Олена – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ДЕМУРА Марина – кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ДЕМЧИК Надія – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ДЕМЧИШИН Віталій – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ДМИТРЕНКО Наталя – викладач Херсонського державного університету, м. Херсон.

ДОВБАШ Роман – Слідче управління Головного управління ДФС у м. Києві, м. Київ.

ДОВГАНЬ Анастасія – Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

ДОВГАНЬ Валерій – доктор наук з державного управління, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ДУБОВИЙ Дмитро – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ДУНАЄВА Тетяна – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

ДУЧИМІНСЬКА Леся – Головне управління Пенсійного фонду України у Волинській області, м. Луцьк.

ЄВСЄЄНКОВА Катерина – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ЄВСТАФІЄВА Юлія – кандидат сільськогосподарських наук, Подільський державний аграрно-технічний університет, м. Кам'янець-Подільський.

ЄМЕЦЬ Олег – доктор юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ЄРМАКОВ Сергій – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЄРЬОМЕНКО Віталій – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЖЕНУНТІЙ Володимир – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ЖУК Альона – Сумський державний університет, м. Суми.

ЗАБУГА Юлія – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

ЗАВОРІНА Олена – кандидат юридичних наук, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ЗАЄЦЬ Олександр – кандидат юридичних наук, доцент, Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

ЗДОРОВИЛО Ігор – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЗЬОЛКА Валентин – доктор юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ІГНАТУШКО Юрій – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

КАЛІНІНА Аліна – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

КАЛІНІЧЕНКО Руслан – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

КАМЕНСЬКИЙ Дмитро – доктор юридичних наук, доцент, Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ.

КАНІБЕР Юрій – кандидат юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

КАРАСЬОВ Дмитро – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

КАРМАНОВА Нінель – кандидат політичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

КАТЕРИНЧУК Катерина – доктор юридичних наук, доцент, Київський національний університет технологій та дизайну, м. Київ.

КАШПЕРУК Світлана – кандидат педагогічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

КИРЕНКО Сергій – кандидат юридичних наук, доцент, Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ.

КІРЄЄВА Ольга – кандидат психологічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

КІРІН Роман – доктор юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник, Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро.

КЛЮЄВА Ольга – Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

КНИЖЕНКО Оксана – доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

КНИЖЕНКО Світлана – кандидат юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

КОБЕЦЬ Микола – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

КОВАЛЬОВА Ольга – кандидат юридичних наук, Донецький юридичний інституту МВС України, м. Маріуполь.

КОВАЛЬЧУК Юрій – кандидат психологічних наук, начальник управління боротьби з транскордонною злочинністю Департаменту оперативно-розшукової діяльності Адміністрації Державної прикордонної служби України, м. Київ.

КОЛБ Олександр – доктор юридичних наук, професор, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

КОЛБ Роксолана – Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

КОЛОДЯЖНИЙ Максим – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

КОМІССАРОВ Микола – кандидат юридичних наук, доцент, факультет № 2 КННІ Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг.

КОМІССАРОВА Наталя – кандидат юридичних наук, доцент, факультет № 1 КННІ Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг.

КОНОВАЛОВА Віолетта – доктор юридичних наук, професор, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

КОНОПАЦЬКА Вікторія – навчально-науковий інститут № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ.

КОНОПЕЛЬСЬКИЙ Віктор – доктор юридичних наук, професор, Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

КОПОТУН Ігор – доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, ПВНЗ "Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука", м. Рівне.

КОРНІЙКО Станіслав – Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

КОРОЛЬОВ Василь – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

КОРОТАЄВ Володимир – Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Дніпро.

КРАВЧУК Олег – доктор наук з державного управління, кандидат юридичних наук, Хмельницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Хмельницький.

КРАЙНИК Григорій – кандидат юридичних наук, Харківський університет, м. Харків.

КРИЖНА Валентина – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

КРУШЕНИЦЬКИЙ Андрій – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

КРУШИНСЬКИЙ Сергій – кандидат юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький.

КУБАЛЬСЬКИЙ Владислав – кандидат юридичних наук, доцент, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, м. Київ.

КУЛАЧЕК Арина – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

КУРИЛЮК Юрій – доктор юридичних наук, Адміністрація Державної прикордонної служби України, м. Київ.

КУРСЬКИЙ Максим – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

КУХАР Валерій – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

КУЦЕНКО Дмитро – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

КУШНІР Ірина – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

КУШНІР Ярослав – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЛАЗОРЕНКО Олександр – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЛАПКІН Андрій – кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ЛАРІОНОВА Інна – Національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ЛИПА Вадим – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЛИСЬКО Тетяна – кандидат юридичних наук, Національний авіаційний університет, м. Київ.

ЛІТВІНОВА Ірина – Національний авіаційний університет, м. Київ.

ЛІТВІН Людмила – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЛІТВІН Юрій – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЛОГІНОВА Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЛОСКУТОВ Тимур – доктор юридичних наук, доцент, Криворізький навчально-науковий інститут Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг.

ЛОСЬ Юлія – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ЛУЦЕНКО Яна – Національна академія Служби безпеки України, м. Київ.

ЛЯШУК Роман – доктор юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

МАЙКО Тетяна – кандидат політичних наук, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

МАЛИМОН Валентина – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

МАЛІЙ Микола – правнича компанія ТОВ "АЮР-КОНСАЛТИНГ", м. Київ.

МАРКОВА Марія – Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

МАРТИНЮК Олександр – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

МАТНЯК Володимир – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

МАХЛАЙ Олександр – кандидат психологічних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

МЕЛЬНИК Роман – кандидат юридичних наук, доцент, Інститут права та суспільних відносин університету "Україна", м. Хмельницький.

МИХАЙЛЕНКО Олександр – кандидат військових наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

МИХАЙЛІЧЕНКО Тетяна – кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

МИХАЙЛЮТА Віталій – ОКПП "Київ", м. Київ.

МИХАЛЬЧЕНКО Дмитро – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

МІСЯЦЬ Андрій – кандидат юридичних наук, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький.

МОВЧАН Роман – доктор юридичних наук, доцент, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця.

МОРОЗ Христина – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

МОТЛЯХ Олександр – доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

МОТОВИЛЕЦЬ Владислав – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький.

МУДРЕЦЬКА Ганна – кандидат юридичних наук, Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

МУЗИКА Марія – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

НАВРОЦЬКА Віра – Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів.

НЕГРЕБЕЦЬКИЙ Владислав – кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

НЕДОВ Сергій – кандидат юридичних наук, доцент, ВНПЗ "Дніпровський гуманітарний університет", м. Дніпро.

НЕНЯ Олена – кандидат юридичних наук, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

НЕСТЄРОВ Вадим – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

НЕТЯГА Володимир – Університет державної фіскальної служби України, м. Ірпінь.

НЕЧАЄВА Ірина – Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

НЕЧИТАЙЛО Валерія – Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

НІКІФОРОВА Тетяна – кандидат юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький.

НІКОЛАЄНКО Тетяна – доктор юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

НОВІК Микита – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

ОБУХ Олександр – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ОВЕРЧЕНКО Юрій – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ОЛЕШКО Дмитро – кандидат психологічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ОЛИЦЬКИЙ Олександр – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ОЛІЙНИЧЕНКО Ангеліна – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

ОРЛОВСЬКА Наталя – доктор юридичних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ОСТАПЧУК Марія – Хмельницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Хмельницький.

ОХМАН Ольга – кандидат юридичних наук, Хмельницький інститут імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України ПрАТ "ВНЗ "Міжрегіональна Академія управління персоналом", м. Хмельницький.

ПАНКОВ Владислав – Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ПАНОВА Світлана – Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

ПЕКАРСЬКИЙ Сергій – кандидат юридичних наук, Донецький юридичний інститут МВС України, м. Кривий Ріг.

ПЕТРЕЧЕНКО Світлана – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ПИЛИПЧУК Олександр – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ПИРОЖНИК Олександр – ПВНЗ "Академія рекреаційних технологій і права", м. Луцьк.

ПІДДУБЧАК Катерина – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Сєвєродонецьк.

ПЛИСЮК Наталія – кандидат юридичних наук, доцент, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький.

ПЛОСКОНОС Анастасія – Криворізький навчально-науковий інститут Донецького юридичного інституту МВС України, м. Кривий Ріг.

ПЛОЩИНСЬКА Анастасія – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ПОГРЕБНА Катерина – Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

ПОЛІЩУК Віктор – кандидат військових наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ПОЛОВНІКОВ Вадим – кандидат юридичних наук, доцент, докторант, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ПОЛЯКОВ Євген – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

ПОПЕЛЬНЮК Тарас – Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк.

ПРИТУЛА Анатолій – доктор юридичних наук, доцент, Адміністрація Державної прикордонної служби України, м. Київ.

ПТАШКІН Роман – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

ПУНДА Олександр – доктор юридичних наук, доцент, м. Хмельницький.

ПЯСКОВСЬКИЙ Вадим – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

РАДУЦЬКА Лариса – Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

РЕВЯКІНА Тетяна – Дніпропетровський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Маріуполь.

РИБАЛКО Катерина – Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

РИЖАК Олег – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

РОМАНЕНКО Тетяна – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

РУДЕНКО Анастасія – Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

РУДЕНКО В'ячеслав – кандидат юридичних наук, Департамент з питань виконання кримінальних покарань Міністерства юстиції України, м. Київ.

РЯБИЙ Сергій – кандидат юридичних наук, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

САМБОР Микола – кандидат юридичних наук, член-кореспондент Національної академії наук вищої освіти України, Головне управління Національної поліції в Чернігівській області, м. Чернігів.

САМОЙЛЕНКО Олена – доктор юридичних наук, доцент, Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, м. Київ.

САНАКОЄВ Дмитро – кандидат юридичних наук, доцент, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро.

СВІРІН Микола – кандидат юридичних наук, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

СЕМЕНИШИНА-ФІГОЛЬ Богдана – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

СЕМЕНОВ Віктор – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

СЕНЬ Ірина – кандидат юридичних наук, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів.

СЕРБІНА Альона – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Сєвєродонецьк.

СИВОВОЛ Ростислав – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

СКРЯБІН Олексій – доктор юридичних наук, доцент, Класичний приватний університет, м. Запоріжжя.

СМЕРНИЦЬКИЙ Дем'ян – кандидат юридичних наук, старший дослідник, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

СМІРНОВА Ірина – м. Хмельницький.

СОКИРАН Федір – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

СОЛЯР Станіслав – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

СОРОКА Андрій – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

СТЕПАНОВ Сергій – кандидат педагогічних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

СТЕПАНОВА Юлія – кандидат юридичних наук, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

СТРАТОНОВ Василь – доктор юридичних наук, професор, Херсонський державний університет, м. Херсон.

ТИЩУК Віктор – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ТІМОФЄЄВА Лілія – кандидат юридичних наук, Національний університет "Одеська юридична академія", м. Одеса.

ТІТОЧКА Тетяна – кандидат юридичних наук, Донецький юридичний інститут МВС України, м. Маріуполь.

ТКАЧУК Віктор – кандидат педагогічних наук, доцент, Приватний вищий навчальний заклад "Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука", м. Рівне.

ТОМУСЯК Ярослав – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ТУЗ Олександр – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ТУЛЬВІНСЬКА Анна – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

УСАТА Галина – Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса.

УСТИМЕНКО Олена – Національний авіаційний університет, м. Київ.

ФЕДОРЕНКО Оксана – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ФЕСЕНКО Максим – кандидат технічних наук, доцент, Державний науково-дослідний інститут МВС України, м. Київ.

ФІЛІППОВ Станіслав – доктор юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ФІЛЬ Ірина – кандидат юридичних наук, Деснянський інститут Президентського університету МАУП, м. Київ.

ФОМІНА Тетяна – доктор юридичних наук, доцент Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ФУРМАН Ярослав – кандидат юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ХАЛИМОН Сергій – доктор юридичних наук, професор, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ХАЛЯВКА Юлія – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

ХВЕСІК Ян – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ХРИСТИЧ Інна – кандидат економічних наук, доцент, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

ХРІДОЧКІН Андрій – доктор юридичних наук, доцент, Український державний хіміко-технологічний університет, м. Дніпро.

ЦАРЕНКО Катерина – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький.

ЦАРЕНКО Ольга – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЦАРЕНКО Сергій – кандидат юридичних наук, доцент, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЦИГАНЮК Юлія – доктор юридичних наук, Хмельницький інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, провідний юрисконсульт сектору юридичного забезпечення Хмельницького науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України, адвокат, м. Хмельницький.

ЧЕРЕДНИЧЕНКО Олександр – кандидат економічних наук, доцент, Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ЧЕРНОУСОВ Дмитро – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ЧИЖ Олег – Слідче управління Головного управління ДФС, м. Київ.

ЧИЖ Сергій – кандидат юридичних наук, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ШАКІН Ростислав – Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ШЕВЧУК Віктор – доктор юридичних наук, професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, м. Харків.

ШЕВЧУК Олена – Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький.

ШМАТКОВ Роман – Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, м. Черкаси.

ШРАМКО Сабріє – кандидат юридичних наук, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України, м. Харків.

ЩЕРБАНЮК Василина – Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ЩЕРБЛЮК Іван – Адміністрація Державної прикордонної служби України, м. Київ.

ЮСУПОВ Володимир – доктор юридичних наук, Національна академія внутрішніх справ, м. Київ.

ЮХНО Олександр – доктор юридичних наук, професор, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ЮШКЕВИЧ Олена – кандидат юридичних наук, доцент, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків.

ЯКИМЕНКО Інна – Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, м. Сєвєродонецьк.

ЯРЕМКО Зореслава – кандидат юридичних наук, Сихівський районний відділ філії Державної установи "Центр пробації" у Львівській області, м. Львів.

Зміст

СЕКЦІЯ 1. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОГО ПРАВА ТА КРИМІНОЛОГІЇ

Агапова К., Копотун І.
Особливості детермінації молодіжних радикальних рухів 3

Агудалічев М.
Проблеми правового регулювання обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів в Україні 6

Андрієнко Р., Глущенко Н.
Актуальні питання камкордингу в Україні як одного зі способів порушення права інтелектуальної власності за кримінальним законодавством 9

Батиргареєва В.
Кримінологічний аналіз стану захищеності громадської безпеки в Україні 12

Батюк О.
Використання криміналістичних методів для забезпечення досудового розслідування злочинів, вчинених на об'єктах критичної інфраструктури 17

Блистів Т.
Проблеми розслідування правопорушень у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях та шляхи їх вирішення..... 21

Богатирьов І.
Проблема легалізації обігу вогнепальної зброї в Україні 24

Богатирьова О., Богатирьов А.
Удосконалення системи запобігання коронавірусній хворобі (COVID-19) у місцях несвободи Міністерства юстиції України 28

Ботнаренко І.
Кримінальна відповідальність за домашнє насильство..... 32

Василенко Ю.
Доведення банку до неплатоспроможності: аналіз об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення..... 35

Ведернікова А.
Особа потерпілого як елемент кримінологічної характеристики булінгу 38

Веселов М., Плосконос А.
Концепція правового реагування на протиправні вчинки дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності 42

Ганаба С.
Категорії свободи та відповідальності людини: філософсько-правовий аспект 46

Ганьба О.
Деякі особливості реалізації кримінально-правових відносин у сфері прикордонної безпеки України 48

Глушко І.
Проблеми тлумачення змісту поняття зміни меж території України 52

Гнатюк Т., Дубовий Д.
Заходи кримінально-правового впливу в контексті розвитку кримінально-правової політики України 55

Головкін Б.
Політичні фактори корупції у приватному секторі 57

Гриньків О.
Кримінально-правове удосконалення охорони державного кордону як складової забезпечення національної безпеки..... 62

Гулько Т.
Принцип презумпції невинуватості в системі загальних засад кримінального провадження..... 66

Гусак А.
Швейцарський досвід протидій корупції..... 69

Данилевський А., Волобуєв М.
Шляхи подолання проблем гендерної асиметрії у кримінальному законодавстві України..... 72

Данильчук О., Дубовий Д.
Форми домашнього насильства як ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого статтею 126-1 Кримінального кодексу України..... 76

Довгань А.
Особливості інформаційного тероризму..... 79

Дучимінська Л.
Роль мотиву у механізмі індивідуальної поведінки особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері пенсійного забезпечення України..... 82

Євстафієва Ю., Бучковська В.
Використання службових собак для забезпечення публічної безпеки і порядку та протидії злочинності..... 85

Жук А., Глущенко Н.
Кримінальні санкції в Україні..... 89

Забуга Ю.
Щодо ефективності боротьби із загрозами у сфері громадського здоров'я за допомогою кримінально-правових засобів 92

Калініна А.
Безпека дорожнього руху як умова життєдіяльності українського соціуму..... 95

Каменський Д.
До питання про доцільність рекримінализації "товарної контрабанди" 98

Канібер Ю.
Кримінологічні аспекти запровадження інституту кримінальних проступків 102

Карасьов Д., Михайленко О., Балагур Л.
Одорологія – ланка спеціалізованої галузі криміналістичної техніки 108

Катеринчук К.
Визначення "розмірів шкоди здоров'ю" у проєкті Кримінального кодексу України 111

Киренко С.
Проблеми кримінально-правової боротьби з порушенням рівноправності громадян в Україні 114

Клюєва О.
Шляхи запобігання неправомірній поведінці підлітків та молоді 118

Книженко О., Книженко С.
Кваліфікація та розслідування введення в оману суду або іншого уповноваженого органу 121

Колб Р.
Роль конкретної життєвої ситуації щодо вчинення кримінальних правопорушень у банківській сфері України 124

Колб О., Пирожик О.
Про деякі проблеми, що стосуються корупційних діянь в органах місцевого самоврядування України 126

Комісаров М., Комісарова Н.
Термінологія кримінального права 128

Конопацька В.
Проблемні питання щодо порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини 132

Конопельський В., Погребна К.
Про нормативно-правові засади громадського контролю у сфері виконання покарань України.....136

Копотун І., Карманова Н.
Вплив тероризму на кримінологічну безпеку України.....138

Крайник Г.
Щодо удосконалення формулювання стадій умисного кримінального правопорушення.....142

Кубальський В.
Основи кримінально-правової політики у сфері протидії екстремізму, тероризму та сепаратизму.....145

Курилюк Ю.
Вплив пандемії COVID-19 на нелегальну міграцію в Україні.....148

Кушнір І.
Щодо правил та порядку, за порушення яких передбачена відповідальність згідно зі ст. 363 КК України.....151

Кушнір Я.
Щодо розмежування підстав юридичної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.....154

Липа В., Ніколаєнко Т.
Концепція боротьби з тероризмом: завдання та напрями реалізації.....157

Лисько Т.
Фікції у кримінальному праві України.....160

Майко Т., Попельнюк Т.
Підвищення ефективності запобігання кримінальним правопорушенням – одна з умов забезпечення національної безпеки у сфері виконання покарань.....164

Михайліченко Т.
Аборт vs штучне переривання вагітності.....166

Місяць А., Площинська А.
Обмежувальні заходи як елемент захисту прав осіб,
що постраждали від домашнього насильства 169

Мовчан Р.
Кримінальна відповідальність за ухилення від сплати
податків, зборів (обов'язкових платежів):
аналіз останніх змін до законодавства 172

Мотовилець В.
Кримінальна відповідальність
за корупційні правопорушення 176

Музика М.
Проблемні питання діяльності громадських формувань
з охорони громадського порядку і державного кордону
щодо запобігання та протидії злочинності.....179

Недов С.
Суспільна небезпечність незаконного
вживання наркотиків 183

Нетяга В.
Корупційні вияви й службові зловживання серед митників
як чинник контрабанди.....186

Нікіфорова Т.
Застосування пробаційних програм до осіб,
які вчинили домашнє насильство 190

Олійниченко А.
Щодо змісту понять "домашнє насильство" та "злочин,
пов'язаний з домашнім насильством" за ст. 91-1
Кримінального кодексу України.....193

Орловська Н.
Щодо криміналізації наявності громадянства
держави-агресора.....196

Остапчук М.
Правові основи дактилоскопічної реєстрації в Україні 200

Охман О.
Щодо питання кримінальної відповідальності
за повторність кримінальних проступків 203

Панова С.
Оцінка сучасного стану показників дорожньо-транспортних
пригод в Україні 206

Петреченко С.
Історія розвитку кримінального законодавства
про охорону таємниць 208

Пилипчук О.
До питання про оцінку корупційних ризиків
у контексті антикорупційної програми Державної
прикордонної служби України 211

Піддубчак К.
Щодо застосування (незастосування) статті 151-2 КК України
"примушування до шлюбу" 214

Плисюк Н.
Система злочинів проти життя людини за кримінальним
законодавством держав Європейського Союзу.....217

Поліщук В., Демчишин В., Черноусов Д., Мартинюк О.
Трасологія як теоретична основа слідопитства.....220

Половніков В.
До питання про роль закону у забезпеченні правопорядку
на державному кордоні України 223

Руденко В., Руденко А.
Про зміст мотивації вчинення кримінальних правопорушень
у деяких зарубіжних наукових виданнях 227

Рябий С.
Підвищення ефективності впливу на правопорушників
та вдосконалення засобів впливу
на неправомірну поведінку 230

Самбор М.
Домашній арешт та дотримання прав людини:
проблеми правозастосування та захисту 234

Свірін М., Давидова М.
Напрями вдосконалення кримінально-правової
протидії і запобігання наркозлочинності
та поширенню наркоманії 239

Семенишина-Фіголь Б., Мороз Х.
Попередження кримінальних правопорушень у сфері
наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів
або прекурсорів, що вчиняються неповнолітніми 242

Сень І.
Кваліфікація посягання на життя спеціальних потерпілих
за наявності ознак, передбачених ч. 2 ст. 115 КК України....245

Сербіна А.
Чи відповідає принципу суспільної небезпеки криміналізація
незаконного перетинання державного кордону України?.....250

Смірнова І.
Право особи, узятої під варту, на охорону здоров'я в контексті
забезпечення замісною підтримувальною терапією 254

Соляр С., Ніколаєнко Т.
Історичний розвиток кримінальної відповідальності
за контрабанду 258

Степанова Ю., Степанов С.
Запобігання незаконному обігу зброї, боєприпасів
та вибухових речовин: міжнародно-правовий вимір 261

Стратонов В., Дмитренко Н.
До характеристики злочинів, вчинених з необережності
військовослужбовцями 265

Тімофєєва Л.
Кримінально-правова охорона приватності та власності
у сучасній судовій практиці 270

Тіточка Т.
Тенденції кримінально-протиправних посягань, вчинених щодо неповнолітніх в Україні 274

Ткачук В.
Теоретичні аспекти реалізації принципів диференціації та індивідуалізації виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.....277

Філіппов С.
Протидія транскордонній злочинності: дуель технологій 281

Філь І.
Загальносоціальна та спеціальнокримінологічна протидія злочинності неповнолітніх 286

Царенко О., Губський П., Хвесік Я.
Проблематика ратифікації Римського статуту Україною 289

Царенко С., Царенко К.
Рішення Європейського суду з прав людини як джерело кримінального права.....292

Шакін Р.
Соціальні фактори криміналізації домашнього насильства у формі жорстокого поводження з дітьми (ст. 126-1 КК України) 295

Шевчук О.
Юридична природа бандитизму як негативного явища сучасного суспільства 299

Шрамко С.
Пропаганда безпеки дорожнього руху як складова стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні.....301

Юсупов В.
Проведення експертизи військового майна під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень .304

Юшкевич О.
Особливості кримінальної відповідальності за булінг 308

Якименко І.
Зарубіжний досвід закріплення кримінально-правової заборони, присвяченої насильницькому зникненню 311

Яремко З.
Значення застосування заходів заохочення та стягнення у процесі виправлення осіб, позбавлених волі на певний строк 314

СЕКЦІЯ 2. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Авдєєва Г.
Незалежне рецензування висновку експерта як засіб оцінки його достовірності 318

Александренко О., Женунтій В.
Проблемні питання застосування сучасних науково-технічних засобів у розслідуванні злочинів 322

Аліпа О.
Заходи забезпечення кримінального провадження: проблемні питання 325

Ананьїн О., Кашперук С.
Сучасні засоби захисту ідентифікаційних документів (досвід держав Європейського Союзу) 328

Балагур Л., Карасьов Д., Михайленко О.
Профілактика незаконного переправлення осіб через державний кордон 331

Басараб О., Басараб О., Ларіонова І.
Актуальні проблеми організаційного та правового забезпечення протидії кіберзлочинам у кіберпросторі Державної прикордонної служби України 334

Біленчук П., Малій М.
Космічна кіберзлочинність електронної ери асиметричної трансформації 337

Бобик О.
Проблеми затримання за вчинення кримінального правопорушення осіб у порядку статті 298-2 КПК України 341

Брисковська О.
Кримінальні проступки: проблемні питання дотримання процесуальних гарантій 344

Брич Л.
Недопустимість доказів, отриманих шляхом провокацій і підбурювання як стандарт оцінки доказів у практиці ЄСПЛ 347

Бурак М.
Кримінальний проступок: поняття та особливості 350

Веселова В.
Проблемні аспекти нормативного регулювання проведення окремих слідчих (розшукових) дій 354

Воробей А.
Деякі проблемні питання правового статусу керівника органу дізнання за кримінальним процесуальним законодавством України 357

Галко О.
Особливості проведення судової експертизи в умовах здійснення електронного кримінального провадження 361

Галустян О.
Дистанційне профілювання автора письмового тексту 364

Глобенко Г.
Дізнання: новація кримінального процесуального законодавства чи добре забуте старе 368

Гловюк І.
Тимчасовий доступ до речей і документів:
питання прав потерпілого 372

Глушко А.
Доказова оцінка висновку і показань експерта
в кримінальному процесі.....376

Грекова Л.
Використання технічних засобів фіксації під час допиту 380

Демура М.
До питання розслідування кримінальних правопорушень
в епоху діджиталізації 383

Дем'янова О.
Розмежування аудіо-, відеоконтролю особи та контролю
за вчиненням злочину.....387

Довбаш Р., Чиж О.
Сучасні проблеми доказування злочинів, пов'язаних
з розтратою майна (державної власності) 391

Дунаєва Т.
Щодо якості кримінального процесуального законодавства
у частині внесення змін до статті 216 КПК України 396

Євсеєнкова К.
Проблемні аспекти взаємодії слідчого та прокурора
у проведенні негласних слідчих (розшукових) дій 398

Єрмаков С.
Елементи криміналістичної характеристики
торгівлі людьми.....401

Заворіна О.
Окремі аспекти доктрини плодів отруйного дерева 405

Кірін Р., Коротаєв В.
Новели законодавства про судову експертизу зброї.....408

Ковальова О., Нестєров В.
Огляд місця події як засіб інформаційного забезпечення
під час розслідування комп'ютерних злочинів 412

Коновалова В., Булулуков О.
Розслідування злочинів як процес встановлення
об'єктивної істини.....416

Кравчук О., Остапчук М.
Перспективи удосконалення криміналістичного забезпечення
розслідування кримінальних правопорушень 420

Крижна В.
Забезпечення права на захист
у кримінальному провадженні 424

Крушеницький А.
Проблемні питання витребування речей
і документів як засобу збирання доказів
у кримінальному провадженні 428

Крушинський С.
Щодо розмежування понять "публічне", "державне"
і "приватне" обвинувачення 431

Кулачек А.
Місце електронних доказів
у системі засобів доказування 434

Курський М.
До питання класифікації негласних слідчих
(розшукових) дій.....438

Лапкін А.
До питання про письмове провадження з перегляду
судових рішень у кримінальному судочинстві 442

Літвін Л., Літвін Ю.
Щодо окремих питань криміналістичних аспектів
порушення державного кордону 446

Літвінова І.
Мотивація як елемент процесуального рішення
у сфері обмеження права особи на недоторканність житла
чи іншого володіння особи.....450

Логінова Н.
Судовий розсуд у кримінальному судочинстві
(судова практика) 453

Лоскутов Т.
Конституційні стандарти забезпечення прав людини
у механізмі кримінального процесуального регулювання....456

Лось Ю.
Сучасні проблеми доказування
в кримінальному судочинстві.....459

Ляшук Р., Обух О.
Правове регулювання діяльності дільничних інспекторів
прикордонної служби як складової оперативного забезпечення
охорони державного кордону України 462

Малимон В., Бугорський К.
Проблемні питання судово-товарознавчих експертиз
без об'єктів дослідження 466

Мельник Р.
Криміналістична характеристика терористичних актів.....469

Михальченко Д.
До питання організаційно-тактичного забезпечення
проведення слідчого експерименту 473

Мотлях О.
Поліграф у розслідуванні кримінальних правопорушень,
учинених організованими злочинними групами 477

Мудрецька Г.
Розмежування провокації вчинення злочину
від здійснення негласних слідчих (розшукових) дій
в контексті практики ЄСПЛ 481

Навроцька В.
Суперечності між положеннями КПК України
та КЗпП України щодо регламентації часу роботи судді.....485

Негребецький В.
Біометричні технології в криміналістиці:
перспективи використання.....487

Неня О., Березненко Н., Корнійко С.
Засоби для максимального збереження та захисту об'єктів,
пов'язаних з подією кримінального правопорушення
під час проведення слідчих (розшукових) дій 490

Нечаєва І.
Щодо участі захисника при доказуванні в рамках
кримінального провадження.....493

Новік М.
До питання правової регламентації інституту негласних
слідчих (розшукових) дій 497

Олицький О., Вичавка В.
Кримінально-процесуальні повноваження
мобільного прикордонного загону Державної прикордонної
служби України 500

Поляков Є.
Розумність строків проведення негласних
слідчих (розшукових) дій 504

Пташкін Р., Гожий О., Калініченко Р.
Дослідження SQUASHFS-пакетів у рамках
комп'ютерно-технічних експертиз 506

Ревякіна Т.
Актуальні питання кадрового забезпечення
судово-експертної діяльності: міжвідомчий аспект.....509

Рибалко К., Крушеницький А.
Одночасний допит за участю неповнолітнього:
актуальні проблеми 513

Рижак О.
Судова балістика як невід'ємна складова зміцнення становища українських судових експертиз.....516

Романенко Т.
Особливості підготовчого етапу проведення обшуку при розслідуванні шахрайств, що вчиняються з використанням електронно-обчислювальної техніки 520

Самойленко О.
Проблема доказового значення висновку спеціаліста у кримінальному провадженні (у контексті розслідування кіберзлочинів) 523

Семенов В.
Місце в кримінальному судочинстві інформації, отриманої в результаті використання науково-технічних засобів.....527

Скрябін О., Санакоєв Д.
Типові слідчі помилки та їх усунення в процесі розслідування 531

Смерницький Д., Гуляєв А., Неня О., Фесенко М.
Засоби для максимального збереження та захисту об'єктів, пов'язаних з подією кримінального правопорушення, під час проведення слідчих (розшукових) дій 534

Сокиран Ф.
Планування – необхідна стадія розслідування кримінального правопорушення.....537

Устименко О.
Аналіз проблемних питань, пов'язаних із зупиненням досудового розслідування.....540

Федоренко О.
Використання технологій штучного інтелекту під час здійснення правосуддя: перспективи та реалії.....544

Фоміна Т.
Висновок спеціаліста як процесуальне джерело доказів: питання без відповідей.....548

Фурман Я.
Міжнародна правова допомога у кримінальних провадженнях відповідно до КПК України.....552

Халявка Ю., Тульвінська А.
Правовий статус судового експерта-психолога у справах про відшкодування моральної шкоди 556

Циганюк Ю.
Міжнародні стандарти прав юридичних осіб у кримінальному судочинстві 560

Чередниченко О.
Актуальність збереження відомчої безпекової системи захисту об'єктів критичної інфраструктури в умовах реформування (на прикладі залізничної галузі).....563

Шевчук В.
Функціональне призначення та сучасні завдання криміналістики в умовах трансформації злочинності 565

Шматков Р.
Порівняльні дослідження об'єктів у ході проведення товарознавчої експертизи.....569

Щербанюк В., Пясковський В.
Предмет допиту свідків під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти 573

Щерблюк І., Притула А.
Затримання Державною прикордонною службою України осіб у порядку статті 208 КПК України 577

Юхно О.
Проблемні питання взаємодії слідчих, дізнавачів і співробітників оперативних підрозділів під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій.....579

СЕКЦІЯ 3. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА КРИМІНАЛЬНИЙ АНАЛІЗ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Албул С.
Обмін інформацією між суб'єктами оперативно-розшукової діяльності: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення 587

Басалик С., Волошин В.
Питання організації оперативно-розшукової діяльності оперативно-розшукового підрозділу Державної прикордонної служби України з протидії торгівлі людьми.....590

Білоус І.
Правове регулювання оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності оперативних підрозділів Служби безпеки України 593

Бойко О.
Чинники ефективності оперативно-розшукової протидії квартирним крадіжкам, які вчиняються організованими групами, утвореними за етнічною ознакою 596

Бугай Ю.
Взаємодія співробітників оперативних підрозділів правоохоронних органів зі слідчими у кримінальному провадженні 599

Вавринчук М., Довгань В., Пунда О.
Механізм збору та використання аналітичної інформації у правоохоронній діяльності (ILP ризикова система) 603

Волинець П.
Окремі аспекти функціонування оперативно-розшукової складової загальнодержавного механізму забезпечення прикордонної безпеки України в умовах його активного формування та трансформації 606

Гаврік Р., Демчик Н.
До питання про взаємодію прикордонної та фіскальної служб у зв'язку із виявленням ознак порушень митних правил, а також виявлення майна, яке не має власника або власник якого невідомий (у контексті протидії контрабанди через митний кордон України).....608

Гой А.
Використання кримінального аналізу при протидії кримінальним правопорушенням 612

Ємець О.
Деякі аспекти правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності.....614

Заєць О.
Використання аналітичних методів оперативними підрозділами під час виконання правоохоронної функції 617

Зьолка В.
Засади вдосконалення фінансового забезпечення оперативно-розшукової діяльності оперативних підрозділів Державної прикордонної служби України 622

Ігнатушко Ю.
Призначення інформаційної підсистеми "Custody records"..624

Кіреєва О., Михайлюта В.
Практика використання кримінального аналізу під час здійснення аналізу пасажиропотоку в міжнародному пункті пропуску для повітряного сполучення "Бориспіль" 627

Кобець М.
Джерела незаконного надходження вогнепальної зброї, вибухових речовин, боєприпасів.....631

Ковальчук Ю.
Використання дипломатичного прикриття для здійснення незаконного переміщення через державний кордон тютюнових виробів як схема протиправної діяльності 635

Колодяжний М.
Злочинність у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні крізь призму кримінологічної безпеки 638

Корольов В., Здоровило І.
Тероризм – загроза національній безпеці 642

Корольов В., Сорока А.
Щодо проведення оперативно-розшукових заходів 645

Куценко Д.
Порядок проведення перевірки із застосуванням поліграфа в оперативно-розшуковій діяльності 647

Лазоренко О.
Правові підстави взаємодії оперативних підрозділів з підрозділами охорони державного кордону 651

Луценко Я.
Теоретико-правове порівняння оперативно-розшукових і контррозвідувальних заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування: спільні та відмінні ознаки 654

Маркова М.
Сучасний стан правового регулювання оперативно-розшукової протидії підрозділами кримінальної поліції шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом обману 658

Махлай О., Єрьоменко В.
Основні характеристики оперативної протидії нелегальній міграції в Україні 662

Нечитайло В.
Деякі питання щодо здійснення оперативно-розшукової діяльності з протидії окремим видам злочинів.....665

Оверченко Ю.
Щодо міжнародно-правового статусу і режиму прилеглих до морського та річкового узбережжя водних поясів, які підпадають під юрисдикцію України 669

Олешко Д.
Оцінка ризиків та загроз національній безпеці 672

Панков В.
Особливості оперативно-розшукової діяльності з протидії злочинам проти громадської безпеки 675

Пекарський С.
Режимно-секретне забезпечення оперативно-розшукової діяльності 679

Радуцька Л.
Принципи внутрішньої взаємодії підрозділів кримінальної поліції в процесі оперативно-розшукової протидії шахрайству, що вчиняється організованою групою шляхом зловживання довірою.....683

Тищук В., Сивовол Р.
Моделювання кримінологічних профілів осіб, що вчиняють державну зраду або розголошення державної таємниці 687

Томусяк Я.
Оптимізація взаємодії оперативно-розшукових підрозділів Державної прикордонної служби України з іншими правоохоронними органами як чинник удосконалення протидії злочинам, пов'язаним з незаконним переправленням осіб через державний кордон України 691

Туз О., Матняк В.
Деякі аспекти щодо практичних рекомендацій керівникам оперативно-розшукових підрозділів з організації управління в умовах змін 695

Усата Г.
Перспективи використання кримінального аналізу
в діяльності правоохоронних органів 698

Халимон С., Кухар В.
Зарубіжні прогресивні практики у сфері фінансового
та матеріального забезпечення
оперативно-розшукової діяльності.....702

Христич І.
Проблеми обліку кримінальних правопорушень проти
безпеки руху та експлуатації транспорту 705

Хрідочкін А.
Проблеми нормативно-правового регулювання обмеження
конституційних прав громадян під час проведення
оперативно-розшукової діяльності.....708

Чиж С.
Щодо визначення об'єктів оперативного обслуговування
підрозділами кримінальної поліції
машинобудівного комплексу 711

Відомості про авторів.....714

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА, ПРОЦЕСУ, КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тези IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (26 лютого 2021 року)

Коректори: О. Л. Грицева, О. В. Коломійчук, І. М. Бабина
Комп'ютерна верстка С. І. Мороз
Відповідальність за достовірність фактів та інших даних несуть автори

Здано до набору 10.02.2021. Підписано до друку 22.03.2021
Формат 60×84/16. Гарнітура SchoolBook. Тираж 20 прим.
Друк оперативний. Ум. друк. арк. 43,94. Обл.-вид. арк. 45,36

Видавництво Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3010 від 22.10.2007
Зам. № 266